

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Јелена Ј. Михајловић

МЕТОДОЛОШКИ ОСНОВИ САВРЕМЕНОГ УЏБЕНИКА
РУСКОГ ЈЕЗИКА СТРУКЕ (ВИСОКОШКОЛСКОГ
ТУРИЗМОЛОШКО-ЕКОНОМСКОГ ПРОФИЛА)

докторска дисертација

Београд, 2013.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF PHILOLOGY

Jelena J. Mihajlović

METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF A MODERN
TEXTBOOK OF THE RUSSIAN LANGUAGE FOR
PROFESSIONALS (IN HIGHER EDUCATION FOR
TURISMOLOGY AND ECONOMICS)

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2013

Ментор:

др Радмило Маројевић, редовни професор Филолошког факултета Универзитета у Београду

Чланови комисије:

др Смиљка Стојановић, доцент Филолошког факултета Универзитета у Београду

др Ана Пејановић, ванредни професор Филозофског факултета у Никшићу

Датум одбране:

А П С Т Р А К Т

МЕТОДОЛОШКИ ОСНОВИ САВРЕМЕНОГ УЏБЕНИКА РУСКОГ ЈЕЗИКА СТРУКЕ (ВИСОКОШКОЛСКОГ ТУРИЗМОЛОШКО-ЕКОНОМСКОГ ПРОФИЛА)

Дисертација представља покушај комплексне и системске разраде концепта савременог когнитивно-комуникативног уџбеника руског језика високошколског туризмолошког профила у српској говорној и социокултурној средини.

Цео процес истраживања у спољашњем обухвату је постављен на тродимензионалном нивоу и плану посматрања међусобно условљаваних појава, тј. саодноса друштвених потреба, наставног процеса и концепта савременог уџбеника струке. Из те комплементарности разраста аспект интердисциплинарног приступа у сферу лингвистичке и туризмолошке науке. Додире ових двеју сфера у више тачака укрштања артикулишу комуникативну функцију језика, која са своје стране опредмеђује језик струке. Управо тај комуникативни аспект језика, као стожер нашег истраживања, одређује постављање методолошких основа наставе руског језика на Високој школи за туризам. Они се, пак, манифестују кроз одређене циљеве у наставном процесу, методске концепције и принципе наставе, садржај наставе, избор наставног материјала, методе у настави. Примењујући их и анализирајући у виду општих начела, долазимо кроз сам наставни процес, који је уједно и наш експеримент, до извесних резултата.

То значи да, на основу примарне анализе уз помоћ традиционалне руско-српске лингвистичке литературе, наставних и образовних програма и стандарда и уз помоћ наведених извора, реализујемо савремени методолошки приступ концепцији уџбеника руског језика високошколске туризмолошке струке. Он своје оправдање налази у теоријском објашњењу настанка и формирања аспектних говорних навика и комуникативних умења, који и јесу теоријски и практични саставни део самог наставног процеса.

На тај начин се доводе у везу методолошки основи наставног процеса руског језика на Високој школи за туризам и методолошки основи концепције савременог уџбеника високошколског туризмолошког профила. Методолошки основи засебно, као и у својој

корелацији јесу утемељени на лингвистичким основама научног стила руског језика, што тај међуоднос чини још оправданијим.

Кључне речи: методолошки основи наставног процеса руског језика, методолошки основи концепције савременог уџбеника, комуникативна функција језика (услуга у туризму), уџбеник високошколског туризмолошког профила, руски језик **A** нивоа, руски језик **B** нивоа, језик туризмолошке струке, лексика туризмолошког профила, научни стил језика туризмолошког профила.

Научна област: Русистика – Руски језик

Ужа научна област: Методологија лингвистичких истраживања

УДК:

A P S T R A C T

METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF A MODERN TEXTBOOK OF THE RUSSIAN LANGUAGE FOR PROFESSIONALS (IN HIGHER EDUCATION FOR TOURISMOLOGY AND ECONOMICS)

The dissertation is an attempt to develop a complex system and the concept of modern cognitive-communicative textbooks of the Russian Language for students of higher education in tourismology in the Serbian speaking and socio-cultural environment.

The whole research process in the external scope is based on a three-dimensional level and the observation plan on each mutually conditioned phenomena, ie interrelations and correlations between social needs, teaching process and the concept of a modern professional textbook. This aspect of complementarity brings about the interdisciplinary approach in the sphere of linguistics and tourismology. Touches of these two spheres in multipoint crosses articulate the communicative function of language, which in turn reifies the professional language. It is this communicative aspect of the language, as the pillar of our research, which determines the methodological foundations of teaching the Russian language at the College for Tourism. They are, in turn, manifested through specific goals in the teaching process, methodological concepts and principles of teaching, the content of the curriculum, the selection of teaching materials, teaching methods. Analyzing and applying them in the form of general principles, we come from the teaching process itself, which is at the same time our experiment, to certain results.

This means that, based on the primary analysis using the traditional Russian-Serbian linguistic literature, teaching curricula and standards, and with the help of these sources we implement modern methodological approach to the textbooks of Russian for higher levels of tourismology education. It finds its justification in the theoretical explanation of the origin and formation of aspect-speech habits and communication skills, which are theoretical and practical part of the education process itself.

Thus the methodological basis of teaching the Russian language at the College of Tourism and methodological basis of the concept of a modern textbook for students of tourism at higher education level are associated. Methodological grounds alone, as well as in

their correlation, are based on linguistic grounds of scientific style of the Russian Language, thus making this interrelationship even more justified.

Keywords: methodological basis of the teaching process of the Russian Language, the methodological basis of the concept of a modern textbook, the communicative function of the language (Services in Turist Industry), a textbook for students of tourism at a higher level, Russian Language A level, Russian Language B level, the language for tourismology, lexis for tourist industry, scientific style of the language for tourismology.

Scientific field: Rusistika - Russian Language

Field of academic expertise: Linquistics research methodology

UDK:

А Б С Т Р А К Т

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СОВРЕМЕННОГО УЧЕБНИКА РУССКОГО ЯЗЫКА СПЕЦИАЛЬНОСТИ (УНИВЕРСИТЕТСКОГО ТУРИЗМОЛОГИЧЕСКО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПРОФИЛЯ)

Диссертация представляет собой попытку комплексной и системной разработки концепта современного когнитивно-коммуникативного учебника русского языка университетского туризмологического профиля в сербской речевой и социокультурной среде.

Совокупный процесс исследования во внешнем охвате развивается на трёхплановом уровне наблюдений над взаимообусловленными явлениями, т.е. соотношениями общественных потребностей, учебного процесса и концепта современного учебника в рамках определённой специальности. Из данной комплементарности происходит аспект интердисциплинарного подхода в сфере лингвистической и туризмологической наук. Соприкосновение этих двух сфер в целом ряде точек пересечения артикулируют коммуникативную функцию языка, которая, в свою очередь, опредмечивает язык специальности. Именно этот коммуникативный аспект языка, являясь стержневым в нашем исследовании, определяет установление методологических основ преподавания русского языка в Высокой туристической школе. Методологические же основы находят своё проявление в конкретных целях учебного процесса, в методических концепциях и принципах обучения, в содержании обучения, выборе учебного материала, методах преподавания. Применяя и анализируя их, в свете общих начал, мы приходим, посредством самого учебного процесса, являющегося одновременно и нашим экспериментом, к известным результатам.

Это означает, что на основании примарного анализа с помощью традиционной русско-сербской лингвистической литературы, учебных и образовательных программ и стандартов и на основе приведённых источников мы осуществляем современный методологический подход к концепции учебника русского языка университетской туризмологической специальности. Подобный подход находит своё оправдание в теоретическом объяснении возникновения и формирования аспектных речевых навыков и коммуникативных умений, которые и являются теоретической и практической составной частью самого учебного процесса.

Таким образом осуществляется связь методологических основ учебного процесса обучения русскому языку в Высокой туристической школе и методологических основ концепции современного учебника университетского туризмологического профиля. Методологические основы, как обособленно, так и в их корреляции, опираются на лингвистические основы научного стиля русского языка, что делает это соотношение ещё более оправданным.

Ключевые слова: методологические основы учебного процесса в обучении русскому языку, методологические основы концепции современного учебника, коммуникативная функция языка (обслуживание в туризме), учебник университетского туризмологического профиля, русский язык уровня А, русский язык уровня Б, язык туризмологической специальности, лексика туризмологического профиля, научный стиль языка туризмологического профиля.

Научная область: Русистика – Русский язык

Конкретная научная область: Методология лингвистических исследований

УДК:

С А Д Р Ж А Ј

0.	УВОДНЕ НАПОМЕНЕ	1
01.	Актуелност проблема	1
02.	Предмет истраживања	2
03.	Објекат истраживања	2
04.	Циљ истраживања	2
05.	Хипотезе истраживања	3
06.	Методолошки оквир истраживања	3
07.	Структура рада	4
08.	План рада	5
09.	Очекивани резултати	5
010.	Извори (грађа) за истраживање	6
1.	МОГУЋНОСТ ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНОГ ИСТРАЖИВАЊА У ОБЛАСТИ ЛИНГВИСТИКЕ И ТУРИЗМОЛОГИЈЕ	7
1.1.	Туризам као привредна делатност у корелацији са цивилизацијским, образовним и културним нивоом становништва	7
1.2.	Значај и образовни карактер Високе туристичке школе са посебним освртом на учење страних језика и на место руског језика у наставном процесу	9
1.3.	Условљеност друштвених потреба, наставног плана и програма и концепта савременог уџбеника за руски језик	13
1.3.1.	Увод у одређивање заједничке полазне о снове између лингвистике и туризмологије (друштвени аспект лингвистике)	14
1.3.2.	Успостављање корака између лингвистике и туризмологије кроз примарни склоп опште лингвистике са акцентом на друштвени аспект	18
1.3.3.	Дефинисање појма туризма интердисциплинарно са усмерењем на лингвистику	20
1.3.4.	Међуоднос лингвистике и туризмологије	23
1.3.5.	Културолошки именитељ међуодноса лингвистике и туризмологије	26
1.3.6.	Артикулисање синтагме „област струке” са усмерењем на наставни програм и концепт савременог уџбеника за руски језик	35

1.3.7. Приказ „области струке” у примени на средњошколски ниво руског језика туризмолошког смера	41
1.3.8. Међуоднос руског језика и туризмологије у примени на Високу туристичку школу	45
1.3.9. Међуоднос руског језика и специфично једног предмета струке (туристичка географија)	48
1.3.10. Саображавање циљева наставе руског језика на Високој туристичкој школи концепту савременог уџбеника	52
1.3.11. Услуга у туризму као тачка укрштања лингвистике/руског језика и туризмологије (комуникативни аспект)	54
1.3.12. Функције језика са акцентом на комуникативну функцију језика	61
2. САВРЕМЕНО СТАЊЕ СИСТЕМА НАСТАВЕ РУСКОГ ЈЕЗИКА НА ВИСОКОЈ ШКОЛИ ЗА ТУРИЗАМ: ЦИЉЕВИ И МЕТОДСКА КОНЦЕПЦИЈА КАО ПОДЛОГА У КОНЦИПИРАЊУ САВРЕМЕНОГ УЏБЕНИКА	69
2.1. Циљеви наставе	69
2.2. Методска концепција. Принципи наставе	73
2.2.1. Појам методске концепције и принципа наставе	73
2.2.2. Принципи који се одређују на основу анализе циљева наставе	75
2.2.3. Принципи који настају на основу анализе конкретних услова у настави	79
2.2.4. Принципи који настају на основу анализе контингената студената	107
2.3. Садржај наставе	109
2.3.1. Избор наставног материјала	110
2.3.2. Организација наставног материјала	116
2.4. Методи у настави	119
2.4.1. Когнитивни методи	120
2.4.2. Интуитивни методи. Директан метод	122
2.4.3. Интензивни методи	124
2.5. Процес и резултати наставног процеса руског језика на Високој туристичкој школи примењени у концепту савременог уџбеника	126

2.5.1.	Општа карактеристика процеса формирања аспектних говорних навика и комуникативних умења као главна смерница за концепт савременог уџбеника руског језика	126
2.6.	Формирање аспектних говорних навика	129
2.6.1.	Законитости у формирању аспектних говорних навика	129
2.6.2.	Формирање фонетских навика	135
2.6.3.	Формирање граfiјских навика	145
2.6.4.	Формирање лексичких навика	151
2.6.5.	Формирање граматичких навика	157
2.7.	Формирање комуникативних умења	176
2.7.1.	Законитости у формирању комуникативних умења	176
2.7.2.	Формирање умења аудирања	183
2.7.3.	Формирање умења читања	196
2.7.4.	Формирање умења дијалошког говора	210
2.7.5.	Формирање умења монолошког говора	218
2.7.6.	Формирање умења писане речи (писања)	227
2.8.	Употреба техничких средстава у учењу руског језика као страног	237
2.9.	Организација самосталног рада студената у учењу руског језика	248
3.	ФОРМИРАЊЕ ЛЕКСИКЕ ТУРИЗМОЛОШКОГ ПРОФИЛА ИЗ ОПШТЕГ ЛЕКСИЧКОГ ФОНДА РУСКОГ ЈЕЗИКА У ПРИМЕНИ НА СВРЕМЕНИ УЏБЕНИК РУСКОГ ЈЕЗИКА ВИСОКОШКОЛСКЕ ТУРИЗМОЛОШКЕ СТРУКЕ И ЊЕМУ СРОДНЕ УЏБЕНИКЕ	257
3.1.	Општи лексички фонд руског језика	257
3.2.	Лексички фонд руског језика туризмoлошке струке	268
3.2.1.	<i>Тур, туризм</i>	268
3.2.2.	<i>Путёвка</i>	270
3.2.3.	<i>Броня, бронирование</i>	273
3.2.4.	<i>Номер</i>	276
3.2.5.	Синтагматске везе и конструкције руског језика туризмoлошке струке	278
3.2.6.	Двочлане групе речи у руском језику туризмoлошког профила	289
3.2.7.	Улога акцента у формирању лексике руског језика туризмoлошке струке	297
3.3.	Културолошки аспект лексике руског језика туризмoлошке струке	306
3.3.1.	Културолошка тематика у уџбеницима руског језика туризмoлошке струке	306

3.3.2. Лексичке јединице руског језика као речничке одреднице са културолошким значењем	312
3.3.3. Лексичке јединице руског језика са културолошким значењем из уџбеника туризмолошке струке	317
3.3.3.1. Именице <i>Pluralia tantum</i> у руско - српској условљености	317
3.3.3.2. Фонетска алтернација сугласника Г/Х у руско-српској условљености	322
3.3.3.3. Лексеме са малим и великим словом у руско-српској условљености	324
4. ГРАМАТИКА У ПРИМЕНИ НА САВРЕМЕНИ УЏБЕНИК РУСКОГ ЈЕЗИКА ВИСОКОШКОЛСКЕ ТУРИЗМОЛОШКЕ СТРУКЕ И ЊЕМУ СРОДНЕ УЏБЕНИКЕ	331
4.1. Граматика руског језика као приоритет у избору и организацији наставног материјала туризмолошке струке	332
4.2. Текст туризмолошке струке као приоритет у избору и организацији граматичког материјала руског језика	347
4.3. Тематика туризмолошке струке као приоритет у избору и организацији граматичког материјала руског језика	359
5. ЛИНГВИСТИЧКИ ОСНОВИ И НАУЧНИ СТИЛ КАО ФУНКЦИОНАЛНО-ЈЕЗИЧКА ВАРИЈАНТНОСТ САВРЕМЕНОГ РУСКОГ ЈЕЗИКА У ПРИМЕНИ НА КОНЦЕПТ УЏБЕНИКА РУСКОГ ЈЕЗИКА СТРУКЕ	376
5.1. Уводне напомене	376
5.2. Улога научног стила руског језика у профилисању језика струке на примеру текста	382
5.3. Граматички аспект научног стила руског језик	390
5.3.1. Избор граматичких категорија и облика речи	402
5.4. Избор и организација лексичког материјала	408
5.5. Морфолошко-синтаксичка анализа научног језика туризмолошке струке	430
5.6. Избор синтагматских конструкција и схематских структура просте реченице	436
6. ЗАКЉУЧАК	440
7. ПЛЕДОАЈЕ ЈЕЗИКУ	442

ИЗВОРИ	446
ЛИТЕРАТУРА	457
БИОГРАФИЈА	471

0. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

0.1. Актуелност проблема. - Овај увод у читаву проблематику нашег рада можемо назвати хеуристичком актуелношћу или пак актуелном хеуристиком. Актуелна или објективна стварност нам открива да се сваке године на Високу школу за туризам упише велики број студената који уче руски језик. Наставни план и програм за све стране језике па и за руски језик предвиђа велики фонд часова недељно, а самим тим месечно/семестрално, тј. на годишњем нивоу. Страни језици, па и руски језик се уче на све три године. Специфика ове високошколске установе је у томе да се страни језици уче и у два нивоа **А** и **Б** ниво. Руски језик **А** нивоа подразумева продужни степен учења, а руски језик **Б** нивоа претпоставља почетни ниво обуке. О различитим варијантностима, те полифонијским могућностима у изучавању руског језика биће више речи у оквиру самог нашег рада.

Курс руског језика на Високој школи за туризам има одређену специфику: своје циљеве, садржај, карактеристичну методологију рада. Постоје уџбеници, речници и граматике, наставни планови и програми, образовни стандарди и програми разрађени, предвиђени и прилагођени за овај начин обуке. Без познавања свих ових претпоставки готово је немогуће реализовати наставу руског језика на овој високошколској установи. Ми смо, пре свега, наш задатак и видели у томе да објаснимо ту специфику, а самим тим и њену примену на концепцију савременог уџбеника руског језика струке (високошколског туризмолошког профила).

У овом раду су све објашњене методолошке реалије представљене у системском распореду истраживања. Ослањајући се на традиционалну руско-српску лингвистичко-методолошку литературу, покушали смо да објаснимо тај систем са позиција савременог нивоа научно-методолошких постигнућа и знања. При том не претендујемо на дефинитивни и закључни аспект објашњења. Напротив, све описане и објашњене претпоставке остају отворене за накнадне допуне, разраде или пак корективе.

Карактеристична спрега двеју научних дисциплина лингвистике и туризмологије има такође своју специфику из које се артикулише путем комуникативне функције језика посебна област струке, тј. језик струке. Томе доприноси сам избор лексичког и граматичког материјала, преко којег се профилише и професионализује руски језик. Свој коначни лик језик струке добија када се постави на основе научног стила руског језика. Тој проблематици је у нашем раду посвећено читаво једно поглавље. То такође

налази примену у концепцији савременог уџбеника руског језика струке (високошколског туризмолошког профила).

0.2. Предмет истраживања, како гласи и сама тема нашег истраживања представљају методолошки основи концепције савременог уџбеника руског језика струке (високошколског туризмолошког профила) у српској говорној и социокултурној средини.

0.3. Објект овог истраживања јесте методолошки аспект савременог стања система наставе руског језика за високошколски туризмолошки профил у српској говорној и социокултурној средини.

0.4. Циљ истраживања може бити представљен анализом проширене реченице:

СУБЈЕКАТ   ПРЕДИКАТ   ОБЈЕКАТ.

Ако сваки члан реченице обележимо претходно назначеним тачкама добијамо:

СУБЈЕКАТ   ПРЕДИКАТ   ОБЈЕКАТ.
0.2.   0.1.   0.3..

На тај начин *СУБЈЕКАТ*, *ПРЕДМЕТ* или *ТЕМУ* (0.2.) *АКТУЕЛИЗУЈЕМО/ПРЕДИКАТ* (0.1.) преко *ОБЈЕКТА*(0.3.).

Дакле, циљ или задатак истраживања можемо представити:

Одредити методолошке основе концепције савременог уџбеника руског језика струке (високошколског туризмолошког профила) [0.2.] у оквирима за наше истраживање актуелних интердисциплинарних појава [0.1.] на основама методолошког аспекта савременог стања система наставе руског језика за високошколски туризмолошки профил у српској говорној и социокултурној средини[0.3.].

Овако постављен циљ или задатак истраживања се може рашчланити и на подзатке: 1. одредити методолошке основе концепције савременог уџбеника руског језика струке (високошколског туризмолошког профила) и идентификовати основне проблеме који се решавају њиховом разрадом; 2. Показати зависност садржаја и

структуре уџбеника од његовог адресата и практичне намене; 3. Извршити анализу савременог стања система наставе руског језика на Високој школи за туризам, тј. његових метода, принципа, комуникативних умења и аспектних говорних навика, којима се руководе аутори и рецензенти приликом конципирања савременог уџбеника; 4. Предложити оптималан начин решења проблема конципирања савременог когнитивно-комуникативног уџбеника руског језика струке (високошколског туризмолошког профила) у српској говорној и социокултурној средини. 5. Дати практичне сугестије за коришћење идеја и резултата истраживања.

0.5. Хипотезе од којих се полази у раду су:

1. Доказати могућност научно-методолошког заснивања модела савременог когнитивно-комуникативног уџбеника руског језика струке (високошколског туризмолошког профила) у српској говорној и социокултурној средини;

2. Доказати неопходност интердисциплинарног приступа лингвистике и туризмологије са освртом на комуникативну функцију језика;

3. Доказати неопходност извесних модификација појединих аспеката у методолошком концепту (структури и садржају) уџбеника према различитим нивоима изучавања руског језика (А ниво и Б ниво).

0.6. Методолошки оквир истраживања. У раду се примењују, у складу са одговарајућим посебним аспектима анализе, различити општи лингвистички методи: метод синхроног описа, метод интерпретационе анализе, метод концептуалне анализе и метод структурно-семантичког моделирања лексичких и граматичких јединица. Такође се примењују методички, тачније дидактолингвистички методи.

У самом називу нашег рада је садржан термин *методолошки основи*. Тако и карактер испитивања условљава примену комплексног истраживачког поступка који би требало да обезбеди савремен методолошки приступ концепту уџбеника струке (високошколског туризмолошког профила). И као што смо у 0.1. то већ навели, у овом испитивању су све објашњене методолошке реалије представљене у системском распореду истраживања. Ослањајући се на традиционалну руско-српску лингвистичко-методолошку литературу, коју наводимо у литератури и изворима, покушали смо да објаснимо тај систем са позиција савременог нивоа научно-методолошких постигнућа и знања, која су такође наведена у библиографији и корпусу/изворима. При том не претендујемо на дефинитивни и закључни аспект објашњења. Напротив, све описане и

објашњене претпоставке остају отворене за накнадне допуне, разраде или пак корективе.

Методолошки оквир истраживања можемо разложити:

1. *Теоријске методе истраживања*: а) методе теоријске анализе традиционалне и савремене методолошке литературе везано за саму тему нашег рада; б) применљива (конструктивна) метода, првенствено у изналажењу општих начела на основу резултата добијених примарном анализом; в) каузална метода, при откривању узрочно-последичне условљености и међусобне повезаности елемената традиционалне и савремене методолошке науке;

2. *Квалитативне методе истраживања*: а) структурно-функционална анализа наставног процеса на Високој школи за туризам; б) применљива (конструктивна) метода по схеми анализе саодноса наставни процес/час - уџбеник/лекција; в) метода фактичке анализе садржаја са пратећим статистичким подацима; г) метода вредносне анализе садржаја наставног процеса, те у корелацији са садржајем и структуром уџбеника сагледавање њихове заједничке адекватности нормативима који се наводе у литератури.

3. *Квантитативне методе истраживања*: Квантитативна анализа појединих говорних умења по моделу «Госстандарта, 1999.» и «Образовательной программе, 2001.».

0.7. Структура рада представља заправо скелет нашег истраживања. И њу можемо разложити на *унутрашњу* и *спољашњу* структуру. Унутрашња структура рада је пак производ спољашње структуре рада. Другим речима, спољашњу структуру рада можемо назвати методолошким оквиром на чијем фону настаје унутрашња структура самог истраживања, тј. структура методолошких основа концепције савременог уџбеника руског језика туризмолошког профила. Лингвистичка методолошко-научна структура наставног процеса руског језика на Високој туристичкој школи са свим својим аспектима (циљевима наставе, концепцијом наставе, принципима у настави, садржајем, избором и организацијом наставног материјала, методима у настави трасира пут унутрашњој, специфичнијој структури, тј. обликовању особене методологије интердисциплинарног изучавања лингвистике и туризмологије кроз формирање комуникативних умења и аспектних говорних навика у примени на концепт савременог уџбеника. Процес је реверзибилан, те и унутрашња структура истраживања рефлексивно утиче на спољашњу структуру.

0.8. План рада подразумева својеврсни редослед у приступу целокупне обраде теме истраживања. То заправо представља одређени распоред неопходних активности. Активности подразумевају искуствени аспект (практични део) и теоријски аспект. Емпиријски аспект произилази из саме праксе наставног процеса (извори грађе на којима се експеримент врши, наставни план и програма и други нормативни образовни стандарди и документа), док теоријски аспект објашњења практичне активности подразумева избор и систематизацију у већем делу лингвистичког и у мањем делу туризмолошког библиографског материјала у чијим оквирима се експеримент врши. На тај начин план рада подразумева својеврсну структуру рада (0.7.), коју у глобалу конкретно чини пет поглавља и закључна разматрања: 0. Уводне напомене; 1. Могућност интердисциплинарног истраживања у области лингвистике и туризмологије; 2. Савремено стање система наставе руског језика на Високој школи за туризам: циљеви и методска концепција као подлога у конципирању савременог уџбеника; 3. Формирање лексике туризмолошког профила из општег лексичког фонда руског језика у примени на савремени уџбеник руског језика високошколске туризмолошке струке и њему сродне уџбенике; 4. Граматика у примени на савремени уџбеник руског језика високошколске туризмолошке струке и њему сродне уџбенике; 5. Лингвистички основи и научни стил као функционално-језичка варијантност савременог руског језика у примени на концепт уџбеника руског језика струке; 6. Закључак.

0.9. Очекивани резултати. Као и свако научно истраживање, и ово би требало да буде део јединства теоријског и емпиријског аспекта. Што се теоријског дела тиче, можда би у оквирима очекиваних резултата било најсврхисходније довести у везу постављене хипотезе са самим предметом и циљевима, тј. тематиком и проблематиком истраживања, те оставити простор да се посредством теоријског истраживања покаже степен реализације њиховог подударања.

Пред нама је задатак да докажемо могућност научно-методолошког заснивања концепта савременог когнитивно-комуникативног уџбеника руског језика струке (високошколског туризмолошког профила) у српској говорној и социокултурној средини. Зато ћемо у нашем раду размотрити не све, већ најважније из нашег угла посматрања особености наставног процеса руског језика на Високој школи за туризам. Како бисмо поставили те карактеристике наставног процеса у системски распоред, пред

нама се нужно појављује наредни задатак интердисциплинарног приступа лингвистици и туризмологији. У оквиру таквог интердисциплинарног проучавања међусобно условљаваних чињеница и свођења на заједничке именитеље, покушаћемо да докажемо круцијалну улогу комуникативне функције језика у оквиру услуге у туризму. Зато ће теоријски део истраживања бити базиран на већем корпусу лингвистичког материјала и у мањем обухвату на материјалу туризмолошког профила.

Емпиријски део истраживања се базира на самом наставном процесу на Високој туристичкој школи у периоду 1999-2011. У тој узајамности теоријско и емпиријско јединство добија рационалну, оптималну и ефикасну потврду.

0.10. *Извори (грађа) за истраживање.* Као основни узорак за анализу служе нам:

1. а) уџбеници руског језика струке (високошколског туризмолошког смера) **А** и **Б** нивоа, припремани и коришћени у време истраживања (2000. - 2011.) у српској говорној и социокултурној средини, као и уџбеници сличног високошколског профила ранијих издања. За поједине аспекте истраживања као додатни извори служе и уџбеници руског језика намењени средњошколском туризмолошком смеру у српској говорној и социокултурној средини као и читав низ оригиналне руске уџбеничке литературе «Русский язык»;

б) оригинална руска уџбеничка литература која покрива интердисциплинарност истраживаних појава;

2. граматике и речници руског језика;

3. наставни план и програм за предмет Руски језик у својству првог или другог страног језика (**А** и **Б** ниво) за високошколски туризмолошки профил;

4. други нормативни документи (Госстандарт, 1999; 2000. Образовательная программа, 2001);

5. учебные видеофильмы и компьютерные программы.

1.МОГУЋНОСТ ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНОГ ИСТРАЖИВАЊА У ОБЛАСТИ ЛИНГВИСТИКЕ И ТУРИЗМОЛОГИЈЕ

1.1.ТУРИЗАМ КАО ПРИВРЕДНА ДЕЛАТНОСТ У КОРЕЛАЦИЈИ СА ЦИВИЛИЗАЦИЈСКИМ, ОБРАЗОВНИМ И КУЛТУРНИМ НИВООМ СТАНОВНИШТВА.

Туризам као привредна делатност у оквиру сектора *услуга*, поседује неопходне предуслове за веома интензиван раст у овом миленијуму. Експерти се слажу да је туризам већ постао водећи сектор у светској *размени*, уз присутност значајних потенцијала за даљи развој. Основе за такав закључак произилазе из тенденција основних детермината тражње на међународном туристичком тржишту (слободно време и расположива финансијска средства, дискрециони доходак, социодемографске промене и други чиниоци).

На савременом туристичком тржишту присутан је нов приступ пословања у туризму који почива на све израженијим променама карактеристика туристичке тражње. Повећање *културног* и, уопште, *цивилизацијског нивоа становништва* у привредно најразвијенијим земљама, као и побољшање квалитета живота, утичу, пре свега, на све већу *индивидуализацију* и повећану тражњу за *нестандардним туристичким производом*. Истовремено, све су израженије тенденције на међународном туристичком тржишту које јасно указују на неопходност превазилажења схватања туризма као привредне делатности која компаративне предности заснива првенствено на атрактивним природним ресурсима и јефтиној радној снази. Уместо тога, све више кључни фактор у развоју туризма постаје технологија. Водеће рецептивне земље света (САД, Француска, Италија, Шпанија) своју позицију темеље на технолошкој супериорности и *високом квалитету туристичких услуга*. Основ за то је и висок ниво *образованости* и укупне *професионалне оспособљености* запослених у предузећима туристичке привреде.

Развој туризма је имао значајно место у укупном друштвено-економском развоју Југославије и Србије. И поред изузетно неповољних услова за развој туризма и укупне привреде током последње деценије двадесетог века, у делатностима туристичке привреде испољене су и одећене позитивне тенденције. Од 1994. године долази до

благог раста запослености, а присутни су и процеси експанзије приватног сектора, посебно у пословању путничких агенција и ресторатерству.

Позитивни ефекти које туризам има на динамизирање развоја привреде, а посебно допринос у остваривању извозних ефеката и повећању запослености, указују да ће туризам имати велики значај у процесу чвршће интеграције Србије у светске привредне токове. Таква определења заснивају се на постојању квалитетних ресурса за развој туризма и доминирајућим тенденцијама на међународном и домаћем туристичком тржишту. Неопходан предуслов за остваривање наведене интеграције је формирање квалитетног и функционалног *система образовања* за потребе туризма, које је одувек било и јесте део европског система образовања у оквирима туризма као доминантне гране привредне делатности XXI века.

1.2. ЗНАЧАЈ И ОБРАЗОВНИ КАРАКТЕР ВИСОКЕ ТУРИСТИЧКЕ ШКОЛЕ СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА УЧЕЊЕ СТРАНИХ ЈЕЗИКА И НА МЕСТО РУСКОГ ЈЕЗИКА У НАСТАВНОМ ПРОЦЕСУ.

Висока туристичка школа је једна од најстаријих образовних институција за туризам у нашој земљи и Европи. Имајући у виду своју четрдесетшестогодишњу традицију Висока туристичка школа се у временском континуитету прилагођава актуелним европским тенденцијама у образовању и потребама развоја туризма и укупног друштвено-економског развоја Републике Србије. На тај начин и она шаље позитивне сигнале својеврсног спецификаума у европски образовни простор те се у резултанти уобличава у модерну пословну туристичку школу са трогодишњим трајањем. Тако постиже комплементарност са већином развијених земаља у којима се туристички субјекти који воде пословање или обављају послове високе стручности управо оспособљавају на пословним школама трогодишњег трајања.

Висока туристичка школа је основана 1967. године у Београду са циљем да образује кадрове за обављање сложенијих послова у туристичкој привреди, првенствено туристичким агенцијама, као и у осталим организацијама и институцијама везаним за туризам. Реч је било, пре свега, о припремању кадрова за средњи менаџерски, односно управљачки ниво. Да би испунила тако дефинисан циљ, Школа је више пута прилагођавала наставне планове и програме предмета савременим тенденцијама у туризму и у образовању за потребе туризма. При сумирању досадашњег развоја Високе туристичке школе треба поћи од чињенице да је до сада својим квалитетом и својом специфичношћу успешно пребродила све препреке (рационализације) и остала да постоји као једина висока школа у Србији за област туризма, односно туристичког пословања.

Висока туристичка школа је основана на основу иницијативе највећих туристичко-угоститељских привредних организација и уз подршку релевантних друштвених и државних институција. Школа је од оснивања пролазила кроз више развојних фаза, стално унапређујући програмску оријентацију, наставне планове и програме и усклађујући их са потребама и туристичке привреде и са међународним тенденцијама у области образовања. У том процесу се изграђивала и позиција Школе у систему образовања.

Важећи наставни план Школе се примењује почев од школске 1993/94. године. Настао је смањењем броја предмета у односу на претходни Наставни план (са 20 на

17), уз програмско сажимање одређених предмета и осавремењавање наставних програма. На основу одлуке Наставног већа, у току школске 1999/2000. године текао је процес измене и допуне наставног плана. На основу резултата тог процеса, од школске 2000/2001. године Наставни план је проширен увођењем два нова предмета, чиме је повећан број предмета са 17 на 19.

Демократски преображај наше земље и стицање услова за неопходну интеграцију у европске и светске туристичке токове претпоставља и неопходност прилагођавања европским тенденцијама, а посебно процесима конвергенције европских образовних система. Мисија Високе туристичке школе се заснива на стварању кадрова, који ће поседовати најсавременија теоријска и практична знања из области туризма и економије, односно на прилагођавању европским стандардима и образовању уз поштовање своје специфичности.

Суштинске промене услова у окружењу указују на потребу за променом у пословној оријентацији у наредном периоду. Будући раст и развој Школе се заснива на новом приступу и то кроз константну иновацију наставних планова и програма. Такав приступ заснива се на европским документима који регулишу област високог образовања. При креирању наставног плана узети су у обзир наставни планови сродних европских школа, као и позитивна искуства у њиховој примени. Исто тако је и Висока туристичка школа емитовала своја позитивна искуства из својих наставних планова и програма сродним европским школама.

Поред тога, стратегија раста и развоја Школе обухвата и увођење посебних активности, као што су:

- специфични облици наставе (иновациони курсеви, семинари) за запослене у туристичкој привреди, као и остале заинтересоване;
- издавачка делатност, првенствено издавање научно-стручног часописа, као и уџбеника и приручника за потребе студената;
- истраживачки рад, у сарадњи и у складу са потребама туристичке привреде.

Трансформација Високе туристичке школе у европску установу за образовање у области туризма омогућава да Школа задовољи потребе туристичке привреде у Србији. Али се истовремено стварају услови и за јачање њеног места и улоге у оквиру земаља Југоисточне Европе.

Преображавање високе стручне школе у складу са интенцијама Болоњске конвенције, претпоставља, пре свега, доношење новог наставног плана за трогодишње студије, што значи и увођење нових наставних предмета, али и суштинску

трансформацију једног броја постојећих предмета ка образовању са основним нагласком на управљању пословањем у туризму – „менаџменту” у туризму.

Посебна пажња је усмерена ка планирању и реализацији стручне праксе – практичног рада студената у складу са искуствима других високих школа за образовање у туризму. Стручна пракса би требало да траје најмање један семестар, што је и регулисано новим наставним планом. Акцент је и даље свакако на упућивању студената на професионални рад у туристичким агенцијама и другим предузећима туристичке привреде. Међутим, иако је овакав вид праксе уобичајен, не треба запоставити друге, веома важне делатности, без којих је туристичка понуда града/регије непотпуна. Због тога је практичан рад студената Школе конципиран тако да се одвија у различитим окружењима са циљем свеобухватног поимања туризма и укључивања студената у непосредан рад у туристичкој привреди. Жељене промене у стручном оспособљавању се постижу и интензивирањем сарадње са појединим компанијама са којима је и до сада остваривана изузетно успешна сарадња. То се првенствено односи на могућност масовнијег оспособљавања студената за коришћење централних резервационих и глобалних дистрибуционих система на основу сарадње са ЈАТ-ом и Амадеусом. Стручна пракса, односно практичан рад студената се одвија у туристичким агенцијама, хотелско-угоститељским предузећима, саобраћајним организацијама, туристичко-информативним центрима, туристичким организацијама општина и градова и др.

Такође се позитивни ефекти остварују и стварањем наставне базе за професионални рад студената. Такав својеврстан тренинг центар је и формиран оснивањем туристичке агенције у оквиру Школе или се успоставља сарадња са заинтересованим туристичким агенцијама.

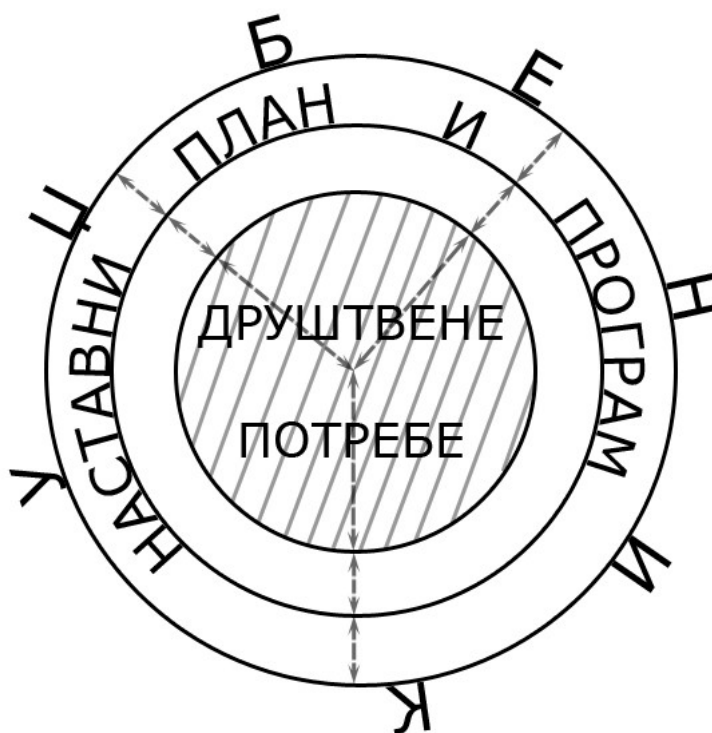
Цео овај уводни део има за циљ да у свом суштинском делу укаже на изузетан значај изучавања страних језика, између осталих и руског. Исто тако, проширивањем наставног плана и програма у оквиру трогодишњих студија отвара се перспектива за још обухватнијим утемељењем изучавања страних језика.

Претходно поменуте промене у Наставном плану и програму у току 1999/2000. године се односе и на језик. Заправо до 1999. на двогодишњој Вишој туристичкој школи постојао је страни језик условно обележаван као **А** и страни језик такође условно обележаван као **Б**. Страни језик подразумева **енглески, руски, немачки и француски**. Језик **А** је, дакле, први језик и представља продужни курс језика из основне и/или средње школе. Даље у оквиру Високе туристичке школе има

континуитет кроз **A1**, **A2** и **A3** где бројеви означавају годину учења (прву, другу и трећу). На првој, другој и трећој години језик **A** је двосеместралан (укупно шест семестара). Дугогодишња пракса учења језика **B**, као другог страног језика само на првој години тзв. **B1** (двосеместрално) указала је на потребу увођења језика **B** како на другу, тако и трећу годину (**B2**, **B3**) . Страни језик **B** се изучава на Високој туристичкој школи као почетни и/или продужни курс језика, јер подразумева да се није уопште учио или се учио кроз основну и/или средњу школу као други страни језик. Тако језик **B** постаје четворосеместралан (прва година 2 семестра, друга година 1 семестар, трећа 1 семестар). Оба ова страна језика **A** и **B** на првој, другој и трећој години (**A1**, **A2**, **A3** и **B1**, **B2**, **B3**) указују на изванредан значај изучавања поменутих страних језика.

1.3. УСЛОВЉЕНОСТ ДРУШТВЕНИХ ПОТРЕБА, НАСТАВНОГ ПЛАНА И ПРОГРАМА И КОНЦЕПТА САВРЕМЕНОГ УЏБЕНИКА ЗА РУСКИ ЈЕЗИК

Овај **квантитативни** показатељ не егзистира сам по себи и за себе, већ јесте неопходан оквир значајног **квалитативног** утемељења и спровођења наставног процеса страних језика. Наставни процес, или друкчије речено, предавања и вежбе су засновани на одређеном наставном плану и програму. Наставни план и програм страног језика генерално можемо посматрати као систем макросегментовања наставног материјала (шири аспект тематских и методских јединица) у правцу одговора на задовољење потреба актуелне друштвене стварности. Тако уџбеник страног језика, посматран као систем микросегментовања наставне грађе (ужа спецификација тематских и методских јединица) у читавом овом тродимензијалном односу (друштвене потребе, наставни план и програм, уџбеник), има комплементарну улогу.

Слика 1 МЕЋУЗАВИСНОСТ ДРУШТВЕНИХ ПОТРЕБА, НАСТАВНОГ ПЛАНА И ПРОГРАМА И УЏБЕНИКА

Схема концентричних кругова, као и стрелице на испрекиданим линијама упућују на увек присутан интерактивни однос између ове три компоненте. Уопштено говорећи, не разматрајући за сада конкретне планове и програме у настави страног/руског језика, те и концепт савременог уџбеника страног/руског језика, задржаћемо се на аспекту друштвених потреба. Пошто је то веома широк појам, за наше истраживање је битан угао из кога посматрамо друштвену стварност. Овакав приступ је у складу са следећим ставом: «Научна истраживања таквих као што је био некада Коперник, а у нашем веку Ајнштајн нису се састојала првенствено у откривању нових факата, већ у изналажењу нових погледа на знана факта». (Ивић, 1994: 56); или парафразираћемо Гетеову мисао, да је најлепша срећа за мислећег човека, када истражује већ истражено. Или као што је забележио Иво Андрић, највећи ефекат у поезији се постиже када песник изненади читаоца нечим познатим. Тако ће друштвена стварност са нашег аспекта бити сегментована у оном делу саодноса два феномена, који покривају научне дисциплине лингвистика и туризмологија.

1.3.1. УВОД У ОДРЕЂИВАЊЕ ЗАЈЕДНИЧКЕ ПОЛАЗНЕ ОСНОВЕ ИЗМЕЂУ ЛИНГВИСТИКЕ И ТУРИЗМОЛОГИЈЕ (ДРУШТВЕНИ АСПЕКТ ЛИНГВИСТИКЕ)

Сама ова анализа мора имати извесну динамику, као и отвореност због потреба модификације, тј. могућности да у сваком тренутку одговори на промене наше актуелне друштвене стварности. Другим речима исказано, читав манифестни свет и настаје, потиче из опипљиве конфигурације социолошког распореда. У том смислу, да бисмо дошли до извесних додирних тачака између два поменута феномена (*лингвистике* и *туризмологије*), морамо осмислити њихове претпоставке, тј. издвојити их као *заједничке полазне основе*. Као прву заједничку претпоставку можемо узети друштвени аспект језика и туризма. Квинтесенца свеколиког поимања језика у одредници: «Језик је медијум помоћу којег човек изграђује и тумачи свет у којем живи, а уз то и основно *средство интеракције* и *комуникације* међу људским бићима и битан предуслов свеколиког човековог стваралаштва. Језик у овом општем смислу део је генетског наслеђа људског рода, а манифестује се у хиљадама посебних језика којима говоре поједине друштвене заједнице широм света. Тако сви људи имају језик, али немају сви

исти језик. Сви језици су у нечему слични, и по томе су сви они језици; и сви се у нечему разликују, па су тако сви они различити језици» (Бугарски, 2005: 7) даје подлогу, између осталог, и за разраду језика, као феномена на *основама друштва*. Ипак, овако сегментована заједничка полазна основа произилази из ширег окружења, *лингвистике*, као феномена са једне стране и *туризмологије*, као феномена са друге стране. Ако се окренемо првом феномену, наведена дефиниција може послужити аналитичкој разради ширег окружења, које ћемо поставити на три нивоа (према предмету истраживања, види сл. 2, стр. 19). *Лингвистика*, као феномен језика у најширем смислу представља први ниво. Она се даље грана на *општу* «као део генетског наслеђа људског рода», што представља *језик* у општем смислу и *дескриптивну*, која подразумева «хиљаде посебних језика, којима говоре поједине друштвене заједнице широм света», те су то *различити језици*. Двосмерна стрелица указује на систем повратне спреге ових двеју грана. Разграничена дихотомија представља други ниво. Тако добијени појам *опште лингвистике (језик)*, схваћен у најширем контексту, грана се у три правца.

Први је « *лингвистика* », други *психоллингвистика* и трећи *социоллингвистика*. Ове три дисциплине чине трећи ниво. Први правац *лингвистика* под наводницима је схваћена у ужем контексту, за разлику од *лингвистике*, као феномена у ширем смислу. «*Лингвистика* » у ужем смислу подразумева језичку структуру, тј. схватање језика као својеврсног система (структурална лингвистика). Она издваја и еволуцију језика, као иманентни део свеукупног развоја *човека као врсте*. Језички код, или језик као систем знакова под појмом семиоллингвистика део су «*лингвистике*». У овој области овако уже схваћене «*лингвистике*» увек се може поставити питање *шта је језик* у димензији *есенцијалне* перспективе. Изучавање самог језика као структуре језичког система или пак његове знаковне особености јесте *монодисциплинарни* приступ лингвистици (језику) као феномену. Проучавање језика на бази самих језичких чињеница заснива се на *микроплану*.

Други правац *психоллингвистика*, ако посматрамо са позиције усвајања или употребе језика јесте психички аспект језика, који обухвата психички део лингвистике, као и психолошки приступ лингвистици. Ако у фокус поставимо *психу*, добијамо психологију (језика), која полази од *човека, као појединца*.

Трећи правац *социоллингвистика*, ако посматрамо из угла усвајања или употребе језика јесте друштвени аспект језика, који обухвата социјални део лингвистике, као и социолошки приступ лингвистици. О артикулацији и значају социоллингвистике можда

најадекватније сведочи цитат: «Теорија која би своје упориште тражила у разрјешавању практичних комуникацијских проблема морала би бити ближа сваком облику праксе него што је то данашња опћа лингвистика. Тако би она, између осталог, могла придонијети и бољем овладавању *комуникацијском функцијом језика* у образовним процесима. Између сувременог стања, у којем превладава, на плану опће лингвистике, апстрактна и каткада стерилна теорија, и овакве, не сасвим јасно дефинисане визије будуће лингвистике, као путоказ, упркос свим својим слабостима, стоји управо социолингвистика». (Шкиљан, 1981: 265-266).

Још конкретније појашњење о практичном значају социолингвистике налазимо у цитату: «Социолингвистика укида ограничење које досадашњи лингвистички описи теже да наметну настави, а то је да се страни језик предаје као аутономни хомогени систем независан од ванјезичких елемената. Штавише, њено постојање само по себи наглашава хетерогеност језика који у говору *варира* од говорника до говорника, од улоге до улоге, од ситуације до ситуације и од класе до класе. Њено право подручје је *употреба језика*. Социолингвистика превасходно проучава језик као *средство комуникације у стварној говорној ситуацији*, а циљ сваке наставе је да оспособи ученика да комуницира у одређеним улогама према другим говорницима на страном језику. Према томе, у настави не би требало предавати једну једину језичку варијанту, већ разне варијанте које се, условно, могу схватити као резултат утицаја друштвених улога на језик». (Михајловић М., 1981: 296).

Интересантан је и интердисциплинарни поглед у односу на социолингвистику, који се такође уклапа у смер наших истраживања: «Као полазишно теоријско уверење овде сам и сам морао одабрати један такав, истина интердисциплинаран и сложен, а савремен – социолингвистички суд о језику, убеђен уз то да ни он не може нити сме добити статус или имати снагу коначне пресуде језику. Тако ћу, у границама садашњих могућности, услова и знања, покушати да, непосредно говорећи о савременој лингвистици, посредно кажем и понешто битнога о језику. Најдрагоценији резултат из свега тога за мене био би да се на крају покаже како се може макар и назрети стварна будућност лингвистике, као науке о *језику, друштву, култури и човеку*». (Радовановић, 1979: 6).

Ако се у овој скромној антиципацији будућности лингвистичких интердисциплинарних истраживања и научној гипкости и снази духа у ненадмашној способности научника да запажа далекосежне везе, и ми, у оквиру наших истраживања

уклапамо, претпостављамо да смо погодили праву интонацију, или, пак, ухватили са временом ритмични корак, којим се крећемо у правом смеру.

Ако у фокус поставимо *друштво*, добијамо социологију (језика), која полази од човека, али *са аспекта групе*. У том смислу наводимо цитат: «Укратко, социологија језика се усредоточава на целокупну скалу питања која се односе на социјалну организацију језика понашања, укључујући ту не само језичку употребу као такву него и језичке ставове, као и стварно понашање у односу на језик и на кориснике језика». (Фишман, 1978: 21). Усвајање, односно употреба језика чине ове дисциплине *интердисциплинарним*, те се као заједнички именоватељ може поставити *егзистенцијална* перспектива, тј. питање *где и како постоји језик*. Ова перспектива се искључиво разрађује на *макроплану*, који по природи ствари имплицира и *микроплан*.

Аспекти, према којима су усмерена сва три нивоа (аспект врсте, аспект појединца, аспект групе), заједничку тачку укрштања налазе у човеку, као друштвеном бићу, тј. представнику одређене говорне заједнице. Ови токови имају и реверзибилни правац, те од човека, као друштвеног бића, уочавамо иста усмерења у виду повратне спреге.

У овом систему, заснованом на бази нашег аналитичког посматрања појава, су увек могући корективни приступи, јер је цео уграђен на координатама простора и времена. Томе у прилог иде следећи цитат: «Неоспорно је да језик настаје и живи само у окриљу људских друштава, док с друге стране живот и развој друштвених заједница почивају на језику као универзално присутном – иако у *безброј варијација манифестованом* – **медијуму комуникације**, као и обликовања, похрањивања и преношења културе. Пошто је језик ситуиран у простору и времену, језичко понашање људи структурирано је у обема овим димензијама, али су у оба случаја заступљени и друштвени фактори. Разноликост језичких средстава неке заједнице у неком тренутку, отварајући поглед на њен језички спектар на просторној оси, доприноси могућности проучавања њене друштвене организације и њених актуелних преокупација. У малим и сразмерно хомогеним језичким заједницама тај спектар може да буде узак, док у сложеним друштвима са више диференцираних и мобилних група у интеракцији унутар различитих друштвених мрежа, он је често толико широк да обухвата велики број *језичких варијетета*. А историјско проучавање језика пружа перспективу за истраживање не само језичких него и друштвених промена на оси времена» (Бугарски, 1996: 181).

Како су простор и време универзалне категорије, те било где, или било када, ако се нађемо у некој тачки осветљавања извесне појаве, која се тумачи као специфичан поглед, могући су и другачији приступи. Свеприсутна и увекприсутна отвореност ових категорија трасира својеврсну динамику у континуираној могућности коректива већ неке постављене и формулисане проблематике.

1.3.2. УСПОСТАВЉАЊЕ КОРАКА ИЗМЕЂУ ЛИНГВИСТИКЕ И ТУРИЗМОЛОГИЈЕ КРОЗ ПРИМАРНИ СКЛОП ОПШТЕ ЛИНГВИСТИКЕ СА АКЦЕНТОМ НА ДРУШТВЕНИ АСПЕКТ

Лингвистика је у врло уским везама с другим наукама, које час узимају од ње материјал час јој га дају. Границе које је од њих деле нису увек јасне. (Сосир, 1969: 15). Како бисмо их само мало појаснили покушаћемо да успоставимо корак између језика и туризмологије, као два специфична феномена. То ће биће олакшано, уколико језик са аспекта структуре и функционисања и то у друштвеном контексту осветлимо на просторно – временској оси. Нарочито фактор времена продубљује разматрање односа између језичких и друштвених промена, те перспективу чини актуелном и динамичном. Језик реагује на промене у друштву. Ритам промена у језику је спорији од ритма промена у друштву (Сапир, 1974: 46). Значи, прво се нешто мора десити, те променити чињенични распоред, а онда језик ту промену именује и разврстава у разне области друштвеног живота. Овај општи поглед на међусобну испреплетаност, те условљеност језика и друштва, само је полазна основа за развијање концепта односа лингвистике и туризмологије, преко заједничког именитеља *друштва*, у чијем центру стоји *човек*, као *језичко и друштвено биће*.

Парафразираћемо аутора схеме, који каже да овакав приказ, колико год упрошћен и парцијалан, олакшава увид у темељне односе унутар разматраног склопа. Као и код других схема, приказане релације имају и 'даље импликације', које ћемо у оквиру наших даљих интердисциплинарних истраживаних појава даље разоткривати, те у оквиру варијантних релација стварати и другачије схеме.

1.3.3. ДЕФИНИСАЊЕ ПОЈМА ТУРИЗМА ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНО СА УСМЕРЕЊЕМ НА ЛИНГВИСТИКУ

Приликом дефинисање појма туризма и његових основних категорија, видно се истиче, између осталих, и његова друштвена претпоставка. Често смо склони да кажемо, да се нешто подразумева и да је друштвена потка веома широко разграничење у профилисању појма туризма. Али ово питање је веома битно због даљег обликовања перспективе у смислу далекосежних друштвено-језички условљених процеса у области туризмологије, као и због методолошког конципирања научних дисциплина које теже интердисциплинарном проучавању.

За одређивање појма туризма у виду уже или шире дефиниције, користимо се познатом литературом из ове области:

„ ...Туризам је нераздвојно везан са путовањем, а његов основни чинилац је *туриста*. Најопштије гледано, домаћи и инострани туристи су потрошачи у туризму. Међутим, одмах на почетку битно је нагласити да кад се уђе дубље у теоријску анализу ни до данас није постигнута сагласност у погледу сасвим прецизног и јединственог дефинисања појма туристе. Тај проблем осећа се како у теоријском разматрању овог појма, тако и у практичном смислу, тј. које групе потрошача укључити (а које не) у велику групу тзв. *путујућег човечанства*. Решавањем проблема дефинисања потрошача у туризму бавили су се и научни радници и експерти у туризму, али и читав низ других асоцијација и организација, па и Уједињене нације.

Енглез Огилвије још 1933. године у свом раду Туристичка кретања (*The Tourist Movement*) дефинише *туристу* као особу која посећује места ван свог сталног боравка, где борави краће од годину дана и где она у местима која посећује троши новац зарађен у месту становања.

Лига народа, тј. Комитет туристичких експерата (1937. године) дефинише *туристу* као особу која посећује земљу ван свог места сталног боравка за период најмање од 24 часа, а *екскурзисту* као особу која борави у туристичком месту краће од 24 часа.

Конференција Уједињених нација у Риму (1963. године) такође се бавила категоријом потрошача у туризму. Дошло се до закључака да би израз *туриста* (који потиче од речи *tour*, што у суштини значи задовољство од путовања са задржавањем у различитим местима) требало заменити изразом *привремени посетилац*, да је потребно увести и појам *екскурзиста*, те да је важно за дефинисање овог појма истакнути и категорије времена (за које се напушта место сталног боравка), мотива (тј. разлог због којих се предузима путовање) и извора средстава која се троше на путовању..... Дефиниција потрошача у туризму: *Туриста* је привремени посетилац који напушта место свог сталног боравка и борави у туристичком месту (значи предузима путовање) најмање 24 часа, мотивисан разлозима одмора, рекреације, забаве, разоноде и другим сличним разлозима, при чему у туристичком месту троши средства која је зарадио у месту свог сталног боравка. *Екскурзиста* је привремени посетилац који у туристичком месту борави краће од 24 часа, при чему се у ову категорију укључују и путници на поморским кружним путовањима”. (Бакић, Николић, 1999: 31).

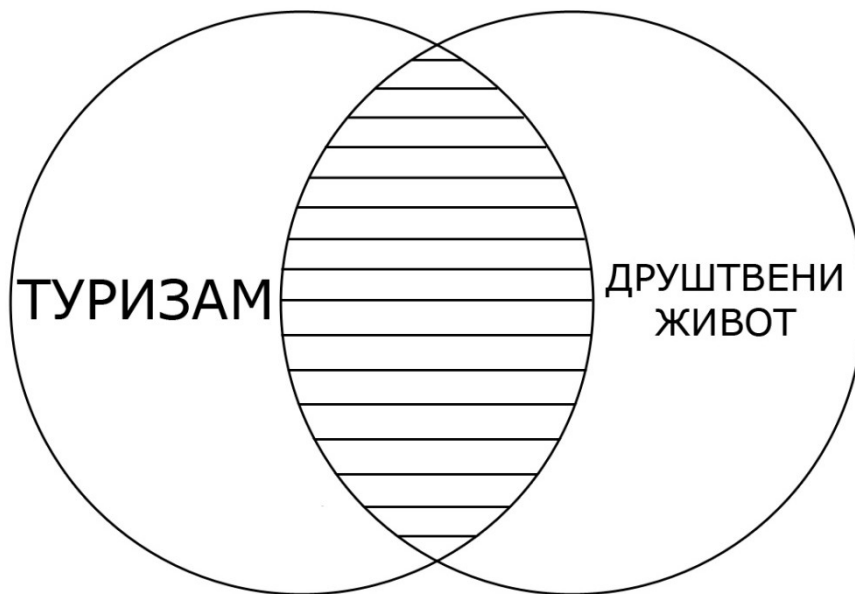
И даље....., постоје различити научни приступи дефинисању *туризма* као феномена. Неки од њих су: институционални, производни, управљачки, историјски, економски, социолошки, географски, интердисциплинарни. Како бисмо за нашу анализу што више приближили два битна феномена *лингвистику* и *туризамологију*, не умањујући при том остале научне приступе, издвајамо *социолошки, географски и интердисциплинарни*.

Социолошки је битан због утемељења туризма у основе *друштва*, као заједничког именитеља везано за *лингвистику*. Овај приступ „ фокусира питања везана за понашање људи (туриста) као индивидуе, у групи, или ширих утицаја туризма на друштво” (Бакић, Николић, 1999: 34), а ми бисмо додали (питања везана за понашање и *комуникацију* људи/туриста као индивидуе, у групи...). Не занемарујући психолошки аспект (понашање људи), који такође поменута два феномена чини конвергентним, долазимо до првог комплекса питања, који помажу међусобном осветљавању *лингвистике* и *туризамологије*. Ове одреднице (првог комплекса питања, другог... итд.), треба схватити условно, јер свака анализа тражи неки системски редослед.

Географски приступ „који у први план ставља питања локације природних, тј. географских атрактивности „ (Бакић, Николић, 1999: 34), као посебан аспект додирних тачака *лингвистике* и *туризмологије*, разматраћемо такође у каснијој анализи.

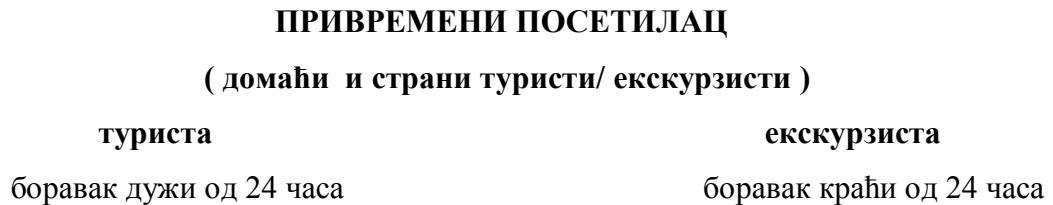
Интердисциплинарни приступ, „ који туризам посматра као феномен који има утицај на све елементе привредног и *друштвеног живота*” (Бакић, Николић, 1999: 34) јесте најшири, те пружа могућност за утемељење поменутог првог круга питања.

Сигурно су два швајцарска аутора Valter Hunciker и Kurt Krapf, имајући у виду све ове поменуте приступе, и још много више овде непоменутих дали најобухватнију дефиницију феномена *туризма*, како је то већ систематизовано у (Бакић, Николић, 1999: 35): „ Туризам је скуп односа и појава насталих приликом путовања и боравка *странаца* у неком месту уколико тај боравак не значи стално настањивање и није везан за стицање зараде”.

Слика 3 МЕЂУЗАВИСНОСТ ТУРИЗМА И ДРУШТВЕНОГ ЖИВОТА
(интердисциплинарно)

Ако у фокус ставимо као иманентни део човековог друштвеног бића његову, како је то већ напред поменуто, потрошачку функцију у туризму и путовање, следећа схема нам јасније илуструје те односе:

Слика 4 ЧОВЕК – ПОТРОШАЧ У ТУРИЗМУ

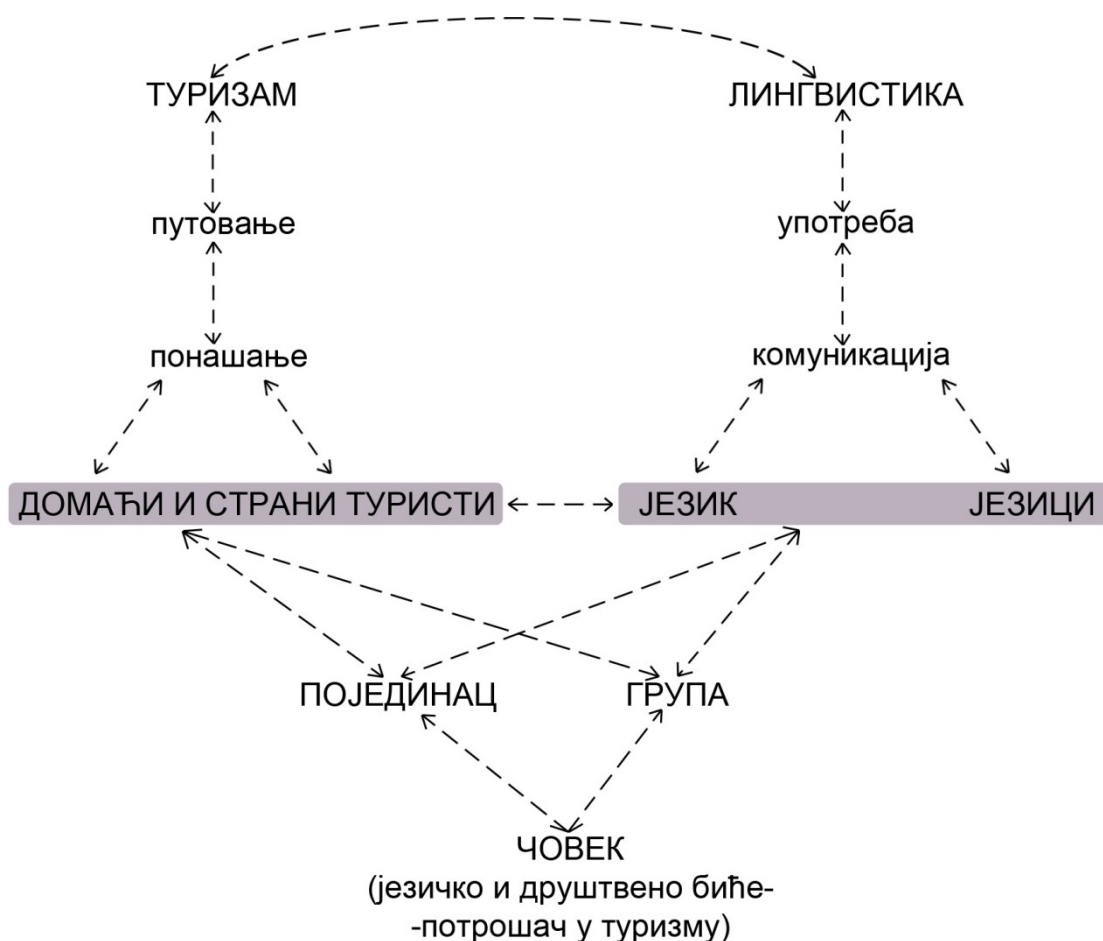
Део схеме преузет из (Бакић, Николић, 1999: 33)

1.3.4. МЕЂУОДНОС ЛИНГВИСТИКЕ И ТУРИЗМОЛОГИЈЕ

Разложивши појединачно међусобну условљеност језика и друштва са једне стране, као и интеракцију туризма и друштва са друге стране, а стављајући у фокус човека као потрошача у туризму, разграничавамо полазну основу :

- да *језик* и *туризам* имају заједнички именитељ *друштво* ;

ДРУШТВЕНИ АСПЕКТ
(ПРИВРЕДНИ И ДРУШТВЕНИ ЖИВОТ)

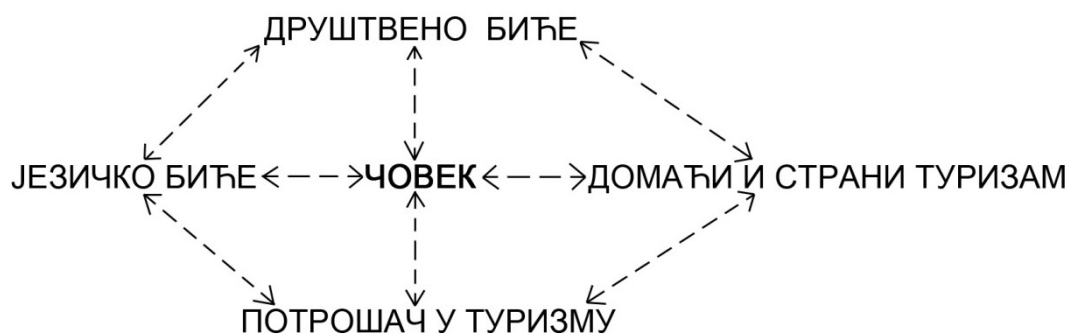

Слика 5 МЕЋУОДНОС ТУРИЗМОЛОГИЈЕ И ЛИНГВИСТИКЕ

Пратећи савремена кретања у туризму, с правом можемо закључити да је увелико овладао планетом. Стотине милиона путника учествује у савременом туризму « путујуће човечанство». „Туристичка кретања имају изузетно значајну улогу у погледу развоја општег – *културног* и *образовног* нивоа становништва. Туристи не само да упознају културно-историјско наслеђе појединих земаља, већ упознају и обичаје, навике, фолклор и живот других народа. На овај начин се, у *непосредном контакту*, подиже културни и образовни ниво учесника туристичких путовања, *сазнајна* сфера се проширује, долази до прожимања појединих култура, *комуницирања* и бољег *разумевања* међу људима“. (Бакић, Николић, 1999: 36)

Из овога произилази, да туризам као део друштвене и привредне делатности са једном од својих претпоставки носи печат и лингвистичке детерминисаности. Било да је домаћи туризам подразумевајући посебан *језик*, било да је инострани подразумевајући различите *језике*, у једном од својих аспеката он представља *комуникативну функцију језика*, (појединац, група). **Поменута функција језика**, о којој ће касније бити нешто више речи, **гарантује интегритет структуре сваког језика и управља ритмом његове адаптације променљивим потребама друштва**. Овај општи вид спреге ових двеју дисциплина *туризмологије* и *лингвистике* се манифестује у хиљадама посебних спојева, баш онолико колико светска лингвотуристичка карта има шавова. Тако посебни, односно различити језици дају туризму као привредној делатности специфичан печат. (Михајловић, 2003: 309)

У свим овим схемама, као својеврсним показатељима условљености одређених и за наше истраживање битних појава, у центру интерактивних струјања стоји *човек*: човек као друштвено биће, човек као језичко биће, човек као потрошач у туризму, човек као домаћи и страни туриста. Овде је корисно напоменути, да су неки лингвисти у оквиру чисто језичких истраживања на нивоу лексичке структуре дошли до синтагме «језичке личности». О томе сведочи следећи цитат: «Увођењем појма *језичке личности*, основног појма ове теорије, у разматрање феномена лексичког значења на плану једног језика – српског и на плану два блискосродна језика – руског и српског, омогућило нам је да објаснимо континуитет у развоју лексичких појава, као и улогу статике и динамике у одређивању општег језичког типа на синхронном и дијахронном плану. Тако смо многе лексичке појаве идентификовали као појаве српског, односно руског језичког типа» (Ристић; Радић-Дугоњић, 1999: 5).

Слика 6 ЧОВЕК КАО ЦЕНТАР УСЛОВЉЕНОСТИ ИСТРАЖИВАНИХ
ПОЈАВА

1.3.5.КУЛТУРОЛОШКИ ИМЕНИТЕЉ МЕЃУОДНОСА ЛИНГВИСТИКЕ И ТУРИЗМОЛОГИЈЕ

Из овог угла можемо издвојити мало специфичнији поглед на језик, схватајући да он не постоји као изолована, самодоволна категорија. Језик је и израз и средство човека као недељивог бића, са свим аспектима његовог постојања и делања. Из огромног спектра његовог бивствовања и испољавања, само сегмент језичког ситуирања у сферу туризма отвара читаву лепезу аналитичком приступу такве условљености. Уопштено схватајући, сваки међуоднос језика са неком облашћу, како смо то већ покушали и схематски да прикажемо изгледа као нешто што се по себи разуме. Тако изгледа, да се неке појаве, које се не дају опазити, јављају кроз оно што се може опажати. «И тако дају до знања да је нешто, а не ништа. Са нечим појавним јавља се одмах нешто непојавно, и баш то непојавно јесте оно што овоме појавном даје смисао и вредност». (Шушњић, 1997: 27).

Да се са језиком као идејом тривијалности не можемо саживети до равнодушности, потврђује и следећи цитат: «Сугубо ошибался проводивший откровенный логизм Витгенштейн, применительно к языку утверждавший: 'Так как все присутствует здесь и все открыто, то не нужно ничего объяснять ... то, что скрыто, нас не интересует'. Напротив, интересует, суть в том, что актуальное пользование языком означает и актуальное пользование сцепленной с ним онтологией. Поскольку мир

включен в выразительный языковой курс, очерченное лексическое пространство, содержательная характерологичность мира обусловлены свойствами языка». (Ильин, 2001: 267).

Управо је зато, а лингвисти су тога углавном свесни, тешко проучавати и другима објашњавати језик као иманентни део човековог свакодневног искуства. Томе у прилог иде и сам покушај дефинисања језика. «Говор је тако обична појава свакодневног живота да ретко кад застанемо да га дефинишемо. Он се чини природним за човека као ходање, а тек нешто мање природним него дисање. Ипак, потребан је само тренутак размишљања да бисмо се уверили да је та природност говора само привидно осећање. Процес усвајања говора је, кад се трезвено промисли, потпуно друкчији од процеса учења ходања. У случају друге функције, *култура*, другим речима, *традиционално тело друштвене употребе*, није озбиљно уведена у игру... Нормално људско биће је, у правом смислу, предодређено да хода, не зато што ће му старији помоћи да савлада ово умеће, већ стога што је његов организам од рођења, чак и од тренутка зачећа, припремељен да упрегне све утрошке нервне енергије и сва мишићна прилагођавања чији је исход ходање. Једном речју, ходање је инхерентна, биолошка функција човека. Али не и *језик*. Истина је, свакако, да је, у извесном смислу, појединац предодређен да говори, али то је у потпуности последица околности да је рођен не само у природи већ и у окриљу заједнице која ће га сигурно, релативно сигурно, водити ка својим *традицијама*. И ако се заједница уклони, оправдано је веровати да ће он научити да хода, наравно, ако уопште преживи. Али је исто тако сигурно да никада неће научити да говори, односно да саопштава идеје у складу са *традиционалним системом појединог друштва*. Или, уклоните новорођеног појединца из друштвеног окружења у које је дошао и преместите га у неко потпуно страно. Он ће развити вештину ходања у новој средини као што би је развио у и старој. Али ће његов говор бити потпуно различит од говора његове родне средине. Ходање је општа људска активност која варира само у оквиру датих ограничења од појединца до појединца. Његова променљивост је несвесна и несврховита. Говор је људска активност која варира без одређених ограничења, од друштвене групе до друштвене групе, будући да је искључиво историјско наслеђе групе, производ дуготрајне *друштвене употребе*. Он *варира* као што сваки креативни подухват варира – можда не свесно као религија, веровања, обичаји и уметности различитих народа, али исто тако *стварно*. Ходање је органска и нагонска функција (наравно, није нагон по себи); говор је ненагонска, стечена, «*културна*» функција.....». (Сапир, 1992: 13).

О значају *културне функције* језика сведочи и следећи цитат: «Поред своје примене у непосредном општењу међу појединим припадницима друштвених група, језик има и цивилизацијски неопходну *културну функцију*, јер служи за бележење догађаја, за усмено предање, за историјске записе и хронике, за утврђивање законика, устава, разних друштвених споразума, државних уговора и других важних докумената. У овој својој улози он обједињује припаднике савремених генерација (*припаднике 'путујућег човечанства'*), а уз то делује и као спона између многих поколења. Остављајући трајна сведочанства о прошлим збивањима, он истовремено обавезује и будуће нараштаје на поштовање утврђених норми. Стога *култура* сваке заједнице увелико почива на овој функцији језика» (Бугарски, 1996: 27).

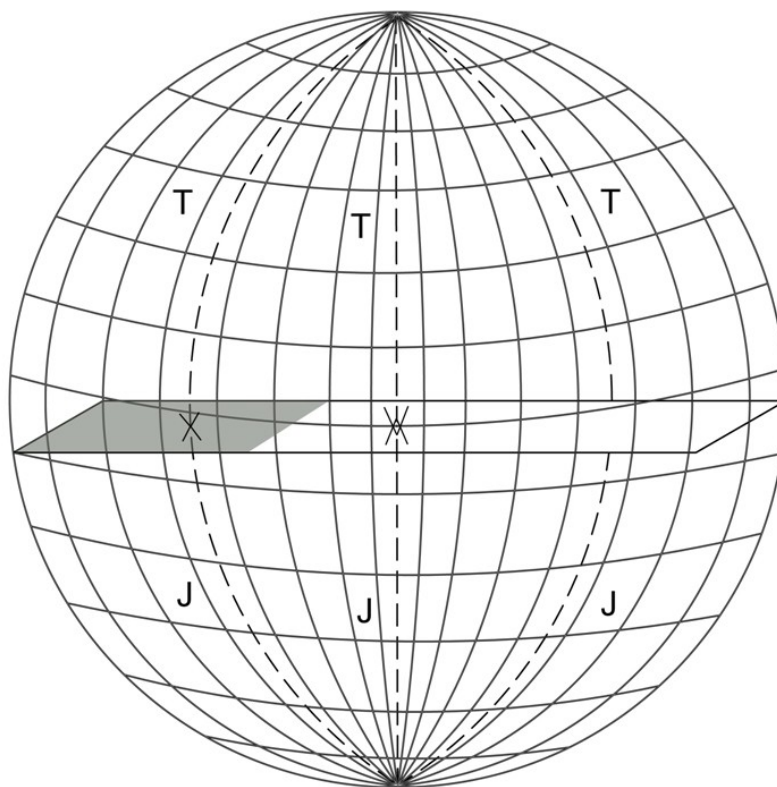
Из овог разграничења *културне функције* језика, у окриљу друштвених заједница, израста и *културна функција* туризма као производ његових специфичних кретања. Овој тврдњи у прилог иде следећи навод: „Што се тиче значаја туризма за културу, треба истаћи да се велики број туриста укључује у туристичка путовања мотивисан жељом да упозна историјско и културно наслеђе других земаља и крајева, као и достигнућа из разних области уметности у тим земљама. Због тога велики број туриста и посећује музеје, историјске споменике, уметничке галерије, уметничке фестивале и слично. Тиме се стварају услови за боље разумевање међу људима из различитих земаља, са различитим културним и историјским наслеђем... Поред поменутог значаја туризма за културу, потребно је истаћи и његов утицај на *образовање* становништва које се укључује у туристичке токове. Међутим, у овом случају је могућ шири домен утицаја туризма. Путујући у друге земље и крајеве, туристи се ближе упознају и са географским, климатским, антрополошким, социјалним и осталим условима у којима живи становништво тих подручја. На тај начин се повећава општи културни ниво туриста. Тиме се уједно стварају услови за боље разумевање међу људима из различитих крајева света и повећава број оних који желе трајни мир у свету”. (Унковић, Зечевић, 2007: 36-37).

У студији «Дијалог и толеранција» Ђуро Шушњић препозаје ‚разговор’ између култура као могућност њиховог разликовања и обликовања: «Потребан је разговор свих векова, свих народа и свих култура, да би се добили одговори на вечна питања, што их поставља људски немир. Ми ни данас нисмо свесни значаја и значења које разговор као сусрет духа има у развоју светске културе. Одбити разговор са другом културом, значи одбити могућност да се нешто ново научи, да се обогати властита култура. Ко се поистовећује само са вредностима своје културе, тај је слеп за све друге културе – он је

човек једне културе, осуђен да духовно не расте. Зато је разговор особина високе културе, која је отворена и стваралачка». У том смислу Шушњић закључује: «Свака велика култура је, у ствари, победа ума који је умео да буде стрпљив и трпељив, и који је из разних извора, да би саградио величанствену грађевину, у којој разлике не сметају, већ су увек нови извори надахнућа за нешто друкчије и ново».

Из овога можемо извући оквирну констатацију, да *језик* са својом «*културном*» функцијом, и *туризам* са изузетно значајном улогом, како је то већ претходно речено, у подизању *културног* и опште *образовног нивоа* учесника у туристичким путовањима, своде координате на заједнички *културолошки именитељ*. Туристичка кретања и језичка варирања у окриљу ове заједничке функције установљавају темеље различитим друштвено-културним традицијама и баштинама, у континуитету их похрањују, међусобно прожимају и оплемењују, трасирајући перспективу новим језичко-туризмолошким облицима, брижљиво чувајући обресе посебности појединачних друштвено-културних заједница и традиција.

То можемо и схематски приказати, слика 7, ако у облику лопте, односно изукрштаних уздужних и попречних линија (као земљина кугла са меридијанима и упоредницима), замислимо различите друштвене заједнице широм света, те у једном пресеку издвојимо *културни* аспект. Туристичка кретања (**Т**) и језичка варирања (**Ј**) деле пресек на три сегмента. Спојене стрелице **Т** и **Ј** у засенченом делу чине традицију културе у оквиру једног друштва кохерентном. То можемо назвати и дијахронијским аспектом еволутивно усаглашених језичких појава у сфери туризмологије. Укрштене стрелице **Т** и **Ј** у другом сегменту указују на могућност додира и међукултурног прожимања различитих друштава. Сама туристичка кретања и језичка варирања, испрекидане линије без стрелица указују на отвореност утицаја, те стварање перспективе за свеколику модификацију у времену, тј. могућност да у сваком тренутку усагласе циљеве са променљивим потребама друштва.

Слика 7 ЈЕЗИЧКО – ТУРИЗМОЛОШКИ КУЛТУРОЛОШКИ
ИМЕНИТЕЉ

Ова схема на сликовит начин документује већ постојеће у туристичкој литератури констатације, да туризам представља „индустрију без граница”. Сложеношћу своје концептуалности у разним аспектима (друштвено-социолошким, лингвистичким, културолошким, економским, еколошким, политичким и другим) значајно и упечатљиво је обележио двадесети век.

У туристичким кретањима, према проценама, у међународним и домаћим разменама учествује око три милијарде људи. Тако и двадесет први век са оваквом динамиком на свим меридијанима и са огромним људским потенцијалом (потрошачи у туризму) стиче референцу *столећа туризма*. Сходно овоме, *прагматички аспект језика* постаје императив трећег миленијума, посебно са становишта *комуникацијских намера говорника и дејства* које они постижу служећи се језиком. А «**..језик је**

најважније и највеличанственије дело које је људски дух створио – не понестаје му ништа од заокружене форме изражавања за целокупно саопштиво искуство. Ова форма подвргнута је бескрајном уразноличавању од стране појединаца, не губећи тиме своје дистинктивне обресе. И, као и сваколика уметност, непрестано се преобличава. Језик је најкрупнија и најсвеобухватнија уметност за коју знамо, големо, анонимно дело несвесних генерација». (Сапир, 1992: 164).

Ова инспиративна одредница језика са прожимајућом естетском димензијом је равна уметничком делу, које надилази свепростор и свевреме, те изнедрује сваког појединца (хомо анонимуса) као потенцијалног или актуелног уметника у језичком стваралаштву. На основу познатих синтаксичких образаца, човек непрекидно у свом језику производи нове реченице. Од већ познатих речи као да твори нови уметнички облик, откривајући суштину људског језика у магичној комбинацији ограниченог броја елемената на неограничен број начина. Потврду о томе налазимо у цитату: «Од сада ћу језик сматрати (коначним или бесконачним) скупом реченица, од којих је свака коначне дужине, а конструисана је од елемената неког коначног скупа. Сви природни језици, било у говорном било у писаном облику, језици су у овом смислу, пошто сваки природни језик има коначан број фонема (или слова своје азбуке), а свака се реченица може представити као коначан низ ових елемената, иако је број реченица бесконачан. На сличан начин, скуп 'реченица' неког формалног математичког система можемо сматрати језиком. Основни задатак лингвистичке анализе језика L, јесте да раздвоји *граматичне* низове који јесу реченице у L од *неграматичних* низова који нису реченице, и да испита структуру граматичних низова. Граматика језика L биће, тако, направа која генерише све граматичне низове из L, а не генерише неграматичке низове». (Чомски, 1984: 21). Тај систем законитости, који омогућава да се са веома ограниченим бројем гласовних јединица изрази неограничен број реченица, односно мисаоних целина јесте у нашем кругу истраживања *граматика одређеног/руског језика*. Исто тако можемо рећи, да се савремена синтакса људског језика не може правилно одредити ма којим коначним стањем граматике. Па зато је и будућност мишљења, која се труди да одговори суштини језика још застрвена у свој својој бесконачности. А та откривена суштина језика у општем смислу, као и сваког посебног језика указује да је језик најтемељнија од свих људских категорија, најтемељнија људска инфраструктура. Читава цивилизација у историјским таложницама је сведочанство и резултат примене и континуираног осавремењавања ове врсте творевине. Зато што језик, то везивно ткиво, не преноси информацију у једном смеру, већ је прима, обрађује и узвраћа, чинећи да

изговорена или написана реч произведе промену. Језик је најсуптилнија, најактуелнија, а самим тим и најефикаснија интерактивна технологија. Управо сва хералдичка обележја која се односе на Универзитет упућују нас на Филолошки факултет као главни источник ове симболике. Тако мали печат приказује грб Универзитета окружен речима “Београдски универзитет” исписан ћирилицом и на латинском језику. Унутрашњост представља стилизовано саће као симбол јединства свих дисциплина које се изучавају на факултетима. Грб као симбол је сачињен од књиге, која представља знање, у чијем су горњем пољу које представља науку исписане речи Мирослављевог јеванђеља «У почетку беше реч». (Михајловић, 2007: 238-244).

У тим оквирима *туризам* као феномен са изразитом динамичношћу и људским потенцијалом (масовношћу) у широком друштвеном окружењу *подразумева језик са његовом структуром*. Многи аспекти овог међуодноса, конкретно у нашем случају културолошки аспект отвара читав низ одговарајућих објашњења и описивања специфичних појава и односа у руско српском језичком систему. На пример: «О самој актуелности овога питања говоре бројна истраживања која су у овој области вршили наши лингвисти, методичари наставе страних језика, теоретичари превођења као познаваоци језика у његовом највишем и најкомплекснијем појавном облику, у књижевном језику, где специфичне реалије у свом синхронном и дијахронном аспектима имају статус естетичког материјала и временске боје и сл.». (Језик и култура у настави страних језика, 1982: 7).

Међу њима, за нас би било интересантно да се осврнемо на реферат Р. Маројевића, који је поднет на округлом столу у Заводу за уџбенике и наставна средства у Београду, октобра 1981. Реферат носи назив «Уџбеници руског језика за средње усмерено образовање са културолошког и лингвокултуролошког аспекта». И како сам аутор предочава: «Анализа уџбеника страног језика (у нашем случају руског) са културолошког и лингвокултуролошког аспекта треба да покаже, прво, како је југословенска култура представљена у овим уџбеницима; друго, којим лексичким и лексичко-граматичким средствима су изражене на страном језику специфичности југословенске културе, тј. како је српскохрватска безеквивалентна лексика (лексика са доминантном културном компонентом) изражена средствима руског језика; треће, како је у уџбеницима представљена култура земље чији се језик учи (у нашем случају руска и совјетска култура); четврто, како су резултати савремене лингвистике, лингвокултурологије и методике примењени у обради стране лексике и фразеологије са доминантном културном компонентом. Циљ нашег истраживања није само да

прикажемо културолошки и лингвокултуролошки аспект уџбеника руског језика него и да укажемо на неке проблеме са којима се сусрећу писци уџбеника, професори у настави страних језика, ученици у савлађивању наставног градива». (Маројевић, 1982: 108). Заправо, поменуто истраживање обухвата уџбенике за средње школе, те се анализирају разноврсни садржаји о југословенској култури, који су условно подељени у неколико тематских група: друштвена питања; политичка; историјска; природне лепоте и културно-историјске знаменитости; питања образовања; научна достигнућа; књижевност; филмска, позоришна и музичка уметност; спорт. У оквиру ових тематских група, где се таксативно наводе теме које их структуришу, запажа се ауторов критички приступ у односу на изванредан број текстова у којима се занемарује, или пак веома ретко користи дијалог у обради тема. Сугестија, да је дијалогска форма најприкладнија за продуктивно усвајање лексике, налази своју примену у касније конципираним уџбеницима за руски језик за гимназије и остале средње школе стручног профила у периоду од почетка 80-их година 20. века па до данашњих дана.

Поред овог методолошког приступа, а у складу са поменутиим циљем самог истраживања, значајно је поменути и анализу текстова. Она отвара питања, којим је лексичким (и лексичко-граматичким) средствима руског језика изражена српскохрватска безеквивалентна лексика, тј. речи и изрази са доминантном културном компонентом у свом значењу. И како сам аутор предочава, ту се састављачи уџбеника сусрећу са два основна проблема. Први је, како превести српскохрватску друштвено-политичку лексичку и терминологију у оквиру које нема ни теоријског објашњења ни практичног решења на задовољавајући начин. Тако се у одређеним језичким облицима за неке речи које нису добро семантизоване предлажу адекватни руски преводни еквиваленти. У другом случају се указује на недостатак буквалног превођења неких српскохрватских речи и конструкција на руски језик (лексичко и синтаксичко калкирање).

Анализом су у поменутом истраживању у оквиру наведених уџбеника обухваћени и разноврсни садржаји о руској и совјетској култури, који су условно подељени у неколико тематских група: друштвено-политичко уређење, историја, народни обичаји, начин живота, природне лепоте и културно-историјске знаменитости, образовање, научна достигнућа, књижевност, позоришна, филмска и музичка уметност, сликарство, спорт.

За нас је интересантан ауторов приступ у области лингвистике и лингвокултурологије, где како сам каже, посебан значај има питање на који је начин у

уџбеницима обрађена руска лексика са доминантном културном компонентом. Обратићемо пажњу на неколико примера, које у раду наводи и сам аутор:

Објашњење речи **путёвка** даје се у уџбеницима на руском језику – *удостоверение, выданное лицу, направленному лечиться в санаторий, дом отдыха*, те се семантизација те речи даје и конкретно кроз примере њене употребе: *Посиделкин достал **путёвку** в Ейск... Врачи дали старушке **путёвку** в санаторий... В этом году мы едем в Будву, **путёвка** у нас уже есть...* И како се у истраживању наводи: «Последњи пример више отежава него што олакшава семантизацију руске речи. Преношењем у нашу реалност друштвеног односа и појаве у вези са начином живота у совјетској средини постиже се супротан ефекат: ученик неће успети да схвати у потпуности значење стране речи и друштвене појаве. (У нашој стварности руској речи **путёвка** одговара реч *упут* у примеру типа: добити *упут* у студентско одмаралиште)». А ми бисмо додали у контексту примера путовања у Будву: Ове године путујемо у Будву, јер смо већ *уплатили*. Дакле, семантизацију руске именице **путёвка** у српском језику може да носи глагол *уплатити*. Значи, у уџбеницима треба допунити значење руске речи **путёвка**, било да је објашњење на руском или на српском језику, а све у складу са наведеним примерима и њиховим контекстом.

Интересантан је и пример безеквивалентне лексике из фолклорне баштине, који се наводи у раду, а преузет је из наведених уџбеника. Проблем се појављује у њеној семантизацији на српски језик. **Кащёй или Кащёй бессмертный** – *фантастическое лицо из русских народных сказок* (Кашчеј, Кашчеј бесмртни) се доводи у везу и преводи као *Баш-челик* из српске бајке. Међутим, аутор истраживања истанчаном и слојевитом дијакхронијском анализом раздваја семантичку руско-српску подударност *Кащёй/Баш-челик*.

Исто тако аутор указује и на фразеолошке јединице, које се семантизују на разне начине у уџбеницима (на пример **руко́й пода́ть** – *на дохвату руке*). Уз слојевита семантичка објашњења и упућивања на контекст употребе долази до закључка да изрази нису еквивалентни јер се употребљавају у различитим ситуацијама, мада им је опште значење (сасвим близу) исто. Та општост значења речи као и значења њихових варијетета јесте још једна потврда да међујезички и унутарјезички корелативи чине могућности различитих перспектива. Тај маневарски простор у коме сама реч представља промену јесте објективно, ослобађајуће осећање.

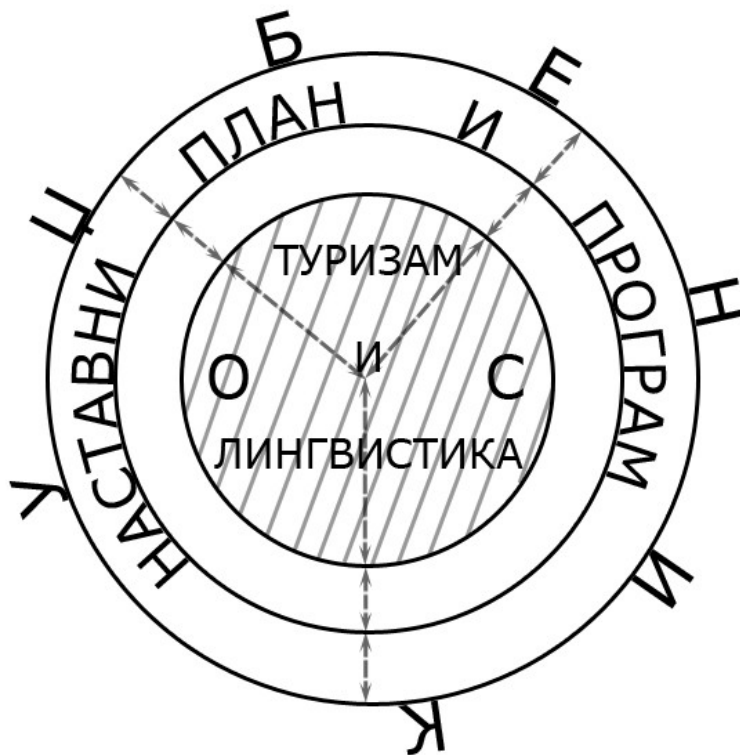
И ако знамо да је језик „кључ духа“, трезор мудрости, лепоте, истине, те у оном свом прагматском делу интердисциплинарних проучавања осветљава спој

културологије и туризмологије, биће нам јасније зашто језик дели судбину човека и његовог друштва.

1.3.6. АРТИКУЛИСАЊЕ СИНТАГМЕ „ОБЛАСТ СТРУКЕ“ СА УСМЕРЕЊЕМ НА НАСТАВНИ ПРОГРАМ И КОНЦЕПТ САВРЕМЕНОГ УЏБЕНИКА

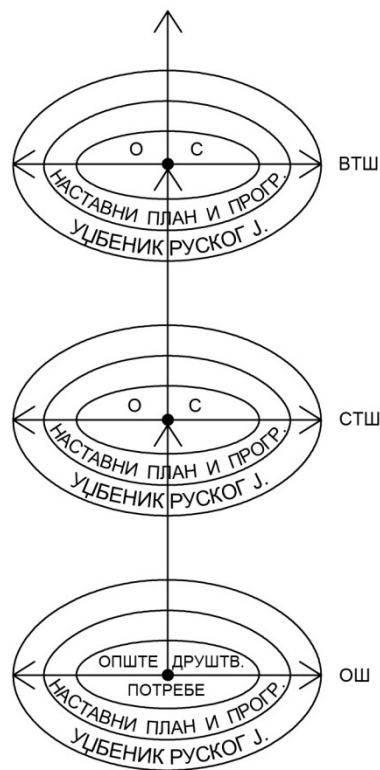
Схема представљена СЛИКОМ 1, тј. саоднос друштвених потреба, наставни планови и програми страног језика, уџбеник страног језика, прераста у следећу схему:

СЛИКА 8 ИНТЕРАКЦИЈА ОБЛАСТИ СТРУКЕ (ЛИНГВИСТИКА И ТУРИЗМОЛОГИЈА), НАСТАВНИХ ПЛАНОВА И ПРОГРАМА И УЏБЕНИКА СТРАНОГ ЈЕЗИКА

Детерминисана заједничким основама, у виду ужеартикулисане друштвене стварности, спрега *лингвистике* и *туризмологије*, у првом делу концентричних кругова постаје извор и стожер наше даље анализе. Тако читав тај део са правом можемо назвати *област струке*. Сходно томе, други круг постојећих наставних планова и програма страног језика, у нашем случају руског, у интерактивном односу са *облашћу струке* постаје добар путоказ у одређивању корака ка савременој настави и концепцији уџбеника, као иманентног дела трећег круга.

Међутим, изузетно је важно истаћи да оваква схема, слика 8 није изолована, те не егзистира сама по себи и за себе. Њен фокус представља садржај у хоризонталној равни, кроз структурирање наставних планова и програма страног језика, те уџбеника, као својеврсни пресек на вертикалној осци узрасно-школског профила. Још уже речено, представља пресек концепта наставних планова и програма, те уџбеника руског језика на вертикалној осци високошколског профила туризмолошког смера у српској говорној и социокултурној средини. Овај попречни пресек на вертикалној осци нема само улогу да укаже на стање, потребе и перспективе *концепта* наставних планова и програма и уџбеника руског језика у области струке, већ и улогу *надградње* над већ нечим постојећим. Ову двоструку улогу илустроваћемо следећом схемом:

СЛИКА 9 ХИЈЕРАРХИЈА ОБРАЗОВНОГ НИВОА СА ТРИ ПОПРЕЧНА ПРЕСЕКА

Као први пресек на узрасно-вертикалној оси јесте основношколски профил наставно-програмско-уџбеничког статуса руског језика, као полазна основа даљег разрастања. Сама дидактичко-методолошка усмереност у изучавању страног (руског) језика у основној школи предвиђа макрорашчлањену друштвену стварност, кроз основно-примордијално обликовање и презентирање спознајних садржаја путем језичких форми. Зато ћемо тај сегмент (први круг) на схеми условно назвати опште-друштвеним потребама. У интерактивном контексту са поменутиим потребама, руски језик као страни језик у српској говорној и социокултурној средини овог профила кроз постојеће наставне планове и програме крчи пут солидног утемељења (други круг) на схеми. Посебно актуелан трећи круг - уџбеници руског језика за основну школу у својој раширеној продукцији, послужили су као узорак (грађа, извори) научног истраживања у развијању теоријског концепта модела уџбеника руског језика као страног. Указујемо на цитат из једног дела истраживања: «Проблематика која је у основи дисертације спада у ред теоријски недовољно разрађених и емпиријски слабије истражених питања методике наставе руског језика и глотодидактике у целини. Новина рада и његов допринос методичкој теорији састоји се у: 1. комплексној системској анализи модела уџбеника руског језика као страног, независно од образовног профила који уџбеник опслужује, метода на коме се базира: први пут у домаћој и светској литератури даје се теоријско заснивање, фактички и вредносни опис свих релевантних конструктора модела уџбеника руског језика као страног – од предикације, преко структуре и садржаја, до супстанције; 2. интегралном проучавању структуре и садржаја уџбеника на нивоу њихових саставних компонената - сваке понаособ и у њиховој међусобној повезаности; 3. јединству теоријско-концепцијске (пројективне) и евалуационе анализе и 4. усмерености проучавања на инословенско (српско) језичко и социокултурно окружење. Иако је анализа усмерена на уџбеник за основношколски профил, теоријско-методолошке основе и извесни резултати истраживања могу да се искористе и за потребе конципирања, конструисања и експертизе уџбеника намењених другим категоријама ученика.

Резултати истраживања могу да допринесу објективизирању делатности аутора и рецензента на припреми уџбеничког и аналитичког материјала, а тиме и побољшању квалитета нових уџбеника, што би, са своје стране, утицало на квалитет наставног процеса, довело до његове оптимизације и повећања резултативности у овладавању руским језиком као страном. Истраживање би такође могло представљати основу за конципирање уџбеника страног (руског) језика за основну школу, за делатност аутора

на њиховом састављању, за модификацију постојећих и стварање нових уџбеника, за формулисање циљева и задатака, метода и принципа наставе и побољшање наставних програма». (Кончаревић, 1997: 12).

Анализиран уџбенички корпус за основну школу, који служи као својеврсна грађа у истраживачком раду, систематизован је под насловом ИЗВОРИ на страни 549 у поменутој дисертацији. Такође, рад се базира на обимном библиографском корпусу од 360 јединица руско-српске литературе из области како опште, тако и посебне дидактике, методологије, теорије уџбеника страног језика, а нарочито руског. Поменути библиографски корпус се односи на последње четири деценије протеклог века.

Зато с правом можемо закључити, да ће се ова двотомна дисертација од 584 стране наћи на Слици 9 у првом попречном пресеку, својом тематиком базирана у сва три концентрична круга. Сам рад настаје као одговор на опште друштвену образовно-дидактичко-методолошку потребу конципирања уџбеника страног (руског) језика, који се базира на својеврсној теорији уџбеника. Називајући то актуелношћу проблема, аутор објашњава: «Проблематика конструисања и експертизе уџбеника једно је од научно и практично најрелевантнијих подручја методике наставе руског језика. Конципирање и усавршавање система наставе руског језика као страног фундаментални је, дугорочни и глобални проблем методике наставе, чије решење подразумева разраду теорије уџбеника као основног наставног средства и једног од најрелевантнијих инструмената оптимизације наставног система у целини и посебно наставног процеса, посматраног у јединству његовог препаративног, оперативног и евалуационог аспекта. Неопходно је да се конципирање, конструисање (израда) и експертиза (процењивање и вредновање) уџбеника руског језика базира на теорији уџбеника страног (руског) језика као систему дескриптивних и нормативних знања, теоријски фундираних, практично применљивих и обједињених у целовит и кохерентан систем, уместо праксе да се израда и валоризација уџбеника ослањају махом на интуицију или, пак, компилацију извесних принципа, норматива и теоријских идеја, недовољно научно утемељених или неповезаних у кохерентан систем. *Објекат* овога истраживања јесте систем наставе руског језика за основношколски профил у инословенској (српској) говорној и социокултурној средини, а *предмет* – базичне категорије модела савременог когнитивно-комуникативног уџбеника руског језика за основну школу: структура и садржај». (Кончаревић, 1997: 5).

Поменуто актуелност питања се једним делом подудара и са актуелношћу овог истраживања. Заправо доказивост могућности научне заснованости глобалног модела когнитивно-комуникативног уџбеника руског језика за основну школу отвара читаву перспективу решавања проблема на другом попречном пресеку.

Површина првог концентричног круга носи ознаку **ОС** (*област струке*), или саоднос језика и туризма, као последица свођења координата ових двеју дисциплина на заједнички именитељ. Из угла нашег специфичног посматрања, дедуктивним путем рашчлањена и утврђена стварност може добити и назив *страни (руски) језик у примени у области туризмологије*. Можда овај специфични приступ страном (руском) језику у примени у поменутој области оправдава већ уобичајену квалификативну синтагму *стручни (руски) језик* или *(руски) језик струке*. Оваква квалификација руског језика на другом ступњу узрасно-школског нивоа није удаљавање од лингвистике, као науке о језику у виду системске структуре, већ управо једна од њених разноликих темељних потврда. «Отуда је примењену лингвистику најбоље посматрати не као грану лингвистике нити као конгломерат научних дисциплина, још мање као скуп практичних проблема, него као спољну оријентацију језичких проучавања – другим речима, као назив једне мотивације, а не неког засебног поља истраживања. Теоријски, дакле, ‘примењена лингвистика’ не би била друго до ‘применљива лингвистика’ или лингвистика у примени изван сопственог домена. Стога је оправданије говорити о лингвистици и њеним применама (дакако, заједно са бројним другим наукама) него подразумевати, необразложеном употребом популарног термина ‘примењена лингвистика’, постојање једног оделитог идентитета који се онда мора потврђивати инсистирањем на дистинкцијама које су до данас изложене озбиљној сумњи». (Бугарски, 1996: 58). И баш у оквиру тако преформулисане синтагме ‘лингвистике у примени’ или ‘применљиве лингвистике’ се успоставља *језик струке* као термин за потенцијалну комуникацију међу специјалистима исте струке. А основни циљ у настави језика струке јесте да развије способност својих ученика/студената за адекватно и поуздано споразумевање у оквиру специфичних тема.

У природу *језика струке* нас упућује и следећи цитат: «*Језик струке* је делимично аутономан. Његов семиотички систем заснива се на општем језику, или је изведен из општег језика, тако да се не може повући апсолутна граница између прве и друге врсте језика. Разлике које се уочавају, манифестују се на прагматичком плану, што значи да произилазе из употребе. А та посебна употреба језика покрива одређена професионална поља, као што је, на пример, комерцијала или банкарство, техника и

технологија, информатика и друге дисциплине. Специјални садржаји посебних професионалних поља и дисциплина представљају предмет наставе *језика струке* које је у сваком случају велика друштвена потреба, и како смо то већ констатовали, на тој потреби заснивају се почеци *комуникативног приступа* у учењу страних језика». (Точанац, 1997: 87).

Наравно, у нашем случају (слика 9) реч је о средњим школама туризмолшког усмерења. Сама концепција наставног плана и програма за руски језик је урађена према захтевима званичног концепта плана и програма за руски језик у усмереном образовању. О јединственој идејној концепцији на релацији наставни програм – уџбеник сведочи следећи навод: «Програм одређује правац и даје општи оквир, недвосмислено поставља задатке, чијем остварењу уџбеник треба да допринесе. Уџбеник и програм морају да буду прожети истом идејом, али недостаци програма не треба да ометају аутора уџбеника да створи што потпуније дело које ће послужити остварењу основног принципа програма». (Радошевић, 1970: 49).

Наставни програм руског језика, као конкретизација наставног плана је постављен на све четири године средње туристичке школе уз поштовање основних дидактичких димензија образовања, а то су *обим, дубина и редослед наставног садржаја*. На то нам указује цитат: «При том треба имати на уму да су те димензије наставног програма само глобално одређене, па због тога сваки наставни програм има више или мање оквирни или оријентацијски карактер. Међутим, при обрађивању наставних садржаја по прописаном програму треба те димензије прецизирати». (Пољак, 1988: 37).

Сам аутор поменуте публикације утврђује да се *обим* или екстензитет наставног програма односи на *квантитет чињеница, генерализација и активности* које ученици стичу и развијају. На пример, у настави страног (руског) језика, под језичким обимом се подразумева вокабулар страног језика. Уопштено говорећи, речник руског језика, који је предвиђен наставним програмом Средње туристичке школе јесте шири од речника руског језика у Основној школи. Квантитет страних (руских) речи се повећава на свакој следећој години као својеврсна надградња на ступњевитој узрасно-школској вертикали.

Што се тиче квантитета чињеница и генерализација уочава се разлика између поља науке и наставног предмета. У науци је тај квантитет највећи, готово неисцрпан и без оштрих ограничења, док се у наставним предметима одређује у односу на разред, узраст ученика и статус предмета. Управо је заступљеност стручних текстова (*тексты*

по специјалности) по разредима квантитативни показатељ поступног приближавања страног (руског) језика у смислу сегментовања специфичнијих чињеница и њихових системских генерализација сфери туризмологије, као научној области. Томе у прилог иду и наставни план и програм за све четири године Средње туристичке школе, као и уџбеничка литература, која се користи у наставном процесу.

1.3.7. ПРИКАЗ «ОБЛАСТИ СТРУКЕ» У ПРИМЕНИ НА СРЕДЊОШКОЛСКИ НИВО РУСКОГ ЈЕЗИКА ТУРИЗМОЛОШКОГ СМЕРА

Увидом у глобални (годишњи) план предмета Руски језик прве године Средње туристичке школе констатујемо да од 136 часова 14 припада стручним текстовима. Глобални план друге године за Руски језик од укупно 116 часова, за стручне текстове предвиђа 10 часова. У оквиру Глобалног плана треће године од укупног броја часова за Руски језик 128, на текстове из области струке одлази 24 часа. Четврта година Глобалним планом Руског језика од 136 часова, за стручне текстове одваја 16 часова.

У процентима у оквирима Глобалног плана то износи:

I година у односу на укупан број часова 10,29% часова језика струке;

II година у односу на укупан број часова 8,62% часова језика струке;

III година у односу на укупан број часова 18,75% часова језика струке;

IV година у односу на укупан број часова 11,76% часова језика струке.

Овде би се свакако морала извршити корекција у приступу квантитативног дозирања стручних текстова по годинама. Процентуална квантитативна прогресија у свакој наредној години у погледу поменуте обимности, као битне дидактичке димензије образовања, логички је и системско-методолошки след у разрастању ступњевитости у оквиру стручног образовања. У сваком случају број часова језика струке или стручних текстова у другој години процентуално мора бити више заступљен него у првој години. Екстензитет стручних текстова руског језика процентуално треба да има даље узлазну линију преко треће године па све до четврте.

Успешно извођење активности подразумева *способност ученика*, те се том димензијом наставног програма одређује ширина тих активности за поједини предмет по разредима.

Даље, аутор под *дубином* или интензитетом, као другом дидактичком димензијом наставног програма подразумева *дубину знања и ступањ, односно квалитет способности*. Анализа по ступњевима креће од опште анализе или *макроанализе*, па све до веома дубоке и прецизне анализе или *микроанализе*. Наравно, прецизна анализа се условно схвата, јер у науци нема ограничења у одређивању дубине. Само сегментовање наставне грађе или садржаја из неисцрпних дубина одређене науке твори разлику између те науке и конкретног наставног предмета.

Квантитет, тј. обим изучаване наставне језичке грађе прати и квалитет, тј. дубина или интензитет увођења стручних текстова. Сходно уоченим тенденцијама квантитативног разрастања наставних планова и програма за руски језик у делу струке, по годинама у Средњој туристичкој школи, саображен је и квалитет. Квалитативно разрастање наставне материје по годинама полази од опште анализе и општих категорија, тј. од макросегментовања друштвених потреба, како смо то већ у ранијем излагању констатовали. Макроанализа или општији језички аспект у оквиру наставних планова и програма заступљени су већим делом у прве две године. На то нам указује и коришћење уџбеничком литературом, јер је она по својој намени за први и други разред средње школе (Руски језик за I разред средње школе, Терзић, Межински; Руски језик за II разред средње школе, Терзић, Межински; Основни руско-српскохрватски речник, Р. Маројевић, М. Маројевић, В. О. Можајева ; Граматика руског језика, Маројевић).

Од трећег разреда Средње туристичке школе уочава се у неким деловима наставног програма за руски језик квалитативни раст у оквиру постепеног увођења у област струке.

У четвртном разреду би се морала очекивати дубља анализа посредством наставних програма руског језика у смислу што ужег трасирања пута струке из сфере туризма.

На поступност микросегментовања наставне грађе руског језика, тј. квалитативног разрастања у домену туризмологије указује и уџбеничка литература за трећи и четврти разред Средње туристичке школе. За трећи разред се користи уџбеник Руски језик за III разред економске и угоститељско-туристичке школе (Алексић, Богдановић, Станковић), а за четврти разред Руски језик за IV разред економске и угоститељско-туристичке школе (Алексић, Богдановић, Станковић), за све разреде

(Основни руско-српскохрватски речник, Р. Маројевић, М. Маројевић, В. О. Можажева; Граматика руског језика, Маројевић).

Како ово наше истраживање траје више од једне деценије (1999 – 2011), у међувремену су се појавили и уџбеници аутора Пипер, Петковић, Раичевић, Руски језик за I разред гимназије и угоститељско – туристичке школе, 2000. и Пипер, Раичевић, Руски језик за II разред гимназије и угоститељско – туристичке школе, 2003. Из самих назива се види двострукост њихових намена, јер су они тако методолошки и конципирани да покривају и општејезички аспект, као и постепено усмерење на језик струке.

Трећа дидактичка димензија образовања јесте *редослед* или *структура наставног програма*, што подразумева којим ће се *редом* обрађивати наставни садржаји појединог предмета у једном разреду, као и редослед садржаја тог предмета у неколико разреда.

У даљим промишљањима аутор ове публикације (Пољак, 1988) издваја три начина распоређивања наставних садржаја: *линијски, концентрични и комбиновани*. *Линијски* или *сукцесивни* распоред подразумева да се тематика једног предмета у току школске године у једном разреду или у неколико разреда у којима се према наставном плану тај предмет обучава *сукцесивно ниже једна за другом*. У ланчаном следу тематика се ниже и не постоји враћање на претходне садржаје.

Концентрични начин распоређивања подразумева распоред наставних садржаја из разреда у разред у виду *концентричних кругова*. Овакав начин распоређивања омогућава обнављање градива, јер шири концентри који се односе на старије разреде обухватају наставни садржај из ужих центара претходних разреда.

Комбиновани начин распоређивања наставне грађе јесте спој *линијског* и *концентричног* распореда садржаја. Приликом обрађивања наставних тема понавља се знање стечено у претходном разреду, тј. понавља се «*кружни исечак*» претходног центра и прелази се на «*исечак кружног венца*» који се односи на нове садржаје. Како се наставне теме у смислу «*кружних исечака*» у току школске године нижу у сукцесивном следу, добија се уједно и линеарни след односно сукцесивни распоред.

Што се тиче распоређивања наставне грађе у оквиру наставних планова и програма за Средњу туристичку школу доминира *комбиновани* начин, јер на почетку сваког разреда број наставних тема предвиђа обнављање градива из претходног разреда.

На то нам указују и поменути уџбеници, јер се у оквиру првих наставних тема појављују наслови *Поговорим о проједеном в проједеном году*.

Други попречни пресек тродимензионалног саодноса друштвене потребе, наставни планови и програми, уџбеник на вертикалној оси узрасно-школског профила у нашем случају представља корак ка даљем још ужем микросегментовању изучаваних појава у сфери страног(руског) језика и туризма. Средња туристичка школа у којој се Руски језик изучава четири године посредством поменутих наставних планова и програма и уџбеника јесте полигон постепеног утемељења интердисциплинарности двеју поменутих научних дисциплина. Научно-стручна фундираност поменуте међуусловљености руског језика и туризмологије је више заступљена у једном делу наставних програма и уџбеничког садржаја треће и четврте године, на што смо већ указали.

И у оквиру ове тачке можемо поменути истраживања која се додирују са нашом тематиком и обухватају Језик и културу у настави страних језика, а која су поднета у виду реферата и саопштења на округлом столу у Заводу за уџбенике и наставна средства. Најадекватнији и најактуелнији за нас реферат, поменут под називом «Уџбеници руског језика за средње усмерено образовање са културолошког и лингвокултуролошког аспекта» (Маројевић, 1982: 108-123) својом тематиком артикулише област струке. Истраживање обухвата анализу уџбеничког корпуса руског језика за средње усмерено образовање. Анализа се односи на различите области, које се кроз специфичне тематске целине срећу у уџбеницима (историја; природне лепоте; културно-историјске знаменитости; образовање; научна достигнућа; књижевност; позоришна, филмска и музичка уметност; спорт), те се посебна пажња скреће на лексичку руско/српску семантизацију појединих појмова из лексичког фонда, који добрим делом припада фонду туризмолошке струке (види примере из 1.3.5.). Сам назив реферата одређује специфичан приступ у област лингвистике и лингвокултурологије, где се посебна пажња обраћа на који начин је у уџбеницима обрађена руска лексика са доминантном културном компонентом. На тај начин се културна компонента трансформише у културолошки именоватељ међуодноса лингвистике и туризмологије.

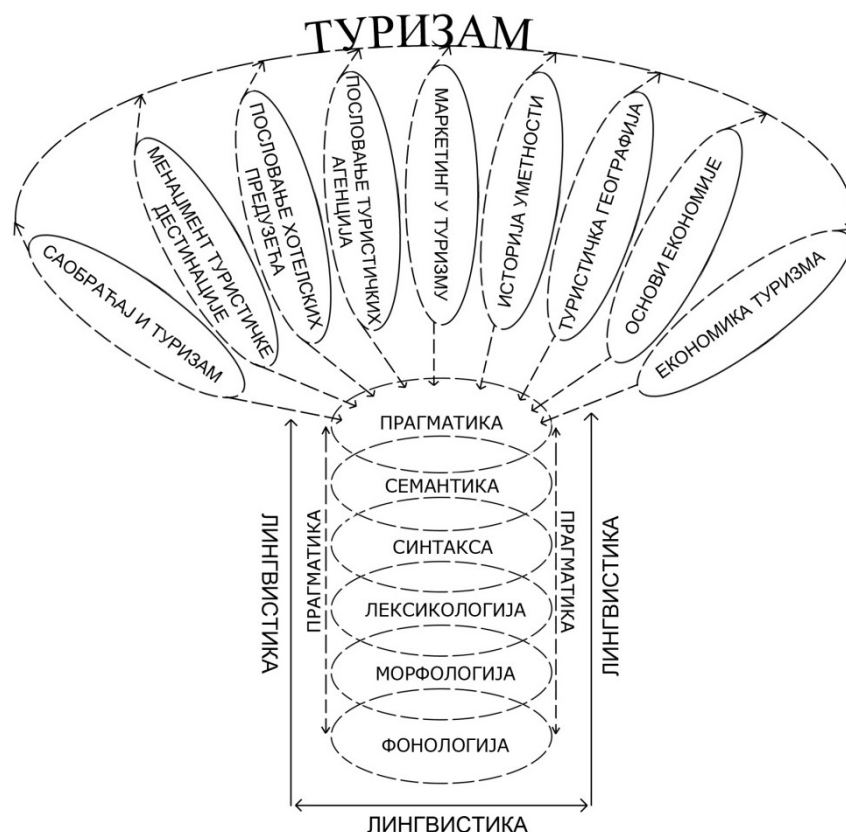
1.3.8. МЕЋУОДНОС РУСКОГ ЈЕЗИКА И ТУРИЗМОЛОГИЈЕ У ПРИМЕНИ НА ВИСОКУ ТУРИСТИЧКУ ШКОЛУ

Разматрања из претходног поглавља би се могла назвати извесном базом на коју се даље наслањају наставни планови и програми и уџбеници за руски језик Високе туристичке школе. На овом ступњу попречног пресека (слика 9) на узрасно-школској вертикали поље првог концентричног круга носи назив *област струке* или *руски језик у туризму*. Сходно већ овој сасвим спецификованој или ужестручно детерминисаној научној области морају бити саображени и наставни планови и програми и уџбенички садржаји. У том смислу додајемо наводе: «Одређивање места и улоге уџбеника у формирању научног погледа зависи, пре свега, од односа садржаја уџбеника према наставном програму. То је процес који зависи од карактера самог наставног предмета за који се пише уџбеник, од узрасних особености ученика и од стваралачких способности аутора». (Јапунџић-Стојковић, 1984: 145).

Раније смо напоменули да је уџбеник у комплементарном односу са наставним програмом. На овом узрасном нивоу, тј нивоу Високе туристичке школе стручно-научни аспект *руског језика у туризму* је заснован, или пак треба да буде заснован, како у наставним програмима, тако и у уџбеничким садржајима. Тако следи: «Појединачне податке, чињенице, ставове, схватања и сл., које је нужно уносити у наставне садржаје, а тиме и у уџбенике, треба повезивати у уже и шире системе, у целине, у науку, осмишљавајући појединачне чињенице, ставове са гледишта целине законитости принципа дате науке и њене методологије. Ово претпоставља да се не остаје само на појединачним чињеницама већ указује на њихову међусобну повезаност, међузависност, узрочно-последичну зависност, али и на теоријско-методолошку заснованост система чији су они саставни делови. Оваквим приступом избећи ће се могућа парцијалност, мозаичност, фрагментарност, фактографија, на једној, и незаснованост система наставног предмета (науке), на другој страни». (Јапунџић-Стојковић, 1984: 146).

Имајући овакву претпоставку у виду, у оквиру премиса нашег изучавања уочавамо присутност извесне системске специфичности. То су заправо две научне дисциплине *страни (Руски језик)* с једне стране и *туризмологија* с друге стране, које свака са својим јединственим и појединачним системом кореспондира са оним другим, те тако творе међусистеме, који пак чине саставне делове наставних програма, као и уџбеничких садржаја.

Претходни навод можемо проширити: појединачне податке, чињенице, ставове, схватања како из једне тако и из друге науке, које је нужно уносити у наставне садржаје, а тиме и у уџбенике треба повезивати у уже и шире међусистеме, у целине, које подразумевају научну међудисциплинарност, осмишљавајући кореспондентне чињенице и ставове са гледишта целине законитости принципа обеју наука те њихових специфичних методологија. Ово претпоставља да се не остаје само на појединачним међудисциплинарним (кореспондентним) чињеницама већ указује на њихову међусобну повезаност, међузависност, узрочно-последичну зависност, на њихову теоријско-методолошку заснованост, али и на теоријско-методолошку заснованост међусистема чији су они саставни делови. Оваквим приступом избећи ће се могућа парцијалност, мозаичност, фрагментарност, фактографија, на једној, и незаснованост међусистема наставног предмета (научне међудисциплинарности), на другој страни. Системска повезаност на различитим структурним нивоима двеју научних дисциплина даје читав низ подсистема, који представљају саставни део наставних програма као и уџбеничких садржаја.

СЛИКА 10 МЕЃУСИСТЕМСКА УСЛОВЉЕНОСТ РУСКОГ
ЈЕЗИКА И ТУРИЗМОЛОГИЈЕ

Овако конципирану схему колико условно, толико и симболично можемо назвати Системом *дрвета*, који уствари представља Систем система *стабла и крошње*. Специфична стручна усмереност школе (*туризмолошки смер*) са једним од страних језика, у овом случају Руског се управо осмишљава посредством наставних планова и програма, који су постављени на двосистемским основама. Систем *стабла* представља **систем Руског језика са његовом структуром**. Пуна линија са стрелицом усмереном нагоре указује на узлазну хијерархију нивоа језичке структуре почев од фонологије, преко морфологије, лексикологије, синтаксе и семантике. Прагматику не схватамо као врховни или највиши ниво. Како се и на схеми може уочити, прагматика представља као неки омотач (*кору дрвета*) који уоквирује све ове нивое, који одређује к о р и ш ћ е њ е језиком на свим овим нивоима, који их чини сврсисходним, адекватним, релевантним, целисходним. Испрекидана линија са стрелицом надолу указује на повратни међусобни утицај нивоа језичке структуре. Овакав интерактивни однос између нивоа језичке структуре, као и сваког нивоа посебно са прагматиком чини подсистеме Система *стабла*. Међутим, овај Систем *стабла* није самодовољан и не постоји сам по себи и за себе. Конкретно, у нашем истраживању он се грана у Систем *крошње*. Из стабла разрастају поједини специфични садржаји туризмолошке науке, који заправо представљају засебне предмете струке. Систем *крошње* има своју специфику јер није затворен и увек има могућност даљег разграновања. Сматрамо за сада целисходним, а следећи актуелне друштвене потребе као и потребе школе, условно ограничење примене Руског језичког система на схеми издвојених девет научних грана у оквиру туризмолошке науке. Овакав интерактивни однос између научно-стручних грана из области туризмологије, као и сваке посебно у односу на туризмологију као науке у општем смислу, чине подсистеме Система *крошње*.

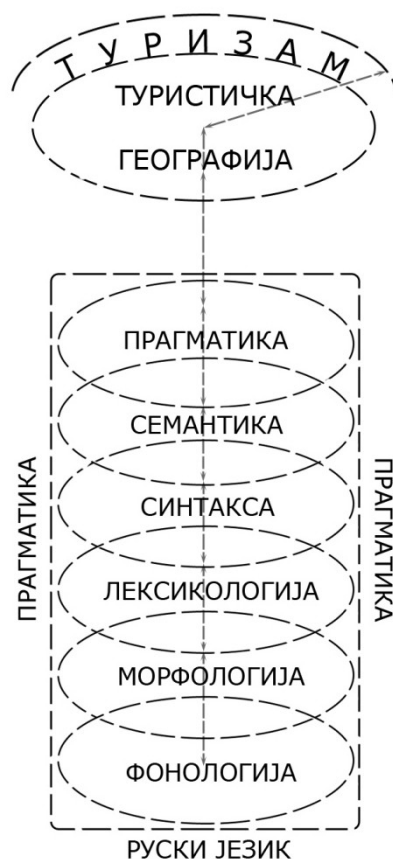
Тако добијамо два Система и то сваки са својим подсистемима. Из слике 10 се уочава да два велика Система *стабла и крошње* јесу условљена међуодносом, који заправо чини како збир интерактивних односа њихових посебних подсистема у сваком систему засебно, тако и збир интерактивних односа подсистема из посебних система.

Страни (руски) језик са својом системском структуром на фону стручне усмерености у области туризмологије, добија специфичну димензију у домену изучавања. Језик сам по себи као универзални комуникацијски медијум, у нашем случају руски, јесте као неко везивно ткиво или, пак, кохезиона сила, која предмете струке чини конвергентним.

Вероватно смо се из тих разлога и определили за овакав схематски двосистемски приказ **Руског језичког система и система туризмологије**. Заправо сам **Систем руског језика** структурисан својеврсним нивоима (фонологија, морфологија, лексикологија, синтакса, семантика и специфично прагматика) није нужно подложен неким променама. Иако веома динамичан специфично по нивоима, сам **Систем/граматика руског језика** је веома стабилан. Оваква квалификација му даје статус *Sui generis*, статус стаменог стабла, као специфичне основе сваковрсне надградње различитих научних дисциплина. За наше истраживање битна надградња (*крошња*) збира различитих, међусобно повезаних области из домена туризмолошке науке није омеђена, нити системски заокружена. Ту могућност даљег разграновања-«разбокореза» у домену струке управо пружа у нашем случају системска подлога Руског језика. Зато ће током нашег истраживања сходно промени или пак допуни изучаваних предмета струке у Високој туристичкој школи бити могуће преобликовати или друкчије модификовати конкретне наставне планове и програме.

1.3.9. МЕЋУОДНОС РУСКОГ ЈЕЗИКА И СПЕЦИФИЧНО ЈЕДНОГ ПРЕДМЕТА СТРУКЕ (ТУРИСТИЧКА ГЕОГРАФИЈА)

У том смислу је интересно из опште схеме 10 рашчланити и схематски приказати међуусловљеност једног наставног предмета, као својеврсне научне гране из домена туризмологије и Руског језичког система. Тако сегментована, на пример, Туристичка географија из општег система туризмологије, појмовно и чињенично структурисана и модификована на основама језичких нивоа служи као модел за остале предмете струке. Слика 11 илуструје темељну заснованост Туристичке географије на нивоима структуре Руског језичког система у оквирима нашег истраживања.

Слика 11 МЕЋУОДНОС ТУРИСТИЧКЕ ГЕОГРАФИЈЕ И РУСКОГ ЈЕЗИКА

Испрекидана линија са стрелицом нагоре која иде од фонологије па редом преко прагматике до садржаја Туристичке географије указује на хијерархијски след језички обликоване научно-стручне грађе. Испрекидана линија са стрелицом супротног смера указује на реверзибилни однос предмета струке и специфично преко прагматике његових разноврсних реализација, тј. варијантности.

Ради целисходнијег сагледавања примене Руског језика у домену предмета струке (Туристичка географија) цела ова мала анализа може добити и шире димензије. Специфичну динамику овој разради може дати осветљавање међуусловљених језичких појава у оквирима области струке на бази контрастивне анализе двају блискосродних језика руског и српског.

Карактеристичан пример диференцијације на различитим језичким нивоима је држава *Мексико*, са главним градом *Мексиком*. Као добар пример може да послужи туристичка реклама – понуда:

Мексика – специальное предложение новый год в Канкуне – Экскурсионные программы в Мексико–Сити и транзитное обслуживание.

У руском језику властита именица *Мексика*, *Мексики* (држава) је женског рода, а у српском језику је *Мексико* мушког рода. У српском језику главни град *Мексика* – *Мексико* се по језичким особеностима не разликује од државе. Већ у контексту српско – руског језичког система у односу на главни град постоји разлика *Мексико* – *Мехико*. Осим фонетске, постоји дистинкција и у граматичкој категорији рода и морфолошка. Српска именица *Мексико* мушког је рода и има дефлекцију, док је руска именица *Мехико* једнооблички маркирана и средњег је рода.

Или у оквиру туристичке понуде:

(Вся Мексика - вся Куба - отдых на лучших курортах, потрясающие экскурсии, рыбалка, дайвинг) -

се може издвојити међујезичка руско-српска дистинкција на синтаксичком нивоу и употреба предлога *на/у* (*отдых **на** лучших курортах, отдых **у** најбољим летовалиштима*).

На нивоу међујезичке руско-српске хомонимије (лексички ниво) можемо констатовати да руска именица *рыба́лка* у српском језику значи *риболов*, док руска именица *рыбо́лов* у српском језику значи *риболовац*, *пеџарош*. Поткрепићемо то неколиким примерима из уџбеничке литературе руског језика туризмолошког смера:

«Многочисленные реки, озёра и воды Адриатического моря, изобилующие самыми различными сортами рыбы, создают спортивным *рыболовам* самые лучшие условия для *рыбной ловли*. Для занятия спортивным *рыболовством* надо обладать письменным разрешением ...». (Станојевић, Николић, Маројевић, 1979: стр. 102).

«- А сможем ли мы в таком случае поехать на *рыбалку*? - К сожалению, нет. *Рыба́чить* можно только до конца октября».

«Зимняя *рыбалка* на двоих с гидом-*рыбаком* стоит от 150 евро». (РЭТ, 2006: стр. 208, 211).

Увид у значење обележених лексема даћемо користећи се преводом на српски језик сва три примера:

«Многобројне реке, језера и воде Јадранског мора, које обилују најразличитијим врстама рибе, стварају спортским *риболовцима* најбоље услове за *риболов*. За упражњавање спортског *риболова* треба имати писмену дозволу...».

« - А можемо ли ми у том случају поћи у *риболов(на пецање)*? - Нажалост, не. *Пецати(рибарити)* се може само до краја октобра».

«Зимски *риболов* за двоје са водичем-*риболовцем* кошта 150 евра».

русский язык	српски језик
<i>ры́бная ловля/рыба́лка/рыболóвство/рыба́чество</i>	<i>риболов/рибарење/пецање</i>
<i>рыболóв/рыба́к/рыба́рь(стар.)</i>	<i>рибар/риболовац/пецарош</i>
<i>рыба́чить</i>	<i>рибарити/пецати</i>

Ова руско-српска табела даје бољу прегледност за нас интересантне лексике и њених преводних еквивалената. Из тога следи очигледна међујезичка хомонимија означене руско-српске лексеме ***рыболóв – риболов***.

У овом контексту наведених примера оучавамо и унутарјезичку семантичку диференцираност речи *рыболóв* и *рыба́к*. Ако је *рыболóв*, *тот кто ловит рыбу* (Ожегов, 1968: с. 681), *рыба́к* значи, *человек, который занимается рыбной ловлей как промыслом* (Ожегов, 1968: с.681). Оваквој нијансираној семантичкој диферентности и иде у прилог последњи руски пример (гидом-*рыбаком*), где (водич-*риболовац*) има сигурно шире значење од оног које означава *човека који лови рибу*.

Тако и у српском језику постоји разлика у значењу између лексема *рибар*, што подразумева *човека који се бави риболовом и од тога живи* и *риболовац*, што подразумева *човека који лови рибу* (Речник српскохрватског књиж.језика, 1973: стр. 533, 534).

И у оквиру ових примера се може издвојити међујезичка руско-српска дистинкција на синтаксичком нивоу и употреба предлога *на/у*:

поехать **на** *рыбалку* - поћи **у** *риболов*, али поћи **на** *пецање*

Избор текстова за овакве или сличне анализе могао би да буде различит, тј. да задовољава различите критеријуме. У наставном процесу Руског језика на Високој туристичкој школи научна анализа језичке грађе има практичну примену како на првој тако и на другој и трећој години студија.

Не излазећи још увек из оквира наставног процеса, као својеврсне и теоријске и емпиријске подлоге у трасирању концепта савременог уџбеника за Руски језик, требало би издвојити извесне критеријуме за избор различитих текстова. Критеријуми, пак,

умногоме зависе од самих циљева наставног процеса. Руски језик, као и други страни језици који се изучавају на Високој туристичкој школи специфичношћу свог система све предмете струке повезује у целовит и кохерентан систем (уопштен приказ на слици 10). Та схема се може даље рашчланити на три схеме према одговарајућој години студија. *Крошњу* изнад системског *стабла* Руског језика прве године студија чине предмети: економика туризма, основи економије, туристичка географија, историја уметности, социологија, основи права, примењена статистика... *Крошњу* друге године чине предмети: маркетинг у туризму, селективни облици туризма, пословно право, пословање туристичких агенција и организатора путовања, пословно комуницирање, информатика у туризму... *Крошњу* треће године чине предмети: управљање квалитетом туристичког производа, управљање људским ресурсима, пословање хотелских предузећа, менаџмент туристичке дестинације, саобраћај и туризам, финансијско и девизно пословање, електронски маркетинг...

1.3.10. САОБРАЖАВАЊЕ ЦИЉЕВА НАСТАВЕ РУСКОГ ЈЕЗИКА НА ВИСОКОЈ ТУРИСТИЧКОЈ ШКОЛИ КОНЦЕПТУ САВРЕМЕНОГ УЏБЕНИКА

Циљ свеукупног наставног процеса на Високој туристичкој школи јесте саображен већ поменутиим актуелним потребама туристичке привреде, како на домаћем, тако и на иностраном туристичком тржишту. Као што смо већ поменули, за развој туризма као привредне делатности све већу компаративну предност у односу на природне ресурсе и јефтину радну снагу има технологија. Зато и наша земља гради позицију усавршавања квалитета технологија, као и подизања нивоа квалитета *туристичких услуга*. То се може постићи подизањем *нивоа образованости* и укупне *професионалне оспособљености* запослених у предузећима туристичке привреде. Звање, *економиста у туризму*, које сваки студент по завршетку ове школе добија подразумева и оспособљеност кадрова за средње «менаџерски» управљачки ниво.

Имајући све ово у виду, а нарочито циљеве наставе, као важан принцип процесуирања наставе Руског језика на Високој туристичкој школи, а самим тим и наставног програма може се установити развијање *говорних способности студената*. Овој тврдњи иду у прилог следећи цитати: «Само језичка способност, узета у најужем смислу речи, без *комуникативне способности*, не може да задовољи сложене захтеве језичке комуникације». (Himes, 1972: 69), или у оквиру своје студије «Етнографија комуникације» овај професор антропологије предвиђа: «Овакав пројекат етнографије комуникације проистиче из уверења да се може очекивати да ће се установити нова дескриптивна наука, која би се језиком бавила тако што би, уз постојећу лингвистику, напослетку – и укључујући је у себе, свој предмет схватила не само као апстрактну форму или као апстрактан корелат друштва, него као *део процеса и образаца* кроз које се *комуникативни догађаји* одвијају. Она би *комуникативну форму и функцију* проучавала у укупности њихових међусобних односа. На тај начин би се и у потпуности разликовала од досадашњих поимања лингвистике и њених преокупација». (Хајмз, 1980: 17).

У ранијим разматрањима смо нагласили значај комуникативне функције језика у домену туризмологије. Сада је помињемо у оквиру циљева наставе страног/ Руског језика. У оквиру већ поменутих истраживања (Маројевић, 1982: 112) се даје критички осврт на избор текстова у поменутих уџбеницима у којима је занемарена дијалогска форма «која је свакако прикладнија за продуктивно усвајање лексике». У том смислу можемо додати и навод: «Циљеви наставе страних језика данас су најчешће усмерени ка стицању способности вештине говора; а уствари, говор је по правилу главни, а не тако ретко и једини циљ наставе. Тако се данас уџбеници страних језика и пишу, тј. њихов примарни циљ је управљен ка развијању говорних способности ученика». (Димитријевић, 1982: 71).

На узрасном нивоу нашег истраживања, развијање комуникативне функције језика, посредством наставних планова и програма има примарни циљ. Ако размотримо програмску усмереност осталих предмета струке (менаџмент туристичке дестинације, пословање туристичких агенција и организатора путовања, пословање хотелских предузећа, маркетинг у туризму, селективни облици туризма, управљање квалитетом туристичког производа...) уочавамо да је фактор *услуга у туризму* веома значајан. То можемо и показати у оквиру неколико цитата из туризмолошко-економске стручне литературе.

1.3.11.УСЛУГА У ТУРИЗМУ КАО ТАЧКА УКРШТАЊА ЛИНГВИСТИКЕ/РУСКОГ ЈЕЗИКА И ТУРИЗМОЛОГИЈЕ (КОМУНИКАТИВНИ АСПЕКТ)

Врата наводима из туризмoлошке литературе ћемо отворити цитатима из лингвистичке литературе, « „“ », који појашњавају значај *међуличносне комуникације* у оквиру које као њен иманентни део *услуга у туризму* налази своје уточиште, а самим тим постаје жива, поприма карактер узајамности, повезаности са другом личношћу на основу заједничког складишта људског искуства, активности, делотворности, те својеврсне отворености. Тако следи: «Присутност страних језика у друштву није обилежје нашег доба, но никада до сада она није имала тако велике размере. Због техничких проналазака попут радија, филма, телевизије, грамофона, магнетофона (и ми бисмо додали компјутера, интернета), те интензивне међународне размјене производа привреде и масовне културе појединци и заједница запљуснути су страним ријечима и текстовима. Страни су језици већ традиционалан садржај наставних програма школа свих ступњева. Уче се, дакле, обавезно, али и слободним одабиром, па је на тржишту *услуга* подука из страних језика стекла итекако добру прођу». (Колка, 1988: 5).

Наглашавајући даље значај и улогу дијалoшке/међуличносне комуникације додајемо: «Приступая к исследованию основ межкультурной коммуникации, следует всегда помнить, что она имеет место не между культурами, а между индивидами, которые в той или иной степени являются носителями различных культурных ценностей. Иными словами, межкультурная коммуникация проявляется в форме межличностной коммуникации. **Межличностная коммуникация** понимается как процесс одновременного взаимодействия коммуникантов и их воздействия друг на друга. Для неё характерен целый ряд особенностей, отличающий её от других видов коммуникации. Межличностная коммуникация может осуществляться в различных формах, специфика которых определяется числом участников, их социоролевым статусом, коммуникативной установкой, особенностями пространства и времени коммуникации». (Грушевицкая et al. 2003: 104).

Да у оквиру дијалoшке речи, односно међуличносне комуникације у центру стоји личносни аспект, тј. **језичка** свест, детаљније нам појашњава следећи цитат: «Однако культура речи, конечно же, не сводится только к теории нормы. Продуманная лингвистическая программа работ в культуроведческом просвещении должна предусматривать многостороннее совершенствование культуры речи каждого человека.

Личностный аспект выдвигается на первый план не только в работе школы, но и в деятельности всех обучающих структур общества. Справедлива мысль Ю.Н. Караулова: ‘Норма, учитывающая как системный, так и эволюционный аспекты языка, невозможна без третьей координаты – личностной, т.е. языкового сознания. Обратная связь, однако, неизбежна. Понятие общерусского языкового типа мертво без включения в него языковой личности, но оно одновременно теряет смысл вне системы и эволюции’». (Граудина, Шираев eds. 2002: 11-12).

Шта заправо представља дијалогски идеал сазнајемо из следећег једноставног али језгровитог цитата: «Во все времена существовали различные представления о *диалогическом идеале*. В самых общих чертах он предполагает гармонию взаимоотношений говорящего и слушающего, отношение речи как к *совместному творчеству*, к средству самовоспитания и самовыражения личности, а не к её подавлению, не к манипулированию адресатом как пассивным объектом речевого воздействия». (Мартьянова, 2003: 472).

Неки аутори у својим публикацијама из домена туризмологије истичу да је једно од битних подручја за питање квалитета у туристичким услугама „интеракција купца и продавца ‘лицем у лице’, где је посебно важно да запослени својим особинама као што су разумевање, предусретљивост, знање и (комуникација - Ј.М.) утичу на квалитет производа/услуге. Очигледно, у услужном/хотелском предузећу битно је на прави начин разумети важност контакта са потрошачима, с једне стране, али и чињеницу судбинског утицаја запослених на квалитет. Интеракција купца (туристе – Ј. М.) и продавца код хотелске услуге је та која одређује димензију квалитета тзв. ‘moment of truth’ и није ништа друго до испорука одређеног квалитета од стране продавца на место и на време купцу (туристи – Ј. М.). Практично, због симултаности процеса производње и потрошње услуге у хотелијерском пословању, ‘moment of truth’ произилази из интеракције купца (туристе – Ј. М.) и продавца. Непостојањем интеракције губи се потрошач (туриста – Ј. М.), испоруком испод просечног (лошег) квалитета потрошач (туриста – Ј. М.) се може изгубити, а испоруком натпросечног квалитета се очекује да потрошач (туриста – Ј. М.) постане и лојалан.

Неки, пак, аутори указују на неколико основних категорија које одређују квалитет туристичких услуга:

1. Поузданост - као способност да се услуга пружи;
2. Осетљивост - као спремност и вољност особља да се услуга пружи;

3. Компетентност	- као поседовање знања и вештина у пружању услуга;
4. Приступачност	- као лакоћа у конзумирању услуга;
5. Куртоазност	- као респект и поштовање у опхођењу са гостом;
6. Комуникативност	- као јасноћа и прецизност у комуницирању са потрошачима;
7. Кредибилитет	- као израз поверења и веродостојности;
8. Сигурност	- као облик безбедности и поверљивости потрошача;
9. Разумевање	- као напор да се изађе у сусрет жељама купца;
10. Опиљивост	- као појава физичких доказа (опрема, ентеријер и сл.).

Јасно је да услужно предузеће (хотелијер) мора водити рачуна о овим категоријама квалитета и полазећи од њих дизајнирати своју услугу”. (Бакић, Љубојевић, Живковић, 1998: 78).

Из овога се може јасно сагледати да је **комуникативност** као једна од основних категорија можда најшира по обухвату. Категорија **комуникативности**, заправо овде има двоструку улогу. Са аспекта туризмолошке науке она јесте претпоставка подизања нивоа квалитета својеврсних услуга у туризму, док је са аспекта лингвистике једна од основних функција језика. Поред когнитивне или сазнајне функције у оквиру које језик има значајну улогу у процесима мишљења и обликовања света, **комуникацијска** функција језика јесте основна и најшира, која обухвата већину других, у њој утемељених језичких улога.

Интересантно је овде напоменути да је, између осталог, и овде као заједнички именитељ истакнута друштвена основа. Заправо, све побројане основне категорије које одређују квалитет туристичких услуга, те и десета *опиљивост* на посредан начин кроз појаву физичких доказа (опрема, ентеријер), подразумевају одређено друштвено понашање. Исто тако и у оквиру комуникативне функције језика, у нашем случају сведене на језичке поруке из домена туристичких услуга, је друштвена потка језичког општења увек присутна (Михајловић, 2007: 238-247).

Поузданост - прва набројана категорија, у оквиру непосредног контакта продавца и туристе, под способношћу да се услуга пружи, у једном значајном делу подразумева језичку комуникацију.

Осетљивост као друга поменута категорија, наведену спремност и вољност особља да се услуга пружи, изражава и кроз својеврсну језичку комуникацију.

Компетентност – трећа категорија, поменуто поседовање знања у пружању услуга се управо испољава кроз облик језичке комуникације између продавца и купца (туристе).

Пристапачност – категорија под редним бројем четири, која одређује квалитет туристичке услуге, под лакоћом конзумирања услуга подразумева једноставност комуникацијског општења.

Куртоазност – као респект и поштовање у *опхођењу* са гостом, јесте заправо синоним језичке етикецијске комуникације.

Комуникативност – као шеста категорија у оквиру одређивања квалитета туристичких услуга, осим наведене јасноће и прецизности у комуницирању са потрошачима јесте, како смо то већ навели, по обухвату много шира, што се из досадашње и даље анализе закључује.

Кређибилитет - седма основна категорија, исказана преко међусобног поверење продавца и госта/туристе и веродостојности, управо се обликује и кроз језичко комуникацијско општење.

Сигурност – исказана безбедношћу и поверљивошћу потрошача/туриста је заснована на међусобној језичкој комуникацији продавца и потрошача/туристе.

Разумевање - као девета основна категорија у одређивању квалитета туристичких услуга, представљена у виду напора да се изађе у сусрет жељама купца/туристе у средиште свакако ставља интеракцијску језичку комуникацију између даваоца и примаоца услуга.

Оптиљивост – десета категорија назначена као појава физичких доказа (опрема, ентеријер) је посредована језичким комуникацијским општењем.

Или, можемо навести и следећи пример из области туризмолшке литературе, везано за специфичности радног процеса у туристичким агенцијама и организаторима путовања. Аутори објашњавају да је „битно обележје ових активности њихов услужни карактер што потенцира *улогу живог људског рада*. За активности на пружању услуга карактеристична је истовременост процеса стварања и коришћења самих услуга, односно неопходност присуства потрошача у току пружања услуга. За услужне

делатности је карактеристично успостављање *интерперсоналног контакта* као саставни део процеса пружања услуга из чега проистиче и пресудан утицај људског фактора на постизање сатисфакције потрошача. Такву улогу имају запослени у туристичким агенцијама и организаторима путовања... Заправо, само извршење пакет аранжмана као јединствене комбинације различитих туристичких услуга заснива се највећим делом на услугама које *непосредно* пружају саобраћајна, хотелска, ресторанска и друга предузећа". (Спасић, 2006: 61-62).

Парафразираћемо, даље, из туристичке литературе (Живковић, 2009: 4) да се теорија маркетинга у прошлости углавном фокусира на то „како продати”. Међутим, данас се маркетинг у туризму фокусира на потрошаче, померајући границе деловања, од трансакцијског размишљања до изградње *односа* на релацији пружалац услуга – прималац услуга/потрошач/туриста.

Како бисмо круг наших интердисциплинарних истраживања учинили још тешњим, наводимо и цитат: „Једино шире социолошко-хуманистичко сагледавање примјерене платформе отвара ослобађајућу перспективу рађања туризма и могућности плодних социолошких (а ми бисмо додали *и лингвистичких*) истраживања у овој важној домени. С друге стране, да би ова ослобађајућа перспектива могла бити остварена неопходна су конкретна емпиријска истраживања као комплементарни пар јединственог знанственог процеса. Штавише, испитивања су, поготово код нас данас, неизбежна потреба тренутка кад се осећа стагнација у развоју туризма, и када се, још увијек уопће нису темељније испитале економске, социокултурне и друге промене које је развитак туризма у поратном периоду узроковао на нашем подручју. Колико смо урадили на хуманизацији нашег рецептивног туристичког 'погона'? Да ли у задовољавајућој мери користимо шансу да се захваљујући изванредној природној и повјесно-културној привлачности Југославије и новума нашег социјалног преображаја у нашим туристичким подручјима и 'погонима' (хотелима, агенцијама, саобраћајним средствима) одиграва сусрет где је човјек човјеку потреба. Сусрет човјека с човјеком (подвлаче Маркс и Darnoud) најдрагоценија је значајка туризма, те је отуд главни задатак туристичке економије да буде на висини човјекове потребе: да човек открива сам себе тиме што открива другог". (Елаковић, 2007: 96).

И како је ово наше интердисциплинарно истраживање у првом реду лингвистичког карактера, враћамо се на наш терен и из претходних навода сагледавамо да није тешко утврдити да се употребом језика у области туризма (конкретно услуга) ствара и учвршћује веза међу припадницима „путујућег

човечанства” који су њоме обухваћени. «Та досегнута култура дијалога једина је заиста примерена ослобођеном друштвеном бићу човека». (Шкиљан, 1989: 34). Зато је тврдња Карела Косика да је одбрана језика равна „ослобађајућем чину”, чину слободе сасвим оправдана. Као резултат тога постиже се осећање блискости међу људима као и осећај заједништва који су битна претпоставка друштвеног живота.

Имајући све ово у виду можемо закључити да првенство припада **комуникацијској функцији језика**, као темељној и најширој, из које се могу извести све друге. Та њена темељност и ширина потврђују и не дозвољавају да се заборави да ми као људска бића имамо цео спектар психолошких потреба које могу да нам задовоље само други људи и да је за нашу менталну стабилност неопходна топлина људског контакта, топлина људске **РЕЧИ**.

Из овог, тако да кажемо, суштинског исходишта и круцијалне улоге **комуникативне функције језика** произилази саоднос друштвених потреба/област струке, наставног процеса/план и програм руског језика и уџбеника руског језика високошколског туризмолошког профила. У таквом контексту је могуће представити комплементарност наставни час – уџбеничка лекција кроз дијалошку форму увођења и неговања продуктивног усвајања руског језика одређеног нивоа. Навешћемо примере из различитих уџбеника високошколског туризмолошко-економског профила, који покривају различите интензитете, тј. нивое у изучавању руског језика:

- Ах жалко, нижнее место занято.

- А вы не беспокойтесь. Я вам его охотно уступлю.

- Да что вы, что вы, не надо. (РУСКИ ПОСЛОВНИ ЈЕЗИК; В. Николић и Р. Станојевић; Савремена администрација, Београд, 1978., стр.12)

- Вы не можете сказать, где находится бюро обмена валюты?

- Советую обменять деньги в аэропорту. Сейчас уже поздно, и бюро обмена валюты в гостинице уже закрыто.

- Благодарю вас. (РУСКИ ЈЕЗИК ЗА ЕКОНОМИСТЕ СА ПОСЛОВНОМ КОРЕСПОНДЕНЦИЈОМ; Љ. Милинковић; Савремена администрација, Београд, 1995., стр. 14)

- Извините, (вы не знаете), где находится концертный зал «Октябрьский»?

- В центре, недалеко от станции метро «Площадь Восстания», почти сразу за гостиницей «Октябрьская». Вы знаете, где находится эта гостиница?

- К сожалению, нет. Я приезжий.

- Тогда вам лучше от станции метро ехать на трамвае (номер) двадцать пять. Он останавливается как раз напротив концертного зала.

- И сколько остановок (мне нужно ехать)?

- Всего одну остановку.

- Спасибо.

- Пожалуйста.

- Извините, (вы не знаете), на этом трамвае я доеду до Мариинского театра?

- Да, доедете. Вам нужно выходить на Театральной площади.
- А это далеко?
- Не очень (далеко). Остановки три-четыре.
- Спасибо.
- Пожалуйста.

ТЕЛЕФОННЫЙ РАЗГОВОР

- Андрей, добрый вечер.
- Джеймс, здравствуй. Где ты находишься? Мы все тебя ждём.
- Я, кажется, заблудился. Сейчас я стою у книжного магазина на Лиговском проспекте.
- Тебе нужно перейти на другую сторону (проспекта) и повернуть налево. Иди вдоль проспекта, а я тебя там встречу.
- Хорошо. Я понял. Спасибо.
- До встречи. (РУСКИ ЈЕЗИК ЗА ФАКУЛТЕТЕ И ВИСОКЕ ШКОЛЕ ЕКОНОМСКО-ТУРИСТИЧКО-УГОСТИТЕЉСКОГ СМЕРА, ПОЧЕТНИ НИВО УЧЕЊА-ИНТЕНЗИВНИ КУРС; Ј.Михајловић; Завод за уџбенике, Београд, 2007., стр. 37, 38, 39)

АГЕНТСКОЕ СОГЛАШЕНИЕ

- Агент:* Нам хотелось бы обсудить вопрос о размере комиссионного вознаграждения.
- Принципал:* Мы предлагаем комиссионные в размере 5% от общей стоимости годовых продаж.
- Агент:* Я думаю, что 5% будет недостаточно при том объёме услуг, которые мы предоставляем. К тому же конкуренция со стороны других фирм будет острой.
- Принципал:* Но мы обязуемся представить все рекламные материалы, персонал для работы демонстрационного зала и оплатить его работу.
- Агент:* Значит, все расходы по рекламе будут за ваш счёт?
- Принципал:* Около 80% процентов. Материалы будут представлены на русском и английском языках. .... (РУСКИ ПОСЛОВНИ ЈЕЗИК; М.Маројевић; Српски лексикограф, 1996., стр.188)

В РЕСТОРАНЕ (РАЗГОВОР С ОФИЦИАНТОМ)

- Здравствуйте. Нас двое.
- Проходите, выбирайте столик.
- Я хотела бы сидеть около окна.
- Садитесь, пожалуйста. Вот столик на двоих. Вот меню.
- Принесите, пожалуйста, пепельницу.
- Одну минуту.
- Здесь меню только на русском языке. Вы должны мне помочь, я не знаю некоторые слова.
- Конечно, я Вам с удовольствием помогу. Так закуски: салат из свёклы с орехами. А вот ещё, блины с икрой, красная рыба, пирожки с мясом, с капустой. Вот и салат «Оливье». Когда-то это был французский салат, но теперь он наше русское национальное блюдо. .... (РУСКИ ЈЕЗИК ЗА ПОСЛОВНЕ ЉУДЕ У ОБЛАСТИ СПОЉНЕ ТРГОВИНЕ И ТУРИЗМА; В.Раичевић; Institute of economic diplomacy, Београд, 2005., стр. 66)

ИНФОРМАЦИЯ О СТРАНЕ ОТДЫХА И РАЗЛИЧНЫХ ВИДАХ ТУРОВ (клиент и менеджер греческой турфирмы)

- Здравствуйте, меня зовут Елена. Присаживайтесь. Слушаю вас.
- Здравствуйте. Очень приятно. Мы хотели бы отдохнуть в Греции.
- Очень хорошо. Греция – одно из основных наших направлений. У нас очень широкие возможности в Греции. Когда вы хотите поехать?
- Во второй половине августа. На две недели. Нас четверо. Двое взрослых и двое детей.
- Вы знаете, это высокий сезон для отдыха в Греции, и поэтому самый дорогой. Кстати и самый жаркий.
- Что делать! У нас нет выбора, это время, которое устраивает всех.
- Вы уже выбрали конкретное место, куда хотите поехать?
- Вы знаете, мы уже были на Крите, нам очень понравилось. Хотелось бы недельку там провести ещё раз и неделю где-нибудь ещё. Может быть, вы что-то посоветуете?
- Как вы предпочитаете отдыхать?
- Ну, конечно, купаться в море, но не только. Мы привыкли много ездить, смотреть всё, что можно.
- У нас в Греции очень много вариантов отдыха. Прекрасные возможности сочетать море, солнце с экскурсиями по интереснейшим местам. Островная Греция, материковая. Есть, что посмотреть. Можно

взять Пелопоннес или классический пятидневный тур с размещением в Афинах, можно совершить однодневный круиз на теплоходе или по островам. Всё по вашему желанию.

- Мы предпочитаем передвигаться сами и, честно говоря, не любим коллективных экскурсий.

- Это ещё проще. В любом месте в Греции аренда автомобиля – не проблема. Если позволяют средства, возьмите машину напрокат, купите карту местности, и вы сможете поехать, куда захотите.

- Да, именно так мы, как правило, и делаем.

- Тогда вам имеет смысл посетить остров Родос. Он небольшой. Его можно объехать на машине за два дня, увидеть удивительную по красоте природу, исторические памятники.

- Хорошо. Нам нужно подумать, посоветоваться. Можно взять ваш каталог? Мы посмотрим дома, выберем что-нибудь, и потом я буду готова разговаривать с вами более конкретно. (РУСКИ ЈЕЗИК ЗА ФАКУЛТЕТЕ И ВИСОКЕ ШКОЛЕ ЕКОНОМСКО-ТУРИСТИЧКО-УГОСТИТЕЛСКОГ СМЕРА, ЗАВРШНИ НИВО УЧЕЊА; Ј. Михајловић; Завод за уџбенике, Београд, 2009., стр. 32)

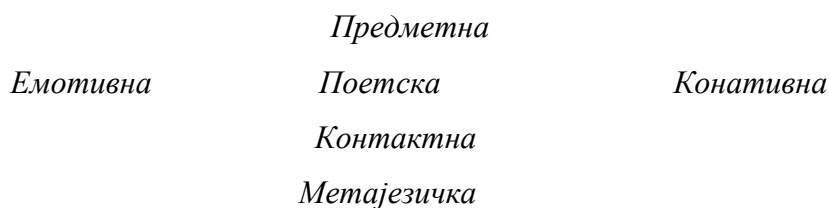
У оној мери у којој наставни процес/час руског језика, а сходно друштвеним потребама, које се реализују кроз друштвено-свакодневну, социокултурну и научно-стручну сферу, кореспондира са уџбеником/лекцијом руског језика, у тој мери се и остварује саображавање постављених циљева.

1.3.12. ФУНКЦИЈЕ ЈЕЗИКА СА АКЦЕНТОМ НА КОМУНИКАТИВНУ ФУНКЦИЈУ ЈЕЗИКА

Из претходног следи да наставни план и програм страног (Руског) језика на Високој туристичкој школи јесте добрим делом структуриран на овој темелној функцији. Тако из ње изводимо веома значајну, већ поменућу, *сазнајну* (когнитивну) или *референцијалну* функцију језика. То потврђује следећи цитат: «Језик игра значајну улогу у процесима мишљења и обликовања света. Језик и мисао нису исто, али између њих постоји велика мера узајамног подразумевања. А свет у којем људи живе није у целини унапред дат, да би био само описиван и саопштаван путем језика. Напротив, језик помаже у уобличавању појединих видова ванјезичке стварности, тиме што их издваја, именује и доводи у међусобне односе. Он тако учествује у изграђивању мисаоних садржаја које преноси – што значи и у самом сазнавању света, који се човеку увелико и открива управо кроз језик». (Бугарски, 1991: 27). Когнитивна функција се испољава преко предметности која је у исказима. Зато се понегде у лингвистичкој литератури назива и *предметном* функцијом језика. Посебно је значајна за стручну и образовну страну наставе.

Кроз следеће наводе сагледавамо и остале функције језика:

«Друга функција је *експресивна*, или *емоционална* (афективна) и састоји се у преношењу говорникових осећања, жеља и расположења. Изразито је значајна за развијање радозналости и подстицање емпатије, за одржавање пажње слушалаца и мотивисање ученика за рад. Трећа функција је *конативна*, управо делатна, па је усмерена према остваривању намера и циљева које говорно лице постиже казивањем. Конативном функцијом се врши утицај на саговорника и слушаоца. Она убеђује и подстиче на акцију, па се помоћу ње претежно остварују васпитни и практични циљеви наставе». (Николић, Пижурица, 1973: 150)

Слика 12 СХЕМА ЈЕЗИЧКИХ ФУНКЦИЈА

Схема преузета из (Јакобсон, 1966: 295)

Једна од језичких функција носи назив *контактна* (по неким ауторима *фатичка*). Она је пре свега садржана у порукама које служе успостављању, продужењу или обустављању општења, у проверавању исправности комуникацијског канала, у привлачењу пажње саговорника или потврђивању продужене пажње с његове стране. По успостављању ове функције - контакта са саговорником, могу бити примењене и остале језичке функције.

Ако се узме у обзир дистинкција (према модерној логици) повучена између два нивоа језика, добија се «предметни језик», који говори о предметима и «метајезик», који говори о језику. Међутим, њиме се не користе само лингвисти и логичари. Он је саставни део нашег свакодневног језика. Кад год се пошилаоцу или примаоцу (или обојици) укаже потреба да провере да ли употребљавају исти код, у жижу говора улази КОД: говор активира *метајезичку* функцију. То нам потврђује и следећи навод: «Језиком се може говорити о свему, што значи и о самом језику. Објашњавање самих употребљених језичких средстава чини *метајезичку* функцију језика; то је, дакле, језик о језику или другостепени језик, који се јавља када тражимо и добијамо објашњење

неке нама непознате речи или конструкције, било у нашем матерњем или неком другом језику. Према томе, ова функција изразито је заступљена у укрштању дијалеката и стилова, у превођењу и учењу страних језика». (Бугарски, 1991: 28).

Навели смо неколико функција на којима почива вербално општење изузев саме поруке. «Усмереност на ПОРУКУ као такву, довођење у фокус поруке зарад ње саме, - то је *поетска* функција језика. Ова функција не може се плодносно проучавати изван додира са општим проблемима језика, а с друге стране подробно испитивање језика захтева да се исцрпно размотри његова поетска функција. Сваки покушај свођења поетске функције на сферу поезије или ограничавања поезије на поетску функцију представљао би варљиву симплификацију. Поетска функција није једина функција вербалне уметности већ само њена доминантна, одређујућа функција; у свим другим вербалним делатностима она, насупрот овоме, делује као споредна, узредна конституента. Чинећи знакове јаснијима и ухватљивијима, ова функција продубљује фундаменталну дихотомију између знакова и предмета. Отуда се лингвистика, у свом разматрању поетске функције, не може ограничити на поље поезије». (Јакобсон, 1966: 294).

О значају језичких функција и њиховој употреби говори и следећи цитат: «Језици врше многобројне функције. Они нам извесно помажу да мислимо. Они нам пружају средство да изразимо наша тајна осјећања. Ми их такође употребљавамо и у уметничке сврхе. Али језици се пре свега употребљавају као *средство комуникације*, тј. за преношење искуства једне особе на другу». (Мартине, 1973: 31).

Читајући Платонове дијалоге (Држава, Гозба, Федон, Кратил ...), дошли смо до сазнања да дијалогска форма код њега (сва дела су му у тој форми), већим делом, није само његов уметнички начин да нешто некоме каже. Она је предворје и позив *мишљењу, спознаји*. Можда је овај филозоф, први филозоф чија су дела сачувана у целини (≈ 427. – 347. п.н.е.), кроз ову поменућу форму антиципирао каснија лингвистичка истраживања на разним нивоима језичке структуре, што нас у овом случају доводи и до језичких функција, које наука о језику сегментује и именује као комуникативна, когнитивна, експресивна, конативна, контактна, метајезичка ... . Можда су оне својом природном инхерентношћу премрежавале Платоновске дијалоге и у својим обрисима као такве кроз лингвистичка истраживања и објашњења досегнуле до данашњих дана. Значајно је поменути да у обичном говору грчка реч *logos* има семантички корен и у *говору* и у *разлогу*. Може да значи, поред осталог, „реч”, „казивање”, „причу”, „приказ”, „објашњење”, „разлог” и „разум”. Један од Платонових

главних и трајних покушаја био је да конструише моделе казивања/дијалога којима се неће само причати прича, него ће се и показати *разлог* (зашто, због чега, у коју сврху, са којим циљем беседимо/разговарамо?).

На тај начин све поменуте језичке функције (а има их и више) и нарочито ако их посматрамо као иманентни део **комуникативне функције језика**, што је за наше истраживање веома битно и сврховито, постају језичке предиспозиције у својеврсном ‘дизајнирању квалитета туристичких услуга’.

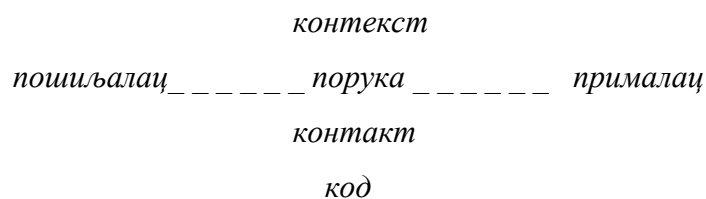
Даље, аутори из домена услуга у туризму и још уже теорије маркетинга скрећу пажњу на две димензије квалитета – техничку и функционалну. Ако се има у виду услужно/хотелијерско предузеће, под техничким квалитетом се подразумева сам резултат процеса производње услуге, а под функционалним квалитетом се подразумева примање услуге од стране потрошача/туристе и његов доживљај симултаности производње и потрошње услуге. У сваком случају, структуру услуга потребно је прилагодити структури корисника (туристе). Циљ интеракције са потрошачима (туристима) јесте иницирање и изграђивање односа *поверења*, као крајњег *циља*, а уз постизање задовољавајућег *профита*, као својеврсног *средства* сарадње. Да би се то постигло, интеракција је базирана на три компоненте:

1. *Дијалогу са потрошачима;*
2. *Задовољењу потреба* (резултат дијалога са потрошачима);
3. *Одржавању дијалога са потрошачима.*

То, пак, омогућава активирање изграђивања дугорочних односа са потрошачима и купцима. У тај процес морају бити укључени сви у предузећима туристичке привреде, посебно *они који имају контакте са потрошачима и купцима*. Томе у прилог иде и следећи цитат: „Спровођење програма, односно активности зависи од делатности предузећа (туристичке привреде – Ј. М.) и саме позиције на тржишту, али и од унутрашњих снага, односно пословне културе и понашања људи најодговорнијих за судбину предузећа. Различити су приступи спровођењу програма грађења дугорочних односа. За изграђивање дугорочних односа са потрошачима (туристима – Ј. М.), на обострано задовољство, неопходна је нова пословна филозофија, стварање и спровођење планских активности ради осигурања трајних веза са потрошачима од поверења. Битно је да се пронађе најбољи *однос* између потреба и жеља потрошача и пружаоца услуга како би се тај однос одржао. Стога, морају се ангажовати различити профили кадрова предузећа да би се производ/услуга привео намени, да би се

задовољиле софистициране потребе потрошача (туриста – Ј. М.)”. (Милановић, Станковић, 2002: 389).

Можемо закључити да овако посматрана **комуникативна функција језика**, имплицирајући све друге поменуте и непоменуте функције језика јесте основна категорија на којој се темеље *дијалог са потрошачима, задовољење потреба* (као резултат дијалога са потрошачима), *одржавање дијалога*, као и поменути *контакт туристичких субјеката са потрошачима и купцима*. Управо језик, реагујући на све промене везане за задовољење обостраних потреба (продавац – купац) у оквиру тржишта туристичке привреде гарантује интегритет овим операцијама. То се може и схематски приказати.

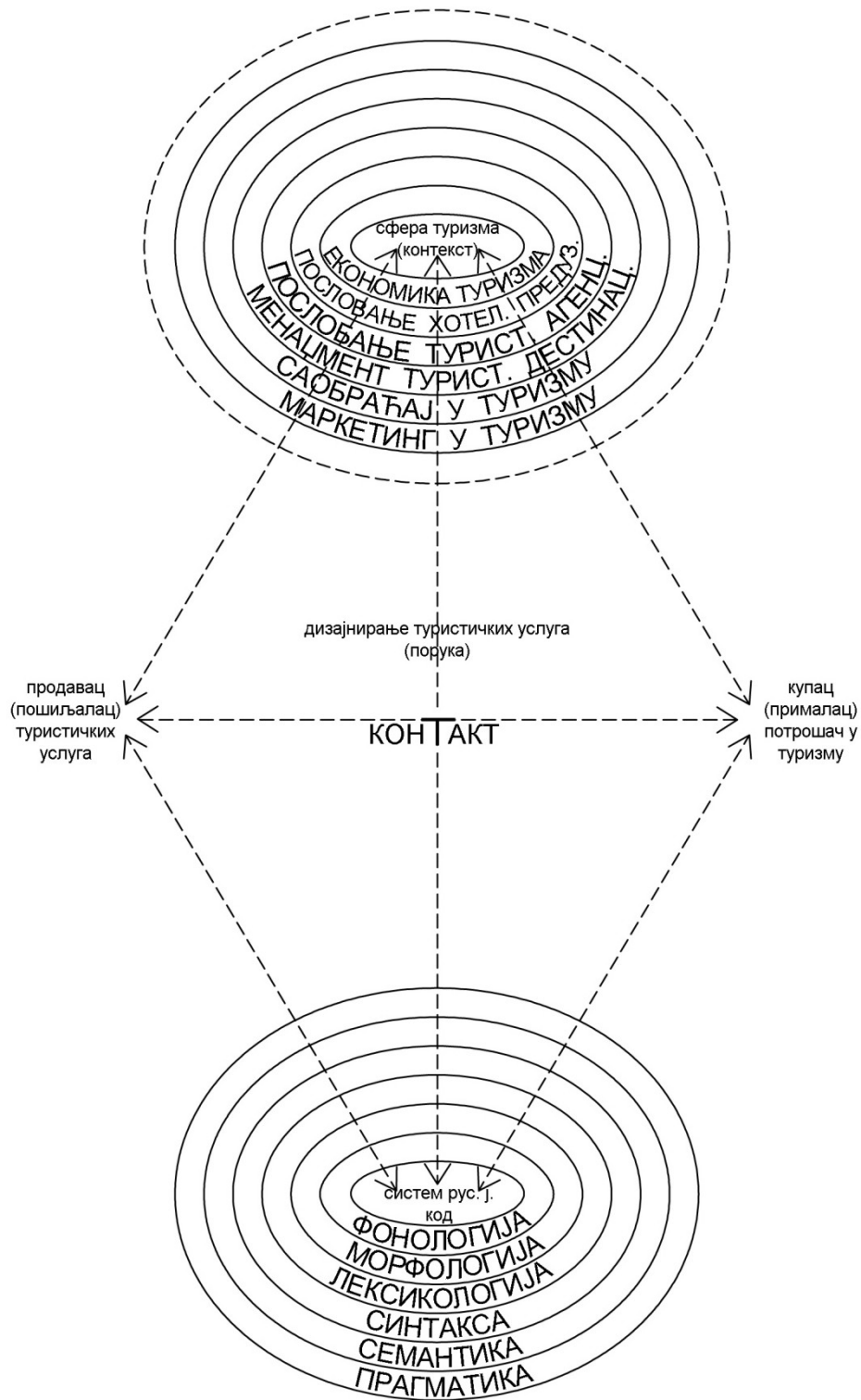
Слика 13 ИНТЕРАКЦИЈА КОМУНИКАТОРА (ЛИНГВИСТИЧКИ ПРИСТУП)

Схема преузета из (Јакобсон, 1966: 290)

Ова схема , скелет свеколике комуникације, између осталог јесте срж вербалног интеракцијског општења у домену задовољења потреба из сфере туризма. Зато је потребно дати преглед чинилаца који улазе у састав сваког говорног догађаја. Као учесници у комуникацији, *пошиљалац* и *прималац* добијају заједнички назив *комуникатори*. *«Пошиљалац шаље поруку примаоцу. Како би била делотворна, порука захтева контекст на који се односи (предмет), ухватљив за примаоца, и било вербалан било такав да се може вербализовати; код који је у целости или бар делимично заједнички пошиљаоцу и примаоцу (или, другим речима, ономе који поруку енкодира и ономе који је декодира); и најзад, контакт, физички канал и психолошку везу између пошиљаоца и примаоца, који обојици омогућава да уђу у комуникациони однос и у њему остану».* (Јакобсон, 1966: 289).

Имајући у виду друштвени аспект, као резултат сведених координата лингвистике и туризмологије као научних дисциплина на њихов заједнички именоватељ,

у чијем је центру човек (Слика 4, 5, 6), претходну схему можемо транспоновати на следећи начин:

Слика 14 ИНТЕРАКЦИЈА КОМУНИКАТОРА У СФЕРИ ТУРИЗМОЛОГИЈЕ

У овој схеми комуникаторе представљају **продавац туристичких услуга** (*пошиљалац*) и **купац** или **потрошач у туризму** (*прималац*). Пошто је *порука* садржајно ситуирана у област туризма, широк по обухвату *контекст* јесте заправо из сфере туризма. Структуру те сфере чине концентрични кругови посебно рашчлањених туристичких садржаја, који као посебне научне дисциплине представљају поједине предмете на Високој туристичкој школи. Због ограничења у простору нисмо навели све предмете, те концентрични круг означен испрекиданом линијом представља остале актуелне предмете, као и оне потенцијалне. А то, пак, чини део наставног плана и програма.

Код у овом случају јесте **Систем руског језика**, који је у целости или делимично заједнички пошиљаоцу и примаоцу. Цео систем је у овој схеми приказан такође на принципу концентричних кругова, тј. преко својеврсних нивоа језичке структуре (фонологија, морфологија, лексикологија, синтакса, семантика, прагматика). Овом својом системношћу и у једном свом аспекту **Руски језик** је представљен кроз посебан предмет на Високој туристичкој школи. То такође чини део укупног наставног плана и програма.

Своју јединственост *контакт* задржава и у овој схеми остварујући физички канал и психолошку везу између **продавца** и **купца** и тиме омогућујући да у комуникациони однос уђу и у њему остану. Симболичан положај графеме **T** на схеми указује да се у физичком каналу и поменутој вези укрштају два реверзибилна правца – стрелице на испрекиданим линијама, хоризонтални (**продавац туристичких услуга – купац/потрошач у туризму**) и вертикални (*контекст/сфера туризма – код/Систем руског језика*).

Сама *порука* је у нашем случају названа **дизајнирање туристичких услуга** (како се користи у туризмолошкој литератури) у смислу одређивања њиховог квалитета. Постављена у центар посматраних појава, *порука/ туристичке услуге* постаје тачка укрштања специфичних елемената. Кроз њу се остварује интеракција комуникатора (**продавац туристичких услуга – купац/потрошач у туризму**). Испрекидана линија са стрелицама указује на повратни процес комуникације. У исто време кроз *поруку* се реализује део *контекста*, путем *кода* као својеврсног средства. То значи, да ако смо се у оквиру истраживаних појава ограничили на домен **услуга у туризму**, оне ће бити део *контекста* у неком од концентричних кругова (пословање хотелских предузећа, пословање туристичких агенција, маркетинг у туризму, саобраћај у туризму и остало). *Контекст* се кроз *поруку* обликује у нашем случају средствима **Руског језичког**

система/код. Констатујемо, да *без употребе језичких средстава теоретичари из научне области туризмологије не би могли објаснити специфичност симултаности поруке као део контекста у смислу 'дизајнирања туристичке услуге' (као у 1.3.11.) То није ни апстракција, ни физичко место, већ живи међуличносни однос.*

2. САВРЕМЕНО СТАЊЕ СИСТЕМА НАСТАВЕ РУСКОГ ЈЕЗИКА НА ВИСОКОЈ ШКОЛИ ЗА ТУРИЗАМ: ЦИЉЕВИ И МЕТОДСКА КОНЦЕПЦИЈА КАО ПОДЛОГА У КОНЦИПИРАЊУ САВРЕМЕНОГ УЏБЕНИКА РУСКОГ ЈЕЗИКА

2.1. ЦИЉЕВИ НАСТАВЕ

Важна компонента система наставе, која одређује специфику свих других њених компонената јесу *циљеви* саме те наставе. Обично се под циљевима подразумевају *планирани резултати* наставне активности. *Повезаност* циљева и резултата у настави је принципијелно веома важна, јер степен њихове подударности (или неподударности) је показатељ ефикасности (или неефикасности) наставе. Осим тога, упоређивањем тих двеју компонената система могуће је извести закључке о постигнутости (или непостигнутости) циљева обуке.

Циљеви наставе руског језика као страног на Високој школи за туризам се са једне стране поклапају са општим циљевима високошколског усмерења, а са друге са специфичним циљевима у настави руског језика као страног на високој школи. По *структури* ти циљеви могу бити:

- **комуникативни циљ**, тј. циљ у настави руског језика, усмерен на општење, дијалог (полилог), однос, **комуникацију** саговорника (комуникатора). Другим речима, са оваквим циљем се обезбеђује практично овладавање руским језиком;

- **образовни циљ**, тј. циљ проширивања когнитивне основе студената у смислу формирања различитих врста знања: а) метајезичких (знања о језику у општем смислу и посебно о руском језику), б) културолошких, в) професионалних, г) универзалних;

- **васпитни циљ**, који тежи формирању позитивног односа код српских студената према руском језику, Русији, њеној историји, традицији, култури, народу.

Најважнију улогу међу њима, у оквиру нашег истраживања, има *комуникативни циљ* зато што студенти уче руски језик пре свега ради његове употребе са циљем општења, вербалног комуницирања (комуникативна активност). Давање приоритета том циљу логично доводи до закључка, да руски језик на Високој школи за туризам треба да се учи не само као теоријска, већ и као добрим делом заступљена **практична** наставна дисциплина. То значи да ће студенти у периоду обуке овладавати одређеним комплексом умења (под умењем се обично подразумева човекова способност да извршава одређену активност). Наравно, уз то студенти стичу и одређена језичка знања,

иако се на коначном испиту углавном проверавају стечена умења из области комуникативне компетенције.

Како би се одредио *збир неопходних умења* потребно је истражити *комуникативне потребе* студената Високе школе за туризам. На основу те анализе је могуће установити, да су за ту категорију полазника најзначајније наставно-професионална (стручна), социо-животна (свакодневна) и социокултурна сфера општења. За сваку од тих сфера је неопходан својеврстан, специфичан збир комуникативних умења.

Комуникативни циљ у **социо-животно/свакодневној сфери** јесте циљ стварања умења у највећем делу усмено дијалошко-разговорно-свакодневног општења (аудирање и говорење). У мањој мери за њега су важна умења читања и писања.

За **социокултурну сферу** су у подједнакој мери важне све врсте говорне делатности. Студенти у српској говорној средини добијају социокултурну информацију путем читања и слушања монолошких и дијалошких текстова. Они треба да разумеју садржај прочитаног и слушаног, да га пренесу у усмену или писмену форму, те да му дају своју оцену. Студенти треба да науче да састављају сопствене монолошке исказе, ослањајући се не само на проучаван материјал, већ и на чињенице из властитог живота, из живота своје земље. И *најважније*, студенти треба да буду *активни учесници* у дискусијама на изучаване теме.

Све врсте говорне делатности су важне за **наставно-професионално/стручну** сферу комуницирања. Студенти у српској говорној средини поменутог профила треба да науче да читају текстове из уџбеника струке, да их укратко излажу, те да их репродукују на основу конспекта. Такође, треба да науче да на основу слушања сажето износе наставне лекције, а затим репродукују њихов садржај на основу конспекта или плана. Ипак, *најважнија њихова активност* је учешће у говорном општењу/комуницирању на практичним вежбама из области језика струке.

Свако од поменутих умења садржи неколико једноставнијих умења. На пример, умење сажетог излагања фрагмента наставне лекције се састоји од умења разумевања садржаја тог фрагмента, његовог транспоновања у најприхватљивији облик ради записа, те самог записивања тог садржаја. При том свако комуникативно умење садржи како креативне, тако и стереотипне компоненте, које се друкчије зову говорне навике.

Без навика ниједна активност није могућа. А.А. Леонтјев (1970) дефинише говорне навике као способност да се на оптималан начин реализује говорна операција.

У датом случају имају се у виду фонетске, лексичке, граматичке и друге говорне операције. Под оптималном реализацијом се подразумева, као прво, постизање квалитета (отсуство грешака), а као друго аутоматизована реализација. Управо такве говорне навике и треба да буду формиране код српских студената који уче руски језик у области туризма. То је утврђено и у Државним образовним стандардима (Государственные образовательные стандарты 1999, 2000), и у «Правилима» (Требования 1997, 2004), и у наставним програмима (Программа, 2001; Образовательная программа, 2001), као и у наставном плану и програму за Руски језик Високе туристичке школе. Тако се у (Образовном програму, 2001: стр. 64), управо говори о томе: «Высказывания учащихся должны быть оформлены в соответствии с нормами современного русского языка, в рамках изученного лексико-грамматического материала, с учётом общепринятых социально обусловленных норм речевого этикета».

На тај начин, комуникативни циљ у изучавању руског језика као страног на Високој школи за туризам јесте заправо циљ формирања комуникативних умења (и свих говорних навика које она подразумевају), карактеристичних за наставно-професионално/стручну, социо-животно/свакодневно и социокултурну сферу општења.

Реализација комуникативног циља у изучавању руског језика је немогућа без реализације образовног и васпитног циља. Немогуће је овладати руским језиком уколико код студената није развијен позитиван однос према њему и уколико нису оформљена језичка и културолошка знања. Зато се с правом може говорити о *комплексном и интегративном циљу* у области учења руског језика као страног на Високој школи за туризам.

Последњих година научници често пишу о томе, да је циљ обуке на курсевима руског језика као страног **комуникативна компетенција**, тј. способност (а такође спремност, умење) да се реализује општење на страном језику. Појам комуникативне компетенције је позајмљен из стране методике (њена су разрађивали Д.Хајмз, М.Кенел и М.Свејн, Л.Бахман, С.Севињон и други лингвисти). У руској методици у изучавању руског језика као страног тај појам се пре свега анализира у оквиру концепције нивоа владања језиком и теорије лингводидактичког тестирања.

Комуникативна компетенција се проучава као сложено вишеслојно образовање, у чији састав улазе следеће посебне врсте компетенције:

- **лингвистичка** (познавање појава из области фонетике, лексике и граматике,

а такође способност да се оне користе у властитом продуктивном говору као и њихово раумевање у говору других лица);

- **социолингвистичка** (способност препознавања и учешћа у социолингвистичком контексту комуникативног чина, специфичности ситуације општења, при том имајући у виду социјални статус партнера); њу понекад називају **прагматичном и илокутивном компетенцијом**;

- **социокултурна** (познавање етнокултурних особености земље чији се језик учи, правила вербалног и невербалног понашања у типичним ситуацијама и способност реализације властитог говорног понашања у складу са тим знањима); у руској науци су појму социокултурне компетенције блиски често употребљавани термини **культурологическая (културолошка), лингвокультурологическая (лингвокултуролошка), страноведческая (у српској терминологији такође културолошка), лингвострановедческая (у српској терминологији такође лингвокултуролошка) и межкултурная (међукултурна) компетенција**;

- **дискурсивна** (познавање правила структурисања повезаног усменог и писменог саопштења – дискурса, умење конструисања исказа од посебних реченица, при том се користећи различитим синтаксичким и семантичким кохезионим средствима, а такође и умење разумевања таквих исказа у говору саговорника);

- **стратешка** (умење избора и коришћења најефективније стратегије за решавање различитих комуникативних задатака);

- **предметна** (познавање предметне информације, која омогућава студентима да стварају или препознају исказе).

Из претходног се може констатовати да концепција комуникативне компетенције не само што није контрадикторна концепцији збира различитих циљева у изучавању руског језика као страног на Високој школи за туризам, већ је у значајној мери и допуњава. Другим речима, ове две концепције су комплементарне.

► Питања о циљевима у изучавању руског језика као страног на нефилолошким факултетима подробно разматрају истраживачи (Власова, Алексеева, Барабанова, 1990). Сами ти циљеви у виду списка комуникативних умења, којима би требало, између осталог, да овладају и студенти Високе школе за туризам, су формулисани у/в „Требованиях” (1997, 2004), Государственных образовательных стандартах (Госстандарт, 1999, 2000) и учебных программах/ наставним програмима (Программа,

2001; Образовательная программа, 2001) као и у Наставном плану и програму за Руски језик Високе школе за туризам, 2010.

2.2. МЕТОДСКА КОНЦЕПЦИЈА. ПРИНЦИПИ НАСТАВЕ

2.2.1. ПОЈАМ МЕТОДСКЕ КОНЦЕПЦИЈЕ И ПРИНЦИПИ НАСТАВЕ

Методска концепција представља укупност схватања, како треба поставити наставни процес у конкретним условима, како би се успешно остварили постављени циљеви наставе. Представу о томе како треба обучавати имају сви, који су директно или индиректно повезани са процесом наставе, а пре свега је имају предавачи, аутори уџбеника, методичари-истраживачи. Методска концепција може бити правилна, тј. квалитетна и одговарајућа (која одговара одређеној специфици датог система наставе) или неправилна, тј. неквалитетна и неодговарајућа, која се стихијски формира под утицајем само личног искуства предавача.

Методска концепција предавања руског језика као страног на Високој школи за туризам је по много чему специфична. У уводном делу смо већ напоменули да се руски језик, као и остали страни језици учи у два нивоа **А** и **Б**. Језик А нивоа подразумева продужни степен учења, тј. наставак после једног темељног, континуираног пута разраде руског језика од основне преко средње школе 8-10 година. Пошто у избору страних језика (2 од четири – енглески, руски, немачки и француски) постоји слободна воља студената, неко може руски језик Б нивоа изабрати и са овим најдужим предзнањем 8- 10 година, или пак ако је учио само у средњој школи 4 године, или само у основној школи 4 године, или га није учио уопште. *Значи руски језик Б нивоа постаје концепцијски мултиваријантни приступ настави А нивоа.* Овде се може сегментовати и нијанса на релацији *завршене средње школе*: гимназија/средња стручна школа (економска, туристичка, угоститељско-туристичка). Веома је битно узети у обзир и *узрасни ниво студената*. Он је такође варјабилан од 18, 19 година па све до неког старијег узраста. Показује се значајним и *континуитет у учењу руског језика*. Неки полазници настављају одмах студије, а неки се уписују после извесне паузе. За утврђивање методске концепције важан аспект представља и *семестрално организациони ступањ* у учењу руског језика како А тако и Б нивоа (прва, друга и трећа година са ознакама А1, А2, А3 као и Б1, Б2, Б3). Не треба занемарити ни релацију

присутства/одсутства студената на предавањима/вежбама јер је и то ствар њиховог избора. Ова релација је нарочито битна за приступ концепту савременог уџбеника, о чему ће касније бити речи. Све су то специфичности које одређују приступ концепту методике наставе руског језика као страног на Високој туристичкој школи, која такође садржи својеврсну варијантност, што као последицу има и специфичан ехо у концепту садржаја и структуре савременог уџбеника.

Ове *претпоставке* никако не треба схватити фиксираним, нити коначним, јер сигурно не исцрпљују овај хеуристички покушај њиховог сегментовања. Како је ово истраживање својеврсни процес оне увек остају отворене за било какав корективни приступ и дораду, разраду или пак елиминисање. У додирним тачкама и међуиграма ових претпоставки леже полифонијске могућности различитих перспектива у разradi наставног програма те варијантне методолошке концепције и у стварању уџбеника руског језика. Уколико то графички представимо на фону интердисциплинарности већ приказане међузависности туризма и друштвеног живота (сл.3) добијамо **туристолингворусистички трепет** у чијем центру стоји човек са оним другим и трећим и четвртим...те њиховом комуникативном функцијом језика. А тај **трепет** подразумева **живи језик, живу методiku наставе, жива наставна средства/уџбеник**, где је и циљ и средство **РЕЧ**, која производи промену. А **РЕЧ** има живу димензију, која има енергију да се преображава и тако битно утиче на готово све ствари у природи и у животу.

Имајући у виду претходно изнете чињенице, можемо констатовати да се концепција предавања руског језика **Б** нивоа разликује од концепције предавања руског језика **А** нивоа. То је повезано са различитим циљевима и условима обуке. Студенти руског језика **А** нивоа у извесној мери већ владају говорним језиком. Они на часовима спознају и систематишу оно, чиме већ владају, усвајајући писмену форму језика, проширујући свој речнички фонд, усавршавају говорна умења и навике. **Б** ниво руског језика подразумева почетни стадијум учења. *Основни задатак ових полазника је да овладају говорним руским језиком.* Ако на часовима **А** нивоа обучавање иде од умења и навика владања говорним језиком ка спознајном процесу овладавања језиком, на часовима **Б** нивоа процес је углавном супротног смера - од спознајне специфике различитих језичких појава и законитости ка реализацији говорних умења и навика. У том смислу постоји разлика у методској концепцији предавања руског језика **А** и **Б** нивоа.

Основу научне методске концепције чини систем принципа наставе. Под **принципима наставе** у научној литератури се подразумевају основна правила, захтеви, прописи, чијом се реализацијом постиже *неопходни ниво ефективности у настави.* То су пре свега правила:

- а) како треба *бирати* наставни материјал за наставни процес,
- б) којим редоследом треба *распоредити* наставни материјал у наставном процесу,
- в) како *уводити* наставни материјал у наставни процес,
- г) како *организовати усвајање* наставног материјала у оквирима наставног процеса,
- д) како *организовати контролу* наставног материјала у оквирима наставног процеса.

Другим речима, принципи одређују садржај и методе наставе, што се даље примењује и налази одраза и у стварању концепта структуре и садржаја уџбеника.

Принципе наставе је могуће класификовати и по другачијим основама. Тако постоје:

- а) принципи, који се одређују на основу анализе циљева наставе,
- б) принципи, који настају на основу анализе конкретних услова у настави,
- в) принципи, који се одређују на основу анализе контингента студената.

Размотримо те групе принципа примењене у настави руског језика као страног на Високој школи за туризам.

2.2.2. ПРИНЦИПИ, КОЈИ СЕ ОДРЕЂУЈУ НА ОСНОВУ АНАЛИЗЕ ЦИЉЕВА НАСТАВЕ

Принцип комуникативности (или комуникативно усмерене наставе) – јесте потреба да се наставни процес организује тако, како би гарантовао остварење комуникативних циљева наставе. Тај принцип претпоставља формирање комуникативних умења, припрему студената за решавање свакодневних, професионално/стручних, тј. за њих битних комуникативних задатака. *У складу са принципом комуникативности наставни процес израста у модел говорне активности или процес општења, тесно повезано са аспектом струке (туризам).* Другим речима, то је курс комуникативне активности посредством саме те активности. (сл. 13., 14.)

Принцип комуникативности се конкретизује у појединачним принципима, који одређују садржај и методе наставе. Као прво, основне наставне јединице - реченица и

текст - имају комуникативно-говорни карактер (**принцип функционалности**). Сходно том принципу, језички материјал се и *бира* тако што се узима у обзир његов *комуникативни и функционални значај* ради исказивања различитих садржаја. Као друго, наставни *материјал се бира и организује* тако што се води рачуна о *комуникативним потребама* студената (**принцип комуникативног значаја наставног материјала**). Као треће, користе се наставни методи који гарантују остварење комуникативних циљева. Наставни материјал се уводи у ситуације које моделују реално општење/комуникацију (**принципи очигледности/нагледности, ситуативности, активности**). Студенти га усвајају у процесу реализације комуникативних вежби (**принципи активности, комуникативног тренинга**). Контрола резултата наставе такође носи комуникативни карактер: проверавају се умења студената у смислу реализације комуникативне активности (**принцип комуникативне контроле**). Суштина принципа комуникативне контроле говорне делатности студената састоји се у настојању да се *коригују у спонтаном усменом говору студената само важне комуникативне грешке, а игноришу грешке које не нарушавају сам чин комуникације*.

На основу анализе циљева наставе формира се такође **принцип поузданости/прочности**. Б.А.Глухов и А.Н.Щукин пишу: «Принцип поузданости означава стицање језичких знања и овладавање говорним умењима и навикама таквог квалитета, *који би омогућио њихову слободну употребу у циљу спознаје и комуникације у дуготрајном периоду*. Да би се створила поуздана језичка и говорна база потребна је активна мисаона и говорна делатност студената, сврсисходан спој теоријских знања и интензивног тренинга, креативан самосталан рад студената. Принцип поузданости је повезан са принципом спознаје: солидније се памти оно што је појмљиво и осмишљено» (Глухов, Щукин, 1993: стр. 214). Томе треба додати да се боље памти материја, која је системски повезана са раније усвојеном материјом. Другим речима, пут до поузданог усвајања језичких знања, говорних навика и умења води преко реализације **принципа језичке системности и спознаје/когнитивности**. Они су оријентисани на формирање системских знања о руском језику код студената, што представља основ за самоконтролу говорне правилности, и у перспективи на формирање спознајног владања руским језиком као страним.

Принцип **језичке системности** је пре свега применљив у избору и организацији језичког материјала. Он се базира на критеријуму да се избор и организација језичког материјала остварује не само у смислу комуникативног значаја, већ и да се у свакој

етапи и подетапи наставе узима у обзир систем руског језика у његовим основним цртама. При том у сваком случају не треба да буде представљен цео систем руског језика, већ скраћена варијанта у виду језичких минимума. Тако се формира **принцип минимизације језика** у оквиру циљева наставе.

У свакој следећој етапи обим језичких минимума се повећава: студенти понављају већ научено и уграђују у језички систем нови наставни материјал. Тако настаје **принцип концентричне организације наставног материјала** (види 1.3.7.).

Организација језичког материјала се заснива на дидактичком **принципу систематичности и доследности/последователности**, који се конкретизује преко четири правила: од простог ка сложеном, од лаког ка тежем, од познатог ка непознатом, од блиског ка далеком. При том се свака нова језичка појава укључује у систем већ формираних језичких знања код студената, логички се повезује са њима, оно што следи се ослања на претходно, припрема за усвајање новог.

При успешној реализацији свих наведених захтева и правила у свести студената се ствара представа о језику као целовитом систему, који се састоји од збира језичких и говорних елемената и правила њихове употребе у говору.

Како би се наставни материјал поуздано усвојио, потребно је познавати извесне поставке о системском карактеру језика. Неопходна је реализација **спознајног/когнитивног принципа**, који предвиђа сазнајни однос студената према наставном процесу, њихов активан однос у осмишљавању наставног материјала, те овладавање истим. Као прво, когнитивни принцип овладавања наставном материјом ће бити остварен, уколико наставник у процес увођења говорних образаца предочи студентима одговарајућа правила (**принцип вербалног објашњења наставног материјала**). Као друго, наставна материја ће бити поузданије усвојена, уколико се у наставном процесу користе језичка вежбања, у чијој реализацији студенти анализирају и свесно конструишу језичке облике, синтагме, реченице, текстове, ослањајући се на научена правила (**принцип анализе, спознајне/когнитивне конструкције, диференцијације и уопштавања језичких и говорних јединица**). Као треће, спознајном процесу иду у прилог лекције које се понављају и које су оријентисане на систематизацију већ научене језичке грађе (**принцип накнадне систематизације научног језичког материјала/принцип отсроченой систематизации изученог језиковог материјала**). На крају, реализација когнитивног принципа подразумева и посебан начин контроле, у оквиру које наставник посебну пажњу обраћа на језичку коректност говора (**принцип језичке контроле**).

Управо реализација принципа језичке системности и когнитивности омогућава квалитетне резултате у наставном процесу – усаглашеност говора српских студената са нормама савременог руског језика, поузданост у усвајању наставног материјала.

Принцип професионалне оријентације у настави подразумева такву организацију наставног процеса, која на најефективнији начин припрема српске студенте да примене сва стечена знања и вештине руског језика на остале дисциплине струке. *На тај начин се профилише и сам језик у својеврсни предмет струке* (види 1.3.6.). Своју професионалну усмереност језик добија захваљујући поменутиим принципима своје системности и когнитивности.

Професионална оријентација у настави се остварује:

а) преко увођења специјалних вежбања, који припадају научном стилу језика (вежбања из ове области се врше у оквиру научне дисциплине „Русский язык”), с тим што се граматичка и у једном делу лексичка грађа тих вежбања усаглашава са материјалом основног уџбеника струке. Следећи овакву усмереност, ми смо читаво једно поглавље 5. у овом раду и посветили овој проблематици, назвавши је „Научный стиль речи”, која се чак у оквиру неких специјалистичких студија у Русији изучава као посебна наставна дисциплина;

б) у избору материјала за вежбање научног стила језика се узима у обзир међупредметна координација, јединствени језички систем, аспект континуитета/преемствености и перспективности у настави;

в) у специфичној методици рада се у појединим случајевима прибегава настави уз коришћење конспекта из лекција и материјала из уџбеника предмета струке.

Принцип културолошке оријентације предвиђа учење руског језика као страног на културолошком материјалу. Увођење таквог материјала у наставни процес доприноси реализацији и комуникативног, и образовног, и васпитног циља. Као прво, овај принцип повећава ефикасност формирања комуникативно-говорних умења, као друго, проширује видокруг студената, као треће, код њих ствара одређена убеђења и вредности, позитиван однос према Русији и руском народу, те у општем смислу доприноси узајамном разумевању међу народима (види 1.3.5.).

Културолошка оријентација у настави се манифестује:

а) у избору тематике усмене комуникације, садржаја текстова за читање и аудирање, тематике писмених вежби;

б) у избору културолошких и регионалних реалија ради увођења у наставну материју;

в) у лингвокултуролошком раду, који обухвата упознавање студената са културолошким појмовима у процесу тумачења језичких елемената са етнокултурном семантичком компонентом.

Постојање оформљених комуникативних умења у три сфере општења (социо-свакодневной, социокултурној и наставно-професионално-стручној) изискује од студената и упознавање са материјом специфичног језичког стила. **Принцип стилске диференцијације у настави** подразумева проучавање особености неутралног и научног стила руског књижевног језика већ у првом семестру и нивоа **А** језика и нивоа **Б** језика (види 5.).

2.2.3. ПРИНЦИПИ, КОЈИ НАСТАЈУ НА ОСНОВУ АНАЛИЗЕ КОНКРЕТНИХ УСЛОВА У НАСТАВИ

Специфични услови наставе руског језика на Високој школи за туризам дају простор за примену низа принципа, већ описаних у руској лингвистичко/научно-методолошкој литератури, а који су важни за конкретан облик наставе. Међу њима посебно место имају **принципи међупредметне координације** (Михајловић, 2003), **континуитета/преемствености и перспективности** (Капитонова, 1985; Максимов, 1985; Кутузова, Левина, Перфилова, 1995; Капитонова, Кутузова, Стародуб, 1996).

Употребом руског језика у систему професионално/стручних предмета Високе школе за туризам остварује се извесна међупредметна координација и комплементарност. **Принципом међупредметне координације** се, са једне стране постиже, да се у настави руског језика води рачуна о специфици осталих предмета струке, а нарочито о организацији вежби из домена научног стила говора (као у 5. и принцип професионалне оријентације, стр. 76), при том увек имајући у виду стручни профил у обуци студената. Са друге стране, њиме се постиже адекватна употреба јединственог језичког система, имајући у виду све нивое језичке припреме српских студената приликом организације вежби на руском језику, специфично по предметима струке, као у 1.3.8.

Веома су значајни и дидактички **принципи континуитета и перспективности**. (В. И. Максимов, 1985: стр. 4) је писао: *«Континуитет у предавању руског језика означава органску везу онога што се учи са наученим, строгу доследност у проучавању*

наставне грађе, што налази свој унутарњи и спољни израз у читавом наставном систему (а такође у васпитању кроз предмет) на свим његовим нивоима [...]. Са принципом континуитета је чврсто везан принцип перспективности, који у примени у методици наставе руског језика као страног означава одређен степен програмираности у обуци и васпитању, као и примену језичке, говорне и културолошке грађе на одређеном ступњу потреба у језичкој комуникацији студената на сваком следећем нивоу. Реализацијом принципа континуитета и перспективности се постиже јаснији и компактнији систем обуке и васпитања, рационалније и економичније коришћење времена у оквиру наставних часова као и већа ефикасност у извођењу наставе и васпитању...» (курзив Ј. М.)

Наведени принципи континуитета и перспективности подразумевају одређену доследност у редоследу наставе по нивоима (Капитонова, 1985). Са једне стране води се рачуна о системској семестралној повезаности руског језичког система путем концентара (види 1.3.7. и Принцип концентричне организације наставног материјала), цикличних наставних вежби, а са друге стране о повезаности различитих нивоа наставе – почетни, интензивни, завршни. У нашем случају тај принцип је веома важан за наставника. Предметни наставник руског језика на Високој туристичкој школи је главни координатор у успостављању ритмичног корака, те својеврсног усклађивања наставних планова и програма, методике наставе и концепта удбеника. Пред њим, још као виши степен активности стоји, степеновање разлике у оквиру сваког појединачног курса **А** руског језика и **Б** руског језика семестрално. И затим следи успостављање нијансиране разлике њиховог међуодноса (однос на релацији руског језика **А** нивоа и руског језика **Б** нивоа). Из таквог приступа проистичу својеврсни диферентни језички интензитети, како у сваком појединачном нивоу по семестрима, тако и у њиховој међусобној условљености. Најтананија балансираност у одређивању интензитета руског језика у оквиру његове примене на Високој школи за туризам је заступљена на **Б** нивоу његовог изучавања. Како смо то већ помињали у 1.2., то проистиче из слободне воље студената и њиховог избора **А** или **Б** нивоа руског језика. Очекује се да **А** курс руског језика изаберу полазници, који су га раније учили кроз основну и средњу школу, а да се на **Б** курс пријаве они полазници, који га никада раније нису учили, или су га учили у краћем временском периоду (или основна, или средња школа). Међутим, у пракси се дешава да се на **Б** руски језик пријаве полазници са свим могућим варијантним нивоима знања. То подразумева и да никада раније нису учили руски језик, и да су га учили само у основној школи, и да су га учили само у средњој школи, и

да су га учили у континуитету током основног и средњошколског образовања. У том контексту је најважније балансирати и ускладити концепте наставног плана и програма, методике наставе, као и концепт уџбеника и осталих наставних средстава за Високу туристичку школу. Суштински, по принципу латинске максиме FASTINA LENTE (жури се полако), се део усклађених поменутих концепата на **Б** нивоу руског језика именује као *почетни ниво учења-интензивни курс (начальный этап-интенсивный курс обучения)*, док се на **А** нивоу руског језика именује као *завршни ниво учења (заключительный этап обучения)*. Наравно, ово *завршни*, треба схватити крајње условно, јер је тај ниво знања руског језика, *заправо стартна основа за неко даље индивидуално усвршавање студената по завршетку Високе школе за туризам*. Тако уџбеник за **Б** језик, аутора Ј.Михајловић, у свом називу гласи «РУСКИ ЈЕЗИК за факултете и високе школе економско-туристичко-угоститељског смера, *почетни ниво учења-интензивни курс*»/ «РУССКИЙ ЯЗЫК для факультетов и институтов экономико-туристического и гостиничного профиля, *начальный этап-интенсивный курс обучения*». За **А** језик истог аутора, наслов уџбеника је «РУСКИ ЈЕЗИК за факултете и високе школе економско-туристичко-угоститељског смера, *завршни ниво учења*»/ «РУССКИЙ ЯЗЫК для факультетов и институтов экономико-туристического и гостиничного профиля, *заключительный этап обучения*». О питањима интензификације наставе сваког појединачног нивоа руског језика **А** и **Б** семестрално, као и о њиховој корелацији, може се написати занимљива посебна студија.

Принцип симулације језичке средине. Овај принцип претпоставља:

а) специфичну организацију курса руског језика: настава не почиње од уводног курса фонетике, како се то обично практикује у настави страног језика, већ од општег уводног курса, који представља увод и у фонетику, и у лексику, и у граматику, те на тај начин утемељује основе за овладавање свим врстама говорне делатности путем специфичних нивоа језичке структуре. Такав приступ је примењен у наставном програму, методици наставе као и у уџбенику за **Б** руски језик (Михајловић, 2007). Прво поглавље, у неким својим деловима може илустровати принцип а), (стр. 5):

АВТОБИОГРАФИЯ. ЗНАКОМСТВО. ВСТРЕЧИ

1. Меня зовут... .

Разрешите представиться. Меня зовут... .

Я хочу представить вам моего друга. Его зовут... .

Я хочу представить вам мою подругу. Её зовут... .

2. Я приехал о т к у д а ? из России (из Сербии, из Англии, из Германии, из Италии, из Франции, из Японии, из Кореи, из Дании, из Финляндии, из Швеции, из Испании, из Америки, из Швейцарии).

Я – из Сербии.

3. По национальности я к т о ? серб/сербка.

немец/немка, немцы

- Вы немка?

итальянец/итальянка, итальянцы

- Да, я немка, но живу в Швейцарии.

японец/японка, японцы

кореец/корейка, корейцы

- А я - из Америки. Но по национальности я

испанец/испанка, испанцы

тоже немец. Мои родители переехали в

финн/финка, финны

Америку из Германии.

швед/шведка, шведы

датчанин/датчанка, датчане

француз/француженка, французы

англичанин/англичанка

Я родился (родилась) г д е ? в Сербии (в России, в Англии, в Германии, в Италии, во Франции, в Японии, в Кореи, в Швейцарии, в Финляндии, в Швеции, в Испании, в Америке, в Дании).

4. Мне с к о л ь к о ? семнадцать (восемнадцать, девятнадцать, двадцать, тридцать, сорок, пятьдесят, шестьдесят, семьдесят) лет.

Мне двадцать один год.

два (три, четыре) года.

пять (шесть, семь, восемь, девять) лет.

Мне тридцать (40, 50, 60, 70) один год.

два (три, четыре) года.

пять (шесть, семь, восемь, девять) лет.

5. По профессии я к т о ? (будущий) экономист туризма.

филолог

юрист

врач

физик

преподаватель

инженер

историк

учитель I

музыкант

биолог

строитель

переводчик

математик

Моя специальность – русский язык и литература.

математика

хирургия

физика

педиатрия

история

юриспруденция

биология

перевод с русского языка на немецкий

6. Я работаю г д е ? в школе (в институте, в университете, в научно-исследовательском институте, в поликлинике, в больнице, в театре, на заводе).

Я учусь где? в школе (в институте, в университете, на курсах русского языка).

Я учусь в Высокой туристической школе.

Я учусь на первом (на втором, на третьем, на четвертом, на пятом) **курсе.**

Я учусь на филологическом факультете.

математическом	биологическом
физическом	историческом
юридическом	медицинском

Я окончил (окончила) **что? в и.п. институт** (университет).

У меня высшее образование.

незаконченное высшее
среднее

7. **Я приехал** (приехала) **в Россию в первый раз.**

Я был (была) в России в прошлом году.

год назад.
два (три, четыре) года назад.
пять (шесть, семь, ...) лет назад.

8. **Я изучаю русский язык один год.**

два (три, четыре) года.
пять (шесть, семь, ...) лет.

Я хорошо (плохо, немного) **говорю по-русски.**

по-английски
по-немецки
по-итальянски
по-французски

9. **Я** (не) **женат.**

Мою жену зовут... По профессии она ...

Я (не) **замужем.**

Моего мужа зовут... По специальности он...

У меня есть кто? сын (дочь) **2.**

брат (родной брат, двоюродный брат); два двоюродных брата,
сестра (родная сестра, двоюродная сестра); две двоюродные сестры

мама	тётя	бабушка	племянник
папа	дядя	дедушка	племянница

Мой брат старше (младше) **меня** на один год
на два (три, четыре) года.
на пять лет.

Я похож (похожа) **на кого? бабушку.**

дедушку.
маму.
папу.

10. **Я люблю что? в и.п.**

спорт.

книги.
музыку.
театр.
кино.

Мне нравится кто? что? этот вид спорта 3.

Я увлекаюсь чем ?

спортом 4.

теннисом	театром
плаванием	кино
шахматами	классической музыкой

Я люблю что делать ? **заниматься спортом.**

Мне нравится что делать ? **заниматься спортом.**

читать книги	кататься на велосипеде
слушать музыку	собирать открытки
ходить в театр (в кино)	играть на гитаре
путешествовать	играть в шахматы

Комментарии

1 **Учитель** работает в школе, **преподаватель** - в институте, в университете.

2 В отрицательной конструкции **у меня нет** к о г о ? ч е г о ? существительное употребляется в родительном падеже единственного и множественного числа.

3 Конструкция **Мне нравится...** является синонимичной конструкции **Я люблю ...**, но часто употребляется в том случае, когда речь идёт о более конкретных предметах. Например: **Я люблю кино. Особенно мне нравятся фильмы о животных.**

4 Конструкция **Я увлекаюсь ...** близка по значению конструкции **Я люблю ...**, но дополнительно указывает на ваше активное участие в данном процессе.

Например: **Я люблю футбол** = Я люблю смотреть футбол по телевидению.

Я увлекаюсь футболом = Я занимаюсь этим видом спорта; Бавим се тим спортом.

УПРАЖНЕНИЯ

1. Используя конструкции, данные выше, расскажите о себе и о своей семье.

2. Подготовьте рассказ на одну из предложенных тем: «Идеальная семья», «Если бы я начал жить сначала...».

ГРАММАТИКА

1. ВОПРОСИТЕЛЬНЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ

В русском языке вопрос строится с помощью **вопросительного слова**, и **н т о н а ц и и** или частиц **разве, неужели**.

Вопросительные предложения с вопросительным словом

Вопросительные слова (**кто, что, какой, который, чей, где, когда, куда, откуда, почему, зачем, сколько** и другие) стоят в начале предложения, после них обычно стоит относящееся к предикату местоимение (субъект или объект). Если к предикату относится существительное, оно, как правило, следует за ним:

Что сегодня вечером делает *ваш брат*?

Что *он* делает сегодня вечером?

Где работает *ваша жена*?

Где *она* работает?

Сколько времени вы ехали *на поезде*?

Сколько времени вы *на нём* ехали?

Когда вы начали изучать *русский язык*?

Когда вы *его* начали изучать?

Когда вы начали *его* изучать?

Полный ответ начинается с повторения информации, которая содержится в конце вопроса:

- Что вы делаете **сегодня вечером**?

- **Сегодня вечером** мы отдыхаем. (- Отдыхаем.)

- Когда вы начали изучать **русский язык**?

- **Русский язык** я начал изучать в прошлом году. (- В прошлом году.)

В вопросительном предложении после вопросительного слова может стоять инфинитив: *Что делать?*, *Как спросить об этом?* В этом случае существительное или местоимение, обозначающее действующее лицо, употребляется в дательном падеже: *Что мне делать?*

Вопросительные предложения без вопросительного слова

Вопросительные предложения без вопросительного слова по структуре совпадают с повествовательными предложениями, но произносятся с о с о б о й и н т о н а ц и е й, с у д а р е н и е м (акцентом) на слове или на словосочетании, которое требует уточнения:

- Вы изучаете **русский язык**?

- Да, русский. (-Нет, я изучаю французский язык.)

- **Вы** изучаете русский язык?

- Да, я. (-Нет, мой брат изучает русский язык.)

- Вы **изучаете** русский язык?

- Да, изучаю. (-Нет, у меня сейчас нет времени.)

УПРАЖНЕНИЕ

3. Произнесите данные предложения с вопросительной интонацией, акцентируя по очереди слова или словосочетания, на которые вы хотите получить ответ.

Вы учитесь в институте?

Вы любите спорт?

Вы были в Париже в прошлом году?

На вашей Родине многие студенты изучают русский язык?

Вопросительные предложения с частицей разве, неужели

Частицы **разве, неужели** являются синонимами и в предложении выражают удивление или сомнение.

Разве ты не знаешь об этом?

Неужели ты не был в Кремле?

Неужели вы изучаете русский язык только один год? Вы так хорошо говорите по-русски.

УПРАЖНЕНИЯ

4. Прочитайте ситуации. С помощью вопросительных предложений с частицами **разве** и **неужели** выразите удивление или сомнение.

1. Ваша знакомая три раза ездила в Петербург, но ни разу не была в Эрмитаже.

2. Ваш друг приехал на поезде, а вы думали, что он прилетит на самолёте.

3. Ваша подруга сказала, что экзамен у вас завтра, а вы думали, что он будет через три дня.

4. Вы встретили своего старого знакомого, который не узнал вас.

5. Вы хотите купить билет в Москву на воскресенье, а в кассе вам говорят, что на этот день все билеты проданы.
6. Вы узнали, что ваш друг не читал роман Толстого «Война и мир».
7. Ваш брат не позвонил и не предупредил вас о том, что вернётся домой поздно.

5. *Посмотрите ещё раз конструкции, данные на стр.5-7.*

Задайте вопросы к выделенным фразам.

6. *Составьте вопросы, которые могут быть использованы в данных ситуациях.*

Вопросы должны быть интересными и оригинальными.

1. Вы руководитель фирмы, которая хочет взять на работу ещё одного сотрудника. Сегодня из многих претендентов вы должны выбрать одного, самого лучшего.
2. Вы молодой журналист. Вам поручили взять интервью у кинозвезды. От того, как вы справитесь с этой работой, зависит всё ваше будущее.
3. Ваша дочь выходит замуж и хочет познакомить вас со своим будущим мужем. Для вас это полная неожиданность. Конечно, вы хотите узнать, как можно больше о женихе вашей дочери.

Распределите роли и разыграйте данные ситуации.

Фразы, которые могут быть вам полезны:

По-моему, ...

Я думаю, что ...

Я хочу сказать, что ...

Если я не ошибаюсь, ...

Это не совсем так.

Я сомневаюсь, что ...

Вы меня неправильно поняли.

С одной стороны, ..., с другой стороны, ...

Весьма вероятно, что ...

Мало вероятно, что ...

Очень жаль.

Кстати, ...

УПРАЖНЕНИЕ

7. *Вставьте вместо точек подходящие по смыслу слова, используя информацию, данную в схеме «Русская семья. Родственные отношения».*

1. Если молодые люди решили пожениться, их называют к е м ? ... и ... .
2. После свадьбы они становятся к е м ? ... и ... .
3. Мать мужа является к е м ? ... для его жены.
4. Мать жены, в свою очередь, является к е м ? ... для её мужа.
5. Отец жениха после свадьбы становится к е м ? ... для его избранницы.
6. Отец жены является к е м ? ... для её мужа.
7. Жених после свадьбы становится к е м ? ... для родителей невесты.
8. Жена является к е м ? ... для родителей мужа.
9. Сёстры, братья, тёти, дяди мужа и жены являются к е м ? их ... .

РУССКАЯ СЕМЬЯ. РОДСТВЕННЫЕ ОТНОШЕНИЯ

	МАТЬ – свекровь	тёща – МАТЬ	
	жениться/пожениться	выходить/выйти замуж	
ЖЕНИХ	МУЖ – зять	невестка – ЖЕНА	НЕВЕСТА
брат (братья)			брат (братья)
сестра (сёстры)	ОТЕЦ - свёкор	тесть - ОТЕЦ	сестра (сёстры)
тётя (тёти)			тётя (тёти)
дядя (дяди)			дядя (дяди)
РОДСТВЕННИКИ МУЖА		РОДСТВЕННИКИ ЖЕНЫ	

УПРАЖНЕНИЕ

Если вы устали ...

8. Прочитайте и перескажите шутку.

- Мама! Почему на свадьбе все невесты в белом?
- Потому что это самый радостный день в их жизни.
- А почему тогда женихи в чёрном?!

ТЕКСТ

РУССКИЕ ИМЕНА

У каждого человека есть имя, которое даётся ему с рождения. Мы часто не задумываемся, почему нас так называют, хотя у наших имён есть своя история, своя жизнь.

Древние русские имена были своеобразными характеристиками человека: *Мал, Бел, Добр, Храбр, Несмеяна, Чернава*. Они жили, пока был жив человек, и переставали существовать вместе с ним. Имена князей в отличие от имён простых людей были более сложными по образованию, в их состав входили корни **-слав-** и **-мир-**: *Борислав, Святослав, Доброслав, Владимир, Любомир*. Некоторые из них, например *Владимир, Борис, Вадим*, существуют и в современном языке в полном или в сокращённом¹ виде. Из древне-русского языка пришли к нам женские имена *Светлана* и *Людмила*.

Большую группу составляют русские имена иноязычного происхождения. Одними из первых на Руси появились скандинавские имена *Игорь, Олег, Ольга*. Благодаря первым русским князьям и княгиням, которые их носили, эти имена вошли в историю русского государства.

Имя *Игорь* образовано от древнескандинавского имени *Ингвар*. В основе имён *Олег* и *Ольга* лежит немецкое прилагательное *hell* – «светлый», «светлая». От того же корня образовано имя *Елена*, пришедшее в Россию из греческого языка. В древней Греции его произносили как *Хэленэ*.

Из древнегреческого языка пришли наиболее популярные в настоящее время русские мужские и женские имена *Александр(-а), Алексей, Андрей, Дмитрий, Евгений(-я); Елена, Ирина, Екатерина, Софья*. Латинское происхождение имеют имена *Сергей, Павел, Валентин(-а), Виктор(-ия); Наталья, Марина, Маргарита*. Сложный путь прошли из древнееврейского языка имена *Михаил, Мария*.

Но, наверное, самый яркий пример заимствования² представляет собой имя *Иван*. Две тысячи лет назад древнееврейское имя *Иегоханнаан* попало в Древнюю Грецию как *Иоганнес*, а затем в Россию в несколько изменённом виде – *Иоанн*. Со временем произношение этого имени стало более простым, и теперь русское имя *Иван* знают во всём мире. До революции в деревне каждый четвёртый был *Иваном*. Это русское имя созвучно английскому имени *Джон*, французскому – *Жан*, итальянскому – *Джиованни*, испанскому – *Хуан*, польскому – *Ян*, финскому – *Юхан*, немецкому – *Иоганн*.

Богатство русских суффиксов позволяет из одного имени создавать несколько с различными оттеночными значениями.

В семье, в школе, среди друзей вместо полного имени обычно употребляются краткие формы и формы с уменьшительно-ласкательными суффиксами: не *Иван*, а *Ваня, Ванечка, Ванюша*; не *Александр*, а *Саша, Сашенька*; не *Елена*, а *Лена, Леночка, Алёна, Алёнушка*; не *Ирина*, а *Ира, Ирочка*; не *Дмитрий*, а *Дима, Митя*; не *Сергей*, а *Серёжа, Серёженька*; не *Наталья*, а *Наташа, Наташенька*; не *Мария*, а *Маша, Машенька, Маруся*.

С помощью суффикса **-к-** от краткой формы женского и мужского имени образуются просторечные формы *Сашка, Серёжка, Ленка, Машка*, которые иногда в зависимости от ситуации могут отражать негативное, презрительное отношение³ к человеку.

В официальной обстановке существует своя форма обращения ко взрослому человеку – по имени и отчеству. Отчество человека образуется от имени его отца при помощи суффиксов **-ович (-евич)** *Александрович, Алексеевич; -ич Ильич* – для мужчин и **-овна (-евна)** *Владимировна, Николаевна; -инична Ильинична* – для женщин.

Официальная форма обращения по имени и отчеству является специфически русской уважительной формой именованя⁴.

Комментарии

¹**Сокращённый** – уменьшенный; скра́шен, кратак; по́е́дноставле́н

²**Заимствование** – в лингвистике обозначает процесс вхождения в язык слов из

других языков. **Заимствовать** – брать откуда-то.

Зпрезрительное отношение – отношение свысока к кому-то или к чему-то, что не соответствует этическим нормам.

4именование – обращение к человеку. **Именованть** – называть.

УПРАЖНЕНИЕ

9. Ответьте на вопросы.

1. Какие русские имена вам нравятся больше всего? Что вы знаете об их истории?
2. Какое имя ассоциируется в вашей стране с русским человеком? Что вы можете о нём рассказать?
3. При разговоре со своими русскими друзьями вы используете полные или краткие имена?
4. Какие суффиксы употребляются в русском языке для образования кратких имён? Приведите примеры.
5. В каких ситуациях вы обращаетесь к человеку по имени и отчеству?
6. Какие имена в настоящее время являются наиболее популярными в вашей стране? Какие из них нравятся вам?
7. Какие мужские и женские имена чаще всего встречаются в ваших народных сказках и в других жанрах фольклора? Какими чертами характера обладают эти герои?
8. Можно ли образовать от имён в вашем языке краткие формы? Какое значение они имеют? В каких ситуациях употребляются?
9. Какие формы официального обращения существуют в вашей стране?
10. Знаете ли вы историю своего имени?
11. Как вы думаете, для чего нужно изучать историю имён?

ГРАММАТИКА

2. РОДИТЕЛЬНЫЙ ПАДЕЖ В СОЧЕТАНИИ С ЧИСЛИТЕЛЬНЫМИ

1. После числительных **два, три, четыре** употребляются существительные в родительном падеже единственного числа: *два стола, три рубля, четыре дня (месяца, года)*.
2. После числительных **пять, шесть, семь, восемь, девять, десять, одиннадцать, двенадцать, тринадцать, четырнадцать, пятнадцать, шестнадцать, семнадцать, восемнадцать, девятнадцать** употребляются существительные в родительном падеже множественного числа: *пять рублей, двенадцать дней (месяцев, лет), девять друзей*.
3. В составных числительных **двадцать два, тридцать шесть, сорок восемь** и так далее форма существительного зависит от последней цифры: *пятьдесят один рубль, пятьдесят два (53, 54) рубля, пятьдесят пять (56, 57..., 60, 65..., 70, 75...) рублей*.
4. После слов **много, мало, сколько, несколько** существительное употребляется в родительном падеже множественного числа: *много книг, несколько дней*.
Существительные, не имеющие форм множественного числа, со словами **много, мало, несколько, сколько** употребляются в родительном падеже единственного числа: *мало (много) времени, воды, масла, сахара, картофеля, лука, посуды, мебели, внимания*.

УПРАЖНЕНИЕ

10. Слова, данные в скобках, поставьте в нужном числе и падеже.

1. Сейчас три (*час*) пятнадцать (*минута*).
2. Мы живём здесь уже два (*год*).
3. Мне нужно заплатить в кассу сто шестьдесят (*рубль*).

4. Обычно в апреле на улице плюс три – плюс четыре (градус).
5. Я хочу съездить в Вильнюс на два (*день*).
6. Моя подруга вышла замуж в девятнадцать (*год*).
7. Эта книга на четыре (*рубль*) дороже.
8. Я вернусь домой через шесть (*месяц*).
9. У меня с собой мало (*деньги*).
10. У вас есть несколько (*минута*)? Мне нужно с вами поговорить.

ДИАЛОГИ

I

- Я хочу познакомить тебя с моим другом. (Его зовут) Майкл Джонс.
- Очень приятно. (Меня зовут) Михаил.
- Мне тоже очень приятно (с вами познакомиться).
- Кажется, Майкл – это по-русски Михаил. Значит, мы с вами тѣзки¹.
- Да, наверное, это так.

II

- Олег! Рад тебя видеть! Где ты пропадал²?
- Меня не было в городе³. Я недавно вернулся из отпуска.
- Как отдохнул?
- Отлично! Был у своих родственников в Крыму.
- А как здоровье твоей мамы?
- Спасибо. Хорошо.
- Передавай ей привет⁴.
- Обязательно передам.

III

- Аня! Я тебя сразу не узнала. Отлично выглядишь! Как дела? Какие новости?
- Всё хорошо. Через две недели я выхожу замуж.
- Поздравляю! И кто твой будущий муж?
- Мой однокурсник⁵. Отличный парень!
- Я рада за тебя. Желаю счастья!
- Спасибо!

IV

- Добрый день, Нина Сергеевна!
- Здравствуй, Вадим. Как поживаешь?
- Спасибо, так себе.
- Что случилось?
- Завтра экзамен по математике. Боюсь, не сдам его.
- Я уверена, всё будет хорошо. Ни пуха, ни пера!
- Спасибо. (К чёрту!)

Комментарии

1 *тѣзка* – человек, у которого одинаковое с кем-нибудь имя.

2 *Где ты пропадал?* – Где ты был? Я тебя долго не видел, не встречал.

3 *Меня не было в городе.* – Безличная конструкция, синонимичная конструкции **Я не был в городе.** В прошедшем и будущем времени безличная конструкция дополнительно указывает на вынужденное отсутствие со стороны субъекта. С р а в н и т е: **Её не будет на концерте** – Она не сможет прийти на концерт.

Конструкции настоящего времени дополнительной информации не содержат: **Его нет на занятии** – Он не присутствует на занятии.

4 *Передавай привет* к о м у ? – фраза, которая обычно употребляется, если мы хотим сообщить общим знакомым, что мы о них думаем, что мы их не забываем.

5 *однокурсник (однокурсница)* – человек, который учится с вами на одном курсе.

6 *Ни пуха, ни пера!* – пожелание успеха в любом деле – нека же са срећом!

Традиционный ответ: **К чёрту!** – До ђавола!

Фразы, которые могут быть вам полезны:

1. Здравствуй(те) Доброе утро! Добрый день! Добрый вечер!	2. Как дела? - Отлично! Как поживаешь? - Всё хорошо! Какие новости? - Ничего. Как жизнь? - Помаленьку.	3. До свидания! До завтра! До понедельника! Всего доброго!

Привет!
Рад вас видеть!

- Так себе.
- Неважно.
(Плохо).

Пока!

4. Передай привет кому? ...
Желаю удачи!
Желаю успехов!
Выздоровливай(те)!
Заходи(те) в гости!

б) специфични избор наставног материјала: на почетном нивоу обуке, у овом случају **Б** нивоа, студенти овладавају оним језичким и говорним материјалом, који им је неопходан ради комуникације у ситуацијама свакодневно-животног и професионалног општења. То можемо такође илустровати примерима из поглавља *Магазины. Покупки* и поглавља *Разговор по телефону* из уџбеника за руски језик почетног **Б** нивоа (Михајловић, 2007: стр. 54):

3

МАГАЗИНЫ. ПОКУПКИ

в продуктовом магазине

I Продовольственный магазин

Продукты питания

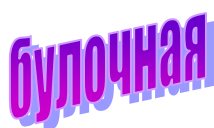
гастрономический отдел

колбаса, сосиски, сардельки,
ветчина, сыр, сметана, творог,
яйца, масло, майонез

кондитерский магазин
кондитерский отдел

конфеты, пирожные, торты, чай
кофе, какао, шоколад, печенье

хлебный отде

хлеб, булка, булочки, пряники,
сушки, баранки, бублики,
сухари, пирожки,
кондитерские изделия

МЯСО

мясной отдел

говядина, свинина, курица,
баранина, фарш

РЫБА

рыбный отдел

свежая рыба, солёная рыба,
копчёная рыба, чёрная (красная)
икра, рыбные консервы, селёдка,
осетрина

МОЛОКО

молочный отдел

молоко, кефир, ряженка, йогурт,
яйца, масло, сыр, творог,
сметана, майонез

**О
В
О
Щ
И**

овощной отдел

картофель¹, морковь¹, зелёный
(репчатый) лук, перец, помидоры,
огурцы, свежая (квашеная)
капуста, зелень, свёкла, перец,
баклажаны

**Ф
Р
У
К
Т
Ы**

фруктовый отдел

яблоки, груши, персики, сливы,
виноград, лимоны, апельсины,
вишня, черешня, бананы, арбуз,
дыня, ананас

ВИНО

винный отдел

сухое вино, десертное вино,
шампанское, коньяк, водка,
ликёр

БАКАЛЕЯ

бакалея

чай, кофе, крупа, пряности²,
мука, макароны, вермишель,
растительное масло

УНИВЕРСАЛЬНЫЙ МАГАЗИН

II Универсам

продукты, игрушки, товары для дома

РЫНОК

III Базар

мясо, овощи, фрукты, цветы

Произношение (изговор)

Сугласничку группу –гд- (отдел, отдохнуть) читамо као дуго (д).

Комментарии

1В разговорной речи употребляются слова **картошка, морковка**

2**пряности** (перец, лавровый лист, корица) – добавки к пище для придания более острого вкуса и аромата

3Употребление слова **базар** ограничено югом России.

Пачка ч е г о ? чая,
сахара, соли,
печенья, сигарет

Банка ч е г о ? варенья,
майонеза, консервов,
растворимого кофе

Коробка ч е г о ? конфет
печенья, зефира

Бутылка ч е г о ? молока,
растительного масла,
лимонада, вина

Пакет ч е г о ? молока,
кефира, йогурта, сока

Коробок ч е г о ? спичек

УПРАЖНЕНИЕ

Если вы устали ...

41. Прочитайте и перескажите шутку. Уточните по словарю значение слова **витрина**.

На витрине в магазине надпись: «У нас есть всё, что вам нужно».

В магазине напротив написано: «Если у вас чего-нибудь нет, значит, вам это не нужно».

ДИАЛОГИ

покупать
купить + вин. падеж

продавать
продать кого? что?

покупатель

продавец

платить
заплатить к у д а ?
доплатить

в кассу
продавцу

з а ч т о ? за молоко
за ветчину

стоять Сколько это стоит?

Сколько стоит килограмм яблок?

Дайте, пожалуйста,
Взвесьте, пожалуйста,

+ вин. падеж

коробку конфет
курицу

Нарезьте, пожалуйста,

колбасу (колбасы*)

I

(В мясном отделе)

- Взвесьте, пожалуйста, курицу.
- Вам какую: побольше, поменьше.
- Всё равно. Вот эту.
- Кило1 восемьсот (грамм). Подойдёт?2
- Да, хорошо. И ещё полкило3 фарша.
- Платите в кассу ... рублей.

II

(В кассе)

- Пожалуйста, ... рублей в мясной (отдел), ... в хлебный, ... и ... в гастрономический и ... в молочный. (Сколько с меня?)- ...

Покупатель подаёт ... рублей. Кассир:

- У вас есть ... рублей?
- Сейчас посмотрю. К сожалению, нет.
- Подождите, пожалуйста, несколько минут, у меня нет сдачи.
- Хорошо.

III

(В очереди)

- Вы последний4 в молочный отдел?
- Да, но за мной занимала (очередь) девушка. Она отошла.
- Хорошо.

Через пять минут.

- Вы (стоите) за мной? Я отойду на минуту.
- Да, конечно.

IV

(В хлебном отделе)

- Скажите, хлеб свежий.
- Не очень.
- А батоны?
- Батоны свежие.
- Дайте, пожалуйста, половину5 чёрного (хлеба) и батон. А бублики сколько стоят?
- ...
- Ещё три бублика, пожалуйста.
- Доплатите в кассу ... рублей.

V

(В молочном отделе)

- Я, кажется, здесь стояла (в очереди)?
- Да, здесь, за мной.
- Обращаясь к продавцу:*
- Пожалуйста, десяток6 яиц, пачку маргарина и пакет молока.
- Молоко кончилось. Может быть, возьмёте кефир?
- Нет, кефир я не люблю.
- Тогда верните чек в кассу.
- В кассе.*
- Я хочу вернуть чек.
- Какой отдел?
- Молочный.
- Возьмите деньги.
- Спасибо.

---

* С глаголами **нарезать, взвесить, дать, взять, выпить** и другими вин. падеж указывает на то, что действие относится ко всему предмету: **нарезать** (всю) **колбасу**; род. падеж имеет частичное количественное значение: **нарезать** (немного) **колбасы**.

VI

(В гастрономическом отделе)

- Мне триста грамм ветчины и двести грамм сметаны. Вот банка.
- Ветчину нарезать?
- Да, нарежьте, пожалуйста.

VII

(В отделе "Соки")

- За сок платить вам или в кассу?
- Платите мне. Вам какой сок?
- А какие у вас есть?
- Яблочный, виноградный и сливовый.
- Мне стакан яблочного (сока) и два стакана виноградного.

Комментарии

1В разговорной речи употребляются следующие варианты: **кило** (килограмм), **восемьсот грамм** (граммов), килограмм **помидор** (помидоров).

2**Подойдёт?** – Хорошо?

3**Полкило** – половина килограмма (500 грамм).

4При обращении к женщине: «Вы последняя?»

5Возможен вариант **Мне половинку чёрного.**

бдесяток яиц – десять яиц. В России яйца покупают десятками: **два десятка, три десятка** и так далее.

УПРАЖНЕНИЯ

42. Ответьте на вопросы.

1. Что можно купить в магазине, который находится недалеко от вашего дома? Как часто вы туда ходите?
2. Вы сначала взвешиваете продукты, а потом платите в кассу, или наоборот?
3. Приходится ли вам стоять в очереди? За чем?
4. Какое мясо вы предпочитаете? Где вы его покупаете?
5. Какие молочные продукты вы любите?
6. Где вы покупаете овощи и фрукты?
7. Кто в вашей семье ходит на рынок? Как часто?
8. Вы любите рыбу? Какую? Где её можно купить в вашем городе?
9. За какими продуктами вы идёте в магазин, если к вам должны прийти гости?

Если вы устали ...

43. Прочитайте и перескажите шутку.

*Уточните по словарю значение слова **слепой**.*

Разговор в булочной:

- Пожалуйста, хлеб.
- Вам чёрный или белый?
- Всё равно, я беру для слепого.

ГРАММАТИКА

1. ИМПЕРАТИВ (повелительное наклонение глагола)

Повелительное наклонение глагола служит для выражения просьбы или приказа.

ОБРАЗОВАНИЕ. 1. Если глагол в 1-м лице единственного числа настоящего или будущего времени имеет окончание **-у(-ю)** под ударением после согласной, в императиве пишется **-и**.

44. От данных глаголов образуйте повелительное наклонение по образцу:

а) написать – я напишу – напиши(те)	взять – я возьму - .....
рассказать – я расскажу -	сообщить – я сообщу - .....
принести – я принесу -	посмотреть – я посмотрю - .....
объяснить – я объясню -	подойти – я подойду .....

Фразы, которые могут быть вам полезны:

Говорите, пожалуйста, медленнее.
Повторите, пожалуйста, ещё раз.
Позвоните, пожалуйста, позже.
Помогите мне, пожалуйста.
Покажите, пожалуйста, этот плащ.
Не спешите!
Запишите мой адрес.

В глаголах с чередованием в корне **пл/л, бл/л, д/ж, с/ш** и некоторых других согласных форма императива образуется от инфинитива:

б) купить – я куплю – купи(те)   сидет – я сижу - .....
сходить – я схожу - .....   пригласить – я приглашу - .....

Фразы, которые могут быть вам полезны:

Приходите к нам в гости.
Войдите, пожалуйста.
Проходите, пожалуйста, в комнату.

2. Если глагол в 1-м лице единственного числа настоящего или будущего времени имеет окончание – **у(-ю)** без ударения после согласной, в императиве стоит мягкий согласный или шипящий:

быть – я буду – будь(те)   отрезать – я отрежу - .....
встать – я встану -   порезать – я порежу - .....
одеть – я одену -   приготовить – приготовлю – приготовь(те)

Фразы, которые могут быть вам полезны:

Будьте внимательны!
Будьте осторожны!
Перестаньте курить (шутить, болтать)!
Не забудьте ему позвонить!
Проверьте, пожалуйста, номер телефона.
Оденьтесь потеплее!

3. Если глагол в 1-м лице единственного числа имеет окончание –**ю** после гласной или после **ь**, в императиве пишется –**й**:

читать – я читаю – читай(те)   уезжать – я уезжаю - .....
давать – я даю - .....   отдыхать – я отдыхаю - .....
объяснять – я объясняю - .....   пить – я пью – пей(те)
рассказывать – я рассказываю - .....

Фразы, которые могут быть вам полезны:

Чувствуйте себя как дома!
Выздоровливайте! (Не болейте!)
Передавайте ему привет!
Передайте ему эту записку!
Не трогайте это!
Не опаздывайте!
Не уезжайте!

4. У глаголов с частицей –**ся** в повелительном наклонении –**те** стоит перед частицей:
садиться – я сажусь – садись – садитесь
вернуться – я вернусь – вернись - .....
волноваться – я волнуюсь – не волнуйся - .....
торопиться – я тороплюсь – торопись - .....

не бояться – я не боюсь – не бойся - .....
постараться – я постараюсь – постарайся - .....
угощаться – я угощаюсь – угощайся - .....

Фразы, которые могут быть вам полезны:

Садитесь, пожалуйста!
Вернитесь!
Не волнуйтесь!
(Не беспокойтесь*)

Не торопитесь!
Не бойтесь!
Постарайтесь мне позвонить!
Угощайтесь, пожалуйста!

! С отрицательной частицей **не** чаще всего употребляются глаголы несовершенного вида:

Сравните: **Скажи** ему об этом – **Не говори** ему об этом.
Купи полкило масла – **Не покупай** масла.

ИСКЛЮЧЕНИЕ составляют ситуации, когда говорящий предупреждает о нежелательности совершения действия в определённый момент времени: **Смотри, не скажи** ему об этом, (когда встретишься с ним); **Смотри, не потеряй** книгу, (пока она находится у тебя); **Не забудь** купить масло, (когда пойдёшь сегодня в магазин).

! Повелительное наклонение с частицей **не** можно образовать не от всех глаголов совершенного вида.

! Со словами **не надо, не должен, не стоит, бесполезно, хватит** употребляются только глаголы несовершенного вида: *не надо спорить, не стоит беспокоиться, бесполезно говорить ему об этом.*

Со словом **нельзя** сочетаются глаголы несовершенного вида, если говорящий имеет в виду обычное или повторяющееся действие: *нельзя опаздывать на занятия*, и глаголы совершенного вида, если речь идёт о конкретном, единичном действии: *сегодня нельзя опоздать ни на минуту.*

УПРАЖНЕНИЯ

45. Скажите, в каких ситуациях вы могли бы использовать фразы, данные выше в разделе «Фразы, которые могут быть вам полезны».

46. Прочитайте ситуации и составьте предложения, используя глаголы в императиве. Объясните причину вашей просьбы.

1. В соседней комнате спит ребёнок. Попросите своих друзей не разговаривать громко.
2. Ваш друг хочет включить телевизор, а вы занимаетесь. Попросите его не делать этого.
3. Вы опоздали на занятие. Спросите, разрешит ли преподаватель вам войти.
4. Ваши друзья уходят, а вы хотите попросить их подождать немного.
5. В автобусе много народу, и вы не можете пройти. Попросите своего соседа закомпостировать талон; передать талон дальше.
6. У вас нет мелочи. Попросите своего знакомого разменять деньги.
7. Вы выполнили задание. Попросите преподавателя посмотреть и проверить его.
8. Вы не хотите, чтобы ваш друг провожал вас до дома.

47. Сравните предложения и объясните разницу в их значении.

1. Сходи за хлебом.
2. Надо сходить за хлебом.
3. Пусть Олег сходит за хлебом.
4. Давай сходим за хлебом.
5. Давайте сходим за хлебом.

48. От данных предложений образуйте все возможные формы со значением императива.

1. Надо купить молока.
2. Не надо покупать сметаны.
3. Надо доплатить деньги в кассу.
4. Надо сначала взвесить мясо.
5. Надо выбрать вино.
6. Не надо стоять в очереди, мы опаздываем.

---

* Глагол **беспокоиться**, кроме значения «нервничать», имеет значение «утруждать себя». Например: **Не беспокойтесь, не вставайте**, я сам всё сделаю.

РАЗГОВОР ПО ТЕЛЕФОНУ

звонить	
позвонить	по телефону – (автомату)
перезвонить	
опускать	
опустить	монету (жетон)
брать/взять	трубку
набирать	
набрать	номер
слышать	короткие гудки
услышать	<i>(Телефон занят)</i>
слышать	длинные гудки
услышать	<i>(Ждите ответа)</i>
класть/положить	
вешать/повесить	трубку
	заказать междугородный разговор
	позвонить по междугородному телефону
	набрать код страны, города, а затем номер телефона абонента.
получить	
оплатить	счёт за междугородный разговор

Это может быть для вас интересно:

Код Москвы – 495

КОД РОССИИ – 7

Код Петербурга – 812

ЧАСТНЫЙ ЗВОНОК

Алло!

Позовите (попросите), **пожалуйста,**
к телефону *кого?* . . . .

Будьте добры *кого?* . . . .

Олега нет дома. Что ему передать?

Передайте ему, пожалуйста, что . . . .

Позвоните, пожалуйста, позже. Андрей вышел.

Извините за беспокойство.

Он (она) не может сейчас подойти к телефону. Не могли бы вы позвонить через полчаса? Простите, с кем я говорю?

Извините, я не могу сейчас говорить по телефону. Разрешите, я перезвоню вам вечером?

Очень плохо слышно. (Я почти ничего не слышу.) **Перезвони (те) мне, пожалуйста.** (Я тебе (вам) перезвоню.)

Вы ошиблись номером. (Вы не туда попали; Вы набрали неправильный номер.)

Нас разъединили. (Нас прервали.)

Соедините меня, пожалуйста, ещё раз. Я хочу продолжить разговор.

Произношение (изговор)

У речи –алло- сугласничку группу –лл- читамо као меко (л).

ДИАЛОГИ

I

- Алло!
- Будьте добры, попросите к телефону Алексея Николаевича.
- Пожалуйста.

(через несколько секунд)

- Я слушаю.
- Алексей Николаевич, добрый день. Говорит Андрэ. Я хотел бы уточнить, в какое время у нас завтра экскурсия.
- Добрый день, Андрэ. Если я не ошибаюсь, мы встречаемся в 10 часов на станции метро «Достоевская».
- Большое спасибо. Извините за беспокойство.
- Пожалуйста. Рад был вам помочь. До завтра.
- До завтра.

II

- Алло!
- Добрый вечер! Позовите, пожалуйста, к телефону Анну.
- К сожалению, её нет дома. Ей что-нибудь передать?
- Передайте, пожалуйста, что звонил Виктор. Пусть она мне позвонит, когда вернётся.
- Хорошо. Обязательно передам. А ваш номер телефона у неё есть?
- Не знаю. Запишите, пожалуйста: 115-25-48.1
- Хорошо. Я всё передам.
- Спасибо. Всего доброго.
- До свидания.

III

- Слушаю вас.
- Здравствуйте, говорит Мишель.
- Добрый день, Мишель. Рада вас слышать. Какие новости?
- Завтра я улетаю. Не могли бы вы передать записку Светлане?
- Конечно. Подождите минуту, я возьму ручку. ... Диктуйте!
- ...

IV

- Да! Я слушаю!
- Михаил, привет! Это – Пьер.
- Привет, Пьер! Сто лет тебя не слышал! Куда ты пропал?
- Меня не было в городе. Я уезжал в Ригу на неделю.
- Хорошо отдохнул?
- Да, всё было отлично. Знаешь, мне нужна твоя помощь. Не мог бы ты дать мне консультацию по одному вопросу.
- Конечно, с удовольствием. Но сейчас я должен бежать в университет. Это может подождать до вечера?
- Да, конечно.
- Позвони, пожалуйста, вечером. Часов в семь – тебя устроит?
- Хорошо, я позвоню в семь.
- Отлично! До вечера!
- До вечера!

Комментарии

1 115-25-48 – сто пятнадцать, двадцать пять, сорок восемь.

2 устроить/устроить – подходить/подойти.

УПРАЖНЕНИЯ

152. Составьте диалоги по данным ситуациям.

1. Вы звоните домой и рассказываете родителям о своей жизни в Москве.
2. Вы должны позвонить подруге, чтобы отменить встречу или перенести её на другой день, потому что ...
3. Вы звоните подруге, чтобы узнать, как она сдала экзамен. Её нет дома, вы разговариваете с ...
4. Вы должны позвонить знакомым и спросить, есть ли у них словарь (книга, номер телефона, ...).
5. Вы звоните приятелю, потому что долго его не видели.
6. Ваш знакомый просил вас позвонить его родителям, передать от него привет и сообщить им, что он ...

Если вы устали ...

153. Прочитайте и перескажите шутку.

- Петю можно?
- Его нет дома. Что ему передать?
- Передайте ему, пожалуйста, 3 рубля.
Я ему должен.

ДЕЛОВОЙ ЗВОНОК

где ...

Я хотел (-а) бы узнать, когда ...

в какое время ...

Я хотел (-а) бы узнать номер поезда (время отправления, время прибытия чего?).

Скажите, пожалуйста, сколько стоит одноместный номер в гостинице?

Я хочу заказать такси (билеты на поезд, разговор с Англией).

Могу я забронировать номер в гостинице?

ДИАЛОГИ

I

(Звонок в гостиницу)

- Алло!

- Это гостиница «Прибалтийская»?
- Да, я вас слушаю.
- Я хочу забронировать номер на двадцать четвёртое и двадцать пятое февраля. Это возможно?
- Какой номер вас интересует?
- Номер на двоих, не очень дорогой.
- Сейчас посмотрю. Свободные номера есть. Как ваша фамилия?
- Майкл Смит из США.
- Я записала. Номер на двоих на 24 и 25 февраля. Когда приедете, подойдите к администратору гостиницы.
- Большое спасибо.
- Пожалуйста.

II

(Звонок в справочное аэропорта)

- Справочное аэропорта.
- Добрый день! Я хотел бы узнать, в какое время прилетает самолёт «Нью-Йорк – Москва»?
- В 16 часов 30 минут.
- Самолёт прилетает по расписанию?
- Да, по расписанию.
- Спасибо.
- Пожалуйста.

III

(Звонок на курсы русского языка)

- Секретарь слушает.
- Здравствуйте! Вас беспокоит Даниела Менгато. Я хотела бы узнать, когда начинаются занятия в группе студентов-стажёров из Италии.
- Ваш преподаватель – Новикова?
- Да, Валентина Сергеевна Новикова.
- Занятия начинаются 15 (пятнадцатого) января в 10 часов.
- Спасибо. До свидания.
- Всего хорошего.

IV

(Заказ междугородного разговора через оператора)

- Добрый день! Я хочу заказать разговор с Германией.
- Какой город?
- Гамбург.
- На какое время?
- На 6 часов вечера.
- Номер телефона в Гамбурге?
- 670-80-25

- Ваш номер телефона?
- 584-32-71
- Соединяю.
- Простите, я хочу заказать разговор на 6 часов вечера.
- Я могу соединить вас немедленно. Если вы хотите позвонить позже, воспользуйтесь автоматической международной связью или перезвоните по этому номеру в 6 часов вечера.
- Спасибо.
- Пожалуйста.

Комментарий

1 США [Сэ-Шэ-А] – Соединённые Штаты Америки

УПРАЖНЕНИЕ

162. Составьте диалоги по данным ситуациям.

1. Вам нужно позвонить и заказать билеты на поезд «Москва – Рига».
2. Вы звоните в справочное бюро железнодорожного вокзала, чтобы уточнить, в какое время прибывает поезд «...». Поезд задерживается.
3. Вы должны позвонить в университет и узнать об открытии конференции.
4. Вы звоните в гостиницу, чтобы забронировать номера для группы студентов.
5. Автоматическая телефонная связь не работает. Вы звоните на станцию, чтобы заказать междугородный разговор с ...
6. Вы звоните в Центральный выставочный зал, чтобы узнать, в какое время начинает работать выставка «...».

ГРАММАТИКА

3. ПРЯМАЯ И КОСВЕННАЯ РЕЧЬ

I

Прямой речью называют слова говорящего, которые автор передаёт без изменения. Прямая речь пишется с большой буквы и на письме выделяется кавычками (« »).

Прямая речь, которая стоит после слов автора, оформляется с помощью двоеточия (:):

Светлана сказала: *«В субботу у нас будут гости».*

Владимир Петрович спросил: *«Вы надолго приехали?»*

Она улыбнулась и воскликнула:
«Ах, какая прелесть!»

Прямая речь, которая стоит до слов автора, оформляется с помощью тире (-):

«Мы останемся здесь на две недели», - сообщила подруга.
«Сколько стоит билет до Киева?»
- поинтересовался я у кассира.
«Позвольте поблагодарить вас от всей души!» – произнёс незнакомец.

Прямая речь, в середине которой стоят слова автора, оформляется с помощью тире. Кавычки ставятся в начале прямой речи и в конце:

«Я не понимаю, - закричал Сергей, - почему вы сразу ничего не сказали!»
«Как жаль!» – воскликнула Наташа. - *Уже ничего нельзя изменить».*
«Почему ты не поехал вчера вместе с нами?» – спросил Виктор.
- *Мы отлично отдохнули».*

В печатных текстах прямая речь не выделяется кавычками, перед прямой речью ставится тире и каждая фраза начинается с новой строки.

II

Косвенной речью называют слова говорящего, которые автор передаёт от своего имени с изменениями.

! При замене прямой речи косвенной изменяются личные и притяжательные местоимения, а также личные формы глаголов.

Если прямая речь - повествовательное предложение, при замене её косвенной речью употребляется союз **что**:

Произношение (изговор)

Сугласничку группу **-чт-** у речима **что** и **чтобы** читамо као (шт).

«Я никогда не был
в Новгороде», - сказал Олег.

Олег сказал, **что он**
никогда не был в
Новгороде.

«Вы должны вернуться до
семи часов», - напомнила
Вера.

Вера напомнила, **что мы** должны
вернуться до семи часов.

Если прямая речь выражает
просьбу или приказ,
при замене её косвенной речью
употребляется союз **чтобы**:

«Никогда не напоминай *мне*
об этом», - попросила Галя.

Галя попросила, **чтобы я** никогда
не напоминал *ей* об этом.

Она сказала: «Пусть *он* позвонит
мне сегодня вечером».

Она сказала, **чтобы ты** позвонил
ей сегодня вечером.

«Пойдёмте быстрее», - попросила Ира.

Ира попросила, **чтобы мы** пошли
быстрее.

Если прямая речь – вопросительное предложение

а) с вопросительным словом, при замене её косвенной речью вопросительное слово становится союзом:

Я спросил: «Когда *вы* вернётесь?»

Я спросил, **когда они** вернутся.

«Где *вы* сейчас работаете?» – поинтересовался Андрей.

Андрей поинтересовался, **где я** сейчас работаю.

б) без вопросительного слова, при замене её косвенной речью употребляется частица **ли**, которая стоит после слова, выделяемого с помощью интонации.

Надя спросила: «Вам **нравится** современная живопись?»

Надя спросила, **нравится ли мне** современная живопись.

«Вы приехали на поезде?» – спросил Олег Петрович.
Олег Петрович спросил, на поезде ли мы приехали.

УПРАЖНЕНИЯ

163. Замените прямую речь косвенной.

1. Девушка спросила: «Сколько остановок до станции метро?» 2. Он сказал: «Напишите мне как можно быстрее». 3. Я спросил её: «Вы приедете к нам завтра вечером?» 4. Алла ответила: «Завтра я буду занята». 5. Она спросила: «В какое время у тебя начинаются занятия?» 6. Он сказал «Закончите работу до вечера». 7. Я спросил: «Когда ты вернёшься из командировки?» 8. Она позвонила и сказала: «Я буду ждать тебя в 8 часов на станции метро “Приморская”». 9. Я спросил: «Вам удобно встретиться со мной в это время?» 10. Он ответил: «Это время меня устраивает». 11. Я сказал: «Не забудьте зайти на почту и отправить письмо». 12. Она рассердилась и сказала: «У тебя никогда нет свободного времени!» 13. Алексей сказал: «Передайте Виктору, что меня сегодня вечером не будет дома».

164. К данным глаголам подберите синонимы. Используйте слова для справок.

а) сказать

б) спросить

в) попросить

Слова для справок: сообщить, приказать, поинтересоваться, закричать, предложить, хотеть узнать, шепнуть, посоветовать, воскликнуть, велеть, обратиться с просьбой, задать вопрос, напомнить.

165. В предложениях с косвенной речью (упражнение 163) замените глаголы **сказать, спросить, ответить** и другие синонимичными. Используйте слова и словосочетания из упражнения 164.

166. Прочитайте предложения с прямой речью. Как в этих случаях можно заменить прямую речь косвенной?

1. Он сказал: «Пусть Андрей придет ко мне завтра в 2 часа». 2. Аня позвонила мне и сказала: «Давай в воскресенье поедem за город!» 3. Я спросил его: «Неужели ты не поможешь мне?» 4. «Ах, пожалуйста, не говорите об этом, я вас умоляю», - попросила Валя.

Если вы устали ...

167. Прочитайте и перескажите шутку. Проверьте по словарю значение слов **ожог, обожжённый**. В больницу привозят человека с ожогом ушей.

- Что случилось? – спрашивает врач.
- Да я гладил брюки, вдруг телефон зазвонил. Я вместо телефонной трубки приложил к уху утюг.
- А второе почему обожжено?
- А это произошло, когда я вызывал скорую помощь.

в) коришћење различитих метода и облика ванаудиторијског рада у симулирању језичке средине, као битног квалитативног фактора у настави. Ово је једна од веома употребљивих метода принципа симулације језичке средине на Високој школи за туризам. Она се реализује у оквиру **Тренинг центра** уз примену осталих метода у изучавању руског језика (видети 2.8.).

Са принципом симулације језичке средине повезан је **принцип интензификације наставе на почетном нивоу**. Специфика друштвеног живота у домену стручне усмерености у настави руског језика у условима симулиране језичке средине, циљеви и садржај обуке на Високој школи за туризам захтевају интензивно овладавање комуникативним умењима и говорним навикама, као и брзо разрастање

речничког фонда. Због тога се користе интензивни методи и поступци у настави, који обезбеђују студентима богату говорну праксу, делују на сва чула и ослањају се на најновија технолошка достигнућа, као својеврсна наставна средства. Принципи интензификације наставе руског језика **Б** нивоа је најзаступљенији у првом семестру учења.

Како **Б** ниво подразумева језик струке, условно речено, у некаквој заокруженој целини, морали смо да осмислимо сходно наставном плану и програму као и методици наставе и концепцију уџбеника као својеврсни **интензивни курс** говорног понашања. Како у савременом друштву развој технологије иде брже од наше мудрости, а све што је сврсисходно већ је одавно предочено, у виду неке консолидујуће резултанте смо из обиља понуђене најновије оригиналне уџбеничке грађе руског језика и пратећег језичког материјала (Руски дом, библиотеке, интернет, туристички часописи и и разне брошуре на руском језику), направили избор те систематизовали конкретне језичке датости у уџбеник под називом “РУСКИ ЈЕЗИК за факултете и високе школе економско-туристичко-угоститељског смера; почетни ниво учења-интензивни курс” у издању Завода за уџбенике и наставна средства, који је изашао у августу 2007. године.

Уколико је наш циљ развијање **комуниктивне компетенције** на руском језику у домену струке, утолико комуникација у оквирима **интензивног курса** постаје и циљ и средство у настави. У том смислу смо направили мали заокрет, у виду експеримента у концепцији савременог уџбеника у методолошком смислу. Иако се чини да је много тога објашњено у виду наших примењиваних позиција у приступу комуникативно-активне методе у настави руског језика на факултетима и високим школама поменутог смера, често бивамо у замци такозване “традиционалне” методе, која је у својој бити репродуктивна. На тај начин уместо активног језичког понашања студента добијамо реактивни рефлекс. Комуникација постаје чист информативни процес те нема карактер **општења (однос)**. Једино у оквиру групне, колективне активности, као средства у решавању животних (ту подразумевамо друштвено-стручних) задатака, кроз облик усаглашавања метода, поступака и циљева, она добија карактер **општења**.

Некада се обичан практични курс руског језика као страног, који садржи обиман материјал и кратке рокове и подразумева енергичну активност наставника назива «интензивним», иако се он остварује на основу традиционалног уџбеника.

С тим у вези треба пре свега поменути појам **интензификације**, као интегралне карактеристике, коју чине: обим материјала који се усваја, број и варијантност вежбања, густина општења, активирање психичких потенцијала студената.

Интензивни курс је пре свега **комуникација**, која садржи све социопсихолошке аспекте стварног општења, тј. оног животног. Па уколико је живот саткан од догађаја, интензивни курс је такође след догађаја, великих и малих, у којима студенти учествују и поводом којих се изјашњавају, решавају животне задатке, проблеме. Они расправљају, негодују, радују се, чуде се и ... **комуницирају**. Наставници тако остварују свој програм. Они одстрањују психолошке баријере, ослобађају своје студенте од било каквих притисака и nelaгода, активирају њихову говорну делатност, њихово лексичко-граматичко знање, наводе их на комуникативну сврсисходност употребе у општењу различитих говорних формула, дају интересантан материјал из области струке, упредајући потребне реплике и конструкције у комуникативни контекст, у сам догађај, ситуацију, у њено ткање.

Како то изгледа у програмској пракси – поменутом уџбенику. У овире прве лекције из поменутих области струке «Автобиографија. Знакомство. Встречи» одмах се уводе синтагматске конструкције и кратке реченице на руском језику: *Разрешите представиться. Меня зовут... . Я хочу представить вам моего друга. Его зовут... . Я хочу представить вам мою подругу. Её зовут... Я приехал откуда?* иза чега следи читав низ туристичких дестинација на руском језику (*из России, из Сербии, из Франции...*); *По национальности я кто? (серб/ сербка; финн/финка...); Вы немка? – Да, я немка, но живу в Швейцарии. Я родился (родилась) где - в Сербии, в России... Мне сколько? – восемнадцать, тридцать... лет.* Ту се одмах уводи и корелација *год/лет* уз бројеве. *Мне тридцать один год...; По профессии я кто? (будущий) экономист туризма; филолог, юрист, врач, преподаватель...; Моя специальность...; Я работаю где? в школе, в институте, в университете; Я учусь где? в университете, в школе, на курсах русского языка; Я учусь на первом (втором)... курсе; Я окончил (окончила) что? У меня высшее образование, незаконченное высшее...; Я приехал (приехала) в Россию в первый раз; Я был (была) в России в прошлом году... два, три года назад, пять, шесть лет назад; Я изучаю русский язык один/два года, пять/шесть лет... Я хорошо (плохо, немного) говорю по-русски, по-немецки, по-французски, по-английски... Я не женат... Мою жену зовут... . По профессии она ... . Я (не) замужем. Моего мужа зовут... . По специальности он ... . У меня есть **кто?** сын (дочь), родной брат, две двоюродные сестры, мама, папа, дядя, племянник; Мой брат старше (младше) меня на один год/на пять лет... Я похож (похожа) **на кого?**; Я люблю **что?** спорт, книги, музыку... Мне нравится **кто? что?** этот вид спорта... Я увлекаюсь **чем?** спортом, шахматами... Я*

*люблю что делать?...Заниматься спортом... Мне нравится что делать? ...
Путешествовать, играть на гитаре.*

Иза оваквих конструкција се одмах уводе **УПРАЖНЕНИЯ** (*используя конструкции, данные выше, расскажите о себе и о своей семье*).

Овде узрасни критеријум игра значајну улогу, јер се ови студенти сами опредељују и бирају руски језик, те је мотивација и заинтересованост за активно учешће у раду веома велика. Они који никада нису учили руски језик на првим часовима га већ проговарају уз мање или више коректан изговор. Студенти који су, пак, учили раније руски језик су веома активни саговорници, и уз наставника као главног координатора су изванредна подршка у развијању мини дијалога/полилога на првим часовима обуке. Та двострука симултана улога у самоувежбавању познатог језичког материјала и помагању својим колегама даје им својеврсну креативност и самопоуздање. У таквом експерименту смо приметили да нас речи само не извештавају, већ чине, делују, испредају текст, догађај, повезују елементе у мање целине, а ове пак у веће. У том смислу се у првој лекцији у поменутој књизи упућује и на граматички аспект у виду упитних реченица (уз мало појашњење како се граде), на употребу генитива уз бројеве. Граматика је овде подређена говорним чиновима и уводи се постепено, без претензије да буде примарна и доминантна. Граматика за себе и по себи је ствар посебних граматичких уџбеника руског језика, на које наставник перманентно упућује студенте (Маројевић, 1998.; Мароевич, 2001.). У поменутом уџбенику она представља живу применљиву компоненту у пуњењу језичког материјала у развијању говорних вештина као специфичном, савременом когнитивном и комуникативном приступу у настави руског језика, као језика струке.

Како је циљ овог **Б** курса овладавање комплетном системском структуром руског језика са применљивим и променљивим лексиколошким аспектом струке, долази до извесне преоријентације која усмерава и наставни процес и концепт савременог уџбеника ка изучавању говорног језичког кода, тј. живог језика, *употребом директне методе*. Наставни процес је у највећем делу на руском језику у чему га прати и уџбеник. Унутарјезичке паралеле, на пример код глагола кретања и употребе падешких наставака на релацији туристичких дестинација женског рода иду у прилог томе. На питања *Куда ты едешь?* и одговоре *Я завтра еду в Москву, в Россию, в Сербию, в Африку*, аутоматски уводе међујезичку српско-руску аналогију, која без посебног граматичког објашњења утиче на брже памћење сама по себи. На питања *где ты был?* и одговоре *Я был в Москве, в Африке, в России, в Сербии* наставник објашњава

граматичка правила на руском језику и сходно томе студенти уче падешке наставке без упућивања на међујезичке разлике. Указивање на међујезичке разлике, у овом случају, непотребно оптерећује когницију. Тако и у увежбавању неке музичке варијације је боље да онај који подучава отпева правилну варијацију два пута, него нетачну једанпут. Ту неправилну чуло слуха сегментује те она непотребно заузима место у нашој свести и ремети коректно усвајање исправне. Овакав начин рада, тј. неинсистирање на међујезичким разликама у поменутом контексту се у пракси показао као веома сврсисходан, јер стимулише креативност студената у аналитичком приступу учења, те самозакључивању и откривању законитости у одређеним језичким појавама. Када до тога дођу сами користећи се језичком логиком и аналогijом уз координацију наставника и упутства на коришћење осталих наставних средстава и литературе, то постаје права мала интерактивна наука.

Интересантан је пример и оних студената, који не могу да похађају наставу, а имају висок степен мотивације и заинтересованости у раду. Уз неколико консултација, уџбеник који омогућава самоучење и пратећу литературу и они постижу висок учинак у савладавању руског језика. За њих су нарочито предвиђена решења на крају књиге у односу на сва вежбања, која чине специфичну нит уџбеника. Време ће показати да ли су ови за сада позитивни краткорочни помаци у оваквом начину рада и далекосежни уз све потребне корективне приступе који се у ходу буду испољавали.

Паралелно са поменутиим принципима треба напоменути такође важан у настави и **принцип комплексности наставе**. Курс руског језика поменутог нивоа на Високој школи за туризам има карактеристику која је иманентна и неким другим почетним курсевима практичне обуке страног језика. Поменута карактеристика је заправо **комплексност изучавања свих језичких аспеката и свих врста говорне делатности**. То значи да се курс руског језика не дели на посебне и одвојене курсеве наставе фонетике, лексике и граматике, аудирања, говорења, читања и писања, као у настави посебних аспеката, већ се у оквирима јединственог практичног курса руског језика реализује комплексна, међусобно повезана настава у свим језичким аспектима, нивоима језичке структуре и свим врстама говорне делатности.

2.2.4. ПРИНЦИПИ, КОЈИ НАСТАЈУ НА ОСНОВУ АНАЛИЗЕ КОНТИНГЕНТА СТУДЕНАТА

Општепознат дидактички **принцип доступности и примерености/посильности у настави** се огледа у томе, да материја која се изучава, и по садржају, обиму, као и темпу буде примерена студентима одређеног нивоа. Комплетна материја треба да буде приступачна у смислу да је студенти добро схватају. Принцип доступности и примерености се открива у серији посебних принципа наставе.

Као први може се навести **принцип утицаја матерњег/српског језика и матерње/српске културе студената**. Он претпоставља, да се приликом избора наставног материјала као и његовог увођења, узимају у обзир потешкоће његовог разумевања и усвајања, узроковане утицајем матерњег језика и матерње културе у овом случају српских студената. Овај принцип је приказан у национално оријентисаним уџбеницима и у «методике национално-језиковој оријентацији» В.Н. Вагнер (1995). Овим принципом, који је именован појмом **интерференција** у српској лингво-дидактичкој литератури, бавили су се и многи српски лингвисти-русисти. Проблеме интерференције руског и српског, као генетски блиско сродних (словенских) језика разматрали су српски лингвисти-русисти Р. Кошутић, Н. Радошевић, П. Митропан, В. Николић, Б. Станковић, А.Терзић, П. Пипер, Р. Маројевић, М. Радић-Дугоњић, К. Кончаревић и други. Питања контрастивних истраживања у оквиру радова поменутих аутора су усмерена на савладавање ове појаве на свим нивоима језичке структуре, посебно на нивоу лексике, фонетике, морфологије и синтаксе. У том смислу наводимо: «Из расположивих и доступних резултата тих истраживања следе и препоруке које се односе на спречавање и савладавање интерференције... путем контрастирања свих језичких појава и чињеница страног и матерњег језика. Наставне активности у том правцу првенствено треба да се састоје из различитих и добро испланираних (усмених и писмених) фонетских, граматичких, синтаксичких и лексичко-семантичких вежбања уз неопходне, одмерене, прецизне и јасне коментаре интерферентних појава. Поред тога, препоручује се поштовање одређених принципа и предузимање следећих мера на савладавању интерференције: 1) настава се мора ослањати на оригиналне и фреквентне говорне моделе датог страног језика (без адаптације текстова); 2) полазна тачка упознавања ученика са граматичким материјалом треба да буде претходно усвојена лексика обрађених текстова; 3) све вежбе које су усмерене на усвајање и развијање говорних навика морају имати антиинтерферентни карактер; 4) исправљање говорних/усмених и писмених грешака за ученика мора бити у потпуности свесно; 5)

наставник води евиденцију различитих грешака ученика ради предузимања даљих мера њиховог спречавања и елиминисања». (В. Раичевић, 2007: стр. 136).

У нашем случају, у оквиру наставе руског језика на Високој туристичкој школи је питање контрастирања двају блиско сродних језика сведено на најмању меру. То се објашњава тиме што је у првом плану као и примарни циљ у савладавању руског језика стицање комуникативне компетенције језика, као у 1.3.12. и 2.7.1.

Принцип узимања у обзир претходне језичке припреме полазника подразумева организацију наставног процеса у складу са одговарајућим претходним нивоом знања руског језика студената. Конкретизацију потребног нивоа знања језика налазимо у следећем наводу: «Под уровнем владения языком при этом понимается степень сформированности коммуникативной компетенции, которая позволяет решать на изучаемом языке экстралингвистические задачи общения в соответствии с условиями коммуникации и с использованием необходимых для этого знаний, речевых навыков и умений». (Щукин, 2003: стр. 174).

Ово је веома битан принцип за учење руског језика као страног на Високој школи за туризам. Од њега у великој мери зависи и избор језичког материјала, што утиче на формирање самог наставног програма као и концепт савременог уџбеника за овај профил студената. Овде је опет важно поменути постојање **А** и **Б** нивоа руског језика, као у 2.2.1.

Принцип узимања у обзир узрастних и образовних карактеристика полазника подразумева организацију наставног процеса узимајући у обзир сазнајна интересовања и комуникативне потребе младих људи узраста 18- 24 године, водећи рачуна о специфичним особеностима њихове узрастне психологије, а такође о нивоу њихове општеобразовне припреме. **Принцип узимања у обзир индивидуалних карактеристика студената** тражи специјално промишљање о начину објашњења језичког материјала као и наставних задатака за различите категорије полазника, као у 2.2.1.

Уколико се на Високој школи за туризам у оквиру поменутих нивоа **А** и **Б** учења руског језика врши прилагођавање студената на животну стварност у Русији, настаје **принцип узимања у обзир адаптационих процеса** (Сурыгин, 2000). Тај принцип подразумева да наставник познаје особености процеса адаптације, што се огледа у индивидуалном приступу према сваком студенту, у планирању наставног процеса, у стварању пријатне психолошке атмосфере у групи студената, у подстицању мотивације у учењу. Са једне стране, ефекат обуке зависи од степена адаптираности студената

условима наставе. Са друге стране, успех адаптације у великој мери зависи од усмерености наставе ка задовољавању комуникативних и свакодневно-професионалних потреба српских студената који уче руски језик, као и организације рада са студентима ван учионице (Щукин, 2003: стр. 166-167).

Познато је, да студенти уписују Високу туристичку школу по својој слободној вољи и сопственом избору. Такође имају висок степен мотивације да између осталог уче и стране језике (међу њима и руски језик). Ипак, у перспективи се тај ниво често снижава. Наставник треба да препознаје мотиве, који леже у основи активности студената, те да подржи мотивацију у учењу језика на високом нивоу.

Када говоримо о настави руског језика на Високој школи за туризам, можемо издвојити и **принцип мотивације**, који се испољава кроз потребу да се формира и одржи висок степен мотивације студената. За тај подухват, да се наставни материјал учини интересантним и корисним, неопходне су не само професионалне, већ и особене карактеристике наставника.

Сви набројани принципи, а највише они принципи, који су формулисани на основу анализе циљева и услова наставе, утичу на избор садржаја и метода наставе.

► Подробније информације о принципима наставе руског језика као страног се налазе у радовима В.Г. Костомарова и О.Д. Митрофанове (1973), Т.И. Капитонове и А.Н. Щукина (1987), А.Н. Щукина (1990, 2003).

2.3.САДРЖАЈ НАСТАВЕ

Садржај наставе - је збир или укупност свега онога што студент треба да усвоји током наставног процеса (наставни материјал) (Глухов, Щукин, 1993: стр. 284). Он пре свега садржи тематске, говорне и језичке минимуме. У проблематику наставног садржаја улазе *питања избора и организације* наставног материјала у оквиру курса руског језика као страног.

2.3.1. ИЗБОР НАСТАВНОГ МАТЕРИЈАЛА

На избор наставног материјала утиче пре свега принцип комуникативности: он претпоставља, да цео материјал који се учи на Високој школи за туризам у оквиру руског језика као страног, треба да буде **од комуникативне важности**. У ранијем разматрању смо помињали да анализом комуникативних потреба долазимо до три најважније сфере општења за студенте који уче руски језик на Високој школи за туризам: наставно-професионална (стручна), социо-животна (свакодневна) и социокултурна сфера општења. То значи, да материјал који се изучава на часовима руског језика треба да буде уско повезан са те три сфере.

У оквиру руских Државних образовних стандарда (Госстандарт, 1999, 2000) и у «Образовательной программе» (2001) наставни материјал из различитих области комуникације је диференцирано представљен: посебно је описан материјал из социо-животне (свакодневне) и социокултурне сфере комуникације и посебно материјал из наставно-професионалне (стручне) сфере општења. Као прво, то је резултат тога што је материјал из социо-животне (свакодневне) и социокултурне сфере комуникације јединствен за све студенте полазнике курса руског језика (такозвано опште владање језиком). Међутим, како смо у претходним деловима рада помињали међусобну условљеност научних дисциплина лингвистике и туризмологије, лингвистике и друштва, туризма и друштва, те аспекта културе у лингвистици, друштву и туризму, примећујемо да се у њиховим додирима и преплитањима осим те општости у владању језиком, из прве две поменуте сфере прелива талас, који недвосмислено крчи пут ка обали професионално (стручне) сфере општења. У другом случају, тај избор материјала је условљен и функционално-стилским особеностима језика науке, као у поглављу 5.

Како се реализује избор наставног материјала?

На основу анализе комуникативних потреба студената који уче руски језик одређују се најтипичније ситуације, теме, проблеми општења. Тако, на основу анализе комуникативних потреба студената у социо-животној (свакодневној) сфери у руском Државном образовном стандарду (1999) је био издвојен списак ситуација које су најтипичније и које полазници треба да савладају. Он садржи следеће **ситуације општења**:

- у административној служби (у деканату, у ректорату, у дирекцији, у фирми и сл.);
- у пошти, на преговарачком месту;

- у банци;
- у мензи, у бифеу, у кафеу, у ресторану;
- у библиотеци;
- на часовима (на универзитету, на курсевима);
- на улицама града, у саобраћају;
- у позоришту, у музеју, на екскурзији;
- у поликлиници, код лекара.

У руском “Образовном програму” (2001) на тај списак су додата допунска ситуациона општења:

- у продавници, на пијаци, у апотеци;
- на аеродрому, на станици;
- разговор телефоном (Образовательная программа, 2001: стр. 7 – 10).

У наведеним документима су такође набројани комуникативни задаци (говорне интенције), које студент треба да зна да реализује у свакој од тих стандардних ситуација општења. Осим тога ту се наводи да студенти који уче руски језик треба да знају да се служе и општим типовима **говорних интенција**:

- интенције везане са успостављањем контакта (успостављање комуникације, упознавање са извесном особом, представљање или представљање друге особе, поздрављање, опраштање итд.);
- интенције везане за тражење и давање информације (постављање питања или саопштавање о чињеницама, догађајима, лицима, предметима итд.);
- интенције везане за деловање на саговорника (изражавање намере, жеље, молбе, захтева итд.);
- интенције везане за оцену (изражавање свог односа, давање оцене лицу, предмету, чињеници, догађају итд.) (Образовательная программа, 2001: стр. 6).

У руском Државном образовном стандарду (Госстандарт, 1999) такође су наведене **теме** из социо-животно (свакодневне) и социокултурне сфере општења:

Тема 1. Прича о себи. Биографија: детињство, школовање и посао, интересовања. Породица.

Тема 2. Школовање и посао (место школовања и запослења, професија и др.).

Тема 3. Систем образовања. Школе, колеџи, институти и универзитети у Русији и матерњој земљи (Србији).

Тема 4. Улога страних језика у животу. Учење руског језика.

Тема 5. Начин живота (режим у обављању посла, одмор, традиције, комуникација са колегама и друговима, слободно време).

Тема 6. Слободно време. Одмор, интересовања, хоби и разонода (уметност, спорт, путовања итд.).

Тема 7. Град. Престоница земље. Место рођења. Град као центар културе и туризма. Проблеми модерног градског живота. Живот у граду и у селу.

Тема 8. Држава. Русија. Земља рођења полазника/Србија: географија, економија, култура.

Тема 9. Важни подаци из науке и културе Русије и Србије.

Тема 10. Природа. Природа и човек. Екологија.

У (Образовном програму, 2001: стр. 11 – 14) у оквиру сваке од тих тема је дат детаљнији садржај (подтеме). Из анализе тих тема и подтема се види да оне обухватају, као прво, разматрање општељудских потреба, као друго, разматрање општеруских питања, и као треће, разматрање питања или потреба земље студената који уче руски језик/Србије.

Све ове поменуте теме кроз ситуације општења и говорне интенције обједињује у једном свом делу и Наставни план и програм за Руски језик Високе туристичке школе. То даље налази примену и у уџбеницима руског језика, намењеним **Б** и **А** нивоу учења (Михајловић, 2007, 2009). Како смо то већ објаснили, у уџбенику за **Б** ниво руског језика су више заступљене теме из социо-свакодневне и социокултурне сфере, што се у неким сегментима, због специфичности туризмологије као науке поклапа и са професионално-стручном проблематиком. То ћемо само документовати називима појединих поглавља из уџбеника, који садрже и подтеме:

- Автобиография. Знакомство. Встречи.
- Город. Городской транспорт.
- Магазины. Покупки.
- Национальная кухня. Кафе. Рестораны.
- Внешность. Черты характера.
- Искусство.
- Разговор по телефону. Бронирование номера в гостинице по телефону.
- Разговор с врачом.
- Праздники.

За разлику од уџбеника за **Б** ниво руског језика и његове доминантније општости из поменутих сфера, уџбеник за **А** ниво руског језика садржи поглавља која разматрају комуникативни аспект језика струке, обухваћеног професионално-стручном сфером општења. То ћемо такође документовати називима појединих поглавља из књиге:

- Россия на карте мира.
- Значение туризма.
- Экономическое значение туризма.
- Рельеф и водные ресурсы России.
- Климат и природные зоны России.
- Природные ресурсы России.
- Страхование.
- Пути сообщения – транспорт.
- Отель, размещение, питание.
- Деловой туризм.
- Турфирма. пляжный туризм.
- Международные выставки по туризму и отдыху.
- Лечебно-оздоровительный туризм.

У анализи материјала наставно-професионално/стручне сфере општења лингвисти су издвојили такозване **комуникативно-говорне блокове**, који су заправо типски фрагменти научног текста. При том су установљени као блокови у општем смислу за све студенте који уче руски језик, и као блокови који су намењени за конкретан профил, који се у доброј мери односе на области туризма, економије, културе, тј, домен струке студената Високе туристичке школе.

Комуникативно-говорни блокови обухватају:

- одређивање објекта;
- класификација објеката, појава и предмета;
- описивање појава, процеса, функција;
- описивање настанка и структуре предмета;
- описивање кретања, промене места и узајамног деловања објеката;
- описивање промене стања, појава, предмета, објеката (у времену, простору итд.);
- описивање места, распореда, положаја предмета;
- описивање употребе, намене објекта;

- изражавање повезаности, зависности међу објектима;
- изражавање квалитативне и квантитативне карактеристике.

У блокове, који су карактеристични за посебан профил припреме студената спада:

- описивање делатности писца, аутора, историјског лица;
- описивање делатности новина, штампаног издања;
- описивање економско-географског положаја земље;
- описивање животне средине.

Следећи степен одређивања садржаја наставе је избор говорног и језичког материјала. Говорни материјал се бира на основу анализе наведених типичних ситуација општења, тема општења, комуникативно-говорних блокова. Лингвисти описују све могућности говорних чинова и издвајају типичне, најучесталије.

Најмања јединица општења је говорни чин, а то је једнако реченици. Зато се на целом курсу руског језика као страног на Високој школи за туризам у стицању умења и вештина комуникације основном јединицом сматра реченица. Говорни минимум за ову врсту школе и представља укупност таквих реченица (називају се говорни модели). При том неке реченице студенти усвајају као готове, нерашчлањене јединице (то су говорни клишеи који се користе у типичним ситуацијама комуникације), а неке као моделе за конструкцију аналогних реченица (типске реченице). З. Н. Иевлева их назива стандардним и делимично стандардизованим исказима. У стандардне спадају неваријантни искази:

Разрешите (пожалуйста) пројти; Здесъ не курят; Осторожно, двери закрываются!; Извините, пожалуйста. – Ничего.

У делимично стандардизоване спадају искази у којима је дозвољена лексичка варијантност:

В ответ на ваше письмо от ... сообщаем...; Сколько стоит...?; Поезд следует до станции...; Где здесь...? (Иевлева, 1981: стр. 26).

Ако се анализира говорни материјал типичних ситуација у комуникацији студената који уче руски језик, могу се одредити језичка средства која улазе у њихов садржај. На тај начин, као најважније за комуникацију особености фонетике, лексике и граматике обавезно улазе у састав језичких минимума.

Паралелно са принципом комуникативности у избору језичког материјала је битан и **принцип језичке системности**.

Језик у целости представља укупност великих и малих система, језичких категорија. Немогуће је да студенти који се обучавају руском језику прихватају само мушки род, а да се при том не помиње женски или средњи род, или уче несвршен вид глагола без свршеног, или меке сугласнике без тврдих итд. То значи, да у наставним минимумима (нарочито фонетском и граматичком) језичке појаве треба да буду представљене системски.

У руском Државном образовном стандарду (Госстандарт, 1999) издвојен је језички материјал, карактеристичан за **социо-животно (свакодневну) и социокултурну сферу општења**. Он чини језгро руског литерарног језика, те је заједничка полазна основа за све студенте свих нивоа који уче руски језик на Високој школи за туризам, као и другим сродним високим школама и факултетима. Тако, на пример, морфолошки минимум обухвата све основне граматичке категорије, карактеристичне за именице, заменице, придеве, глаголе, бројеве, прилоге, а такође најфреквентније предлоге и везнике у руском језику. Синтаксички минимум садржи основне типове просте и сложене реченице, као и начине изражавања субјекта, предиката, објекта, атрибута и различитих врста прилошких одредби. Лингвисти су разрадили и заједнички лексички минимум за студенте различитог профила и струке – 2300 речи (Лексички минимум, 2000, 2002, 2005; Образовни програм, 2001).

У руском Државном образовном стандарду (Госстандарт, 1999) и (Образовательной программе, 2001) су дати фонетски, творбени, морфолошки и синтаксички и лексички минимума, карактеристични за **наставно-професионалну сферу општења**. У области морфологије су, на пример, дата извесна додатна значења падежа. На тај начин студенти на вежбама из области научног стила говора уче генитив са предлозима *при помощи, с помощью, путём* за изражавање начина радње, локатив са предлогом *при* за изражавање услова и времена, инструментал са предлогом *в связи с* за изражавање узрока итд. Из области синтаксе студенти уче низ зависно сложених реченица које изражавају време, узрок, последицу. У руском (Образовном програму, 2001) су дати и лексички минимума, који могу бити намењени и студентима који уче руски језик на Високој школи за туризам и њој сродним факултетима и другим високим школама (обим сваког минимума - 700-850 речи).

2.3.2. ОРГАНИЗАЦИЈА НАСТАВНОГ МАТЕРИЈАЛА

На организацију наставног материјала пре свега утиче **принцип комуникативности**. У првом стадијуму учења руског језика (почетни ниво), када се студенти адаптирају на нову језичку и друштвену средину, показује се као најважнија социо-животна (свакодневна) сфера општења. Студенти уче говорне образце уз остале лексичке варијантности, које су карактеристичне у тој сфери, што им омогућава да реализују своје потребе у различитим ситуацијама свакодневне комуникације (у радњи, библиотеци, мензи итд.). Убрзо се уводе и теме из социокултурне сфере, да би у наредним месецима првог семестра та област постала водећа.

Курс руског језика на Високој школи за туризам се гради у контексту узастопно-повезаног те поступног следа говорних образаца, који се распоређују по **принципу од једноставног ка сложеном**. Истовремено се има у виду и структурна комплексност језика, која је одређена синтаксичко-морфолошким аспектом говора. Обично се на првим часовима студенти упознају са говорним образцима (*Это Антон. Кто это? Это Антон?*), да би на крају курса већ баратали сложенозависним реченицама, као и реченицама са партиципским и глаголско-прилошким конструкцијама.

У издвајању реченица у функцији основне јединице у настави и практичном курсу руског језика на Високој школи за туризам граматика има водећу улогу у реализацији доследности у изучавању говорних образаца. Не зове случајно Е. Б. Захава-Некрасова почетни курс руског језика граматикализованим (Захава-Некрасова, 1973: стр.14). Сваки говорни образац се гради по одређеној синтаксичкој схеми и служи за увођење одређене граматичке теме. Распоред тих тема се одређује њиховом комуникативном важношћу. На пример, падежи се не уводе по стандардном редоследу као у нормативно-описним граматицама (И-Р-Д-В-Т-П), већ консеквентно њиховој разговорној употреби (фреквентности) – (И-В-П-Р-Д-Т) или (И-П-В-Р-Д-Т). Пошто се у научном стилу говора највише користе облици генитива, уџбеник међу првим лекцијама у првом семестру, одмах после облика номинатива мора садржати овај падеж (Аркадјева, 1975). На пример, у уџбенику за почетни ниво **Б** руског језика (Михајловић, 2007: стр.13) се већ у оквиру првог поглавља појављује употреба генитива уз бројеве са пратећим вежбањима:

ГРАММАТИКА

2. РОДИТЕЛЬНЫЙ ПАДЕЖ В СОЧЕТАНИИ С ЧИСЛИТЕЛЬНЫМИ

1. После числительных **два, три, четыре** употребляются существительные в родительном падеже единственного числа: *два стола, три рубля, четыре дня (месяца, года)*.
2. После числительных **пять, шесть, семь, восемь, девять, десять, одиннадцать, двенадцать, тринадцать, четырнадцать, пятнадцать, шестнадцать, семнадцать, восемнадцать, девятнадцать** употребляются существительные в родительном падеже множественного числа: *пять рублей, двенадцать дней (месяцев, лет), девять друзей*.
3. В составных числительных **двадцать два, тридцать шесть, сорок восемь** и так далее форма существительного зависит от последней цифры: *пятьдесят один рубль, пятьдесят два (53, 54) рубля, пятьдесят пять (56, 57..., 60, 65..., 70, 75...) рублей*.
4. После слов **много, мало, сколько, несколько** существительное употребляется в родительном падеже множественного числа: *много книг, несколько дней*.
Существительные, не имеющие форм множественного числа, со словами **много, мало, несколько, сколько** употребляются в родительном падеже единственного числа: *мало (много) времени, воды, масла, сахара, картофеля, лука, посуды, мебели, внимания*.

УПРАЖНЕНИЕ

10. Слова, данные в скобках, поставьте в нужном числе и падеже.
1. Сейчас три (*час*) пятнадцать (*минута*).
  2. Мы живём здесь уже два (*год*).
  3. Мне нужно заплатить в кассу сто шестьдесят (*рубль*).
  4. Обычно в апреле на улице плюс три – плюс четыре (*градус*).
  5. Я хочу съездить в Вильнюс на два (*день*).
  6. Моя подруга вышла замуж в девятнадцать (*год*).
  7. Эта книга на четыре (*рубль*) дороже.
  8. Я вернусь домой через шесть (*месяц*).
  9. У меня с собой мало (*деньги*).
  10. У вас есть несколько (*минута*)? Мне нужно с вами поговорить.

Због саме специфике и садржаја туризмолешке науке, тј. континуираног путовања и боравка туриста у различитим туристичким дестинацијама, намеће се веома фреквентна употреба акузатива и локатива. Употреба ова два падежа, представља, заправо, алфу и омегу у граматичкој сфери и њене примене у туризму. У оквиру наставног програма за руски језик Високе туристичке школе, као и у његовој реализацији појашњење о употреби поменутих падежа се може и графички приказати у виду координатног система. На питање ГДЕ? (место налажења некога или нечега), које представља хоризонтална стрелица, одговара локатив/предложный падеж, а на питање КУДА? (правац кретања), које представља вертикална стрелица, одговара акузатив/винительный падеж.

Слика 1

На материјалу говорних образаца поставља се не само граматички курс, већ и курсеви осталих аспеката језика. **Уколико било која језичка појава добија атрибут комуникативности тек у оквиру реченице, постаје веома важна потреба да се и лексика и морфологија изучавају на синтаксичким основама.** На материјалу говорних образаца се учи и **фонетика** (обрађује се повезаност изговора речи у синтагмама и правилна интонација реченице).

Са потребом учења лексике и морфологије на синтаксичком нивоу је повезано и карактеристично за почетни ниво учења **правило једне тешкоће**: неопходно је учење нових граматичких појава на познатој лексици и нове лексике на познатим граматичким правилима. Реализација тог правила чини курс руског језика одмереним и приступачним свим студентима који га савладавају.

На организацију наставног материјала у оквиру курса руског језика на Високој школи за туризам утиче не само принцип комуникативности, већ и **принцип језичке системности** – принцип значаја унутарњих, системских веза међу језичким појавама. Све језичке појаве су међусобно тесно повезане, тако да се често навике овладавања једним појавама формирају на бази навика савладавања других појава. Тако је, на пример, немогуће да студенти у почетној фази уче изговор меких сугласника у руском језику, а да при том паралелно не вежбају изговор и тврдих сугласника. Исто тако, није могуће почети са усвајањем придева, редних бројева, показних, присвојних и одређених заменица, а да претходно нису усвојене категорије рода и броја именица. Не могу се учити партиципске и глаголско-прилошке конструкције, а да се није усвојио подсистем облика садашњег и прошлог времена (а у оквиру прошлог времена овладало категоријама свршеног и несвршеног глаголског вида). Другим речима, логика унутарсистемских језичких веза не дозвољава у одређеним случајевима да се успоставља произвољан редослед у изучавању граматичког материјала.

Принцип језичке системности подразумева избор и распоред наставног материјала не само у оквиру његовог комуникативног значаја, већ се води рачуна да се у свакој етапи и подетапи представи језички систем у његовим основним цртама. Једно од успешних решења проблема распоређивања наставног материјала са позиција језичке системности јесте **концентрична организација**, која подразумева поделу целог курса обуке на концентре и циклусе наставних задатака, у оквиру којих се студенти упознају са системом руског језика, при чему се у сваком новом концентру ти задаци проширују и усложњавају (види 1.3.7. и 2.2.2.) .

► Подробније информације о питањима садржаја наставе руског језика у зборнику радова о проблемима почетног нивоа обуке руског језика као страног (Мирољубов, Сосенко, 1976), у «Практической методике преподавания русского языка на начальном этапе» (Власова, Алексеева, Барабанова, 1990), у књизи М.Д. Зиновьевой (1991). Најдеталније је описан садржај наставе руског језика као страног у (Образовательной программе 2001).

2.4. МЕТОДИ У НАСТАВИ

У методици наставе страних језика под **методом наставе** се пре свега подразумева систем идеја и представа о томе, како треба градити наставни процес, који принципи наставе су заступљени у њему и који се наставни поступци користе у том процесу. Метод, који се реализује у уџбеницима и масовној наставној пракси страног језика постаје правац (смерница) у обучавању тог језика (Капитонова, Щукин, 1987). У те методе спадају когнитивно-практични, когнитивно-компаративни, аудиовизуелни, аудиолингвални и остали. Нас интересује питање, који се од ових метода може сврсисходно искористити у учењу руског језика као страног на Високој школи за туризам, ради успешног постизања већ формулисаних циљева у настави.

Примена неких од ових метода у наставном процесу доводи до одређених резултата у обучавању језика. Тако, на пример, когнитивно-компаративни метод 50-их

година прошлог века је формирао код полазника систем знања из области граматике страног језика, али их није увео у говорну активност. Аудиовизуелни метод је омогућавао студентима да се у оквиру кратких рокова домогну извесног говорног изражавања, мада се те говорне навике нису одликовале потребном коректношћу, отвореношћу и гипкошћу. Познавање тих типичних резултата примене различитих метода омогућава да се изврши одговарајући избор метода за студенте који уче руски језик на Високој школи за туризам.

Већ смо у претходном излагању напоменули да је главни циљ курса руског језика на Високој школи за туризам - постизање комуникације, што значи, да изабран метод треба да буде са комуникативном оријентацијом.

Међутим, треба имати у виду да не доводе сви методи са комуникативном оријентацијом до истих резултата. Зато је потребно знати, који се захтеви постављају у одређеном систему наставе ради формирања говорних навика. На Високој школи за туризам треба да се формирају солидне говорне навике (у складу са државним стандардима и образовним програмима руског језика, као и сходно наставном плану и програму за руски језик на Високој туристичкој школи, знање полазника треба да одговара језичким нормама), што значи, да паралелно са принципом комуникативности у датом систему наставе је неопходна реализација и когнитивног принципа. Наставни методи у учењу страног језика, у чијој основи се садрже та два принципа се у класификацији, коју су предложили Т. И. Капитонова и А. Н. Шчукин називају **КОГНИТИВНИ**.

2.4.1. КОГНИТИВНИ МЕТОДИ

Најпознатији когнитивни методи, који се делимично примењују у настави руског језика као страног на Високој школи за туризам су **когнитивно-практични** и **когнитивно-компаративни**. Разлика међу њима је испољена једино у употреби/неупотреби матерњег језика студената на часу руског језика.

Наш експеримент на Високој школи за туризам убедљиво показује, да се настава руског језика може реализовати у највећем делу на руском језику. Овде се може говорити само о могућности фрагментарног укључивања матерњег језика у наставни процес руског језика као страног.

За когнитивно-компаративни метод карактеристичан је **принцип ослонаца на матерњи језик студената**, који своју примену налази у појединачним принципима:

а) међујезичком упоређивању при увођењу новог фонетског и граматичког материјала;

б) у преводу и детаљном тумачењу на српском језику при семантизацији речи;

в) у вежбама превођења са српског на руски језик и са руског на српски језик;

г) у превођењу као средству контроле разумевања и усвајања одређених појава у руском језику, у разумевању прочитаних и саслушаних текстова.

Когнитивно-практични метод, у варијанти како га је предлагао још Б. В. Бељаев (1965), био је принципијелно беспреводни, тј. у потпуности је искључивао матерњи језик из изучавања страног језика. Ипак је пракса показала да нису увек ефикасни беспреводни поступци у учењу страног језика. Коришћење таквих поступака често се показивало као немогуће, неекономично или несврсисходно. Управо су зато касније варијанте когнитивно-практичног метода већ допуштале коришћење превода као једног од начина семантизације речи. Као противтежу принципу ослонаца на матерњи језик методичари су извели **принцип учешћа матерњег језика у учењу страног језика**. Овај принцип омогућава ауторима уџбеника, да на основу упоређивања матерњег и страног језика врше предвиђања у смислу, који је наставни материјал тежи или лакши за усвајање. Та предвиђања се узимају у обзир при одређивању доследности у обрађивању наставног материјала, броја и обима тренинг-вежби, при разради материјала за контролу. При том се на наставним часовима матерњи језик користи минимално.

Приступи према улози матерњег језика у учењу страног, а нарочито према међујезичком компаративном аспекту проучавања и превођењу, у методици наставе руског језика као страног нису јединствени. Тако, В. Н. Вагнер позитивно оцењује ослонац на матерњи језик полазника. Она пише: «Методика национално-језичке оријентације, која се базира на чињеницама упоредне анализе језика и типичних грешака, ствара низ предности у изучавању: пружа могућност да се повећа обим наставног материјала и скрате рокови његовог савладавања; могућност прецизнијег, бржег и дубљег усвајања страног језика; утиче на позитиван трансфер и спречава негативни утицај матерњег језика, отклањајући и ограничавајући могућност прављења типичних грешака; обезбеђује правилност у говору полазника; ствара услове за саморад и индивидуализацију у учењу на различитим нивоима». (Вагнер, 1995: стр. 25).

Други, пак, методичари, ослањајући се на радове А. Н. Леонтјева, Б. В. Бељајева и других психолога су против коришћења превода у оквиру практичног курса руског језика као страног. Они сматрају, да су говор на страном језику и његово разумевање, с једне стране, и превод с друге стране, процеси са различитим структурама, те самим тим коришћење превода не доприноси овладавању комуникативним умењима. Осим тога, није тајна, да на часовима страног језика предавачи најчешће користе превод као најлакши и најефективнији начин семантизације. Као резултат тога добијамо, да је матерњи језик више заступљен од страног, што свакако не одговара већ поменутиим циљевима наставе. Искуство показује, да коришћење превода нарочито није продуктивно у почетним стадијумима учења. Зато се препоручује да се превод користи само онда, када други начини семантизације нису ефикасни.

Когнитивно-практични и когнитивно-компаративни методи имају позитивне и негативне стране. Когнитивно-практични метод је у највећој мери универзалан. Он се примењује како у вишејезичним, тако и у једнојезичним групама полазника. Међутим, когнитивно-компаративни метод се може применити од првог дана учења и онда када се когнитивно-практични метод не може применити на почетним нивоима обуке. Студенти још не владају руским језиком у оној мери, у којој би разумели објашњења предавача. У таквим околностима предавачи користе методе, који се заснивају на интуицији, а не на когнитивности.

2.4.2. ИНТУИТИВНИ МЕТОДИ. ДИРЕКТАН МЕТОД

Интуитивни методи (директан, природни, усмени метод Г. Палмера, аудиовизуелни и др.) су се разрађивали ради обуке у највећем делу усмене употребе страног језика. Заступници овог метода су, по правилу, писану реч сматрали графичком фиксацијом усмене речи, те су јој зато придавали другостепени значај. У неким варијантама интуитивних метода била је реализована идеја приоритета усмене активности. Прво студенти формирају умења и навике слушања и говорења, а тек после извесног времена (у интервалу од две недеље до два месеца) – умења и навике читања и писања. У неким другим, пак, варијантама тих метода развијана је идеја усменог утемељења учења. Предлагала се паралелна настава у оквиру свих аспеката

говорне делатности, али се рад на одређеној наставној јединици реализовао по следећем низу: слушање – говорење – читање – писање. При том се обучавање углавном вршило на материјалу усменог говора, док се читање и писање нису сматрали циљем, већ средством у настави.

Усмереност на разговорни језик, у својој значајнијој заступљености, је у складу са спецификом наставе руског језика као страног на почетним нивоима на Високој школи за туризам. У првим месецима је приоритетан рад на успостављању говорне компетенције, а писање је заступљено као допунска активност говорне делатности: претпоставља се да студенти знају да запишу све то, што умеју да изговоре. Ипак, сматрамо, да се студенти од првог дана рада морају усмеравати и на писану активност. Да би се такви циљеви постигли, у већој мери је заступљена идеја паралелне наставе у оквиру свих аспеката говорне делатности, са акцентом на усмену активност, у контексту коришћења приоритета.

У руској научној литератури која третира проблематику учења руског језика као страног на почетним нивоима, а може се применити и на Високу туристичку школу, није поменут један назив интуитивног метода, који се користи у почетним етапама рада у вишејезичним групама полазника. Тај метод називамо **директним**, јер он садржи основне црте директног метода, кога су разрадили европски методичари у оквиру учења усменог говора страног језика у другој половини XIX века. При том треба имати на уму, да се **директан метод**, који се примењује у наше време на Високој школи за туризам суштински разликује од његове првобитне варијанте. Савремени **директан метод** садржи црте аудиовизуелног, аудиолингвалног, комуникативног и осталих метода.

Карактеристичне особине савременог модификованог директног метода, који се користи на почетним нивоима учења руског језика на Високој школи за туризам су:

- а) имитационо обучавање фонетике;
- б) семантизација лексике првенствено очигледном наставом;
- в) увођење нове граматике на основу говорних образаца, коју студенти усвајају глобално, синтетички, без анализе;
- г) употреба комуникативних вежби, најчешће дијалошким путем;
- д) обука у оквиру свих врста говорне делатности од првих почетака наставе се реализује кроз праксу у одређеној врсти говорне делатности (не користи се једино етапа, која је повезана са анализом језичких јединица и решавањем језичких вежби).

По многим својим карактеристикама се директан метод приближава сазнајно/когнитивно-практичном. Оба метода реализују принципе комуникативности и беспреводности. Ипак се директан метод ослања на интуицију, а не на когницију полазника. Ослонац на интуицију, на синтетичко усвајање говорних образаца, на семантизацију лексике првенствено очигледном наставом, не пружа студентима увек могућност прецизног разумевања језичких појава, те знање чини мање поузданим, што подразумева непознавање значења речи и граматичких правила. Све то доводи до прављења бројних грешака у учењу страног језика. Овај метод је добар коректив, који служи за елиминисање неадекватних приступа у раду.

2.4.3.ИНТЕНЗИВНИ МЕТОДИ

У класификацији наставних метода, који се примењују у учењу страног језика, а које су разрадили Т. И. Капитонова и А. Н. Шчукин (1987), у групу интензивних метода спада суггестопедический/ суггестопедијски метод Г. Лозанова и његове модификације: метод активирања резервних могућности личности и колектива (Г.А. Китајгородскаја), емоционално-садржајни метод (И. Ј. Шехтер), метод убрзаног курса за одрасле (Л. Ш. Гегечкори) и низ других. У том смислу наводимо: «Интензивни методи у настави страног језика су углавном усмерени на савладавање говорног аспекта и то у кратким роковима, у оквиру свакодневне концентрације наставних часова и стварању атмосфере 'ураћања' у инојезичку средину. Сви побројани методи теже активирању психолошких резерви личности полазника, што се обично занемарује у традиционалном приступу наставе. Интензивна настава се од традиционалне разликује у начину организације и реализације наставе: обраћа се посебна пажња на различите облике педагошког рада, на стварање специфичне социо-психолошке климе у групи, на подстицање радне мотивације, на елиминисање психолошких баријера при усвајању наставног материјала и његовог активирања у говору». (Щукин, 2003: стр. 200).

Интензивни методи омогућавају усвајање обимног наставног материјала у веома кратким роковима. Студенти за веома кратко време овладају комуникацијом на руском језику. Ипак, интензивност у учењу није потврда и његовог високог квалитета. Полазници који уче руски језик брзо овладавају говорним језиком, али при том је у квалитативном смислу њихов говор језички некоректан (студенти праве много

грешака, нарочито граматичких). Управо из тих разлога неки методичари (Г. А. Китајгородскаја, Л. Ш. Гегечкори) у систем интензивних метода укључују низ наставних поступака, који су карактеристични за когнитивни метод те омогућавају већу поузданост у формирању говорних навика.

На Високој школи за туризам се не користе методи интензивне наставе руског језика у својој јединственој заступљености, иако су подробно описани у руској научној литератури и постоје уџбеници конципирани на бази тих метода (Богданова, 1992; Китайгородская, Гольдштейн, Смородинская, 1993). Ипак се поједини делови интензивних метода, као засебни приступи уклапају у систем рада по когнитивно-практичном, когнитивно-компаративном и директном методу. Управо у тој комплементарности они обезбеђују своју парцијалну и то веома широку примену у процесу учења руског језика, као страног на Високој школи за туризам.

► Подробније информације о методима наставе страног језика у општем смислу и руског језика као страног посебно, могу се наћи у истраживачким радовима (Вятютнев, 1970, 1971; Рахманов, 1972; Капитонова, Щукин, 1987; Московкин, 1999), а такође у речницима методских термина (Глухов, Щукин, 1993; Азимов, Щукин, 1999).

2.5. ПРОЦЕС И РЕЗУЛТАТИ НАСТАВНОГ ПРОЦЕСА РУСКОГ ЈЕЗИКА НА ВИСОКОЈ ТУРИСТИЧКОЈ ШКОЛИ ПРИМЕЊЕНИ У КОНЦЕПТУ САВРЕМЕНОГ УЏБЕНИКА

Наставни процес у оквиру учења страног језика, у овом случају руског, је **континуирана узајамна активност** наставника и студената на предавањима и вежбама тог језика. Помоћу њега се остварује одређена методска концепција, иако се у стварности никада са њом у потпуности не подудара. Постоје бројни фактори који утичу на његов проток, те се због тога сви не могу ни узети у обзир, па ни разматрати. Управо због тога, у многим случајевима, резултати наставног процеса нису у складу са постављеним наставним циљевима.

У овом делу нашег истраживања ћемо разматрати општа питања комплексног наставног процеса руског језика као страног у оквиру високошколског туризмолшког профила у српској говорној и социокултурној средини, питања формирања аспектних говорних навика и комуникативних умења, питања организације самосталног рада студената, питања употребе техничких средстава у учењу руског језика као страног.

2.5.1. ОПШТА КАРАКТЕРИСТИКА ПРОЦЕСА ФОРМИРАЊА АСПЕКТНИХ ГОВОРНИХ НАВИКА И КОМУНИКАТИВНИХ УМЕЊА КАО ГЛАВНА СМЕРНИЦА ЗА КОНЦЕПТ САВРЕМЕНОГ УЏБЕНИКА РУСКОГ ЈЕЗИКА

Важна особина процеса формирања аспектних говорних навика и комуникативних умења на различитим нивоима учења руског језика као страног на Високој школи за туризам јесте **комплексност самог процеса**.

Суштина комплексног учења фонетике, графије, лексике и граматике лежи у чињеници да су сви ти аспекти језика у говору међусобно повезани, те сходно томе, у комуникативно оријентисаном курсу руског језика као страног се не може проучавати један аспект отргнут из контекста осталих језичких аспеката. Та узајамна повезаност постаје очигледна у изучавању језичких јединица: глас, реч, реченица и текст.

У процесу говорне комуникације људи размењују текстове или заједно творе нови текст, ти текстови садрже реченице, реченице се састоје од речи, а речи од гласова (и слова). Савлађујући умења разумевања и стварања текста на почетном нивоу учења

руског језика, студенти се крећу од елемената (делова) ка целини. Прво уче гласове (и слова) у изолованом положају у најтипичнијим гласовним и словним спојивостима. Затим уче речи, које садрже те фонеме и графеме. При том се њихова пажња обраћа на спољни облик речи (ортоепски и ортографски аспекти), на њено значење (лексичко-семантички аспект), на структуру (творбени аспект), на карактеристике те речи као одређеног дела говора /реченице (морфолошки аспект). Осим тога, реч се не учи изоловано, већ у контексту са другим речима (лексичка и граматичка спојивост).

У руској реченици, коју савладавају студенти, значајно место заузима и њен спољни облик (фонетско-интонацијски и правописно-интерпункцијски аспекти), значење (семантички аспект), структура (синтаксички аспект). Реченица се не проучава изоловано, већ у контексту – језичком и ванјезичком. Тако, на пример, како би се разумео ред речи у руској реченици, не може се занемарити анализа њеног језичког окружења.

Приликом учења текста, за студенте постаје веома важна његова спољашња страна (аспект његовог изговора и писања), семантичка страна (значење текста, које се изводи из значења реченица из којих се текст састоји, и смисао текста) и структурна страна (особености структуре одређене врсте текстова). Осим тога, сваки текст се проучава не само као нека изолована супстанца, већ као објекат, који припада ванјезичком контексту, и у ужем смислу (као објекат, који припада одређеној сфери и ситуацији општења, и у ширем смислу (као објекат, који припада одређаној епохи, као дело одређеног аутора итд.).

На тај начин долази до прожимања језичких аспеката (фонетика, графика, лексика и граматика) у примени језичких јединица на различитим нивоима језичке структуре комплексног курса руског језика као страног.

Комплексност структуре курса руског језика подразумева и међусобну повезаност у савладавању свих врста комуникативних умења. То подразумева да је учење усмерено на истовремени и паралелни развој слушања (аудирања), говорења, читања и писања у примени различитих језичких јединица. Уводећи нови глас/фонему и сходно њему одговарајуће слово/графему, наставник користи логички редослед задатака: *Слушајте! Повторяйте! Читайте! Пишите!* – са циљем да код студената произведе аудио-изговорно-визуелно-моторну повезаност. Када уводи нове речи у првим месецима учења и у наредним месецима речи које се теже усвајају, предавач прво омогућава студентима визуелну и слушну перцепцију тих речи. Затим од њих тражи да те речи изговарају и записују, реализујући исте спојивости и при мало

другачијем редоследу (читање, слушање, говор, писање). Аналогни след различитих врста говорне делатности је значајан и у раду са типском реченицом. У процесу рада са текстом се такође спајају различите врсте говорне делатности: читање – говор, читање – писање, читање – слушање/аудирање, слушање – говор, слушање – писање, слушање – читање, говор – писање, писање – говор. Важна претпоставка у комплексном приступу учења различитих врста говорне делатности руског језика као страног је општи језички материјал (Григорјева, Зимняя, Мерзлякова и др., 1985).

Усмереност на узајамно формирање комуникативних умења доводи до тога, да се свако умење развија почев од првих часова наставе страног језика, те развој једног умења утиче на развој других. Њихово узајамно деловање је омогућено, као прво, њиховим унутарњим везама (међусобно су повезани говор и слушање, читање и писмо, говор и писмо, читање и слушање), а као друго, заједничким механизмима, који су општи за све поменуте врсте говорне делатности, иако свака посебно има своју специфичност.

Комуникативна умења и аспектне говорне навике су међусобно тесно повезани. С. Ф. Шатилов пише, да се умење говора ослања на изговорне и продуктивне лексичко-граматичке навике, умење разумевања усменог говора - на аудитивне и рецептивне лексичко-граматичке навике, умење писања - на техничке навике писања и продуктивне лексичко-граматичке навике, умење разумевања писане речи – на техничке навике читања и рецептивне лексичко-граматичке навике (Шатилов, 1985).

Системски приступ у учењу комуникативних умења обухвата формирање говорних навика, али се не исцрпљује само у томе. Основна претпоставка везана за овладавање комуникативним умењима је **стална говорна пракса студената** (да би се савладао говор, студенти треба да говоре, да би се савладало писање, студенти треба да пишу итд.). Сходно томе, на наставним часовима треба стварати услове који омогућавају редовну говорну праксу. При том треба водити рачуна да се постепено усложњавају наставни задаци, повећава обим текстова итд.

► Проблем аспектности и комплексности у учењу руског језика као страног се детаљно разматрао 1984. године на страницама часописа „Русский язык за рубежом”, No 4. Осим тога, проблемом међусобне повезаности у учењу различитих врста говорне делатности се бави посебна монографија (Григорјева, Зимняя, Мерзлякова и др., 1985).

2.6. ФОРМИРАЊЕ АСПЕКТНИХ ГОВОРНИХ НАВИКА

2.6.1. ЗАКОНИТОСТИ У ФОРМИРАЊУ АСПЕКТНИХ ГОВОРНИХ НАВИКА

Приступајући формирању аспектних говорних навика, предавач треба да има у виду неколико важних општих поставки, које наводимо:

А. Свака аспектна навика се формира етапно.

Могу се издвојити четири опште етапе у раду са развијањем говорне аспектне навике:

- етапа увођења (представљања, презентације) материјала, на коме студенти спознају облик, значење и карактеристике употребе језичке појаве која се проучава;
- етапа почетног утврђивања материјала, на коме студенти реализују вежбе, користећи добијене језичке датости;
- етапа аутоматизације навике, у оквиру које студенти решавају задатке, вишекратно употребљавајући дате језичке појаве као саставне делове говорних чинова; при том се у прво време контекст дате језичке појаве не мења, док касније следе његове варијације;
- етапа усавршавања навике, у оквиру које студенти решавају задатке различитог типа, који су у непосредној вези са одређеном језичком појавом и при том се труде да обезбеде правилност њене употребе.

У оквиру друге, треће и четврте етапе користе се различити типови вежбања. За почетно утврђивање материјала најчешће се користе **језичка вежбања**, у којима је сва пажња студената усмерена на језичку датост и њену повезаност са контекстом. Та вежбања омогућавају наставнику да провери, да ли су студенти правилно разумели његова објашњења. Навешћемо пример језичког вежбања из уџбеника (Михајловић, 2007: стр. 20). То вежбање се користи у раду на тему „Глаголы с постфиксом **-ся**”:

УПРАЖНЕНИЯ

15. Вместо точек вставьте один из глаголов, данных в скобках.

1. Я работаю в школе, ...детей математике. Я ... в университете на втором курсе. (*учу – учусь*)
2. Он вошёл в подъезд и быстро ... на пятый этаж. Он ... голову и внимательно посмотрел на нас. (*поднял – поднялся*)
3. Он ... всему, как ребёнок. Погода в этом году нас не ..., всё время идут дожди. (*радует – радуется*)
4. Моя мама всегда ..., если я прихожу домой поздно. Меня ... его здоровье, последнее время он часто болел. (*волнует – волнуется*)
5. Я думаю, надо ... такси, мы опаздываем. Такси должно ... напротив нашего дома. (*остановить - остановиться*).

16. С помощью постфикса **-ся** образуйте от данных глаголов новые глаголы.

Брить/побрить, занимать/занять, приближать/приблизить, возвращать/возвратить, изменять/изменить, защищать/защитить, удивлять/удивить, веселить/развеселить, злить/разозлить.

Проспрягайте (измените по лицам и числам) в настоящем времени глаголы с постфиксом **-ся**. С некоторыми из них составьте предложения.

Уколико језичка појава не задаје студентима тешкоће, одмах се после увођења материјала може прећи на аутоматизацију навике, и то без етапе почетног утврђивања градива. На пример, за рад са говорним образцем „У меня есть словарь (книга, тетрадь и т.д.)” нису потребна посебна језичка вежбања на наставним часовима. Али, ако радимо са неком граматичком појавом, која има различите облике (на пример, са облицима генитива множине именица), одмах после увођења материјала почињемо са тим граматичким вежбама: „В Санкт-Петербурге много достопримечательностей, исторических памятников и памятников культуры”.

У оквиру етапе аутоматизације говорне навике се користе **условно-комуникативна вежбања**, која моделују ситуације реалног говорног општења. Она се разликују од језичких вежбања, и формом задатка (задатак се формулише у контексту комуникативне оријентације), и обавезним навођењем образца. При реализацији условно-комуникативних вежбања пажња полазника се удвостручује: она је усмерена и на садржај говора и на његову форму. Навешћемо пример граматички усмерених условно-комуникативних вежбања из већ поменутог уџбеника (Михајловић 2007: стр. 32). Та вежбања су оријентисана на стварање навика употребе глагола кретања у погледу њиховог разликовања категорије одређености (глаголи одређеног кретања/глаголи неодређеног кретања), као и категорија времена, лица и броја:

УПРАЖНЕНИЕ

23. Выберите подходящий по смыслу глагол движения и поставьте его в нужной форме времени, лица и числа.

I

- Ты занимаешься спортом?
- Да, по вечерам **1** я (*идти - ходить*) в бассейн.
- Ты, (*идти-ходить*) туда каждый день?
- Три-четыре раза в неделю. Обычно я возвращаюсь с работы, ужинаю, а потом (*идти-ходить*) (*плыть - плавать*).
- А бассейн далеко от твоего дома?
- Нет, нужно (*идти- ходить*) минут двадцать **2**, а обратно я обычно (*ехать-ездить*) на автобусе.
- Наверное, ты уже хорошо (*плыть-плавать*)?
- Пока не очень. Но, надеюсь, в будущем году я (*плыть - плавать*) хорошо.

II

- Не люблю я (*лететь-летать*) на самолёте. Я очень неуютно чувствую себя в воздухе.
- Но на поезде приходится **3** (*ехать-ездить*) очень долго.
- Зато можно увидеть новые города, посмотреть, как живут там люди. В окно я наблюдаю, как взрослые (*идти - ходить*) на работу, дети (*бежать - бегать*) в школу, родители (*нести - носить*) малышей в детский сад. Чувствуешь, что ты не один, что вокруг тебя люди.
- А когда (*лететь-летать*) на самолёте, можно наблюдать, как (*плыть-плавать*) красивые облака. Нет, я предпочитаю (*лететь-летать*) на самолёте.
- Ну что ж **4**, на вкус и цвет товарища нет **5**.

III

- Почему ты не (*ехать-ездить*) вчера на экскурсию?
- Я плохо себя чувствовал.
- Что случилось? Ты (*идти - ходить*) к врачу?
- Да. Я (*идти-ходить*) в поликлинику и думал, почему мне так не везёт. Все сейчас на экскурсии, а я должен (*идти-ходить*) к врачу.
- И что сказал врач?
- Он сказал, что дня 2-3 надо посидеть дома, не (*идти - ходить*) на улицу, не (*бежать - бегать*), не прыгать и принимать лекарство.
- Жаль! А мы завтра собираемся покататься на теплоходе по Неве. Ты когда-нибудь (*плыть - плавать*) на теплоходе по Неве?
- Нет ещё. Говорят, это очень интересно.
- Я зайду к тебе послезавтра. И, пожалуйста, не прыгай, не (*бежать - бегать*), лежи в постели и принимай лекарство.

Усавршавање формиране аспектне говорне навике се остварује у говорној комуникацији студената на руском језику, у општењу са наставником и колегама из групе. Тако специјално организовано општење на наставним часовима неки методичари називају **оригинално комуникативним вежбама** и истичу, да је при реализацији тих

вежбања сва пажња студената усмерена на садржај разговора, а исправност употребе језичке појаве која се изучава се контролише спонтано.

Осим тога аспектна говорна навика се усавршава и када студенти решавају језичке и условно-комуникативне задатке у раду и са неком другом језичком појавом.

Б. Процес формирања аспектне говорне навике у многим случајевима ствара студентима тешкоће због неизбежног деловања интерференције других навика.

У лингвистичкој, психолошкој и методској литератури постоје бројне одреднице интерференције. У нашем случају под интерференцијом подразумевамо негативан утицај раније формираних навика на нове навике. Разликују се две врсте интерференције: међујезичка (утицај матерњег/српског језика на страни /руски језик) и унутарјезичка (утицај већ формираних навика језика који се учи). Навешћемо примере.

У писменом излагању аудиотекста од стране српског студента, који учи руски језик смо уочили следећу реченицу: *В Высокой туристической школе изучаются французский, немецкий, английский и русский язык.* Конструкција синтагме **русский язык** је постављена по правилима српског језика, уколико се глагол употреби у једнини (при набрајању употреба именице у једнини): *На Високој туристичкој школи се учи француски, немачки, енглески и руски језик.* Пренос граматичког правила из српског језика је узроковао погрешну конструкцију руске синтагме. То и јесте међујезичка интерференција.

Нове и старе навике имају различито узајамно дејство. Тако, на пример, говорне навике матерњег и страног језика који се изучава се могу подударати у потпуности или делимично, а могу бити и сасвим различите. То зависи од степена сличности језичких појава матерњег и страног језика, као и степена различитости међу њима. У оквиру етапе увођења материјала, највеће тешкоће студентима задају језичке појаве из страног језика, које немају аналошке еквиваленције у њиховом матерњем језику. Зато наставник мора да обрати посебну пажњу на објашњење тих појава као и на контролу њиховог разумевања. Језичке појаве из страног језика, које су исте или делимично сличне са појавама у матерњем језику, у оквиру етапе увођења материјала, по правилу, студентима не задају тешкоће. Ипак се у пракси показује, да студенти најтеже усвајају, не оне језичке појаве у руском језику, којих нема у њиховом матерњем/српском језику, већ језичке датости делимично сличне. Управо та делимична сличност производи највећи број случајева међујезичке интерференције.

На пример, ако узмемо било која два језика, увек ћемо у њима наћи неколико сличних гласова. Та сличност код студената ствара илузију, да те гласове не треба посебно обрађивати. Ипак, у сваком језику постоје специфична правила спојивости тих гласова са другим гласовима, те њихових измена под утицајем суседних гласова.

На сличан начин се испољава и унутарјезичка интерференција: уколико се учесталије појављује формална и семантичка сличност две различите појаве у руском језику, утолико чешће страни студенти бркају те језичке појаве у својој свести и говорној пракси. Типичан пример унутарјезичке интерференције је бркање облика акузатива са значењем правца кретања са раније обрађиваним облицима локатива са значењем места (*Когда мы вернулись в деканате, там уже никого не было*). Те грешке студенти најчешће праве на почетном нивоу учења руског језика. Под унутарјезичку граматичку интерференцију такође спада и мешање облика изражавања времена (*Это было в 15 декабря*), мешање облика акузатива и датива у значењу објекта (*Я не знаю этому преподавателю*), бркање глаголског вида и др.

Ради савладавања интерференције у оквиру стадијума увођења материјала је неопходно да се студентима указује на различитост између две узајамноповезане појаве, а на наредним стадијумима да се у процес учења уведе и језичка и условно-комуникативна вежбања, која су усмерена на диференцијацију тих појава.

Навешћемо пример језичког вежбања, које третира савладавање унутарјезичке интерференције (ауторски пример).

УПРАЖНЕНИЕ

Напишите предложения. Поставьте данные в скобках слова в нужную форму.

1. Виктора нет дома, он ушёл... (библиотека). Он часто занимается... (библиотека).
2. Андрей учится... (Высокая туристическая школа). Его брат тоже хочет поступить... (Высокая туристическая школа).
3. Профессор идёт... (наша аудитория). Он будет читать лекцию... (наша аудитория).
4. Олег должен встретиться с Ниной... (Дворцовая площадь). Сейчас он идёт... (Дворцовая площадь).

В. Формирана говорна аспектна навика се може изгубити, тј. може се деаутоматизовати, или квалитативно урушити.

У савременој методици су позната два услова која омогућавају солидност у овладавању говорним навикама: а) *континуирана говорна пракса*, б) *владање језичким знањима*.

Специфика организације наставног материјала на Високој школи за туризам је заснована на томе, да се студенти већ на самом почетку учења руског језика, тј. на почетном нивоу упознају, те и овладавају најважнијом лексиком и примењеном граматиком у оквиру свакодневног говорног комуницирања. Језичке појаве, које се у том периоду уче, по правилу се добро усвајају и мање су подложне квалитативном урушавању, зато што се оне скоро свакодневно користе у говорној пракси студената. Ипак, у даљем временском ходу обим наставног материјала разраста, пасивна резерва речи и граматичких конструкција се код студената повећава а могућности за стално коришћење наученог градива у говорној пракси се смањује. Као резултат тога, дешава се да неке навике не постигну неопходан степен аутоматизације, а неке које постигну, почињу да се квалитативно урушавају. Као једино средство противмере урушавања говорних навика могу бити језичка знања студената. У случају да се навика изгуби, ослонац на научено правило омогућава студентима да га самостално обнове. То, заправо, спада у стварање навика из области граматике. Из претходног разматрања је јасно зашто студенти треба да овладају не само аспектним говорним навикама, већ и језичким знањима. Веома је битно нагласити, да се студенти не смеју приморавати да напамет уче формулације језичких правила за себе и по себи. Важно је да их они разумеју, прихвате као моделе говорних чинова, и у датој ситуацији примене.

Како би се спречило квалитативно урушавање аспектних говорних навика, потребно је, као прво, да се повећају могућности говорне праксе студената, и као друго, да се студенти упуте у прихватање системских знања о руском језику. Постизању таквих знања доприносе не само објашњења наставника у фази увођења материјала и коришћења језичких вежбања, већ и систематизација пређеног градива.

Г. Све језичке појаве на практичном курсу руског језика се уче како изоловано, тако и у контексту.

Приступ фонетици није могућ без обраде гласова у изолованом положају, који су неопходни због стварања у свести полазника адекватних представа о гласовима и њиховим варијантама као и о руском фонетском систему у целини. Ипак, у говорној

пракси се гласови скоро никада не појављују у изолованом положају: обично се изговарају у окружењу других гласова и делимично се мењају под њиховим утицајем у квантитативном и квалитативном смислу. Сходно томе, при формирању фонетских навика треба радити не само са изолованим гласовима, већ и са гласовима у различитом фонетском окружењу.

Рад са изолованом речју је битна само због успостављања веза те речи са другим речима у лексичком систему руског језика. У говору се свака реч слаже са осталим речима, те њено значење зависи од тог окружења. При формирању лексичких навика тај контекст се мора узимати у обзир.

Тако исто треба да се остварује рад и са изолованом реченицом, и са том реченицом у склопу текста, јер свака реченица у функцији комуникативне јединице има своје карактеристике у одређеном контексту и у одређеној ситуацији.

► Проблематика формирања говорних навика се подробно разматра у радовима Б.В. Белева (1965), А.А. Леонтьева (1970), Е.И. Пасова (1977,1989), С.Ф. Шатилова (1985).

2.6.2. ФОРМИРАЊЕ ФОНЕТСКИХ НАВИКА

Фонетске или (слушно-изговорне) навике су повезане са звучањем речи/говора, са усменим облицима говорне делатности (аудирањем и говорењем) и структурно се деле на две групе: слушне и изговорне навике. Може се рећи да је таква подела условна: са једне стране, није могуће остварити правилан изговор, а да се при том не формирају слушне навике, а са друге стране, формирање говорног слуха биће успешније, уколико се реализује паралелно са учењем изговора. Зато методичари обично говоре о формирању не слушних и изговорних, већ слушно-изговорних навика. Паралелно формирање слушних и изговорних навика у потпуности одговара принципу комплексности у оквиру учења различитих облика говорне делатности.

Неки предавачи руског језика на факултетима и високим школама економско, туристичко, угоститељског смера сматрају да је неопходно и довољно радити фонетику само у првих неколико недеља, а даља оријентација је на формирању лексичких и граматичких навика, те се фонетици препушта само епизодна улога. Тако у резултату добијамо, да ниво формираних фонетски навика код студената који уче руски језик

оставља изванштан простор за значајну дораду. То се објашњава тиме, што је сам процес формирања фонетских навика један од најзахтевнијих, у смислу континуираног рада над њим. Стварање навика прихватања изговора руског језика током редовне језичке наставе у временском обухвату не може бити мање од две године. У том погледу узрасни критеријум игра веома важну улогу. Што је човек старији, теже му је да транспонује своју артикулациону базу, и самим тим му је више времена потребно да овлада страним изговорним навикама. Управо зато формирање и развој фонетских навика треба да има значајно место током читавог процеса трајања курса руског језика. На овај ниво језичке структуре се обраћа највећа пажња у почетним стадијумима обуке, а у наредним стадијумима се пажљиво, у континуитету уткива у рад над стицањем осталих језичких навика. Сама специфика фонетског аспекта језика условљава овакву динамику и редослед рада. Како бисмо могли да приступимо солидном проучавању речи и граматике, самог говора и разумевања руског језика на слушној основи, неопходно је да овладамо фонетским средствима језика.

Цео процес у оквиру фонетске обуке језика на Високој школи за туризам се може поделити на два велика дела: уводни курс и пратећи курс. Циљ **уводног курса** се састоји у томе, да се поставе темељи говорног слуха и изговора. Обично је предвиђен на 7 – 10 наставних дана. При том студенти не овладавају само фонетским аспектом језика: они уче речи и граматичку, усвајају говорне образце, који им омогућавају да од првих дана учења почну са комуницирањем на руском језику. То објашњава зашто уџбеник руског језика, који је намењен студентима факултета и високих школа економско, туристичко, угоститељског смера не почиње од уводног курса фонетике, него од уводног курса комплексности језичке структуре, који утемељује не само основе из фонетике, већ и граматике и лексике. Ипак, у оквиру првих часова обуке се увођење лексике и граматике одређује фонетским аспектом. Тако, на пример, увођење граматичке теме «Множественное число имён существительных» је једино могуће тек после прихваћених гласова [и] и [ы].

Постоје два начина концепта уводног курса. У уџбеницима оријентисаним за српску говорну и социокултурну средину редослед у учењу фонетских појава може бити условљен чињеницама упоређивања матерњег језика студената и страног језика. У том случају лингвисти одређују сличности и разлике фонетских појава руског језика и матерњег/српског језика полазника и закључују, који је материјал лакши, а који тежи за усвајање. Затим се фонетски материјал распоређује по нивоима разрастања тешкоћа. На пример, у српском језику постоји глас [и], који је близак руском гласу [и], али не

постоји глас [ы]. Сходно томе, како би се омогућило постепено разрастање тешкоће, у уџбенику за студенте чији је матерњи језик српски, глас [ы] као тежи ће се уводити после гласа [и].

У уџбеницима општег типа уводни курс фонетике се поставља без осврта на матерњи језик полазника. У том случају редослед увођења фонетског материјала се одређује спецификом руског фонетског система.

Уводни курсеви скоро увек почињу са учењем самогласника, јер су они најизразитији гласови за перцепцију. Они се могу отезати, лако међусобно упоређивати, на њиховом материјалу студенти лакше могу пратити кретање органа говорног апарата. После самогласника се прелази на тврде сугласнике, затим се уводе сложенији гласови (меки сугласници, африкате). Од изолованих гласова и слогова се даље прелази на речи и реченице.

У оквиру етапе увођења новог гласа студенти слушају звучни модел и објашњења наставника, изговарају тај модел прво у себи, затим наглас, труде се да запамте положај органа говорног апарата. Студенти изговарају глас који уче у изолованој позицији и у склопу са другим гласовима, упознају се са писаним и штампаним његовим обликом, записују слово, адекватно том гласу.

При објашњењу изговора гласа наставници често користе **поступак ослонца на видљиве моменте артикулације**. Тај поступак заправо представља положаје говорних органа, који се могу пратити, видети, осетити, те сходно томе контролисати. У њих спадају положај врха језика (горе – доле), кретање целог језика (напред – назад), напрегнутост језика, облик усана (истурене напред, развучене у страну, заобљене), отвор усне шупљине (размак између горњих и доњих зуба), рад гласних жица (присуство или одсуство треперења), карактер ваздушне струје (топла или хладна, уска или широка), њена снага и усмереност (горе ка непцу, ка алвеолама, ка доњим зубима). Тако при постављању гласа [ш] видљиви моменти артикулације су положај језика (језик повучен назад, његов врх подигнут горе), облик усана (истурене напред и заокругљене), рад гласних жица (отсуство треперења), карактер ваздушне струје (ваздушна струја топла, усмерена горе, ка непцу).

Сва објашњења из области артикулације је најподесније презентирати студентима на матерњем/српском језику. Уколико се тај начин покаже као неподесан, наставник приликом увођења новог гласа укључује и схему говорног апарата, путем које врши његову демонстрацију, од студената тражи да понове те његове покрете који се визуелно опажају.

Треба имати у виду да нису сви покрети говорног апарата опажајни. Неке је тешко, па чак и немогуће опазити и контролисати. Осим тога, како смо то већ напоменули у претходном пасусу, наставник у неким случајевима ни на матерњем језику не може да објасни студентима, путем којих покрета говорног апарата се ствара глас. У том случају помажу гласови-помоћници, тј. гласови који у својој структури садрже те покрете као и нови глас, те сходно томе омогућавају његову поставку. На пример, при изговору гласа [ш] задњи део леђа језика се подиже горе, али то није опажајно кретање. Како би се оно произвело, користи се помоћ сугласника [х,г] и самогласника [у,о], који се изговарају, као и [ш], са подигнутим задњим делом леђа језика. Напрегнути изговор гласовних група [кшу], [шу], [кшо], [хшо], [ушу], [ошо] омогућава да се тај део језика подигне горе. То заправо и јесте **поступак коришћења гласова-помоћника** (Крылова, 1984: стр. 26).

У неким случајевима се користи у области фонетике и међујезички поступак коришћења гласова-помоћника двају блиско-сродних језика (руско-српски). Тако, гласови сличних артикулација помажу и при постављању сугласника, који се разликују по карактеристици безвучности/звучности. На пример, и у руском, као и у српском језику постоје парови сугласника [т] - [д] и [с] - [з]. И овде наставник користи поступак гласова-помоћника, али на принципу међујезичке фонетске аналогије. На пример, изговор српског сугласника [т] у српској речи [*мотка*] ће омогућити да се веома лако прихвати изговор безвученог сугласника [д] у руској речи [лодка] – [*лотка*]; или изговор српског сугласника [с] у српској речи [*зуска*] ће омогућити да се лако прихвати изговор безвученог сугласника [з] у руској речи [блуска] – [*буска*].

У претходном пасусу смо за пример узели двосложне речи. Међутим, у систематичном и континуираном раду постоји изванредан редослед, који се поштује и у области фонетике. Заправо, са изговора гласова у изолованом положају и у слоговима, прелази се на вежбање изговора речи, које садрже те гласове. При том се обраћа пажња на место акцента у речи, на квалитет самогласника у слоговима са акцентом и без акцента, на квалитет сугласника у зависности од положаја у речи и у односу на акценат, а нарочито на гласовни закон обезвучавања и озвучавања сугласника.

Прво се обрађује изговор једносложних речи (*он, там, дом, друг*), зато што је са њима лакше увежбавати напрегнутост и трајност самогласника у акцентованом слогу. Затим се прелази на двосложне и тросложне речи, при чему се посебна пажња обраћа на усвајање ритмичког модела речи. Тим моделом се демонстрира у апстрактној форми број слогова у речи и место акцента. Он се остварује уз помоћ алтернације великог и

малог слова (таТАта) или схематски (_ _ _). Многи методичари сматрају, да усвајању ритмичких модела речи доприноси **ударање ритма** (или јаче, или слабије) и **гласнији изговор акцентованих слогова или тиши изговор наекцентованих слогова**.

Лакоћа изговора гласа у склопу речи зависи од његовог положаја у речи. Зато се вежбање са гласовима почиње у оквиру позиције која је најлакша за изговор, а затим се прелази на теже позиције. То је такозвани **поступак употребе повољне фонетске позиције**. За безвучне сугласнике најповољнија фонетска позиција је почетни акцентовани слог, за звучне је положај између самогласника, од којих је први акцентован, за меке сугласнике – положај између самогласника, од којих је први под акцентом [и] (Крылова, 1984: стр. 37).

Бољем усвајању изговора гласа у склопу речи доприноси и **поступак пренаглашене артикулације**, када се реч изговара изразитије него обично. И тај поступак се може разматрати на основама међујезичке изговорне диференцијације гласова. На пример, српски студенти при изговору меког гласа [ч] у руским речима и на почетку и у средини речи [*человек, чистить; точка*] често замењују изговор одговарајућим српским тврдим сугласником [ч] [*човек, чистити; тачка*]. Исто тако у руској речи [*в печи*], студенти изговарају меки српски гласовни корелат [ћ] [*у пећи*], а при том то руско [ч] није тако меко као српско [ћ]. Фонема [ч] у руском језику одговара варијантним фонемама [ч] и [ћ] у српском језику. Управо је у таквој ситуацији важно применити поступак пренаглашене артикулације, како би се увежбале те међујезичке изговорне разлике. Овај поступак је често праћен **успоравањем темпа изговора речи**. Успорени изговор речи помаже студенту да анализира гласове који улазе у склоп речи, те да их правилно изговори.

Оно што представља проблем у изговору руског језика многим страним студентима, за студенте чији је матерњи језик српски то не представља проблем због сличности двају блиско-сродних језика (српско-руски). Тако, на пример, изговор сугласничких група у руском језику за студенте српског језика не представља никакав проблем: 2 сугласника - руско *кто* – српски изговорни еквивалент *сто*; 3 сугласника - руско *страна* - српски изговорни еквивалент *страна*; 4 сугласника - руско *лекарство* – српски изговорни еквивалент *надрилекарство* итд. У оваквим и сличним случајевима **међујезичка аналогија у изговору** игра велику улогу.

У оквиру курса руског језика на Високој школи за туризам студенти већ на првим часовима уче изговор не само изолованих гласова, слогова, речи, већ и целих реченица. У раду са реченицама показују се као најважнија два аспекта: повезан

изговор речи и правилна интонација. При изговору руских реченица студенти најчешће праве следеће грешке:

- Центар интонационе конструкције није на одговарајућој речи, што у крајњем резултату мења смисао целе реченице, на пример: *Я сдал экзамен* уместо *Я сдал экзамен* или *Вчера вы были в театре?* уместо *Вчера вы были в театре?*

- Снижавање тона уместо повишавања у центру интонационе конструкције и обрнуто, на пример: *Это Антон.* уместо *Это Антон?*

- Изостављање сниженог тона на крају реченице (интонација завршености).

- Изостављање повезаног изговора речи.

При постављању интонације методичари препоручују да се користе следећи поступци:

а) изговор свих делова интонационе конструкције са различитом јачином: предцентрални део нормалним гласом, центар – гласно, постцентрални део – веома тихо;

б) употреба покрета руке: наставник руком показује промену тона, студенти понављају за њим тај покрет и изговарају реченицу прво у себи, а затим наглас;

в) етапна обрада интонационе конструкције (ИК): прво се учи кретање тона (повишавање и снижавање гласа) у центру интонационе конструкције, затим студенти усвајају изговор центра и предцентралног дела у ИК-1 (интонација изјавне реченице) или центра и постцентралног дела у ИК-3 (интонација упитне реченице без упитне речи), а даље уче да изговарају комплетну интонациону конструкцију у целости.

После усвајања карактеристика изговора гласа, слога, речи или реченице, студенти почињу са следећом етапом рада у оквиру фонетике – слушање и изговор језичких појава у процесу реализације фонетских вежбања. Упоредо са стицањем фонетских навика формирају се техничке навике читања и писма, што са своје стране, пак, омогућава да студенти доведу до јасне свести низ асоцијативних веза међу усменим и писаним облицима речи: међу гласовима и словима (фонемама и графемама), слуховним и графичким облицима речи и синтагми, интонационом и интерпункцијском структуром реченице.

Фонетска вежбања се обично конципирају по следећем редоследу:

1) опажање (слушно и визуелно) језичке јединице која се изучава без понављања образаца, са циљем стварања њеног слуховног облика и артикулационе базе (вежбања укључују и диференцијацију језичких појава, које се уче);

2) слушање, понављање и корекција артикулације и писаних знакова прво са

визуелног аспекта, а затим без ослоња на њега (имитативна вежбања);

3) самостално понављање после извесног времена.

Навешћемо примере задатака у оквиру слуховних и имитативних вежбања (ауторски пример):

1. Слушање и разликовање гласова, слогова, ритмичких модела речи, интонационих конструкција.

- *Слушайте звуци (слоги, слова, предложенија, текст).*
- *Слушайте слоги и пишите 1 или 2.*

Образец: [са - са] – 1; [са - ца] – 2 .

- *Слушайте слова и пишите 1, если слышите звук [ц], или 2, если слышите звук [с].*

Образец: сыр – 2, цирк – 1.

- *Слушайте слова, определите номер ритмической схемы: 1 – __'. 2 – __'.*

Образец: карта – 1, завод – 2.

- *Слушайте слова, читайте, ставьте ударение.*
- *Слушайте слова и пишите (произнесите) их ритмические схемы.*
- *Слушайте предложения, показывайте рукой движение тона.*
- *Слушайте предложения и ставьте знак /./, если это сообщение, или знак /?/, если это вопрос.*

Образец: *Э́то Ива́н? – /?/ Э́то Ива́н. – ./*

- *Слушайте вопросы и отвечайте по образцу:*

Образец: – Вы **написали** письмо?

- Да, написал.
- Вы написали **письмо**?
- Да, письмо.
- **Вы** написали письмо?
- Да, я.

2. Слушање и понављање гласова, слогова, речи, реченица.

- *Слушайте, читайте, повторяйте про себя.*
- *Слушайте, читайте, повторяйте вслух.*
- *Слушайте, повторяйте про себя.*
- *Слушайте, повторяйте вслух.*

3. Успостављање подударности између гласовних и писаних облика речи.

- *Читайте вслух.*
- *Слушайте, пишите.*

Навешћемо пример фонетских вежбања (час 3) из уџбеника „Практический курс русского языка”, Л. С. Журавлева, Л. В. Шипицо, М. М. Нахабина, Т. Н. Протасова, М. М. Галеева (1993):

1. *Слушайте, повторяйте. Читайте. Пишите.*

Э́то мы.

Э́то «ми».

М [м] ма - мо - му - мэ - мы - (а)м
 [м'] мя - мё - мю - ме - ми - амь

[н'] ня - нё - ню - не - ни - (а)нь
 [т'] тя - тё - тю - те - ти (а)ть
 [д'] дя - дё - дю - де - ди

[н']	[н] - [н']	[т] - [т']	[д] - [д']	[т'] - [д']
и - ня	на - ня	та - тя	да - дя	тя - дя
и - нё	но - нё	то - тё	до - дё	тё - дё
и - ню	ну - ню	ту - тю	ду - дю	тю - дю
и - не	нэ - не	тэ - те	дэ - де	те - де
и - ни	ны - ни	ты - ти	ды - ди	ти - ди
	ан - ань	ат - ать		

мэсто [м'эста]	нет	институт	студэнт
метрó [м'итрó]	онí	отéц	студэнтка
	кни́га	ма́ть	тетра́дь [т'итра́т']
	худóжник		де́нь

Слика 2

Од језичких вежбања, у оквиру којих се пажња студената фокусира на фонетске појаве, се прелази на условно-комуникативна вежбања. Приликом решавања таквих

вежбања студентима се дају упутства у оквиру којих реализују говорне чинове у складу са предложеном ситуацијом: постављају питања о нечему, саопштавају информацију, упућују молбу да се нешто учини итд. Другим речима, основна пажња студената прелази са облика/форме речи на њен садржај. На пример, на часовима се може предложити следећа ситуација: *Ви сте гледали нови филм и хоћете да сазнате, да ли је ваш друг гледао тај филм или није. Питајте га о томе.* Реализујући ту вежбу, студент треба да постави уопштено питање са одговарајућом интонацијом: *Иван, ти смотрел этот филм?* – при чему ће основна пажња студента бити усмерена на садржај реченице, а не на аспект изговора. Наведена вежба се може продужити, уколико наведени микродијалог послужи као говорни образац. Студенти се, на пример, даље могу интересовати и за друге теме: о некој прочитаној књизи, о неком посећеном туристичком месту, о некој гледаној позоришној представи, изложби, итд.

Фонетске навике се усавршавају када студенти испуњавају: а) језичке и условно-комуникативне вежбе, које су усмерене на обраду новог фонетског материјала; б) језичке и условно-комуникативне вежбе, које се баве обрадом лексике и граматике; в) комуникативне вежбе, које развијају код студената навике слушања и говора.

Пратећи курс фонетике се уводи после уводног курса паралелно са основним вежбама из језика. За разлику од уводног курса, избор фонетског материјала у овом случају се врши у оквирима лексике и граматике која се изучава.

Постоје две варијанте организације пратећег курса. У првом случају се планира и реализује једно вежбање недељно, које је посвећено само фонетици. То се примењује у случају **А** језика (продужен курс руског језика на Високој туристичкој школи). У другом случају на рад у области фонетике се одваја 5-10 минута на сваком вежбању (то је такозвана *фонетическая зарядка/фонетски тренинг*). Фонетски тренинг је најбоље обављати на почетку предавања/вежбања: он помаже студентима да се пребаце на руски језички код, обезбеђује постављање и припрему слушног и артикулационог апарата на подручје изговора руског језика, омогућава да се превазиђу фонетске тешкоће новог лексичко-граматичког материјала. Ова варијанта организације пратећег курса обично се примењује у случају **Б** језика (почетни курс руског језика и остале варијанте на Високој туристичкој школи (види 1.2. и 2.2.1.).

Приликом избора материјала за фонетски тренинг, наставник анализира речи и граматику, које ће уводити у одређено вежбање, и бира не тако обиман материјал (једну или две фонетске појаве), који код студената може изазвати потешкоће. Затим он саставља вежбања, текстове који се записују на основу диктата и вежбе читања наглас.

Начини рада и у пратећем и уводном курсу руског језика се подудара, иако се у пратећем курсу више ради са текстом (слушање текстова, писање диктата, интонационо обележавање, читање наглас и др.). У ходу фонетског тренинга студенти могу да изговарају (у хору или свако посебно) раније научене пословице, изреке, брзалице, кратке стихове и прозне одломке, да певају песме. Пословице и изреке је сврсисходно анализирати и учити приликом понављања извесних карактеристичних и тежих гласова, на пример:

[ш] – *Тише едешь, дальше будешь;*

[ж] – *Дружба дружбой, а служба службой.*

Увежбавање изговора гласова [ш] и [ж] је нарочито важно за студенте носиоце српског језика, због њихове карактеристичне изговорне диференцијације у оквирима руско-српског фонетског система. Томе у прилог иде и низ вежбања у делу фонетског курса (фонетический курс) из уџбеника (Михајловић, 2007: стр. 221). Овај курс се у ходу прилагођава наставном плану и програму за руски језик на Високој туристичкој школи, те може фрагментарно послужити као уводни курс, или, пак, по потреби и као пратећи курс фонетике. Његова методологија и системност у заступљености свих гласова у руском фонетском систему са бројним вежбањима му омогућава такву полифункционалност.

На пример, једно од вежбања јесте и увежбавање карактеристичног изговора руског [л] и [л'] у речима (Михајловић, 2007: стр. 228):

УПРАЖНЕНИЕ

10. Прочитайте стихотворение А. Пушкина. Обратите особое внимание на произношение [л] и [л'] в словах:

любил, любовь, угасла, больше, печалить, безмолвно, любимой.

Я вас любил; любовь ещё, быть может,

В душе моей угасла не совсем;

Но пусть она вас больше не тревожит;

Я не хочу печалить вас ничем.

Я вас любил безмолвно, безнадежно,

То робостью, то ревностью томим;

Я вас любил так искренно, так нежно,

Как дай вам Бог любимой быть другим.

У овом случају је за наше студенте веома корисно издвојити из варијантног изговора руског [л], специфичну артикулацију и изговор руског гласа [л], као, на

пример, у руској речи *безмолвно*, јер у српском језику не постоји артикулационо-изговорни гласовни еквивалент. Томе треба посветити посебу пажњу на вежбањима.

Континуирана усмереност пажње наставника на фонетску страну изговора студената, поправљање грешака при реализацији вежбања доводи до тога, да студенти сами почињу да пазе на свој изговор и да се труде да говоре руски језик са што мање фонетских грешака. На формирање самоконтроле у раду утиче снимање изговора студената са каснијим преслушавањем, контролно читање текстова у учионици и самостално исправљање погрешног изговора.

► Подробније информације о учењу фонетике руског језика као страног се могу наћи у истраживачким радовима (Брызгунова, 1963; Вовк, 1979; Галеева, 1975, 1984; Галеева, Соколова, 1970, 1974; Крылова, 1984; Любимова, 1977; Любимова, Егорова, Федотова, 1993; Новоселова, Кузнецова, 2004; Самуйлова, 1971; Совсун, 1976; Сорокина, 1989, 2004; Сурканова, 1983, 1985; Чаузова, 1979). Осим овога, препоручујемо да се проуче делови, који су посвећени изучавању фонетике у истраживачким радовима из области методике (Власова, Алексејевна, Барабанова, 1990; Маслыко, Бабинская, Будько, 1998; Химик, Карташева, 1997; Лысакова, 2004 и др.).

2.6.3. ФОРМИРАЊЕ ГРАФИЈСКИХ НАВИКА

Графија представља укупност графијских средстава писма, што подразумева графеме, знаке интерпункције, акценат и др.; систем односа између графема и фонема у фонетском писму (Иванова, 1990: стр. 118). Сходно томе, графијске навике су навике владања тим средствима, навике њиховог коришћења у писању и препознавања при читању. У литератури методике су познате и под називом - навике технике читања и писања (Шатилов, 1985: стр. 29).

На Високој школи за туризам, на часовима руског језика се графијске навике формирају паралелно са фонетским. То је нарочито важно на почетном курсу **Б** руског језика, када се при увођењу новог гласа скреће пажња студентима, да једном гласу одговара четири слова: два штампана (велико и мало) и два писана (велико и мало).

Тако се у свести студената успоставља веза између сваког гласа и различитих варијаната његових граfiјских еквивалената.

У процесу формирања гласовно-словних веза код српских студената се могу појавити тешкоће, које су узроковане разликом између система тих веза у српском и руском језику. Међу многим сличностима у оквиру система тих међујезичких веза постоје и разлике, на које треба посебно обратити пажњу. То се може постићи успостављањем нивоа од препознатљивих веза, преко мање познатих и до сасвим нових граfiјских симбола:

а) већ позната слова у свим варијантама – „а”, „в”, „ж”, „л”, „о”, „ц” и др.,

б) слова, која се делимично поклапају са словима у српском језику – „б” (разлика велико писано руско слово „ ”), „г” (разлика мало писано руско слово „г”), „п” (разлика мало писано руско слово „п”) и др.,

в) нови граfiјски словни симболи у свим варијантама – „ѐ”, „й”, „щ”, „ы”, „ю” и др.

У процесу учења су у центру пажње наставника две последње групе слова. Посебна пажња се обраћа на часовима руског језика на калиграфију. На тај начин полазници овладавају техником руског писма у тој мери, како би текст који су написали био разумљив не само њима, већ и свакоме ко говори руски језик. Приликом учења писања руских слова и речи дозвољена су одступања од норме калиграфије, која се појављују и код носилаца руског језика (употреба у неким случајевима малих слова нешто већих размера у функцији великих, појављивање нових елемената између слова, пре свега саставних линија). Такође, треба обратити пажњу и на рационално међусобно спајање слова, јер управо то обезбеђује брзину писања (Сосенко, 1982: стр. 87).

Нека слова, која се подударају у српском и руском језику, означавају различите гласове. На пример, слово [е], идентично у српско-руском фонетском систему, па чак и ако узмемо примере идентичних речи, тј. речи истог материјалног састава из оба система *Европа*, *евро*, на друкчији начин студенти уче да изговарају у руској варијанти *Јэвропа*, *јэвро* (двоглас *јэ*). Зато те подударности могу узроковати грешке у изговору код студената. И обрнуто, исти глас у српско-руском фонетском систему се изражава различитим словима (*ј/й*: *мој*, *твој/мой*, *твой*; *е/э*: *економија*, *екскурзија/экономия*, *екскурсия*) итд.

Све те објективне потешкоће се могу превазићи путем објашњавања и вежбања студената да пишу нова слова. Већ у оквиру првих часова учења наставник уводи руски глас и одмах затим слово које му одговара. Препоручује се да се при увођењу новог

слова, на табли оно напише у целости. Понекад се могу приказати и његови елементи, нарочито ако се они разликују од графици матерњег језика студената. Осим тога, наставник чак може да показује и правац кретања руке при писању слова које се учи и контролише како студенти за њим понављају те покрете, преписујући слово са табле.

Свако слово се прво уводи изоловано, те се по моделу исписује неколико редова. Затим се то слово пише у споју са другим словима у виду слога или целе речи. Што се тиче следеће фазе, спајања слова, за српске студенте не би требало да представља нарочит проблем, јер у српско-руској писаној графици ту има доста сличности.

Како би се гласовно-словна корелација боље запамтила, наставници се служе следећим облицима вежбања:

- наглас читање слогова, речи, реченица;
- преписивање слова, слогова, речи и реченица са табле, из уџбеника, из разних образаца;
- попуњавање празних места у речи, у реченици;
- диктати (словни, слоговни, лексички и фразни), у којима се речи пишу онако, како се изговарају;
- слушање и истовремено читање снимљених речи, реченица и текстова.

У руском језику се сва слова не изговарају како су написана. То је резултат одсуства директних корелација између система гласова и слова, па се један глас може изражавати различитим словима, а једно слово може означавати различите гласове. Зато студенти на Високој школи за туризам у оквиру почетног курса **Б** руског језика уче и правила писане речи – **ортографију** (правопис) као и правила о књижевном изговору – **ортоепију**.

Они студенти, који су раније учили руски језик (**А** ниво) у основној и средњој школи, или само у основној или само у средњој школи су се већ сусретали са објашњењима наставника из области правописа и књижевног изговора. Њима су презентирана правила, која они треба да запамте, а затим примене. Многа од тих правила захтевају знање граматике, те се зато, или пре или истовремено са правописом предаје и граматика. На пример, пре него што се усвоји правилно писање руске речце *не* са различитим врстама речи, полазници треба да имају представу о врстама речи, о кратким и дугим облицима придева и глаголских придева (партиципа), о партиципским конструкцијама. То потврђује, да је учење правописа руског језика у претходном школовању дуготрајан и сложен процес и који траје неколико година.

Сличан је случај са руским језиком (**Б** ниво) на Високој школи за туризам, који подразумева и могућност да студенти никада раније нису учили руски језик. С обзиром да се руски језик **Б** нивоа учи на све три године, постоје услови који омогућавају временски ход и след, да се и овде у континуитету предочавају и правописна и изговорна правила паралелно са граматиком. Ритам презентовања и усвајања пометутих правила прати број предвиђених предавања и вежби наставним планом и програмом. Овакав аналитички приступ се веома добро комбинује са синтетичким приступом усвајања правописних и изговорних правила и њиховим применама. Тако је, на пример, предвиђен читав низ вежбања, који су усмерени на то, да се у свести студената формира интегрална граfiјска слика речи која се учи.

У процесу формирања правописних навика се користи **преписивање, читање наглас, слушање паралелно са читањем, диктати**. Правописни диктати могу бити различити:

- аудитивни (записују се речи, реченице и текстови који се слушају);
- визуелни (на табли се записују речи или реченице, објашњавају се карактеристике написаних речи, затим се речи и реченице бришу, и студенти их репродукују по сећању);
- визуелно-аудитивни (реченице и речи се записују у свескама и на табли, затим се написано разматра);
- предупредительные/са претходним објашњењем (прво се анализирају карактеристике писања посебних речи, дају се упутства како би се лакше запамтили граfiјски облици тих речи, а затим студенти записују текст по слуху);
- самодиктати (полазници пишу по сећању раније научен текст).

Навешћемо пример аудитивног диктата из лекције 2, II књиге „Пособие по обучению письму. Материалы для работы со слуха”, што чини школски комплекс „Старт” (Олесинова, Сивенко, Шевелев, 1983б: стр. 24-25):

3. Выборочный диктант. Студенты, слушая программу телепередач на воскресенье, должны записать для себя, о чём будут передачи в 11 часов, в 12 и в 19 часов. (Коммуникативная установка: в воскресенье вы и ваш друг имеете возможность смотреть телевизионные передачи, которые начнутся в 11, 12 и 19 часов. Запишите, какие это будут передачи). Преподаватель выступает в роли диктора.

Программа передач на воскресенье

- В 8.00 смотрите телевизионную программу «Время».
- В 8.40 мы покажем киножурнал «Хочу всё знать».
- В 9.00 передача для студентов. Будет показан художественный фильм «Улица студенческого общежития».
- В 11.00 часов смотрите передачу о советском писателе Михаиле Шолохове.
- В 12.00 часов мы покажем новый фильм о городе Санкт-Петербурге.
- В 14.30 новости.
- В 15.00 смотрите международный футбольный матч. Встречаются футбольные Команды РФ и Франции.
- В 17.00 концерт народной музыки.
- В 18.40 выступают артисты Большого театра.
- В 19.00 передача о советских космонавтах.
- В 20.00 «Великий сын вьетнамского народа». Передача о товарище Хо Ши Мине.
- В 21.00 информационная программа «Время».
- В 21.45 выступает поэт Р. Рождественский.

Паралелно са диктатима се користе и друге врсте правописних вежбања:

- групписање речи према правописној или фонетској особености; на пример, наставник предочава студентима, да слово „г” може да означава три различита гласа [г] – *огóнь*, [к] – *друг*, [в] – *моегó*. Затим он даје полазницима низ речи, које садрже слово „г”, те предлаже да се те речи расподеле у три групе у складу са поменутиим варијантама изговора;

- избор речи према правописној, фонетској или морфолошкој особености; на пример, из текста треба изабрати речи, које садрже меки знак, исписати придеве и подвуги њихове суфиксе и др.;

- попуњавање празних места у речима;

- аудирање снимљених текстова и попуњавање празних места у реченицама;

- анализа творбе речи;

- правописне укрштенице, загонетке и задаци; на пример, састављање речи од понуђеног низа слова, погађање речи, састављање речи, у којима су дата прва и последња слова и др.

На убрзавање аутоматизма у стицању графичких навика утичу вежбања, која студенти реализују у одређеним временским размацама. То је **читање текста у одређеном времену и коришћење картица са краткотрајним показивањем** (током једне секунде студенти погледају картицу, која садржи реч, коју они одмах читају наглас или записују у свеску).

Када се студенти упознају са свим руским словима, наставник објашњава њихов редослед у руској азбуци. Он указује на то, да свако од тих слова има свој назив и да ти називи нису истог типа: „К” „к” [ка], „Л” „л” [эль], „М” „м” [эм], „О” „о” [о], „П” „п” [пэ]. Полазници треба да науче називе слова, како би исправно читали абривијатуре, на пример: МГУ [эмгэу], СНГ [эсэнгэ], МВД [эмвэдэ]. Осим тога, знање руске азбуке је неопходно ради лакшег коришћења речника и приручника. Усвајању азбуке помажу следећа вежбања:

- стављање понуђених речи у азбучни редослед;
- тражење речи у речнику у одређеном времену.

► Нема много научне литературе о питањима изучавања руске графичке и ортографије. Углавном су коришћени радови А.Н.Щчукина (1973) и Э.Ю. Сосенко (1982). Студентима, који желе да дубље проуче ову проблематику, препоручујемо: «Настольную книгу преподавателя иностранного языка» (Маслыко, Бабинская, Будько, Петрова, 1998); уџбеник «Обучение русскому языку: Начальный этап» (Химик, Карташева, 1997); научне радове (Варюшенкова, Любимова, 1986; Каверина, 2004).

2.6.4. ФОРМИРАЊЕ ЛЕКСИЧКИХ НАВИКА

Већ од првог дана сусрета са руским језиком на Високој школи за туризам, студенти слушају, читају, уче да изговарају и пишу речи. При том свака реч не представља само збир гласова или слова, већ наступа као језички знак, који има план садржаја и корелације са другим речима у реченици. Чим реч постане јединица у учењу руског језика, почиње се са радом на формирању лексичких навика.

У научној лингвистичкој литератури је прихваћено да се разликују продуктивне и рецептивне лексичке навике (Шатилов, 1985). Продуктивне лексичке навике су навике избора и употребе речи у говору и писању, а рецептивне лексичке навике су навике препознавања и разумевања речи при читању и аудирању. У основи лексичких навика лежи веза облика и значења. Суштина лексичких навика се огледа у томе, да прихваћена реч (облик) у свести полазника одмах производи њено значење, а неопходно значење производи одговарајући облик. (Е. И. Пассов, 1989) указује такође на значај познавања правила спојивости речи ради реализације лексичких операција: и разумевање речи и њихов избор зависи од контекста.

Паралелно са лексичким навикама издвајају се и лексичка знања – познавање облика, значења и правила употребе речи, а такође веза те речи са другим речима у лексичком систему руског језика. Као важан предуслов за формирање лексичких навика јесте управо овладавање тим лексичким знањима. Ипак, на почетном нивоу учења руског језика дешава се и то, да студент научи руску реч, али је у свом говору не употребљава и са напором је препознаје у тексту приликом читања. Лексичка знања нису довољна за укључивање проучаваних речи у говорну делатност - неопходне су лексичке навике.

Са појмовима **продуктивне и рецептивне лексичке навике** су тесно повезани и појмови **активно и пасивно владање језиком**. Разлика између активног и пасивног владања језичким материјалом се састоји у следећем:

а) при активном владању језиком човек користи све врсте говорне делатности, а при пасивном само рецептивне;

б) све врсте говорне делатности при активном владању језиком се реализују на потпунијем нивоу, него при пасивном владању језиком (Шатилов, 1985).

Другим речима, активно владање језиком (или активни речник) се ослања на продуктивне и рецептивне навике, које су формиране код студената; пасивно владање

језиком (или пасивни речник) се ослања само на рецептивне навике, а понекад само на језичка знања.

Лексички минимум, како смо то већ помињали, и који је представљен у образовним програмима за студенте који уче руски језик на Високој школи за туризам, чини 3000 – 3150 речи. Наравно, било би оптимално, када би студенти могли све те речи да усвоје активно. Али, у стварности се то не дешава. Према подацима Т. Н. Протасове, за годину дана учења студенти могу да усвоје 1500 – 1800 лексичких јединица активно и 1000 лексичких јединица пасивно. То значи, да на крају курса они могу да користе у говору и писању 1500 – 1800 речи, а да разумеју при читању и аудирању 2500 – 2800 речи (Протасова, Соболева, 1978: стр. 11-12). Ипак треба имати у виду да је граница између активног и пасивног речника покретна: реч, која је усвојена активно, временом може постати пасивна, уколико се не користи у говорној делатности, нарочито у говору и писању. Реч, која је усвојена пасивно, у повољним условима може бити активирана и у правом моменту употребљена у говору (Глухов, Щукин, 1993: стр. 110).

У наставном процесу се рад са лексиком, која је намењена активном и пасивном усвајању, организује на различите начине. За пасивно усвајање лексике је неопходно да студент: а) препозна особености значења или комплекса значења нове речи; б) научи дату реч; в) често среће ту реч у текстовима за читање и аудирање.

Препознавање карактеристика значења речи се врши на различите начине. То зависи од тога да ли полазнику у томе помаже наставник, или студент самостално покушава да одреди значење речи. Наставник врши семантизацију речи, користећи следеће поступке:

- демонстрацију предмета, радњи, ликова; гестикулацију, мимику;
- превод речи одговарајућим еквивалентом матерњег/српског језика;
- подробно тумачење значења речи на матерњем/српском језику полазника или на руском језику (упућивање на српску реч и њену конкретизацију путем додавања низа основних карактеристика; набрајање основних семантичких компонената дате речи);
- упућивање на контекст или ситуацију, у којима се често користи та реч;
- ослонац на вези дате речи у лексичком систему руског језика (коришћење синонима и антонима; указивање на место речи у низу речи, које су студентима већ познате и обједињене општом темом, упућивање на српске речи уз увођење анализе значења тих речи).

У пракси учења руског језика у оквиру објашњења значења речи, не користи се само један, већ неколико наведених поступака. То омогућава прецизнију семантизацију одређене речи.

Објашњење значења речи се често прати објашњењем њених граматичких и фонетских карактеристика. На пример, ако се уводи нови глагол, наставник обраћа пажњу на карактеристику глаголског вида, те наводи у пару свршен и несвршен вид тог глагола. Такође упућује на особености конјугације и рекције датог глаголског пара, ставља акценат на различите њихове облике.

У самосталном раду са текстом студенти често срећу нове речи. Ради успостављања њиховог значења они треба да знају да се користе двојезичним речником. Може се претпоставити да сви студенти не умеју да се користе речницима. Многи морају то да науче. Већ смо помињали значај познавања руске азбуке због брзог тражења речи у речнику. У исто време студентима се мора објаснити да се не могу сви облици речи онако како стоје у тексту наћи као такве у речнику. Потребно је знати основне (речничке) облике речи. Они им се морају презентовати, како би студенти кроз вежбу научили да од облика речи које срећу у тексту дођу до њихових основних облика. Осим тога је веома важно да се скрене пажња студената на типски садржај речничке ставке, на могућа условна означавања, а такође и на то, да руској речи може одговарати неколико речи у српском језику. На тај начин се студенти упућују да путем вежбања изврше правилан избор значења речи у зависности од контекста. При том се могу користити следеће врсте вежбања:

- налажење речи у речнику (на време);
- одређивање основног облика речи;
- сврставање речи у одређену врсту речи.

Уколико немају речник, или уколико у речнику није наведено значење, у којем се реч среће у датом контексту, студенти самостално могу да га одреде, ако користе **языковую догадку/језичку досетку**. При том се они ослањају на: а) анализу контекста, б) анализу структуре речи, в) знање интернационалних речи. Коришћење оваквих поступака доприноси да се неколико пута повећа пасивни речник студената. У том случају методичари говоре о **потенцијалном речнику**, подразумевајући под тим речи, које раније нису постојале у језичком искуству студената, али које они могу да разумеју на основу језичке досетке. Како би се развило умење језичке досетке користе се следеће врсте вежбања:

- одређивање значења нове речи према творбеном моделу;

- откривање речи, помоћу спољне сличности са речима матерњег језика (интернационализми), и одређивање њиховог значења;

- извођење значења речи на основу контекста.

У сваком случају је боље, када студент у самосталном раду при одређивању значења речи користи не само један, већ више поступака: и тражење значења у речнику, и анализу контекста, и творбену анализу, и успостављање сличности руских речи са матерњим и/или интернационалним речима.

Када полазници спознају облик, значење и употребу нове речи, потребно је да се та реч научи. Постоје различити поступци упамћивања речи:

- учење речи према оном редоследу како се оне појављују у тексту;

- учење речи са ослонцем на њихове парадигматске везе (уче се речи једног лексичко-семантичког поља, речи са истим префиксом, синоними, антоними);

- речи се памте у склопу реченице, текста;

- исписивање речи на картицама и упамћивање тих речи у процесу вишекратног прегледавања тих картица;

- учење руских речи са ослонцем на њихове асоцијативне везе са речима матерњег језика итд.

Студенти треба да познају различите варијанте тих поступака, те на тај начин могу сами да праве избор у зависности од индивидуалних могућности.

Како смо то већ раније помињали, сама чињеница упамћивања речи у почетној етапи учења не даје увек у резултату једноставно препознавање значења речи у контексту. Како би се процес разумевања речи лакше реализовао, аутори уџбеника теже да омогуће појављивање те речи у наставним текстовима. У научној литератури не постоји јединствено мишљење о томе, колико пута реч треба да се појави у уџбеничким текстовима како би се успешно усвојила. Једни научници сматрају, да је довољно пет пута, други пишу, да студент треба да прочита или чује реч двадесет пута. Наравно, број неопходних понављања зависи у првом реду од индивидуалних карактеристика полазника (нарочито, од искуства у учењу страних језика) и од карактера речи која се учи. У сваком случају се стичу солидније рецептивне лексичке навике уколико студенти чешће срећу дату реч при читању или аудирању.

Како би се формирале продуктивне лексичке навике у оквиру већ наведених поступака, неопходно је да се реч која се учи користи још и у продуктивном говору полазника. У припремна вежбања продуктивног типа спадају:

- називи речи, које означавају различите предмете или ликове на слици;

- избор речи, које се могу спајати са датом речју, и састављање од њих синтагми;
- попуњавање празних места у реченицама;
- завршавање реченица уз коришћење: а) речи из предложеног списка, б) речи из прочитаног текста, в) било којих могућих речи у датом контексту.

Сва претходно описана вежбања су језичка. Њихова корисност је очигледна, иако она још увек не производе слободну употребу речи у продуктивном говору. Лексичке навике страног језика се формирају и кроз условно-комуникативна вежбања. Тако, на пример, веома су корисна условно-комуникативна вежбања у смислу замене. Студентима се на часовима у својству образаца предлаже одређен наставни дијалог, који одговара адекватној говорној ситуацији. Студенти га читају, изговарају, а затим састављају своје дијалогe на основу понуђеног дијалога-образца, мењајући његово лексичко пуњење. Навешћемо пример таквог вежбања из уџбеника Л. В. Московкина и Л. В. Сильвине «Русский язык» (2004: стр. 83):

36. Спросите, как называется место, где вы находитесь.

Образец:

- Скажите, пожалуйста, как называется эта улица?
- Это Большая Морская улица.

Слова для диалогов: улица, проспект, площадь, остановка, станция метро, музей, театр, парк.

Студенти усавршавају лексичке навике, користећи се изворним комуникативним вежбањима, или, другим речима, кроз праксу аудирања, говора, читања и писања.

Како се не би формиране лексичке навике изгубиле, потребно је уз њих формирати и лексичка знања студената. Нарочито је важно познавање тога, с којим другим речима је повезана дата реч у лексичком систему руског језика. У оквиру тога, српски студенти у учењу руског језика користе следеће врсте вежбања, која доприносе учвршћивању веза речи која се изучава са другим речима:

- одређивање теме, на коју се односе дате речи;
- тражење у речнику речи, које су потребне за вођење разговора на одређену тему;
- распоређивање речи по тематским групама;
- избацивање речи, које не припадају датој тематској групи;

- тражење синонима или антонима за дате речи, замена датих речи синонимима или антонимима;
- тражење речи са истим кореном, префиксом, суфиксом;
- тражење речи, које означавају: а) предмете, б) радњу, в) квалитет;
- разграничавање речи, блиских по значењу.

Овакве вежбе се користе на нивоима систематизације наученог лексичког материјала, углавном после наученог једног поглавља из уџбеника или после циклуса обрађених поглавља. Навешћемо у смислу примера низ лексичких вежбања из поглавља 6 уџбеника „Старт-2” (Протасова, Нахабина, Соболева, 1981: стр. 112):

35. Расскажите о своём младшем брате (младшей сестре). Какие слова и словосочетания нужны вам для этого рассказа? (Напишите их.)

36. Какие слова вы можете поставить в этот ряд: мать..., бабушка..., жена..., дочь..., сестра... .

37. Напишите антонимы: старший брат ≠ ..., старый друг ≠ ..., старый человек ≠ ... .

38. Какие слова и словосочетания нужны вам для рассказа о своей семье: Кто где работает, учится? Сколько человек в семье? Бюджет семьи?

► Подробније информације о учењу лексике руског језика као страног могу се наћи у књигама А.Ф.Колесникове (1977), И.П. Слесареве (1980), Е. М. Верещагина и В. Г. Костомарова (1990), а такође у чланцима (Воскресенская, 1977; Киселева, 1984 и др.). Поглавља, која су посвећена учењу лексике су саставни део многих истраживачких радова из методике учења руског језика као страног (Леонтьев, Королева, 1982; Щукин, 1990; Химик, Курташева, 1997; Лысакова, 2004), а такође улазе и у састав уџбеника «Настольная книга преподавателя иностранного языка» (Маслыко, Бабинская, Будько, 1998).

2.6.5. ФОРМИРАЊЕ ГРАМАТИЧКИХ НАВИКА

По правилу, већ од првог дана учења руског језика, студенти на Високој школи за туризам граде од научених речи реченице на руском језику. Од тог момента се почиње и са обучавањем граматике.

Када се говори о учењу граматике у оквиру практичног курса руског језика као страног, пре свега се има у виду формирање граматичких навика – продуктивних и рецептивних. Продуктивне граматичке навике су навике избора и употребе у говору синтаксичко-морфолошких структура реченице. Рецептивне граматичке навике су навике препознавања и разумевања тих структура. На тај начин, у основи сваке граматичке навике лежи веза облика и функције. Суштина навике се огледа у томе, да примљени облик аутоматски у свести студента асоцира његову функцију, а неопходна функција аутоматски производи одговарајући облик.

Паралелно са граматичким навикама веома је важно да студенти стекну и граматичка знања – знања облика, значења и карактеристика употребе синтаксичко-морфолошких средстава руског језика. Овладавање тим знањима је основни предуслов за достизање солидности у формирању навика.

Владање граматичким аспектом језика такође може бити активно и пасивно. На Високој школи за туризам студенти одмах овладавају активно неким појавама руске граматике. Извесне појаве савладавају прво пасивно, да би касније, после неког времена, пренели те појаве у област активне граматике. У области граматичких појава, као што су конструкције партиципа и глаголског прилога знања бивају само пасивна.

Рад са граматичким материјалом, који је намењен за активно и пасивно усвајање се изводи на различите начине. За пасивно усвајање је неопходно, да студент: а) овлада обликом и функцијом дате граматичке појаве, б) научи у виду модела реченицу, која садржи дату појаву; в) среће дату појаву у тексту за читање и аудирање. За активно усвајање то није довољно. Неопходно је да студенти још реализују вежбања, која су усмерена на формирање граматичке навике, и често користе научену граматичку појаву у властитом говору.

Јединица учења у оквиру граматичког аспекта говора у практичном курсу језика није синтаксичко-морфолошка структура, већ реченица, која је заснована на тој структури, у јединству свих њених аспеката: фонетског, граfiјског, лексичког и граматичког. Како смо то већ помињали, такву реченицу методичари зову **речевой образец/говорни образац**, истичући самим тим две његове карактеристике: а) његов

говорни карактер, могућност да се укључи у било које говорно окружење, у лингвистички и екстралингвистички контекст; б) примерност, могућност да се по аналогији са њим гради низ сличних по структури реченица. Међутим, у виду говорног образаца се не појављују само реченице, већ и дијалогски текст, типски фрагмент монолошког текста и чак сам текст. Зато би прецизнији назив за јединицу учења граматике био **типовое предложение/типска реченица**.

Грамматички материјал у уџбеницима руског језика за Високу школу за туризам је организован у виду серије таквих типских реченица, које из часа у час постају све сложеније. Обично је у структури лекције свака таква реченица урамљена, а нов материјал је издвојен посебним словима/писмом. На пример, рад на тему «Родительный падеж в сочетании с числительными» у уџбенику (Михајловић, 2007: стр. 14), после теоријског објашњења употребе поменутог генитива презентује се вежбање у виду серије типских реченица:

УПРАЖНЕНИЕ

10. Слова, данные в скобках, поставьте в нужном числе и падеже.

1. Сейчас три (*час*) пятнадцать (*минута*).
2. Мы живём здесь уже два (*год*).
3. Мне нужно заплатить в кассу сто шестьдесят (*рубль*).
4. Обычно в апреле на улице плюс три – плюс четыре (*градус*).
5. Я хочу съездить в Вильнюс на два (*день*).
6. Моя подруга вышла замуж в девятнадцать (*год*).
7. Эта книга на четыре (*рубль*) дороже.
8. Я вернусь домой через шесть (*месяц*).
9. У меня с собой мало (*деньги*).
10. У вас есть несколько (*минута*)? Мне нужно с вами поговорить.

Исто тако, рад на тему «Родительный падеж имён существительных в отрицательных конструкциях» у уџбенику «Русский язык» (Московкин, Сильвина, 2004: стр. 108) почиње са презентацијом говорног образаца:

Дениса нет дома.

Наставник, почињући рад на конкретну граматичку тему, представља дату типску реченицу студентима, изговара је и обраћа пажњу на интонацију. Затим објашњава студентима значај те граматичке појаве и карактеристике њене употребе. Такава објашњења се понекад дају и на српском језику, уколико у групи претеже број оних студената који никада нису учили руски језик, а само објашњење граматичке појаве је нешто сложеније. Уколико се и такав начин покаже као немогућ на почетном

стадијуму учења, студентима се даје могућност да сами наслућују значај граматичког материјала на основу интуиције. У томе им помаже блиска сродност руско-српског језика, контекст или ситуација, која прати дату реченицу, а такође и средства очигледне наставе. Међутим, чим студент дође у ситуацију да разуме објашњења наставника на руском језику, прелази се са ослонаца на интуицију на ослонац разумевања, тј. реализује се увођење типске реченице уз објашњење на руском језику.

Постоје два основна начина увођења граматичких објашњења (правила): **индуктивни и дедуктивни.**

Индукција у најширем смислу претпоставља пут од појединачног ка општем, а у нашем случају пут од разматрања једног или неколико примера ка самосталном извођењу правила (наставник само усмерава и коригује тај процес). Навешћемо пример индуктивног увођења граматичког материјала: генитив са предлозима *из* и *с* за означавање тачке почетка кретања (Московкин, Сильвина, 2004: стр.115):

Проанализируйте таблицу. Обратите внимание на предлоги, употребляющиеся с формами родительного падежа имён существительных. Как определить, в каких случаях нужен предлог *из* и в каких предлог *с*? Сформулируйте правило.

КУДА? (Винительный падеж)	ОТКУДА? (Родительный падеж)
в теа́тр	из теа́тра
в библиотéку	из библиотéки
на заво́д	с заво́да
на по́чту	с по́чты

Дедукција претпоставља пут од општег ка појединачном: у нашем случају након презентовања типске реченице наставник одмах саопштава студентима правило и илуструје га додатним примерима. На пример, наставник уводи говорни образац:

- **Откуда** ты идёшь?
- **Из театра.**

- и одмах објашњава, користећи очигледност, да се за означавање тачке почетка кретања користе облици генитива са предлозима *из* и *с*. Предлог *из* се употребљава са оним именицама, које у акузативу и локативу имају предлог *в*, а предлог *с* се

употребљава са оним именицама, које у акузативу и локативу имају предлог *на*. После таквог објашњења студенти прелазе на други начин наставног рада.

Сваки од поменутих начина увођења граматичког материјала има и своје предности и мане. Индуктивни начин развија самосталност студената, њихово мишљење, језичку домишљатост. Може се приметити, да тај начин у процесу наставе захтева дуже време, те се то може сматрати главним недостатком у условима наставе руског језика на Високој школи за туризам. Осим тога, индуктивни метод се не може користити у случају када граматичка појава која се учи нема аналогни случај у матерњем језику или у већ пређеном наставном материјалу на руском језику. Дедуктивни поступак нема развојну функцију, те зато омогућава временску економију у учењу.

Објашњења, која се користе у етапи увођења граматичког материјала, подразумевају: правила-инструкције, која се саопштавају студентима, шта они треба да раде, како би правилно изразили сопствену мисао или разумели туђу. Неки методичари сматрају, да при формирању продуктивних граматичких навика правила-инструкције треба да се формулишу по принципу «од функције ка облику». На пример: *Для выражения действия в прошлом необходимо образовать от основы инфинитива глагольные формы на -л, -ла, -ло, -ли: читать – он читал; слушать – они слушали.*

При формирању рецептивних граматичких навика та правила треба да се формулишу по принципу „ «од облика ка функцији». Наставник бира онај начин објашњења, који сматра да је бољи. У процесу учења је најважније достићи такав степен, да усвојен облик аутоматски производи његову функцију, а функција – облик.

То такође не зависи од карактера правила-инструкције, већ од вежбања, која су намењена формирању продуктивних и рецептивних навика.

Уколико синтаксичке конструкције које се усвајају имају различите морфолошке варијанте, онда се све те варијанте дају у уопштеној табlici. Осим тога, на нивоу увођења граматичког материјала је сврсисходно користити специјално сачињене микротекстове, који су намењени проучавању и анализи функционисања датог говорног образаца у контексту. Уколико су у тај микротекст укључене све морфолошке варијанте материје која се учи, или, пак, већи њихов део, онда се може дати задатак студентима да науче тај микротекст напамет, са циљем, да на наредном часу могу да га репродукују у форми самодиктата.

Навешћемо фрагмент часа, који је посвећен раду на тему «Винительный падеж неодушевлённых имён существительных в значении прямого объекта» и који илуструје све наведене поставке (Московкин, Сильвина, 2004: стр. 24 – 25):

Это газета. Нина читает газету.

1. Читайте и анализируйте.

Это журнал. Денис читает журнал.   Что читает Денис? – Журнал.

Это газета. Нина читает газету.   Что читает Нина? – Газету.

Это письмо. Виктор читает письмо.   Что читает Виктор? – Письмо.

Это журналы, газеты, письма.   Что читают студенты? –

Студенты читают журналы,   Журналы, газеты, письма.

2. Проанализируйте таблицу.

ВИНИТЕЛЬНЫЙ ПАДЕЖ НЕОДУШЕВЛЁННЫХ
ИМЁН СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ
(единственное и множественное число)

Род и число	Именительный падеж (что?)	Винительный падеж (что?)	Окончания винительного падежа
Мужской род	журнал	журнал	-
	словарь	словарь	-
	музей	музей	-
Женский род	газета	газету	-У
	статья	статью	-Ю
	аудитория	аудиторию	-Ю
	тетрадь	тетрадь	-
Средний род	письмо	письмо	- О
	море	море	- Е
	здание	здание	- ИЕ
Множественное число	журналы	журналы	-Ы
	словари	словари	- И
	музеи	музеи	- И
	газеты	газеты	- Ы

статѝ	статѝ	- И
аудиторѝи	аудиторѝи	- И
тетради	тетради	- И
пѝсьма	письма	- А
моря	моря	- Я
здания	здания	- Я

3. Обратите внимание.

читáть,		читáть журнал
слúшать,	ЧТО?	слúшать мýзýку
повторя́ть,		повторя́ть слова́
изучáть,		изучáть хѝмию
знать,		знать грамматику
проверя́ть,		проверя́ть диктáнт
исправля́ть,		исправля́ть оши́бки
решáть,	ЧТО ?	решáть зада́чу
объясня́ть,		объясня́ть грамматику
расскáзывать,		расскáзывать текст
делáть,		делáть упражнѝние

4. А) Прочитайте текст.

Это нáше общезнáтие. Сейчáс Мáрко изучáет рýсский язык. Он читáет текст и рассказывáет его. Он пишет упражнѝние, проверяет его и исправляет оши́бки. Потóм он проверяет слова́.

Мѝлан изучáет математику. Он читáет учебник и решáет зада́чи.

Зóран и Югослáв отдыхáют. Зóран слúшает мýзýку, а Югослáв читáет стáтью.

Б) Ответьте на вопросы.

Что дѝлает Марко? Что он читáет? Что он рассказывáет? Что он пишет? Что он дѝлает потóм? Что дѝлает Мѝлан? Что дѝлает Зóран? Что дѝлает Югослáв?

Стварање продуктивних граматичких навика се реализује уз помоћ језичких и условно-комуникативних вежбања. Уколико језички материјал, који се учи нема структурну сложеност, те студенти могу одмах да запамте све морфолошке варијанте изучаване синтаксичке конструкције, одмах се може прећи на остварење условно-комуникативних вежбања, а да се не обрати пажња на језичка вежбања. Управо се тако поступа, када се ради са говорним образцем *У меня есть друг (брат, сестра...)*. У

датом случају, градећи реченице по аналогији са говорним образцем, студенти само стављају речи у номинатив и не врше никакве трансформације.

Ако материјал има сложен систем варијаната, онда се пре укључивања изучаване граматичке појаве у говор, студентима предлажу језичка вежбања. Тако, на пример, генитив множине именица има разгранат облички систем, чија је творба условљена родом именице и врстом основе. После објашњења законитости у творби тих облика, наставник предлаже студентима језичка вежбања, која омогућавају првостепено утврђивање датог материјала, и тек после тога прелази на условно-комуникативна вежбања.

Обично наставник користи следеће врсте језичких вежбања:

- творбу једне врсте граматичких облика од других: а) изолованих (*Образуйте формы сравнительной степени от данных имён прилагательных*), б) у саставу реченице (*Раскройте скобки, употребляя соответствующую грамматическую форму*);

- попуњавање празних места у реченици (*Вставьте вместо точек слова в нужной форме. Закончите предложения*);

- избор правилног облика од неколико реченица;

- састављање реченица: а) од задатих речи, б) помоћу таблица за супституцију (подстановочная таблица), в) на основу образаца, г) у односу на дату слику;

- замена у реченици издвојених речи другим речима;

- трансформација реченица, на пример, спајање простих реченица у сложену, пренос директног говора у индиректни;

- проширивање и скраћивање реченица.

Користе се следеће врсте условно-комуникативних реченица:

- имитативне, у којима се говорни образац понавља без промене или уз незнатне измене (*Скажите, что вы делали то же, что и ваш собеседник. Подтвердите высказывание собеседника. Скажите, что сегодня всё было, как обычно. Согласитесь с высказыванием собеседника*);

- подстановочные/за замену, супституцију, у којима се мења лексичко пуњење говорног образаца (*Посоветуйте другу посмотреть фильм, прочитать книгу, рассказ, который вам понравился. Спросите как пройти к известным музеям Санкт-Петербурга, например, к Русскому музею. Узнайте, где находится Мариинский театр, Зоологический музей и проч. Пригласите друга в гости, не забудьте сообщить ему свой адрес*);

- трансформационе, које омогућавају комбиновање, замену, скраћивање или проширивање задатих говорних образаца (*Выразите ту же мысль иначе. Скажите, какие вопросы вы зададите собеседнику, если захотите узнать о ... Передайте собеседнику смысл следующего сообщения своими словами. Подумайте и скажите, что вам нужно сделать в создавшейся ситуации. Разложите действие на более мелкие действия; сообщите подробно о том, что вы собираетесь делать*);

- репродуктивне (полустваралачке), у чијој реализацији студенти користе граматичке облике и лексичке јединице, усвојене из претходних вежбања, самостално бирајући језичка изражајна средства (*Вчера я был в универмаге и купил там одну вещь. Угадайте что. – Шапку? – Нет. – Галстук? – Нет – Рубашку? – Да, рубашку*).

Предлажући студентима условно-комуникативно вежбање, наставник треба да објасни његов циљ (на почетном нивоу учења то може да буде урађено на матерњем језику студената) и да демонстрира, како треба да се реализује то вежбање. Затим се на материјалу образаца обрађује изражајна страна говора: логички акценат, емоционална обојеност и др. После тога наставник распоређује групу студената на парове, и студенти почињу да реализују то вежбање.

Какве су особености формирања рецептивних граматичких навика?

Како би се нови граматички облици лакше препознавали у текстовима, потребно је да се често понављају, и у многим случајевима је то довољно за стицање рецептивних граматичких навика. Ипак се понекад дешава да студенти не распознају проучаване граматичке појаве, те их бркају са хомонимским облицима. У циљу превазилажења таквих грешака, неопходно је да се с времена на време обрати пажња на анализу датих облика у текстовима који се читају. Осим тога, користе се и језичка вежбања, која су аналогна вежбањима, намењеним за стицање продуктивних граматичких навика. Понекад се примењују и посебне врсте вежбања, усмерене на:

- препознавање проучаване граматичке појаве (*Найдите в тексте предложения, содержащие новое грамматическое явление. Подчеркните данное грамматическое явление в тексте. Определите последовательность операций, необходимых для узнавания данной формы в предложении*);

- корелацију облика проучаване граматичке појаве са значењем (*Определите значение данной грамматической формы. Передайте смысл данного предложения другими языковыми средствами. Переведите предложение на сербский язык. Объясните употребление данной формы*);

- диференцијацију проучаваног граматичког материјала и претходног знања (*Прочитайте пары предложений и установите, в чём их различие. Скажите от каких глаголов образованы данные формы*).

Понекад су студенти у ситуацији да усвајају и користе у говору граматичку појаву, која је планирана да се посебно учи у неком каснијем периоду. У том случају наставници користе такозвани **лексический способ/лексички начин** увођења граматичког материјала. Тако се граматички облик уводи изван система, као посебна језичка чињеница. Као такав, он не подлеже анализи и посебном тренингу, те га студенти памте као готову нерашчлањену јединицу. Тако, на пример, већ на првом часу студенти усвајају облик заповедног начина (*Слушайте! Повторяйте! Читайте! Пишите!*) као јединичне језичке чињенице, као посебне речи, не познајући законитости њихове творбе. На каснијим стадијумима учења ће обрађивати облике заповедног начина. Други пример: већ на првим часовима руског језика на Високој школи за туризам студенти треба да науче да изговарају за њих значајне фразе, као у вежбању из уџбеника (Михајловић, 2007: стр. 6):

6. Я работаю где? в школе (в институте, в университете, в научно-исследовательском институте, в поликлинике, в больнице, в театре, на заводе).

Я учусь где? в школе (в институте, в университете, на курсах русского языка).

Я учусь в Высокой туристической школе.

Я учусь на первом (на втором, на третьем, на четвертом, на пятом) **курсе.**

Я учусь на филологическом факультете.

математическом	биологическом
физическом	историческом
юридическом	медицинском

Ово вежбање садржи облик локатива именица и придева. Ти облици ће се посебно учити у даљем раду, али путем наведених вежбања, студенти памте те фразе без икаквих језичких анализа. Такође, на лексичком нивоу се уводе многи облици из области говорне етикеције, као и говорни клишеи. То можемо илустровати вежбањима из првог поглавља поменутог уџбеника, стр. 5-7: (АВТОБИОГРАФИЈА. ЗНАКОМСТВО. ВСТРЕЧИ)

1. **Меня зовут...** .

Разрешите представиться. Меня зовут... .

Я хочу представить вам моего друга. Его зовут... .

Я хочу представить вам мою подругу. Её зовут... .

2. **Я** приехал о т к у д а ? **из России** (из Сербии, из Англии, из Германии, из Италии, из Франции, из Японии, из Кореи, из Дании, из Финляндии, из Швеции, из Испании, из Америки, из Швейцарии).

Я – из Сербии.

3. **По национальности я кто? серб/сербка.**

немец/немка, немцы

- Вы немка?

итальянец/итальянка, итальянцы

- Да, я немка, но живу в Швейцарии.

японец/японка, японцы

кореец/корейка, корейцы

- А я - из Америки. Но по национальности я

испанец/испанка, испанцы

тоже немец. Мои родители переехали в

финн/финка, финны

Америку из Германии.

швед/шведка, шведы

датчанин/датчанка, датчане

француз/француженка, французы

англичанин/англичанка

Я родился (родилась) г д е ? в Сербии (в России, в Англии, в Германии, в Италии, во Франции, в Японии, в Кореи, в Швейцарии, в Финляндии, в Швеции, в Испании, в Америке, в Дании).

4. **Мне сколько? семнадцать** (восемнадцать, девятнадцать, двадцать, тридцать, сорок, пятьдесят, шестьдесят, семьдесят) **лет.**

Мне двадцать один год.

два (три, четыре) года.

пять (шесть, семь, восемь, девять) **лет.**

Мне тридцать (40, 50, 60, 70) один год.

два (три, четыре) года.

пять (шесть, семь, восемь, девять) лет.

5. **По профессии я кто? (будущий) экономист туризма.**

филолог

юрист

врач

физик

преподаватель

инженер

историк

учитель I

музыкант

биолог

строитель

переводчик

математик

Моя специальность – русский язык и литература.

математика

хирургия

физика

педиатрия

история

юриспруденция

биология

перевод с русского языка на немецкий

7. **Я приехал (приехала) в Россию в первый раз.**

Я был (была) в России в прошлом году.

год назад.

два (три, четыре) года назад.

пять (шесть, семь,...) лет назад.

8. **Я изучаю русский язык один год.**

два (три, четыре) года.

пять (шесть, семь,...) лет.

Я хорошо (плохо, немного) **говорю по-русски.**

по-английски
по-немецки
по-итальянски
по-французски

9. **Я (не) женат.**

Мою жену зовут... . По профессии она ... .

Я (не) замужем.

Моего мужа зовут ... . По специальности он... .

У меня есть кто? сын (дочь)2.

брат (родной брат, двоюродный брат); два двоюродных брата,
сестра (родная сестра, двоюродная сестра); две двоюродные сестры

мама	тётя	бабушка	племянник
папа	дядя	дедушка	племянница

Мой брат старше (младше) **меня** на один год
на два (три, четыре) года.
на пять лет.

Я похож (похожа) **на кого?** **бабушку.**
дедушку.
маму.
папу.

10. **Я люблю что?** в и н. п.

спорт.
книги.
музыку.
театр.
кино.

Мне нравится кто? что? этот вид спорта.

Я увлекаюсь чем?

спортом.
теннисом
плаванием

театром
кино

Исто тако и током читања наставног текста, студенти могу да наиђу на граматичку појаву, чије је увођење планирано за неко касније време. У том случају наставник такође користи *лексички начин увођења граматичког материјала*: он објашњава студентима значење датог облика, али не анализира његове варијанте и не предлаже никаква вежбања ради утврђивања датог материјала. На пример, у оквиру првог центра студенти уче облике косих падежа именица. Одговарајући облици придева се понекад уче истовремено са облицима именица, а понекад и у каснијем периоду (у другом центру). У неким случајевима аутори уџбеника се труде да не стављају облике косих падежа придева у наставне текстове све до оног тренутка док их студенти посебно не проуче. Ипак, текстови без придева стварају утисак вештачке и неаутентичне наставне грађе. Зато се такви облици срећу у текстовима и производе питања код студената, иако њихово значење обично не изазива тешкоће (непознавање флексије не омета разумевање граматичког и лексичког значења придева). У таквим

случајевима наставник објашњава студентима, да су они у тексту срели одређен падеж, али ће га учити касније. Чак и вежбања, везано за та питања после наставниковог објашњења изостају.

Важна етапа у процесу учења граматике у оквиру практичног курса руског језика као страног је систематизација наученог граматичког материјала. Током учења на Високој школи за туризам настала је пракса организовања специјалних часова за понављање, чији је циљ систематизација граматичких знања, која су студенти усвојили на часовима на несистематизован начин у процесу формирања продуктивних и рецептивних навика. По правилу, такви часови се реализују један до два пута месечно, након пређеног одређеног броја граматичких тема.

На часовима за понављање или утврђивање градива се обично користе таблице, које садрже обрађене граматичке облике на претходним вежбањима. Оне се презентирају студентима како би могли да врше анализу пређеног градива. Понекад, аутори у концепту својих уџбеника користе такве таблице, па их стављају на крај књиге, где као и речник, служе студентима за стално подсећање и утврђивање пређене лексике и граматичких облика. У прилог томе, навешћемо примере из уџбеника (Михајловић, 2007: стр. 258-261):

ГРАММАТИЧЕСКИЕ ТАБЛИЦЫ

ОКОНЧАНИЯ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ В ИМЕНИТЕЛЬНОМ ПАДЕЖЕ

Мужской род	Женский род	Средний род
<p><i>твёрдый согласный и -</i> Й</p> <p>гóроД чайЙ автóбуС герóЙ вокзáЛ музéЙ</p> <p>карандáШ ноЖ</p>	<p style="text-align: center;">-А (-Я)</p> <p>мáмА лéкциЯ сестрА землЯ книгА стáнциЯ</p> <p style="text-align: center;"><i>твёрдый согласный</i></p> <p style="text-align: center;">мыШь роЖь</p>	<p style="text-align: center;">-О (-Е)</p> <p>óзерО мóрЕ окнО сóлнцЕ лétО здáниЕ</p>
<p style="text-align: center;"><i>мягкий согласный</i></p> <p>деНь кóреНь корáблЬ дожДь огóНь рублЬ</p> <p>мяЧ плаЩ</p>	<p style="text-align: center;"><i>мягкий согласный</i></p> <p>мыслЬ óсеНь жизНь двеРь тетрАдь грязЬ</p> <p style="text-align: center;">ноЧь пóмоЩь</p>	
<p style="text-align: center;">-А (-Я)</p> <p>пáпА дядЯ дéдушкА</p>		

1. Существительные на **-мя** (**имя, время, знáмя** и другие) относятся к **среднему роду**.
2. Заимствованные существительные, обозначающие неодушевлённые предметы (**метрó, пальтó, таксí, интервьú**), относятся к **среднему роду** и не изменяются по падежам.

! Слово **кóфе** относится к **мужскому роду** (чёрный кофе).

3. Существительные, указывающие на профессию, относятся к лицам мужского и женского пола: **Он детский врач; Она детский врач; Он опытный судья; Она опытный судья.**

ОКОНЧАНИЯ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ В ИМЕНИТЕЛЬНОМ ПАДЕЖЕ

Мужской род	Женский род	Средний род
-ЫЙ (-ИЙ); -ОЙ	-АЯ (-ЯЯ)	-ОЕ (-ЕЕ)
но́в ЫЙ глубóк ИЙ молодó Й	но́в АЯ зíмн ЯЯ	но́в ОЕ зíмн ЕЕ
ста́р ЫЙ стрóг ИЙ дорогó Й	ста́р АЯ по́здн ЯЯ	ста́р ОЕ по́здн ЕЕ
си́льн ЫЙ тíх ИЙ простó Й	глубóк АЯ лéтн ЯЯ	глубóк ОЕ лéтн ЕЕ
хоро́ш ИЙ больнó Й	хоро́ш АЯ да́льн ЯЯ	доро́г ОЕ хоро́ш ЕЕ
зíмн ИЙ плохó Й	дорогá Я вечерн ЯЯ	больнó Е вечерн ЕЕ
по́здн ИЙ зл ОЙ	больнá Я домашн ЯЯ	стрóг ОЕ домашн ЕЕ

РОДИТЕЛЬНЫЙ ПАДЕЖ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ (КОГО? ЧЕГО?)

Единственное число		
Мужской род	Женский род	Средний род
У меня нет (чего?)		
<p>журнал У меня нет журналА.</p> <p>словарь В библиотеке нет словарЯ.</p> <p>чай, музей У меня нет чайА. В городе нет музейА.</p>	<p>газета У меня нет газетЫ.</p> <p>тетрадь У меня нет тетрадИ.</p>	<p>мясо, молоко В холодильнике нет мясА и молокА.</p> <p>упражнение В книге нет упражнениЯ.</p>
<p>папа У меня нет папЫ.</p> <p>дядя, дедушка У меня нет дядИ и дедушкИ.</p>	<p>книга, река, муха У меня нет книгИ. В городе нет рекИ. В комнате нет мухИ.</p>	<p>Кофе, метро, пальто Нет метрО, пальтО.</p>
Множественное число		
У меня много (кого?, чего?)		
<p>Много журналОВ словарЕЙ музеЕВ</p>	<p>Много газет стран</p> <p>Нет тетрадЕЙ аудиторИЙ рек книг</p>	<p>Много писем окон деревьЕВ</p> <p>Нет морЕЙ упражнениИЙ</p>
НЕТ (МНОГО) <i>времени, денег, детей, гостей</i>		

1. Существительные мужского рода (**чай, сахар, мёд, сыр, коньяк** и другие) в родительном падеже могут иметь окончание **–У (-Ю)**, если речь идёт о небольшом их количестве: **чашка чая (чайЮ); выпить чая (чайЮ); кусок сыра (сырУ); купить мёда (мёдУ); килограмм сахара (сахарУ)**.

2. Окончание **–У (-Ю)** могут иметь некоторые существительные мужского рода в предложном падеже после предлогов В, НА: **в шкафУ, в садУ, в лесУ; на берегУ, на носУ, на мостУ**

**РОДИТЕЛЬНЫЙ ПАДЕЖ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ
(КАКОГО? КАКОЙ? КАКИХ?)**

Единственное число		
Мужской род	Женский род	Средний род
1.. Предлоги со значением места (где?) У, ОКОЛО, ВДОЛЬ		
у какого? Гулять у соседн ЕГО дома.	вдоль какой? Идти вдоль Сад ОВОЙ улицы.	около какого? Остановиться около ближайш ЕГО метра.
2. Предлоги со значением направления (откуда?) С, ОТ, ИЗ		
с какого? Смотреть с верхн ЕГО этажа.	от какой? Отойти от Красн ОЙ площади.	из какого? Выйти из уютн ОГО кафе.
3. Предлоги со значением времени (когда?) ПОСЛЕ, ДО		
после какого? Вернуться после Нов ОГО года.	до какой? До следующ ЕЙ зимы.	после какого? Решить после важн ОГО собрания.
4. Предлог со значением причины (почему?) ИЗ-ЗА		
из-за какого? Из-за сильн ОГО дождя мы остались дома.	из-за какой? Из-за плох ОЙ погоды мы не поехали за город.	из-за какого? Я не видел ничего из-за ярк ОГО солнца.
5. Предлоги БЕЗ, ДЛЯ		
без какого? Без междунар ОГО телефона-автомата.	для какой? Это нужно для успешн ОЙ работы.	без какого? Отдыхать без домашн ЕГО задания.
Множественное число		
для нов ЫХ друзей вдоль красив ЫХ улиц		после весенн ИХ каникул до рождественск ИХ праздников

**ДАТЕЛЬНОЙ ПАДЕЖ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ
(КОМУ?ЧЕМУ?)**

Единственное число		
Мужской род	Женский род	Средний род
1. Предлог К		
а) со значением приближения:		
Я иду́ к врачУ.	Автобус подьёхал к останóвкеЕ.	Лётóм мы поёдем к мóрЮ.
Мы вернёмся домóй к обéдУ.	Пóезд подошёл к стáнциИ*.	Ребёнок подбежал к окнУ́.
б) с глаголами с пристáвкой при- :		
Приклéить мáрку к конвёртУ.	Привы́кнуть к погóдЕ.	Пришítь пúговицу к плáтьЮ.
Прийтí к учítелЮ.	Привестí ребёнка к бáбушкЕ.	Приготóвиться к выступлéниюЮ.
1. Предлог ПО		
а) со значéнием мéста:		
Гулять по гóродУ.	Идтí по úлицЕ.	Плыть по нéбУ.
	Идти по плóщадИ*.	
б) со значéнием специáльности:		
Учéбник по рúсскому языкУ.	Экзáмен по фíзикЕ.	Специáлист по сéльскому хозя́йствУ.
в) со значéнием средств свя́зи:		
Позвонítь по телефóнУ.	Послáть посылку по пóчтЕ.	Слúшать по рáдиО.**
Множественное числó		
помогáть коллéгАМ	объя́снять студéнтАМ	бéгать по утрАМ
дарить дётЯМ	ходítь по музéяМ	написáть родителЯМ

* Существительные женского рода на **-ИЯ** (стáнция, аудитóрия, лíния, áрмия) и на мягкий согласный (плóщадь, óсень, мысль, дверь) в дательном падеже имéют окончáние **-И** (к стáнциИ, по аудитóриИ, по плóщадИ, к двёрИ).

** Существительные **радио, пальто, метро, кофе, такси, интервью** и другие заимствованные существительные по падежам **не изменяются**.

Поменута систематизација граматичких правила помаже студентима да развијају могућност препознавања сличности и разлика међу усвојеним облицима. Осим тога, систематизација се показује као успешна, ако се у наставни процес укључе и вежбања, у оквиру којих студенти самостално бирају један правилан облик у зависности од контекста. За диференцијацију граматичких облика се чешће користе језичка вежбања, иако се не могу искључити и условно-комуникативна вежбања.

Уопштавање, диференцијација и даља систематизација пређеног материјала се могу вршити на разне начине. На почетном курсу руског језика као страног на Високој школи за туризам се систематизација обично успоставља по принципима «од облика ка значењу» и «од значења ка облику».

Систематизација по принципу «од облика ка значењу» се врши када студенти усвоје низ говорних образаца, у оквиру којих се исти облик среће у различитим значењима. У току наставног процеса, у коме се врши систематизација, студенти понављају и особености датог граматичког облика (конструкције). На пример, понављају све његове морфолошке варијанте, као и сва његова научена значења, те утврђују своја знања решавањем језичких и условно-комуникативних вежбања и читањем текстова. За такву систематизацију се некада користе уопштене таблице. Навешћемо пример такве таблице из уџбеника (Московкин, Сильвина, 2004: стр. 324):

ОСНОВНЫЕ ЗНАЧЕНИЯ ПРЕДЛОЖНОГО ПАДЕЖА

Значения	Вопросы	Примеры
Косвенный объект	О ком? О чём?	Ми́лан написа́л роди́телям о сво́их друзья́х, об уче́бе на подгото́вительном ку́рсе.
Место	Где?	Вале́рий Ива́нович живёт в Москве́ на Тверско́й у́лице. При заво́де есть де́тский сад.
Время	Когда?	Ду́ня родила́сь в 1988 го́ду. Заня́тия в шко́ле начина́ются в сентя́бре. На про́шлой неде́ле Анто́н уе́хал в Волгогра́д. Пе́рвый ру́сский музе́й был откры́т при Пётре Пе́рвом.
Вид транспорта	На чём?	Серге́й уе́хал в Москву́ на по́езде.
Одежда	В чём?	Елена́ пришла́ сего́дня в че́рном костю́ме.
Условие	При каком условии?	При жела́нии ты бы смог вы́учить эти слова́.

Систематизација по принципу „од значења ка облику” се реализује у случајевима, када су студенти усвојили низ облика, који изражавају приближна значења, те је неопходна диференцијација тих облика. Због тога се проучава систем значења, који се понекад презентује путем таблица (Московкин, Сильвина, 2004: стр. 483):

ГДЕ?	КУДА?	ОТКУДА?
в шкóле (П. п.)	в шкóлу (В. п.)	из шкóлы (Р. п.)
на úлице (П. п.)	на úлицу (В. п.)	с úлицы (Р. п.)
у (óколо) дóма (Р. п.)	к дóму (Д. п.)	от дóма (Р. п.)
за границей (Т. п.)	за границу (В. п.)	из-за границы (Р. п.)
под столóm (Т. п.)	под стол (В. п.)	из-под столá (Р. п.)

Наше искуство у раду показује, да најбоље резултате у области учења руске граматике, показују они студенти који успешно савлађују и процес формирања граматичких навика, као и процес формирања граматичких знања.

► Ради подробнијег упознавања са проблемима учења граматике руског језика као страног на Високој школи за туризам препоручује се упознавање са граматицама : Р.Маројевић, Граматика руског језика, 1998; Р.Мароевич, Русская грамматика, 2001; М. А. Шелякин, Справочник по русской грамматике (2003); као и упознавање са радовима Е. Б. Захавы- Некрасовой (1973), З. Н. Иевлевой (1981), В. И. Остапенко (1987), Г. И.Рожкове (1978, 1983, 1987), В. Н. Вагнер (1995), а такође и са поглављима, која су посвећена учењу граматике, у истраживачким радовима из методике наставе руског језика као страног (Леонтьев, Королева, 1982; Девятайкина, Добровольская, Иевлева и др., 1984; Дергачева, Кузина, Малашенко и др., 1989; Власова, Алексеева, Барабанова и др., 1990; Митрофанова, Костомаров, Вятютнев и др., 1990; Щукин, 1990; Химик, Карташева, 1997; Лысакова, 2004).

2.7. ФОРМИРАЊЕ КОМУНИКАТИВНИХ УМЕЊА

2.7.1. ЗАКОНИТОСТИ У ФОРМИРАЊУ КОМУНИКАТИВНИХ УМЕЊА

Законитости у формирању комуникативних умења се очитују у умењима аудирања, говорења, читања и писања. У тим оквирима се могу издвојити правила у изучавању говорне делатности руског језика као страног, на која наставник треба да обрати пажњу.

А. Комуникативном активношћу се може овладати само у процесу комуникативне делатности.

У процесу развоја умења аудирања, говорења, читања и писања је потребно наћи ослонац на главном правилу обуке у оквиру сваке од тих делатности: **савладати сваку од тих активности је могуће само у процесу тих активности.** Управо та законитост и лежи у основи принципа комуникативности, који налаже да се учење комуникације на страном језику постиже управо кроз општење на том страном језику: говорење кроз говорење, читање кроз читање, аудирање кроз аудирање, писање кроз писање. Управо у томе лежи потврда, да је најважнији предуслов за формирање комуникативних умења **пракса** студената кроз одговарајуће начине говорне делатности.

Б. Формирање комуникативних умења треба да се остварује регуларно. При том тај процес остваривања говорне праксе постаје све сложенији.

Вежбања, која су намењена за развој комуникативних умења, - говорна или комуникативна – треба да се реализују регуларно. У оптималном случају се савладавање било ког начина говорне делатности остварује на сваком наставном часу. При том се за сваки следећи час постепено повећава обим општења (обим наставних текстова), језички материјал постаје све сложенији, брзина решавања задатака се повећава, број непознатих речи у текстовима за слушање је већи, степен самосталности студената се побољшава при реализацији наставних задатака итд.

В. У процесу формирања комуникативних умења битан ослонац представља механизам памћења студената.

Памћење представља механизам упамћивања, похрањивања и поновног обнављања онога, што је било у нашем искуству у прошлости са циљем примене тог

искуства у садашњости (Зимняя, 1985: стр. 121). Разликује се оперативно (краткотрајно) и континуирано (дуготрајно) памћење.

Основна ризница скупљеног човековог животног искуства, у оквиру којег и говорног је **континуирано (дуготрајно) памћење**. Управо су у њему концентрисани слушно-артикулациони и граfiјски облици речи, синтагми и реченица, правила и схеме њихове спојивости, везе језичких облика са њиховим значењима. **Оперативно (краткотрајно) памћење** током читања и аудирања доприноси задржавању наступајуће информације у свим фазама процеса говорне перцепције све до њене мисаоне обраде и похрањивања једног њеног дела у дуготрајно памћење. Приликом говорења и писања оперативно памћење омогућава краткотрајно задржавање говорних јединица, извучених из дуготрајног памћења са циљем даље примене у обликовању говорног изражавања.

Како би се развило оперативно памћење препоручују се следећа вежбања:

- слушање и понављање реченица, чија се дужина стално повећава;
- понављање по слуху две кратке просте реченице и прављење од њих сложене реченице;
- слушање низа речи, понављање оних, које се односе на одређену тему;
- слушање реченице, њено понављање и додавање још једне, која је са њом повезана по смислу;
- препричавање текста по принципу „снџног кома“ додавања (надовезивања): први студент говори једну фразу, његов сусед понавља ту фразу и додаје на њу још једну, трећи студент понавља то што су рекла претходна два студента, и додаје трећу фразу итд;
- састављање приче по принципу додавања.

Навешћемо пример вежбања за развијање оперативног памћења (пример ауторски):

Слушайте, повторяйте.

Студѐнты читајут.

Студѐнты читајут учебники.

Иностраннѐе студѐнты читајут учебники.

Иностраннѐе студѐнты читајут учебники русскогo языка.

Иностраннѐе студѐнты читајут учебники русскогo языка. Завтра контрольная работа.

Иностраннѐе студѐнты читајут учебники русскогo языка, потому что завтра будет контрольная работа.

Дуготрајно памћење се развија током процеса регуларног учења напамет речи, синтагми, реченица и текстова, а такође и током процеса систематизације усвојеног језичког материјала.

Г. У процесу формирања комуникативних умења је потребно код студената развијати механизам антиципације.

Антиципација (или предвиђање) је представа о предмету, појави, резултату радње и сл., која наступа пре њиховог реалног поимања или остварења (Зинченко, Мещеряков, 1997: стр. 22). Механизам антиципације у рецептивним врстама говорне делатности се појављује као **механизам прогнозирања на бази вероватноће** појмљивог саопштења, а у продуктивним – као **(механизам упреждајућег синтеза) механизам претходне синтезе**, која омогућава повезаност наступајућег исказа (Зимня, 1985).

Приликом аудирања и читања се прогнозира како језички облик, тако и мисаони садржај појмљивог текста. При том у оквирима језичког облика прогнозирање на основу вероватноће захвата све језичке нивое – од слога до текста. Научници сматрају да што је шири контекст и сложенија структура саопштења, утолико перцепција више зависи од вероватноће њене процене. При говорењу и писању претходна синтеза омогућава развијање изражавања како на нивоу његовог смисла, тако и на нивоу његовог вербалног обликовања. При том на нивоу његовог вербалног израза су такође обухваћени сви аспекте језика. За развој механизма антиципације користе се следећа важбања:

- читање наглас,
- попуњавање текста речима (речи или нису дате, или су дате у крњем облику),
- састављање синтагми (на пример, избор именица уз дате глаголе, тј. увежбавање глаголске рекције),
- завршавање реченица,
- завршавање текста,
- читање наслова и прогнозирање садржаја текста.

Д. У процесу формирања комуникативних умења потребно је код студената развијати механизам разумевања.

Разумевање представља успостављање мисаоних веза: веза међу посебним појмовима, међу члановима реченице, међу реченицама у текстовима, као и међу

надреченичним целинама (Зимняя, 1985: стр. 114-116). Правилно успостављање мисаоних веза на свим нивоима језика омогућава адекватно разумевање смисла саопштавања при читању и аудирању те одређује целовитост и повезаност изражавања при говорењу и писању. Српски студенти на Високој школи за туризам уче да успостављају мисаоне везе међу појмовима и међу члановима реченице у процесу савладавања лексичко-граматичких навика. Умеће успостављања веза међу реченицама, као и међу надреченичним целинама се постиже у процесу рада са текстом.

Разумевање смисла текста се сматра резултатом рада механизма разумевања при аудирању и читању. Оно се ствара постепено, у ходу реализације следећих мисаоних операција од стране студената:

- а) издвајање из текста суштинских факата;
- б) успостављање везе међу фактима и њихово обједињавање у смислене фрагменте;
- в) саоднос смислених фрагмената из текста (груписање факата, њихово формирање у логичне или хронолошке низове);
- г) на основу добијене информације извођење закључака о основној идеји текста;
- д) оцена и интерпретација изнетих факата.

Резултатом рада механизма разумевања при говору и писању се сматра повезан усмени или писани текст. У процесу стварања таквог текста студент:

- а) на основу одређеног мотива ствара замисао текста;
- б) на основу замисли саставља план текста, при чему не размишља само о основним тачкама плана, већ и о детаљима будућег текста; при састављању плана посебну пажњу поклања редоследу тачака плана;
- в) план трансформише у сам текст, при том посебну пажњу поклања везама међу реченицама у саставу смисленог фрагмента, избору речи и везама речи у реченици;
- г) текст оцењује са аспекта његове адекватности одређеном плану; уколико је потребно текст може и да коригује.

Е. У процесу формирања комуникативних умења студенте обавезно треба упутити и специјално обучити анализи и конструисању текстова.

Како у процесу комуникације људи размењују одређене текстове или узајамно граде нови текст, студенте руског језика је потребно специјално обучити анализи и конструисању текстова.

Како смо то већ наводили, основна јединица у учењу руског језика на Високој школи за туризам је типска реченица (говорни образац). Заједно са тим анализа циљних оријентација у области аудирања, говорења, читања и писања показује, да студенти на крају учења руског језика на Високој школи за туризам треба да овладају умењима разумевања и грађења не само реченица, већ и текстова. За такве активности није довољно да се само разуме и конструише реченица, већ је потребно знати и основна правила стварања текста.

У методици наставе руског језика као страног на Високој школи за туризам се наставни текст традиционално схватао као материјал за учење лексике и граматике (преко текстова се уводио и утврђивао нови језички материјал). Тек 70-80 –их година XX века, када се развила лингвистичка теорија текста и методика наставе кроз различите врсте говорне делатности, методичари су почели да разматрају текст као посебну јединицу у учењу језика, као јединствени говорни чин са специфичном организацијом. (Галеева, Райнова, 1983; Пашковская, 1983; Митрофанова, 1985; Барыкина, 1987).

Са методолошког аспекта је важно разликовати **монолошке** и **дијалошке текстове**. Шта о њима треба да знају српски студенти на Високој школи за туризам?

Монолошки текст. Студенти треба да знају, да такав текст ствара једно лице. То је, по правилу, раније планиран текст, и баш су зато за њега карактеристичне такве особине, као што су подробност, целовитост, повезаност (кохерентност). Сваки текст је носилац одређене ванјезичке информације. Из општег обухвата те информације може се издвојити главна идеја, другостепене идеје, као и сувишна информација (избыточная информация). Главна идеја се често одражава у поглављу текста. Студенти, који прочитају наслов, у многим случајевима могу да предвиде основни садржај текста, а прочитавши текст могу да осмисле за њега наслов.

Монолошки текст се одликује одређеном композицијом. Многи текстови садрже увод, главни део и закључак (понекад нема увода и закључка). Главни део може да буде подељен на смисаоне фрагменте, при чему се споља та деоба одражава у рашчлањивању текста на поглавља, параграфе и пасусе. Из сваког смисаоног фрагмента се може извући главна идеја. У смисаоним фрагментима, који су једнаки пасусима, главна идеја је обично изражена кључном реченицом, која се углавном налази на

почетку или на крају пасуса. Ако се те кључне реченице испишу редом једна за другом, добијена белешка ће представљати план текста. План текста може да се састави у облику називних или упитних реченица.

Сваки смисаони фрагмент треба да буде садржински повезан са претходним и наредним фрагментом. Постоје спољашња средства веза смисаоних фрагмената: лексичка (*во-пéрвых/прво, пре свега; во-вторых/друго; значит/значи; слéдовательно/дакле, према томе, зато; такíм образом/на тај начин; напริมёр/ на пример; в чáстности/нарочито, особито* и др.) и граматичка (заменеце, везници и др.). Приликом састављања сопственог усменог или писаног монолошког текста, студент о њима мора да води рачуна.

Наведена знања о монолошком тексту представљају основ за развијање следећих текстуалних умења:

- одређивање теме текста;
- издвајање главне и споредне информације;
- предвиђање садржаја текста по наслову и првом пасусу;
- избор наслова уз текст;
- расподела текста према смисаоним фрагментима;
- састављање плана текста;
- издвајање средстава веза смисаоних фрагмената текста;
- скраћивање или допуњавање текста;
- умење уметања пропуштених делова текста.

За савладавање ових умења могу се користити следеће врсте вежбања:

- *Прочитайте текст и дайте ему название.*
- *Выберите из написанных на доске предложений то, которое выражает тему прослушанного текста.*
- *Выделите в тексте главное и второстепенное.*
- *Разделите текст на смысловые части, выделите в них ключевые слова (предложения), подберите названия к каждой смысловой части.*
- *Составьте план текста.*
- *Расположите фрагменты текста в правильной последовательности (студентам даются тексты, разделенные на смысловые части).*
- *Прочитайте текст и его план; определите, соответствуют ли пункты плана содержанию текста; в случае необходимости расположите пункты плана в правильном порядке.*

- Составьте текст из данных предложений (расставьте их в нужном порядке). Сравните свои варианты с оригиналом текста.

- Определите, соответствуют ли данные предложения содержанию текста.

- Прослушайте текст и определите, есть ли в нём логический переход от вступления к главной части, от главной части к заключению.

- Выделите в данном тексте абзацы. Сверьте свой вариант с оригиналом текста.

В случае расхождений объясните свою точку зрения или точку зрения автора текста-оригинала.

- Прочитайте текст и скажите, какие языковые средства связывают его смысловые фрагменты.

- Восстановите в тексте пропущенные связующие элементы. Сравните свой вариант с оригиналом текста.

- Прочитайте текст, а затем его сокращённый вариант, скажите, какая информация опущена в сокращённом варианте.

- Прочитайте текст и его расширенный вариант, скажите, какая новая информация дополняет уже известную.

- Прочитайте текст и передайте его основную информацию несколькими предложениями.

- Допишите недостающие части текста.

- Закончите текст.

Задачи сличного типа се показују као веома корисни за студенте при формирању умења читања, аудирања, усменог монолошког говора и писма. При том се у својству средства за развијање текстуалних умења користи и усмени и писани текст. Ипак се на почетним нивоима учења препоручује рад са писаним текстовима.

Дијалoшки текст. Рад са дијалoшким текстом има своје карактеристике. Дијалoг стварају два лица. Иако садржај тог дијалoга понекад планира једно од два саговорника, ти планови се у већини случајева у потпуности не реализују: учесници дијалoга често прескачу са једног предмета разговора на други, понекад чак и сасвим промене тему разговора. Управо зато дијалoшки текст нема карактеристику целовитости и повезаности. Уједно такав текст може да послужи као средство за развијање следећих текстуалних умења:

- издвајање проблематике, која се разматра у датом тексту;

- одређивање сфере и ситуације комуникације;

- умење да се окараактеришу учесници дијалога;
- подела текста на смисаоне фрагменте;
- издвајање средстава за повезивање смисаоних фрагмената текста;
- одређивање говорних интенција говорника у различитим деловима дијалога;
- успостављање пропуштених реплика и читавих смисаоних фрагмената дијалошког текста;
- проширивање или скраћивање реплике;
- преношење дијалошког садржаја у монолошку форму.

За савладавање ових умења могу се користити следеће врсте вежбања:

- *Прослушајте (прочитајте) дијалог и скажите, о чѐм говорајт его учасћници.*

Какие проблемы они обсуждают?

- *Скажите, как зовут учасћников дијалога. Дайте краткую характеристику собеседников.*
- *Выделите основные смысловые фрагменты дијалога.*
- *Восстановите начало дијалога. (Закончите дијалог).*
- *Восстановите (дополните) пропущенные реплики.*
- *Расширьте (сократите) реплики дијалога.*
- *Перескажите содержание дијалога в монологической форме. Не забудьте о правилах перевода прямой речи в косвенную.*

За правилно разумевање садржаја текста, студент треба да влада не само језичким средствима и умењима анализе структуре текста, већ такође и сазнањима о свету у коме живи, као и о земљи чији језик проучава. Студент, такође, треба да води рачуна о корелацији садржаја датог текста са екстралингвистичким контекстом. Уколико, пак, студенти не владају у већини случајева таквим сазнањима, задатак наставника се огледа у томе, да им презентује важне чињенице из општеобразовне и лингвокултуролошке области.

2.7.2. ФОРМИРАЊЕ УМЕЊА АУДИРАЊА

Студенти руског језика на Високој школи за туризам треба да овладају оним нивоом аудирања који прописује Државни образовни стандард Првог нивоа владања

руским језиком као страним (Госстандарт, 1999) и (Образовни програм, 2001). Ту се разликују правила везано за аудирање текстова у социокултурној и наставно-професионалној сфери комуникације. Размотрићемо прво правила везано за аудирање текстова **у социокултурној сфери општења.**

Студент руског језика при слушању монолошког текста треба да разуме његову тему, основну идеју, главну информацију сваког његовог смисаоног дела. Како би се проверило то умеће студентима се једнократно презентира монолошки текст из социокултурне тематике (врста текста: саопштење, причање, описивање или текст мешовитог карактера. У њему може бити до 3% непознатих речи. Темпо представљања аудиотекста је 180-250 слогова у минути (Државни образовни стандард препоручује 180-240, а Образовни програм 220-250).

У поменутиим документима се наводе различите препоруке у зависности од обима понуђеног аудиотекста. Аутори Државног образовног стандарда сматрају да обим текста треба да износи 2500 речи, а аутори “Образовног програма” су мишљења да текст треба да садржи 600-800 речи. У оквиру праксе, текстови из области социокултурне тематике, који се проучавају на крају другог семестра (Б нивоа руског језика) на Високој школи за туризам не премашују три странице формата А4, откуцаних на компјутеру са фонтом 14 и са проредом 1,5. То износи 750-800 речи што је у складу са временом слушања од 20 минута, које управо препоручују аутори Државног образовног стандарда.

Како би се проверило аудирање дијалошког текста студентима се једнократно даје дијалог из свакодневне или социокултурне тематике (обим износи 10-12 реплика, број непознатих речи 2%, време слушања – до 1 минуте са темпом говора 210-240 слогова у минути). Студент по слуху треба да разуме основни садржај дијалога као и комуникативне намере његових учесника.

У наставно-професионалној сфери комуникације је основни задатак наставника да научи студенте да разумеју наставне лекције на руском језику из посебних предмета струке, што одговара профилу за који се школују (тема лекције, основни садржај лекције, њени посебни смисаони делови). Зато се студентима Високе школе за туризам ради провере умења аудирања даје специјално припремљен наставни материјал/лекција. У складу са Државним образовним стандардом обим такве лекције треба да буде у границама од 700-1000 речи, време слушања 30 минута, број непознатих речи у лекцији 3% (тј. 20-30 речи). Образовни програм прописује за

наставну лекцију сложеније захтеве: у њој треба да буде 1000 - 1500 речи, треба да се слуша 45 минута, а број непознатих речи треба да буде 5% (тј. 50-75 речи).

По нашем мишљењу, на нивоу **Б** језика, на крају четвртог семестра, број непознатих речи у аудиотекстовима не може бити већи од 5%. Обим самог текста наставне лекције може садржати од 1000 - 1500 речи.

Тако постигнут висок ниво умења разумевања усменог руског говора претпоставља редован, континуиран, регуларан и сврсисходан рад наставника у оквирима обучавања студената у сфери слушања. Систем тог рада се огледа у серији аудиотекстова, који су са сваком наредним часом сложенији, као и у специјалним задацима, који прате те текстове.

Аудиотекстови, који се презентирају у првим месецима учења, граде се на лексичко-граматичком материјалу, који је у потпуности познат студентима. Међутим, у даљем раду се у наставне текстове укључује и нова лексика. То се ради због тога, како би студенти научили да успостављају осмишљена говорна саопштења у условима стварне говорне комуникације у оквиру које ће се сигурно сусрети не само са познатим, већ и непознатим речима. При том се број непознатих речи у тексту постепено повећава: број се повећава сваког месеца за 0,5%. Нараста и обим аудиотекста (сврсисходно га је повећавати у сваком месецу за 100 речи, тако да приликом разраде наставних лекција у сваком наредном семестру долази до разрастања непознате лексике). Препоручене карактеристике наставних аудиотекстова су дате у следећим таблицама :

Таблица 1

Препоручени параметри аудиотекстова социокултурне тематике на почетном курсу учења језика Б (3 године, 4 семестра, 12 месеци)														
Година	Прва					Друга					Трећа			
Учења	Први					Други					Трећи			Четврти
Семестар	Први					Други					Трећи			Четврти
учења	Први					Други					Трећи			Четврти
Месец	Први	Други	Трећи	Четврти	Пети	Шести	Седми	Осми	Девети	Десети	Једанаести	Дванаести		
учења					(први испит)				(други испит)			(трећи испит)		
Обим	100	200	300	400	400	500	600	700	800	800	900	1000		
Текста	речи	речи	речи	речи	речи	речи	речи	речи	речи	речи	речи	речи	речи	
Број	0	1	3	6	6	10	15	21	24	24	30	35		
непозн.	(0%)	(0,5%)	(1%)	(1,5%)	(1,5%)	(2%)	(2,5%)	(3%)	(3%)	(3%)	(3,5%)	(4%)		
речи														

Таблица 2

Препоручени параметри аудиотекстова наставно-професионалне тематике на почетном курсу учења језика Б (3 године, 4 семестра, 12 месеци)														
Година	Прва					Друга					Трећа			
учења	Први					Други					Трећи			Четврти
Семестар	Први					Други					Трећи			Четврти
учења	Први					Други					Трећи			Четврти
Месец	Први	Други	Трећи	Четврти	Пети	Шести	Седми	Осми	Девети	Десети	Једанаести	Дванаести		
Учења						(први испит)			(други испит)			(трећи испит)		
Обим	100	200	300	400	400	600	800	1000	1200	1300	1500	1500		
текста	речи	речи	речи	речи	речи	речи	речи	речи	речи	речи	речи	речи	речи	
Број	0	1	3	6	6	12	21	27	33	36	45	45		
непозн.	(0%)	(0,5%)	(1%)	(1,5%)	(1,5%)	(2%)	(2,5%)	(3%)	(3%)	(3,5%)	(4%)	(4%)		
речи														

Осим овога, постоји низ правила за састављање аудиотекстова. Научници сматрају, да аудиотекстови треба да садрже за студенте интересантну или корисну информацију, да буду у складу са њиховим животним и језичким искуством, да буду једноставно и логично састављени, да имају све потребне елементе информације (уводне речи, синониме, описе, понављања, паузе), да се углавном састоје од простих

реченица (у аудиотекст не треба стављати сложене реченице, као ни реченице са партиципима и конструкцијама глаголског прилога).

Рад са сваким аудиотекстом на часовима подразумева три стадијума: стадијум предтекстуалног рада, стадијум аудирања текста и стадијум посттекстуалног рада.

Стадијум **предтекстуалног рада** подразумева:

- а) увод у тему аудиотекста;
- б) савладавање лексичких тешкоћа из аудиотекста;
- в) развијање језичког наслућивања (одгонетања).

Увод у тему аудиотекста омогућава скретање пажње студената на дати текст. Он може да се реализује у виду кратког саопштења наставника или у виду наставничког разговора са студентима. У процесу увођења у тему аудиотекста наставници понекад користе средства очигледне наставе.

Нова лексика, која се уводи у аудиотекстове може да има различита функционална значења: то могу да буду или кључне речи, без чијег познавања не може да се разуме основна идеја текста, или лексика, која не утиче на разумевање основне идеје текста јер не садржи суштинске информације. У стадијуму предтекстуалног рада нарочиту пажњу треба обратити на кључне речи. Уколико студенти могу самостално да разумеју значење тих речи, користећи творбену анализу, познавање интернационалних речи или контекста, онда им се могу дати задаци за развијање језичког одгонетања. Уколико они не могу сами да одреде значења кључних речи, наставник записује те речи на табли, објашњава њихово значење. При том се показује као корисно да студенти препишу те речи у свеску са одговарајућим значењем на српском језику. Дешава се и да су те речи објашњене, али да их студенти приликом аудирања не препознају, јер још нису формиране навике њихове слушне перцепције. Управо зато не препоручујемо аудиотекстове у којима су кључне речи нове за студенте.

Лексика, која не утиче на разумевање основне идеје текста, по правилу, не бива предмет рада наставника у предтекстуалном стадијуму, али после обраде аудиотекста и провере његовог разумевања је сврсисходно да се она испише на табли, семантизује и преслушају фрагменти текста, у којима се она појављује.

После предтекстуалног стадијума почиње **индивидуално аудирање текста**. Тај процес протиче много успешније, уколико га прате задаци, који усмеравају студенте да траже у тексту одређену информацију, - **притекстуални задатак**. Такви задаци нису оријентисани на језички облик текста, већ на његов садржај и требало би да буду повезани са главном идејом текста. На пример:

- *Прослушайте текст и скажите, почему главные герои не смогли встретиться друг с другом в назначенный час.*

- *Какую специальность выбрал Виктор и почему?*

- *Прослушайте текст и скажите, почему между героями рассказа произошла ссора.*

- *Прослушайте текст и опишите внешность главного героя.*

Притекстуални задаци активирају мисаону делатност студената, оријентишу их на тражење и упамћивање важне информације, па чак утичу и на бољу перцепцију целог аудиотекста.

Препоручујемо да се од првих предавања и вежби дају аудиотекстови у нормалном темпу, који је карактеристичан за носиоце српског језика. То студентима неће правити тешкоће, уколико буду регуларно слушали текстове (оптимални режим – у континуитету на часовима према наставном програму и накнадно индивидуално увежбавање). Уколико наставник не даје студентима често текстове за аудирање, перцепција текста у нормалном темпу ће бити отежана, те ће студенти морати да употребе додатни напор уз већу концентрацију. У таквим случајевима наставник вештачки мора да успорава темпо говора или да прави дуже паузе између реченица, како би студентима максимално олакшао мисаону прераду примљене информације. Затим следи вежбање преласка од успореног темпа говора ка нормалном.

После преслушавања текста се реализује **посттекстуални рад**. Основни задатак ове активности је провера разумевања аудиотекста. Проверава се реализација притекстуалног задатка, разумевање основне идеје текста, њен развој. Начини провере: одговори на питања по тексту, тестови са више одговора (избор тачног одговора из низа понуђених) или одређивање неистинитих и истинитих тврдњи на основу информација из текста. У стадијуму посттекстуалног рада наставник такође врши семантизацију лексице, која је непозната студентима.

Навешћемо као пример једну лекцију из уџбеника намењеног аудирању (Высотская, Дубинская, Иванова, 1982: стр. 28 – 31). Знак (+) указује на паузу, која се користи за реализацију задатака.

Упражнение 1. а) *Слушайте и повторяйте слова:* понравиться – поправиться +; понравился – поправился +; понравились – поправились +.

Слушайте диалог. Выберите нужный глагол: понравиться или поправиться и закончите диалог:

- Марко долго был в больнице?

- Нет, он быстро...+

б) *Слушайте и повторяйте слова:* разрешать – решать +; разрешить – решить +; разрешил – решил +.

Слушайте фразы и закончите их:

Врач разрешил Марку... + Марко решил... +

Упражнение 2. а) *В тексте, который вы услышите, будет новое слово **ежедневно**, что значит «каждый день». А как вы думаете, что значат слова **ежегодно** +, **ежемесячно** +, **ежечасно** +?*

б) *Вы хорошо помните глагол **встречать** – **встретить**. Вы часто говорите: Я встретил друга. А вы знаете, что по-русски можно сказать **встретить праздник**, **встретить Новый год**? Постарайтесь понять фразу: Марко встречал Новый год на родине. Если вы правильно поняли эту фразу, вы легко ответите на вопрос: Вы уже встречали Новый год в России? +*

в) *Запишите новое словосочетание и слово: **Встретить Новый год, ежедневно** +.*

Упражнение 3. *Слушайте микротекст. Постарайтесь понять его основное содержание.*

Тамара Васильевна часто вспоминает, как она познакомилась с вьетнамским юношей Тьеном.

Первый раз она увидела Тьена в больнице, где тогда работала. Он стоял и невесело смотрел в окно.

Ответьте на вопрос: Где Тамара Васильевна первый раз увидела Тьена? +

Упражнение 4. *Слушайте два варианта сообщения. Повторите фразу, отличающую один вариант от другого.*

Вариант 1. Сегодня вы услышите рассказ об одной советской семье. Это необычная семья. **В этой семье – русские и вьетнамские дети.**

Вариант 2. Сегодня вы услышите рассказ об одной советской семье. Это необычная семья. +

Упражнение 5. *Слушайте текст. Постарайтесь понять его основное содержание. Дайте название тексту.*

С Тамарой Васильевной Романовой мы познакомились в городе Херсоне. Тамара Васильевна сейчас уже пожилая, но очень весёлая и энергичная женщина. Однажды она рассказала нам историю своей семьи. Это необычная история. В семье Тамары Васильевны – русские и вьетнамские дети. Давайте вместе послушаем её рассказ:

- У меня есть родные дети. Но есть у меня и два вьетнамских сына: Тьен и Фат. Я люблю их не меньше, чем своих родных детей. В первый раз я увидела Тьена в больнице, где тогда работала. Он стоял и невесело смотрел в окно. Была зима, люди **встречали Новый год**, а Тьен был один. Его врач рассказал мне, что Тьен приехал из Вьетнама, учился в нашем городе и серьёзно заболел. Я попросила врача разрешить Тьену пойти в наш дом встречать Новый год, и врач разрешил. Мы с Тьеном поехали домой. Мой муж и дети были очень рады, когда увидели нас. Тьен всем сразу понравился: он был такой внимательный, добрый. Все вместе мы встретили Новый год. А потом Тьен вернулся в больницу. Мы часто бывали там, как могли, помогали ему. Наконец Тьен почувствовал себя лучше и поехал в санаторий. Там он поправился. Скоро врачи разрешили ему продолжать учёбу. Теперь Тьен часто бывал в нашем доме. Вместе с нами он ходил в кино, гулял, отдыхал. Наконец Тьен сдал все экзамены и поехал на практику. Там он опять заболел. И опять врачи помогли ему. А мой муж, дети и я ходили в больницу **ежедневно**, помогали Тьену поправиться. И там, в больнице, Тьен в первый раз сказал мне «мама».

Тьен поправился. Теперь он жил в нашей семье. А скоро с практики приехал его друг Фат. Фат добрый и весёлый юноша, и мы все полюбили его. Днём Фат занимался с Тьеном, а вечером помогал мне. Так он стал моим вторым вьетнамским сыном.

Но вот мои вьетнамские сыновья отлично сдали все экзамены, получили дипломы и вернулись на родину. Тихо стало в нашем доме. Я очень скучаю, не могу привыкнуть, что мои сыновья далеко. И я часто думаю: если все люди в Вьетнаме такие же трудолюбивые, как они, значит, вьетнамцы – счастливый народ, у которого большое будущее.

Выполните задание. +

Упражнение 6. *Слушайте текст ещё раз. Ответьте на вопросы:* Когда Тьен в первый раз сказал русской женщине «мама»? + Как вы думаете, почему он сказал так? + Что вы узнали о характере Тьена и Фата? +

Упражнение 7. *Если вы поняли текст, вы легко закончите фразы.*

Врач Тьена рассказал, что ... + Тьен поправился, и врачи ... + Тамара Васильевна часто думает, что если все люди во Вьетнаме такие же трудолюбивые, как Тьен и Фат, значит, ... +

Упражнение 8. *Слушайте нашу беседу с Тамарой Васильевной. Ответьте на вопросы:* Как называет мать Тьена Тамару Васильевну? + Почему она её так называет? +

- Тамара Васильевна, ваши вьетнамские сыновья пижут вам?

- Да, я получаю письма каждый месяц. Тьен и Фат рассказывают мне, как они живут, как работают.

- Расскажите, пожалуйста, о самом интересном письме, которое вы получили.

- Самое дорогое письмо прислала мне мать Тьена. Послушайте, что она пишет:»Дорогая сестра! 6 лет наш сын жил в Советском Союзе, и 6 лет Вы были ему матерью. Я хочу сказать Вам спасибо за всё». Вот какое письмо я получила недавно.

- Что вы хотите пожелать нашим читателям?

- Я желаю счастья и мира всем матерям на нашей планете.

Выполните задание. +

Упражнение 9. *Слушайте текст. Ответьте на вопрос:* Что рассказала о своей старшей дочери учительница Елена Ивановна? +

Елена Ивановна – учительница. Работает в школе давно. Она рассказывает:

- У меня две дочки. Я их очень люблю. Мои дочки – мои лучшие подруги. Они хорошо учились и отлично окончили школу и институт.

Сейчас моя **старшая дочь, Аида, работает в университете, преподаёт английский язык. Студенты очень любят её.** А младшая дочь, Фарида, окончила медицинский институт и учится в аспирантуре. Она будет детским врачом. Я рада, что у меня такие дочки.

Выполняйте задание. +

Тако се ради са текстом, који садржи информацију, која није намењена за даље коришћење. У систему учења аудирања, у оквиру наставног програма на Високој школи за туризам има пуно таквих текстова. Паралелно са оваквим текстовима се у

наставни процес већ у првом семестру укључују аудиотекстови, који за студенте осим тога што их преслушавају, представљају основ за даље напредовање у говору и писању. То је повезано генерално са спецификом стицања образовања на Високој школи за туризам – препознавање и извлачење информације из усмених и писаних текстова и њена репродукција тј. даља прагматична примена. Сажето излагање наставног материјала студенти посебно уче у другом семестру, док припрема за ту врсту активности почиње већ у првом: у систем наставног процеса аудирања су укључени текстови, који су предвиђени за препричавање у усменој или писменој форми.

Методика рада са таквим аудиотекстовима је сложенија, него методика рада са текстовима који нису предвиђени за репродукцију, јер наставник у резултату жели да оствари потпуније и прецизније разумевање текста од стране студената. Навешћемо карактеристике те методике:

- у предтекстуалном стадијуму, одређујући лексичке тешкоће текста, наставници сами врше семантизацију речи, које је потребно разумети, не ослањајући се на језичко одгонетање од стране студената, или дају студентима задатак да нађу потребне речи у речнику;

- у стадијуму индивидуалног аудирања наставници дају текст два пута, а у неким случајевима и три пута; прво преслушавање аудиотекста омогућава његово разумевање у општем смислу, друго преслушавање доприноси његовом детаљнијем разумевању; други пут се аудиотекст може давати у споријем темпу, него први пут, и са дужим паузама међу реченицама; у првим месецима учења се дозвољава студентима да прочитају текст у интервалу између првог и другог његовог преслушавања.

- у посттекстуалној етапи се разликују три различите врсте рада: а) провера разумевања текста (при том се проверава и опште и детаљно разумевање текста); б) решавање језичких и условно-говорних вежбања, која омогућавају усвајање нове лексике; в) различите врсте репродукције текста – од састављања предметног плана до подробног препричавања текста у усменој и писаној форми.

Како би се ишло укорак са овом методологијом рада у учењу руског језика на Високој школи за туризам и како би се пратио методолошки аспект аудирања на одређеном нивоу, користи се бројна руска уџбеничка литература са примењеном методологијом. На пример, у уџбенику «Живём и учимся в России», који се може користити у другом семестру изучавања руског језика, за аудирање се предлажу обимнији текстови. Како би их студенти у потпуности разумели, наставник организује припремни рад са писменом варијантом тог текста. Прво даје задатак студентима да

нађу у речнику низ речи из текста, затим да прочитају коментаре уз тај низ речи и синтагми и, на крају, заједно са студентима чита и анализира текст. После тога се текст даје студентима да га слушају уз визуелну основу. На каснијим нивоима учења студенти већ слушају текстове без претходног читања и анализе. Навешћемо као пример фрагмент из лекције «Человек и природа» из уџбеника «Живём и учимся в России» (Капитонова, Баранова, Городецкая и др., 2003: стр. 106-108).

1. Найдите в словаре следующие слова:

беречь/сберечь (кого? что?), заботиться/заботиться (о ком? о чём?), экология, деятельность, загрязнять/загрязнить (что?), рубить/вырубить (что?), уничтожать/уничтожить (кого?что?), погибать/погибнуть, бытовой, отходы, озон, дыра, наносить/ нанести (что? кому?), превышать/превысить.

2. Прочитайте комментарий к словам и словосочетаниям:

флора - растительный мир (растения);

фауна - животный мир (животные).

3. Прочитайте текст и ответьте на вопрос: о каких проблемах рассказывает этот текст?

У каждого человека есть дом, в котором он живёт. Но у всех жителей Земли есть и общий дом – это планета Земля. Этот свой общий дом людям нужно беречь, заботиться о нём.

Среди проблем, которые человечество должно решить в XXI веке, одно из главных мест занимают проблемы экологии.

Экология – это наука, которая изучает связи между живой природой и окружающей средой. Человек – это часть живой природы, и его отношения с окружающей средой очень важны для будущего людей.

Природа создала человека, и всё, что нужно для жизни, человек берёт у природы. Изменения, которые происходят в природе, часто являются результатом деятельности человека. Заводы и фабрики, которые производят современную технику, одежду, продукты питания, загрязняют воздух городов, воду рек и озёр. Чтобы получить новые земли для сельского хозяйства, рубятся леса. Но при этом уничтожаются источники пресной воды, гибнут растения и животные.

Учёные подсчитали, что к 2100 году планета потеряет 50% своей флоры и фауны.

Природные ресурсы не бесконечны, и об этом нельзя забывать.

Экологические проблемы сегодня – это загрязнение окружающей среды промышленными и бытовыми отходами, уничтожение лесов, образование «озоновых дыр».

Одной из важных экологических проблем является уменьшение запасов пресной воды. Сегодня человечеству нужно больше пресной воды, чем может дать Земля.

Учёные считают, что к 2005 году почти 3,5 миллиарда человек – примерно половина населения земного шара – будут испытывать недостаток в питьевой воде.

В последние годы много говорят и пишут о загрязнении воды в уникальном озере Байкал, которое содержит 20% мировых запасов пресной воды. В Байкал попадают промышленные и бытовые отходы, которые наносят озеру огромный вред.

Большую тревогу вызывает и загрязнение воздуха. В России 40 миллионов человек дышат воздухом, в котором загрязнение превышает нормы в десятки раз. Врачи говорят о том, что только 14% российских детей полностью здоровы. 35% детских заболеваний связаны с качеством воздуха. Сегодня всё больше людей понимают, что пришло время, когда необходимо особенно заботиться о природе, охранять её. Об экологических проблемах говорят учёные и журналисты, врачи и писатели.

Проблемы окружающей среды не знают государственных границ, они общие для всех жителей Земли, поэтому решать эти проблемы нужно всем вместе.

4. Закончите предложения, используя информацию текста:

- 1) У всех жителей Земли есть общий дом – это ...
- 2) Экология – это наука, которая изучает ...
- 3) Отношения человека с окружающей средой важны для ...
- 4) Всё, что нужно для жизни, человек ...
- 5) Изменения в природе часто являются ...
- 6) Заводы и фабрики загрязняют ...
- 7) Важная экологическая проблема – это уменьшение запасов ...
- 8) Большую тревогу вызывает ...
- 9) Об экологических проблемах говорят ...
- 10) Проблемы окружающей среды не знают ...

5. Образуйте от следующих глаголов существительные с суффиксом *-ени-*.

Образец: спасти/спасти – спасение

- сохранять/сохранить - .....
- изменять/изменить - .....
- уничтожать/уничтожить - .....
- разрушать/разрушить - .....
- уменьшать/уменьшить - .....
- загрязнять/загрязнить - .....

6. Вставьте подходящие глаголы из столбца справа в нужной форме.

- 1) Человек должен ... богатства природы.
- 2) Заводы и фабрики ... воздух городов. загрязнять
- 3) Чтобы получить новые земли для сельского хозяйства, испытывать
люди ... леса. погибать
- 4) Люди ... недостаток в питьевой воде, потому что её уменьшаться

запасы	заботиться
5) В результате своей деятельности человек ... источники пресной воды.	сохранить вырубать
6) Люди должны ... об окружающей среде.	уничтожать
7) Сегодня на планете ... многие растения и животные.	

7. Ответьте на вопросы:

- 1) Что такое экология?
- 2) Как деятельность человека влияет на изменения в природе?
- 3) Какие экологические проблемы существуют в настоящее время?
- 4) Почему сегодня много говорят и пишут об экологии?
- 5) Согласны ли вы с тем, что проблемы окружающей среды – общие для всех жителей Земли? Обоснуйте свой ответ.

8. Согласны ли вы со словами русского писателя М. Пришвина: «Охранять природу – значит охранять Родину»?

9. Расскажите, что вы узнали о проблемах экологии в современном мире, по плану.

План

- 1) Что такое экология?
- 2) Изменения в природе – результат деятельности человека.
- 3) Экологические проблемы, существующие в настоящее время.
- 4) Уменьшение запасов пресной воды.
- 5) Загрязнение воздуха.

10. Напишите сочинение на тему «Человек и природа».

11. Что вы знаете об экологической ситуации в вашей стране?

Уколико је аудiotекст намењен писменом излагању, онда се после првог преслушавања ради на његовом плану: наставник записује на табли план текста, а затим заједно са студентима изговара текст на основу плана (текст се често изговара у измењеном језичком облику, тј. користе се синоними, перифразе), после тога следи друго преслушавање текста, и затим студенти већ прелазе на самостално писмено излагање текста.

У процесу наставе руског језика на Високој школи за туризам, наставник сам реализује одређене аудиотекстове. За српске студенте је то увек најлакша варијанта аудирања: као прво, они се навикавају на глас свог наставника, као друго, они виде наставника, те такви визуелни доживљаји, као што су мимика, гестови, покрети говорних органа, утичу на разумевање смисла аудиотекста. На крају, наставник прати реакције својих студената и ако је потребно може да промени темпо говора, понови одређен смисаони фрагмент, тј. олакша слушаоцима аудитивну перцепцију текста. Ипак, наставник треба да припреми студенте на различите услове аудирања текстова. Због тога је потребно да се у наставни процес укључе аудио и видеоснимци.

- Подробније информације о проблемима аудирања у наставном процесу руског језика могу се наћи у радовима: Н. И. Гез (1977), Н. В. Елухина (1977), Н. В. Елухина и Е. В. Мустицкая (1978), Г. В. Колосницына (1980), Н. С. Ожегова (1978), Т. Н. Протасова и Н. И. Соболева (1977, 1978), Н. И. Соболева (1980). Такође се препоручују специјална поглавља о аудирању у истраживачким радовима из методике наставе руског језика као страног (Власова, Алексеева, Барабанова, 1990; Щукин, 1990; Лисакова, 2004), као и «Настольная книга преподавателя иностранного языка» (Маслыко, Бабинская, Будько, Петрова, 1998).

2.7.3. ФОРМИРАЊЕ УМЕЊА ЧИТАЊА

Постоје различите врсте или стратегије читања. У зависности од постављених циљева издавајемо изучајуће/студиозно, ознакомителное/информативно, просмóтрово/прегледно и по́исковое/трагачко читање (Фоломкина, 1987). Сходно томе, постоје различити приступи самој обуци читања, различити системи вежбања у савладавању умења читања. На Високој школи за туризам на часовима руског језика студентима се презентирају две врсте читања: информативно и студиозно.

Информативно читање је такво читање, које није специјално усмерено на каснију употребу или репродукцију добијене информације. Такво читање задовољава личне читалачке потребе у смислу релаксације, те подмирује и естетски доживљај. Објекат таквог читања представљају текстови уметничког, новинарско-публицистичког и научно-популарног садржаја.

Информативно читање је прилично брз начин читања. Његов темпо, према подацима С.К. Фоломкине, износи 180 – 190 речи у минути. При таквом читању, студенти ретко поново читају неке делове текста: њих интересује развој главне идеје текста, а не његови детаљи. У крајњем резултату, читалац може и да не разуме неке мање важне чињенице, које се налазе у тексту, да их не запамти, али то не утиче на његово разумевање целог текста. Степен разумевања информације у процесу информативног читања на руском језику износи 75 – 100% (Фоломкина, 1987). Због тога, понекад, овакву врсту читања називају читање са уопштеним обухватом садржаја.

Студиозно читање је такво читање, које је специјално усмерено на каснију употребу или репродукцију добијене информације. Основни његов циљ је да се информација, која се садржи у тексту, тачно и у потпуности разуме, критички осмисли, упореди са већ постојећим сазнањима и запамти.

Студиозно читање је један од најважнијих начина активности студената, у оквиру кога студенти добијају велики део наставног материјала из писаних извора, памте тај материјал/ информације, а затим их користе у одговорима на семинарима и на испитима. Предмети студиозног читања су текстови из уџбеника у виду професионално/стручних текстова, научних чланака и монографија, које препоручују предметни наставници ради припреме за семинаре и испите.

Студиозно читање је спорији начин читања. Према подацима С. К. Фоломкине, оптимални темпо таквог читања износи 50 – 60 речи у минути. То је у највећем делу последица тога, што читалац/студент често прекида читање и размишља о издвојеној

информацији, анализира композициону структуру и језичку форму текста, поново прочитава његове издвојене фрагменте, изговара неке делове текста у себи или наглас, трудећи се да запамти информацију због каснијег препричавања, разматрања, тј. коришћења у свом раду.

У Државном образовном стандарду Првог сертификационог нивоа (Государственный образовательный стандарт Первого сертификационного уровня) за учење руског језика као страног, установљена су умења у области читања, а којих се придржава и наставни план и програм за Руски језик на Високој туристичкој школи. Сходно томе, и студенти Високе туристичке школе, који уче руски језик треба да савладају следећа умења (Госстандарт, 1999):

- коришћење различитих стратегија читања у зависности од комуникативне оријентације;
- разумевање и основне и пратеће информације, које се налазе у тексту, у одређеној целовитости, прецизности и дубини;
- разумевање основне идеје текста;
- адекватно интерпретирање следа ауторских мишљења, разматрања и закључака.

Треба обратити пажњу на то, да се пред студенте за савладавање умења читања текстова на руском језику, постављају различити захтеви у оквиру читања текстова из социокултурне и научно-професионалне сфере комуникације.

Размотримо карактеристике, које су битне за *читање текстова из социокултурне тематике*. У складу са Државним образовним стандардом (Госстандарт, 1999), страни/српски студенти, који уче руски језик на Високој школи за туризам треба да овладају умењима и студиозног и информативног читања текстова из социокултурне тематике. Ради провере тих умења полазницима се дају текстови (врста текста: излагање, описивање, саопштавање или текст мешовитог карактера са елементима промишљања). Обим текста износи 2000 – 2700 штампаних знакова, тј. 1,5 – 2 странице текста формата А4, откуцаног на компјутеру са фонтом 14 и проредом 1,5. У „Образовном програму” (2001) наведен је обим текста од 900 – 1000 речи, што износи око 4 странице формата А4 са истим фонтом и проредом. У Државном образовном стандарду је наведено, да се у том тексту може налазити до 5 – 10% непознатих речи (према „Образовном програму” 5 – 7%). При том је препоручена брзина студиозног читања 40 – 50 речи у минути, а информативног 80 – 100 речи у минути.

Примећујемо, да се ни у Државном образовном стандарду ни у „Образовном програму” не наводи да ли текстови из области социокултурне тематике треба да се разликују у оквиру информативног читања и у оквиру студиозног читања, и у чему треба да буде разлика између тих текстова. Сматрамо, да уколико се сами по себи ти текстови разликују, онда се и њихово усвајање врши на различите начине, преко наставног материјала, који се разликује и по обиму и броју непознатих речи.

Текстови за информативно читање су обично већи по обиму, него текстови за студиозно читање (њихов обим на крају курса у потпуности може да достигне 1000 речи), али су они лакши за студенте. Они могу да садрже до 5% непознатих речи (тј. до 50 непознатих речи у целокупном обиму текста од 1000 речи), а то може да буде или пратећа лексика, која се може и пропустити без последица за разумевање текста, или, пак, лексика чије значење се одређује путем језичког одгонетања. Све кључне речи текста треба да буду познате студентима, или претходно преведене.

Текстови за студиозно читање су обично мањи по обиму. На крају другог семестра њихов обим, по правилу, не премашује 500 речи. У исто време они су тежи за стране/српске студенте. Они понекад садрже до 10% непознатих речи (тј. до 50 непознатих речи у целокупном обиму текста од 500 речи), а да при том није важно да ли су то кључне речи или је пратећа лексика, јер су све потребне за разумевање текста у детаље.

У таблицама 3 и 4 ћемо приказати динамику повећавања обима текстова из социокултурне тематике и број непознатих речи у њима за поменути **Б** ниво учења руског језика на Високој школи за туризам (стр. 199).

Припрема студената за *научно-професионалну сферу* комуникације има своју специфику. Студенти само уче студиозно читање. На крају курса студенти треба да знају да прочитају текст наставно-научног карактера и у потпуности да разумеју његов садржај. Обим текста износи 1 - 1,5 странице (1800 – 2000 штампаних знакова, или 400 – 450 речи). Врста текста може бити описивање, излагање, саопштавање или текст мешовитог карактера са елементима промишљања. Број непознатих речи износи 5%. Време читања: 15 – 20 минута.

У табlici 5 ћемо приказати динамику повећавања обима текстова наставно-научне тематике и број непознатих речи у њима за поменути **Б** ниво учења руског језика на Високој школи за туризам.

Таблица 3

**Препоручени параметри текстова из социокултурне тематике за информативно читање
на почетном курсу учења језика Б (3 године, 4 семестра, 12 месеци)**

Година учења	Прва				Друга				Трећа			
	Први		Други		Трећи		Четврти		Први		Други	
Семестар учења	Први	Други	Трећи	Четврти	Пети	Шести	Седми	Осми	Девети	Десети	Једанаести	Дванаести
Месец учења	Први	Други	Трећи	Четврти	Пети	Шести	Седми	Осми	Девети	Десети	Једанаести	Дванаести
					(први испит)	(други испит)	(трећи испит)	(четврти испит)	(петти испит)	(шести испит)	(седми испит)	(осми испит)
Обим текста	100 речи	200 речи	350 речи	500 речи	500 речи	600 речи	700 речи	850 речи	900 речи	900 речи	1000 речи	1000 речи
Број непозн. речи	0 (0%)	2 (1%)	7 (2%)	15 (2,5%)	15 (2,5%)	20 (3%)	25 (3,5%)	35 (4%)	40 (4,5%)	40 (4,5%)	50 (5%)	50 (5%)

Таблица 4

**Препоручени параметри текстова из социокултурне тематике за студиозно читање
на почетном курсу учења језика Б (3 године, 4 семестра, 12 месеци)**

Година учења	Прва				Друга				Трећа			
	Први		Други		Трећи		Четврти		Први		Други	
Семестар учења	Први	Други	Трећи	Четврти	Пети	Шести	Седми	Осми	Девети	Десети	Једанаести	Дванаести
Месец учења	Први	Други	Трећи	Четврти	Пети	Шести	Седми	Осми	Девети	Десети	Једанаести	Дванаести
					(први испит)	(други испит)	(трећи испит)	(четврти испит)	(петти испит)	(шести испит)	(седми испит)	(осми испит)
Обим текста	100 речи	150 речи	200 речи	250 речи	250 речи	300 речи	350 речи	400 речи	400 речи	450 речи	500 речи	500 речи
Број непозн. речи	0 (0%)	1-2 (1%)	6 (3%)	12 (5%)	12 (5%)	20 (7%)	25 (7,5%)	30 (8%)	30 (8%)	40 (9%)	50 (10%)	50 (10%)

Веома је важно, да и наставници, и студенти схвате разлику између студиозног и информативног читања и различит приступ у савладавању и једне и друге активности. Због тога наставник, почињући рад са конкретним текстом, треба да објасни студентима који се циљ рада поставља пред такав текст: или се текст брзо чита и разуме његов основни садржај, или се чита полако уз промишљање и са циљем припреме наредног препричавања, састављања плана, индивидуалног текста итд.

Таблица 5

Препоручени параметри текстова научно-професионалне тематике за студиозно читање на почетном курсу учења језика Б (3 године, 4 семестра, 12 месеци)

Година	Прва			Друга				Трећа				
Учења	Први			Други				Четврти				
Семестар учења	Први	Други	Трећи	Четврти	Пети	Шести	Седми	Осми	Девети	Десети	Једанаести	Дванаести
Месец учења	Први	Други	Трећи	Четврти	Пети	Шести	Седми	Осми	Девети	Десети	Једанаести	Дванаести
					(први испит)				(други испит)			(трећи испит)
Обим текстова	100 речи	150 речи	150 речи	200 речи	250 речи	250 речи	300 речи	350 речи	350 речи	400 речи	450 речи	450 речи
Број непозн. речи	1-2 (1,5%)	3 (2%)	3 (2%)	5 (2,5%)	7-8 (3%)	7-8 (3%)	10 (3,5%)	14 (4%)	14 (4%)	18 (4,5%)	22 (5%)	22 (5%)

Размотримо процес савладавања информативног читања, који је по многим својим особинама сличан процесу савладавања аудирања. Систем вежбања који је усмерен на савладавање активности информативног читања чини серија текстова, чији је садржај са сваком наредним часом све сложенији и специјални задаци, који прате те текстове. Рад са сваком текстом на часовима садржи три стадијума: предтекстуални стадијум, индивидуално читање текста и посттекстуални стадијум.

У оквиру стадијума **предтекстуалног рада** наставник уводи студенте у тему текста и предлаже им задатке, који су намењени савладавању лексичких тешкоћа у тексту као и развијању језичког наслућивања.

После предтекстуалног стадијума почиње **индивидуално читање текста (у себи)**, али пре него што студенти почну да читају текст, наставник им такође даје

притекстуалан задатак, који активира њихову пажњу, оперативно памћење, механизме могућег предвиђања и осмишљавања. На пример:

- *Прочитайте текст и скажите, кем хотел стать герой этого рассказа. Кем он стал и почему?*

- *Куда собирались поехать герои этого рассказа в субботу и в воскресенье? Они смогли это сделать или нет?*

- *Прочитайте текст и скажите, после каких событий начался коренной перелом в ходе Великой Отечественной войны?*

- *Прочитайте текст и скажите, кто из его героев вам больше всего понравился. Почему?*

Пошто је информативно читање брзи начин читања, студенти читајући користе одређено време. Зато је веома важно да им се задају временски нормативи за ту активност. На пример: *Сейчас мы будем читать текст. Вы должны прочитать его за две минуты и ответить на вопрос: Что возил в своём портфеле Фёдор Иванович Шляпин?* Оптимални темпо информативног читања, како смо већ помињали, износи 180-190 речи у минути. Како наставник зна колики текст по обиму студенти треба да читају, он може да израчуна тачно време, које је потребно да се тај текст прочита. Ипак, се мора водити рачуна о томе, да се у првим месецима учења не може очекивати од српских студената да руски текст читају са таквим темпом. Искуство показује, да поменути темпо информативног читања, српски студенти **Б** нивоа руског језика могу у потпуности постићи већ на крају првог семестра (3 месеца) учења на Високој школи за туризам. Овде је вредно напоменути да тај темпо достижу чак и студенти поменутог нивоа **Б**, који никада раније нису учили руски језик. То постижу континуираним и систематичним радом на часовима/вежбама, као и усмереном комплементарном индивидуалном активношћу.

У оквиру **посттекстуалног стадијума** наставник проверава решење притекстуалног задатка, разумевање основне идеје текста, њен развој. При том користи исте методе провере, као и у курсу аудирања:

- одговори на питања по тексту,
- тестови са више одговора (избор тачног одговора из низа понуђених)
- или одређивање лажних и истинитих тврдњи, на основу информација из текста.

Осим тога могу се користити и следеће врсте задатака:

- проналажење у тексту извесних чињеница,

- издвајање чињеница у логични или хронолошки редослед,
- оцена прочитане материје и њена аргументација.

Обично рад са текстом, који је намењен за информативно читање и који садржи 600 речи, траје на часу највише 20 минута: 10 минута одлази на предтекстуални рад, 5 минута на читање текста и 5 минута на посттекстуални рад.

У оквиру илустрације навешћемо фрагмент часа из уџбеника «Русский язык» (Л. В. Московкин и Л. В. Сильвина, 2004: стр. 224-227):

26. Проанализируйте слова, которые помогут вам понять новый текст. Если вам непонятны значения этих слов, попробуйте написать их латинскими буквами. Может быть, это поможет вам понять, что они значать.

Система, периодическая система, систематизировать, химический элемент, органическая химия, атомный вес, гимназия, педагогический институт.

27. Постарайтесь понять значения новых слов без словаря.

1. Сон (спать).

Хороший сон – это всегда прекрасный отдых.

Милан часто думает о родителях и иногда даже видит их во сне.

2. Засыпать/заснуть – начинать/начать спать.

Просыпаться/проснуться – переставать/перестать спать.

Сниться/присниться – казаться во сне.

Вчера Иван много работал. Он очень устал, поэтому, когда он пришёл домой, он быстро заснул.

Когда он проснулся, он почувствовал, что он хорошо отдохнул.

Когда Антон спал, ему приснился его брат.

28. Прочитайте текст. Скажите, в каком году Менделеев создал периодическую систему химических элементов.

МЕНДЕЛЁЕВ

Дмитрий Иванович Менделеев, великий учёный-химик, родился в 1834 году в сибирском городе Тобольске в семье директора гимназии. Он хорошо учился, много читал, изучал иностранные языки. Менделееву нравилась химия, он мечтал стать учителем гимназии, чтобы рассказывать детям о химических элементах.

В 1850 году Менделеев приехал в Петербург и начал учиться в педагогическом институте. Каждый день он занимался в химической лаборатории, ставил опыты, изучал химические вещества.

После окончания института Менделеев работал учителем в Одессе, но уже тогда он твердо решил стать учёным. В 1856 году он вернулся в Петербург, чтобы серьёзно заняться химией.

Менделеев писал научные работы, преподавал в Петербургском университете. Его учебники «Органическая химия» и «Основы химии» были широко известны не только в России, но и в других странах. В 1869 году учёный сделал великое открытие – он систематизировал известные в то время химические элементы.

Биографы Менделеева рассказывают, что периодическая система ему приснилась. Всю ночь учёный много работал, думал, анализировал и заснул только утром. Во сне он увидел таблицу, а когда проснулся, сразу же записал её. Это, конечно, было не случайно.

Более 19 лет Менделеев упорно работал, пытался систематизировать химические элементы и наконец понял: атомный вес определяет химические свойства вещества. Он расположил химические элементы в порядке возрастания атомного веса.

Менделеева очень любили студенты и преподаватели университета. У него было много друзей. В его петербургской квартире на «менделеевских средах» бывали известные художники И.Е.Репин, И.И. Крамской, писатели Ф.М. Достоевский, И.С. Тургенев, критик В.В. Стасов. Менделеев любил живопись, музыку, литературу. Он всегда ходил на выставки, концерты, литературные вечера.

В 1907 году учёный умер, а в 1911 году в Петербургском университете в главном здании на первом этаже открыли музей Д.И. Менделеева. Там можно много узнать о жизни и научной работе великого химика.

29. Ответьте на вопросы.

Когда родился Д. И. Менделеев? Где он родился? Почему он хотел стать учителем? Где Менделеев учился в Петербурге? Где он потом преподавал? Как он создал периодическую систему химических элементов? В каком году он умер? Где находится музей Д. И. Менделеева?

Систем учења студиозног читања се разликује од система учења информативног читања низом карактеристика. Како би у потпуности и што прецизније разумели текст, студенти не треба само да буду вични у језичком одгонетању, већ треба да знају да се користе речницима и приручницима, као и да се баве лексичком и граматичком анализом у тексту. Зато је процес учења студиозног читања дужи и тежи од процеса учења информативног читања. Пре него што полазници науче да самостално читају текстове, са оријентацијом на потпуно и тачно њихово разумевање, потребно је спровести велики припремни рад под руководством наставника.

У току **припремне фазе** студенти под руководством наставника читају текст по реченицама наглас и анализирају га. После сваке прочитане реченице наставник проверава, да ли студенти знају речи из текста и граматичке конструкције. Уколико је потребно преводи речи и објашњава значење граматичких облика. Другим речима, наставник показује студентима, како треба да се анализирају речи, реченице и текст у целисти.

Неки методичари сматрају да је читање наглас штетно, јер успорава развој брзине читања у себи. (Рапопорт, Селџ, Сотер, 1987: стр. 180-181). Многи, напротив, сматрају, да се без читања наглас не може савладати читање у себи. Трећа група методичара сматра, да је читање наглас корисно за савладавање активности говора, јер доприноси перцепцији фонемско-графијских корелација, успостављању умења повезаног изговора речи у синтагмама, развијању механизма антиципације. У нашем раду нећемо разматрати све ове ставове, али ћемо прихватити као аксиом, да је у припремној фази учења студиозног читања неопходно читање наглас, јер код студената развија вештину брзог препознавања речи и тренутног успостављања корелатива између графијске слике речи, њене аудио-моторне перцепције и значења.

На Високој школи за туризам у оквиру курса руског језика наставник обраћа пажњу на развој језичког одгонетања, оспособљавање студената да се користе двојезичним речником и граматичким приручницима. Та етапа се у целости може назвати **етапом читања са коментаром/комментированное чтение**.

Наредну етапу чини **етапа самосталног студиозног читања на часу** под контролом наставника. У реализацији ове етапе, као и у реализацији информативног читања, може се укључити предтекстуални рад, а и не мора. Нису обавезни ни притекстуални задаци, који упућују студента на разумевање главне информације у тексту: студенти треба да прочитају цео текст и да разумеју у њему не само основни садржај, већ и све детаље. Међутим, пре него што студенти почну да читају текст, наставник треба да им да упутства, како треба касније да употребе информације из тог текста. Осим тога, иако је студиозно читање спорије у односу на информативно, у етапи самосталног студиозног читања, наставник на часу пред студенте поставља задатак, за које време треба да прочитају текст.

У сам процес читања, тј. у онај део процеса, који се зове читање у себи, наставник се, по правилу, не меша. Само онда, када настану проблеми, наставник одговара на питања студената.

Провера разумевања текста се реализује у форми питања у вези са његовим садржајем или у облику тестова. Понекад, у циљу провере разумевања детаља текста, наставник организује читање текста наглас по реченицама уз анализу речи и граматичких облика (тј. користи исти начин рада као и у припремној етапи). Осим тога, студенти могу да решавају задатке лексичко-граматичких вежбања са циљем усвајања из текста језичког материјала и да на његовој основи граде друкчије текстове: усмена или писмена препричавања, планове, конспекте.

Прочитан текст често представља средство за савладавање других облика говорне делатности: говор, аудирање, писање. Наставник може да, уколико умешно постави питања, подстакне код студената облик монолошког изрази, или, пак, учешће у дијалогској или полилошкој комуникацији.

Следећа етапа представља **самостално студиозно читање** у виду **домаћег задатка**. Наставник студентима даје задатак, да код куће прочитају неки текст (а понекад и да припреме на његовој основи и друкчији текст), а на часу, или проверава разумевање прочитаног, или организује његово разматрање, или ради са прерађеним текстом, или предлаже студентима лексичко-граматичка вежбања.

Навешћемо пример разраде текста, који је намењен за самостално читање (на часу или код куће), из уџбеника «Живём и учимся в России» (Капитонова, Баранова, Городецкая, 2003: стр. 30-35):

Моё путешествие по России

1. Найдите в словаре следующие слова:

доводиться/довестись, оказываться/оказаться (где?), отправляться/отправиться (куда?) (в путешествие), экипаж, верить (в кого?) (в Бога), таможня, свинина, мусульманин/мусульмане, заблудиться (где?), швейцар, зоосад, благополучно, добывать/добыть (что?), пароход, пугаться (кого? чего?), лошадь, баня, печь, печка, выносить/вынести (что?) (жару).

2. Прочитайте комментарий к следующим словам и словосочетаниям:

солнце восходит – солнце встаёт;

солнце заходит – солнце садится;

дача – летний дом за городом;

чернокожий – человек с чёрной кожей;

там в горах сходятся Европа и Азия – граница между Европой и Азией проходит по Уральским горам.

3. Прочитайте текст и ответьте на вопрос: в каких городах России побывал Салим?

Мало кто из африканцев бывал в России в XIX веке. Салим бен Абакари был одним из тех немногих, кому довелось побывать в этой стране.

Салим родился и вырос в Занзибаре, потом случайно оказался в Германии, где служил у одного немца. Его хозяин был учёным-путешественником.

В 1897 году учёный отправился в путешествие по России и взял с собой Салима. Вместе с своим господином Салим побывал во многих местах: посетил Москву и Петербург, побывал в Сибири, Средней Азии, на Кавказе. Потом он написал о своих впечатлениях. Его рассказ на языке суахили был

переведён на немецкий язык и опубликован в журнале. Вот фрагмент истории, которую рассказал Салим около ста лет тому назад.

«В мае 1897 года мы с моим господином выехали из Берлина. Началось моё путешествие по России.

Сначала мы приехали в Петербург. В Петербурге я сразу понял, что мы теперь в другой стране. И одежда не такая, как в Европе, и экипажи другие. У русских очень красивые церкви, но религия не такая, как в Европе, хотя они верят в того же Бога, что и европейцы. Действительно, путешествуя, человек становится умнее и много узнаёт.

Из таможни мы поехали в гостиницу «Европа». Там мы отдохнули. Потом мой господин пошёл погулять и сказал, что я тоже могу пойти погулять, когда сделаю вся дела. Но я не знал ни слова по-русски, и меня не понимали. В ресторане я позвал немецкого переводчика, и он помог мне заказать обед. Когда я заказывал обед, все удивлялись, почему я не пью вино и не ем свинину. Я объяснил, что я мусульманин. Тогда один официант сказал мне, что он тоже мусульманин. Я удивился и решил, что он шутит. Но он объяснил мне, что он татарин, а татары по религии тоже мусульмане. Я всё равно не поверил ему.

Я хотел осмотреть город, но боялся заблудиться, ведь я не знал ни слова по-русски. Тогда я попросил швейцара написать мне на листочке название гостиницы, чтобы я мог вернуться, если всё-таки заблужусь. Швейцар любезно выполнил мою просьбу и посоветовал мне поехать в зоосад.

Я сел на конку и поехал в зоосад. В зоосаде я осмотрел всех зверей и птиц и не заметил, как пролетело время. Меня удивил этот уголок живой природы. Было уже 9 часов вечера, но солнце всё ещё не садилось. Я был очень удивлён. В Европе в 9 часов вечера уже темно. Я благополучно вернулся в гостиницу, но сидеть в номере совсем не хотелось. Я снова вышел погулять и гулял до двенадцати часов ночи. Местные жители летом много спят днём, а гулять ходят вечером. В Петербурге солнце заходит в полночь, а восходит в два часа. В течение двух месяцев ночь продолжается только полчаса. Многие богатые люди летом живут на дачах под Петербургом. Летом там очень красиво и не так жарко, как в душном городе.

Из Петербурга мы поехали в Москву. В Москве мы купили всё, что нам было нужно для поездки в Сибирь. В Сибири ничего не купишь, кроме снега. Там добывают серебро, золото, железо и другие металлы.

Из Москвы мы выехали в город Нижний Новгород. Новгород – один из центров русской торговли. Мы пробыли в этом городе один день, сели на пароход и поплыли по Волге в город Самару. До Самары мы добирались 4 дня.

На пароходе, на котором мы плыли, все русские пассажиры оказались любителями чая. Одна женщина с девочкой сидела за чайником с восьми утра до девяти вечера. Я думал: «Как это они не устают пить чай?»

Когда в России едешь на пароходе или на поезде, нужно смотреть за своими вещами: их часто воруют. Есть люди, для которых это постоянное занятие.

В Самаре, куда мы приехали, многие пугались, увидев меня. Они говорили, что никогда раньше не видели чернокожих. Если я шёл гулять, старики и дети убегали от меня ...

Из Самары мы поехали в город Омск. Дорога из Самары в Омск – самое красивое, что я видел в

Сибири. Там в горах сходятся Европа и Азия.

Из Омска мы приехали в маленький городок на реке Обь. Дальше железной дороги не было, и нам нужно было ехать на лошадях. Мы захотели помыться. Нам приготовили баню. В бане была такая жара, что я пробыл там только две минуты. Просто удивительно: как люди могут мыться такой горячей водой.

Дома местных жителей построены из дерева, маленькие, с печками внутри. Я страшно удивился: в этом холодном краю люди спят в помещении, где очень жарко. Даже я, африканец, не мог бы там спать из-за жары. А они выносят и сильную жару, и сильные морозы ...

Моё путешествие по России продолжалось ещё четыре месяца, но об этом я расскажу в следующий раз.

По материалам газет

2. Раскройте скобки, используйте форму родительного падежа:

- А)** 1) Во время (путешествие) Салим посетил много городов (Сибирь и Кавказ).
2) Рассказ (Салим) был переведён с (язык суахили) на немецкий язык, а с (немецкий язык) на русский.
3) Путешественники отправились в путь в мае (1897 год).
4) В ресторане Салим не ел (свинина) и не пил (вино).
5) Салима очень удивил этот уголок (живая природа).
6) Салим вышел на улицу и гулял до (глубокая ночь).
7) Для (африканский путешественник) хозяйка приготовила очень горячую баню.
- Б)** 1) Салим был одним из (немногие африканцы), которые побывали в России в XIX веке.
2) Петербург был одним из пяти (крупные города), которые посетил Салим.
3) Салим с удивлением отметил, что у (русские) очень красивые церкви.
4) В зоосаде Салим увидел много (разнообразные звери и птицы).
5) Салим знал, что Новгород – один из (крупнейшие центры) торговли.
6) В Самаре, в XIX веке люди не видели (чернокожие туристы).
7) В Восточной Сибири в то время не было (железные дороги).

5. Составьте предложения, используя союзное слово *который*.

Образец: Салим был африканцем. Он побывал в России в XIX веке.

Салим был африканцем, **который** побывал в России в XIX веке.

- 1) Салим вырос в африканской стране. Эта страна называлась Занзибар.
- 2) Сначала Салим приехал в Петербург. В этом городе он прожил несколько дней.
- 3) Салим подошёл к швейцару. Он попросил его написать на листочке название гостиницы.
- 4) В ресторане Салим разговаривал с официантом. От него он узнал, что в России тоже есть мусульмане.

5) Переводчик подошёл к иностранцу. Ему нужно было перевести меню на немецкий язык.

6) Салим уважал и любил немецкого учёного. С ним он путешествовал 5 месяцев.

7) В зоосаде Салим увидел много редких птиц и зверей. Их он наблюдал впервые.

6. Закончите предложения:

1) Салим приехал в город, который ...

о котором ...

из которого ...

рядом с которым ...

2) Салим путешествовал с немецким учёным, который ...

с которым ...

о котором ...

которому ...

которого ...

3) Наконец путешественники приехали в Сибирь, которая ...

которую ...

о которой ...

из которой ...

по которой ...

4) Учёный перевёл на немецкий язык рассказ, который ...

в котором ...

из которого ...

благодаря

которому ...

7. Выберите правильный ответ на вопрос: что удивило Салима в Петербурге?

1) сильные морозы и огромные пространства

2) красивые церкви и белые ночи

3) чаепитие и гостеприимство

8. Выберите высказывание, которое соответствует содержанию текста:

1) В Самаре люди очень редко встречали чернокожих людей.

2) Африканцу русская баня показалась не слишком жаркой.

3) По России Салим путешествовал только на лошадях.

9. Ответьте на вопросы:

1) С кем Салим путешествовал по России?

2) Какой русский город был первым на его пути?

3) Что прежде всего заметил Салим, когда оказался в Петербурге?

4) Что придумал Салим, чтобы не заблудиться в Петербурге?

- 5) Какую достопримечательность Петербурга решил осмотреть Салим?
- 6) Что больше всего удивило Салима в Петербурге?
- 7) Чем занимались путешественники в Москве?
- 8) Какие русские города посетил Салим на пути из Москвы в Сибирь?
- 9) Что удивило Салима в Сибири?
- 10) На каких видах транспорта путешествовал Салим по России?

10. Расскажите, что вы узнали о путешествии Салима по России?

11. Напишите, что мог бы рассказать немецкий путешественник о своём слуге Салиме?

Различите врсте читања пред многе наставнике стављају знак питања: може ли се преко једног текста учити и информативно и студиозно читање? Сматрамо да може, иако не саветујемо да се то често чини. Ако ипак настане таква потреба, предлагемо да се тексту приступи са аспекта информативног читања, а тек после провере, како су студенти разумели његов основни садржај, може да се приступи пажљивијем (аналитичком) читању. У сваком случају, такав редослед понекад има оправдање у реалном животу. Ипак, није позната ситуација, да прво детаљно анализирамо текст, а онда га читамо са циљем разумевања основног садржаја и задовољавања естетских потреба.

► Општи проблеми учења читања се разматрају у већ наведеном раду С. Ф. Фоломкине (1987). Различити приступи у области учења читања су детаљно дати у «Настольная книга преподавателя иностранного языка» (Маслыко, Бабинская, Будько, Петрова, 1998).

О проблемима учења читања руских текстова, који се јављају код страних студената, се разматра у специјалним радовима (Журавлева, Исаева, 1983; Журавлева, Зиновьева, 1984; Протасова, 1978; Протасова, Соболева, 1977, 1978 и др.), у истраживачким радовима из методике наставе руског језика као страног (Щукин, 1990; Химик, Карташева, 1997; Лысакова, 2004), а такође у «Настольная книга преподавателя иностранного языка» (Маслыко, Бабинская, Будько, Петрова, 1998).

2.7.4. ФОРМИРАЊЕ УМЕЊА ДИЈАЛОШКОГ ГОВОРА

Основна карактеристика дијалога је та, што су за његову реализацију потребна најмање два човека. То значи, да се он не може унапред у потпуности програмирати. Чак и ако се један од саговорника унапред припреми за дијалог, скицира план питања, размишља како ће почети дијалог и како ће одговарати на могућа питања саговорника, под утицајем саговорника он се по правилу прилично удаљава од првобитно разрађеног плана; учесници дијалога често мењају тему разговора, користе различите тактике комуникације. Због тога је обучавање студената дијалогској комуникацији на Високој школи за туризам на часовима руског језика веома сложен процес. Веома је компликовано усмерити рад на дијалогске типске текстове.

Основни делови дијалога су реплике различите дужине: од једне до неколико реченица. Повезивање реплика са структурним, интонационим и смисаоним карактеристикама се назива **дијалогско јединство**. Дијалогско јединство је типски фрагмент дијалога (говорни образац), и у том смислу се разматра у својству основне јединице у области учења дијалогске комуникације. Најраспрострањенији облици дијалогског јединства: питање – саопштење, питање – контрапитање, побужденије/подстицај – саопштење, подстицај – питање, саопштење – питање, саопштење – саопштење, саопштење – реплика-прихватање/реплика-подхват, накнадна или допунска мисао.

Државни образовни стандард Првог нивоа учења руског језика као страног (1999) и „Образовни програм” (2001), а сходно томе и наставни план и програм Високе школе за туризам указују, да у области дијалогског говора, полазник треба да савлада:

- разумевање садржаја исказа саговорника, одређивање његових комуникативних намера у одређеним ситуацијама;
- адекватно реаговање на реплику саговорника;
- започињање и завршавања дијалога, изражавање своје комуникативне намере у широком распону говорних ситуација, учешће у следећим типовима дијалога: дијалог – питања, дијалог – саопштење, дијалог – подстицај.

У методици су се употпунила два приступа у оквиру учења дијалогског општења, која ћемо условно назвати синтетички и аналитички.

Синтетички приступ представља кретање од делова ка целини, од посебних дијалогских јединстава ка обухватнијем дијалогу, у оквиру којег се реализују различите говорне интенције. Систем говорних вежбања у датом случају представља серију

наставних дијалога, који су из часа у час све сложенији, и специјалних задатака, који су намењени за рад са њима. Дијалози, које студенти уче на првим часовима се састоје, по правилу, од једног, ређе од два дијалошка јединства. При том су ти дијалошки фрагменти истог типа. Навешћемо пример наставног дијалога, који садржи два дијалошка јединства: питање – одговор, позив на заједничку активност – сагласност:

- Ты идёшь в библиотеку?

- Да, в библиотеку.

- Я тоже иду в библиотеку. Пойдём вместе.

- С удовольствием.

У даљем раду се обим наставних дијалога постепено повећава. Не повећава се само број дијалошких јединстава, већ и број говорних интенција, што је значајно за заједничку комуникацију. Нараста и степен самосталног рада студената.

Страним/српским студентима се традиционално нова дијалошка јединства не дају у усменој, већ у писменој форми. Студенти срећу те типске фрагменте дијалога у уџбенику и обрађују их исто као и текстове за студиозно читање. То је угодно, зато што писмена форма даје могућност да се брзо анализирају све карактеристике датог дијалошког јединства и олакшава њихово памћење. Ипак, неки дијалози су више својствени усменој комуникацији, па се већ на почетним етапама учења руског језика, студентима презентирају нова дијалошка јединства не само у писменој, већ и у усменој форми (у говору наставника или звучни снимак). Затим се постепено прелази на усмено презентирање дијалошких јединстава, које у перспективи постаје доминантније.

Након презентације и објашњења новог дијалошког јединства, наставник изговара текст и реализује *подстанóвочные*/супститутивна вежбања, у којима даје варијантни лексички материјал у дијалошким репликама. При том на почетном стадијуму учења, лексику, која се користи као супституција, предлаже наставник или уџбеник, а на вишим нивоима студенти решавају дата вежбања без помоћи наставника или уџбеника. Веома је важно, да студенти науче ново дијалошко јединство, које ће у будућности за њих представљати говорни образац.

Већ кроз 1,5-2 месеца након почетка обуке на Високој школи за туризам, студенти руског језика користе низ дијалошких јединстава, помоћу којих могу да учествују у разговорима на различите теме: о породици, о себи, о другу, о животу у

Русији, о животу у својој земљи итд. Ипак, како би студенти постигли такав степен у вођењу разговора, наопходан је припремни рад. У пракси се показало да је тренинг студената у контексту питања-одговори, најобухватнији приступ у учењу вођења разговора. Наставник са одговарајућом брзином задаје студентима питања на одговарајућу тему, а студенти одговарају на та питања. На пример, како би се студенти припремили да воде разговор на тему «Моё свободное время. Мои интересы и увлечения», може се употребити следећи упитник:

1. У вас есть свободное время? Как вы его проводите?
2. Вы занимаетесь спортом? Какой вид спорта вам нравится? Почему? Вам нравится смотреть футбол или хоккей по телевизору? Вы смотрели последние Олимпийские игры? Кто из спортсменов вам понравился?
3. Вы любите смотреть телевизор? Какие программы вам нравятся? Вы смотрите новости? На каком языке? Вы понимаете новости на русском языке? Вы смотрите художественные фильмы, мультфильмы? Какие художественные фильмы вам нравятся? Вам нравятся музыкальные программы?
4. Вы любите музыку? Какую? Кто из современных исполнителей вам нравится? Вы часто бываете на концертах, на дискотеках?
5. Вы умеете петь? Какие песни вам нравятся? Вы умеете играть на гитаре, на фортепиано, на других музыкальных инструментах?
6. Вы часто бываете на экскурсиях? Куда вы уже ходили (ездили)? Что вы увидели? Что вам понравилось? У вас есть фотоаппарат? Что вы фотографировали?
7. Вы любите театр и кино? Вы уже ходили в России в театр или в кино? Где вы были? Что вы смотрели? Вам понравился спектакль (фильм)?
8. Вы любите читать? Что вы читаете? О чём эти книги? Кто ваши любимые писатели? Вы любите стихи? Какие стихи вы знаете наизусть? Кто их написал? Знаете ли вы имена известных русских поэтов? Вы уже читаете газеты и журналы на русском языке?
9. Вы любите работать на компьютере? С какими программами вы работаете? Для чего предназначены эти программы? Вы любите компьютерные игры? Вы часто выходите в Интернет? Какую информацию вы ищете в Интернете? Вы пишете электронные письма?
10. Что ещё вы любите делать в свободное время?

После система разговора наставник – студент постаје сврсисходно да се пређе на систем студент – студент. У том случају се група дели на парове и ради самостално. Наставник даје студентима задатак да сазнају о интересовањима свог саговорника, а затим да то испричају целој групи. Сходно томе, после рада у пару, сваки студент из групе прича о томе, шта је сазнао од саговорника.

Аналитички приступ у учењу дијалогског говора представља процес усмерен од целине ка деловима те целине, од обимног дијалогског текста ка дијалогским јединствима, који представљају делове тог дијалога. У оквиру таквог приступа, студенти се упознају са дијалогом, који им се презентира у усменој и писменој форми. Даље се приступа и анализи у односу на дијалогска јединства и лексичко-граматичке појаве које дијалог садржи. Осим тога се анализирају комуникациона ситуација, социолошке улоге саговорника, као и невербална средства општења, која могу да прате дати дијалог. Затим студенти читају дати дијалог наглас, а наставник при том прати исправност изговора. Поменути дијалог студенти уче код куће напамет. На следећем часу га, у оквиру подељених улога, изводе такође напамет.

Дијалог који је научен напамет постаје модел за стварање сличних дијалога: употребљавају се варијантна лексичка пуњења дијалога (мењају се имена, карактеристике учесника, место и врста активности, објекат радње итд.). Приликом увођења таквих промена мора се водити рачуна о интересовањима, потребама, говорном и животном искуству полазника. У оквиру наредних часова студенти увежбавају дијалог са тим изменама, што на крају и даје важан резултат: њихово умеће да самостално воде дијалог.

Стварање дијалога по моделу представља вежбање условно-комуникативног типа: све измене у одређеном случају програмира наставник. Следећа етапа је везана са преласком на неприпремљено мотивационо изражавање сопствених мисли у новим ситуацијама општења и у условима сложенијих мисаоно-исказних задатака. Наставник само даје стратегију дијалогске комуникације, а студенти бирају сами језичка средства. На пример, у групи, у којој има више младића, може се поставити питање: *Как вы думаете, какой автомобиль лучше и почему?* (задаје се стратегија убеђивања саговорника). Искуство показује да студенти на различите начине одговарају на то питање. А то нам показује да то питање може да произведе неприпремљену дискусију. Таква врста дијалога може се увежбавати и на основу наставних текстова проблемског карактера.

У уџбенику «Живём и учимся в России» (Капитонова, Баранова, Городецкая, 2003) дијалогски текстови представљају материјал за савладавање и аудирања и читања и усменог дијалогског и монолошког говора. Тако, у лекцији 1 «Интервью с англичанкой Дженни» се студентима предлаже да прочитају, а затим да преслушају дијалог између кореспондента руских новина и енглескиње Џени:

3. Прочитайте интервью с англичанкой Дженни и ответьте на вопрос: почему Дженни осталась жить в Иркутске?

Англичанка Дженни называет себя иркутянкой. Вот уже почти 18 лет она живёт и работает в Иркутске. Она любезно согласилась ответить на вопросы корреспондента одной из российских газет.

Корр.: Дженни, Вы прекрасно говорите по-русски. Почти без акцента. Где вы изучали русский язык?

Дженни: Сначала в Манчестерском университете. Потом 6 месяцев на курсах русского языка в Москве. И, наконец, здесь, на курсах в Иркутском университете.

Корр.: Главное, наверное, это языковая практика?

Дженни: Конечно. Во-первых, мне приходилось много говорить по-русски со своими учениками. А во-вторых, я много общаюсь со своими русскими друзьями.

Корр.: Дженни, расскажите немного о себе, о своей семье.

Дженни: Моя семья живёт в Англии. Мама – учительница французского языка, а отец – программист. Конечно, они скучают без меня. У меня ещё есть младшая сестра. Она преподаёт в Лондонском политехническом институте.

Корр.: Когда Вы заинтересовались Россией?

Дженни: Когда мне было 16 лет. Я тогда прочитала роман Л.Н.Толстого «Война и мир». С тех пор я заинтересовалась русской литературой. А в Манчестерском университете я познакомилась с некоторыми периодами русской истории. После этого мой интерес к России стал ещё больше.

Корр.: Почему вы приехали в Иркутск?

Дженни: Я уже сказала, что меня давно интересует Россия. А однажды я узнала, что можно поехать работать преподавателем английского языка в Иркутск. И я поехала. Я проработала по контракту три года и решила остаться в Иркутске.

Корр.: Почему Вы решили остаться в Иркутске?

Дженни: Во-первых, мне интересно работать здесь. А во-вторых, Сибирь – замечательный край. У меня много друзей. Мы с ними много путешествуем пешком. Я очень люблю такой вид отдыха. Природа здесь великолепная! Нет слов, чтобы описать её. Наконец, последняя причина, почему и осталась жить на сибирской земле, это люди. Сибиряки – замечательный народ. Они видят в человеке всё лучшее, прощают ему плохое. Они любят свою страну и искренне интересуются миром. Я узнала много интересных людей и подружилась с ними. Меня часто приглашают в гости. Сибиряки очень гостеприимные.

Корр.: Вы, конечно, видели Байкал. Какое впечатление он произвёл на Вас?

Дженни: На Байкале я бываю очень часто. Байкал – это сказка. Это даже не озеро, а море с удивительно чистой водой. Однажды друзья рассказали мне интересную легенду о Байкале. Я записала её и хочу использовать в своей статье.

Корр.: Вы пишете статьи?

Дженни: Да, я пишу статьи для одного английского журнала. Я надеюсь, что Сибирь и некоторые аспекты Сибирской жизни заинтересуют моих читателей так же, как и меня.

Корр.: А когда Вы вернётесь в Англию? Или Вы решили навсегда остаться в Сибири?

Дженни: Точно не знаю. Но думаю, что вернусь домой года через два.

Корр.: Благодарю Вас, Дженни, за интересное интервью. Желаю Вам удачи, счастья, крепкого сибирского здоровья. Разрешите в память о нашей встрече преподнести Вам эти цветы и книгу о России.

Дженни: Большое спасибо.

После чтения и прослушивания этого диалога наставник предлагает студенту да у контексту језичког вежбања транспонују директни говор у индиректни. На тај начин припремају подлогу за препричавање дијалога, кога затим и препричавају.

4. Трансформируйте прямую речь в косвенную:

1) Корреспондент спросил Дженни:

- Когда Вы заинтересовались Россией?

- Скажите, пожалуйста, Дженни, зачем Вы приехали в Иркутск? Вы решили остаться здесь? Почему?

- Вам нравится природа Сибири?

- Вы видели Байкал? Какое впечатление он произвёл на Вас?

- У Вас есть здесь друзья?

2) Дженни ответила:

- Я давно интересуюсь Россией.

- В Сибири великолепная природа.

- Я встретила здесь интересных людей и подружилась с ними.

- Однажды мои друзья рассказали мне интересную легенду о Байкале, и я записала её.

- Может быть, года через два я вернусь в Англию.

3) Корреспондент попросил Дженни:

- Дженни ответьте, пожалуйста, на несколько вопросов нашей газеты.

- Расскажите немного о себе и о своей семье.

- Расскажите, пожалуйста, о Ваших планах на будущее.

5. Расскажите, что Дженни говорит о Сибири, её природе, о сибиряках. Начните ваш рассказ так: Дженни говорит, что ...

После реализации низа лексичко-граматичких вежбања студенти прелазе на вежбе полустваралачког и стваралачког карактера:

9. Примите участие в диалоге. Ответьте на реплики.

- 1) - Извините, не могли бы Вы уделить мне несколько минут и ответить на вопросы?
- .....
- 2) – Почему Вы решили приехать учиться в Россию?
- .....
- 3) – Вы очень скучаете по родителям?
- .....
- 4) – Какое впечатление произвёл на Вас университет, в котором Вы учились?
- .....
- 5) – С кем Вы уже успели здесь подружиться?
- .....

10. Познакомьтесь с описанием ситуации. Начните диалог. Используйте подходящие по смыслу фразы, данные справа.

1) Вы хотите поехать на экскурсию на озеро Байкал. Вы пришли в туристическое агенство. Что вы скажете?	Я хочу получить визу в Финляндию.
2) Вы хотите поехать в Финляндию по приглашению. Вы пришли в консульство. Что вы скажете?	Я бы хотел купить билет на экскурсионный теплоход.
3) Вы пришли в магазин сувениров, чтобы купить подарок другу. Что вы скажете продавцу?	Покажите, пожалуйста, эту синюю чашку с блюдцем.

11. Расскажите, что вы узнали о Дженни из её интервью, запишите ваш рассказ в тетрадь.

Откуда она? Какая у неё семья? Где она училась? Когда начала интересоваться Россией? Почему приехала в Россию? Где и кем она работает? Сколько лет она живёт в Сибири? Почему она осталась здесь жить? Когда она уедет в Англию?

12. Какие вопросы вы задали бы Дженни?

13. Выразите своё отношение к Дженни и её решению остаться в Сибири. Начните ваш ответ со слов: *я считаю, я думаю, мне кажется, по-моему.*

У оквиру курса руског језика на Високој школи за туризам се користе и синтетички и аналитички методи у учењу дијалошког говора. Они се никако не могу посматрати као међусобно супротстављени методи. Напротив, и један и други су једино делотворни у комплементарном односу. Синтетички приступ се више користи у ранијим фазама, док се аналитички приступ више користи у каснијим фазама учења руског језика.

► О питањима учења страног дијалошког говора се разматра у истраживачким радовима (Зимняя, 1985; Изаренков, 1981; Мотина, 1983; Пассов, 1991; Скалкин, 1973, 1976, 1981; Сосенко, 1970, 1979; Формановскаја, 1982 и др.), у истраживачким радовима из методике (Власова, Алексејева, Барабанова и др., 1990; Щукин, 1990; Лысакова, 2004), а такође и у «Настольная книга преподавателя иностранного языка» (Маслыко, Бабинская, Будько, Петрова, 1998).

2.7.5. ФОРМИРАЊЕ УМЕЊА МОНОЛОШКОГ ГОВОРА

Монолог представља исказ једног лица са одређеним трајањем, усмерен слушаоцу или слушаоцима. Монолошки говор у односу на дијалогски је обухватнији, припремљенији, са брижљивијим избором језичких средстава, са сложенијом синтаксом. Монолошки текст представља средство за пренос различитих говорних интенција: говорник или саопштава извесне чињенице, или износи след извесних догађаја, или описује квантитативне и квалитативне особине објекта, његове структурне карактеристике, или покушава да убеди саговорника у исправност свога мишљења. У складу са циљевима наставе, монологи се деле на: монолог-приповедање, монолог-описивање, монолог-расуђивање.

Монолошки искази се могу ослањати на оригиналне текстове, или могу бити у потпуности самостални. У зависности од степена мисаоне самосталности говорника, методичари врше поделу на:

а) исказ, који у потпуности преноси форму и садржај оригиналног текста (интерпретација наученог напамет);

б) исказ, који преноси садржај преслушаног или прочитаног приближно оригиналном тексту (детаљно препричавање);

в) исказ, који укратко преноси садржај оригинала (препричавање укратко);

г) исказ, који се односи на оригиналан текст, али и који преноси личне мисли говорника, на пример, личне процене извесних чињеница;

д) исказ, у потпуности самосталан.

Треба такође имати у виду, да монолошки текст у основи може да садржи не само један, већ неколико оригиналних текстова. Осим тога, садржај исказа може бити дат у виду схема, табела, слика, фотографија.

Државни образовни стандард Првог степена учења руског језика као страног (1999) и „Образовни програм” (2001), а у складу са њима и Наставни план и програм руског језика Високе школе за туризам, предвиђају да страни, а међу њима и српски студенти на Високој школи за туризам треба да савладају следећа умења монолошког говора у *социокултурној сфери комуникације*:

а) самостално произвођење логички повезаних исказа (обим – најмање 15 реченица) у складу са предложеном темом и задатком са комуникативном оријентацијом.

б) произвођење монолошког исказа репродуктивног карактера на основу

прочитаног или преслушаног текста различите формално-мисаоне структуре и комуникативне оријентације (обим датог текста – 1,5 штампана страница или 1800-2000 штампаних знакова; број непознатих речи у тексту - 3%; обим текста, који производи студент – најмање 25 реченица);

в) произвођење личног исказа, који садржи интерпретацију основне идеје прочитаног или преслушаног текста, и изражавање личног односа према догађајима, учесницима и њиховим поступцима.

Осим тога, у Државном образовном стандарду се наводе и допунски захтеви за стицање умења монолошког говора у *наставно-професионалној сфери општења*: страни/српски студент треба да зна да састави монолошки исказ репродуктивног типа на основу прочитаног или преслушаног текста различите формално-мисаоне структуре и комуникативне оријентације са ослонцем на план, питања, табеле итд. Зато се студентима презентирају специјално изабрани и адаптирани текстови наставно-научног карактера (текст из уџбеника, лекција), врста текста – приповедање, описивање, саопштавање, а такође и текстови мешовитог карактера са елементима расуђивања и доказивања. Обим штампаног текста – 1,5-2 штампане странице. Обим звучног текста – 700-1000 речи. Број непознатих речи у текстовима – 3- 4%.

У “Образовном програму” се наводе лакши захтеви за завршни ниво савладавања репродуктивног монолошког говора у наставно-професионалној сфери општења. У њему се наводи, да обим звучног текста за даље усмено препричавање треба да износи 350-400 речи, а број непознатих речи у тексту треба да буде 2-3%.

Сумирајући изнете претпоставке, сматрамо да студенти на Високој школи за туризам треба да савладају два основна типа умења монолошког говора: умење да се произведе самостални монолошки исказ (продукција) и умење да се реализује усмено препричавање прочитаних и преслушаних текстова (репродукција).

Учење усменог препричавања обично почиње од студиозног читања текста. Већ смо у претходном излагању говорили о основним етапама у формирању умења студиозног читања: етапа аналитичког читања, етапа самосталног студиозног читања на часу, етапа студиозног читања код куће. Већ се у оквиру прве етапе, паралелно са умењем студиозног читања може формирати и умење усменог препричавања.

Текст усменог препричавања (репродукован текст/вторични текст) обично је краћи по обиму и често је сиромашнији по садржају од оригиналног текста/првични текст. Приликом његове припреме, код студената се могу појавити тешкоће у оквиру

одређивања шта да се изабере за препричавање, а шта да се изостави. Наставник треба да објасни студентима, да приликом препричавања обавезно треба да сачувају основну идеју текста, као и идеје основних смисаоних делова текста, који међусобно треба да буду повезани. У том циљу се показује као корисно да се студентима дају две варијанте одређеног текста: варијанта, која им се презентира за студиозно читање, и препричавање текста од стране најбољег студента. Наставник упоређује те две варијанте, показује студентима, коју је информацију из оригиналног текста студент искористио у свом препричавању. Репродукован текст (текст препричавања, представља у датом случају образац за стране/српске студенте) се даје прво у писменој форми, а затим у усменој.

Следећа етапа у оквиру препричавања текстова је рад студената на успостављању умења у области текста, о којима смо већ писали. Током таквог рада студенти уче да самостално одређују главну идеју текста и основне идеје његових смисаоних фрагмената, да анализирају композицију текста, да заједно са наставником састављају његов план, исписују кључне речи. У даљем раду они прелазе на самостално препричавање текста.

Навешћемо пример разраде часа по питању учења усменог препричавања текста из уџбеника «Живём и учимся в России» (Капитонова, Баранова, Городецкая и др., 2003: стр. 83-85).

1. Найдите в словаре следующие слова:

почёт, почётный, ссы́лка, фронт, поход, гибель, войско, плен, побег, преобразование, поколение, нравственный, -ая, -ое, -ые, орден, заслуга.

2. Прочитайте комментарий к следующим словам и словосочетаниям:

заведующий – руководитель;

почётный гражданин Санкт-Петербурга – это звание даёт человеку, который очень много сделал для Петербурга;

«Слово о полку Игореве» – известное произведение древнерусской литературы;

Древняя Русь – название России IX - XIV вв.;

первооткрыватель – человек, который первым открыл что-либо в науке, технике;

общественная деятельность – общественная работа, работа на благо общества;

россияне – жители России, население России;

Отечество – Родина.

3. Прочитайте текст «Академик Лихачёв». Ответьте на вопрос: какое звание Д.С. Лихачёв

получил в Петербурге?

Дми́трий Серге́евич Лихачёв – академик, учёный, которого знают во всём мире. Лихачёв был заведующим сектором древнерусской литературы Института русской литературы Академии наук, председателем Российского фонда культуры, членом Академии наук Болгарии, Сербии, Венгрии, членом-корреспондентом Австрийской и Британской академии наук и почётным доктором многих университетов мира. Кроме этого, Д.С. Лихачёв получил звание «Почётный гражданин Санкт-Петербурга».

Д.С. Лихачёв родился 28 ноября 1906 года в Санкт-Петербурге в семье инженера-электрика. Семья Лихачёвых была небольшой и дружной. Родители Дми́трия Серге́евича очень любили театр, особенно балет. В семье все любили читать. Часто по вечерам дети вместе с отцом обсуждали прочитанные книги.

Лето Лихачёвы проводили недалеко от Петербурга на берегу Финского залива, где отдыхали многие известные художники, поэты, писатели и артисты. Родители Дми́трия Серге́евича были знакомы с художником Репиным и многими писателями.

В 1914 году Лихачёв поступил в гимназию. Годы учёбы сыграли очень важную роль в жизни будущего учёного. Когда он учился в старших классах, он вместе с другими учениками поехал на экскурсию на Север России. Он любил русский Север, его народное искусство и красоту северной природы.

В 17 лет Дми́трий Серге́евич поступил в Ленинградский университет. Он учился на двух отделениях филологического факультета – романо-германском и славяно-русском. Его преподавателями были известные профессора, которые внесли огромный вклад в изучение истории развития литературы. Лихачёв занимался древнерусской литературой. Это стало делом его жизни. Но его научные интересы были шире: он серьёзно занимался культурой и литературой Франции, Германии и Англии. В свободное от занятий время он работал в библиотеках, посещал театры и симфонические концерты в Филармонии.

В 1928 году Д.С. Лихачёв окончил университет, написал две дипломные работы. После окончания университета он занимался древнерусской литературой. Учёный посвятил всю жизнь изучению литературы и культуры Древней Руси.

В жизни Д.С. Лихачёва было много трудных периодов. Очень тяжёлыми для него были 30-е годы. Несколько лет он провёл в ссылке на Севере. В 1941 году началась Великая Отечественная война. Дми́трия Серге́евича не взяли на фронт по состоянию здоровья. Все страшные 900 дней блокады учёный провёл в Ленинграде. Во время блокады от голода умерли его отец и одна из его дочерей. Но учёный и в самые трудные периоды жизни продолжал работать: он занимался наукой, писал книги.

Д.С. Лихачёв – автор серьёзных книг о самом известном, выдающемся произведении древнерусской литературы – «Слово о полку Игореве». Оно было создано в XII веке неизвестным автором и рассказывает о военном походе древнерусского князя Игоря против врага русской земли, о гибели войска князя, о плёне Игоря, о его побеге и возвращении на родину. Главная идея «Слова о полку Игореве» - это объединение всех русских земель против общего врага.

Д.С. Лихачёв писал не только о древнерусской литературе, но и о древнерусской архитектуре и живописи, о старинных садах и парках. Он – первооткрыватель многих древнерусских текстов и исторических имён. Лихачёв – автор не только больших серьёзных научных работ. Он рассказывает о научных проблемах и в своих научно-популярных книгах. Эти книги он писал не только для специалистов, но и для всех людей, которые интересуются историей и культурой. Его книга “Письма о добром и прекрасном” – это разговор с молодым поколением. Вот названия некоторых писем – глав книги: “О воспитании”, “Искусство ошибаться”, “Любите читать”, “Понимать искусство”. Их нужно прочитать каждому школьнику, студенту.

Д.С. Лихачёв был известен также активной общественной деятельностью. Благодаря ему созданы музей «Слово о полку Игореве» в старинном русском городе Ярославле и музей Достоевского в Старой Руссе – небольшом городе, где любил отдыхать великий русский писатель.

У Д.С. Лихачёва была огромная домашняя библиотека – больше 30 тысяч книг. Среди них были очень редкие, которые уже невозможно найти в библиотеках.

В 90-е годы во время демократических преобразований в России Д.С. Лихачёв очень активно занимался общественной деятельностью. Его многочисленные статьи в газетах и журналах, выступления по телевидению и на радио были посвящены нравственным проблемам и проблемам духовной жизни людей. В новых российских социальных условиях многим россиянам очень трудно найти нравственные ориентиры. Большую роль в этих поисках сыграл Д.С. Лихачёв, который всегда умел о сложном и важном говорить понятно, просто и интересно. Его замечательные слова о порядочности и чести, о достоинстве и доброте помогали людям в очень сложный период глобальных перемен. Д.С. Лихачёва называли совестью нации.

Д.С. Лихачёв умер 30 ноября 1999 года. Он был учёным, гуманистом, который стремился сберечь духовные богатства народа, сохранить великие памятники русской культуры и сделать их известными широкому кругу людей – в этом он видел смысл своей научной деятельности. У академика было очень много различных наград и премий, которые он получил в России и других странах. Одна из последних его наград – орден «За заслуги перед Отечеством».

По материалам прессы

4. Выберите абзацы, где говорится о жизни, научной работе и общественной деятельности Д.С. Лихачёва.

5. Ответьте на вопросы:

- 1) В какой семье родился и вырос Д.С. Лихачёв?
- 2) Чем интересовалась его семья?
- 3) Где учился Д.С. Лихачёв после гимназии? Чем он занимался?
- 4) Что можно сказать о жизни учёного в годы войны?
- 5) О чём рассказывает «Слово о полку Игореве»? Какова его главная идея?

- 6) О чѐм писал учёный в своих книгах?
- 7) Какую роль сыграл академик Д.С. Лихачёв во время преобразования 90-х годов?
- 8) В чѐм видел учёный смысл своей научной деятельности?
- 9) Какие награды получил Д.С. Лихачёв?

6. Составьте план текста «Академик Лихачёв» и перескажите текст по плану.

Како се студентима дају смернице да **самостално граде монолошки исказ**? У литератури из области методике дата су два основна приступа како страни/српски студенти треба да савладају и остваре самосталност у монолошком изражавању. Ми ћемо их условно назвати синтетички и аналитички (по аналогiji са приступима у учењу дијалошког говора).

Синтетички приступ подразумева постепено кретање од делова монолога ка проширеном монолошком тексту уз постепено његово разграђавање. Могу се издвојити три етапе кретања од делова ка целини:

1. Формирање умења да се самостално гради једна реченица, која одговара задатку. Могући примери задатака: *Что вам понравилось в этом тексте? Как зовут действующих лиц? Что вы видите на картинке? Почему Антон и Наташа решили поехать в Санкт-Петербург?*

2. Формирање умења да се самостално граде искази, који се састоје од неколико логички повезаних реченица, у којима се огледају различити функционално-смисаони типови говора (приповедање/причање, описивање, расуђивање). Могући примери задатака: *О чѐм говорится в этом тексте и что говорится об этом? Кто из действующих лиц вам понравился и почему? Охарактеризуйте место и время действия. Назовите людей, изображенных на картинке, и скажите, что они делают. Скажите, какой предмет вы видите на картинке, и кратко опишите его. Посмотрите на картинки и скажите, что произошло и почему?*

3. Формирање умења да се самостално гради заокружен монолог. Могући примери задатака: *Дайте полное описание предмета или явления. Докажите правильность своей мысли. Какие события описаны в тексте? На материале прочитанных текстов подготовьте рассказ о ... . Составьте рассказ по серии картинок.*

Већ кроз 1-2 месеца после почетка учења на Високој школи за туризам српски студенти овладавају читавим серијама говорних образаца, уз помоћ којих граде

самосталне монолошке исказе на теме «Рассказ о себе», «Мой друг», «Моя семья», «Мои интересы», «Учёба в Высокой туристической школе» и др. Ипак се при том многи студенти питају, како ће правилно поставити информацију. Како би им помогли да сачине логични монолог, наставници предлажу могући план текста или упитник. Тако, на пример, у лекцији 15 (контролној) у уџбенику Л. В. Московкин и Л. В. Сильвина «Русский язык» (2004: стр. 145) студентима се предлаже низ питања, на основу којих они могу да граде самостални монолошки исказ:

2. Проверьте как вы говорите по-русски.

Расскажите о своей семье. Какая у вас семья? Сколько в ней человек? Где работают (работали) ваши родители? У вас есть братья и сёстры? Сколько их? Они работают или учатся? Где они работают (учатся)?

Аналитички приступ у оквиру учења монолошког говора подразумева кретање од текста-образца ка састављању личног монолошког исказа. Текст-образец се традиционално предлаже студентима у писменом облику као текст за студиозно читање. Ипак, уколико се студенти уче усменом говору, постаје сврсисходно да се организује и преслушавање тог текста у реализацији наставника или преко звучног записа. Текст се анализира на различитим нивоима: а) анализира се главна идеја, њен логичан развој, композиција, функционално-смисаона врста текста; б) анализирају се фонетско-интонационе карактеристике; в) разматрају се његове лексичко-граматичке особености.

Полазницима се даје да код куће припреме детаљно препричавање текста. Уколико текст није обиман, студентима се може сугерирати да га науче напамет. За домаћи задатак се такође може дати, да студенти сами саставе писмени план или конспект, који могу користити током процеса препричавања текста.

На наредном часу наставник проверава припремљеност студената. Ипак, рад и слушање истог текста у реализацији више студената поприма карактеристике монотоније и досаде. Зато наставник тежи да час учини разноврснијим: студенту даје задатак да преприча текст не у целости, већ само један његов смисаони фрагмент. Осим тога, наставник може да да задатак, да се из целокупног садржаја издвоји извесна информација и као таква пренесе: *Расскажите о семье героя этого рассказа. Расскажите о городе, в котором жил герой рассказа. Расскажите о друзьях героя*

рассказа. *Расскажите об интересах героя рассказа. Расскажите о самом важном событии в жизни героя рассказа.* Неки наставници од студената траже да препричавају текст по принципу «снежног кома» надовезивања.

На наредне часове се у процес учења уводе врсте вежбања, која предвиђају делимичну измену текста-образца: стварање новог текста са промењеним почетком и/или крајем, увођење новог учесника догађаја, промена композиције. Даље наступа креативнија етапа у раду: студентима се предлаже да објасне, чиме је узрокована одређена последица у извесном догађају, која је описана у тексту, да наведу карактеристике актера у догађају (места и времена догађања), да изразе лични став у односу на чињенице, које су дате у тексту и да га образложе итд. Наставник може да предложи студентима да препричају садржај текста у односу на различита лица-учеснике из текста. У том случају сваки студент говори у односу на одређено лице, заступа његове ставове, мишљење, радњу и др.

На крају, наставник не даје ни садржај текста, ни његов језички облик. Он само предлаже тему за монолошко изражавање, а студенти затим, ослањајући се на лична знања, од којих су и правила творбе реченице, конструишу самостално монолошки исказ. Такви задаци се често дају за домаћи рад.

Навешћемо у смислу примера фрагмент лекције 33, који је посвећен учењу монолошког говора, из уџбеника Л. В. Московкин и Л. В. Сильвина «Русский язык» (2004):

19. А) Прочитайте текст, озаглавьте его.

Уже в древние времена Москва была известным центром культуры. Русские люди, желая получить образование, приходили в московские монастыри, где трудились писатели, учёные, художники, переводчики. В монастырях создавались и хранились рукописные книги: летописи, поэмы, повести, жития святых.

В XVI веке в России появились первые печатные книги. Царь Иван Грозный, понимая значение образования, собирал книги на русском, греческом и латинском языках и гордился своей огромной библиотекой, находившейся в Кремле.

В XVII и XVIII веках в Москве создаются первые крупные учебные заведения: Славяно-греко-латинская академия (1687 г.), в которой изучали богословие, историю и иностранные языки; Школа математических и навигацких наук (1701 г.), готовившая инженеров; Медицинская школа (1707). В 1755 году в Москве был основан первый русский университет.

В XVIII и XIX веках столицей России был Санкт-Петербург, но Москва сохраняла свою

роль как центр русской культуры. Многие дворяне летом жили в своих поместьях, а зиму проводили в Москве. В древней столице подолгу жили и работали известные писатели Пушкин, Лермонтов, Толстой, Чехов.

Богатые московские купцы и промышленники поддерживали талантливых художников, писателей, музыкантов, помогали им деньгами. Известный промышленник Савва Мамонтов основал на свои деньги Московскую частную русскую оперу. Его подмосковное село Абрамцево стало центром русской художественной жизни. Там жили и работали выдающиеся художники: Репин, Васнецов, Серов, Поленев и другие. Фабrikант Савва Морозов помогал издавать книги М. Горького, поддерживал артистов Московского художественного театра. Купец и промышленник Павел Михайлович Третьяков покупал у художников их картины, а затем, собрав большую коллекцию, передал её в дар городу Москве.

В 1866 году Николай Григорьевич Рубинштейн основал московскую консерваторию – учебное заведение, готовящее музыкантов и композиторов. Среди первых профессоров консерватории был Пётр Ильич Чайковский, автор балетов, опер и симфоний. Многие его произведения, особенно опера «Евгений Онегин» и балет «Лебединое озеро», стали широко известными после их исполнения в Москве.

Современная Москва – крупнейший центр образования и культуры. В столице около 80 институтов и университетов, Академия наук, много научно-исследовательских институтов, конструкторских бюро, лабораторий и библиотек. Из московских театров самый известный – Большой театр, слава о котором облетела весь мир. В Москве более 60 музеев. Среди них художественные: Третьяковская галерея, Музей изобразительных искусств имени А.С. Пушкина, Музей древнерусской живописи имени Андрея Рублёва; литературные: музей А.С. Пушкина, М.Ю. Лермонтова, Л.Н. Толстого, А.П. Чехова, М. Горького, В.В. Маяковского.

Б) Составьте развернутый план текста. Расскажите текст по плану.

В) Расскажите, какие театры, музеи, институты и университеты находятся в столице вашей страны.

Синтетички и аналитички метод у учењу монолошког говора не противрече један другом. Чак се може закључити да они стоје у комплементарном односу. Синтетички приступ се чешће користи на почетним стадијумима учења, а аналитички приступ на каснијим нивоима учења.

► О питањима учења монолошког говора се разматра у истраживачким радовима (Метс, Митрофанова, Одинцова, 1981; Митрофанова, 1985), у истраживачким радовима из методике (Щукирин, 1990; Химик, Карташева, 1997; Лысакова, 2004 и др.), а такође у «Настольной книге преподавателя иностранного языка» (Маслыко, Бабинская, Будько, Петрова, 1998).

2.7.6. ФОРМИРАЊЕ УМЕЊА ПИСАНЕ РЕЧИ/ПИСАЊА

Државни образовни стандард Почетног нивоа учења руског језика као страног (1999) и (Образовательная программа, 2001), а сходно томе и Наставни план и програм за Руски језик Високе туристичке школе постављају следеће критеријуме у овладавању писањем као врстом говорне делатности **у социокултурној сфери комуникације**: студент Високе туристичке школе, који учи руски језик треба да зна да:

- састави писмени монолошки исказ продуктивног карактера на предложеној теми из социокултурне сфере у складу са комуникативном оријентацијом;
- састави писмени монолошки исказ репродуктивног карактера на основу прочитаног или преслушаног текста из сфере социокултурне тематике и у складу са задацима комуникативног усмерења (обим понуђеног текста износи 1800-2000 штампаних знакова, или 1,5-2 стране формата А4, откуцане на компјутеру са фонтом 14 и са проредом/интервалом 1,5; број непознатих речи у тексту до 5%; врста датог текста: приповедање, описивање, саопштавање, а такође текстови мешовитог карактера са елементима разматрања.

Осим тога, даје се низ захтева за савладавање вештине писања у *наставно-професионалној сфери комуникације*. У тим оквирима, студент на Високој школи за туризам, који учи руски језик треба да зна да:

- састави писмени исказ репродуктивног карактера;
- састави план прочитаног или преслушаног текста;
- састави конспект прочитаног или преслушаног текста.

На тај начин, у области писане речи страни/српски студенти треба да науче да: а) пишу саставе на теме из социокултурне сфере комуникације; б) писмено излажу тематику из социокултурне и наставно-професионалне сфере комуникације; в) састављају планове и конспекте на основу прочитаних и преслушаних текстова из наставно-професионалне области.

У оквиру учења састављања самосталних писаних монолошких исказа, као и у оквиру учења продуктивног говора, могу се издвојити два приступа: **синтетички** (пут од типских реченица, говорних образаца ка самосталном тексту) и **аналитички** (пут од анализе текста-образца ка састављању самосталног текста).

У првом месецу учења руског језика на Високој школи за туризам преовлађује синтетички приступ, јер писмо још увек није главни циљ учења, већ средство у савладавању усмене речи. У том периоду студенти пишу текстуалне диктате и одговоре

на питања према садржају прочитаног, преписују не тако обимне текстове. Од другог месеца учења повећева се значај писма као врсте говорне делатности. Студенти почињу да уче да изражавају своје мисли и писменим путем.

Како би сачинили текст, студенти треба да овладају елементарним текстуалним умењима/вештинама: да издвоје главну идеју текста; да рашчлањују текст на смисаоне фрагменте; да састављају планове; да скраћују реченице; да елиминишу сувишну и небитну информацију; да примењују различите начине трансформације текста. Ти различити аспекти вежбања уводе студенте у **писмена препричавања** прочитаних текстова. При том се студенти у оквиру каснијих етапа учења могу враћати на примарни текст, али не са циљем да га преписују, већ да одговоре на задатак и напишу га у скраћеној варијанти.

Навешћемо као пример текст, који може бити презентирани студентима за читање и писмено препричавање у првом семестру (Олесинова, Сивенко, Шевелев, 1983а: стр. 70-71). Зацрњеним словима су у тексту издвојене реченице, које уводе микротеме, а курзивом – основне речи:

- 5.А) *Посмотрите в словаре и запишите перевод слов совет, кинематография, сценарий, война.*
Б) *Прочитайте текст и его план. Дайте рассказу название. Разделите текст на части в соответствии с планом.*

Когда Юра Нагибин был маленьким и учился в школе, он долго не мог решить, кем быть. Ему нравились *разные профессии*. Сначала Юра мечтал стать *художником*. Потом ему нравилась *география*. Потом он начал думать, что самые интересные науки – это *химия и физика*. А в 9-м классе Юра решил стать *футболистом*.

Юра очень любил футбол. Он играл в *футбольной команде школы*, и друзья говорили, что он сильный футболист. **Но родители Юры думали, что футболист – это не профессия.** Они говорили сыну, что он должен *серьёзно учиться*. *Тогда он сможет* стать, например, инженером-строителем, физиком или химиком.

Юра слушал своих родителей и не знал, что отвечать. Ему *не нравились* все эти профессии. Тогда отец *посоветовал* сыну подумать *о профессии писателя*. Он сказал Юре: «Ведь ты *любишь* литературу, много читаешь. Может быть, ты сам тоже *сможешь* писать рассказы или стихи?»

Этот совет понравился мальчику. Он *решил* написать рассказ о своём классе, о своих друзьях. Он взял тетрадь и *начал* писать. Это было очень интересно. Он писал долго и *с удовольствием*. Так Юра Нагибин написал свой *первый рассказ*.

Однажды отец сказал: «Писатель должен знать жизнь. Поэтому очень хорошо, если у него есть *вторая специальность*. Например, великий писатель *Чехов* работал врачом». **Юра**

подумал, что отец прав. Он вспомнил и о других известных писателях, которые *были врачами*. И он *решил* тоже получить эту специальность. *Так Юра стал* студентом медицинского института.

Но это была его ошибка. Скоро Юра понял, что никогда *не сможет стать* врачом. **Тогда он пошёл учиться в институт кинематографии.** Там он учился писать *сценарии* фильмов. Это уже была дорога в литературу.

В 1941 году началась война, которая продолжалась почти четыре года. В эти трудные годы Юрий Нагибин был *в армии*. Он много *увидел, узнал*. *Теперь он знал* жизнь, знал, о чём писать. И вот в 1943 г. советские люди *прочитали* первую книгу его рассказов. Так Юрий Нагибин *стал писателем*.

План

1. Какие профессии нравились Юре?
2. Как Юра начал писать?
3. Как Юра стал студентом медицинского института?
4. Как Юрий Нагибин стал писателем?

В) Запишите план. К каждому пункту плана выпишите из текста выделенные предложения, словосочетания и слова. Г) Прочитайте текст ещё раз. Закройте его и перескажите письменно, опираясь на выписанный материал.

Већ у првом семестру студенти постепено прелазе на писмено препричавање преслушаних текстова: почињу да пишу излагања аудиотекстова из социокултурне тематике.

Препричавање преслушаног текста је веома значајно за стране/српске студенте: оно им омогућава, као прво, да у сажетој писменој форми излажу текстове из области струке, и као друго, да самостално изражавају своје мисли такође у писменој форми. У исто време препричавање представља сложен начин рада, јер од студената тражи велику самосталност, концентрацију, умење да разумеју звучни текст, да обраде примљену информацију и да је запишу. Навешћемо пример аудиотекста, који се може дати за писмено препричавање на крају првог семестра (Олесинова, Сивенко, Шевелев, 1983б: стр. 51):

4. Препричавање на основу аудиотекста.

СОВЕТ В.А. СУХОМЛИНСКОГО

Василий Александрович Сухомлинский – замечательный советский учитель. Он много лет жил и работал в деревне на Украине. В.А. Сухомлинский очень любил детей, писал о них в своих книгах, хорошо их знал и хотел, чтобы им легче и интереснее было учиться. Он интересовался многими проблемами образования и воспитания. Одна из этих проблем – проблема свободного времени ученика.

В.А. Сухомлинский писал, что ученики, которые много читают, делают уроки быстрее всех. Но чтобы читать книги, нужно иметь много свободного времени. Где найти свободное время?

В.А. Сухомлинский дал своим ученикам очень интересный совет. После школы совсем не надо делать уроки. После школы нужно заниматься спортом, музыкой, читать книги, заниматься в кружках, работать в поле, в саду...

Когда же делать уроки? Василий Александрович советовал делать уроки только утром. Вставать нужно в шесть часов тридцать минут. Он считал, что утром уроки учить легче, чем после школы. Утром голова работает лучше, все задачи и все упражнения можно сделать быстрее.

Но не все ребята могут учить уроки рано утром, как советовал замечательный учитель. Свой совет Василий Александрович давал только людям с сильным характером.

У другом семестру на Високој школи за туризам студенти усавршавају вештину писменог препричавања преслушаних и прочитаних текстова. У том смислу се препоручује употреба следећих врста вежбања:

- кратко излагање садржаја текста;
- препричавање само једне сижејне линије текста (уколико постоје две или више);
- уопштавање информације (*Напишите, какие трудности встречали герои рассказа в жизни и сделайте вывод о причинах этих трудностей*);
- проширивање једног дела текста и сужавање других делова (*Коротко напишите об этих событиях, а об этом напишите больше, чем можно прочитать в тексте*);
- препричавање текста у име различитих ликова из текста;
- крај приче, који студент сам осмишљава и бележи;

- кратко излагање текста и подробна забелешка личног става у односу на текст (Пашковская, 1983: стр. 102).

Овакав начин рада се показује као креативнији од обичног излагања текста. Он усмерава студента ка самосталном састављању писмених текстова – **састава** на задате теме. То су пре свега теме, на основу којих се студенти припремају за испит у оквиру монолошких исказа. Важан услов за успешно састављање текстова је претходно увежбавање задате теме: информативно и студиозно читање текстова, њихово усмено и писмено препричавање, тематски разговори.

Како би се олакшао прелазак на самостални писмени исказ, студентима се у првом и другом семестру Високе школе за туризам предлаже да пишу текстове краћег обима користећи се различитим методама: вербалним (план, упитник, кључне речи) или очигледним (слике, фотографије, репродукције уметничких слика, схеме и таблице). Понекад се истовремено користе и вербалне и очигледне методе (на пример, гледање видеофилма, читање текстова у комбинацији са илустрацијама). Таква врста задатака се показује као веома корисна у учењу руског језика **Б** нивоа.

На нивоу **А** учења руског језика на Високој школи за туризам се студентима дају писмени задаци без ослоња на икакве методе, те их студенти састављају и на вежбама и код куће.

Какви год да су ти састави (у потпуности самостални или са ослоном на вербални и/или очигледан материјал, они су креативнији радови од пуког препричавања прочитаних и преслушаних текстова. Креативност студената се огледа у самосталном одређивању композиције састава (у случају ако се не користе наведене методе) и у самосталном избору језичких средстава текста (у свим случајевима).

Навешћемо пример лекције «Из историје Санкт-Петербурга», из уџбеника «Живём и учимся в России» (Капитонова, Баранова, Городецкая, 2003: стр. 78-82), која припрема студенте за састављање текста:

1. Найдите в словаре следующие слова:

мѣстность, судостроѣние, почва, быт, мастеровой, подражать, подражание, купец, награда, развлечѣние, причѣска, мозоль, плотник, душа, трон.

2. Прочитайте комментарий к словам и словосочетаниям:

трѣхсотлѣтие – триста лет;

чуждый – чужбой;

деловитый – деловой, активный;

за свой счёт – здесь: за счёт правительства;
быть на государственной службе – служить государству, работать на государство;
европейская внешность – выглядеть как европеец;
европейские манеры – вести себя как европеец;
прост – простой;
доступен – доступный;
на европейский манёр – как европеец;
полон – полный
оправдывать – здесь: подтверждать;
«Делу – время, а потехе – час» - сделай дело, а потом веселись;
потеха – веселье.

3. Прочитайте текст. Ответьте на вопрос: какая страна больше всего нравилась Петру Первому?

Санкт-Петербург основал русский царь Пётр Первый в 1703 году. В мае 2003 года город отметил своё трёхсотлетие. В связи с этим особенно интересно вспомнит некоторые страницы истории нашего города.

Пётр Первый посвящал много времени и трудов устройству новой столицы. При этом он учитывал и свой личный вкус, условия местности и климата.

В устье Невы было много воды, а любовь Петра к судостроению и мореплаванию известна. Суровость климата, бедность почвы в Петербурге напомнила ему те города и страны, которые произвели на него самое хорошее впечатление во время путешествия по Европе.

Больше всего его привлекала Голландия со своими морскими портами, каналами, со своей мировой торговлей, выдающимся положением торгового и промышленного класса, богатством без роскоши, трудолюбием и простым бытом.

Голландия оставалась для Петра идеалом счастливого и благоустроенного государства, и Пётр помнил об этом, когда создавал новую русскую столицу. Было и ещё одно обстоятельство. Большие европейские столицы – Лондон, Париж, Вена – были неразрывно связаны с образом жизни, чуждым русским людям. Голландия же была государством новым, и её большие города были скорее центрами развивающейся торговли и промышленности, чем центрами исторической и политической жизни. Поэтому такая столица, как Амстердам, представлялась Петру образцом для подражания.

Так как Пётр Первый решил сделать Петербург столицей и своей резиденцией, он начал заботиться о заселении города. Все нужные городу люди – рабочие, мастера, служащие – получали бесплатно землю для строительства. Правительство выбирало в Москве самых деловитых купцов и перевозило в Петербург их семьи за свой счёт. Всех, кто хотел быть на государственной службе, Пётр заставлял жить в Петербурге, поощрял их наградами и дарил земельные участки.

Скоро в новой столице было уже много русских людей с европейской внешностью и европейскими манерами. Здесь же жили и иностранцы: учёные, художники, военные, моряки,

мастеровые. Пётр стремился сблизить их с русскими людьми и всегда был прост и доступен в общении.

По приказу Петра в Петербурге проводились многолюдные ассамблеи – вечера с танцами и развлечениями на европейский манер. Приходить сюда можно было только в европейской одежде, женщины должны были иметь красивые причёски, мужчины – быть без бороды.

Пётр стремился влиять на всех своим личным примером и был первым работником в стране. Он любил говорить: “Я царь, а у меня мозоли на руках”. Весь день Петра был полон самого разного труда, и он вполне оправдывал любимую поговорку: “Делу – время, а потехе – час”.

Россия сохранила о Петре Великом благодарную память. Во многих российских городах стоят памятники царю-реформатору. В Петербурге – это знаменитый “Медный всадник” на Сенатской площади (сейчас – пл. Декабристов).

Восхищаясь этой исторической личностью, А.С. Пушкин писал:

То академик, то герой,
То мореплаватель, то плотник,
Он всеобъемлющей душой
На троне вечный был работник.

А.С. Пушкин, “Стансы” (1826 г.)

4. Найдите слова с общим корнем:

руководитель, связь, руководствоваться, влияние, связывать, влиять, отметка, правда, отмечать, оправдывать, строй, устройство, устроенный.

5. Ответьте на вопросы. В ответах используйте слова из скобок в соответствующем падеже.

- 1) О чём интересно вспомнить накануне трёхсотлетия Петербурга? (некоторые страницы истории города)
- 2) Где побывал Пётр Первый во время путешествия по Европе? (многие европейские страны)
- 3) О чём думал Пётр, когда решил основать новую столицу? (условия местности и климата)
- 4) О чём мечтал русский царь Пётр Первый, когда проводил реформы в России? (морские порты, центры торговли и промышленности)
- 5) Где в России стоят памятники царю-реформатору? (многие российские города)

6. Закончите предложения:

- 1) Пётр Первый посвящал много времени... (чему?)
- 2) Когда царь строил новую столицу, он руководствовался... (чем?)
- 3) Голландия оставалась для Петра ... (чем?)
- 4) Европейские столицы неразрывно связаны... (с чем?)
- 5) Амстердам представлялся Петру... (чем?)

- 6) Так как Пётр Первый хотел сделать Петербург столицей, он заботился... (о чём?)
- 7) Русский царь стремился... (к чему?)

7. Ответьте на вопросы:

- 1) Почему сейчас нужно вспомнить страницы истории города?
- 2) Чему Пётр Первый посвящал много времени?
- 3) Почему Голландия была для Петра идеалом счастливого государства?
- 4) Как Пётр Великий заботился о заселении города?
- 5) Как вы понимаете пословицу: «Делу - время, а потехе – час»?
- 6) К чему стремился Пётр Первый, когда создавал новую страницу страны?

8. Выберите правильный вариант ответа.

- 1) Санкт-Петербург отметил своё трёхсотлетие...
в 2005 году
в 2007 году
в 2003 году
- 2) Санкт-Петербург стал столицей России...
при Иване Грозном
при Борисе Годунове
при Петре Первом
- 3) Пётр Первый был...
в Китае
в Голландии
в Турции
- 4) Пётр Первый всегда помнил..., когда создавал новую русскую столицу.
о Голландии
о Китае
о России
- 5) Правительство выбирало... самых деловитых купцов.
в Суздале
в Новгороде
в Москве
- 6) Скоро... было уже много русских людей с европейской внешностью.
в старом городе
в новой столице
в разных городах
- 7) ... стоят памятники царю-реформатору.
В разных странах
В новых городах
Во многих российских городах

Используя материал текста, напишите, как Пётр Первый относился к европейской культуре.

Најзначајнији начин писања као врсте говорне делатности за стране/српске студенте представља **сажето излагање (конспектирование)** писаних текстова и у оквиру њих стручних текстова. Сажето излагање подразумева репродукован писмени текст, који је намењен за личну употребу. У сажетом излагању (конспекту) се фиксира информација коју даје аутор у оригиналном тексту, мада њен избор, обрада и начин фиксације има изразито индивидуални карактер. Управо из тих разлога, индивидуални конспект није увек разумљив другим читаоцима.

О томе наставник руског језика као страног обавезно треба да води рачуна у процесу контролисања постигнутог нивоа вештине сажетог излагања. Најбољи и најобјективнији начин контроле је накнадна анализа усменог препричавања оригиналног текста, који студент припрема на основу свог конспекта (проверава се смисаона корелација препричаног текста са оригиналним текстом).

Размотримо проблем учења сажетог излагања текстова из области струке.

Процес сажетог излагања није механички збир аудирања и писма (Павлова, 1978: стр. 7). Аудирање са оријентацијом на сажето излагање се суштински разликује од аудирања без такве оријентације. Записана информација у сажетом излагању се такође разликује од свих других начина писања. Управо зато неки научници разматрају аспект сажетог излагања као посебну врсту говорне делатности, која има комплексну структуру.

Савладавање сажетог излагања је дуготрајан процес. На Високој школи за туризам тај процес почиње већ при крају првог семестра учења руског језика **Б** нивоа и траје до краја курса. Описаћемо методiku савладавања сажетог излагања текстова, ослањајући се на рад В. П. Павлове (1978).

Једна од важних компонената у савладавању аспекта сажетог излагања текстова је **формирање навика брзине записивања и навика коришћења речи и синтагми оригиналног текста**. У том циљу се обављају следеће методе рада (сачувана је њихова доследност, онако како је предложио аутор):

- лексички диктат, писмени одговори на усмена питања наставника;
- диктат синтагми, писмени одговори на усмена питања наставника;
- диктат фраза;
- диктат фраза, свободный диктант/ слободан диктат;

- записивање саопштења која су заснована на лексици језика струке, диктат фраза, слободан диктат.

Навике скраћивања информације се стварају уз помоћ следећих метода рада:

- издвајање смисаоних делова током читања и њихово насловљавање;
- састављање плана за пређени текст;
- издвајање смисаоних делова текста на основу његовог аудирања;
- записивање саопштења, које се састоји од познатих чињеница.

Навике издвајања главне информације се стварају следећим редоследом:

- издвајање основних речи из фразе током читања, састављање основних фразе у односу на пасусе пређеног текста;
- издвајање основних речи из фразе током аудирања, састављање основних фразе из аудираног текста;
- издвајање пасуса из аудираног саопштења;
- препричавање текста са наредним састављањем плана;
- писмено препричавање преслушаног текста уз претходно скраћивање током усменог препричавања;
- записивање “мешовитог” (које садржи за студенте познате и непознате речи) усменог саопштења, трансформација фразе;
- скраћивање штампаног текста;
- записивање “мешовитих” усмених саопштења, скраћивање штампаног текста.

За **савладавање навика употребе скраћеница, абривијатура и знакова** се препоручује коришћење слободних диктата уз обавезно скраћивање речи, као и домаћи рад на сажетом излагању текстова из уџбеника уз коришћење већ познатих скраћеница.

► Питањима учења писане речи је посвећен читав низ специјалних научно-методолошких радова (Быстроновская, Персианова, 1972; Верещагина, 1987; Зубехина, Максимова, 1973 и др.). Детаљније информације о питањима учења страних студената аспекта сажетог излагања наставних текстова се могу наћи у већ наведеном раду В. П. Павлове (1978), а такође у радовима Е. И. Мотине (1983) и Н. И. Сутчеве (1981). Осим тога, информације о учењу писане речи могу се наћи у општим радовима из методике (Власова, Алексеева, Барабанова, 1990; Щукин, 1990; Химик, Карташева, 1997; Лысакова, 2004), а такође у «Настольной книге преподавателя иностранного языка» (Маслыко, Бабинская,

Будько, Петрова, 1998) и у уџбенику Г. И. Кутузове, М. А. Соколове и др. «Учимся сокращать слова».

2.8. УПОТРЕБА ТЕХНИЧКИХ СРЕДСТАВА У УЧЕЊУ РУСКОГ ЈЕЗИКА КАО СТРАНОГ

У процесу учења руског језика као страног на Високој школи за туризам се примењују и техничка средства у обучавању. У данашњим условима су то пре свега магнетофони, видеомагнетофони и компјутери. Размотрићемо методiku рада са тим техничким средствима.

Магнетофоне наставници првенствено користе због формирања код студената фонетских навика (за демонстрацију модела правилног говора, за снимање говора студената, за његову накнадну анализу и корекцију), за обучавање процеса аудирања (за употребу аудиотекстова и решавање пратећих задатака, а понекад и за снимање одговора према садржају текста). У другом случају, магнетофоне користе студенти у свом самосталном раду. На тај начин студенти преслушавају аудиокасете, на којима је снимљен специјални звучни прилог уз уџбеник, те решавају задатке, уз помоћ којих савладавају процес аудирања и говора руског језика. Међу тим вежбањима/задацима се најчешће срећу:

- имитативна вежбања (*Слушайте, повторайте!*), су намењена за понављање говорних образаца;
- вежбања на принципу замене или супституције су намењена за реализацију говорних чинова по моделу (та вежбања су сачињена по схеми: задатак – пауза за одговор – правилан одговор – пауза за кориговање);
- вежбања по принципу питања-одговори су намењена за увежбавање брзине реаговања на употребљен стимуланс.

Све те врсте вежбања имају решења, помоћу којих студенти могу да провере исправност решених задатака.

Магнетофони представљају основну техничку опрему **лингафоних кабинета**. Један такав кабинет, који се још назива и **тренинг центар** се налази и на Високој школи за туризам. Он садржи читав комплекс техничке опреме, између осталог и командни сто где је прикључен магнетофон са слушалицама за наставника, и 8-16 радних места (кабина) за студенте са магнетофонима и слушалицама.

Могући су следећи режими рада у том кабинету:

- 1) наставник – цела радна група студената,
- 2) наставник – студент,
- 3) студент – студент,
- 4) студент – магнетофон на његовом радном месту,
- 5) магнетофон наставника – цела радна група студената.

Режим „наставник-цела радна група студената” се ретко упражњава и то у случају када наставник даје задатке свим студентима.

Режим „наставник – студент” је погодан за индивидуални рад са сваким студентом.

Режим „студент – студент” се користи у организацији дијалога или полилога. У том случају наставник предлаже програм за ту врсту комуникативних вежбања. Разговори (дијалози/полилози) се снимају на магнетофону. Наставник може да контролише разговоре ако се непосредно укључи у рад студената или да проверава магнетофонске снимке после часова.

Навешћемо пример дијалога у оквиру режима „студент-студент”. Наставник дели радну групу студената на парове и сваком пару даје слике. Студенти треба да проуче те слике и да нађу десет разлика. При том, ниједан студент не види ни свог сабеседника, ни његову слику. Под таквим условима те разлике се могу констатовати једино у процесу рада система питања-одговори. На пример:

- У меня на рисунке девушка. А у тебя?
- У меня тоже девушка. Кажется, она идёт в кафе?
- Да, в кафе. Она в синих брюках и в красной куртке.
- Да, она в синих брюках, но куртка у неё не красная, а жёлтая.
- А на моём рисунке девушка в красной куртке.

Задатак постаје комплекснији, уколико наставник у току разговора усмерава студенте и на правилан изговор, те врши и његову корекцију.

Режим „студент – магнетофон” је намењен за самостални рад студената: за снимање говора, затим његово преслушавање и корекције по моделу.

Режим „магнетофон наставника – цела радна група студената” је основни. Студентима се презентирају аудиоматеријали припремљени од стране аутора уџбеника или или их припрема сам наставник.

За рад у лингафоном кабинету се припремају посебна лингафона лабораторијска вежбања. На пример, веома су интересантне и корисне лабораторијске вежбе, које чине саставни део наставног комплекса „Старт” (Галеева, Гречишкина, Здобнова, 1980; Нахабина, Самуйлова, Соболева, Харламова, 1982; Колосницына, Харкевич, 1983). Оне се могу користити у практичној обуци руског језика на Високој школи за туризам. Те вежбе подразумевају комплексни развој фонетских и граматичких навика, првенствено у области аудирања и говорења. Оне обухватају и лабораторијска вежбања, која се спроводе под руководством наставника, као и вежбања која су предвиђена за индивидуални, самостални рад студената.

Навешћемо као пример лингафоно лабораторијско вежбање из лекције 5 уџбеника „Старт-1” (Галеева, Гречишкина, Здобнова, 1980: стр. 29-31; решења: стр. 108-109), које је предвиђено за реализацију под руководством наставника у току наставног рада. Знак у виду три тачке (...) означава паузу за понављање за спикером. Знак (+) представља сигнал паузе за самостално изражавање по предложеном програму. Цифре изнад речи означавају број и центар интонационе конструкције:

1. а) *Слушајте.*

ша – ща	ше – ше	аш – ащ
шо – що	ши – ши	иш – ищ
шу – шу		

б) *Слушајте и пишите: 1 или 2.*

О б р а з е ц: (ша – ша) 1 (ша – ща) 2

в) *Слушајте, поворјајте.*

и – ща ...	и – ше...	’ ащи – ащ...
и – щё...	и – ши...	’ ищи – ищ...

г) *Слушајте, пишите.*

2. а) *Слушајте.*

ша – ча	ащ – ач	тя – ча	аць – ач
ше – че	ищ – ич	те – че	ить – ич
щи – чи		ти – чи	

б) *Слушајте и пишите: 1 или 2.*

О б р а з е ц: (ща – ща) 1 (ща – ча) 2

в) *Слушайте, повторяйте.*

ча – ач...	че – еч...	’ачка...	
ча – оч...	чи – ич...	’очка...	’очна...
чу – уч...		’учка...	’очта...

г) *Слушайте, пишите.*

3. *Слушайте и определите место ударения (´).*

1. площадь	4. ручка
2. общежитие	5. учебник
3. почта	6. сейчас.

4. *Слушайте, делайте по образцу.*

Образец: Твой карандаш. +
1
Вот он.

Твой учебник. +	Твой шкаф. +
Твоя тетрадь. +	Твой ящик. +
Твоя ручка. +	Твоё место. +

5. *Слушайте и задавайте вопросы по образцу.*

Образец: - Это не Тамара. + 1 2 - А кто это?	- Это не музей. + 1 2 - А что это?
Это не почта. +	Это не врач. +
Это не Наташа. +	Это не институт. +

6. *Слушайте и определите, где нужно поставить точку или вопросительный знак: (.) или (?).*

1. Вы знаете, кто это_	4. Он знает, как её зовут_
2. Вы знаете, кто это_	5. Ты знаешь, что это_
3. Он знает, как её зовут_	6. Ты знаешь, что это_

7. *Слушайте и задавайте вопросы по образцу.*

Образец: - Николай не инженер. +
1
- А кто он?

Вадим не врач. +	Светлана не студентка. +
Вера не инженер. +	Саша и Нина не инженеры. +

8. *Слушайте и отвечайте по образцу.*

Образец:	Анна читает журнал?	3	1	1	- Да, журнал.
	Анна читает журнал?	3	1	1	- Да, читает.
	Анна читает журнал?	3	1	1	- Да, Анна.

9. *Слушайте, повторяйте.*

Ваш друг читает. ...	Студенты читают. ...
Ваш друг читает газету. ...	Студенты читают журнал. ...
Ваш друг читает газету «Правда». ...	Студенты читают журнал «Советский Союз». ...

10. *Слушайте и отвечайте по образцу.*

Образец: - Студент читает книгу. А студентка? +
- **Она тоже читает книгу.**

Студенты читают учебник. А Наташа? +
Нина читает журнал. А Виктор? +
Мы читаем газету. А они? +
Я читаю текст. А вы? +

11. *Слушайте и отвечайте по образцу.*

Образец: Это журнал. Что вы читаете? +
Я читаю журнал.

Это газета. Это книга. Это учебник. Это письмо. Это журналы. Это газеты.

12. *Слушайте и отвечайте по образцу.*

Образец: Я читаю журнал. А вы? +
А я читаю газету.

Студент читает урок. А студентка? +
Мы читаем журнал. А они? +
Виктор читает газету. А его друг? +
Я читаю учебник. А вы? +

13. *Прослушайте диалог, ответьте на вопросы: Что читает Вера? Что читает Наташа?*

14. *Прослушайте диалог, ответьте на вопрос: Почта работает?*

Ключи

1. б) ща – ща, ша – ща, ща – ша, аш – ащ , аш – аш , ащ – ащ , ащ - аш
1, 2, 2, 2, 1, 1, 2
г) ша, ща, ще, ше, ши, щи
2. б) ча – ча, ча – ща, ща – ща, ащ – ач, тя – тя, тя – ча, ча – тя, ать – ать, ать - ач
1, 2, 1, 2, 1, 2, 2, 1, 2
г) ща, тя, ча, че, ще, ти, чи
3. 1. плóщадь, 2. общежítие, 3. пóчта, 4. рúчка, 5. учёбник, 6. сейчáс.
4. Твой учебник. + Вот он. Твоя тетрадь. + Вот она. Твоя ручка. + Вот она.
4
Твой шкаф. + Вот он. Твой ящик. + Вот он. Твоё место. Вот оно.
4
5. Это не почта. + А что это? Это не Наташа. + А кто это? Это не врач. +
А кто это? Это не институт. +
6. 1. Вы знаете, кто это. 2. Вы знаете кто это? 3. Он знает, как её зовут?
4. Он знает, как её зовут. 5. Ты знаешь, что это? 6. Ты знаешь, что это.
7. Вадим не врач. + А кто он? Вера не инженер. + А кто она? Светлаеа не
студентка. + А кто она? Саша и Нина не инженеры. + А кто они?
3 1 1 3 1 1
8. Антон читает текст? + Да, текст. Антон читает текст? + Да, читает.
3 1 1
Антон читает текст? + Да, Антон.
3 1 1 3 1 1
Виктор читает газету? + Да, газету. Виктор читает газету? + Да, читает.
3 1 1
Виктор читает газету? + Да, Виктор.
10. Студенты читают учебник. А Наташа? + Она тоже читает учебник. Нина
читает журнал. А Виктор? + Он тоже читает журнал. Мы читаем газету.
А они? + Они тоже читают газету. Я читаю текст. А вы? + Я тоже читаю
текст.
11. Это газета. Что он читает? + Он читает газету. Это книга. Что она читает? +
Она читает книгу. Это учебник. Что вы читаете? + Я читаю учебник. Это
письмо. Что он читает? + Он читает письмо. Это журналы. Что они читают? +
Они читают газеты.
13. - Алло, это ты, Наташа?
- Да, я. Здравствуй, Тамара.
- Здравствуй. Что ты сейчас делаешь?
- Читаю.
- Что ты читаешь?
- Газету.
- А что делает твоя сестра Вера?
- Тоже читает.
- Газету?
- Нет, она читает книгу.
Что читает Вера? + Вера читает книгу. *Что читает Наташа?* + Наташа

читає газету.

14. - Скажите, пожалуйста, это почта?

- Да, это почта.

- Покажите, пожалуйста, открытку.

- Это не открытка. Это конверт.

- Дайте, пожалуйста, конверт и марку.

- Пожалуйста.

- Спасибо.

Почта работает? + Да, почта работает.

На Високој школи за туризам се у оквиру лингафоних лабораторијских вежби, спроводе и вежбе из области научног стила говора (погледати, на пример: Стародуб, Чернова, 1993; Митрофанова, 1985).

Видеомагнетофони су намењени за рад са видеофилмовима, који су предвиђени наставним програмом. Видеофилмови могу бити посебно наставно средство или се пак користе као допуна уз уџбенике. Методика рада са видеофилмовима подразумева следеће етапе у раду:

1. Припремна етапа. У раду са видеофилмовима као посебним наставним средством, наставник уводи студенте у тему филма, одређује циљ демонстрације филма, врши семантизацију кључних речи и реализује лингвокултуролошки рад. Понекад даје студентима да читају фрагменте сценарија. У раду са видеофилмовима као допуном уз уџбенике се прво обрађује одређена лекција из уџбеника, анализирају се дијалози, уводе се и активирају у усменом говору нове речи, синтагме, говорни клишеи, врше се уводна фонетско-интонациона вежбања.

2. Прво гледање. Наставник даје студентима задатак да разумеју основни садржај филма. После завршеног гледања наставник проверава степен разумевања видеофилма и организује разговор о његовом садржају.

3. Друго гледање. Наставник даје студентима задатак да у потпуности разумеју садржај видеофилма и при том понекад прекида филм и коментарише протекле догађаје као и језички материјал. Друга варијанта рада: студенти гледају филм и читају сценарио. Затим наставник проверава како су разумели детаље видеофилма, неке најсложеније и најинтересантије фрагменте поново демонстрира.

4. Завршна етапа. Ова етапа садржи неколико аспеката рада: разговор о филму, препричавање у своје име или у име неког од ликова из филма, састављање

самосталних дијалога, препричавања у вези са његовим садржајем, проширивање текста, учење улога и демонстрирање појединих епизода видеофилма, писање састава на тему видеофилма.

Навешћемо пример методске разраде на тему „Магазин. Покупки” из видеофилма «Мы изучаем русский язык» (Богданова, Гаврилов, Соловьева, 1990):

Задание 1. Слушайте, читайте, повторяйте слова и выражения:

день рождения	фрукты
продукты	яблоки
курица (кура)	апельсины
масло	лимоны
сметана	виноград
хлеб белый и чёрный	груши
сыр	торт
сахар	конфеты
соль	отдел
овощи	чек
картофель (картошка)	сдача
помидоры (томаты)	возьмите сдачу
огурцы	касса
морковь	кассир
лук	продавец (продавщица)
перец	У вас есть?
	Сколько стоит?
	Дайте, пожалуйста.

Задание 2. Смотрите фильм. Слушайте, читайте, повторяйте текст.

Задание 3. Смотрите фильм. Отвечайте на вопросы:

Кто в комнате? Что хотят купить Лейла и её подруга? Какие овощи они хотят купить?

Какие фрукты? Что купит Саша? Что спрашивает Саша в магазине? Что спрашивает

кассир? Почему друзья сейчас у Лейлы? Что они купили? Где они купили продукты?

Какие продукты вы видите?

Задание 4. Расскажите о героях фильма.

Задание 5. Ситуации.

Скажите, что вы покупаете в магазине.

Вы покупаете подарок другу на день рождения.

Музыка. На экране заставки ЛПИ. Подготовительный факультет.

Мы изучаем русский язык. Магазин. Покупки.:

Ведущий (*обращаясь к зрителям*). Здравствуйте. Сегодня у Лейлы день рождения. Она готовит праздничный ужин, а её подруга помогает ей. Смотрите.

Сцена в общежитии. Комната Лейлы.

- Итак, что мы будем готовить?
- Я думаю, надо приготовить курицу, салат из овощей, подать фрукты и чай с тортом.
- Можно купить конфеты.
- Конечно. Но мы не успеем всё это сделать.
- Надо написать список и попросить наших друзей купить все продукты.
- Да, пожалуй, это хорошая идея.
- Я готова, пишем. Курица?
- Да, курица. (*На экране демонстрируют названия всех называемых продуктов.*) Курица, сметана, масло, хлеб белый и чёрный, сахар, соль.
- А какие овощи?
- Овощи? Я думаю, надо купить картошку. (*На экране овощи.*) Картофель, помидоры (томаты), огурцы, морковь, перец, лук. И разные фрукты. (*На экране фрукты.*) Яблоки, апельсины, лимоны, виноград, груши.
- Кажется, всё?
- Нет, мы забыли торт и конфеты. (*На экране торт и конфеты.*)
- Да. Но кто же всё это купит?
- Ярри купит овощи и фрукты, а я всё остальное.
- А торт и конфеты?
- Попросим Сашу. Я сейчас позвоню ему. Алло, Саша?
- Да.
- Привет, это Оля.
- Здравствуй, Оля.
- Саш, ты не можешь нам помочь? Сегодня у Лейлы день рождения, нужно купить торт и конфеты.
- Конечно, помогу.
- Хорошо, до встречи, мы тебя ждём!
- Пока.

Сцена в магазине.

- Сколько стоит торт?
- Есть торт за три рубля, за 2 рубля 70 копеек и за 1 рубль 40 копеек.
- Мне торт за три рубля и коробку конфет.
- Платите в кассу.
- А где касса?

- Касса там. *(На экране заставки: Где касса? Касса. Кассир.)*
- 5 – 50, пожалуйста.
- Какой отдел?
- Я не знаю, какой отдел. Я хочу купить торт и конфеты.
- А, это первый отдел. Возьмите сдачу. *(Заставка: Возьмите сдачу.)*
- Вот чек.
- Вот ваш торт и конфеты.
- Спасибо.

Комната в общежитии. Лейла накрывает на стол. Стук в дверь.

- Кто там?
- Это мы. Поздравляем тебя с днём рождения! Желаем счастья, здоровья, любви!
- Спасибо. Проходите.
- Мы всё купили. Вот хлеб, курица, сметана. А вот овощи: лук, перец, томаты, огурцы, картошка, морковь. И фрукты: апельсины, лимоны, яблоки, виноград, груши.

Входит ведущий

- Можно?
- Да, пожалуйста.
- Поздравляю вас с днём рождения!
- Спасибо, садитесь. Я приглашаю всех на день рождения.
- Это хорошо, но сначала давайте проверим, хорошо ли наши студенты знают названия продуктов. Вы помните что это? Правильно, это белый хлеб. А что это? Это яблоки, правильно. Ну, что ж. Я думаю, что все наши студенты хорошо знают, как называются продукты, и легко смогут купить их в магазине. А теперь давайте готовить ужин.

Компјутер такође пружа студентима широке могућности за самостални рад у учењу руског језика. Исто као и видеофилмови, компјутерски програми могу бити или самостално наставно средство или представљају допуну уз уџбеничку литературу.

Радећи са компјутерским програмима, студенти савладавају лексику и грамматику руског језика. Такви програми пружају могућност да се реализује презентација наставног материјала, његово утврђивање путем различитих типова вежбања, контрола усвајања материјала, давање оцена и исправљање грешака. Осим тога наведени програми садрже и приручнике, који помажу студентима у решавању задатака (граматички приручници и речници). Савремени компјутерски програми такође омогућавају студентима савладавање вештина аудирања, читања, писања, па чак и говора, јер компјутер може бити студентов „саговорник”, замењујући стварног учесника у комуникацији, моделујући и имитирајући његово говорно понашање.

Компјутер омогућава индивидуализацију у процесу учења руског језика, зато што студент може сам да одреди свој темпо рада, карактер и форму презентације наставног материјала, тип задатака и редослед њиховог решавања, врсту помоћи која се појављује у случају нетачног решавања задатака, као разне облике контроле. Али, треба имати на уму, *да компјутер не може никада да замени наставника у потпуности, јер је комуникација стваралачки процес као онтолошка категорија, те компјутерски програми не могу да прате све њене особености током тог процеса.* Уз помоћ те креације кушамо смисао речи и живота. У оној мери у којој комуникацијска употреба језика помера границе искуства, свака теорија, па и ова наша поготово, морала би бити отворена да прихвати тај процес. Овде је згодно навести из филозофске литературе пример Сократа «највећег од свих комуникатора, јер дијалог му је био занимање и дијалог ће му бити споменик», који је веома гласно гунђао против најновије технологије, писаног језика уз помоћ алфабета. Сократ је био убеђен да ће то умањити способност размишљања, јер ће људи због тога почети да заборављају оно што су научили, зато што на све могу читањем да се подсети. Још горе, «писање ће онемогућити *да идеје слободно теку и мењају се у реалном времену* (италик Ј. М.), као што се то збива у оралној комуникацији». Други пример су страхови које је донела Гутембергова штампарија, као «дозвола да се наруши озбиљност и омогући клеветање других», јер свако може да штампа шта год жели.

Техничка средства у сваком случају врше интензификацију процеса учења руског језика. Током 2000 –их година је на Високој школи за туризам вршен читав низ методолошких експеримената, који су показали, да се при комплексном коришћењу аудиовизуелних и техничких средстава у учењу руског језика на часовима:

- повећава обим усвојеног језичког материјала од стране студената (порастан од 10% до 35%), нарочито за 9 месеци учења студенти могу да усвоје до 4000 речи уместо 3000 како је предвиђено програмом;

- обим усвојене лингвокултуролошке информације се повећава 2-2,5 пута (Капитонова, 1983: стр. 114).

► Подробније информације о коришћењу техничких средстава у учењу руског језика као страног се налазе у истраживачким радовима (Городилова, 1979; Мисири, 1981; Рыжкова, 1982; Семенова, Прокофјева, 1987; Щукин, 1988). Питањима коришћења компјутерске технологије у учењу руског језика као страног су посвећени радови Е. А. Власова, Т. Ф. Юдиной, О. Г. Авраменко,

А. В. Шилова (1990), С. В. Фадеева (1990), Э. Г. Азимова (1990, 2000), Т. Ю. Уши (2003), И. Г. Чуксиной (2003), О. И. Руденко-Моргун, А. Л. Архангельской, Е. Н. Шоркиной (2003) и многих других истраживача у тој области. Сва та питања су се активно разматрала на X конгресу МАПРЯЛ «Русское слово в мировой культуре» (2003).

2.9. ОРГАНИЗАЦИЈА САМОСТАЛНОГ РАДА СТУДЕНАТА У УЧЕЊУ РУСКОГ ЈЕЗИКА

Већ много деценија уназад методичари пишу о томе да се језик не може научити, већ се језик може учити, проучавати, изучавати. При том се учење језика не реализује само кроз наставни рад на часовима и важбама у лабораторији, већ и у ваннаставно време: приликом израде домаћих задатака и у процесу стварне, активне говорне делатности на руском језику. Такав начин ваннаставног учења језика представља у потпуности самосталан рад студената, и баш њега, пре свега, методичари имају на уму када говоре о организацији самосталног рада студената.

Самостални рад обухвата све всте активности, које студенти реализују индивидуално: читање и писање текстова, реализација писмених граматичких вежбања, учење речи, синтагми и фраза, припрема препричавања текстова итд. Ипак, треба имати у виду, да сви страни/српски студенти нису вични свим аспектима самосталног рада (на пример, већина од њих не зна како да напише конспект прочитаног текста), што значи да се за низ таквих задатака претходно ваља обучити у учионици под контролом наставника. Тек после таквог приступа, наставник може да зада студентима ту врсту задатака за самостални рад код куће.

Размотрићемо основне врсте задатака, које студенти решавају самостално у условима учења руског језика на Високој школи за туризам.

Учење фонетике. Студенти слушају, понављају, анализирају и уче гласовне образце руског језика, вежбају да разликују гласове, групе гласова, ритмичке схеме речи, интонационе конструкције, читају наглас реченице и текстове. У ту сврху се често користе фонограми.

Учење лексице. Студенти уче речи, синтагме, а понекад и фразе са датим речима, реализују вежбања језичког карактера (избор синонима, антонима, тражење сродних речи), раде са речником. При том је користан рад са компјутерским програмима.

Учење граматике. Студенти уче говорне образце. Понекад уче микротекстове, који садрже граматички материјал, писмено реализују вежбања првенствено језичког карактера (анализа и конструкција синтагми и реченица), раде са граматичким приручницима. Користан је рад са компјутерским програмима.

Савладавање аудирања. Студенти слушају наставне фонограме, који садрже аудиотекст и пратећа вежбања, гледају наставне видеофилмове. На нешто каснијим нивоима гледају аутентичне теле- и радиоемисије, документарне и уметничке филмове.

Савладавање читања. Студенти читају текстове различитог карактера (са оријентацијом на њихову каснију репродукцију, а и без те оријентације).

Савладавање говора. Студенти припремају препричавања текстова, личне монолошке исказе, уче дијалошке образце, састављају своје по аналогији са њима, активни су учесници у комуникацији на руском језику.

Савладавање писања. Студенти сачињавају различите репродуктивне текстове (писмена препричавања, планови, конспекти), пишу саставе.

Решавање домаћих задатака из руског језика утиче не само на формирање говорних навика и вештина, већ и на развој општих вештина у учењу: вештина рада са уџбеничком и приручном литературом, умеће састављања конспеката, планова, реферата на руском језику итд. Осим тога, самосталан рад развија карактерне особине студената. Ствара код студената умеће да планирају своје време, умеће самоконтроле, самооцењивања и самокорекције. Самим тим развијају и осећај индивидуалне одговорности и самопоуздања.

У оквиру организације самосталног рада студената за наставника је најважније да се изврши рационализација обима материјала. Како би се избегло велико нагомилавање домаћих задатака, они се могу планирати у следећем распореду и динамици: 3 часа самосталне припреме за 6 часова рада у аудиторији, 2 часа самосталне припреме за 4 часа рада у аудиторији и 1 час самосталне припреме за 2 часа рада у аудиторији.

Навешћемо још неке препоруке за наставнике:

1. Домаће задатке треба давати на крају часа, при том је неопходно да и студенти учествују у давању инструкција за њихово решавање. Ако се студентима

принципијелно даје нови тип задатака, онда наставник мора да понуди модел за њихово решавање.

2. Решене домаће задатке треба обавезно проверавати. Уколико наставник из неких разлога не провери задатак, студенти ће помислити да та врста рада није тако важна и у будућности се неће озбиљно односити према њеној реализацији.

3. Уколико неко од студената не реши домаћи задатак, наставник треба да тражи да се реши, те да га провери на следећем часу.

4. Провера домаћег задатка је потребна не само да би се оценио рад студента, већ то представља и специфичан „мост” према другим врстама рада на часу. Зато је проверу домаћег задатка сврсисходно вршити на почетку часа.

5. Током провере домаћег задатка могу се примењивати различити облици рада: фронтални, групни и индивидуални. При том наставник треба да води рачуна о насталим тешкоћама, да фиксира и уопштава типичне грешке студената.

6. Понекад се домаћи задаци проверавају и током рада са новим наставним материјалом.

Самосталан рад се може спроводити током наставног времена под руководством наставника. У ту сврху се издваја извешан број часова и прави план за реализацију те врсте активности.

Схватајући важност организације самосталног рада студената на почетном нивоу учења руског језика, поједини наставници стварају специјалне уџбенике или приручнике, који олакшавају студентима приступ самосталном раду. То су, на пример, Курс руског језика, који је припремио Росийский универзитет дружбы народов под називом «Русский язык как на ладони» (аутори: Н. И. Соболева, А. С. Иванова, Л. Н. Норейко и др., 1995), и серија уџбеника под општим именом «Изучаем грамматику самостоятельно» коју је припремио Санктпетербуршки државни политехнички универзитет (види, на пример, Ганкевич, Капитонова, 1990; Плоткина, Капитонова, 1993, и др.). Олакшан приступ самосталном раду студената пружа и Основни руско-српскохрватски речник (приручник за ученике, студенте и наставнике), Р. Маројевић, М. Маројевић, В. О. Можеева, 1985. То се може и из самог увода речника по ставкама разложити и образложити:

- сам избор и обрада језичке грађе профилишу дидактички карактер речника (5000 најфреквентнијих и најактуелнијих речи савременог руског књижевног језика, говорне конструкције и устаљени изрази;

- обухваћена лексика омогућава савладавање комуникације руског језика у свакодневној, професионално- стручној и социокултурној сфери;
- презентирана је способност речи да улази у спојеве са другим речима; могућност грађења других речи од дате речи;
- значења речи илуструју се примерима употребе речи (у синтагмама или реченици);
- за лексику која је тешка за разумевање или нема одговарајуће еквиваленте у српском језику дају се објашњења;
- граматика се даје у проширеном обиму у односу на друге руско-српске речнике;
- као прилог речнику дају се „Преглед руске фонетике” и „Преглед руске граматике” везано за изговор, гласовне алтернације, основе промене речи, начин грађења нових речи помоћу префикса и суфикса;
- уз неке речи се дају илустрације, које реалије из Русије у културно-историјском контексту чине пластичнијим;
- сам речник је базиран на оригиналном извору „Кратак речник руског језика” у редакцији В. В. Розанове (Москва, издавачко предузеће „Руски језик”, 1978).

Све ове побројане карактеристике, па и оне непобројане чине овај речник полифункционалним, те је као такав уврштен у обавезну литературу за руски језик на Високој туристичкој школи, а самим тим чини и саставни део наставног плана и програма за руски језик Високе туристичке школе.

Тако и уџбеник „Руски језик за факултете и високе школе економско, туристичко, угоститељског смера” Михајловић, 2007, у једној од својих намена подразумева и активност самосталног рада студената. Њега у том смислу могу користити сви студенти **Б** нивоа руског језика, што подразумева апсолутне почетнике, као и оне полазнике који су дошли са извесним знањем руског језика из ранијег школовања. Нарочито је подесан и за оне студенте који не могу да похађају наставу, те уз својеврсну координацију и консултације са наставником, уџбеник постаје интерактивно средство у савладавању руског језика. Самосталан рад студената омогућава специфичан методолошки концепт кроз структуру и садржај поменутог уџбеника. Индивидуални рад, на пример, омогућавају граматичке таблице (види 2.6.5.), које су дате на крају књиге, као и решења за сва вежбања, која иду кроз структуру целог уџбеника (ключ к упражненијам), такође на крају уџбеника (203 вежбања – 203 решења). У пракси се већ показује као веома делотворан и сврсисходан рад студената са оваквом врстом наставног средства.

КЛЮЧ К УПРАЖНЕНИЯМ

4. 1. Неужели (Разве) ты ни разу не была в Эрмитаже? 2. Неужели (Разве) ты приехал на поезде? 3. Неужели (Разве) у меня (нас) экзамен завтра? 4. Неужели (Разве) ты не узнал меня? 5. Неужели (Разве) на воскресенье нет билетов? 6. Неужели (Разве) ты не читал роман Толстого «Война и мир»? 7. Неужели (Разве) ты не мог позвонить и предупредить меня?

5. Как вас зовут? Откуда вы приехали? Кто вы по национальности? Где вы родились? Сколько вам лет? Кто вы по профессии? Кто вы по специальности? (Какая у вас специальность?) Где вы работаете? Где вы учитесь? На каком курсе вы учитесь? На каком факультете вы учитесь? Вы окончили институт? У вас высшее образование? (Какое у вас образование?) Вы приехали в Россию в первый раз? Сколько времени (лет) вы изучаете русский язык? Вы хорошо говорите по-русски? Вы женаты? Вы замужем? У вас есть дети? (У вас есть сын?) Ваш брат старше вас? На кого вы похожи? Что вы любите? Что вам нравится? Чем вы увлекаетесь?

7. 1. ... женихом и невестой. 2. ... мужем и женой. 3. ... свекровью ... 4. ... тещей ... 5. ... свёкром ... 6. ... тестем ... 7. ... зятем ... 8. ... невесткой ... 9. ... родственниками.

10. ... три часа пятнадцать минут. 2. ... два года. 3. ...сто шестьдесят рублей. 4. ... плюс три – плюс четыре градуса. 5. ... на два дня. 6. ... в девятнадцать лет. 7. ... на четыре рубля дороже. 8. ... через шесть месяцев. 9. ... мало денег. 10. ... несколько минут.

12. ... трое студентов из Аргентины. 2. ... пять подруг. 3. ... четверо детей: двое мальчиков и две девочки. 4. Двое моих друзей ... 5. Две мои сестры... 6. Пятеро моих племянников и три мои племянницы...

.....

194. Пусть ситуация очень сложная, надо... 2. Сколько ни говорили мы ему об этом, ... 3. Пусть я ничего не умею делать, ... 4. Как ни грустно мне не вспоминать об этом, ... 5. Сколько не пытался я ему позвонить,... 6. Как ни старались мы идти быстрее, ... 7. Пусть мы не смогли пойти на выставку сегодня, ... 8. Сколько ни объяснял я ему это правило, ... 9. Как ни трудно вам это поверить,...

201. а) 1. Вчера я весь вечер была дома, читала, слушала музыку, занималась хозяйством. 2. Я никогда не был в Сибири, но много читал об этом крае. 3. Если ты не мог вчера со мной встретиться, то хотя бы позвонил по телефону. 4. Просматривая старые журналы, я нашёл для себя много интересного. 5. Мы поедем за город или завтра вечером, или послезавтра утром. 6. В подготовке новогоднего вечера участвовали как студенты, так и преподаватели. 7. Возможно, он не получил нашей телеграммы и ничего не знал о нашем приезде. 8. Через два дня мы будем в Москве, а ещё через неделю поедем в Ригу.

9. Меня интересует не только русский язык, но и русская литература. 10. Я поехал на вокзал, сел в электричку и уже через полчаса был у своих друзей в Солнечном.

б) 1. Мы чудесно провели праздники и хорошо отдохнули. 2. К сожалению, сейчас я не могу ответить на ваш вопрос. Может быть, завтра я позвоню вам. 3. Он был счастлив, как ребёнок, и ни о чём не хотел думать. 4. Не только участники конкурса, но и зрители внимательно слушали вопросы. 5. В-первых, ты должен сдать экзамен, во-вторых, тебе надо пройти педагогическую практику. 6. Солнце стояло над нашими головами, как огромный белый шар. 7. Знаешь, Андрей, я никогда не думал об этой поездке серьёзно. 8. Полученные сегодня утром поздравительные открытки лежали на столе в прихожей. 9. Посередине комнаты стояла ёлка, украшенная разноцветными игрушками, с золотой звездой на вершине. 10. Или скажите «да», или откажитесь, но не молчите, пожалуйста.

202. а) 1. Наступил вечер, на улицах зажглись фонари, одинокие прохожие спешили по своим домам. 2. В эти дни я был занят, как никогда. 3. Если погода испортилась, нам лучше остаться дома. 4. Было семь часов вечера, но на улице было светло, как днём. 5. Мы помолчали немного, а потом она остановилась и спросила, когда я уезжаю. 6. Лето я провёл в городе, потому что не успел закончить дела, связанные с моей работой. 7. Я очень хорошо помню, как отмечали Рождество в нашей семье, когда я был маленьким. 8. Музыка звучала тихо и печально, и я сквозь сон слушал её, вспоминая детство.

б) 1. Недостаток смелости менее всего извиняется молодыми людьми, которые в храбрости обыкновенно видят верх человеческих достоинств и извинение всевозможных пороков (А.Пушкин «Выстрел»);

2. Любовь выскочила перед нами из-под земли, как выскакивает убийца в переулке, и поразила нас сразу обоих! Так поражает молния, так поражает финский нож! (М.Булгаков «Мастер и Маргарита»);

Грустно видеть, когда юноша теряет личные свои надежды и мечты, когда перед ним отдёргивается розовый флёр, сквозь который он смотрел на дела и чувства человеческие, хотя есть надежда, что он заменит старые заблуждения новыми, не менее проходящими, но зато менее сладкими (М.Лермонтов «Герой нашего времени»).

203. 1. Из нашего окна открывался чудесный вид: залитая огнями площадь, высокие современные здания, множество зелени. 2. День рождения – мой самый любимый праздник. 3. Москва – огромный столичный город с населением 9 миллионов человек. 4. Обычно мне нравится то, к чему я привык. Это касается всего: одежды, блюд, увлечений, взглядов. 5. Справа от вас находится гостиница «Октябрьская», слева – Московский вокзал. 6. В Петербурге мы многое успели посмотреть: Исаакиевский собор, Петропавловскую крепость, коллекции картин Эрмитажа и Русского музея. 7. На белоснежной скатерти были расставлены приборы на шесть человек: тонкие фарфоровые тарелки, высокие хрустальные бокалы, миниатюрные рюмки. 8. Детство – лучшая пора в жизни человека. В детстве всё кажется простым и ясным: люди, их проблемы и взаимоотношения.

У данашње време и везано са појавом мултимедијалних наставних програма веома је заступљено самостално учење страних/руског језика у компјутерској учионици. Компјутерска литература, која то омогућава је, на пример:

- Автоматизированный учебный курс по русскому языку как иностранному.

Комплексное приложение к учебнику «Старт-2». Создан в 1987 –1989 годах на кафедре русского языка подготовительного факультета МАДИ (Власов, Юдина, Авраменко и др., 1990: стр. 51 – 61).

- Русские падежи. Обучающая программа по русскому языку как иностранному, включающая 99 упражнений. Студенты могут работать с ней в режимах контроля и самоконтроля. Разработана в 1993 – 1994 годах на кафедре русского языка Института международных образовательных программ СПбГПУ. Авторы: Н. Т. Мелех, Т. И. Капитонова, С. Ф. Юдин.

- Слушай, читай, смотри – говори! Компьютерная программа по русскому языку как иностранному. Авторы: О. И. Руденко-Моргун, Т. В. Васильева.

- АБВ. Компьютерная программа по русскому языку как иностранному. Авторы: Т. Васильева, О. Руденко-Моргун, Е. Власов.

- Падежный детектив. Компьютерная программа по русскому языку как иностранному. Авторы: Т. Васильева, О. Руденко-Моргун, Е. Власов, А. Дремов.

- Русский словарь в упражнениях. Компьютерная программа по русскому языку как иностранному. Авторы: Т. Васильева, О. Руденко-Моргун.

- Грамматические основы русской речи. Компьютерная учебная программа, созданная в Воронеже, 2003. Автор: И. Н. Колмакова.

- Савремена компјутерска технологија омогућава да се у наставном процесу користе **мултимедијални курсеви**. «Аудиовизуальные мультимедийные средства – это средства, которые, будучи реализованными на одном техническом устройстве, позволяют воспроизводить и синтезировать аудио- (речь, музыку) и видео- (анимационные ролики, видеофильмы и др.) информацию» (Уша, 2003: стр. 10). Познати су следећи мултимедијални курсеви руског језика, који се такође могу искористити у самосталном раду студената:

- Русский с самого начала: Компьютерный мультимедиакурс по русскому языку как иностранному. М.: Республиканский мультимедиацентр Министерства образования России, 1998. Авторы: Т. Е. Владимирова, В. Л. Иванова, М. М. Нахабина, В. А. Степаненко.

- Русский клуб. Мультимедийный курс русского языка как иностранного. М.: ММТ (Мультимедиа-технологии), 1998. Авторы: Т. Вайсянен, Ю. Тюрина, В. Частных.

- Новости из России. Мультимедийный курс русского языка как иностранного. М.: ЦМО МГУ, 2003. Автор: А. Н. Богомолов. См.: http://www.cie.ru/?id=dist_learn.

Приручнике за компјутерска граматичка вежбања је припремио Российский университет дружбы народов. Види: <http://www.webmethod.narod.ru/distans.htm>.

Мултимедијални курсеви представљају ефективно средство за помоћ у учењу страних језика. Они се могу користити са циљем понављања пређеног материјала, као и надокнађивања пропуштеног градива у ранијем учењу (Руденко-Моргун, Архангельская, Шоркина, 2003).

Развој компјутерске технологије, веб технологије и светске компјутерске мреже Интернета омогућава учење свим заинтересованим полазницима за руски језик и путем даљинске методе (**дистанционно обучение**). Учење на даљину представља интерактивно учење на дистанци: по питању дописивања одложено (у различито време) и у режиму реалног времена (Уша, 2003; Богомолов, Ускова, 2004).

За реализацију учења на даљину потребно је имати вебсервер, помоћу којег се успоставља веза са компјутерима полазника, примају упити за добијање информације, реализује претрага те информације и дају одговори на постављене упите. Пријем и слање информације у систему даљинског учења се најчешће реализује путем електронске поште. Осим тога се користи такозвана „чет“ (chat), форма комуникације на Интернету у режиму реалног времена (размена прикупљених информација путем компјутера), и видеоконференције, у оквиру којих се размена информација врши у режиму реалног времена и у писменој и усменој форми.

Учење на даљину руског језика као страног, вероватно, никада неће у потпуности заменити непосредну комуникацију са наставником, али ипак представља веома перспективан начин за стицање образовања.

Курс руског језика на даљину као страног по програму припремне наставе за високе школе се разрађује на Санктпетербуршком државном универзитету, Московском државном универзитету, Руском универзитету пријатељства народа, Волгоградском државном техничком универзитету и другим руским високим школама. Тако, на пример, за наше студенте који уче руски језик као страни на Високој школи за туризам је интересантан вебсајт РУДН www.linguarus.com, помоћу кога могу да користе програм са даљинским учењем “Russian for Everybody”.

► Подробније информације о савременим уџбеницима и наставним средствима, видеофилмовима и компјутерним програмима могу се наћи у каталозима издања „Златоуст”, „Русский язык. Курсы” и „Флинта – Наука”, која су специјализована за издавање литературе везане за руски језик као страни. Сличне информације се могу наћи и на сајтовима тих издања на Интернету. Осим тога, корисне информације о наставним средствима за учење руског језика као страног наставници могу наћи на сајту www.gramota.ru. Специјални прегледи интернет-извора за РКИ се налазе у публикацијама Е. Ю. Васяниной (2004), О. А. Великосельског, Д. Н. Климентьевой, Н. М. Марусенко и Д. Ю. Полякова (2004).

3. ФОРМИРАЊЕ ЛЕКСИКЕ ТУРИЗМОЛОШКОГ ПРОФИЛА ИЗ ОПШТЕГ ЛЕКСИЧКОГ ФОНДА РУСКОГ ЈЕЗИКА У ПРИМЕНИ НА САВРЕМЕНИ УЏБЕНИК РУСКОГ ЈЕЗИКА ВИСОКОШКОЛСКЕ ТУРИЗМОЛОШКЕ СТРУКЕ И ЊЕМУ СРОДНЕ УЏБЕНИКЕ

3.1. ОПШТИ ЛЕКСИЧКИ ФОНД РУСКОГ ЈЕЗИКА

Како бисмо се бавили питањем формирања лексике туризмолошке струке из општег лексичког фонда руског језика, потребни су нам речници руског језика таквог профила који подразумевају извесну лексичку свеобухватност. Поред већ наведених речника у изворима и њихове примене у нашим конкретним истраживањима, у овом делу проучавања лексичког аспекта главни оријентир ће нам бити «Основни руско-српскохрватски речник» (Р. Маројевић, М. Маројевић, В. О. Можајева, 1985).

Из увода речника се запажа, да је њиме «обухваћена лексика савременог руског језика која је неопходана за комуницирање у званичним и свакодневним ситуацијама, за читање текстова средње тежине у новинама, часописима и из белетристике, за разумевање радио и телевизијских емисија и сл». Даље, из увода се види да речник има «5000 најфреквентнијих и најактуелнијих речи савременог руског књижевног језика, велики број говорних конструкција, типичних за савремени руски језик, као и најфреквентније устаљене изразе».

С обзиром да је за наше истраживање веома важна улога комуникативне функције језика у домену туризмолошке струке (видети 1.3.12.), речник са лексиком која је подесна за комуницирање у званичним и свакодневним ситуацијама је веома актуелан, те се може активно користити и у истраживању коришћења лексичких јединица у разним стручним доменима, међу њима и у туризмолошкој области. Бројне лексичке одреднице, говорне конструкције из савременог руског књижевног језика потврђују његову актуелност у свакодневној, социокултурној и сфери одређене струке.

Коришћење лексике из општег фонда руског језика је првенствено намењено оним полазницима који никада нису учили руски језик, наравно и онима који су га учили, те на тај начин обнављају свој лексички фонд и стварају оптималну базу лексичког знања. Томе у првом реду доприноси и сама структура речника, која није базирана само на руској речи-одредници и њеном преводу, већ су дате и граматичке карактеристике руске речи, примери употребе руске речи и превод тих примера, а после свих значења чак се дају и устаљени изрази.

Ради јаснијег приказа распона свеобухватности речничке лексике покушаћемо да путем његових одредница квалификујемо профил високошколског уџбеника руског језика туризмолошког смера, који представља почетни ниво учења, као и њему сродних уџбеника. Таква координираност је омогућена самом наменом и уџбеника и речника. Речник је намењен свима који почињу самостално (види 2.9.) или уз помоћ наставника да уче руски језик. Уџбеник руског језика економско-туристичко-угоститељског смера (Михајловић, 2007) подразумева почетни ниво, који у својој широј намени програмски покрива 6 семестара учења на Високој туристичкој школи и другим сродним високим школама и факултетима сходно програмској оријентацији. Интензификација уџбеничке грађе (видети 1.2. и 2.2.3.) преко семестралних нивоа управо јесте пут профилисања лексике од општег поимања руског језика у виду свакодневних животних реалија, преко социокултурних до ужестручних датости.

Први део уџбеника за Руски језик (Михајловић, 2007, стр: 5) под називом *Аутобиографија, знакомство, встречи – Аутобиографија, упознавање, сусрети* се добрим делом заснива на општем садржају лекција. Примери лексике општег карактера нам најбоље документују поменути садржај:

знакóмство, -а с 1. с кем упознавање; познанство; **~ о студéнтов с преподавателем** упознавање студената са професором; **поддérживать, прекращáть ~ о с кем** одржавати, прекидати познанство **с ким 2. с чем** упознавање; познавање, знање **чега; ~ о с русской литературой** познавање руске књижевности (Маројевић, Маројевић, Можајева, 1985: стр.87).

Иако ова лексичка одредница стоји у наслову поглавља уџбеника, она се даље као таква не користи у тексту лекције. Врло је важна на самом почетку учења руског језика јер одређује релацију **знакóмства преподавателя с студéнтами** као и **студéнтов с преподавателем** као и **знакóмство с руской литературой**. Паралелно са овом глаголском именицом, уводи се уз помоћ поменутог речника (стр. 174) и глагол **познакóмиться**.

познакóм|иться, -люсь, -ишсья, -ятсья сври. 1. с кем и без. обј. упознати се **с ким**, упознати **кога**; **они~ились в экспедиции** они су се упознали за време експедиције **2. с чем** упознати се **с чим**, упознати **шта**; **~иться с условиями жéзни** **кого** упознати се са **чијим** животним условима (**несври. знакóмиться**).

У контексту представљања како стоји у уџбенику (стр.5):

Разрешите представиться. Меня зовут ... .

Я хочу представить вам моего друга. Его зовут ... .

*Я хочу **предста́вить** вам мою подру́гу. Её зову́т ... .*

могуће је у ове реченичне конструкције увести уместо *предста́виться/предста́вить* и варијантну употребу глагола **познако́миться/познако́мить**:

Разреши́те познако́миться. Меня́ зову́т ... .

*Я хочу́ **познако́мить** вас с мо́им дру́гом ... . Его́ зову́т ... .*

*Я хочу́ **познако́мить** вас с моё́й подру́гой. Её́ зову́т ... .*

У српском језику такође постоји алтернативна употреба глагола *представити/представити се* и *упознати/упознати се* при сусретању, представљању и упознавању:

Дозволите да се *представим*. Зовем се ... .

Хоћу да вам *представим* мога друга. Он се зове ... .

Хоћу да вам *представим* моју другарицу. Она се зове ... .

Дозволите да се *уознамо*. Зовем се ... .

Хоћу да вас *уознам* са мојим другом... . Он се зове ... .

Хоћу да вас *уознам* са мојом другарицом. Она се зове... .

Из наведених руских примера и њихових српских преводних еквивалената се види да се у великој мери поклапа употреба назначене опште лексике у области говорне етикеције.

У контексту постављања питања *По националности я кто?* и кратких одговора у уџбенику у виду набрајања различитих националности именичким облицима мушког и женског рода, као и множинским обликом: *серб/сѣрбка/сѣрбы*

немец/немка/не́мцы

италья́нец/италья́нка/италья́нцы

япо́нец/япо́нка/япо́нцы

коре́ец/коре́йка/коре́йцы

испа́нец/испа́нка/испа́нцы

финн/фи́нка/фи́ны и др.,

требало би додати именицу мушког рода **инде́лlec, -йца** у значењу Индијанац, као и именицу мушког рода **инди́лlec, -йца** у значењу Индијац. Руска именица женског рода **инди́анка** има значење *Индијанка* и *Индијка*. Међутим, постоји и именица женског рода **инде́йка** са српским значењем *ћурка*, а **инди́ок** је *ћуран*. Због ових интерферентних

појава требало би студентима, нарочито оним на почетном стадијуму учења руског језика, додатно појаснити и ове појмове.

Из истих разлога, у оквиру набрајања различитих националности потребно је навести и руску именицу мушког рода *швейцарец* у значењу *Швајцарац*, јер у руском језику постоји и појам *швейцар* са значењем *вратар, портир*, како следи:

«Утром из дымного ресторана с трудом выходит клиент:

- Брр! *Швейцар!* Что это за неприятный запах?

- Это свежий воздух, сэр!» (Михајловић, 2009: стр. 166).

Превод ове пошалице потврђује да је реч *швейцар* из лексичког фонда туризмолошке струке у ужем смислу, док сасвим сигурно чини део општег лексичког фонда:

«Ујутро из задимљеног ресторана са муком излази клиент:

-Брр! *Портир!* Какав је то непријатан мирис?

-То је свеж ваздух, господине!».

Међутим, у значењу *вратар, портир* се у текстовима појављује и реч *портье*, која такође припада лексичком фонду туризмолошке струке. Овде је помињемо због могућности синонимског избора уз лексему *швейцар*. То потврђује и пример из изворне уџбеничке литературе руског језика туризмолошког смера, као и његов превод:

«- А наш багаж отнесут в номер? Носильщики здесь есть? - Конечно. С ключом от номера подойдете к *портье* и покажете ваши вещи. ...». (РЭТ-2, 2005: стр. 162);

« - А да ли ће наш пртљаг однети у собу? Да ли овде постоји носач? - Наравно. Са кључем од собе идите код *портира* и покажите ваше ствари. ...».

У делу уџбеника (Михајловић, 2007: стр. 11), где се у поједностављеној схеми приказује руска породица на рођачкој релацији у односу на мужа и жену/супругу:

РУССКАЯ СЕМЬЯ. РОДСТВЕННЫЕ ОТНОШЕНИЯ

	МАТЬ – свекровь	тёща – МАТЬ	
	жениться/пожениться	выходить/выйти замуж	
ЖЕНИХ	МУЖ – зять	невестка – ЖЕНА	НЕВЕСТА
брат (братья)			брат (братья)
сестра (сёстры)	ОТЕЦ - свёкор	тесть - ОТЕЦ	сестра
тётя (тёти)			(сёстры)
дядя (дяди)			тётя (тёти)
			дядя (дяди)
РОДСТВЕННИКИ МУЖА		РОДСТВЕННИКИ ЖЕНЫ	

требало би у контексту општег лексичког аспекта појаснити дистинкцију између именица *женá* и *жéница* у руском језику. Речник (Маројевић, Маројевић, Можајева, 1985: стр. 74) нас експлицитно упућује на ово разликовање:

женá, -ы, мн. жёны, жён ж жена супруга (*уп. жéница*); **у него молодáя-á** он има младу жену;

жéница, -ы ж (*уп. женá*); **красíвая, молодáя** ~лепа, млада жена; **пожилáя-а** жена у годинама; ~ **а-врач** лекарка.

Координацијом ове две лексичке одреднице у речнику (*уп. жéница*) ↔ (*уп. женá*) се на јасан начин диференцира семантичко значење између именица **женá** – жена супруга (брачни друг) и **жéница** – жена у општем смислу. Руска именица **женá** у значењу жене у општем смислу има архаичну нијансу (видети Ожегов, 1968: стр. 186).

Из претходних превода на српски језик се види да је именица **жена** двозначна, тј. и жена у општем смислу (лице по полу супротно мушкарцу, женско) и жена супруга (брачни друг).

Примери из уџбеничке литературе потврђују ову семантичку дистинкцију у руском језику, као и двозначност именице **жена** у српском језику:

«Моя **женá** просíла меня́ узна́ть, како́й вéчер у вас свобóден, а она́ ужé согласу́ет с ним своё́ свобóдное вре́мя». (Николић, Станојевић, 1978: стр.136).

«Моја **жена** ме је молила да сазнам када имате слободно вече, те ће она своје слободно време уподобити вашем».

« Нүжно пómнить, что при разговóре мужчíны и жéницыны предложéние перейтí на ,ты' должно́ исходítь от жéницыны: это её прáво выбирáть харáктер отношéний». (Михајловић, 2007: стр. 15).

«Треба знати, да у разговору мушкарца и **жене**, иницијатива да се пређе на ,ти' полази од **жене**: то је њено право да бира карактер опхођења».

Из фонда опште лексике, која чини основно ткање поменутих уџбеника руског језика релевантних за наше истраживање можемо издвојити и реч **останóвка** (Маројевић, Маројевић, Можајева, 1985: стр. 149):

останóвка, -и, мн. останóвки, -ок, -кам ж 1. заустављање, обустављање, обустава, прекид; ~ **а работы** прекид рада; ~ **станкá** заустављање алатне машине **2.** прекид, одмор; **говорítь без** ~ **и** говорити без прекида; **éхать без** ~ **ок** ићи не заустављајући се **3.** станица (*уп. стойáнка и стáнция*); **трамвáйная** ~ **а** трамвајска станица; **ждать троллéйбуса на** ~ **е** чекати тролејбус на станици; ~ **а автóбуса рýдом**

аутобуска станица је близу; **вы выходите на слéдующей -е?** излазите ли на следећој станици?

Оваква детаљна обрада семантичког и граматичког значења ове речничке одреднице је за наше истраживање значајна, нарочито у контексту **3.** наведеног значења. У том смеру ћемо навести примере из уџбеничке литературе руског језика:

1) «Пóезд останови́лся на ма́ленькой **ста́нции**»;

«Скажи́те, пожа́луйста, далеко́ ли ещѐ до автомагистра́ли? Где ближайша́я бензозапра́вочная **ста́нция?**» (Николић, Станојевић, 1978: стр. 15, 141).

2) «Как мне пройти к **станции** метро?» (Маројевић 1996: стр. 127).

Ако примере преведемо на српски језик:

1) «Воз се зауставио на малој **станици**»;

«Кажите, молим вас, да ли има још доста до аутопута? Где је најближа бензинска **станица?**»;

2) «Како могу да дођем до **станице** метроа?»;

видимо да руској лексеми од које смо пошли **останóвка** одговра у овом конкретном случају руски семантички варијетет **ста́нция**. На то нас упућује и смерница у оквиру саме речничке одреднице (**останóвка ул. ста́нция**), те је српски превод **станица** сасвим адекватан. Такву руско-српску семантичку корелацију можемо представити **останóвка ↔ ста́нция ↔ станица**.

Ако се послужимо примерима:

1) «- Скажи́те, пожа́луйста, где нахо́дится университет? - Универси́тет недалеко́. Туда́ иде́т авто́бус. - А где **останóвка?** - **Останóвка** справа. - Спаси́бо». (Милинковић, 1995: стр. 15);

2) «Извини́те, вы выходите на слéдующей **останóвке?** - Нет, не выхожу́». (Маројевић, 1996: стр. 127);

3) «И ско́лько **останóвок** (мне ну́жно éхать)? - Всего́ одну́ **останóвку**». (Михајловић, 2007: стр. 37)

и њиховим преводима на српски језик:

1) «- Кажите, молим вас, где се налази универзитет? - Универзитет није далеко. Тамо иде аутобус. - А где је **станица?** - **Станица** је десно. - Хвала»;

2)«Извините, да ли излазите на следећој **станици**? - Не, не излазим»;

3)«И колико **станица** треба да идем? - Само једну **станицу**»,
закључујемо да се руска лексема **останóвка** преводи на српски језик речју **станица (останóвка ↔ станица)**.

Како бисмо употпунили семантичке варијетете лексичке одреднице **останóвка**, на шта нас упућује сам речник у оквиру **3.** значења, користимо се и примерима:

1) «Скажите, појалуйста, где здесь **стоя́нка** такси́?» (Раичевић, 2005: стр. 59);

2) «В ка́ждом райóне го́рода есть **стоя́нка** такси́». (Маројевић, 1996: стр.127);

као и њиховим преводима на српски језик:

1) «Кажите, молим вас, где је овде такси **станица**?»;

2)«У сваком реону града постоји такси **станица**».

И у овим примерима се руска реч **стоя́нка** преводи на српски језик речју **станица**, с тим што у неким контекстима она може значити и *стајалиште/станица; заустављање/паркирање* (возила), *паркинг*, на пример *стоянка грузовиков и т.п.*

Томе у прилог иде и пример:

«Необходимо при гостиницах организовать охраняемые **стоя́нки** автомобилей или гаражи ... ». (Станојевић, Николић, Маројевић, 1979: стр. 40).

У оквиру овог примера синтагма *охраняемые стоя́нки* значи **паркиралишта** која се чувају, те је превод реченице у целости:

«Неопходно је да се при хотелима организују за аутомобиле **паркиралишта** која се чувају или гараже ... ».

Смерница из речника (Маројевић, Маројевић, Можајева, 1985: стр. 149) уз речничку одредницу **останóвка** (*уп. стоя́нка и ста́нция*) с једне стране указује на полисемантичност српске речи **станица** кроз контекстуалну условљеност, а са друге стране на варијантне контекстуалне могућности избора једне од три лексеме у руском језику, што се може представити **станица ↔ останóвка ↔ стоя́нка ↔ ста́нция**.

срп.јез.

руски језик

Прва (мало дужа) двосмерна стрелица указује на реверзибилан семантички међујезички однос. Друге две (мало краће стрелице) упућују на унутарјезичка семантичка кретања.

Овако представљене лексичке јединице из општег фонда руског језика на унутарјезичком, као и на међујезичком плану добијају извесну динамику, те их можемо класификовати и на овај начин:

останóвка - станица (место заустављања возила за искрцавање и укрцавање путника), *стајалиште*, на пример *останóвка автóбуса, трамва́я, троллейбуса, такси;*

ста́нция - станица, на пример *железнодоро́жная, автóбусная ста́нция, ста́нция метрó, телефо́нная ста́нция* (телефонска централа) и др.;

стоя́нка - станица, *стајалиште; заустављање/паркирање* (возила), *паркинг*, на пример *стоянка такси, стоянка грузовиков* и др.

Из општег лексичког фонда руског језика издвајамо и глагол **останови́ться**. У речнику (Маројевић, Маројевић, Можајева, 1985: стр. 149) констатујемо значење ове лексичке одреднице у најширем обухвату, а нарочито у контексту *несвршеног* и *свршеног* глаголског облика:

останáвлива|ться, -юсь, -ешься, -ются несврш. 1. заустављати се; **-ться пéред кáждым дóмом** заустављати се испред сваке куће; **где - ется автóбус?** где стаје аутобус? 2. одседати; **-ться в гостíнице** одседати у хотелу (*сврш. останови́ться*);

останов| и́ться, -люсь, останóвлишья, -ятся сврш. 1. зауставити се, стати; **машина - íлась** кола су се зауставила; **часы́ - íлись** сат је стао; **рабо́та - íлась** рад је прекинут 2. одсести; **-и́ться у родных** одсести код рођака (*несврш. останáвливаться*);

У оквиру првог *несвршеног* глаголског облика **останáвливаться** наводимо неколико примера из уџбеничке литературе са преводима на српски језик:

1) «Четырёхместный малолитражный автомобиль, „Москвич - 407” **останáвливается** на грунтовой дороге вóзле трёх подро́стков...

Машина **останáвливается**. За рулём жéнщина». (Николић, Станојевић, 1978: 141, 143);

1) «Малолитражни аутомобил, четворосед „Москвич - 407” **се зауставља** на колском путу поред три шипарца ...

Аутомобил **се зауставља**. За воланом је жена».

2) «Югосла́вская делега́ция **остана́вливалась** здесь и в про́шлом году. ... Маши́на **остана́вливается** у гости́ницы». (Маројевић, 1996: стр. 16);

2) «Југословенска делегација је **одседала** овде и прошле године. ... Аутомобил **се зауставља** код хотела».

3) «Если судно́ **остана́вливается** в порту́ на не́которое вре́мя, и пассажи́ры сходят на бе́рег, то у них то́же должна́ быть оформлена́ ви́за». (РЭТ-2, 2006: стр. 124);

3) «Уколико брод **пристаје** у луку на одређено време и путници излазе на обалу, онда они такође морају да имају визу».

4) «Извините, вы не зна́ете, где **остана́вливается** пятна́дцатый тролле́йбус?... Он **остана́вливается** напра́тив конце́ртного за́ла». (Михајловић, 2007: стр. 35, 37);

4) «Извините, да ли знате где **стаје** тролејбус бр. 15? ...**Стаје** прекопута концертне сале».

Из наведених превода на српски језик констатујемо да је руски несвршени глагол **остана́вливаются** у конкретним примерима углавном у корелацији са значењем **1.** из речника. То значи, да сва поменута превозна средства (аутомобил, тролејбус, брод) у једном тренутку прекидају кретање, те се **заустављају, стају** или **пристају**, да би потом опет наставили кретање.

Значење глагола **остана́вливаются** под бројем **2.** из речника нам потврђује пример 2) *југословенска делегација, која одседа* на одређеном месту где је већ раније **одседала**, што упућује на специфичну активност глагола у виду понављања радње.

У оквиру другог *свршеног* глаголског облика **останови́ться** наводимо неколико примера из уџбеничке литературе са преводима на српски језик:

1) «Пóезд **останови́лся** на ма́ленькой ста́нции». (Николић, Станојевић, 1978: стр.15);

1) «Воз **је стао** на малој станици».

2) «- Ра́зве вы у нас не **останови́тесь?** - спра́шивает администра́тор. - Нет! Пойду́ поищу́ другую́ гости́ницу». (Миљинковић, 1995: стр. 25);

2) «- Зар не́дете код нас **одсести?** - пита реце́пционер. - Не! Идем да потражим други́ хотел».

3) «Вы не торопíтесь, знакомíтесь с гóродом ... **Останóвитесь** на нéсколько минут. Спросíте прохо́жего, как пройти в нúжный вам магази́н». (Раичевић, 2005: стр. 81);

3) «Не журите се, упознајте се са градом ... **Станите/зауоставите се** на неколико минута. Питајте пролазника, како да дођете до продавнице која вам је потребна».

4) « - Дава́йте посмо́трим вмéсте. Я посмотрю́ катало́ги по Ита́лии и Австрии ... - Это мне не подхо́дит, дава́йте **останóвимся** на России ... Я **остановлю́сь** на Кислово́дске. Никогда́ там не был». (РЭТ – 2, 2006: 394);

4) « - Хајде да погледамо заједно. Погледаћу каталоге о Италији и Аустрији. ... - То ми не одговара, хајде да **се зауоставимо** на Русији. ... **Одсешћу** у Кисловодску. Тамо нисам никада био».

5) « Ита́к, на чём мы **останови́лись**? ... Мы помолча́ли немно́го, а потóм она **останови́лась** и спроси́ла когдá я уезжа́ю». (Михајловић, 2007: стр. 217, 218);

5) «Дакле, где смо оно **стали** (на чему смо **се зауоставили**)? ... Мало смо ћутали, а затим је она **стала** и питала када одлазим».

У првом примеру везано за *свршени* глагол **останови́ться** је из превода на српски језик видно поклапање његовог значења са **1. значењем** из речника **зауоставити се, стати**.

У другом примеру глагола **останови́ться** долази до делимичног подударања значења из примера са **2. значењем** из речника у делу **одсести**. То заправо и јесте најважнија преводна одредница за тај руски глагол поред **1. значења стати, зауоставити се**.

У виду допуне у функцији примера би се у речник уз значење **2. одсести; ~и́ться у родных** одсести код рођака могло додати **~и́ться в гости́нице** одсести у хотелу, како то већ стоји у речнику код *несвршеног* глаголског облика **останáвливатьсѧ**.

Преводи на српски језик трећег примера указују на корелацију са речничким значењем глагола **останови́ться** под **1. стати, зауоставити се**.

У четвртном примеру су употребљена оба значења из речника под **1. зауоставити се** и под **2. одсести**, али у овом случају у Кисловодску као географском појму.

Пети пример у преводу на српски језик је у корелацији са **1. значењем** из речника **зауоставити се, стати**, с тим што прва реченица са глаголом **останови́ться** у српском језику може имати слојевите семантичке варијанте:

Ита́к, на чѐм мы **останови́лись**? Дакле, где **смо** оно **стали**?

Дакле, на чему **смо се зауставили**?

Дакле, докле **смо дошли**?

За све ове побројане лексеме кроз руске примере и њихове српске преводне еквиваленте можемо рећи да припадају општем лексичком фонду руског језика:

знако́мство, познaкóмиться; инд́еец, инд́и́ец, индиáнка; инд́ейка, инд́ю́к; швейцáрец; швейцáр; женá, жéнщина; останóвка, стáнция, сто́янка; останáвливатьcя, остано́виться.

На овом малом лексичком исечку, кога можемо назвати и узорком, смо покушали да укажемо на универзалност језичких средстава. Такође, овакве речи, као и многе друге, из огромне и несамерљиве лексичке ризнице руског језика могу наћи своју примену и у језику туризмoлошке струке, на шта смо донекле и овде обратили пажњу.

Тако нас даља истраживања из ове анализе опште лексике воде ка аналитичком приступу лексици туризмoлошке струке у примени на савремени уџбеник руског језика високошколског туризмoлошког профила и њему сродне уџбенике.

3.2. ЛЕКСИЧКИ ФОНД РУСКОГ ЈЕЗИКА ТУРИЗМОЛОШКЕ СТРУКЕ

Како бисмо направили што прегледнији увид у лексички фонд руског језика туризмолошке струке, поћићемо од инерпретације појединачних лексема и то на релацији руско-српске условљености на лексичко-семантичком нивоу.

3.2.1. ТУР, ТУРИЗМ

У наредној анализи можемо поћи од саме руске лексеме *тур* и њој одговарајуће српске *тура*, које читавој области којом се бавимо дају основно семантичко значење. Овде треба напоменути, да и у руском и српском језичком систему морфема *тур* има карактеристичну граfiјско-правописну трансформацију од изворног француског дифтонга (*ou*)-*tour* у прост вокал (*y*)-*тур*. У руском језику долази до поклапања лексеме *тур* са морфемом *тур*, док се српска лексема *тура* састоји од две морфеме: *тур*- и *-а*. Прва има семантичко значење, а друга граматичко: означава да је то именица женског рода и уједно номинатив једнине. Закључујемо да у оквиру граматичког аспекта између ове две именице постоји разлика: руска именица је мушког рода → *тур*(ном.једн.), *-а* (ген.једн.), *-ы* (ном.множ.), *-ов* (ген.множ.) и српска именица, како смо то већ поменули, је женског рода → *тура* (ном.једн.), *-е* (ген.једн.), *-е* (ном.множ.), *-а* (ген.множ.). Тако добијамо две руско-српске лексеме *тур* – *тура* са истим семантичким значењем и различитим граматичким значењем.

Примери из уџбеничке литературе и њихови преводи на српски језик потврђују ову диферентност:

1)«Туристы принимают по **туру** на отдых в гг. Ялта, Сочи. **Тур** на отдых предусматривает ... ». (Станојевић, Николић, Маројевић, 1979: стр.122);

1) «Туристи долазе по **тури** за одмор у градове Јалту и Сочи. **Тура** за одмор предвиђа ... ».

Различити наставци на руско- српском плану указују на међујезичко граматичко разликовање: по **тур** -у (дативска флексија -у једнине за мушки род у руском језику), по **тур**-и (дативска флексија -и једнине за женски род у српском језику); **тур** (нулта флексија у номинативу једнине за мушки род у руском језику), **тур**-а (номинативна флексија -а једнине за женски род у српском језику).

2)« - Здравствуйте. Скажите, пожалуйста, вы занимаетесь свадебными **турами**? - Да, конечно. У нас есть несколько **туров**, разработанных специально для молодожёнов». (РЭТ-2, 2006: стр. 34);

2)« - Добар дан. Кажите, молим вас, да ли се бавите свадбеним **турама**? - Да, наравно. Имамо неколико **тура**, разрађених специјално за младенце».

И у овим примерима запажамо различите падешке наставке на фону руско-српске лексеме **тур – тура**:

тур-ами (множински облик инструменталне флексије **-ами** за мушки род у руском језику),

тур-ама (множински облик инструменталне флексије **-ама** за женски род у српском језику);

тур-ов (множински облик генитивне флексије **-ов** за мушки род у руском језику),

тур-а (множински облик генитивне флексије **-а** за женски род у српском језику).

3)«Экскурсионные **туры** по России ...; Стоимость **тура** (4 дня/3 ночи) ... ». (Михајловић, 2007: стр. 25, 220);

3)«Екскурзионе **туре** по Русији ... ; Цена **туре** (4 дана/3 ноћи ...)».

И ове руско-српске синтагматске конструкције такође указују на анализирану разлику речи **тур - тура**: **тур-ы** (множински облик номинативне флексије **-ы** за мушки

род у руском језику),

тур-е (множински облик номинативне флексије **-е** за женски род у српском језику);

тур-а (генитивна флексија **-а** једине за мушки род у руском језику),

тур-е (генитивна флексија **-е** једине за женски род у српском језику).

4)«...- Вы сможете взять Пелопоннес или классический пятидневный **тур** с размещением в Афинах. Вы сможете совершить однодневный круиз на теплоходе или по островам. ... ». (Михајловић, 2009: стр. 32);

4)«... - Можете узети Пелопонез или класичну петодневну **туру** са смештајем у Атине. Можете спровести једнодневно крстарење бродом или по острвима. ...».

Нулта флексија у акузативу јединине **тур** за мушки род у руском језику се разликује од акузативне флексије јединине **тур-у** за женски род у српском језику.

За нас интересантна следећа лексема која у својој основи има морфему *тур* у руско-српском језичком систему јесте *туризм/туризам*. Семантички аспект их повезује и у најширем контексту одређене привредне делатности као и у специфичним селективним облицима, које та делатност подразумева.

Суфиксација у руском језику *тур-изм* и у српском језику *тур-изам* аналогно са руским именицама *абсолютизм, алкохолизм, героизм, идеализм, парламентаризм ...* и паралелно са именицама у српском језику *апсолутизам, алкохолизам, хероизам, идеализам, парламентаризам ...* има једину разлику на фонолошком нивоу руско-српске језичке структуре. Фонема **[a]** се у именицама овог типа у српском језику појављује у виду непостојаног **a** у номинативу јединине/*туризам*, исти облик у акузативу јединине/*туризам* и у генитиву множине/*туризама*, док у руском језику то није случај. Суфикс **-изм** у оквиру руске лексеме *туризм* остаје неизмењен кроз целу деклинацију јединине и множине → *sg: туризм, туризма, туризму...*; *pl: туризмы, туризмов, туризамам...*

3.2.2. ПУТЋВКА

У домену лексичког нивоа анализе текстова из уџбеника руског језика високошколске туризмолошке струке, врло је честа употреба речи *путѣвка*. Навешћемо пример из уџбеника руског језика поменуте струке:

1) «В стоимость *путѣвки* включается плата за проезд, за двухместный номер с ванной в гостинице, за трёхразовое питание, переноску двух мест багажа при встречах и проводах, ежедневные экскурсии в сопровождении гида-переводчика». (Станојевић, Николић, Маројевић, 1979: стр. 70).

Иза лекцијског текста у целисти, у лекцијском делу *Слова и выражения* стоји: *путѣвка, -и* – путни налог, путна објава, упутница.

У уџбенику (Раичевић, 2005: стр.243) реч *путѣвка* се налази само у оквиру речника на крају књиге, у виду речничке одреднице: *путѣвка (туристская)* – потврда (туристичка) о путовању.

Можемо додати и једно од значења ове речи из речника (Ожегов, 1968: стр. 625): *путёвка* - удостоверение, выдаваемое лицу, направляемому куда-н. *Путёвка* в санаторий.

Обухватније објашњење речи *путёвка* може се наћи и у речнику (Р.Маројевић, М.Маројевић, В.О.Можајева, 1985): **путёвк| а, -и, мн. путёв | ки, -ок, -кам ж** упут (у *одмаралиште, за туристичко путовање*); **получить-у в дом отдыха** добити упут за одмаралиште; **поехать в СССР по туристической-е** путовати у СССР као туриста.

Међутим, у претходно наведеном примеру из контекста можемо закључити да се реч *путёвка* може превести и речју *аранжман*, која је у српски језик ушла из француског језика и усталила се у различитим контекстуалним преводима. У нашем конкретном случају се мисли на *аранжман* у смислу *туристичког материјалног измирења одређених обавеза*, те превод речи *путёвка* у оквиру реченице из првог примера гласи:

1) «Цена *аранжмана* подразумева превоз, хотелски смештај у двокреветној соби са купатилом, 3 obroka дневно, пренос два колета при дочеку и испраћају, свакодневне екскурзије у пратњи водича-преводиоца».

Навешћемо још неколико примера из уџбеничке литературе руског језика туризмолошког смера, који показују варијантне могућности превода речи *путёвка*:

2) «Туристка хочет приобрести *путёвку* во Францию и оформить страховой полис. ...

- Можно сказать и так. Турпакет включает, как правило, только основные услуги, эксклюзив-тур – и дополнительные, которые тоже оформляются *путёвкой*. ...

- Слушай, Толя, а мне *путёвки* в этой турфирме сразу показались подозрительно дешёвыми. ...». (РЭТ-2, 2006: стр. 82, 218, 224).

Преводи на српски језик ових реченица из 2) примера су:

2) «Туристкиња хоће да купи *пакет-аранжман* за Француску и регулише полису осигурања. ...

-Може се рећи и тако. Туристички пакет садржи по правилу само основне услуге, а ексклузив-тура садржи и додатне услуге, које обухвата *пакет-аранжман*. ...

-Слушај, Тоља, а мени су се *аранжмани* у тој туристичкој фирми одмах учинили сумњиво јефтиним. ...».

У првој реченици 2) примера реч *путёвка* преводимо на српски језик двочланом групом речи са цртицом *пакет-аранжман*, где први члан одређује други и не мења се (*пакет-аранжмана, пакет-аранжману...*).

Из друге реченице 2) примера следи да је *путёвка*, у преводу на српски језик *пакет-аранжман* шири појам и од туристичког пакета и од ексклузив-туре, јер их он све обухвата.

У трећој реченици 2) примера за реч *путёвка* је довољно користити у преводу на српски језик реч *аранжман*, јер из даљег текста следи да се он односи на *туристичку фирму*, те и он поприма карактер *туристичког аранжмана*.

Навешћемо још неке примере из уџбеника руског језика поменуте струке:

3) «По вопросу приобретения *путёвок* обращайтесь также в московскую фирму ‚Mosco‘. ...». (Михајловић, 2007: стр. 220);

4) «А значить, и *путёвка* (которая, как правило, к моменту оформления визы уже оплачена) пропадает». (Михајловић, 2009: стр. 108).

Преводи руских примера на српски језик су:

3) «По питању куповине *пакет-аранжмана* обраћајте се такође у московску фирму ‚Mosco‘. ...».

4) «А значи, и *пакет-аранжман* (који је по правилу у моменту регулисања визе већ плаћен) пропада».

Из свих ових превода руске речи *путёвка*, закључујемо да се уз већ поменуте преводе на српски језик: *путни налог*, *путна објава*, *упут*, *потврда (туристичка)* о *путовању* може додати и *(туристички) аранжман* и *пакет-аранжман*.

Треба напоменути, да се у уџбеничкој литератури руског језика високошколске туризмолошке струке старијег датума реч *путёвка* могла превести на српски језик као *(туристички) аранжман*, што смо кроз примере и показали. Међутим, у уџбеницима руског језика поменутог профила новијег датума реч *путёвка* се преводи и речју *пакет-аранжман*, јер се она као таква употребљава и у савременој српској уџбеничкој литератури за студенте туризмологе.

3.2.3. БРОНЯ, БРОНИРОВАНИЕ

Следећа лексема руског језика која се својом употребом одликује великом фреквентношћу и самим тим издваја из лексичког фонда туризмолошке струке јесте у изворном облику **брóня** са значењем *осигурање, резервација; б. на место в поезде – резервација на место у влаку* (Матадова-Пољанец, 1973: стр. 50).

Следећа одредница у истом речнику је **броня́** са преводним српским еквивалентом *оклоп*. Јасно је да у ове две речи акценат има функцију разликовања значења (*смыслоразличительная функция*). За нас је у даљем истраживању битна реч **брóня**, која се, пак, у таквом облику врло ретко среће у текстовима уџбеника туризмолошке струке.

Изведене речи попут глагола **бронировать**, глаголске именице **бронирование** и трпног глаголског придева прошлог времена (страдательное причастие прошедшего времени) **бронированный** се срећу и у речницима и у уџбеничким текстовима. Глагол **бронировать** има значење (*за*) *резервирати, осигурати, задржавати, заузимати (место у влаку)* у речнику (Матадова, Пољанец, 1973: стр.50).

Такође се у истом речнику одмах иза речи **бронировать** налази и лексема **бронировать** са значењем *оклопљавати, стављати оклоп*.

Ова два глагола различито акцентована су у корелацији са именичким паром **брóня – броня́**. Значење глагола **бронировать** у контексту лексичког фонда туризмолошке струке можемо допунити и из речника (Богдановић, 1984: стр. 19): *резервисати, обезбедити унапред, бронировать билёт резервисати карту, бронировать нóмер в гостíнице резервисати собу у хотелу*.

Облик **бронированный** налазимо у истом речнику са значењем *резервисан, бронированное место резервисано место*.

Облик трпног глаголског придева прошлог времена **бронированный** може се наћи у речнику (Розенталь, Теленкова, 1976: стр. 57) са значењем *покрытые броней*.

У сваком случају је приликом употребе ових облика у руском језику потребно обратити пажњу на њихов идентичан материјални састав и разлику у акцентуацији, која одређује њихово значење. Ради лакше прегледности упоредићемо ове лексичке парове по акценатском критеријуму:

брóня – броня́	<i>резервација – оклоп</i>
бронировать – бронировать	<i>резервисати – оклопљавати</i>
бронированный – бронированный	<i>резервисан – оклопљен</i>

Набројаћемо неколико примера из уџбеничке литературе руског језика туризмолошке струке који у текстовима садрже појам *резервација* и остале облике са тим значењем:

1) «Номера в гостиницах можно *забронировать* через иностранное или отечественное бюро путешествий, или прямо через гостиницу. ...». (Станојевић, Николић, Маројевић, 1979: стр. 98).

У оквиру ове реченице, употребљен глагол у облику инфинитива *забронировать* преводимо такође инфинитивним обликом у српском језику:

1) «Хотелске собе се могу *резервисати* преко страног или домаћег путничког бироа, или директно преко хотела. ...».

2) «Просим *забронировать* два одноместных номера для сотрудников нашей фирмы: Петрович М., Симич Р. на 5 суток, т.е. с 10 по 14 февраля с.г. ...». (Маројевић, 1996: стр. 38).

У овом примеру глаголски облик инфинитива *забронировать* преводимо у српском језику личним глаголским обликом, тј. презентом (2. лице множине) са речцом *да*:

2) «Молим *да резервишете* две једнокреветне собе за сараднике наше фирме: Петровић М., Симић Р. за 5 ноћи, тј. од 10 до 14 фебруара о.г. ...».

3) «Как вы сказали, Бабич? Сейчас посмотрю. Да, у г. Бабича *забронирован* номер. ...». (Раичевић, 2005: стр. 62).

Овај облик трпног глаголског придева прошлог времена (страдательное причастие прошедшего времени), кратки облик *забронирован* преводимо трпним придевом на српски језик, како следи:

3) «Како сте рекли, Бабић? Сада ћу погледати. Да, г. Бабић има *резервисану* собу. ...».

4) «Приходите к нам в офис, здесь мы оформим договор о *бронировании*, и уже на его основании свяжемся с паромной компанией и *забронировуем* для вас билет. ...». (РЭТ-2, 2005: стр. 137).

У овом руском примеру чак постоје два облика коментарисане речи. Први облик *бронирование* представља глаголску именицу, те је на српски језик можемо превести такође глаголском именицом *резервисање* или *резервација*. Други глаголски

облик *забронíруем* је просто будуће време (1. лице множине), те га како следи преводимо адекватним будућим временом у српском језику:

4) «Дођите код нас у фирму, овде ћемо сачинити уговор о *резервисању/резервацији*, и онда *ћемо* се на основу њега повезати са трајектном компанијом и *резервисати* за вас карте».

Следећи пример представља наслов кратког дијалога, који се појављује у оквиру туристичког коментара у уџбенику (Михајловић, 2007: стр. 182):

5) «*Бронíрование* номера в гостинице по телефону»

у преводу на српски језик:

5) «*Резервисање* хотелске собе телефоном».

И у овом примеру је у руско-српском контексту употребљена глаголаска именица *бронíрование-резервисање*.

6) «Да, формирование турпродукта – это огромный труд. Это поиск зарубежных партнёров, выбор гостиниц, переговоры с авиакомпаниями, точный расчёт количества *бронíруемых* мест в гостиницах и на авиарейсах. ...». (Михајловић, 2009: стр. 196).

Превод на српски језик је:

6) «Да, формирање туристичког производа је огроман посао. То је трагање за иностраним партнерима, избор хотела, преговори са авиокомпанијама, тачан обрачун броја *резервисаних* места у хотелима и на авиолетовима. ...».

У руском примеру облик *бронíруемый*, трпни глаголски придев садашњег времена (страдатељног причастие настоящего времени) преводимо трпним придевом на српски језик *резервисан*.

Овде можемо обратити пажњу и на глагол *заказáть*. Поред његове употребе у оквиру општег лексичког фонда са значењем *наручити* (види Маројевић, Маројевић, Можајева, 1985: стр. 79), он се може појавити и у служби лексике туризмолошког фонда са значењем *резервисати* (види исти речник, стр. 135: одредницу **но́мер 3.** значење, како следи: хотелска соба, апартман; **заказáть ~ в гостíнице резервисати** собу у хотелу).

Оваква синонимска употреба руских глагола **бронíровать** и **заказáть** са значењем *резервисати* се може наћи чак у оквиру истог поглавља *Гостиница*, у два различита дијалогска текста, на истој страни уџбеника (Маројевић, 1996: стр. 38):

«- Просим *забронировать* два одноместных номера для сотрудников нашей фирмы ... Просим подтвердить *броню* как можно скорее. ...

~

-Я хочу *заказать* номер, начиная с четверга. Можно сделать *заказ*? ... ».

«- Молим да *резервишете* две једнокреветне собе за сараднике наше фирме ... Молим да потврдите *резервацију* што пре. ...

~

-Хоћу да *резервишем* собу, почев од четвртка. Може ли се извршити *резервација*? ...».

Преводи ова два примера на српски језик потврђују употребу синонимских варијетета ових глагола *забронировать/заказать* - *резервисати* као и именица *броня/заказ* – *резервација* у контексту лексике туризмoлошког фонда.

3.2.4. НОМЕР

Ако смо се до сада бавили анализом речи из лексичког фонда туризмoлошке струке, које у својој основи имају именицу **броня** – *резервација* уз варијетет **заказ**, по некаквом логичком следу даље анализе стручне терминологије треба узети у обзир и реч **номер**. Ова лексема из општег лексичког фонда са значењем *број*, улази и у лексички фонд туризмoлошке струке са значењем (*хотелска*)*соба*, *апартман*. Иначе, уобичајена реч за *собу* у руском језику је *комната*.

Можда најоптималнију систематизацију полисемантичности речи **номер** можемо наћи у речнику (Маројевић, Маројевић, Можајева, 1985: стр. 135), како следи:

номер, -а, мн. -а́, -о́в м 1. број; ~ **до́ма, телефо́на** број куће, телефона; **кварті́ра** ~ **де́сять (№ 10)** стан број 10; **авто́бус** ~ два аутобус број 2 **2.** број; **последний, све́жий** ~ **газе́ты** последњи, нови број новина; **получи́ть октя́брьский** ~ **журна́ла** добити октобарски број часописа **3.** (*хотелска*) *соба*, *апартман*; **заказа́ть** ~ **в гости́нице** резервисати собу у хотелу; **ваш** ~ **на четвёртом этаже́** ваша соба је на трећем спрату; **вот ключ от ва́шего** ~а ево вам кључ од собе; **одномéстный, двухмéстный** ~ једнокреветна, двокреветна соба **4.** тачка (*програма*); **лу́чший** ~ **програ́ммы** најбоља тачка програма; **цирковы́е** ~ **а́** циркуске тачке.

Од ова 4. исцрпно набројана значења руске речи **но́мер**, ми ћемо се у оквиру туризмолошког лексичког фонда задржати на њеном 3. значењу (*хотелска*) *соба*, *апартаман*. Корелацију овог речничког значења можемо успоставити са неколиким примерима из уџбеничке литературе руског језика високошколске туризмолошке струке и њиховим преводним еквивалентима на српски језик :

1) «*Номера́* в гостиницах можно забронировать через иностранное или отечественное бюро путешествий, или прямо через гостиницу. ...». (Станојевић, Николић, Маројевић, 1979: стр. 98).

Овај пример смо већ преводили у оквиру анализе руске лексеме *забронировать* – *резервисати*. Како се контекст даљег разматрања шири и на руску лексему **но́мер**, у даљем превођењу на српски језик она сада постаје стожер наше анализе. Италиком истакнута преводна синтагма *хотелска соба*, то потврђује:

1) «*Хотелске собе* се могу резервисати преко страног или домаћег путничког бироа, или директно преко хотела. ...».

Други пример за руску лексему **но́мер** јесте у виду мини дијалога из уџбеника (Николић, Станојевић, 1978: стр. 23):

2) «- Я хотел бы остановиться в этой гостинице. Есть ли у вас свободные *номера́*? - Да, у нас есть свободные *номера́*. - Мне нужен одноместный *но́мер*. ...».

Превод овог примера указује такође на корелацију значења речи **но́мер** из речничке одреднице 3. значења и наведеног примера из уџбеника:

2) « - Хтео бих да одседнем у овом хотелу. Имате ли слободне *собе*? - Да, имамо слободне *собе*. - Потребна ми је једнокреветна *соба*. ...».

Следећи примери 3) и 4) и њихови преводи на српски језик такође одговарају 3. значењу руске речи **но́мер** из наведеног речника:

3) «- Как раз сейчас освободился *но́мер* на двоих на пятом этаже. ... - А сколько стоит *но́мер* в сутки? ... ». (Милинковић, 1995: стр. 19, 20);

3) «- Управо се ослободила *соба* за две особе на четвертом спрату. ... - А колико кошта *соба* за ноћ? ...».

4) «- Заказ принят. *Но́мер* будет готов 15 числа, с двенадцати часов дня. По приезде обратитесь к администратору. ...». (Маројевић, 1996: стр. 38);

4) «- Резервација је извршена. *Соба* ће бити спремна 15 датума у месецу од 12,00 часова. По доласку се обратите рецепционеру. ...».

Руско-српска семантичка релација **но́мер** - (*хотелска*)*соба*, *апартман* се може установити и у новијој високошколској уџбеничкој литератури туризмoлошког смера, како следи:

5) «- А наш багаж отнесут в *но́мер*? Носильщики здесь есть? - Конечно. С ключом от *но́мера* подойдете к портье́ и покажете ваши вещи. Вас проводят к *номеру* и отвезут багаж. ...». (РЭТ-2, 2006: стр. 162);

5) «- А да ли ће наш пртљаг однети у *собу*? Имате ли овде носаче? - Наравно. Са кључем од *собе* ћете отићи код портира и показати му ваше ствари. Спровешће вас до *собе* и донеће вам пртљаг. ...».

6) «Какой *но́мер* вас интересуе? - *Но́мер* на двоих, не очень дорогой. ...». (Михајловић, 2007: стр. 176);

6) «Каква вас *соба* интересује? - *Соба* за две особе, не много скупа. ...».

7) « -Двое попросили заменить *номерá*, им не понравился вид из окна. ...». (Михајловић, 2009: 151);

7) « - Двоје их је замолило да замене *собе*, није им се допао поглед кроз прозор. ...».

Из следећег примера-дијалога/пошалице видимо да употреба речи **но́мер** у контексту (*хотелске*) *собе* није искључива:

8) «- Сколько у вас стоит *ко́мната* на ночь? - Двадцать долларов. - А летом было дешевле. - А летом ночи короче». (РЭТ-2, 2006. стр. 181).

8) «- Колико код вас кошта *соба* за ноћ? - Двадесет долара. - А лети је било јефтиније. - А лети су ноћи краће».

Имајући у виду да је 8) пример из оригиналног уџбеничког извора руског језика туризмoлошког профила, констатујемо да је могуће (*хотелску*) *собу* на руски језик превести лексемом **но́мер**, као и лексемом **ко́мната**. Реч **но́мер** са **3.** речничким значењем и већом учесталoшћу употребе припада лексичком фонду туризмoлошког профила, док лексема **ко́мната**, са уобичајеним значењем *соба (у стану)* припада општем лексичком фонду, која понекад залази у фонд лексике туризмoлошке струке са значењем *соба (у хотелу, апартману, изнајмљена приватна соба)*.

Да би се избегла двострука употреба речи **но́мер**, постоји и овакав пример:

9) «Прибывающая на Ваше имя корреспонденция будет доставлена Вам в *но́мер*, если на ней будут указаны этаж, на котором Вы проживаете, и *но́мер ко́мнаты*». (Станојевић, Николић, Маројевић, 1979: стр. 52);

9) «Пошта која стиже на Ваше име ће Вам бити достављена у *собу*, ако на њој буде наведен спрат на коме сте смештени и *број собе*».

Из превода је јасно, да је у првом случају лексема **но́мер** употребљена у значењу *соба*, док је у другом случају употребљена у значењу *броја собе*. Зато је *соба* на руском језику назначена лексемом **ко́мната** (*но́мер ко́мнати*), како у тој синтагми не би дошло до удвајања речи (*но́мер но́мера*).

Да лексема **но́мер** може да се односи и на *апартман*, како се наводи у речнику (Маројевић, Маројевић, Можајева, 1985: стр. 135) под значењем **З.**, уочљиво је из следећег навода:

10) «Во многих туристских центрах, особенно на морском берегу, туристы могут нанимать роскошные *номера́* из нескольких *ко́мнат*, дачи или виллы». (Станојевић, Николић, Маројевић, 1979: стр. 98);

10) «У многим туристичким центрима, нарочито на морској обали, туристи могу да изнајмљују луксузне *апартмане* са неколико *соба*, летњиковце или виле».

Из претходног руског примера и превода на српски језик закључујемо да лексема *но́мер* значи *апартман*, иако у руском језику постоји реч *апарта́мент/апартман*. Зато се *соба* у истом примеру означава руском речју *ко́мната*, да не би дошло до нагомилавања вишезначне лексеме *но́мер*.

Ако се већ бавимо семантичком анализом речи **но́мер**, **ко́мната**, те различитим варијететима њихове употребе у лексичком фонду туризмолшке струке, можемо обратити пажњу и на следећи пример:

11) «Для бронирования *ча́стных ко́мнат* туристы обращаются туристическому обществу данного пункта». (Станојевић, Николић, Маројевић, 1979: стр. 98);

11) «За резервацију *приватних соба* туристи се обраћају туристичкој организацији одређеног места».

У контексту резервације *приватних соба* у назначеној руској синтагми користи се реч *ко́мната*.

3.2.5. СИНТАГМАТСКЕ ВЕЗЕ И КОНСТРУКЦИЈЕ РУСКОГ ЈЕЗИКА ТУРИЗМОЛОШКЕ СТРУКЕ

Како ове лексеме у оквиру својих творбених варијетета у руско-српском језичком систему не стоје изоловано за себе и по себи, посматраћемо их у контексту синтагматских веза и конструкција. Што се тиче руског језика интересантно је посматрати синтагматске конструкције у оквиру којих се појављују лексеме са коренском основом *тур* у виду атрибутивног зависног члана именских синтагми. Заправо у облику придева као врсте речи, те у атрибутивној функцији зависног члана именске синтагме појављују се варијантни значењски облици *туристический* и *туристский*. Облик *туристический* се односи на туризам што нам потврђују синтагме: *туристическое бюро, туристический справочник, туристический журнал, туристический поход*/связанный с задачами туризма (Розенталь, Теленкова, словарь, 1976: стр.610). Облик *туристский* се односи на туристу, туристе, те у резултату имамо синтагме: *туристский лагерь, туристская база, туристский поезд, туристская путёвка, туристская палатка, туристский сезон, туристская поездка, туристский костюм, туристский ужин, туристский поход*/поход туристов (Розенталь, Теленкова, словарь, 1976: стр. 610).

У новијој изворној уџбеничкој литератури за руски језик везаној за туризам наилазимо и на синтагме *туристский бизнес, туристская фирма, туристский менеджмент, туристский центр, туристская организация, туристский бум, туристская компания, туристский маршрут, туристская услуга, туристская деятельность, туристский продукт, туристский сезон, туристские документы, туристское предложение, туристский референс, туристская виза, туристская полиция, туристский комплекс, туристский поток, туристский профиль, туристская империя, туристское предприятие, туристский рынок, туристское обслуживание, туристские технологии, туристская администрация, туристский салон, туристский потенциал, туристские ресурсы, туристская газета, туристские новости, туристская программа, туристский сектор, туристская шенгенская виза, туристская группа, туристская выставка*, али и на *туристический бренд, туристическое агенство, туристическая компания, туристический рынок, туристическая организация, туристическая путёвка, туристическая ассоциация, туристический сервис...*

Очигледно је да је речничка дихотомија придевског облика *туристический/туристский* у руском језику туризмoлошке струке крајње условна што се види из набројаних примера, где синтагме *туристская компанија*, *туристский рынок* и *туристская организација* могу имати и варијантни синтагматски облик *туристическая компанија*, *туристический рынок* и *туристическая организација*, а то у неком семантичком смислу није лако разлучити. Семантичка узајамност руских лексема *турист* и *туризм* оправдава избор варијантне употребе придевских речи *туристический/туристский*. У зависности од угла посматрања за нас важних истраживаних појава, некада ће у првом реду бити *турист(российский и зарубешный)*, као друштвено и језичко биће, као потрошач у сфери *туризма*, а некада ће сфера *туризма* наша посматрања усмеравати на *туристу* у смислу *человека/човека* као центра условљености истраживаних појава (1.3.4.: сл.5,6).

Таква присутна варијантност у употреби придевских речи у именским синтагмама у атрибутивној функцији зависног члана *туристический/туристский* је очигледно распрострањена у руском језику, те нам у исто време указује на одсуство оваквог терминолошког варијетета у српском лексичком фонду туризмoлошке струке. Следећи списак преводних еквивалената на паралелним руско-српским језичко-синтагматским основама то нам доказује:

Руски језик	Српски језик
<i>туристическое бюро</i>	<i>туристички биро</i>
<i>туристический справочник</i>	<i>туристички приручник</i>
<i>туристический журнал,</i>	<i>туристички часопис</i>
<i>туристский сезон</i>	<i>туристичка сезона</i>
<i>туристская поездка</i>	<i>туристичко путовање</i>
<i>туристская фирма</i>	<i>туристичка фирма</i>
<i>туристский менеджмент</i>	<i>туристички менаџмент</i>
<i>туристский центр</i>	<i>туристички центар</i>
<i>туристическое место</i>	<i>туристичко место</i>
<i>туристский объект</i>	<i>туристички објекат</i>
<i>туристская/туристическая организација</i>	<i>туристичка организација</i>
<i>туристская администрација</i>	<i>туристичка администрација</i>
<i>туристский бум</i>	<i>туристички бум</i>
<i>туристский сайт</i>	<i>туристички сајт</i>
<i>туристская/туристическая компанија</i>	<i>туристичка компанија</i>

<i>туристский маршрут,</i>	<i>туристичка маршрута</i>
<i>туристская услуга</i>	<i>туристичка услуга</i>
<i>туристское обслуживание</i>	<i>туристичка услуга</i>
<i>туристская деятельность</i>	<i>туристичка делатност</i>
<i>туристский класс</i>	<i>туристичка класа</i>
<i>туристские пункты</i>	<i>туристички пунктови</i>
<i>туристский пропуск</i>	<i>туристичка пропусница</i>
<i>туристское движение</i>	<i>туристичко кретање</i>
<i>туристский салон</i>	<i>туристички салон</i>
<i>туристское предложение</i>	<i>туристичка понуда</i>
<i>туристская виза</i>	<i>туристичка виза</i>
<i>туристская полиция</i>	<i>туристичка полиција</i>
<i>туристский поток</i>	<i>туристички промет</i>
<i>туристские связи</i>	<i>туристичке везе</i>
<i>туристский/туристический рынок</i>	<i>туристичко тржиште</i>
<i>туристские новости</i>	<i>туристичке новости</i>
<i>туристская шенгенская виза</i>	<i>туристичка шенгенска виза</i>
<i>туристская технология</i>	<i>туристичка технологија</i>
<i>туристический бренд</i>	<i>туристички бренд</i>
<i>туристический бизнес</i>	<i>туристички бизнис</i>
<i>туристическая страна́</i>	<i>туристичка земља</i>
<i>туристическое агенство</i>	<i>туристичка агенција</i>
<i>туристическая ассоциация</i>	<i>туристичка асоцијација</i>
<i>туристический сервис...</i>	<i>туристички сервис</i>
<i>туристическая школа</i>	<i>туристичка школа</i>

Очигледно је да речничка дихотомија придевског облика *туристический/туристский* у руском језику постоји, како је претходно наведено, али и трпи варијантне корекције контекстуално условљене. Једнооблички маркиран придев *туристички* у оквиру именских синтагми у атрибутивној функцији њених зависних чланова у српском језичком систему као такав припада туризмолошком лексичком фонду.

Са развојем друштвених прилика, у нашем случају туристичко-економске привреде дошло је и до настанка нових терминолошких одредница које именују

новонастале садржаје. Руско-српске синтагме *туристская шенгенская виза/ туристичка шенгенска виза* иду у прилог претходној тврдњи, док је руско-српска синтагма *туристский менаџмент/ туристички менаџмент* 70-их година прошлог века и у периоду пре тога била незамислива. Тако данас на факултетима и високим школама туристичко-економског смера у Србији постоји предмет који се зове *Менаџмент туристичке дестинације*.

Претходне наводе ћемо поткрепити неколиким примерима синтагми из уџбеника руског језика туризмолошке струке и њиховим преводним еквивалентима на српски језик:

1) «Целью *туристского путешествия* является желание познакомиться с новыми районами, городами или странами, историческими памятниками, новыми людьми, их культурными достижениями...

Общественное значение туризма выражается в росте солидарности, товарищества и взаимной доброжелательности участников *туристской поездки*, самостоятельности, добросовестности, чувстве дисциплины ...» (Станојевић, Николић, Маројевић, 1979: стр.61).

Што се семантичког контекста тиче на које указује речник (Розенталь, Теленкова, 1976: стр. 610) уклапа се да се придев *туристский* у обе синтагме односи на туристу, који упражњава *путешествие, поездку/ путовање*. Наравно да нас то упућује и на туризам као шири контекст посматраних појава. Обе руске именске синтагме из оба примера *туристическое путешествие* и *туристская поездка* преводимо на српски језик истоветном именском синтагмом *туристичко путовање*.

Овде можемо напоменути нијансну семантичку разлику између руских именица *поездка* и *путешествие* неvezано са атрибутом одредницом *туристическая, туристическое*.

Поездка представља (краће) путовање, пут, излет; *поездка на дачу, за город, в Москву; вернуться из поездки за границу; поездка на юг*.

Путешествие такође значи пут, путовање. А може бити и *путешествие вокруг света (кругосветное путешествие); совершить путешествие на машине, на пароходе; отправиться в путешествие по стране; вернуться из путешествия*.

Следећи пример је из уџбеника (Раичевић, 2005: стр.46, 74):

2) «Составьте короткие диалоги о других наших старых городах и интересных *туристических местах* и о их достопримечательностях...

Турагенства – фирмы, для которых основная деятельность заключается в продаже турпродуктов (*туристических пакетов* и билетов) потребителям на комиссионной основе...».

Ови примери такође потврђују значењску дихотомију из речника (Розенталь, Теленкова, 1976: стр. 610). *Туристическое место* и *туристический пакет* се односе на туризам, али су у неком ширем контексту намењени туристи. Поменути руске именске синтагме, тј. њен зависни атрибутивни члан, на српски језик преводимо, како смо то већ објаснили увек истим придевским обликом *туристичко место* и *туристички пакет*.

Указаћемо и на примере из уџбеника (Михајловић, 2007: стр. 6, 25, 220):

3) «Я учусь в Высокой *туристической школе*;
туристический комментарий;

Необыкновенный подарок *туристско-оздоровительный комплекс* „Олимпийский” (г. Сочи, Дагомыс) предлагает праздничный тур на 8 марта...».

3) Прва синтагма *Высокая туристическая школа*, у оквиру које се појављује придев женског рода *туристическая* у атрибутивној функцији именске синтагме има значење конкретне школе намењене студентима, тј. будућим посленицима у области туризма. Значи, да и тај придев подлеже поменутој дихотомији (Розенталь, Теленкова, 1976: стр. 610).

3) Друга наведена синтагма *Туристический комментарий* се у виду лајтмотива на крају сваке лекције провлачи кроз цео уџбеник струке, те таквом структурном оријентацијом указује на разне садржаје туристичког карактера, што би могло да интересује сваког туристу. И као таква такође кореспондира са условном поделом *туристический/туристский*.

3) Трећа наведена синтагма *туристско-оздоровительный комплекс* припада туристичком коментару који нас о нечему информише. Ова синтагма у свом семантичком делу спада у област медицинско-здравственог туризма (лечебно-оздоровительный туризм), која је једна врста селективног туризма. И овај се руски придев *туристско* у оквиру синтагме *туристско-оздоровительный комплекс* уклапа у речничку поделу *туристический-туристский*, јер је намењен туристима као својеврсна понуда. Превод на српски језик је:

3) «Необичан поклон *туристичко – медицински комплекс* „Олимпијски” (г.Сочи, Дагомис) нуди празничне туре за 8 март ...».

3)Српски превод наведене три синтагме гласи:

Высокая туристическая школа - Висока *туристичка школа*

туристический комментарий - туристички коментар

туристско-оздоровительный комплекс - туристичко-медицински комплекс

Једнооблички маркиран придев *туристички, а, о*, у функцији зависног атрибутивног члана именске синтагме јесте адекватан преводни еквивалент варијантних руских придева *туристический/туристский* у истој тој функцији.

Бројне примере можемо анализирати и из руског уџбеника (РЭТ – 2, 2006: стр. 40, 44, 65, 100, 106, 143):

1)«Китайский *туристский бум* в России пока наиболее заметен на Дальнем Востоке»;

2)«В обязанности менеджера по туризму входит продажа *туристских услуг*... Как правило, менеджеры узкой специализации работают в крупных *туристских компаниях*... Поэтому, кроме продажи отдельных услуг в обязанности менеджера по туризму входит и разработка новых *туристских маршрутов*, а для этого он должен хорошо знать географию, отлично ориентироваться в истории и в культуре стран мира...»;

3)«Федеральный закон „Об основах *туристской деятельности* в Российской Федерации”, 1996 г. Порядок и сроки предъявления претензий туристом»;

4)«Вы встречаетесь с представителем крупного *туристического агентства*...»;

5)«Ещё нужна ссылка на соответствующее *туристское предложение* в каталоге нашей фирмы»;

6)«Предлагается сертификация на 3-х уровнях владения профессиональным русским языком как иностранным в сфере международного *туристского бизнеса*: 1 уровень (А 2 в системе Совета Европы) – для персонала отелей в *туристских комплексах*, вступающих в непосредственный контакт с рускоговорящими туристами...; 3 уровень (Б2) – для сотрудников высшего звена турбизнеса, организующих *туристские потоки*, формирующих турпакеты в туроператорских фирмах...; Все три уровня адресованы также студентам специализированных учебных заведений *туристского профиля* и других специальностей и слушателям курсов, намеренным сделать карьеру в области *туристского бизнеса*».

1)У првом примеру придевска одредница *туристский* се односи на енглеску позајмљеницу *бум*, која означава нагли успон и полет одређене привредне/туристичке делатности. Према томе, у овом случају се лексема *туристский* у оквиру синтагме *туристский бум* више односи на област туризма, а самим тим и на туристу. Превод првог примера на српски језик гласи:

1) «Кинески туристички бум у Русији је за сада најизраженији на Далеком Истоку».

2) У другом примеру значење прве синтагме - продажа *туристских услуга* – је усмерено ка туристи, те је у складу са речничком значењском поделом. Превод другог примера на српски језик у оквиру којег се појављује прва синтагма гласи:

«У обавезе менаџера за туризам спада продаја *туристичких услуга...*».

2) У другом примеру друга руска синтагма *туристская компания* има и свој облички варијетет *туристическая компания*. Пример из наведеног руског уџбеника (РЭТ – 2, 2006: стр. 223) нам то документује:

«Я директор канадской *туристической компании* „Кипарис” Сафо Роман Михайлович».

То само показује обличко богатство лексичког фонда руског језика туризмолошке струке, јер се у конкретном случају уз главну компоненту именске синтагме *компания* може слободно изабрати варијантна атрибутивна одредница а да се не промени смисао.

Овде можемо додати мали преглед уобичајене употребе варијантних придевских облика *туристский/туристический* у именским синтагмама где главна компонента синтагме представља конкретну организацију/предузеће туристичког профила:

туристское предприятие

туристская организџия/туристическая организџия

туристская фирџа

туристская компџния/туристическая компџния

туристическая ассоџиџия

туристическое агџнство

туристическое бюрџ

Из претходног списка закључујемо да се за конкретан профил туристичких организџија користе оба придевска облика *туристский* и *туристический*.

2) У другом примеру трећа руска синтагма *туристские маршруты* у семантичком делу атрибутивне одреднице *туристские* главне компоненте синтагме *маршруты* сасвим одговара поменутој речничкој дихотомији. Маршруте, тј. правци пута су намењени туристима. Превод целе реченице у оквиру које се појављује анализирана синтагма из лексичког фонда туризмолошке струке гласи:

2) «Према томе, осим продаје посебних услуга у обавезе менаџера за туризам спада и разрада нових *туристичких маршрута*, и зато он треба добро да познаје географију, да се одлично оријентише у историји и култури земаља света».

3) Трећи пример, који садржи руску синтагму *туристская деятельность* спада у област законског одређења, те се придев *туристская* односи на саму туристичку делатност, што се у даљем контексту односи и на туристу. Превод на српски језик то документује:

3) «Федерални закон „О основама *туристичке делатности* у Руској Федерацији”, 1996 г. Редослед и рокови подношења рекламација од стране туристе».

На овом примеру се може видети колико је та подела (Розентал, Теленкова, словарь, 1976: стр. 610) условна и колико је та граница која дели или, пак, спаја одреднице *туристический/туристский* вибрантна.

4) Четврти пример са синтагмом *туристическое агенство* се сасвим уклапа у теоријско објашњење наведене речничке семантичке диференцијације и у преводу на српски језик гласи:

4) «Срећете се са представником велике *туристичке агенције...*».

И у овом случају српски придевски преводни еквивалент *туристичка* (агенција) потврђује блокирану језичку јединицу у оквиру српске синтагме *туристичка агенција*, која има такав статус термилошке употребе у језику одређене области или струке.

5) Пети пример, који садржи синтагму *туристское предложение* и у преводу на српски језик у целости:

5) «Још је потребан позив на одговарајућу *туристичку понуду* у каталогу наше фирме».,

би према речничкој подели од које смо пошли требало да гласи:

5) «Ещё нужна ссылка на соответствующее *туристическое предложение* в каталоге нашей фирмы».

Јасно је да је *туристичка понуда* део туристичке делатности, али са крајњим циљем и усмерењем на туристу. Вероватно ово имплицитно одређење оправдава употребу руског придевског облика *туристское предложение*.

6) Шести пример садржи четири различите синтагме. Прва синтагма *туристский бизнес* се односи на туризам, тј туристичку делатност и могла би да гласи према (Розентал, Теленкова, словарь, 1976: стр. 610) *туристический бизнес*. Међутим, у обухватнијем контексту носиоци посла у туризму су пословни људи (бизнисмени), те

у том случају одговара употреба придева у атрибутивној функцији именске синтагме *туристский бизнес*.

б) У оквиру исте реченице појављује се и друга синтагма *туристские комплексы*, те ради боље схватљивости превод те реченице на српски језик гласи:

«Предлаже се сертификација у оквиру 3 нивоа владања професионалним руским језиком као страним у сфери међународног *туристичког бизниса*: 1 ниво (А2 у систему Савета Европе) је за хотелски персонал у *туристичким комплексима*, који ступају у непосредан контакт са туристима који говоре руски...».

Превод нам опет потврђује једнооблички маркирани српски придев *туристички* у обе наведене синтагме (*туристички бизнес*, *туристички комплекси*). Руска синтагма *туристские комплексы*, што је јасно и из оригиналног текста и превода на српски језик, се односи на запослене у туристичкој привреди, конкретније у хотелијерству, те придев *туристский* кореспондира са речничком варијантном поделом.

б) Трећу синтагму у оквиру шестог примера *туристские потоки* истичемо кроз превод на српски језик:

«3 ниво (Б2) је за сараднике вишег нивоа у туристичком бизнису, који организују *туристички промет*, формирају туристичке пакете у туроператорским фирмама...».

Можда би и у овом случају, према подели (Розентал, Теленкова, словарь, 1976: стр. 610) у руској синтагми више одговарао варијантни придевски облик *туристические потоки*, јер је садржај конкретно везан за пословање у туризму и реализацију туристичког промета. Али, како све то остварују туристички посленици, очигледно је да у овом случају преовладава употреба придева *туристские потоки*.

Овде је још интересантно поменути важну семантичку улогу руске речи *поток* у оквиру лексичког фонда туризмолошке струке. Из превода на српски језик је јасно да она означава у конкретном случају синтагматске употребе *туристские потоки* - *туристички промет*, док су њена основна и фигуративна значења (Мадатова-Пољанец, 1973: стр. 834: *поток*-бујица, брзац, брзица; весенние потоки-прољетње бујице; *фиг* бујица, ријека људи; рад на текућој врпци, ланчани систем), или (Ожегов, 1968: стр. 562: *поток* 1. Стремительно текущая водная масса, река, ручей; горный поток; поток слёз *перен.* 2. Поточное производство *спец.*).

б) Увид у четврту руску синтагму шестог примера *туристский профиль* преко превода на српски језик:

«Сва три нивоа су такође намењена студентима специјалистичких школа *туристичке струке* и других специјалности и слушаоцима курсева који имају намеру да направе каријеру у области *туристичког бизниса*»,.

нам такође указује да би ту ваљало очекивати руски придев *туристический профиль* према подели (Розентаљ, Теленкова, словарь, 1976: стр. 610). Међутим, очигледно је да је у новијој туризмолошкој уџбеничкој литератури примат преузео придевски облик *туристский*, те у оквиру лексичког туризмолошког синтагматског развојног подстила заузео чвршћу позицију.

3.2.6. ДВОЧЛАНЕ ГРУПЕ РЕЧИ У РУСКОМ ЈЕЗИКУ ТУРИЗМОЛОШКОГ ПРОФИЛА

Такође је у овом истраживању лексичког фонда туризмолошке струке на руско-српским паралелним основама вредно указати и на двочлане групе речи (двокомпонентне речи) или сраслице, чија је употреба нарочито фреквентна у руском језичком систему. Постоји читав низ таквих сраслица попут: *турбизнес, турвыставка, турфирма, туроператор, туриндустрия, турпродукт, турпоток, турагент, туруслуга, турагенство, турпакет, туркомпания, турваучер, туркомплекс, турколлекция турпоездка, туробъект, турменеджер, туррынок...*

Из конкретних примера се види да је то спој две самосталне именице од којих је прва *тур* непроменљива, а друга је променљива. Те двочлане групе речи у којима први члан *тур* одређује у семантичком смислу други члан и не мења се, често се срећу у текстовима туризмолошке струке новијег датума. Навешћемо неколико примера из уџбеника руског језика високошколског туризмолошког смера:

1) «*Турагенства* – фирмы, для которых основная деятельность заключается в продаже *турпродуктов* (туристических пакетов и билетов) потребителям на комиссионной основе... *Туроператор* - организация или гражданин-предприниматель, осуществляющие на основании лицензии деятельность по формированию, продвижению и реализации *турпродукта*. *Туроператор* ,собирает' из различных услуг - оформление визы, перелёт, трансфер, гостиница, страховка, экскурсии и т.п. некий продукт, или *турпакет*, продвигает его на рынок и реализует непосредственно клиентам или *турагентам*». (Раичевић, 2005: стр.74);

2) «- Здравствуйте. Я из *турфирмы* ‚Весь мир‘, Иван Цибульский. Могу я увидеть председателя *оргокомитета* господина Бегунова?»

«Для повышения квалификации руководителей туристских администраций регионов и специалистов *турбизнеса* организован 72-часовой цикл лекций с последующей выдачей диплома государственного образца». (РЭТ, 2006: стр. 245, 267);

3) « - Даже представить трудно, сколько всего нужно сделать, чтобы иметь готовый *турпакет!* - Да, формирование *турпродукта* - это огромный труд».

«О других этапах работы по созданию *туристского продукта* мы поговорим в следующий раз».

«На втором месте жители Азиатско-Тихоокеанского региона: они обеспечивают 20% мирового *турпотока* ».(Михајловић, 2009: стр. 196, 197, 227).

Како бисмо лингвистичку анализу истакнутих обличких јединица поставили у оквир паралелних руско-српских односа, потребно је превести наведене примере на српски језик.

Превод примера из првог наведеног уџбеника је:

1) «*Туристичке агенције* су фирме чија је основна делатност продаја *туристичког производа* (туристичких пакета и карата) потрошачима на провизионој основи... *Туроператор* је организација или грађанин-предузимач, који на основу лиценце формирају, промовишу и реализују *туристички производ*. *Туроператор* ‚скупља‘ из различитих услуга - регулисање визе, лет, трансфер, хотел, осигурање, екскурзије и томе сличан други производ, или *туристички производ*, промовише га на тржишту и остварује непосредно клијентима и *туристичким агентима*».

Превод примера из другог наведеног уџбеника је:

2) «Добар дан. Ја сам из *туристичке фирме* ‚Цео свет‘, Иван Цибуљски. Могу ли да видим председника *организационог комитета* господина Бегунова?»

«Ради повећавања степена квалификације руководиоца туристичких администрација региона и стручњака у *туристичком пословању* организован је 72-часовни циклус предавања са накнадним издавањем државних диплома».

Превод примера из трећег наведеног уџбеника је:

3) «Тешко је чак и претпоставити шта све треба да се уради, како би се добио готов *туристички пакет!* - Да, формирање *туристичког производа* је огроман посао».

«О осталим етапама рада у стварању *туристичког производа* ћемо поразговарати следећи пут».

« На другом месту је становништво Азијско-Тихоокеанског региона: оно обезбеђује 20% *туристичког промета*».

Из наведених примера из уџбеничке литературе руског језика високошколске туризмолошке струке као и њихових превода на српски језик, ради лакше прегледности, издвојићемо истакнуте сраслице руског језика са њиховим српским преводним еквивалентима у виду табеле:

Руски језик	Српски језик
<i>турагенство</i>	<i>туристичка агенција</i>
<i>турпродукт</i>	<i>туристички производ</i>
<i>туроператор</i>	<i>туроператор</i>
<i>турпакет</i>	<i>туристички пакет</i>
<i>турагент</i>	<i>туристички агент</i>
<i>турфирма</i>	<i>туристичка фирма</i>
<i>турбизнес</i>	<i>туристичко пословање</i>
<i>турпоток</i>	<i>туристички промет</i>

Из свега овога закључујемо да је овај тип двокомпонентних речи са првим самосталним саставним чланом *тур* веома фреквентан у руском језику за разлику од њихових српских преводних еквивалената. У српској стручној литератури за студенте туризмологе се у значењу ових руских двочланих група речи углавном срећу устаљене именске синтагме, што је из претходних превода руских примера и наведене табеле очигледно.

Међутим, из досадашњих анализа смо приметили да се и у српској изворној туризмолошкој уџбеничкој литератури високошколског смера у том смислу појављује једна сраслица, наведена и посебно означена у руско-српским примерима и табели - ***туроператор***. Пример из уџбеника (Спасић, 2006: стр. 142) нам то документује:

«У економској литератури се на ***туроператоре*** често указује као на произвођаче посебног *туристичког производа*».

Из увида у цео текст уџбеника, изгледа да постоји тенденција употребе само тог и таквог облика. У примеру видимо и именску синтагму са атрибутивним зависним чланом ***туристички производ***, што је у складу са претходним констатацијама и приказаном табелом. Можда ће се због језичке економије и друге наведене српске именске синтагме са зависним атрибутивним чланом *туристички* у перспективи преобликовати такође у двокомпонентне речи као у руском језику. Таква тенденција у

руском језику већ одавно постоји (видети такође истакнути облик у претходним руско-српским примерима *оргломитет/организационный комитет = организациони комитет*). Наравно, у руском језику постоји читав низ таквих двочланих група речи типа *законопроект/законный проект = законски нацрт, погранохрана/пограничная охрана = гранична стража, спецкурс/специальный курс = специјални курс, торгпредство/торгпредставительство/торговое представительство = трговинско представништво* итд. И у оваквим случајевима у српском језику се користе наведене именске синтагме.

Овде не треба занемарити разлику између сраслица типа *турпродукт* и типа *оргломитет* и осталих. У првом случају типа *турпродукт* су оба члана самостална, с тим што је први члан непроменљив и одређује у семантичком смислу други променљив члан (*турпродукт, -а, -у...*), док у другом случају типа *оргломитет* двочлана група речи има један несамостални члан (*орг*) и један самостални члан именицу (*комитет*). Ту је такође први члан непроменљив и придаје семантичко значење другом променљивом члану (*оргломитет, -а, -у...*). Чини се, да први тип двокомпонентних речи *турпродукт* у уџбеничкој литератури високошколског туризмолошког профила новијег датума има творбену аналошку подударност са већ устаљеним сраслицама руског језика другог типа *оргломитет*.

Тако у поменутом контексту постоји разлика у текстовима уџбеника руског језика високошколског туризмолошког смера старијег и новијег издања. Како смо у претходном разматрању већ навели примере из уџбеника новијег датума, наводимо пример текста уџбеника руског језика поменуте струке старијег датума:

«Экономическое понимание проблемы туризма позволяет внести такие понятия, как *туристский рынок*, *предложение*, *спрос*, *туристские услуги*... Он требует увеличения капиталовложений на строительство путей сообщения и *туристских объектов*... По мере развития транспорта, промышленности, торговли, науки, спорта и туризма, культурной жизни, развивается и *туристская промышленность*». (Станојевић, Николић, Маројевић, 1979: стр.65).

Из наведених примера се види, да се двочлане групе речи типа *туробјект* и остале не користе. Карактеристику туризмолошког профила овим наводима дају именске синтагме, у оквиру којих се појављује зависни атрибутивни члан типа *туристский објект* и др. На овај начин овакве језичке јединице и профилишу уџбенике одређене струке, дајући им специфичан туризмолошки печат у ширем смислу.

Уочавајући следећу диферентност између уџбеника руског језика старијег и новијег датума лексички фонд туризмолошке струке се и даље раслојава, те услед језичке економије долази до сажимања или срастања синтагми у специфичне двокомпонентне речи: *туристский объект* → *туробъект*, *туристский рынок* → *туррынок*, *туристские услуги* → *туруслуги*, *туристская промышленность* → *турпромышленность* и остале.

Да процес формирања нове лексике туризмолошког профила у руском језику и даље траје, потврђују и најновији придевски облици настали од поменутих двочланих група речи типа *турагент*. Такође у новијој високошколској уџбеничкој литератури руског језика туризмолошког смера срећемо такве облике у виду поднаслова једне лекције дијалошког типа:

1) «Менеджеры российской *турагентской* и международной *туроператорской фирм*» (Михајловић, 2009: стр. 32) и

у уџбенику (РЭТ – 2, 2006: стр. 143):

2) «3 уровень (Б2) – для сотрудников высшего звена турбизнеса, организующих туристские потоки, формирующих турпакеты в *туроператорских фирмах...*».

Што се тиче српских преводних еквивалената ових облика, који се у руском језику појављују у функцији зависног атрибутивног члана именских синтагми, на тој релацији истог значења, облика и функције може се превести само *туроператорская фирма* = *туроператорска фирма*. Руски облик *турагентский* у контексту наведеног поднаслова морамо транспоновати на друкчији начин на српски језик, те би превод првог примера био:

1) «Менаџери руске *туристичке агенције* и међународне *туроператорске фирме*».

Други наведени пример преводимо:

2) «3 ниво (Б2) је за сараднике вишег нивоа у туристичком пословању, који организују туристички промет, формирају туристичке пакете у *туроператорским фирмама...*».

У српском језику, како смо то већ напоменули, у туризмолошкој литератури постоји облик *туроператор*, те је од њега лако извести придевски облик *туроператорски*, у оквиру именске синтагме и у функцији њеног зависног члана *туроператорска фирма*.

Међутим, руски облик *турагентский* нема адекватни српски преводни еквивалент, јер у српском језику за сада не постоји двочлана група речи тог типа, те се

последично и не може извести придевски облик. Зато у преводу користимо именску синтагму *туристичка агенција*.

У оквир ове анализе можемо ставити и двокомпонентне речи у руском језику чији је први члан *авиа*. На њих нас упућује ставка у оквиру вежбања (*упражнения*) из уџбеника (Михајловић, 2009: стр. 114):

4. Разница в одном гласном. Приведите ещё несколько примеров в русско-сербском чередовании гласных.

авиакомпания	-	авиокомпанија
авиабилеты	-	авионске карте
авиапассажиры	-	авионски путници
авиаэкипаж	-	авионска посада

У сложеницама овог типа: *авиакомпания*, *авиабилет*, *авиапассажи́р*, *авиаэкипа́ж* (као *оргкомитет*), иако је први члан несамоствалан и непроменљив (*авиа*), одређује семантичко значење другог самосталног и променљивог члана, тј именице (*компания*, *-иц*, *-иц*). Навешћемо неколико примера из уџбеника руског језика високошколског туризмoлошког смера са преводним еквивалентима на српски језик:

1) «В то же время ЮАТ является генеральным представителем пятидесяти трёх иностранных *авиакомпаний*». (Станојевић, Николић, Маројевић, 1979: стр. 83);

1) «У исто време ЈАТ је генерали заступник педесет три иностране *авиокомпаније* (*авионске компаније*)».

2) «В аэровокзале по ленте транспортёра медленно передвигались чемоданы, сумки и другие предметы багажа́ прилетевших *авиапассажи́ров*». (Маројевић, 1996: стр. 6);

2) «У пристанишној згради аеродрома на текућој траци су се полако кретали кофери, торбе и остали пртљаг пристиглих *авиопутника* (*авионских путника*)».

3) «Могут ли в России туристы уже сегодня пользоваться электронными *авиабилетами*?... Насколько широко распространены виртуальные *авиапрода́жи* в других странах? ... – Я думаю, что и пассажиры, и *авиаперевóзчики* быстро оценят преимущества электронных билетов». (РЭТ-2, 2006: 149);

3) «Могу ли туристи у Русији већ данас да се користе електронским *авиокартама (авионским картама)?...* Колико је широко распрострањена виртуелна *авиопродаја (авионска продаја)* у другим земљама? ... – Мислим, да ће и путници и *авиопревозници (авионски превозници)* брзо проценити предности електронских карата».

4) «Информација об *авиоперелѣтах ...* Квалифицированне консултације по вопросам *авиоперевозок* по телефону 933 5535... ». (Михајловић, 2009: стр. 144);

4) «Информација о *авиолетовима (авионским летовима)* ... Стручне консултације о питањима *авиопревоза (авионског превоза)* преко броја телефона 933 5535 ...».

Ради боље прегледности и анализе, направимо малу систематизацију руских двокомпонентних лексема са првим чланом *авиа* и њихових преводних еквивалената на српски језик:

Руски језик	Српски језик
<i>авиакомпания</i>	- <i>авиокомпанија (авионска компанија)</i>
<i>авиапассаџир</i>	- <i>авиопутник (авионски путник)</i>
<i>авиабилѣт</i>	- <i>авиокарта (авионска карта)</i>
<i>авиаэкипаж</i>	- <i>авиопосада (авионска посада)</i>
<i>авиапродажа</i>	- <i>авиопродаја (авионска продаја)</i>
<i>авиаперевозчик</i>	- <i>авиопревозник (авионски превозник)</i>
<i>авиаперелѣт</i>	- <i>авиолет (авионски лет)</i>
<i>авиаперевоз</i>	- <i>авиопревоз (авионски превоз)</i>
<i>авиабаза</i>	- <i>авиобаза (авионска база)</i>
<i>авиамодел</i>	- <i>авиомодел (авионски модел)</i>
<i>авиапочта</i>	- <i>авиопошта (авионска пошта)</i>
<i>авиарейс</i>	- <i>авиолинија (авионска линија)</i>
<i>авиатранспорт</i>	- <i>авиотранспорт (авионски транспорт) ...</i>

Овај систематизован списак свакако није коначан и могао би да обухвати још неке сложенице овога типа. Ограничили смо се на неколико лексема из наведених примера, као и неколико других који се могу наћи у текстовима уџбеника руског језика туризмолошке струке.

Све ове сраслице у руском језику са првим чланом *авиа* се само као такве могу наћи у употреби (*авиабилét*). Са адекватним преводним двочланим еквивалентима у српском језику то није случај. Поред сваке српске сложенице у загради стоји њен варијанти синтагматски облик *авиокарта* (*авионска карта*). У српском језику је оваква варијантна употреба могућа, јер постоји именица *авион*, те се од ње може извести придевски облик *авионски*, *-а*, *о*, који као зависни члан ступа у синтагматски однос са главним чланом, тј. именицом (*авионска карта*). Међутим, у руском језику не постији самостална лексема *авион*, те од ње и не постоје изведени придевски облици, који би могли градити синтагматске односе ове врсте.

Постоји скраћеница, како стоји у речнику (Ожегов, 1968: стр. 16):

«**АВИА** сокращение в знач. авиационный напр. авиабаза, авиабомба, авиадесант, авиаразведка, авиабензин, авиаконструктор, авиатехник, авиатранспорт, авиасвязь, авиашкола, авиалиния, авиасъёмка, авиачасть, авиатрасса, авиаприборы, авиазавод, авиапромышленность».

Из овога закључујемо да постоји придев *авиациóнный* изведен од руске именице *авиáция*.

Такође, од руске речи *самолёт*, у српском значењу *авион*, постоји изведен придев *самолётный*, у српском значењу *авионски*. Међутим, руски придеви *авиационный* и *самолётный* се не користе у синтагмама попут оних које смо навели у заградама поред српских сложеница.

Према речнику Ожегова придев *авиационный* (*авионски*, *авиатичарски*) може градити синтагме *авиационная школа* (*авиатичарска школа*, *школа за авијатичаре*), *авиационный инженер* (*авиоинжењер*), док се од именице *самолёт*, према речнику Мадатова-Пољанец могу градити сложенице *самолётноевождение* (*пилотирање*), *самолётостроение* (*градња авиона*, *авионска индустрија*).

Из претходне анализе сложеница на фону руско-српских односа уочавамо алтернацију вокала *а/о*, на пример *авиапассажир* - *авиопутник* (погледати списак). Ова вокалска разлика се артикулише управо због учешћа у творби сложеница различитих основа првог скраћеног члана: у руском језику *авиа-* од именице *авиация* и у српском језику *авио-* од именице *авион*.

3.2.7. УЛОГА АКЦЕНТА У ФОРМИРАЊУ ЛЕКСИКЕ РУСКОГ ЈЕЗИКА ТУРИЗМОЛОШКЕ СТРУКЕ

У руском језику акценат се може наћи на било ком слогу у речи (првом, другом, трећем, четвртом, петом итд.: *гóлос, сегóдня, разговáривать, колоколá, достопримечáтельность* ... Овакав акценат се зове слободан акценат, за разлику од фиксираног акцената, који је у неким језицима (мађарски, пољски, француски ...) увек везан за исти слог у речи. При том руски акценат може падати и на последњи слог двосложних и вишесложних речи (*колоколá*), за разлику од српског језика где то није случај. У српском језику постоји четири врсте акцената (краткосилазни, дугосилазни, краткоузлазни и дугоузлазни). Може се назвати мелодијским, јер се базира на повишавању, снижавању и трајању тона.

«У руском језику постоји један акценат, који је квантитативно-динамичан и заснива се на издвајању једног слога у речи по дужини, напрегнутости и снази изговора». (Маројевић, 1998: стр.12).

Како бисмо истражили улогу акцената у формирању лексику руског језика туризмолошке струке, руководићемо се већ постојећим граматичким критеријумима и поделама у руској лингвистичкој литератури. У руској граматици (Шелякин, 2003: стр. 15) се наводи да се акценат у руском језику карактерише следећим својствима:

1. Акценат у руском језику је слободан, тј. његово место није везано за увек исти слог у различитим речима. Различита места акцентуације тако представљају важно средство разликовања речи. У првом случају место акцената диференцира значење две речи у руском језику: *му́ка* у српском значењу *брашно* и *му́ка* у српском значењу *мука*; *замóк* са значењем у српском језику *брава*, *кључаоница* и *за́мок* са значењем у српском језику *замак*; *óрган* у значењу српског језика *орган* (део организма) и *орга́н* у значењу српског језика *оргуље*; *áтлас* као и у српском језику *атлас* (збир географских карата) и *атла́с* као и у српском језику *атлас* (врста тканине). У другом случају се местом акцентуације разликују одређени граматички облици: *пи́цца* представља именицу са српским значењем *храна*, али *пиццá* представља глаголски прилог садашњи (деепричастие несовершенного вида) у српском значењу *пиштећи*, такође глаголски прилог садашњи, од глагола *пица́ть* (*пиштати*); *бе́лка* – ном. једн. са значењем у српском језику *веверица*, али *белка́* – ген. једн. именице *белóк* са значењем у српском језику *беланце* ...

2. Акценат у руском језику је покретан, што значи да се приликом творбе различитих граматичких облика он може преносити са једног слога на други. На пример: *го́род* – ном. једн. у српском језику *град*, али *города́* – ном. мн. у српском језику *градови*.

Ако се бавимо анализом лексике туризмолошке струке у контексту акцентуације у руском језику, онда и у тој области можемо као основну потку посматрања поставити извесне критеријуме. Руководећи се наведеним особеностима акцента у руском језику издвајамо два критеријума, на основу којих се профилише лексика поменуте струке. *Први критеријум* се може одредити:

1. Акценат у руском језику има функцију разликовања *семантичког* значења одређених парова речи из лексичког фонда туризмолошке струке, који своју примену налазе у савременим уџбеницима руског језика високошколског туризмолошког профила. Као узорак нам може послужити већ помињан лексички пар (види 3.2.3) са својим изведеницама и сходно томе наведеним примерима:

бро́ня – броня́	<i>резервација</i> – <i>оклоп</i>
брои́ровать – бронировать	<i>резервисати</i> – <i>оклопљавати</i>
брои́рованный – бронированный	<i>резервисан</i> – <i>оклопљен</i>

Следећи лексички пар, који се дотиче фонда туризмолошке струке руског језика је **серви́з** – **се́рвис**. Осим акцента са функцијом разликовања значења, треба обратити пажњу и на разлику у писању последњег консонанта у обе речи /с/ и /з/. Ортоепски аспект у фонетском делу тиме није нарушен, јер обезвучавање сугласника /з/ на крају речи **серви́з** у безвучни парњак /с/ производи исти изговор крајњих консонаната у обе речи: **серви́с** – **се́рвис**. Зато је овде важна улога акцента у руском језику, који нас информише о различитим значењима овог лексичког пара:

серви́з – *сервис*, посуђе, комплет за јело; **обе́денный с.** из китајског фарфора *сервис* за ручавање од кинеског порцулана и
се́рвис – *сервис* (Мадатова, Пољанец, 1973: стр. 1044).

У оквиру изговорне норме у руском језику је важно напоменути и разлику:

серви́з → уобичајен руски изговор

се́рвис → [сэ] (Розенталь, Теленкова, словарь, 1976: стр.540)

Како бисмо детаљније сагледали значење руске речи **сёрвис** у значењу српског језика *сервис*, послужиће нам (Речник, Матица српска, 1973: стр. 741) са лексичком одредницом *сервис* француског порекла:

сервис - **1. а.** послуживање око стола и награда за тај посао. **б.** гарнитура стоног посуђа истог облика и боје: ~ за кафу, ~ за јело. **2.** установа која обавља какву услужну делатност: ~ за помоћ домаћинству, ~ за прање ... **3.** спорт. почетни ударац којим се убацује лопта у игру (у тенису, пинг-понгу, у одбојци и сл.) (Речник, Матица српска, 1973: стр. 741).

Примери из уџбеника руског језика туризмoлошког усмерења са својим преводима се сврставају под значење **2.** из наведеног речника:

1) «Основу маркетинга составляют разработка товара, исследование рынка, налаживание коммуникаций, организация распределения, установление цен, развёртывание службы *сёрвиса*. ...». (Раичевић, 2005: стр. 124);

1) «Основу маркетинга чине пласман робе, испитивање тржишта, успостављање комуникације, организација дистрибуције, утврђивање цена, ширење службе *сервиса* (*сервисних* услуга). ...».

У преводу на српски језик се у овом случају може користити и варијантни придевски облик *сервисни* од именице *сервис*, у атрибутивној функцији уз именицу *услуга*.

2) «- Хорошо. Я договорюсь, и мы с вами посмотрим не одну, а несколько усадеб разных категорий размещения и *сёрвиса*. ...». (РЭТ-2, 2006: стр. 170);

2) « - Добро. Договорићу се, и погледаћемо не један, већ неколико салаша различитих смештајних категорија и *сервиса*. ...».

И у овом руском примеру је очигледна координација са значењем **2.** из српског речника, јер *сёрвис* подразумева услужну делатност.

3) «Стоимость подобных круизов начинается от 1200 евро за неделю, включая авиаперелёт, трансфер и русскоязычный *сёрвис*. ...

- Добрый день. Приветствуем вас на стенде „Суздальский туристический *сёрвис*”. ...». (Михајловић, 2009: стр. 72, 199);

Први део примера преводимо:

3) «Цена сличних крстарења се креће од 1200 евра за недељу дана, укључујући авиопревоз, трансфер и *сервис* (услуге) преводиоца за руски језик. ...

Превод другог дела примера је:

-Добар дан. Поздрављамо вас на штанду „Суздаљски туристички *сервис*”. ...».

И у првом и у другом случају руској лексеми *сéрвис* одговара српска лексема *сервис* у контексту пружања одређених услуга (преводиначких, туристичких и др.).

Да акценат са својом особеношћу разликовања *семантичког* значења речи у руском језику може утицати на формирање лексике туризмoлошке струке потврђује и пар: **замóк** са значењем у српском језику *брава, кључаоница* и **зáмок** са значењем у српском језику *замак*. Неколико примера из уџбеничке литературе руског језика туризмoлошког профила, као и њихови преводи иду у прилог претходној тврдњи, у оквиру којих анализирамо реч **зáмок** - *замак* као део лексике туризмoлошког фонда:

1) «... Это богатство охватывает несколько тысяч археологических раскопок, около двухсот средневековых *зáмков*, более ста монастырей и старинных жилых зданий, а также несколько тысяч собранных рукописей и старых печатных книг и т.д. ...». (Раичевић, 2005: стр. 41);

1) «... То богатство обухвата неколико хиљада археолошких ископина, око двеста *замкова*, више од сто манастира и старих стамбених зграда, а такође и неколико хиљада скупљених рукописа и старих штампаних књига итд. ...».

2) «Молодожёны выбрали свадебный тур „Неделя в *зámке* Лион”». (РЭТ-2, 2006: стр.35);

2) «Младенци су изабрали свадбену туру „Недеља у *замку* Лион”».

3) « В сельской местности у подножья Титано разбросаны восемь предместий, известных Санмаринских *зáмков* с административным управлением из восьми Советов, называемых „Управа *зámка*”, президент которой имеет право на звание „Капитана *зámка*”». (Михајловић, 2009: стр. 145);

3) «У сеоском подручју у подножју Титана је разбацано осам предграђа, познатих као Санмарински *замкови* са административном управом од осам Савета, који се зову „Управа *замка*”, чији председник има право на звање „Капетан *замка*”».

Како су сви уџбеници руског језика, наведени у изворима нашег истраживања у исто време намењени студентима туризмoлошког смера у српској социокултурној

средини, веома је важно извршити акцентуацију уџбеничког материјала. Она је нарочито битна за уџбенике руског језика почетног нивоа учења. У овом делу се потреба концепције савременог уџбеника додирује са 1. критеријумом нашег истраживања у овом параграфу, где акценат у руском језику има функцију *семантичког* разликовања значења одређених парова речи. Управо зато је у уџбеницима неопходно поставити акценат, нарочито у оквиру оваквих парова речи, како би се избегле недоумице у значењима.

Ми смо у претходним руским примерима назначили акценте у анализираним речима (*за́мок* - *замо́к*). Међутим, у изворној литератури, одакле су ексцерпирани примери је ситуација нешто друкчија. У примеру 1) на руској лексеми *замков*, не постоји акценат, што је у складу са целом уџбеничком материјом, на којој није извршена акцентуација. Сматрамо, да би бар у оваквим случајевима требало извршити корекцију и ставити акценат. Све претходне напомене из примера 1) се односе и на пример 2). Уџбеник, из кога узимамо пример 3) је у целости акцентован, али баш на тим лексемама, које анализирамо је акценат погрешан (у ген.једн. на два места стоји *замка́*, а треба *за́мка*). Аутор наведеног уџбеника је акцентовао сваку реч, водећи рачуна о исправности акцентуације. Међутим, омашке се поткрадају, нарочито у техничкој обради уџбеника. Тако често долази до несклада између рукописа и финалне форме уџбеника у разним аспектима, а нарочито у осетљивом делу акцентуације.

Интересантно је напоменути да се у речнику (Розентал, Теленкова, 1976: стр. 170) у виду речничке одреднице налазе само придевски облици изведени од речи **за́мок** и **замо́к**:

за́мковый (от *за́мок*) *за́мковая* стена - зидине *замка* и
замко́вый (от *замо́к*) *замко́вая* мастерская - *браварска* радња

У оквиру првог критеријума, можемо споменути и лексички пар **мука́** и **му́ка**, у којем акценат врши *семантичко* разликовање значења речи, као што следи **мука́** у српском значењу *брашно* и **му́ка** у српском значењу *мука*. Пар примера из уџбеничке литературе руског језика туризмолошког профила, као и њихови преводи су у складу са претходном тврдњом, у оквиру којих анализирамо реч **мука́** - *брашно* као део лексике туризмолошко-угоститељског фонда:

1) «Вначале ставят опару. Для этого в тёплой воде или молоке разводят дрожжи, понемногу подсыпая *муку́*, замешивают жидкое тесто. На опару расходуют половину всей *муки́*, которая пойдёт на блины. ...». (Раичевић, 2005: стр. 70);

1) «Прво се ставља квасац да ускисне. За то је потребна топла вода или млеко у чему се растапа квасац уз постепено додавање мале количине *брашна*, те се добија ретко тесто. За растапање квасца се потроши половина количине *брашна*, која је потребна за палачинке. ...».

2) «Яйца, соль и сахар взбить, постепенно добавляя *муку* и молоко. ...».
(Михајловић, 2007: стр. 91);

2) «Јаја, со и шећер умутити, постепено додајући *брашно* и млеко. ...».

У наведеном уџбенику из кога смо узели први пример 1), како уопште не постоји акценат, тако није ни анализирана лексема (*мука*) акцентована. То би у сваком случају требало кориговати.

Други пример 2) из наведеног уџбеника има и у изворном облику акценат (*мука́*), те задовољава 1. критеријум.

Интересантан је и пар руских лексема **прóвод** и **провóд**, где акценат има функцију разликовања значења речи. Овај пар речи анализирамо само посредством руских речника, где се наводи:

прóвод, *мн.* проводá, -óв. Проволока, кабель

провóд – **провóдка**. Совпадают в значении действия по глаг. проводить (сопровождая и направляя, заставить пройти). *Провóд (провóдка) судов через пролив.* (Розенталь, Теленкова, 1976: 470).

Превод овог лексичког пара на српски језик из речника (Мадатова, Пољанец, 1973: стр. 892):

прóвод – *ел.* вод, жица, кабел; возду́шный п. зрачна линија (телефонска); прямой п. директна линија

провóд – (с)провођење (брóда кроз теснац),
нам указује да руска реч **провóд** може да припада лексичком фонду туризмoлошке струке или још ужем лексичком фонду селективне туризмoлошке области под називом саобраћај и туризам (пути сообщения и туризм).

У даљој анализи лексике туризмoлошке струке у контексту акцентуације у руском језику можемо установити и *други критеријум*, на основу ког се профилише лексика поменутог профила:

2. Акценат у руском језику има функцију разликовања *граматичког* значења одређених речи из лексичког фонда туризмoлошке струке, тј. приликом творбе

различитих граматичких облика он се може преносити са једног слога на други. Такву покретност акцента у руском језику срећемо у примерима текстова из савремених уџбеника руског језика високошколског туризмолошког профила. Набројаћемо неколико примера са њиховим преводима на српски језик:

1) «Руководитель группы должен ... выдать *пропусká* в *номерá* и ключи. ... Что входит в цену *но́мера?* ...». (Станојевић, Николић, Маројевић, 1979: стр. 48, 100);

1) «Руководилац групе треба ... да изда *пропуснице* за *собе* и кључеве. ... Шта улази у цену *собе?*

2) «У вас есть свободные *номерá?* ... Бронирование *но́мера* в гостинице...». (Михајловић, 2007: стр. 176, 182);

2) « Да ли имате слободне *собе?* ... Резервација *собе* у хотелу ...».

3) «Двое попросили заменить *номерá*, им не понравился вид из окна. ...

С ключом от *но́мера* подойдете к портье и покажете ваши вещи. ...». (Михајловић, 2009: стр. 151, 157);

3) «Двоје људи је замолило да промене *собе*, није им се допао поглед кроз прозор. ...

Са кључем од *собе* ћете отићи код портира и показати ваше ствари. ...».

У овим примерима примећујемо исте руске граматичке облике **номерá** и **но́мера**, али са различитим граматичким значењем што одређује место акцента у речи. У примеру 1) у првој реченици имамо чак две речи **пропусká** и **номерá** (мисли се на туристичке *пропуснице* и *собе* у хотелу), које означавају акузатив множине са акцентованим наставком **-á** (по аналогији са номинативом множине).

У другој реченици примера 1) истообличка руска лексема **но́мера** представља генитив једнине, на што указује акценат на првом слогу. Ако конструишемо руску реченицу:

У него не было туристского *прóпуска* – Није имао туристичку *пропусницу*, запажамо исту ситуацију као и код речи **но́мер**, те и ту постоји идентична релација у датим примерима међу лексемама **пропусká** и **прóпуска**. У првом случају акценат одређује граматичко значење акузатива множине са акцентованим наставком **-á** (по аналогији са номинативом множине). У другом случају именица је у генитиву једнине, на што указује акценат на првом слогу. Примери 2) и 3) су у складу са претходном анализом примера 1).

Да 2. критеријум, тј. улога акцента у разликовању *граматичког* значења одређених речи у оквиру лексичког фонда руског језика туризмoлошке струке има одређен значај, потврђују и примери са лексемама **паспортá** и **пáспорта**, **городá** и **гóрода**, **островá** и **óстрова**, **поездá** и **пóезда**:

1) «Вы получите туристские *пропускá*, заменяющие транзитную визу. Вы только должны предъявить список пассажиров и их *паспортá*». (Станојевић, Николић, Маројевић, 1979: стр. 91);

«... Все четыре *пáспорта* и деньги у меня с собой». (Михајловић, 2009: стр. 203).

Превод ових реченица на српски језик је:

1) «Добићете туристичке *пропуснице*, које замењују транзитну визу. Ви само треба да предате списак путника и њихове *пасоше*».

«... Сва четири *пасоша* и новац су код мене».

У обе лексеме из прве реченице 1) примера *пропускá* и *паспортá* акценат врши *граматичко* разликовање падешких облика (акузатив множине са акцентованим наставком **-á**) у односу на лексему *пáспорта* (генитив једнине са акцентованим првим слогом).

2) «... Туристов привлекают и водопады реки Крка вблизи *гóрода* Шибеник. Большой популярностью у туристов пользуются и *городá* Мостар и Сараево». (Станојевић, Николић, Маројевић, 1979: стр.101);

Превод ових реченица на српски језик је:

2) «... Туристе привлаче и водопади реке Крке у близини *града* Шибеника. Велику популарност код туриста имају и *градови* Мостар и Сарајево».

И у овом 2) примеру акценат разликује падешке облике лексеме *гóрода* (генитив једнине са акцентованим првим слогом и лексеме *городá* (акузатив множине са акцентованим наставком **-á**).

3) «После церемонии новобрачные обычно делают фотографии и отправляются для праздничного ужина в один из романтических ресторанов *óстрова*». (РЭТ-2, 2006: стр. 45);

« - Галапагосские *островá*, Сейшелы, Мальдивы. Исключительное богатство и разнообразие подводного мира и высокий уровень *сérвиса*». (Михајловић, 2009: стр. 118).

Превод ових реченица на српски језик је:

3) «После церемоније се нововенчани обично фотографишу и одлазе на свечану вечеру у један од романтичних ресторана *острва*».

«Галапагоска *острва*, Сејшели, Малдиви. Невероватно богатство и разноврсност подводног света и високи ниво сервиса».

Као и у претходним примерима, акценат диференцира различите падешке облике лексема *óстрова* - генитив једнине са акцентованим првим слогом и *островá* - номинатив множине са акцентованим наставком **-á**.

4) «- Есть два *пóезда*: в двадцать один тридцать и в двадцать один сорок пять. - Это *поездá* прямого сообщения? ...». (Раичевић, 2005: стр. 83).

У оквир туризмолошког лексичког фонда руског језика, у једном свом аспекту спадају и ове лексема *пóезда* и *поездá*, где акценат профилише диферентне падешке облике (генитив једнине са акцентованим првим слогом и номинатив множине са акцентованим наставком **-á**).

Наравно да су се овим разматрањем могле обухватити и друге лексеме као примери, али смо изабрали оне, које су најфреквентније у уџбеничкој литератури туризмолошког смера.

3.3. КУЛТУРОЛОШКИ АСПЕКТ ЛЕКСИКЕ РУСКОГ ЈЕЗИКА ТУРИЗМОЛОШКЕ СТРУКЕ

У поглављу 1.3.5. под називом «Културолошки именоване међуоднос лингвистике и туризмологије» смо се претежно бавили теоријским разматрањем такве условљености уз појединачне примере семантизације руске лексике на српски језик са доминантном културном компонентом. Таквом анализом смо размакли оквире обраде културолошког аспекта лексике руског језика туризмологије струке. Као подлога за истраживање нам служе већ досад навођени и коришћени уџбеници руског језика високошколског туризмологије профила и њима сродни уџбеници у српској говорној и социокултурној средини.

Како бисмо се лексичком анализом бавили на најоптималнији начин потребно је у оквиру методолошког аспекта направити оквирни увид у садржај поменутих уџбеника што се тиче *културолошке тематике*.

3.3.1. КУЛТУРОЛОШКА ТЕМАТИКА У УЏБЕНИЦИМА РУСКОГ ЈЕЗИКА ТУРИЗМОЛОШКЕ СТРУКЕ

Ако погледамо уџбеник ранијег издања (Николић, Станојевић, 1978), запажамо да се у оквиру његовог садржаја појављује културолошка тематика структурирана одређеним лекцијама. На пример:

1) у тексту са насловом **МОСКВА** (стр.16) се кроз географско-историјски опис Кремља и Црвеног трга, студенти који уче руски језик детаљно упознају са историјским знаменитостима и споменицима културе главног града Русије;

2) у лекцији под насловом **ПРОГУЛКА ПО МОСКВЕ НА АВТОМАШИНЕ** (стр. 36), која је дата у виду дијалогског текста су презентирани чименици од назива главне улице у Москви (што се пореди са главним улицама у Лењиграду и Кијеву), преко најзначајнијих тргова, здања, споменика, црква, до најпознатијег Московског државног универзитета-Ломоносов;

3) у тексту са насловом **В ЧАСЫ ДОСУГА** (стр. 76) су културолошким реалијама обухваћена значајнија позоришта, биоскоп у Москви, што представља основну тему дијалогског садржаја;

4) текст **ЛЕНИНГРАД** (стр. 83) нас из угла културолошке карактеристике у ширем обухвату информише о том граду као крупном центру националне културе, науке и уметности са посебним освртом на значај музеја Ермитаж;

5) текст под називом **ГЕОГРАФИЧЕСКАЯ ВИКТОРИНА В ПОЕЗДЕ** (стр. 115) је дијалогског карактера, у оквиру ког сама реч из наслова *викторина* својим значењем сугерира актуелан садржај. То је друштвена игра у којој се одговара на питања из разних области науке и културе. Заправо, из дијалога сазнајемо географске, историјске, националне, образовне и др. карактеристике Југославије. Текст поприма карактеристику документарности те постаје значајан јер похрањује разнородне чињенице бивше државе Југославије.

Уџбеник ранијег издања (Станојевић, Николић, Маројевић, 1979) такође садржи лекције са културолошком тематиком. Навешћемо неколико:

1) текст са насловом **НА ПАЛУБЕ ЈУГОСЛАВСКОГ ТЕПЛОХОДА** (стр. 88) садржи интересантне географско-историјске реалије градова Дубровника и Сплита на обали Јадранског мора. Оне се у првом делу текста дају у виду описа, а у другом делу текста у форми кратког дијалога;

2) текст **ЭКСКУРСИИ** (стр. 101) нас по природи ствари води од Постојнске пећине у Словенији, Плитвичких језера, водопада реке Крке у близини града Шибеника, преко градова Мостара и Сарајева, све до Бококоторског залива;

3) текст под називом **ЯКОВЛЕВЫ В БЕЛГРАДЕ** (стр. 111) обилује и географским и историјским подацима о Београду, са посебним освртом на београдске музеје.

Из уџбеника (Милинковић, 1995) смо издвојили једно поглавље (6) из првог дела књиге у оквиру којег се појављује лекција **БИБЛИОТЕКА ИМЕНИ В.И. ЛЕНИНА СЕГОДНЯ И ЗАВТРА** (стр.41). Текст има културолошки профил, јер нас информише о историјату и значају библиотеке кроз њену делатност на националном и међународном плану.

Уџбеник (Маројевић, 1996) садржи више текстова културолошког карактера. Међу њима смо издвојили:

1) текст са насловом **МОСКВА** (стр. 79) има уводни део дијалогског профила, који нас кроз разговор о историјским знаменитостима Москве уводи у опширнији текст

о историјату настанка главног града Русије, као и о његовим најзначајнијим споменицима културе;

2) текст под називом **ДОСЎГ В МОСКВѢ** (стр. 94) нас такође кроз дијалогску форму упознаје са најважнијим установама културе, као што су позориште, музички театар, музеји, музичке конзерваторије, биоскоп, као и са њиховом програмском оријентацијом (драма, опера, балет, концерт, филм);

3) лекција под насловом **САНКТ-ПЕТЕРБУРГ** (стр. 136), као што се на почетку текста наводи „здесь каждый камень история, почти каждый дом памятник“, даље својим садржајем документује наводе;

У уџбенику (Раичевић, 2005) такође постоји више текстова културолошког профила, које наводимо:

У одељку I, под општим називом **ПОЕЗДКА ПО РОССИИ** се налази текст **В МОСКВЕ** (стр. 20), у оквиру којег се осим цифарског набрајања позоришта, биоскопа, споменика, библиотека, музеја, галерија, академија, универзитета (*Москва в цифрах*) описују и Московски Кремљ и Црвени трг;

У истом одељку I се појављује и текст **САНКТ-ПЕТЕРБУРГ - ГОРОД НА НЕВЕ** (стр. 30) са историографским и културолошким чињеницама;

Исти одељак I садржи пододељак са називом **ПО СЕРБИИ И ЧЕРНОГОРИИ** (стр. 40) у коме се налазе текстови са историјским и културолошким подацима о **Србији, Београду, Сремским Карловцима, Бококоторском заливу, Светом Стефану.**

Уџбеници новијег издања (Михајловић, 2007), такође у оквиру свог садржаја имају културолошку тематику структурисану одређеним лекцијама. На пример:

1) Текст у оквиру одељка **1** под називом **РУССКИЕ ИМЕНА** (стр. 11) су одраз лингвокултурологије, у оквиру које се приказују творбене структуре руских властитих имена, њихов етимон као и семантичка димензија;

2) Текст у оквиру одељка **2** под називом **МОСКОВСКИЙ И ПЕТЕРБУРГСКИЙ МЕТРОПОЛИТЕН** (стр. 43) у контексту историјског, архитектонско-скулпторско-уметничког аспекта осветљава изглед и планску структуру московског и санктпетербуршког метроа. У оквиру истог поглавља, текстови **ДОСТОПРИМЕЧАТЕЛЬНОСТИ ПЕТЕРБУРГА** и **ДОСТОПРИМЕЧАТЕЛЬНОСТИ МОСКВЫ** (стр. 41), уз набрајање историјских и културних споменика Москве и Санкт Петербурга, употпуњују културолошки профил овог дела уџбеника;

3) У оквиру поглавља **3**, текст **МАГАЗИНЫ КУПЦА ЕЛИСЕЕВА** (стр. 63) нас упознаје са историјатом настанка трговинске радње Јелисејева уз пропратне квалитативне карактеристике, које економски моменат преобраћају у културолошки профил;

4) Текст **РУССКАЯ НАЦИОНАЛЬНАЯ КУХНЯ** (стр.88) из поглавља **4**, осветљен традиционалном и савременом карактеристиком поприма фолклорно-културолошку боју;

5) У оквиру поглавља **5** се налази текст **ИЗ-ЗА ГРАНИЦЫ** (стр. 113), који представља део писма А.А.Фета, у коме он описује своје утиске из посете музеју Лувру;

Исти одељак садржи и текст **МАКАР ЧУДРА** (стр. 124), одломак из приче А.М.Горког;

Јасно је да су оба наведена текста са културолошком димензијом;

6) Поглавље **6** носи назив **ИСКУССТВО** (стр. 133), те је по природи ствари структурисано већим бројем текстова са културолошком тематиком како следи:

- текст са називом **П.И. ЧАЙКОВСКИЙ, ЛЕБЕДИНОЕ ОЗЕРО** (стр. 138) нас кроз чинове уводи у садржај овог познатог балета светског гласа. У уџбенику се у оквиру текста налази приказана објава (афиш) премијере балета Лабудово језеро у Большом театру из (1877);

- текст под насловом **РУССКИЕ КИНОФИЛЬМЫ НА МЕЖДУНАРОДНОМ ЭКРАНЕ** (стр. 142) прати учешће руског филма на међународним филмским фестивалима у периоду од 1926. до 1995. године. Уједно се наводе и међународне филмске награде, које су појединачни руски филмови освојили;

- текст под називом **ДРЕВНЕРУССКАЯ ЖИВОПИСЬ** (стр.146) нас упознаје са староруским сликарством, старим мајсторима сликарима и иконописцима, њиховим делима у периоду од XI – XVII, са посебним акцентом на XIV, XV и XVI век;

- текстови **КРЕМЛЬ** и **ПЕТРОПАВЛОВСКАЯ КРЕПОСТЬ** (стр. 156, 157) садрже основне историјске, географске податке, као и карактеристике архитектуре ових најважнијих знаменитости Москве и Санкт Петербурга;

- у тексту **ПИСКАРЁВСКОЕ МЕМОРИАЛЬНОЕ КЛАДБИЩЕ** (стр.158) се ради о споменику који чува сећање на време Великог Отаџбинског рата (1941-1945) и огроман број жртава (470 хиљада лењинграђана), које су пале у херојској одбрани Лењинграда у време његове опсаде (1941-1944).

Можемо анализирати културолошку тематику и из уџбеника (Михајловић, 2009) на основу неколико примера:

1) У оквиру поглавља **1.** налазимо текст **БЕЛГРАД** (стр. 20) са географском, историјском особеношћу. Такође је *Београд* приказан у светлу образовања, тј. као српска престоница културе и науке и као центар културно-историјских споменика;

У истом поглављу је садржан и краћи текст под називом **НЕМНОЖКО ИЗ ИСТОРИИ РИМА** (стр. 25);

2) У оквиру поглавља **2. ЗНАЧЕНИЕ ТУРИЗМА** се појављује текст **СЕРБИЈА** (стр. 37), у коме се даје кратак историјски преглед настанка и развоја државе Србије почев од VI века па до данашњих дана, географске особености земље, као и културни аспект Србије са посебним освртом на *средњи век* и *Косовску битку*;

3) Поглавље **3.** има текст **БАРСЕЛОНА – ПАРК ГУЭЛЬ И ХРАМ СВЯТОГО СЕМЕЙСТВА – ВОПЛОЩЁННЫЕ МЕЧТЫ ГАУДИ** (стр. 57), што са својом тематиком спада у домен шпанске културе;

4) У поглављу **4. РЕЛЬЕФ И ВОДНЫЕ РЕСУРСЫ РОССИИ** је садржан текст са називом **ОФОРМЛЕНИЕ КРУИЗНЫХ ТУРОВ ПО РЕКАМ РОССИИ** (стр. 65). У оквиру дијалошког текста на тему *крстарења по рекама Русије* се упознајемо са одређеним туристичким местима и њиховим основним културолошким особеностима; У оквиру истог поглавља **4.**, краћи текст под насловом **ВИДЫ ОТДЫХА. АФРИКА. САФАРИ** (стр. 73) садржи неке основне податке са *сафарија по Африци*;

5) Одељак **5.** садржи два дијалога под називом **ПОДРОБНОЕ ИНФОРМИРОВАНИЕ О РАЗВЛЕКАТЕЛЬНЫХ МЕРОПРИЯТИЯХ** (стр. 77). У првом дијалогу се помиње *острво Мадера у Атлантском океану* са својим познатим карневалима. Други дијалог се води о културним манифестацијама у градовима *Бечу* и *Салцбургу*, као главном садржају *туристичке посете Аустрији*;

Исти одељак **5.** се завршава текстом са називом **ОТ ТЮРЬМЫ ДО РОМАНТИЧЕСКОГО МОСТА «МОСТ ВЗДОХОВ»** (стр. 91), који говори о историјату, првобитној намени, архитектонским решењима *Моста уздаха (Ponte dei Sospiri)* у *Венецији*;

6) Поглавље **6.** под општим називом **ПРИРОДНЫЕ РЕСУРСЫ РОССИИ** садржи два дијалога са насловом **УТОЧНЕНИЕ ИНФОРМАЦИИ О РАЗЛИЧНЫХ ЯЗЫКОВЫХ ЦЕНТРАХ (ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ТУРИЗМ)** (стр. 94). *Образовање, тј. учење страних језика*, као потпорни стуб културологије, тема су ових дијалога. Још

конкретније, разговори се воде о иностраним дечијим центрима за учење страних језика у контексту организовања туристичких путовања;

У истом поглављу **6.** се налази и текст под називом **ГРУППОВЫЕ ЛЕТНИЕ ПРОГРАММЫ В ЯЗЫКОВЫХ ШКОЛАХ ДЛЯ ДЕТЕЙ И МОЛОДЁЖИ. АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК** (стр. 102). Различити колеџи, као својеврсне понуде за учење *енглеског језика* тема су овог текста;

ОБУЧЕНИЕ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ В СФЕРЕ ТУРИЗМА (стр. 103), назив је текста у истом поглављу **6.** Из текста, у виду *информационог писма* сазнајемо да је у *Москви, у Државном институту руског језика, Пушкин* оформљен нови смер у области **«Русский язык в международном туристском бизнесе»**;

Поглавље **6.** се завршава текстом са насловом **САМАЯ ЗНАМЕНИТАЯ ЛОДКА В МИРЕ. ГОНДОЛА** (стр. 107), који нас уводи у део културолошког света *Италије*;

7) Поглавље **7.** има на крају текст **ПОКУПКИ В ЛОНДОНЕ** (стр.121), који нас кроз специфичан термин и још више активност *шопинг*, и распоред главних трговачких улица *Лондона*, уводи у свет високе моде и дизајна. Тај спектар је веома широк, почев од популарних модних бутика за младе до екстравагантних бутика знамените краљевске моде и скупочених јувелирница;

8) Поглавље **8.** садржи текст са насловом **САН МАРИНО – ДРЕВНЯЯ ЗЕМЛЯ СВОБОДЫ** (стр. 145), који из различитих углова осветљава *републику Сан-Марино* као најмању и најстарију независну државу на свету;

9) У оквиру поглавља **9.** текст насловљен **САНКТ-ПЕТЕРБУРГ** (стр. 153) нас упознаје са *историјом, географским положајем, климом, туризмом, музејима, театрима, библиотекама* овог другог по значају града Русије;

Исто поглавље **9.** садржи и текст под називом **СТРАНА КАРМАННОГО ФОРМАТА** (стр. 167). Овај текст нас упознаје кроз приказ *савремене Швајцарске* као *класичне туристичке земље* и са *римским и готским споменицима архитектуре*, као траговима давних цивилизација;

Последње поглавље уџбеника носи назив **ТЕКСТЫ ДЛЯ ЧТЕНИЯ** (стр. 232-266). Културолошки аспект лексике руског језика потврђују сами наслови тих текстова:

1) **ИЗ ИСТОРИИ РАЗВИТИЯ ВЫСШЕГО И ВЫСШЕГО ТЕХНИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ** - *Высшее образование в XX веке, Россия в мировой системе образования* (стр. 232-234), што покрива област образовања у Русији;

2) **КУЛЬТУРА** - *Основные тенденции развития русской культуры XX века, живопись, архитектура и скульптура, музыка, балет, театр, киноискусство* (стр. 234-

250). Очигледно је да се ови текстови у широком обухвату односе на културолошки аспект;

3) **РУССКИЕ ПИСАТЕЛИ ЛАУРЕАТЫ НОБЕЛЕВСКОЙ ПРЕМИИ** (стр. 264-265), текст у коме се набрајају руски писци, добитници Нобелове награде у XX веку. Пет руских писаца, представљених кратком биографијом (*Буњин, Пастернак, Шолохов, Солженицин* и *Бродски*) јесу један од стубова како руске, тако и светске литерарне културне баштине.

У овом прегледу културолошке тематике нисмо исцрпили комплетан материјал из поменутих уџбеника, али смо захватили добар њен део, који је потребан за каснију анализу лексичких јединица руског језика са културолошким компонентом.

3.3.2. ЛЕКСИЧКЕ ЈЕДИНИЦЕ РУСКОГ ЈЕЗИКА КАО РЕЧНИЧКЕ ОДРЕДНИЦЕ СА КУЛТУРОЛОШКИМ ЗНАЧЕЊЕМ

Даљи пут ка анализи лексике руског језика туризмолошке струке са културолошког аспекта нас води до речника (Р. Маројевић, М. Маројевић, В. О.Можајева, 1985). Речник смо већ помињали у контексту његовог лексичког садржаја (3.1.), који примену налази у комуникацији у званичним и свакодневним ситуацијама, а тиме се форсира комуникативна функција језика са методолошког аспекта. На тај начин је обухваћена и туризмолошка струка, која се заснива на активној употреби и коришћењу лексичких јединица, које се односе и на културолошку сферу општења. Тако се *културолошка тематика*, коју смо набрајали и оквирно анализирали у високошколским уџбеницима руског језика туризмолошког смера може поткрепити анализом *лексичких јединица са културолошким значењем* из речника.

Захваљујући речничкој лексиколошкој свеобухватности и сама анализа поменутих лексичких јединица може бити широког обухвата. Ми ћемо се оријентисати на неколико *лексичких одредница са културолошким значењем*, које за наше истраживање имају већи значај.

На пример:

1) **архитектур**|| **а**, **-ы** *нема* *мн.* ж архитектура; стил градње; **советская** ~ **а** совјетска архитектура; ~ **а новых районов города** стил градње нових градских насеља; **дом старинной** ~ **ы** кућа у старинском стилу (стр. 17);

Ова руска лексичка одредница, осим тога што нас информише о специфичном граматичком значењу (именица нема множину) има и историјско-културолошку датост посредством синтагме **советская архитектура**. Значењска нијанса из области уметничког стила градње продубљује културолошку димензију. Честа употреба у туризмолошком лексичком фонду синтагме *памятники архитектуры*, потврђује значај ове лексичке одреднице. Да је то тако, сведочи и илустрација у речнику, испод које пише *памятник архитектуры - Исаакиевский собор в Ленинграде* (стр. 17).

2) **аэропорт**, -а, лок. **об -е, в -у́**, мн. **-ы, -ов** м аеродром, ваздушна лука (уп. **аэродром**); **встретить делегацию в ~ у́** дочекати делегацију на аеродрому (стр. 18);

Грамаичко значење ове лексеме нас упућује у варијантност употребе локатива у зависности од предлога (**об, в**) уз специфичну акцентуацију наставка **-у́** са предлогом **в**, како следи из примера у самој речничкој одредници.

У уџбеницима руског језика туризмолошког смера се лексема **аэропорт** често среће у текстовима у смислу физичког места сусрета и размене различитих цивилизација и култура. Познати аеродроми у Москви су *Шереметјево* (илустрација у речнику, стр. 18), *Домодедово, Внуково, Бькóво*.

3) **ба́шн|я**, -и, мн, **ба́ш |ни, -ен, -ням** ж кула; торањ; ~ и **Кремля́** куле Кремља; **телевизио́нная-я** телевизијски торањ; **подня́ться на ~ю** попети се на кулу (стр. 21);

И у овом случају граматичко значење има своју специфику. Заправо, именице женског рода у руском језику на **-ня**, са основом на [n'] коме претходи сугласник имају у генитиву множине тврду основу и непостојано *e* → *башен*.

Ова лексема је културолошког профила јер је веома чест синтагматски члан у текстовима уџбеника руског језика туризмолошке струке у контексту московских културно-историјских споменика. Неки од примера су представљени илустрацијама у самом речнику:

- *Останкинская телевизионная башня, Москва* (стр. 19),

- *Ба́шня Моско́вского Кремля́* (стр. 20).

Руској лексеми **вид**, иако је невеликог материјалног састава, у речнику се придаје већи значај. Њено семантичко значење је разгранато, те се приказује кроз значење **I** и значење **II**. Значење **I** се даље сегментује на значења **1., 2., 3.** и значење **II**

се даље такође шири на значења **1.**, **2.** и **3.** Како не бисмо приказивали цео семантички обухват ове лексеме, задржаћемо се на значењу **I, 2.**, што се граничи са тематиком нашег истраживања:

4) **вид I, 2.** поглед, видик; **прекрасный ~ из окна́** диван поглед са прозора (стр. 34);

Синтагме у које улази именица **вид**, као и илустрације у самом речнику, указују на припадност ове лексеме културолошком лексичком фонду туризмолошке струке:

виды Москвы (стр. 35), две илустрације које приказују *зидине Кремља* и један од *московских проспеката/булевара* и

виды Ленинграда (стр.36), две илустрације на којима се види *споменик Петру Првом (Медный всадник/Бронзани коњаник)*, симбол града сада Санкт Петербурга и *Ермитаж*, највећи уметнички и културно-историјски музеј у Русији и један од највећих у свету.

5) **вы́ставк** || **а, -и, мн. вы́став** | **ки, -ок, -кам** *ж* изложба; ~ **а картин** изложба слика; **Вы́ставка дости́жений наро́дного хозяй́ства в Москв́е** Изложба привредних достигнућа у Москви; **откры́ть, закры́ть** ~ у отворити, затворити изложбу; **пойти на ~ у** поћи на изложбу; **посетить ~ у** посетити изложбу (стр.49);

Из наведених примера и њихових превода уз речничку одредницу **вы́ставка**, јасно је да она припада културолошком лексичком фонду туризмолошке струке. Илустрација у речнику под називом *Выставка достижений народного хозяйства в Москве* (стр. 50) то само потврђује.

6) **двор** || **ѐц, -ца** *м* **1.** дворац, палата **Большо́й Кремлёвский ~ ѐц** Велики дворац у Кремљу; **мра́морный дворе́ц** дворац од мермера **2.** дом, центар; **3. Дворе́ц культу́ры** културни центар; **соре́вновáния в Дворце́ спóрта** такмичења у Палати спорта; **занима́ться в кру́жке при Дворце́ пионе́ров** учествовати у раду секције при Дому пионира; **Дворе́ц съездо́в в Кре́мле** Конгресни центар у Кремљу (стр. 61);

Руска реч **дворе́ц** има широко семантичко значење, што се види из наведених примера у самој лексичкој одредници. Њену полисемантичност потврђују српски преводни еквиваленти:

дворац у Кремљу, културни *центар*, *Палата* спорта, *Дом* пионира.

Можемо додати и *замак*, *резиденција* из руског примера:

Лётний дворѣц Петра II в Петергофе - Летња резиденција Петра II у Петергофу.

Лексема **дворѣц** са свим набројаним значењима је веома фреквентна у текстовима уџбеника туризмолошке струке, те самим тим припада и културолошком лексичком фонду руског језика.

Илустрација у речнику *Кремлёвский Дворец съездов* (стр. 62) свему овоме даје специфичан печат.

7) **кремл** || **ь**, **-я** м градска тврђава, кремљ; **бáшни Московского Кремля** куле московског Кремља и

кремлёвск || **ий**, **-ая**, **-ое**, **-ие** кремаљски; ~ **ие звёзды** кремаљске звезде; ~ **ие куранты** сат на кули московског Кремља (стр. 106);

Ова лексема и њен придевски облик, аналогно свом семантичком значењу *тврђава*, представља јединствени *бастион* свеукупне московске и руске цивилизације, етноса, национа, историје и културе. Исто тако, она је реч *sui generis* у општем лексичком фонду руског језика, па самим тим и у културолошком лексичком фонду туризмолошке струке.

То поткрепљују и две илустрације у речнику: *Московский Кремль* (стр.105) и *Кремлёвские куранты* (стр. 106).

8) **музѣй** || **й**, **-я** м музеј; **Русский** ~ **й в Ленинграде** Руски музеј у Лењинграду; **Исторический** ~ **й** Историјски музеј; **Музей В. И. Ленина** Музеј В. И. Лењина; **пойти в** ~ **й** поћи у музеј (стр. 122);

Јасно је да лексема **музѣй** припада културолошкој лексичкој баштини руског језика, чији значај потврђује и илустрација у речнику *Русский музей в Ленинграде* (стр. 122).

9) **пáмятник**, **-а** м **1.** кому споменик; ~ **Пушкину** Пушкинов споменик; **постáвить** ~ **кому** подићи споменик **2.** **какой** и **чего** споменик; **это здáние** - ~ **древнерусской архитектурѣ** ова зграда је споменик старе руске архитектуре (стр. 56);

Ова речничка одредница садржи и граматичко и лексичко значење. Граматичко значење се огледа у њеним различитим рекцијским релацијама (*дaтив*, *генитив*) у оквиру синтагми у које ступа. Семантичко значење речи **пáмятник** припада семантичком пољу културолошког лексичког фонда руског језика.

Уз ову одредницу у речнику стоје чак две илустрације које приказују споменике *Лењину* и *Пушкину* - *Памятник В.И. Ленину в Ленинграде* и *Памятник Пушкину в Москве* (стр. 56).

10) **столи́ц** || **а, -ы ж** престоница, главни град; **Москв́а** - ~ **а СССР** Москва је главни град СССР-а (стр. 234);

Осим тога што има значај у оквиру културолошког аспекта лексике руског језика туризмолошког смера, ова лексема је важна и у контексту међујезичке руско-српске хомонимије.

Илустрација у речнику уз одредницу **столи́ца** са називом *Москва – столица нашей Родины* (стр. 235) приказује панораму Москве, као атрактивне туристичке дестинације.

11) **теа́тр, -а м 1.** позоришна уметност, позориште; **исто́рия ру́сского** ~ **а** историја руске позоришне уметности; **люби́ть** ~ волети позориште **2.** позориште; **драматиче́ский** ~ драмско позориште; ~ **о́перы и балéта** оперско-балетско позориште; **купи́ть билéт в** ~ купити карту за позориште; **пойти́ в** ~ поћи у позориште (стр. 240);

Руска реч **теа́тр** је у граматичком смислу представљена у различитим синтагматским конструкцијама. Као лексема културолошко-уметничког профила је веома заступљенан у текстовима уџбеника руског језика туризмолошке струке.

Једно од најпознатијих и најлепших *позоришта* света је приказано илустрацијом у речнику уз лексеми **теа́тр** – *Большой театр в Москве* (стр. 240).

12) **университе́т, -а** универзитет; **Моско́вский госуда́рственный** ~ Московски државни универзитет; **поступи́ть в** ~ уписати се на универзитет; **учи́ться в** ~ **е** студирати на универзитету (стр. 252);

Сама семантика речи **университе́т** указује на димензију *универзалности*, те тако и припада универзалном лексичком фонду руског језика. Самим тим она партиципира у лексичким фондовима различитих струка, међу њима и туризмолошке.

Илустрација у речнику под називом *Московский государственный университет им. М.В. Ломоносова* (стр. 253) краси и неке корице практикума и уџбеника руског језика (Михајловић, 2007; Михајловић, 2009 и др.).

Сви речници, па и овај, који нам је послужио за својеврсну анализу садрже сакупљене и похрањене речи. Они не служе само за пуко набрајање речи, нити су те

речи мртво слово на папиру, а још мање су изоловане јединице. Управо, анализом лексема у културолошком светлу, смо приметили да наведене одреднице приказују предметност реалија земље, чији језик изучавамо. Благо руске традиције, историје, уметности и културе држе речи у његовој присутности. Све ове побројане примере, а и оне које нисмо поменули повезује нит казивања. И као што је певање сакупљање казивања у песму, тако је и овај речник сакупљање казивања кроз речи. На тај начин речник представља живу материју са оним пулсирајућим ритмом мирујуће константе што склапа кретања и преобликовања граматичког и семантичког значења речи.

Управо нас зато даља анализа *лексема са културолошког аспекта* враћа до уџбеника руског језика високошколског туризмолошког смера. Тако ћемо *културолошкој тематици*, коју смо набрајали и оквирно анализирали у текстовима поменутих уџбеника, анализи *лексичких одредница са културолошким значењем* из речника, додати и анализу *лексичких јединица са културолошким значењем* из уџбеника руског језика високошколске туризмолошке струке.

3.3.3. ЛЕКСИЧКЕ ЈЕДИНИЦЕ РУСКОГ ЈЕЗИКА СА КУЛТУРОЛОШКИМ ЗНАЧЕЊЕМ ИЗ УЏБЕНИКА ТУРИЗМОЛОШКЕ СТРУКЕ

Како би анализа била прегледнија можемо успоставити неколико критеријума, те у контексту руско-српског упоредног посматрања начинити својеврсне систематизације.

3.3.3.1. ИМЕНИЦЕ PLURALIA TANTUM У РУСКО - СРПСКОЈ УСЛОВЉЕНОСТИ

Критеријум I – властите именице у руском језику, које означавају туристичке дестинације са културолошком компонентом у облику *pluralia tantum*. То су једнобројне именице које својом множином значе једину. Оне имају промену, која се употребљава само у множини. Навешћемо неколико примера, који садрже овај тип именица са њиховим преводним еквивалентима на српски језик:

1) « В 15 – 17 веках Дубровник был важнейшим культурным и научным центром на Балканах». (Станојевић, Николић, Маројевић, 1979: стр. 88);

1) « Од 15 - 17 века Дубровник је био веома важан културни и научни центар на Балкану».

У руском делу примера именица *pluralia tantum* у номинативу има множински облик *Балканы*, те је у локативу уз предлог *на* такође употребљен множински облик *на Балканах*. Ова именица у српском језику има само облик једине *Балкан* (*singularia tantum*), па је сходно томе њен преводни еквивалент облика у локативу *на Балкану*.

2) У уџбенику (Раичевић, 2005: стр. 67) именице руског језика *pluralia tantum* су само набројане, између осталих, као специфична језичка појава – *Альпы*, *Апеннини*, *Афины*, *Балканы*. Међутим, ако ове четири именице анализирамо са аспекта српског језика, међу њима запажамо разлику. Властите именице *Алпи* и *Апенини* припадају типу *pluralia tantum*, те су у корелацији са истим именицама у руском језику (имају само множинску промену). Српске властите именице *Атина* и *Балкан* (коју смо већ приказали) припадају типу *singularia tantum* и имају деklinацију само у једини.

3) «Есть, что посмотреть. Можно взять Пелопоннес или классический пятидневный тур с размещением в *Афинах*, можно совершить однодневный круиз на теплоходе, или по островам. Всё по вашему желанию»;

«Мы можем предложить вам очень популярный маршрут по Дунаю. Вы увидите большое количество стран – Румынию, Болгарию, Венгрию, Австрию. Или по Рейну: познакомьтесь с *Нидерландами*, Германией, Францией, Швейцарией». (РЭТ-2, 2006: стр. 53, 118);

3) « - Има шта да се види. Можете да узмете Пелопонез или класичну петодневну туру са смештајем у *Атини*, можете да идете на једнодневно крстарење бродом, или по острвима. Све је по вашој жељи»;

«Можемо да вам понудимо веома популарну маршруту Дунавом. Видећете велики број земаља – Румунију, Бугарску, Мађарску, Аустрију. Или Рајном: упознаћете се са *Низоземском*, Немачком, Француском, Швајцарском».

У претходном примеру смо констатовали руско-српску дистинкцију између властитих именица *Афины* - *Атина*, које у семантичком смислу означавају и туристичку дестинацију са културолошком компонентом. Како руска именица *Афины* припада типу *pluralia tantum*, тако она у локативу са предлогом *в* јесте у множинском

облику. Српска, пак, властита именица *Атина* припада типу *singularia tantum*, те у локативу са предлогом у јесте у облику једине.

У другом делу 3) примера руска именица *Нидерланды* из групе *pluralia tantum* је употребљена у инструменталу (с *Нидерландами*), док је српски преводни еквивалент такође употребљен у облику инструментала и припада типу властитих именица *singularia tantum*.

4)«Белград крупнейший город бывшей Югославии и по населению четвёртый на Балканах после Стамбула, Афин и Бухареста. ...»;

« После установления в конце XII века династии Неманичей Сербское государство освободилось из-под власти Византии и к середине XIV века развилось в крупную державу, охватывавшую почти всю юго-западную часть Балкан. ...». (Михајловић, 2009: стр. 21, 37);

4)«Београд је највећи град у бившој Југославији и по броју становника четврти на Балкану после Истамбула, Атине и Букурешта. ...»;

«По успостављању крајем XII века династије Немањића, Српска држава се ослободила византијске власти и средином XIV века се развила у велику државу, која је обухватала скоро цео југо-западни део Балкана. ...».

Поред већ анализирне речи *Балканы* у контексту руско-српске корелације у облику локатива, у првој реченици 4) примера се појављује и именица *Афины* у облику генитива *Афин*. Облику генитива руске именице *Афин* (*pluralia tantum*) одговара облик генитива српске именице *Атине* (*singularia tantum*), како стоји у преводу реченице на српски језик.

У другој реченици 4) примера се појављује тип руске именице (*pluralia tantum*) *Балканы* у облику генитива *Балкан*. Граматички и семантички корелатив овој именици у српском језику, као што се из превода види, је генитивни облик *Балкана* од властите именице *Балкан* типа (*singularia tantum*). Овде напомињемо да у руском језику постоји и семантички варијантни синтагматски облик именице *Балканы* – *Балканский полуостров*, који се на српски језик преводи такође синтагматским обликом *Балканско полуострво*. То потврђујемо примером из уџбеника (Раичевић, 2005: стр. 43) и његовим преводним еквивалентом на српски језик:

«Которская бухта, или ,Бока Которская’, как её называют, одно из чудес Черногорского побережья и всего Балканского полуострова»;

«Которски залив, или Бока Которска, како је зову, једно је од чуда црногорске обале и читавог *Балканског полуострва*».

Закључујемо да се властите именице у руском језику (по критеријуму **I**), које означавају туристичке дестинације са културолошком компонентом типа *pluralia tantum* у неким случајевима поклапају са властитим именицама у српском језику истог типа, као на пример: (*Альпы-Алпи, Анды-Анди, Апеннины-Апенини, Гималáи-Хималаји, Карпаты-Карпати, Сейшелы-Сејшели, Мальдивы-Малдиви*, итд.), док у неким случајевима постоји разлика. Дистинкција се огледа у томе, што неким руским властитим именицама типа *pluralia tantum* (*Афины, Балканы, Нидерланды ...*) у српском језику одговарају властите именице типа *singularia tantum* (*Атина, Балкан, Низоземска ...*).

Под овај критеријум **I** можемо подвести и неке именице са културолошком компонентом, које не означавају туристичке дестинације, али се често срећу у уџбеницима туризмолошке струке и њима сродним уџбеницима. Навешћемо неколико примера ових именица са њиховим преводним еквивалентима на српски језик:

1) «Спасская башня знаменита *курáнтами*, которые каждые 15 минут отзванивают точное время Москвы. В полночь по московскому времени бой кремлёвских *часóв* радио разносит по всему земному шару». (Николић, Станојевић, 1978: стр. 16);

1) «Спаска кула је позната по *курантима*, који сваких 15 минута откуцавају тачно време у Москви. У поноћ по московском времену избијање кремаљског *сата* радио разноси по целој земљиној кугли».

Означена руска лексема *курáнты* поред граматичког значења, тј. припадности типу именица *pluralia tantum*, има карактеристично семантичко значење. Означавајући *сат* на кули московског Кремља, као и лексема Кремљ припада специфичној цивилизацијско-историјско-културолошкој лексичкој баштини руског језика. Како реч *Кремљ* не преводимо на српски језик, иако је у речницима означена као *градска тврђава*, али и *кремљ* (Р. Маројевић, М. Маројевић, В. О.Можајева, 1985: стр. 106), тако смо у преводу 1) примера оставили у оригиналу реч *курáнти*, као лексему *sui generis*. На тај начин је и граматичко значење српске лексеме еквивалентно граматичком значењу руске лексеме, тј. облику *pluralia tantum*. Употребљен множински облик инструментала у руско-српском контексту то потврђује (*курáнтами* – *курантима*).

Посебна речничка одредница (*курáнты*) у поменутом речнику не постоји као у речнику (Мадатова-Пољанец, 1973: стр. 429 – *plt* сат на торњу с глазбом; кремлёвские к. кремаљски сат), али се појављује уз одредницу придевске лексеме *кремлёвский, -ая, -ое, -ие* кремаљски ~ *ие курáнты* сат на кули московског Кремља (Р. Маројевић, М. Маројевић, В. О. Можјајева, 1985: стр. 106). Културолошки значај синтагме *кремлёвские курáнты* је појачан и упечатљивом илустрацијом на истој страни речника.

Друга руска лексема (*часы́*) у другој реченици 1) примера је такође у облику *pluralia tantum*. Она заправо објашњава семантичко значење речи *курáнты*, те је и у корелацији са њеним граматичким значењем (облик *pluralia tantum*) →

часы́ ↔ *курáнты*

Међутим, у релацији међујезичког руско-српског односа *часы* – *сат* постоји разлика. Руска именица *часы́* припада типу *pluralia tantum*, што потврђује у примеру употребљен множински облик генитива *часов*, док српска именица *сат* припада типу *заједничких* именица, у примеру употребљена у генитиву једнине *сата*.

2)«За номер с видом на море придётся доплатить. В гостинице на Родосе – 5 евро с человека в *сутки*, на Крите подороже». (Михајловић, 2009: стр. 34);

2)«За собу са погледом на море треба да се доплати. У хотелу на Родосу – 5 евра по особи за *ноћ*, на Криту је скупље».

Руска лексема *сутки* припада типу именица *pluralia tantum* и значи *дан*, тј. *дан и ноћ* (24 сата). Према томе, део реченице са лексемом *сутки* се може превести на српски језик (5 евра по особи на *дан/по дану*). У текстовима уџбеника туризмолшког профила се именица *сутки* често среће у множинском облику акузатива са предлогом *в (сутки)*, као у наведеном примеру.

Међутим, у таквим текстовима је учестала употреба и множинског облика генитива *суток*, на пример: (*заплатите за двоје суток - платите за два дана*). Јасно је да руска именица *сутки* нема *pluralia tantum* корелатив у српском језику. Облици *за дан*, *за ноћ* (акузатив једнине) и облик *по дану* (датив једнине), део су деклинације заједничких именица *дан и ноћ*.

3.3.3.2. ФОНЕТСКА АЛТЕРНАЦИЈА СУГЛАСНИКА Г/Х У РУСКО-СРПСКОЈ УСЛОВЉЕНОСТИ

Критеријум II – именице у руском језику са културолошком компонентом које означавају туристичке дестинације и неке друге садржаје у контексту руско-српске фонетске алтернације сугласника Г/Х. Навешћемо неколико примера, који садрже овај тип именица са њиховим преводним еквивалентима на српски језик:

1) «Самыми известными зимними центрами в Югославии считаются: Планица, Крањска гора, Покљука, Бохињ и Похорје в Словении; Яхорина в Боснии и *Герцеговине*; Папук и Делнице в Хорватии; Копаоник в Сербии и Шар-планина в Македонии».

«Конечно, в *Голландии* не насчитаешь столько же сортов сыра, сколько видов тюльпанов, но *голландские* сыры также пользуются мировой известностью». (Станојевић, Николић, Маројевић, 1979: стр. 107, 109);

1)«Најпознатији зимски центри у Југославији су: Планица, Крањска гора, Покљука, Бохињ и Похорје у Словенији; Јахорина у Босни и *Херцеговини*; Папук и Делнице у Хрватској; Копаоник у Србији и Шар-планина у Македонији»;

«Сигурно у *Холандији* нећеш набројати толико врста сирева, колико врста лала, али *холандски* сиреви такође имају светску популарност».

И из прве и из друге реченице 1) примера можемо приказати означене руско-српске лексеме у паралелним односима: *Герцеговина* – *Херцеговина*; *Голандија* – *Холандија*, *голландские* – *холандски*. Фонетска алтернација сугласника Г/Х је очигледна.

2) «Книга – это духовное завещание одного поколения другому, совет умирающего старца юноше, начинающему жить (*А. Герцен*)». (Милинковић, 1995: стр. 48);

2) «Књига је духовно завештање једног поколења другом, савет умирућег старца младићу, који почиње да живи (*А. Херцен*)».

У овом примеру у облику властитог имена *Герцен* – *Херцен* на паралелним руско-српским основама констатујемо сугласничку алтерацију Г/Х на почетку речи.

3)«В городе (Санкт-Петербурге) создаются самые разнообразные машины – от *гидротурбин* и кораблей-гигантов до тончайших оптических приборов». (Маројевић, 1996: стр. 135);

3) «У граду (Санкт Петербургу) се производе најразноврсније машине – од *хидротурбина* и бродова-гиганата до најпрецизнијих оптичких инструмената».

Руско-српска сложеница на паралелним основама *хидротурбина – хидротурбина* указује на анализирану појаву алтернације сугласника *z/x*.

4) «Белград, Белый город – так называли его первые славянские племена, когда увидели белые крепостные стены когда-то мощного римского города, уже полуразрушенного *гуннами* и аварами». (Раичевић, 2006: стр. 40);

4) «Београд, Бели град – тако су га називала његова прва словенска племена, када су угледали беле зидине тврђаве некада моћног римског града, већ напола разрушеног од стране *Хуна* и Авара».

Промена сугласника *zX* постоји и у овом примеру руско-српске корелације властитог имена народа *гунн – Хун*.

5) «Жестокой реальности военного времени режиссёр противопоставляет образы мирного прошлого, возникающие в воспоминаниях и снах *героя* фильма - одиннадцатилетнего мальчика»;

«От картины исходит удивительная *гармони́я*. Круговая за́мкнутая композиция помогает раскрыть сложное философское содержание работы. В ‚Тро́ице‘ художник воплотил идеал своей эпохи, идеал человеческих взаимоотношений – жить в мире и единстве». (Михајловић, 2007: 142, 147).

5) «Жестокој реальности ратног времена режисер супротставља ликове мирне прошлости, који настају у успоменама и сновима *хероја* филма – једанаестогодишњег дечака»;

«Слика одише невероватном *хармонијом*. Композиција затвореног кружног тока помаже да се открије сложени филозофски садржај дела. У ‚Тројици‘ је уметник утеловио идеал своје епохе, идеал међуљудских односа – живети у миру и слози».

У оквиру критеријума **II**, у конкретном руско-српском саодносу фонетске алтернације *Г/Х* стоје лексеме из оба претходна навода: *геро́й – херој* и *гармо́ния – хармонија*.

У уџбенику руског језика (Михајловић, 2009: стр. 41) су у оквиру текста *Сре́дние века́ Сербии* употребљени и неки придевски облици, изведени од именица које потпадају под критеријум **II**:

б) «Большое место занимает *героический* эпос. Весь сербский средневековый эпос фольклористы делят на несколько основных циклов: докóсовский, кóсовский, ..., *гайдуцкий* – о благородных разбойниках мстивших туркам за народные беды и унижения в XV – XVIII вв. ....»;

б) «Значајно место заузима *херојски* еп. Целокупан српски средњевековни еп фольклористи деле на неколико основних циклуса: преткосовски, косовски, ..., *хајдучки* - о благородним разбојницима, који се свете Турцима због народне невоље и понижавања у периоду од XV – XVIII в. ....».

Руски придевски облик *героический* изведен од именице *герóй* као и придевски облик *гайдуцкий* изведен од именице *гайду́к* су у корелацији са српским придевским облицима *херојски* и *хајдучки* изведеним од именица *херој* и *хајдук* у контексту фонетске промене Г/Х.

У поментом уџбенику, у контексту вежбања (*упражнения*) се на истој страни (41) даје кратка систематизација руско-српских лексема у паровима, које се помињу и не помињу у тексту *Сербия* (стр. 37) а садрже гласовну анализирану појаву. На тај начин уместо закључка наводимо систематизацију из уџбеника:

У П Р А Ж Н Е Н И Я

1. Обратите внимание на русско-сербское фонетическое чередование согласных г/х

Герцеговина - Херцеговина
герóй - херој
герба́рий – хербаријум
гайду́цкий - хајдучки
гитлеровский - хитлеровски
Голла́ндия – Холандија
Гаа́га - Хаг
Гондура́с – Хондурас
Гонко́нг - Хонгконг
Га́млет - Хамлет

3.3.3.3. ЛЕКСЕМЕ СА МАЛИМ И ВЕЛИКИМ СЛОВОМ У РУСКО-СРПској УСЛОВЉЕНОСТИ

Критеријум III – писање малог и великог слова код имена народа и житеља градова у руско-српској условљености. Ове лексеме са културолошком компонентом имају широку заступљеност у текстовима уџбеника туризмолошке струке. Због извесне разлике која се појављује на фону руско-српске релације, потребно је на њих обратити

посебну пажњу. Навешћемо неколико примера, који садрже овај тип именица са њиховим преводним еквивалентима на српски језик:

1) «-Что вы! Садитесь, пожалуйста! Вы, кажется, едете в Югославию. Мы *югославы*». ...

« Ваша фамилия Дюран, имя Жан, вы *француз*, у вас трое детей и жена, вы всегда уезжаете с нашего вокзала поездом в 17.30. ... В этот момент к роботу подошёл *индеец* и тоже бросил в отверстие пять центов». (Станојевић, Николић, Маројевић, 1979: стр. 79, 81);

1) «-Таман посла! Седите, молим вас! Ви, изгледа, путујете у Југославију. Ми смо *Југословени*». ...

« Ваше презиме је Дјуран, име Жан, ви сте *Француз*, имате троје деце и жену, увек одлазите са наше станице возом у 17.30. ... У том моменту роботу је пришао *Индијанац* и такође убацио у отвор пет центи».

У претходном примеру, у руском делу се појављују три именице које представљају називе народа: *югославы*, *француз*, *индеец*. Написане су према правилу у руском језику малим словом. Адекватне српске преводне еквиваленте су написане великим словом, како налаже правило у српском језику: *Југословени*, *Француз*, *Индијанац*.

2) У уџбенику (Раичевић, 2006: стр. 27) у виду одредбе под насловом **Обратите внимание!** се наводи:

«В русском языке названия народов, жителей городов и областей пишутся со строчной (маленькой) буквы: *австриец, американец, англичанин, болгарин, венгр, грек, немец, русский, серб, черногорец, словак, француз; белградец, москвич, киевланин, далматинец, сремец* и т.д.».

Можда је у продужетку овог навода довољна само назнака да се у српском језику у овим случајевима користе велика слова, уз неколико наведених српских преводних еквивалената: *Аустријанац, Американац, Грк, Рус, Србин, Московљанин, Далматинац, Сремац* ...

3) У оквиру поглавља **АВТОБИОГРАФИЈА. ЗНАКОМСТВО. ВСТРЕЧИ** у уџбенику (Михајловић, 2007: стр. 5) се срећемо са оваквим текстом:

По национальності я кто? серб/сербка.

немец/немка, немцы	- Вы <i>немка</i> ?
итальянец/итальянка, итальянцы	- Да, я <i>немка</i> , но живу в Швейцарии.
японец/японка, японцы	
кореец/корейка, корейцы	- А я - из Америки. Но по национальности я
испанец/испанка, испанцы	тоже <i>немец</i> . Мои родители переехали в
финн/финка, финны	Америку из Германии.
швед/шведка, шведы	
датчанин/датчанка, датчане	
француз/француженка, французы	
англичанин/англичанка	

Ова кратка систематизација садржи имена припадника различитих народа и националности. Именице се по облику разликују у роду и броју. Све оне се просто набрајају у виду кратког одговора на постављено питање:

По национальності я кто?

На десној страни примера се налази формулисано једно питање:

- Вы *немка*?, у преводу на српски језик - Ви сте *Немица*?,

и два одговора:

- Да, я *немка*, но живу в Швейцарии.   - Да, ја сам *Немица*, али живим у

Швајцарској.   и

- А я из Америки. Но по национальности я тоже *немец*. Мои родители переехали в Америку из Германии.   - А ја сам из Америке. Али по националности сам такође *Немац*. Моји родитељи су се из Немачке преселили у Америку.

Ово питање и два одговора су подесни да се системом супститутивних вежбања, поред осталог, увежбава и употреба понуђених именица из леве колоне. Оваква вежба у писменој форми, уз превод на српски језик доприноси бољој перцепцији правила по критеријуму III. Писање малог и великог слова код имена народа и националности у руско-српској условљености према претходном упутству за супститутивна вежбања поткрепљујемо и овим примером:

- Вы *сербка*?   - Да, я *сербка*, но живу в Хорватии.

- А я из Черногории. Но по национальности я тоже *сербка*.
Мои родители переехали в Черногорию из Сербии.

- Ви сте *Српкиња*?   - Да, ја сам *Српкиња*, али живим у Хрватској.

- А ја сам из Црне Горе. Али по националности сам такође *Српкиња*. Моји родитељи су се из Србије преселили у Црну Гору.

4)«Русские, какие они?»

Иностранцы о *русских*

„В *русских* есть теплота, непосредственность в выражении чувств по отношению к друзьям”. (Морис Дрюон, французский писатель)

„У *итальянцев* и *русских* общие корни – эмоциональная чувствительность”. (из интервью итальянского посла в Москве в телевизионной программе „Вести”)». (РЭТ-2, 2006: стр. 96);

4) «*Руси*, какви су они?

Странци о *Русима*

„*Руси* поседују топлину и непосредност у изражавању осећања према пријатељима”. (Морис Дрюон, француски писац)

„*Италијани* и *Руси* имају заједнички корен – емоционалну осетљивост”. (из интервјуа италијанског амбасадора у Москви на телевизијском програму „Вести”)».

У овом примеру се појављују две именице које означавају имена народа *русский* и *итальянец* у косим падежима и множинском облику. У српској преводној варијанти именице *Руси* и *Италијани* се појављују у номинативу множине. Што се тиче критеријума III, односно писања малог и великог слова у руско-српској условљености, оне су у корелацији. Поред тога можемо обратити пажњу на сам облик *русский*, који је у односу на остале припаднике народа и група народа и држављана појединих земаља сасвим друкчији, како следи у табlici из уџбеника (Михајловић, 2009: стр.64):

Назвaния лиц мужского и женского пола по национальности (по странам мира):

Страны мира	Названия лиц		Множественное число
	мужского пола	женского пола	
Россия	<i>русский</i>	<i>русская</i>	<i>русские</i>
Америка	американец	американка	американцы
Англия	англичанин	англичанка	англичане
Болгария	болгарин	болгарка	болгары
Германия	немец	немка	немцы
Голландия	голландец	голландка	голландцы
Греция	грек	гречанка	греки
Дания	датчанин	датчанка	датчане
Египет	египтянин	египтянка	египтяне
Индия	индеец	индийка (индианка)	индийцы
Испания	испанец	испанка	испанцы
Италия	итальянец	итальянка	итальянцы
Китай	китаец	китаянка	китайцы
Корея	кореец	корейка	корейцы
Куба	кубинец	кубинка	кубинцы
Мексика	мексиканец	мексиканка	мексиканцы
Норвегия	норвежец	норвежка	норвежцы
Польша	поляк	полька	поляки
Румыния	румын	румынка	румыны
Турция	турок	турчанка	турки
Финляндия	финн	финка	финны
Франция	француз	француженка	французы
Чехия	чех	чешка	чехи
Швеция	швед	шведка	шведы

У овој проширеној таблици, поред тога што је још један упечатљив приказ писања малог слова код лица мушког и женског пола по националности (према државама) у контексту наше примарне анализе, запажамо и специфику лексеме *ру́сский, ру́сская, ру́сские*. У речнику (Мадатова-Пољанец, 1973: стр. 1009) је забележено:

«**ру́сский** руски; ое ма́сло масло, топљени маслац; *st* Рус; **-ая** *sf* 1. Русиња; 2. руски плес». У речничкој одредници **ру́сский** се прво назначава да је то придев *ру́ское ма́сло*, као и у синтаagmaма *ру́сский* язýк, *ру́сская* литератýра, *ру́сская* гра́фика, *ру́сская* кúхня, *ру́сская* рубáшка, *ру́сские* сапоги́ итд.». Затим се упућује на то да лексема **ру́сский** потпада под *st*, тј. именицу мушког рода *Рус*, а као *sf*, тј. именица женског рода *ру́сская* има два значења 1. *Русиња*; 2. руски плес.

И овде видимо међујезичку корелацију у контексту писања малог и великог слова када је у питању именица: *ру́сский - Рус* и *ру́сская - Русиња*.

Облици *ру́сский - Рус*, *ру́сская - Русиња* и *ру́сские - Руси*, *Русиње* припадају групи поименичених придева, као што су *дежурный/дежурни*, *больной/болесник*, *знакомый/познаник* итд. И као што се наводи у граматичици (Маројевић, 1998: стр. 71):

«Придеви у именичкој функцији разликују се од придева у њиховој основној функцији према синтаксичкој употреби:

Придеви	Именице
У сестры́ <i>больной</i> ребёнок. Сестра има <i>болесно</i> дете.	Мы навестим <i>больного</i> . Посетићемо <i>болесника</i> .
Кто <i>дежурный</i> врач? Ко је <i>дежурни</i> лекар?	Кто сего́дня <i>дежурный</i> ? Ко је данас <i>дежурни</i> ?
Я встрéтил <i>знакомого</i> врача́. Срео сам лекара кога познајем.	Мы встрéтили старогó <i>знакомого</i> . Срели смо старог <i>познаника</i> .
Он лóбит <i>ру́сскую</i> литератýру. Он воли <i>руску</i> књижевност.	Он женáт на <i>ру́сской</i> . Ожењен је <i>Русињом</i> .

Поименичени придеви имају у потпуности придевску деклинацију».

Последњи пример из ових навода садржи и релацију по критеријуму **III** (*ру́сской* – *Русињом*). Диферентност постоји и у употребљеном падежу. На питање: женат *на ком*? одговара локатив → *на руской*, док на питање: ожењен је *киме*? одговара у српском језику инструментал → *Русињом*.

5) У уџбенику (Михајловић, 2009: стр. 61) се налази текст са насловом КУДА ЕДУТ РОССИЯНЕ и у оквиру текста реченица:

«На првом месту снова Турция, принявшая в 2005 году более 1,5 млн *россиян*».

«На првом месту је поново Турска, која је примила 2005. године више од 1,5 млн *Руса*».

Поред писања малог и великог слова по критеријуму **III** *россиянин, россиянка, россияне – Рус, Русиња, Руси*, обратићемо пажњу и на карактеристичну дефлексију овог типа именица, како следи у претходно наведеном уџбенику, стр. 63:

«Все существительные мужского рода на **-анин/-янин**, а также существительные *барин, боярин, болгарин, господин, татарин* в основе множественного числа сокращают **-ин** и в именительном падеже множественного числа имеют мягкий **н'** или твёрдый согласный, а в остальных падежах всегда твёрдые согласные: *россиянин – россияне* (И.п.) – *россиян* (Р.п.) – *россиян-ам* (Д.п.); *армянин – армяне* (И.п.) – *армян* (Р.п.) – *армян-ам* (Д.п.), но *болгарин – болгары – болгар – болгар-ам; барин – бары (и бар-е); господин – господ-а; татарин – татары*».

У примеру који смо навели налазимо множински облик генитива *россиян*, који потврђује правило дефлексије именица мушког рода на **-анин/-янин**. У српском делу примера, облик именице *Руса* је такође у генитиву множине.

Иако је именица *россиянин* у речницима (Мадатова-Пољанец, 1973: стр. 1005) и (Ожегов, 1968: стр. 676) означена као архаична, често се употребљава у уџбеницима руског језика туризмолошког смера, па и у оним најсавременијим. По значењу су *россиянин* и поименичен придев *русский* синоними и значе *Рус*.

Што се тиче употребе придева *российский* и *русский* постоји разлика. Придев *российский* се користи у синтаagmaма са значењем државних припадности, док се придев *русский* користи у осталим случајевима. На пример: *российская* федерация, *российская* конституция, *российский* парламент, *российский* флаг, али *русский* язык, *русская* литература, *русские* пословицы и поговорки, *русская* душа, *русская* графика, *русская* кухня, *русская* рубашка, *русские* сапоги итд.

Из горенаведеног граматичког правила можемо извући и три именице које потпадају под критеријум **III** писања малог и великог слова у руско-српској условљености:

армянин, армянка, армяне – Јерменин, Јерменка, Јермени
болгарин, болгарка, болгары – Бугарин, Бугарка, Бугари

татарин, татарка, татары – Татарин, Татарка, Татары

Целокупно поглавље 3. представља покушај анализе и приказа формирања лексике туризмoлошке струке из општег лексичког фонда руског језика у примени на савремени уџбеник руског језика високошколске туризмoлошке струке и њему сродне уџбенике. Пут нас је из општег лексичког фонда руског језика водио преко појединачних лексема, синтагматских веза и конструкција, двочланих група речи, улоге акцента руског језика у формирању лексике туризмoлошке струке. Основна смерница на том путу је био културолошки аспект лексике руског језика туризмoлошке струке, заснован на анализи тематике из поменутих уџбеника као и на анализи речничких одредница са културном компонентом из посебних речника руског језика. Резултат свега тога је дефинисање извесних критеријума, према којима смо извршили одређене систематизације лексичких јединица руског језика у руско-српској условљености.

4. ГРАМАТИКА У ПРИМЕНИ НА САВРЕМЕНИ УЏБЕНИК РУСКОГ ЈЕЗИКА ВИСОКОШКОЛСКЕ ТУРИЗМОЛОШКЕ СТРУКЕ И ЊЕМУ СРОДНЕ УЏБЕНИКЕ

У поглављу 2.6.5. под називом «Формирање граматичких навика» смо се претежно бавили теоријско-методолошким разматрањем граматичког питања. Оно је обухватило приказ активног и пасивног усвајања граматичких садржаја руског језика, два основна начина увођења граматичких објашњења (индукција и дедукција), потребна вежбања за стварање продуктивних граматичких навика, као и вежбања за стварање рецептивних граматичких навика, начине систематизације, диференцијације и уопштавања пређеног граматичког материјала. Цео овај граматички осврт је намењен студентима који уче руски језик у српској говорној и социокултурној средини, тј. студентима руског језика високошколске туризмолошке струке. Таквим уопштеним граматичким приказом, уз поједине примере, смо размакли оквире за обраду граматичког аспекта руског језика туризмолошке струке.

Сходно специфичним друштвеним потребама поменуте струке, томе прилагођеном наставном плану и програму и граматичко питање руског језика налази специфичне одговоре у концепту савременог уџбеника високошколске туризмолошке струке и њему сродним уџбеницима.

Грамматика руског језика се не изучава изоловано сама за себе и по себи, а није ни главни циљ у изучавању језика. Али је она иманентни део самог језика као чврсти гарант његове структуре. Па ако је главни циљ у учењу руског језика у оквиру нашег истраживања овладавање његовом комуникативном функцијом у контексту језика струке и грамматика прати такво усмерење. На тај начин се грамматика у избору и организовању свог материјала одупире било каквој произвољности и импровизацији и у практичном делу своје примене.

Како би практични део заиста задовољио своју намену, избор и организацију граматичког материјала пратимо у примени на савремени уџбеник руског језика високошколске туризмолошке струке.

Ради сврсисходнијег увида у граматичко питање, разматрање можемо поделити у три круга по критеријуму приоритета у избору и организацији граматичког материјала. Ако саму граматику узмемо као приоритет, први круг можемо назвати «Грамматика руског језика као приоритет у избору и организацији наставног материјала». Ако се оријентишемо на текст туризмолошке струке, други круг

разматрања можемо дефинисати «Текст туризмoлошке струке као приоритет у избору и организацији граматичког материјала руског језика». Ако се првенствено ослонимо на тематику туризмoлошке струке, назив трећег круга анализе гласи «Тематика туризмoлошке струке као приоритет у избору и организацији граматичког материјала руског језика».

4.1. ГРАМАТИКА РУСКОГ ЈЕЗИКА КАО ПРИОРИТЕТ У ИЗБОРУ И ОРГАНИЗАЦИЈИ НАСТАВНОГ МАТЕРИЈАЛА ТУРИЗМОЛОШКЕ СТРУКЕ

Глаголи кретања у руском језику, као граматичка партија, представљају значајно и комплексно поглавље. Да је то тако потврђују нам граматике руског језика (Маројевић, 1998: стр. 206) и (Маројевић, 2001/том II: стр. 39) у методолошком приступу њихове обраде. Представљене су у две велике групе простих глагола кретања и изведених глагола кретања. Схватајући важност ових глагола у смислу одређеног и неодређеног кретања, као и њихове трајности, нарочито у контексту руско-српске условљености, аутори и рецензенти уџбеника руског језика туризмoлошке струке су посебно обратили пажњу на њих. Специфична оријентација на глаголе кретања условила је избор одређене тематике, а сходно томе и одговарајућег текста.

Документоваћемо то примерима из уџбеника руског језика високошколске туризмoлошке струке:

1) У уџбенику (Раичевић, 2005: стр. 61) се у задатку 4. предлаже:

«Прочитайте предложения и обратите внимание на употребление и значение выделенных глаголов.

Пассажиры просят *пройти* к выходу номер ... На каком трамвае можно *доехать* до вокзала? На какой остановке вы *выходите*? Разрешите *пройти*! Поезд *отходит* через 25 минут. А вот и наше такси *подъехало*! *Поезжайте* как можно быстрее!»!

После овог задатка следи подсећање-објашњење:

«Вы наверно вспомнили, что выделенные глаголы *пройти, доехать, выходите, отходит, подъехало, поезжайте* являются **формами глаголов** (в инфинитиве, в прошедшем, в простом будущем, в настоящем времени и в императиве) **движения с приставками про-, до-, вы-, от-, по-**. Эти глаголы совершенного и несовершенного

вида. В данных случаях они обозначают движение, как однонаправленное, так и разнонаправленное движение».

Затим следи задатак 5.:

«Вставьте вместо точек глаголы движения (**идти-ходить**) с приставками: *вы-, во-, подо-, у-, по-, до-, при-*.

Я ..... из дома и ..... на остановку автобуса. Директора нет в кабинете, он ..... встречать гостей. Мы ..... по Тверской улице и ..... к Историческому музею. Врач срочно ..... по вызову. Учитель ..... в класс. Автобус ..... до гостиницы. Студенты ..... на экскурсию. Самолёт ..... в Москву. Они уже ..... из Санкт-Петербурга».

У овом граматичком огледу след поступака је управо онакав како смо га назначили. Приоритетна оријентација је на граматичку област глагола кретања, који се презентују у посебним реченицама и у издвојеном језичком објашњењу. Задатак 5. доприноси утврђивању начина примене глагола кретања, али у појединачним реченицама.

Иза оваквог укупног поступка могла се у методолошко-практичном смислу уклопити тематика *поездка* у виду кратких дијалошких текстова са назначеним глаголима кретања, као на страни 51 истог уџбеника:

ДИАЛОГИ НА ТЕМУ «ПОЕЗДКА»

I

- Когда ты *едешь* домой?
- Я *еду* домой завтра.
- Ты *поедешь* поездом или на автобусе?
- *Поеду* поездом.
- Сколько часов *идёт* поезд до твоей деревни?
- Недолго, всего сорок минут.

IV

- Какие поезда *идут* с вашей станции на Москву?
- Всевозможные: курьерские, скорые, пассажирские, товарные. *Идут* ночью и днём, *уходят* и *приходят* через каждые 2-3 (два – три) часа.
- Я здесь новый человек, *приехал* в командировку. На каком поезде вы советуете мне *выехать* отсюда? На каком *ехать* удобнее и быстрее?
- Только не на пассажирском: он еле тащится. *Поезжайте* на курьерском: он *уходит* в 8 часов утра и *приходит* на место через 5 часов. ...;

на страни 93 истог уџбеника:

ПОЕЗДКА В КОМАНДИРОВКУ

- Здравствуй, Стефан. Очень рад, что мы встретились. Я как раз собирался позвонить тебе. Я на днях *еду* в командировку в Москву.
- Когда *едешь* и как?

- Лечу на самолёте во вторник утром, рейсом 167 в 7,30.

- По каким делам едешь туда?

...

Поред сврсисходности језичког вежбања (затак 5.) из уџбеника, такође је веома корисно заокружити увид у област глагола кретања и специфичном тематиком, датом у виду садржајног, повезаног у кохерентан систем текста. С обзиром на намену уџбеника и стављања акцента на развијање комуникативних способности студената туризмолопшке струке, кратки дијалошки текстови за продуктивно усвајање језика са конкретним граматичким материјалом, представљају најприкладнију форму.

2) Глаголи кретања, као посебна граматичка партија су саставни део садржаја и уџбеника (Михајловић, 2007: стр. 27). Они представљају главни оријентир читавог поглавља 2 (раздел 2) са тематиком ГОРОД. ГОРОДСКОЙ ТРАНСПОРТ . Навешћемо неке делове тог поглавља:

2

ГОРОД. ГОРОДСКОЙ ТРАНСПОРТ

ЕХАТЬ ЕЗДИТЬ	НА ч ё м ?	автобусе троллейбусе трамвае метро такси	мотоцикле велосипеде поезде электричке машине
-------------------------------	----------------------	--	---

я	<i>еду</i>	я	<i>езжу</i>
ты	<i>едешь</i>	ты	<i>ездишь</i>
он	<i>едет</i>	он	<i>ездит</i>
она		она	
мы	<i>едем</i>	мы	<i>ездим</i>
вы	<i>едете</i>	вы	<i>ездите</i>
они	<i>едут</i>	они	<i>ездят</i>

НО!	разговаривать читать стоять встретиться	в г д е ?	автобусе троллейбусе трамвае ...
------------	--	--------------	---

Императив: *Поезжай(те)!*

ЛЕТЕТЬ ЛЕТАТЬ	НА ч ё м ?	воздушном шаре самолёте вертолёте ракете
--------------------------------	----------------------	---

я	лечу	я	летаю
ты	летишь	ты	летаешь
он	летит	он	летает
она		она	
мы	летим	мы	летаем
вы	летите	вы	летаете
они	летят	они	летают

Императив: (He) лети(те)!
(He) летай(те)

ПЛЫТЬ	НА	корабле	пароходе
ПЛАВАТЬ	ч ё м ?	теплоходе	яхте
я	плыву	я	плаваю
ты	плывёшь	ты	плаваешь
он	плывёт	он	плавает
она		она	
мы	плывём	мы	плаваем
вы	плывёте	вы	плаваете
они	плывут	они	плавают

Императив: (He) плыви(те)!
(He) плавай(те)!

ИДТИ		БЕЖАТЬ	
ХОДИТЬ	пешком	БЕГАТЬ	
я	иду	я	бегаю
ты	идёшь	ты	бегаешь
он	идёт	он	бегает
она		она	
мы	идём	мы	бегаем
вы	идёте	вы	бегаете
они	идут	они	бегают

Императив: (He) иди(те)!
(He) ходи(те)!

Императив: (He) беги(те)!
(He) бегай(те)!

НЕСТИ	к о г о ?	ребёнка	НА	ч ё м ?	на руках
НОСИТЬ	ч т о ?	портфель, сумку	В	ч ё м ?	в руке
		чемодан, папку			
я	несу	я	ношу		
ты	несёшь	ты	носишь		
он	несёт	он	носит		
она		она			
мы	несём	мы	носим		
вы	несёте	вы	носите		
они	несут	они	носят		

Императив: (He) неси(те)!
(He) носи(те)!

ВЕСТИ	к о г о ?	ребёнка	ЗА	ч т о ?	за руку
ВОДИТЬ		девочку			
		мальчика			
	ч т о ?	машину			

я	<i>веду</i>	мы	<i>ведём</i>	я	<i>вожу</i>	мы	<i>водим</i>
ты	<i>ведёшь</i>	вы	<i>ведёте</i>	ты	<i>водишь</i>	вы	<i>водите</i>
он	<i>ведёт</i>	они	<i>ведут</i>	он	<i>водит</i>	они	<i>водят</i>
она				она			

Императив: *(Не) веди(те)!*
(Не) води(те)!

ВЕЗТИ	к о г о ?	друзей	НА	ч ё м ?	на машине
ВОЗИТЬ	ч т о ?	ребёнка			на велосипеде
		груз			

я	<i>везу</i>	я	<i>вожу</i>
ты	<i>везёшь</i>	ты	<i>водишь</i>
он	<i>везёт</i>	он	<i>водит</i>
она		она	
мы	<i>везём</i>	мы	<i>возим</i>
вы	<i>везёте</i>	вы	<i>возите</i>
они	<i>везут</i>	они	<i>возят</i>

Императив: *(Не) вези(те)!*
(Не) вози(те)!

Глаголы движения менее употребительные:

БРЕСТИ - БРОДИТЬ
ПОЛЗТИ - ПОЛЗАТЬ
ЛЕЗТЬ - ЛАЗИТЬ
ТАЩИТЬ - ТАСКАТЬ

Овај детаљан граматички преглед приказује глаголе кретања у паровима у контексту одређеног и неодређеног кретања кроз комплетне њихове конјугације у садашњем времену и са примерима императива (друго лице једине и множине). Дати предлози и упитне речи, као и понуђена лексика служе за склапање реченица. На пример:

я *несу́* (что?) чемодан (**в** чём?) в руке,

или

я *ношу́* (кого?) ребёнка (**на** чём?) на руках.

Тако је релација глагола кретања још више продубљена.

Иза оваквог увида се налази граматичко објашњење о глаголима кретања, као што следи:

ГРАММАТИКА

1. ГЛАГОЛЫ ДВИЖЕНИЯ

Глаголы **ехать, лететь, плыть, идти, бежать** и другие обозначают движение в одном направлении, от одного объекта к другому:

Сегодня я **еду** в университет к девяти часам.

Осенью птицы **летят** на юг.

Мой брат **плывёт** к берегу.

Спортсмен **бежит** к финишу.

Глаголы движения настоящего времени могут обозначать действие, которое относится к будущему:

Сегодня мы **идём** на выставку.

Глаголы **ездить, летать, плавать, ходить, бегать** и другие имеют значение повторяющегося действия, действия «туда и обратно» или обозначают движение в разные стороны, не имеющее чёткого направления:

Обычно я **езжу** в университет на автобусе.

Перед дождём птицы **летают** очень низко.

Мой брат хорошо **плавает**.

Каждую неделю мы **ходим** в театр.

Мой знакомый по утрам **бегает** вокруг парка.

В прошедшем и будущем времени глаголы движения сохраняют своё значение и имеют формы:

Прошедшее время

шёл (шла, шли) ехал (-а, -и) летел (-а, -и) плыл (-а,плыли) бегал (-а, -и)
ходил (-а, -и) ездил(-а, -и) летал (-а, -и) плавал (-а, -и) бежал (-а,-и)

Я **шёл** в институт и думал об экзамене.

В прошлом году я **летал** во Францию.

Будущее время

буду идти буду ехать буду лететь буду плыть буду бежать
буду ходить буду ездить буду летать буду плавать буду бегать
схожу съезжу слетаю сплаваю сбегаю

Через неделю в это время мой друг **будет лететь** в Москву.

В следующем году я обязательно **съезжу** в Италию.

Уз објашњења значења одређености и неодређености у релацији кретања са наведеним примерима, глаголи кретања су транспоновани у прво лице једине прошлог и будућег времена.

Затим су у уџбенику дата следећа језичка вежбања:

УПРАЖНЕНИЯ

22. Данные выше глаголы движения в будущем времени представлены только формами 1-го лица единственного числа. Приведите все остальные глагольные формы.

23. Выберите подходящий по смыслу глагол движения и поставьте его в нужной форме времени, лица и числа.

I

- Ты занимаешься спортом?

- Да, по вечерам **я (идти –ходить)** в бассейн.

- Ты, **(идти-ходить)** туда каждый день?

- Три-четыре раза в неделю. Обычно я возвращаюсь с работы, ужинаю, а потом **(идти-ходить) (плыть - плавать)**.

- А бассейн далеко от твоего дома?

- Нет, нужно **(идти- ходить)** минут двадцать, а обратно я обычно **(ехать-ездить)** на автобусе.

- Наверное, ты уже хорошо **(плыть-плавать)**?

- Пока не очень. Но, надеюсь, в будущем году я **(плыть - плавать)** хорошо.

II

- Не люблю я (*лететь-летать*) на самолёте. Я очень неуютно чувствую себя в воздухе.
- Но на поезде приходится (*ехать-ездить*) очень долго.
- Зато можно увидеть новые города, посмотреть, как живут там люди. В окно я наблюдаю, как взрослые (*идти - ходить*) на работу, дети (*бежать - бегать*) в школу, родители (*нести - носить*) малышей в детский сад. Чувствуешь, что ты не один, что вокруг тебя люди.
- А когда (*лететь-летать*) на самолёте, можно наблюдать, как (*плыть- плавать*) красивые облака. Нет, я предпочитаю (*лететь-летать*) на самолёте.
- Ну что ж, на вкус и цвет товарища нет.

III

- Почему ты не (*ехать-ездить*) вчера на экскурсию?
- Я плохо себя чувствовал.
- Что случилось? Ты (*идти - ходить*) к врачу?
- Да. Я (*идти-ходить*) в поликлинику и думал, почему мне так не везёт. Все сейчас на экскурсии, а я должен (*идти-ходить*) к врачу.
- И что сказал врач?
- Он сказал, что дня 2-3 надо посидеть дома, не (*идти - ходить*) на улицу, не (*бежать - бегать*), не прыгать и принимать лекарство.
- Жаль! А мы завтра собираемся покататься на теплоходе по Неве. Ты когда-нибудь (*плыть - плавать*) на теплоходе по Неве?
- Нет ещё. Говорят, это очень интересно.
- Я найду к тебе послезавтра. И, пожалуйста, не прыгай, не (*бежать - бегать*), лежи в постели и принимай лекарство.

С обзиром да су у претходном граматичком објашњењу глаголи кретања представљени само у првом лицу једнине будућег времена, у вежбању 22. се тражи да се исти транспонују и у остале глаголске облике. То поприма форму језичког вежбања.

Следеће вежбање (*упражнение 23.*) упућује да се из датих реченица/дијалога I, II и III изабере одговарајући по смислу глагол кретања и да се стави у правилан облик времена, лица и броја. На пример, (видети дијалог II), чија су решења следећа:

II

- Я не люблю *летать* на самолёте. Я очень неуютно чувствую себя в воздухе.
- Но на поезде приходится *ехать* очень долго.
- Зато можно увидеть новые города, посмотреть, как живут там люди. В окно я наблюдаю, как взрослые *идут* на работу, дети *бегут* в школу, родители *несут* малышей в детский сад. Чувствуешь, что ты не один, что вокруг тебя люди.
- А когда *летишь* на самолёте, можно наблюдать, как *плывут* красивые облака. Нет, я предпочитаю *летать* на самолёте.
- Ну что ж, на вкус и цвет товарища нет.

Овакви текстови су веома корисни, јер указују на унутарјезичко разликовање парова глагола кретања, помажу у њиховом увежбавању и савладавању.

Анализираћемо само два примера из дијалога II:

1. - А когда *летишь* на самолёте, можно наблюдать, как *плывут* красивые облака.

У овом случају су употребљени глаголи одређеног кретања (кретање које се одвија једном и у једном правцу).

2. - Я предпочитаю *летать* на самолёте.

У овом примеру је употребљен глагол неодређеног кретања (више пута или у разним правцима).

Поред унутарјезичке диферентне слојевитости у релацији глагола кретања, запажамо и извесно разликовање у међујезичком руско-српском односу. Заправо, у српском језику у контексту глагола кретања не постоји таква категорија (одређености/неодређености), те зато наведене реченице преводимо са истим глаголским обликом *летети*, *пливати* итд.:

1.- А када *летиш* авионом можеш да посматраш како *пливају* лепа облака.

2.- Више волим да *летим* авионом.

Овакви наведени дијалози (I, II и III) и њима слични текстови су потврда да се приоритетном оријентацијом на граматичку, тј. глаголе кретања дошло до избора одређене тематике (ТРАНСПОРТ) и адекватно томе и до избора и организације конкретног дијалогског текста. Поменута тематика је веома прилагодљива, те својом лексичком грађом припада како општем лексичком фонду, тако и лексичком фонду туризмолошке струке. И како смо то већ назначили у примеру 1), кратки дијалогски текстови су најподеснији за продуктивно усвајање језика са конкретним граматичким материјалом.

3) Пример, да граматика може бити приоритет у избору и организовању наставног материјала туризмолошке струке очигледан је и у уџбенику (Михајловић, 2009: стр. 130).

Глаголима кретања се и овде поклања посебна пажња. У свом системском обухвату, како су приказани у граматици (Маројевић, 2001/том II: стр. 39 – 42), су из ње ексцерпирани и као такви чине саставни део структуре и садржаја поменутог уџбеника:

Г Р А М М А Т И К А

ГЛАГОЛЫ ДВИЖЕНИЯ

Простые глаголы движения

В русском языке для обозначения движения употребляются парные глаголы несовершенного вида: одни обозначают движение, которое происходит однократно и в одном направлении (глаголы однонаправленного движения [глаголы одређеног кретања]), а другие обозначают движение, происходящее многократно и в разных направлениях, или вообще движение как способность (глаголы неоднаправленного движения [глаголы неодређеног кретања]).

	однонаправленное движение	неоднаправленное движение
а) Непереходные глаголы		
ићи (пешке)	идти́	ходи́ть
ићи (превозним средством)	э́хать	э́здить
летети	летéть	летáть
пливати, пловити	плыть	пла́вать
трчати, јурити	бежа́ть	бега́ть

б) Переходные глаголы		
носити	нести́	носи́ть
водити	вести́	води́ть
возити	везти́	вози́ть

идти́ - ходи́ть

идти́, иду́, идёшь, иду́т (прош.вр. шёл, шла, шло, шли)

Я *иду́* на рабо́ту.

Идем на посао (сада).

Когда я *шёл* в теа́тр, я встре́тил знако́мую.

Кад *сам ишао* у позориште (на путу за позориште), срео сам познаницу.

За́втра мы *идём* в кино́.

Сутра *идемо* у биоскоп.

Ходи́ть, хожу́, ходишь, хódят

Ка́ждый день де́ти *ходи́ли* гуля́ть.

Сваког дана деца су *ишла* да шетају.

Ребе́нок уже хорошо́ *ходи́т*.

Дете већ лепо *хода*.

Вчера́ я *ходи́л* в кино́.

Јуче *сам ишао* у биоскоп (= ишао и вратио се).

Кроме значения «двигаться, переступая ногами» – ”ићи пешке” глаголы *идти* – *ходить* могут иметь значение ”двигаться, перемещаться (о транспорте)” – ”ићи, саобраћати”:

Поезд *шёл* медленно.

Воз *је ишао* полако.

Поезда *хóдят* по расписанию.

Возови *саобраћају* према реду вожње.

е х а т ь - е з д и т ь

ехать, еду, едешь, едут

Он *ехал* в поезде и смотрел в окно.

Путовао је возом и гледао кроз прозор.

Студент *ехал* на велосипеде.

Студент *је возио* бицикл.

Завтра я *еду* в Москву.

Сутра *идем* у Москву.

ездить, ежду, едешь, едут

Я *езжу* за город каждое воскресенье.

Одлазим у околину града сваке недеље.

Мы *ездили* на машине по городу.

Возили смо се колима по граду.

Летом я *ездил* на юг.

Летос сам *ишао* на југ (= ишао и вратио се).

Глаголы *ехать* – *ездить* в сочетании с наречием *верхом* соответствуют по значению сербскому глаголу *јахати*:

Старик *ехал верхом* на лошади.

Старац *је јахао* на коњу.

Я не люблю *ездить верхом*.

Не волим да *јашем*.

л е т е т ь - л е т а т ь

лететь, лечу, летишь, летят

Осенью птицы *летят* на юг.

У јесен птице *лете* на југ.

летать, летаю, летаешь, летают

Над домом *летают* ласточки.

Изнад куће *лете* ласте.

Глаголы *лететь* – *летать* могут иметь значение ”передвигаться по воздуху (на самолёте, вертолёте и т.д.)” - “пуговати, ићи (авионом, хеликоптером)”:

Я первый раз *лечу* на самолёте.

Први пут *путујем* авионом.

Я никогда не *летал* по этому маршруту.

Никад *нисам ишао* авионом на тој релацији.

п л ы т ь - п л а в а т ь

плыть, плыву, плывёшь, плывут (прош. вр. плыл, плыла, плыло, плыли)

Девушка *плывёт* к берегу.

Девојка *плива* према обали.

Лодка *плыла* по течению.

Чамац *је пловио* низводно.

Пароход *плыл* против течения.

Пароброд *је пловио* узводно.

пла́вать, пла́ваю, пла́ваешь, пла́вают

Ты уме́ешь *пла́вать*?

Знаш ли да *пливааш*?

В пруду́ *пла́вали* лебеди.

У рибњаку *су пливали* лабудови.

Глаголы *плыть – пла́вать* могут иметь также значение ”двигаться, перемещаться по воде (на парохóде, на лóдке и т.п.)” - “ићи, путовати (воденим путем)”:

Мы *плыли* на парохóде (вниз) по Во́лге. *Пловили смо* паробродом низ Волгу.

Я не́сколько раз *пла́вал* на парохóде. Неколико пута *сам путовао* паробродом.

бежа́ть - бега́ть

бежа́ть, бегу́, бежи́шь, бегу́т

Спортсмены *бежа́ли* к реке́.

Спортисти *су трчали* према реци.

Соба́ка *бежи́т* за хозяином.

Пас *трчи* за газдом.

бега́ть, бе́гаю, бе́гаешь, бе́гают

Мы до́лго *бе́гали* по́ лесу (по ле́су).

Дуго *смо трчали* по шуми.

Шко́льники ча́сто *бе́гают* по э́той
дорóге на катóк.

Ђаци често *трче* овим путем на
клизалиште.

нести - носить

нести́, несу́, несёшь, несу́т, (прош. вр. не́с, несла́, неслó, несли́)

Она *несла́* ребёнка на рука́х.

Носила је дете на рукама.

Куда́ ты *несёшь* э́тот чемодáн?

Куда *носиш* тај кофер?

носи́ть, ношу́, но́сишь, но́сят

Мать *носи́ла* ребёнка по ко́мнате.

Мајка *је носила* дете по соби.

Сего́дня у́тром я *носи́л* дрова́ в сара́й.

Јутрос *сам носио* дрва у шупу.

Где ты был? - *Носи́л* кнѝгу в библиотéку. Где си био? – *Носио сам* књигу у библиотеку (=ишао и вратио се).

вести - водить

вести́, веду́, ведёшь, веду́т (прош.вр. ве́л, велá, велó, вели́)

Он *ве́л* ребёнка за руку́.

Водио је за руку дете.

води́ть, вожу́, во́дишь, во́дят

Ка́ждое у́тро я *вожу́* дете́й гуля́ть.

Сваког јутра *водим* децу у шетњу.

везти - возить

везти́, везу́, везёшь, везу́т (прош. вр. ве́з, везла́, везло́, везли́)

Он *ве́з* вещи на маши́не до́мой.

Возио је колима ствари кући.

вози́ть, вожу́, во́зишь, во́зят

Ка́ждое у́тро он *во́зит* о́вощи в магази́н. Сваког јутра он *вози* поврће у продавницу.

Сербский глагол *носити* может иметь значение “перемещати шта служећи се превозним средством”. Поэтому данный глагол может служить переводным эквивалентом русских глаголов *везти* – *возить* (это относится также к однокоренным приставочным глаголам):

Бабушка ѓдет в гóрод и <i>везёт</i> внúкам	Баба путује у град и <i>носи</i> унуцима
подáрки.	поклоне.
Я <i>привёз</i> для тебя письмó из Москвú.	<i>Донео сам</i> ти из Москве писмо.

Сербский глагол *водити* может иметь значение «перемещати кога служећи се превозним средством». В этом значении он соответствует русским глаголам *везти* – *возить* (это относится также к однокоренным приставочным глаголам):

Мать <i>везла</i> (<i>увезла</i>) детéй на мóре.	Мајка <i>је водила</i> (<i>одвела</i>) децу на море.
Отец кáждую суббóту <i>вóзит</i> детéй	Отац сваке суботе <i>води</i> децу у околину
зá город.	града.

Обрада глагола кретања у наведеној граматичи је обимнија од овог нашег приказа. Она обухвата просте глаголе кретања у паровима, глаголе одређеног и неодређеног кретања у преносном значењу, који нису у паровима и глаголе кретања са префиксима, где се даље врши систематизација везано за глаголски вид.

Ми смо се у овом случају задржали само на простим глаголима кретања, како бисмо пратили след артикулисања тематског и текстуалног аспекта у концепту савременог уџбеника руског језика високошколске туризмoлошке струке. Стављање акцента на ту врсту глагола у пару је условило и то што у нашем језику таква релација не постоји, на шта смо указали у претходном примеру 2).

У оквиру простих глагола кретања и њихове поделе на глаголе одређеног кретања (однонаправљенное движение) и глаголе неодређеног кретања (неоднонаправљенное движение) у граматичи постоји и подела на а) непрелазне глаголе и б) прелазне глаголе, као у наводу.

Примери испод сваког пара глагола кретања указују на унутарјезичку различиту категоријалну вредност одређености и неодређености у релацији кретања. Њихови преводни еквиваленти на српски језик указују на међујезичку неподударност.

Довољно је да анализирамо глаголски пар *ехать* – *ездить*:

ехать

Он *ехал* в пóезде и смотре́л в о́кно.

Зáвтра я *еду* в Москвú.

Путовао је возом и гледао кроз прозор.

Сутра *идем* у Москву.

ездить

Я ѐзжу за город кажде воскресенье.

Одлазим у околину града сваке недеље.

Мы ѐздили на машине по городу.

Возили смо се колима по граду.

Летом я ѐздил на юг.

Летос сам ишао на југ (= ишао и вратио се).

Глагол *ѐхать* представља глагол одређеног кретања у једном правцу, што наведена реченица казује:

Он ѐхал в поезде и смотрѐл в окно.

Међутим, глагол *ѐздить* означава радњу неодређеног кретања, тј. кретање које се одвија више пута или у разним правцима или кретање као способност. Наведени пример нам то документује:

Я ѐзжу за город кажде воскресенье.

У овој реченици се кретање одвија више пута.

У унутарјезичком контексту је разлика између ова два глагола јасна. Међутим, како српски језик не познаје релацију одређеног и неодређеног кретања, обе реченице преводимо истим глаголом путовати:

Путовао је возом и гледао кроз прозор.

Путујем у околину града сваке недеље.

Алтернативни превод на српски језик може да буде и следећи:

Ишао је возом и гледао кроз прозор.

Идем (одлазим) у околину града сваке недеље.

Из ових превода закључујемо, да српски језик не прави стриктну разлику између путовати неким превозним средством или ићи пешке, док у руском језику и ту постоји разлика. То потврђују и следећи примери:

Завтра я ѐду в Москву.

Сутра идем (путујем) у Москву.

Мы ѐздили на машине по городу.

Возили смо се (ишли смо) колима по граду.

Летом я ѐздил на юг.

Летос сам ишао (сам путовао) на југ.

Глаголи кретања семантичком предодређеношћу артикулишу специфичну тематику, као на пример ПУТИ СООБЩЕНИЯ. ТРАНСПОРТ. Она налази своје место у уџбенику (Михајловић, 2009: стр. 123) у виду читавог једног поглавља (раздел 8). Из такве тематике разрастају и текстови, структурисани глаголима кретања. Навешћемо пример из уџбеника, стр. 133:

ДИАЛОГИ

ИНФОРМИРОВАНИЕ О МАРШРУТЕ И ТРАНСПОРТЕ ТуРА

Первый разговор (сотрудник фирмы и клиент)

- Здравствуйте, я услышала вашу рекламу по радио, и меня заинтересовал тур Москва – Берлин – Париж – Брюссель. Только я не поняла, это поездка на автобусе или на поезде?
- Это комбинированный тур, очень удобный. Мы едем сначала из Москвы в Берлин на поезде. Там пересаживаемся на комфортабельный автобус и уже на нём совершаем все переезды по Европе: Берлин – Париж, Париж – Брюссель, Брюссель – Берлин. А возвращаемся в Москву из Берлина опять поездом. То есть у нас получается всего два ночных переезда.
- Это в поезде или в автобусе?
- Это только в поезде. Нет ни одной ночёвки в автобусе, на ночь мы везде останавливаемся в отеле.
- Сколько стоит билет на поезд?
- 200 евро. Это купе, плацкартных вагонов там нет.
- А ребёнку есть скидка?
- Да, ребёнку до 10 лет скидка 50%.
- Можно будет выбрать себе место в купе?
- Да если вы оплатите тур заранее, то можно – верхнее или нижнее, как вам удобно.
- А как долго идёт поезд?
- 30 часов.
- Многовато. Если я захочу лететь до Берлина на самолёте, можно будет через вас заказать билеты?
- Да, конечно. Мы занимаемся и авиабилетами тоже.
- Спасибо за информацию.
- Пожалуйста, всего хорошего.

Осим осталих лексема које указују на релацију кретања, у наведеном тексту се појављују и три глагола из категорије глагола кретања у пару. Глаголи су означени курсивом.

Прва реченица која садржи такав глагол је:

1.- Мы *едем* сначала из Москвы в Берлин на поезде.

Глагол *едем* припада пару глагола кретања *ехать/ездить*. Означава кретање у једном правцу (глагол определённого движения *ехать*) из Москве у Берлин и у облику је презента првог лица множине - *мы едем*. У преводу на српски језик гласи:

1.- Прво *путујемо/идемо* из Москве у Берлин возом.

Друга реченица са глаголом кретања је:

2.- А как *дóлго идёт* поезд?

Глагол *идёт* је део глаголског пара *идти/ходить*. Такође означава кретање у једном правцу (глагол определённого движения *идти*), што је у конкретном примеру јасно из претходног контекста. У облику је трећег лица једнине презенте - поезд *идёт*, а превод на српски језик гласи:

2.- А колико дуго *иде* воз?

Трећа реченица из текста која садржи глагол кретања је:

3.- Если я захочу *лететь* до Берлина на самолёте, можно будет через вас заказать билёты?

Глагол *лететь* означава могућност кретања у једном правцу (глагол определённого движения) до Берлина и део је глаголског пара *лететь/летать*. Превод на српски језик је:

3.- Ако будем хтео *да летим* до Берлина авионом, да ли ћу преко вас моћи да резервишем карте?

Наведени примери из три уџбеника руског језика високошколске туризмoлошке струке пружају увид у избор граматичког материјала као приоритетног, што свој рефлекс налази у тексту и у тематици поменутих струке. У исто време акценат се ставља на дијалoшку форму текста као најподеснију за продуктивно усвајање језика.

4.2. ТЕКСТ ТУРИЗМОЛОШКЕ СТРУКЕ КАО ПРИОРИТЕТ У ИЗБОРУ И ОРГАНИЗАЦИЈИ ГРАМАТИЧКОГ МАТЕРИЈАЛА РУСКОГ ЈЕЗИКА

Ако смо се у претходној анализи бавили граматицом руског језика као приоритетним аспектом у избору и организацији наставног материјала, следећи корак нас води тексту туризмoлошке струке из кога се преко специфичне тематике артикулише и граматички материјал.

То ћемо најбоље аргументовати примерима из уџбеника руског језика високошколске туризмoлошке струке.

1) Први пример текста које наводимо је из уџбеника (Станојевић, Николић, Маројевић, 1979: стр. 74, 88):

1. ИНФОРМАЦИЈА ДЛЈА *ПРИЕЗЖАЈУЋИХ* В ЈУГОСЛАВИЈУ ТАМОЖЕННЫЕ ФОРМАЛЬНОСТИ

...

1. Екземпляр декларации, *подписанный служащим* таможни, турист должен сохранить до выезда из Югославии.

2. Несоблюдение *вышеуказанных* правил считается таможенным нарушением.

...

3. Иностранный турист может вывезти из Югославии беспошлинно сувениры и другие предметы при условии, что он купил их в Югославии на *ввезённую* им иностранную валюту. Доказательством служит справка об обмене иностранной валюты. 4. Предметы, *купленные* в специальных магазинах, *предназначенных* для продажи товаров иностранным туристам, можно отправить по почте. 5. При желании туриста отправка *купленных* товаров производится магазином. ...

2. НА ПАЛУБЕ ЈУГОСЛАВСКОГО ТЕПЛОХОДА

...

В руках у Анны Андреевны путеводитель, но она не читает. Она вспоминает обо всём, что она увидела в Дубровнике, что она узнала о нём. Анне Андреевне очень понравились солнечное побережье Адриатики с мягким средиземноморским климатом и южными культурами, старинная крепость и город-порт на берегу голубого моря. Несколько столетий Дубровник был центром богатой и независимой аристократической Дубровницкой республики. 1. Город вырос из поселения Рагуза, *основанного* ещё в 7 веке. Славянское название города происходит от слова Дубрава (дубовая роща). Дубровник торговал с многими странами и играл крупную роль в средиземноморской торговле. В 15 – 17 веках Дубровник был важнейшим культурным и научным центром на Балканах. 2. В 1806 году город *был оккупирован* Францией, которая в 1808 году упразднила республику.

3. В городе во время республики *построено* много роскошных зданий, шедевров венецианской готики, ренессанса и раннего барокко. 4. Вес город *построен* из камня, от мостовой на площадях и узких улицах до величественных дворцов. 5. Город *окружён* хорошо *сохранившимися*, совершенно *нетронутыми* стенами, из 10 – 15 веков.

Анна Андреевна обращается к мужу: Знаешь, Ваня, я всё ещё мечтаю о Дубровнике.

Яковлев: Мне город тоже очень понравился. Но я прошу тебя прочесть мне кое-что о Сплите. Мы скоро прибудем в этот порт.

Анна Андреевна: С удовольствием. Вот что здесь говорить. Сплит – второй по величине морской порт Югославии. Город-курорт раскинулся у подножия горы Марьян. Центр старой части города является исключительной мировой редкостью. 6. Он *воздвигнут* внутри и вокруг гигантских стен дворца римского императора Диоклетиана. 7. *Построенные* позднее здания, *опирающиеся* на стены дворца, частично *снесены*, так что многие части этого величественного дворца ныне *открыты* для публики. Интересны также дворцы в венецианской готике и средневековые церкви и башни. Прекрасны музеи и художественные картинные галереи. Среди них видное место занимает галерея Мештровича с многочисленными работами этого великого югославского скульптора.

...

У оквиру поменутог уџбеника извршен је избор текста, како смо навели, са тематиком 1. ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ ПРИЕЗЖАЮЩИХ В ЮГОСЛАВИЮ (ТАМОЖЕННЫЕ ФОРМАЛЬНОСТИ) и 2. НА ПАЛУБЕ ЮГОСЛАВСКОГО ТЕПЛОХОДА. Имајући у виду намену уџбеника, јасно је да су структура и садржај текста у складу са конкретном тематиком струке.

Наведени текст 1. је монолошког карактера те је сходно томе и са сложенијом синтаксом у односу на синтаксу дијалошког текста. Из наслова се види да он садржи потребне информације за туристе који долазе у Југославију. У оквиру тога се набрајају извесне царинске формалности (тамóженные формáльности) и упутства, којих страни туристи треба да се придржавају на царини приликом уласка у Југославију. Зато овај писани текст обилује партиципима (причáстия), тј. глаголским придевима и партиципским конструкцијама (причáстный оборóт), које смо назначили курзивом. На њих, као граматичку партију у руском језику треба обратити посебну пажњу у смислу избора, организације и систематизације граматичког материјала.

Већ у самом наслову ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ ПРИЕЗЖАЮЩИХ В ЮГОСЛАВИЮ се појављује облик *приезжáющих*. Он припада групи радног глаголског придева садашњег времена (действительное причáстие настоящего врéмени). Међутим, у оквиру овог наслова он се јавља у функцији именице **приезжáющий** *sm*, **ая** *sf* дошљак, -иња, путник, -ица (Мадатова-Пољанец, 1973: стр. 864) по аналогiji са именицама

вѣрующий – верник, **завѣдующий** – управник, **служащий** – службеник, чиновник итд. Као и остали радни глаголски придеви садашњег времена има придевску промену, те се у оквиру наслова налази у генитиву множине (*приезжающих*). На српски језик цео наслов преводимо: ИНФОРМАЦИЈА ЗА ТУРИСТЕ, КОЈИ ДОЛАЗЕ У ЈУГОСЛАВИЈУ. Као и остале партиципске конструкције и ову преводимо атрибутивном зависном реченицом са везничком речју *који*.

Прва реченица из текста 1. садржи два глаголска придева:

1.Экземпляр декларации, *подписанный служащим* таможни, турист должен сохранить до выезда из Югославии.

- *подписанный* – је дуги облик трпног глаголског придева прошлог времена (страдательное причастие прошедшего времени), док је

- *служащий*, како смо то већ навели, радни глаголски придев садашњег времена у функцији именице са значењем *службеник, чиновник*.

Превод ове реченице са партиципском конструкцијом и партиципом у функцији именице је:

1. Примерак декларације, *коју је потписао* царински *службеник*, туриста треба да сачува до изласка из Југославије.

Другу реченицу са назначеним глаголским придевом из текста 1.:

2.Несоблюдение *вышеуказанных* правил считается таможенным нарушением.

преводимо:

2.Кршење *горенаведенных* правила се сматра царинским прекршајем.

Дуги облик трпног глаголског придева прошлог времена *вышеуказанных* уз именицу *правил* је у атрибутивној функцији и у облику генитива множине, како у руском, тако и у српском језику.

Трећа реченица из текста 1. гласи:

3. Иностранный турист может вывезти из Югославии беспошлинно сувениры и другие предметы при условии, что он купил их в Югославии на *ввезённую* им иностранную валюту.

Дуги облик трпног глаголског придева прошлог времена (*ввезённую*) је део партиципске конструкције, те реченицу у целости преводимо на српски језик уз коришћење атрибутивне зависне реченице са везничком речју *коју*:

3. Страни туриста може да изнесе из Југославије без плаћања царине сувенире и друге предмете под условом да их је купио за валуту, *коју је унео*.

Ако анализирамо 4. реченицу из текста 1., видимо да она садржи 2 трпна глаголска придева прошлог времена дугог облика:

4. Предметы, *купленные* в специальных магазинах, *предназначенных* для продажи товаров иностранным туристам, можно отправить по почте.

И у овом случају нам атрибутивне зависне реченице омогућавају коректан превод на српски језик:

4. Предмети, *који су купљени* у специјалним радњама, *које су намењене* за продају робе страним туристима, се могу послати поштом.

Пета реченица из текста 1. гласи:

5. При желании туриста отправка *купленных* товаров производится магазином. ...

Превод на српски језик је:

5. Уколико туриста жели, *купљену* робу (или: *робу коју је купио*) може да отпреми и продавница.

И у овом случају се појављује трпни глаголски придев прошлог времена (*купленных*) у конгруенцији са именицом (товаров) у облику генитива множине. Превод на српски језик овог облика је или у виду конгруиране синтагме у атрибутивној функцији у акузативу једине (*купљену робу*), или је у виду атрибутивне зависне реченице са везничком речју *коју* (*робу коју је купио*).

Изабрани текст 2. НА ПАЛУБЕ ЈУГОСЛАВСКОГ ТЕРМОХОДА је такође у координацији са тематиком туризмолшке струке. Текст је претежно монолошког карактера иако у својој структури садржи и кратак дијалог, који нас упућује да су у питању два лица. Дијалог заправо дели монолошки текст на два дела. Пре њега је монолошки део текста у виду сећања-описивања града Дубровника од стране Ане Андрејевне. После дијалога је део монолошког текста са истом карактеристиком описивања, јер је заснован на читању Ане Андрејевне из књиге-водича о граду Сплиту. Текст је такође сложене синтаксичке структуре и доминантан је граматички аспект глаголских придева као и партиципских конструкција. Како он није обрађен после наведених текстова у уџбенику у виду посебне граматичке партије, ми ћемо у оквиру наше анализе опет обратити пажњу на тај граматички аспект. Све реченице које садрже поменути граматичку појаву смо као и у претходном тексту означили арапским бројевима, док су глаголски придеви означени курзивом.

Прва реченица из текста 2. је:

1. Город вырос из поселения Рагуза, *основанного* ещё в 7 веке.

Дуги облик трпног глаголског придева прошлог времена у генитиву једине (*осно́ванногo*) преводимо уз помоћ атрибутивне зависне реченице:

1. Град је настао из насеобине Рагузе, *која је основана* још у 7 веку.

Друга реченица из текста 2. је:

2. В 1806 году город *был оккупирован* Францией, которая в 1808 году упразднила республику.

У овој реченици се појављује кратак облик трпног глаголског придева прошлог времена (*оккупирован*). Као кратак партицип има род (*m*), не мења се по падежима, има предикативну функцију и превод на српски језик гласи:

2. Град *је* 1806 године *био окупиран* од стране Француске, која је 1808 године укинула републику.

У оквиру 3. реченице текста 2. се такође налази кратак облик трпног глаголског придева прошлог времена (*постро́ено*).

3. В городе во время республики *постро́ено* много роскошных зданий, шедевров венецианской готики, ренессанса и раннего барокко.

Као кратак облик партиципа је у реченици у предикативној функцији, те превод на српски језик гласи:

3. У граду *је* за време републике *изграђено* много раскошних зграда, ремек-дела венецијанске готике, ренесансе и раног барока.

Кратак облик трпног глаголског придева прошлог времена (*постро́ен*) у предикативној функцији део је и реченице 4. текста 2.:

4. Вес город *постро́ен* из камня, от мостовой на площадях и узких улицах до величественных дворцов.

Превод на српски језик је:

4. Цео град *је изграђен* од камена, од калдрме на трговима и уских улица до величанствених двораца.

Реченица 5. текста 2. садржи три глаголска придева:

5. Город *окружён* хорошо *сохрани́вшимися*, совершенно *нетро́нутыми* стенами, из 10 – 15 веков.

- *окружён* - кратак облик трпног глаголског придева прошлог времена мушког рода једине у предикативној функцији,

- *сохрани́вшимися* - радни глаголски придев прошлог времена (действительное прича́стие прошéдшего вре́мени) у облику инструментала множине у атрибутивној функцији,

- *нетрѡнутыми* - трпни глаголски придев прошлог времена са суфиксом -т- у облику инструментала множине у атрибутивној функцији.

Превод реченице 5. у целости гласи:

5. Град *је окружен* зидинама из 10-15 века, *које су добро очуване* и апсолутно *нетакнуте*.

У 6. реченици текста 2. се налази кратки облик трпног глаголског придева прошлог времена са суфиксом -т-, мушки род једнине, у предикативној функцији:

6. Он *воздвигнут* *внутри* и *вокруг* гигантских стен дворца римског императора Диоклетиана.

6. Он *је подигнут* (мисли се на центар старог дела града) у унутрашњем делу и око гигантских зидина дворца римског императора Диоклецијана.

У 7. реченици текста 2. су чак присутна четири глаголска придева:

7. *Пострѡнные* *позднее* здания, *опира́вшиеся* на стены дворца, *частично снесены́*, так что многие части этого величественного дворца ныне *откр́ты* для публики.

- *пострѡнные* - дуги облик трпног глаголског придева прошлог времена, номинатив множине, атрибутивна функција,

- *опира́вшиеся* - радни глаголски придев прошлог времена, номинатив множине, атрибутивна функција,

- *снесены́* - кратки облик трпног глаголског придева прошлог времена, множински облик, предикативна функција,

- *откр́ты* - кратки облик трпног глаголског придева прошлог времена са суфиксом -т-, множински облик, предикативна функција.

Превод реченице 7. у целости је:

7. Зграде, *које су касније саграђене* и *које се ослањају* на зидине дворца, *делимично су срушене*, тако да су многи делови тог величанственог дворца данас *отворени* за публику.

Из ова два изабрана текста (1. и 2.) из наведеног уџбеника руског језика високошколске туризмoлошке струке пратили смо артикулацију граматичког аспекта у виду глаголских придева. Оваква граматика у примени јесте добрим делом заступљена у тексту у свом практичном примерном делу. Управо зато у овом уџбенику недостаје у виду кратких напомена граматичко објашњење конкретне граматичке појаве, или, пак, упућивање на граматике руског језика, које интерпретирају дату област (Маројевић,

1998: стр. 217 - 223; Маројевић, 2001, II том: стр. 47 - 53; Шелякин, 2003: стр. 174 - 179).

Могућност да текст може бити приоритетан у избору и организацији граматичког материјала запажамо и у уџбенику (Раичевић, 2005: стр: 45), те ћемо га приказати у виду примера 2):

ГОРОД-ГОСТИНИЦА

В 9 (девети) километрах јужнее от Будвы находится необычный городок – **Свети Стефан**. 1. Он *расположен* на маленьком близком от берега островке, *соединённом* с материком лишь песчанной косой. 2. Когда-то это был форпост, *защищавший* побережье от пиратских набегов. 3. Сегодняшнее поселение *построено* в XV веке. 4. Теперь же – на островке – после переселения его немногочисленных жителей в другие места, *создан* своего рода «город-отель», полностью *приспособленный* для проживания иностранных и отечественных туристов. 5. В нём *сохранены* стиль и обстановка средневековья, *сочетающиеся* с современными удобствами лучших гостиниц.

Городок сохранил свою физиономию: узкие улицы, каменные, с высокими арками, старинные часовни и небольшие площади.

6. Несмотря на то, ято средневековая романтика городка полностью *сохранена*, его дома *превращены* в комфортабельные апартаменты, рестораны, бары, кафе, различные магазины, которые обслуживают туристов. В старых живописных домах можно поместить около 300 (трёхсот) гостей.

И овај текст је као и претходна два монолошког карактера у виду описа града-хотела Светог Стефана. Текст се базира на тематици туризмолешке струке и у њему је такође доминантна граматичка партија са глаголским придевима. Како смо их појединачно означили курсивом у оквиру реченица са арапским бројевима, приступићемо њиховој анализи уз преводе на српски језик.

У првој реченици из текста се налазе два назначена глаголска придева:

1. Он *располо́жен* на маленьком близком от берега островке, *соединённом* с материком лишь песчанной косой.

- *располо́жен* - кратак облик трпног глаголског придева прошлог времена, мушки род једнине, предикативна функција,

- *соединённом* - дуги облик трпног глаголског придева прошлог времена, атрибутивна функција, локатив једнине;

Превод реченице на српски језик је:

1. Он је *смиштен* на маленом острвцу близу обале, *које је спојено* са острвом само пешчаном превлаком.

У 2. реченици из текста облик *защита́вшийся* је радни глаголски придев прошлог времена, номинатив једнине, мушки род, атрибутивна функција:

2. Когда-то это был форпост, *защитавшийся* побережье от пиратских набегов.

Превод на српски језик је:

2. Некада је то било утврђење, *које је штитило* обалу од пиратских насртаја.

У 3. реченици из текста налазимо:

3. Сегодняшнее поселение *постро́ено* в XV веке.

Означена реч *постро́ено* представља кратки облик трпног глаголског придева прошлог времена, средњег је рода једнине и у предикативној функцији. Превод на српски језик гласи:

3. Данашња насебина *је изграђена* у XV веку.

У реченици 4. из текста се налазе два глаголска придева:

4. Теперь же – на островке – после переселения его немногочисленных жителей в другие места, *создан* своего рода «город-отель», полностью *приспособленный* для проживания иностранных и отечественных туристов.

- *создан* - кратки облик трпног глаголског придева прошлог времена, мушки род једнине, предикативна функција,

- *приспособленный* - дуги облик трпног глаголског придева прошлог времена, номинатив једнине, мушки род, атрибутивна функција;

Превод 4. реченице на српски језик у целисти гласи:

4. Сада *је* на острвцету, после пресељења његовог малобројног становништва у друга места, *изграђен* својеврсни «град-хотел», *који је* у потпуности *прилагођен* за боравак страних и домаћих туриста.

Реченица 5. из текста такође има два глаголска придева:

5. В нём *сохранены́* стиль и обстановка средневековья, *сочета́ющиеся* с современными удобствами лучших гостиниц.

- *сохранены́* - кратак облик трпног глаголског придева прошлог времена, множински облик, предикативна функција,

- *сочета́ющиеся* - радни глаголски придев садашњег времена повратни, номинатив множине, атрибутивна функција;

Превод на српски језик 5. реченице гласи:

5. У њему су *сачувани* стил и амбијент средњег века, *који су усклађени* са модерним комфором најбољих хотела.

Два глаголска придева чине и структуру 6. реченице из текста:

6. Несмотря на то, ято средневековая романтика городка полностью *сохраненá*, его дома *превращены́* в комфортабельные апартаменты, рестораны, бары, кафе, различные магазины, которые обслуживают туристов.

- *сохраненá* - кратак облик трпног глаголског придева прошлог времена, женски род једнине, предикативна функција,

- *превращены́*- кратак облик трпног глаголског придева прошлог времена, множински облик, предикативна функција.

Превод 6. реченице на српски језик је:

6. Без обзира на то, што *је* средњевековна романтика градића у потпуности *сачувана*, његове куће *су претворене* у комфорне апартмане, ресторане, барове, кафиће, различите радње, које су на услузи гостима.

Иако овај текст обилује глаголским придевима, иза њега у уџбенику нема објашњења о овој граматичкој партији.

О партиципима уопште и партиципу презента актива постоји објашњење на страни 116 наведеног уџбеника. Издвојену граматичку партију чини неколико примера са партиципима презента актива, начин њихове творбе, као и језичко вежбање за њихово утврђивање.

На исти начин је на страни 135 истог уџбеника приказан и партицип перфекта актива, као и партицип перфекта пасива на страни 149.

Сматрамо, да је случајеве високе примерности одређене граматичке појаве из текста са конкретном тематиком потребно повезати са теоријским објашњењем за ту појаву, који иза текста следи. При том би накнадна језичка вежбања за конкретну граматичку материју учинила граматички аспект целовитијим. Самим тим, след у организацији и реализацији методолошких поступака текст - тематика - граматика био би систематичнији, усклађенији и сврсисходнији.

Са текстом туризмолошке струке као приоритетом у избору и организацији граматичког материјала срећемо се и у уџбенику (Михајловић, 2009: стр. 170) у виду примера 3):

ДЕЛОВОЙ ТУРИЗМ

Деловой туризм – один из самых прибыльных и перспективных видов туризма на сегодняшний день. По данным ВТО, общее число деловых поездок оценивается почти в 600 миллионов долларов в год. По прогнозам специалистов, эта цифра будет расти.

О том, что представляет собой деловой туризм, насколько он популярен в России и каковы его особенности в нашей стране, мы беседуем с менеджером фирмы «Капитал», Александром Гладких.

Интервью I

- *Расскажите, пожалуйста, поподробнее, что включает в себя бизнес-туризм?*
- Понятие «деловой туризм» возникло в США более ста лет назад, в Европе – в середине прошлого века. В России это направление начало разрабатываться в 1990-е годы, в связи с развитием международных экономических отношений и благодаря росту деловых контактов. Для обозначения понятия «бизнес -туризм» специалисты используют термин MICE. M - meetings (встречи), I – incentives (инсентив-мероприятия), C – conventions (конференции), E – exhibitions (выставки).
- *С выставками и конференциями понятно. А что такое инсентив- туризм?*
- Инсентив-туризм включает в себя поездки отдельной командой на отдых, проведение встреч «без галстуков», совмещённых с презентацией каких-либо товаров или услуг. Кроме того, в инсентив-туризм входят поощрительные поездки для лучших сотрудников компании. Это отличный способ повышения мотивации работников фирмы!
- *Что предлагают туристические фирмы, специализирующиеся на деловом туризме, своим клиентам?*
- Турфирмы предлагают клиентам как отдельные услуги, так и комплексные пакеты. В стандартный пакет входят визовая поддержка, трансфер, бронирование мест в гостиницах, организация ресторанного обслуживания, аренда конференц-залов, подготовка фуршетов, предоставление услуг синхронных переводчиков. Кроме того, по желанию клиента, в пакет можно включить развлечения, экскурсии. Конечно, главное требование к турфирме – это обслуживание клиентов по высшему классу. Благодаря этому фирма получает постоянных клиентов, которые заключают с ней долгосрочные контракты на обслуживание.

У случају примера 3) се поклапа да наведени наслов текста одговара називу и тематици читавог једног поглавља (раздел 10) у уџбенику - ДЕЛОВОЙ ТУРИЗМ. Из самог назива је јасно да тематика припада области ПОСЛОВНОГ ТУРИЗМА, или како посленици у туризму, како у руском, тако и у српском језику то називају неадекватном синтагмом бизнесс-туризм/бизнис-туризам. Као један од облика селективног туризма, ДЕЛОВОЙ ТУРИЗМ/ПОСЛОВНИ ТУРИЗАМ има своје место у својеврсној класификацији туризма као привредне гране.

Овакав текст туризмолошке струке је у уџбенику подељен у два дела. У првом делу се објашњава сам појам пословног туризма, док је други део текста дат и виду интервјуа на тему пословног туризма. Сама врста текста (интервју) је базирана на питањима и одговорима, што је у корелацији са основном наменом поменутог уџбеника руског језика високошколске туризмолошке струке – развијање комуникативне компетенције студената. Дијалог, као најподеснија форма у формирању говорних умења полазника и овде има значајну улогу.

Структурисање питања у оквиру руског језика струке, као и давање на њих одговора, суштина су продуктивног поимања језика, као својеврсног креативног чина. Артикулисањем граматичког аспекта руског језика кроз партију упитних реченица (вопросительные предложения) у окриљу текста и тематике туризмолошке струке се и остварује активни методолошки приступ прихватања језика. Због тога и наводимо граматички део, који се налази одмах после наведеног текста у уџбенику.

ГРАММАТИКА

ВОПРОСИТЕЛЬНЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ

Для выражения вопроса в русском языке употребляются вопросительные местоимения и наречия: *кто, что, какой, чей, как, почему, с каких пор, который, где* и т.д. Например: Кто из вас был в театре? Чей это путеводитель? Какой сегодня день? Где вы были? Почему вы не были на занятиях? Как она отвечала? Какой час?

Вопросительные предложения в русском языке оформляются и вопросительными частицами *ли, разве* и *неужели*. Например: Готов ли ты к экзамену? Да, я готов. или: Нет, я ещё не готов. Правильно ли он ответил? Да, правильно. или: Нет, неправильно. Разве вы не знаете этого? Разве она не была в Белграде? Неужели вы согласитесь? Неужели вы не поедете с нами?

Вопросительными предложениями с частицами *разве* и *неужели*, кроме вопроса, выражается ещё и недоверие, сомнение и удивление.

В русском языке вопрос может выражаться и только вопросительной интонацией. Такие вопросительные предложения отличаются от утвердительных особой интонацией. Слово, на которое надо получить ответ, произносится с более высоким тоном и с большей силой. Например: Ты читал эту книгу? Ты читал *эту* книгу? Ты читал *эту* книгу? Ответы на них: Да, читал. Да, *эту*. Да, *я*.

Русские вопросительные предложения без вопросительных слов на сербский язык обычно переводим с употреблением вопросительных слов. Сравните: Вы читали эту книгу? – Да ли сте (Жесте ли) читали ову књигу? У вас есть словарь? – Имате ли (Да ли имате) речник?

В русском языке вопрос в форме отрицательного предложения служит выражением просьбы, напр.: Извините, вы не скажете, где здесь поблизости почта? У вас нет сегодняшней газеты?

У овом граматичком материјалу се осим начина конструисања упитних реченица у руском језику дају и кратки примери њихове употребе. Специфичан приступ њиховој практичној примени даје и наредно вежбање у уџбенику:

У П Р А Ж Н Е Н И Е

1. Переделайте предыдущее интервью, используя новые вопросы, т.е. новые вопросительные предложения.

Трансформацијом текста интервјуа у питања различитог типа са конкретним одговорима на њих се производи жива и динамична дијалошка материја на полигону

туризмолешке струке. Практична страна овог вежбања уз коришћење упутстава, тј. модела упитних реченица из приказаног граматичког дела, може да изгледа овако:

Интервју I

- **Когдá** *возникло понятие «деловой туризм» в США, а когдá в Европе?*
- Понятие «деловой туризм» возникло в США более ста лет назад, а в Европе – в середине прошлого века.
- **В какúе** *годы в России начало разрабатываться это направление?*
- В России это направление начало разрабатываться в 1990-е годы.
- **В связи с чем и благодаря чему** *начало разрабатываться это направление в России?*
- В связи с развитием международных экономических отношений и благодаря росту деловых контактов начало разрабатываться это направление в России.
- **Какóй термин** *используют специалисты для обозначения понятия «бизнес-туризм»?*
- Для обозначения понятия «бизнес-туризм» специалисты используют термин MICE. M - meetings (встречи), I – incentives (инсентив-мероприятия), C – conventions (конференции), E – exhibitions (выставки).
- **Расскажите, пожалуйста, поподробнее, что** *включает в себя понятие инсентив-туризм?*
- Понятие инсентив-туризм включает в себя поездки отдельной командой на отдых, проведение встреч «без галстуков», совмещённых с презентацией каких-либо товаров или услуг.
- **Кроме того, что** *ещё входит в понятие инсентив-туризм?*
- Кроме того, в инсентив-туризм входят поощрительные поездки для лучших сотрудников компании. Это отличный способ повышения мотивации работников фирмы!
- **Какие услуги и какие пакеты** *предлагают своим клиентам турфирмы, специализирующиеся на деловом туризме?*
- Турфирмы, специализирующиеся на деловом туризме предлагают своим клиентам отдельные услуги и комплексные пакеты.
- **Что** *входит в стандартный пакет?*
- В стандартный пакет входят визовая поддержка, трансфер, бронирование мест в гостиницах, организация ресторάνного обслуживания, аренда конференц-залов, подготовка фуршетов, предоставление услуг синхронных переводчиков.
- **Что** *можно ещё включить в пакет, по желанию клиента?*
- По желанию клиента, в пакет можно ещё включить развлечения, экскурсии.
- **В чём** *состоит главное требование к турфирме?*
- Главное требование к турфирме состоит в обслуживании клиентов по высшему классу. Благодаря этому фирма получает постоянных клиентов, которые заключают с ней долгосрочные контракты на обслуживание.

У овом поглављу смо преко три примера из уџбеника руског језика високошколске туризмолешке струке покушали да прикажемо могућност утицаја

текста поменуте струке и конкретне тематике на избор и организацију граматичког материјала. Практични аспект граматике, тј. њена примена део су реверзибилног процеса усвајања језика. На тај начин и граматика руског језика поприма карактеристику струке, те се може назвати *граматиком струке*. Друкчије речено, она представља *практичну граматiku* или *граматiku у примени* као иманентни део граматике руског језика у општем смислу.

4.3. ТЕМАТИКА ТУРИЗМОЛОШКЕ СТРУКЕ КАО ПРИОРИТЕТ У ИЗБОРУ И ОРГАНИЗАЦИЈИ ГРАМАТИЧКОГ МАТЕРИЈАЛА РУСКОГ ЈЕЗИКА

У оквиру овог поглавља пратићемо смер деловања тематике и текста поменуте струке на артикулацију граматичког материјала руског језика. Како бисмо указали на тематiku као главни оријентир у овом поступку, послужиће нам уџбеници руског језика високошколске туризмoлошке струке.

1) Као први пример узећемо тематiku ПУТИ СООБЩЕНИЯ из уџбеника (Станојевић, Николић, Маројевић, 1979: стр. 83). И како смо то већ у ранијим разматрањима помињали, област саобраћаја у ужем смислу припада области туризма у ширем смислу, те је и она, између осталих, један од облика селективног туризма.

Оваквом исказу у прилог иде и сам назив предмета, који се изучава на Високој школи за туризам - *Саобраћај у туризму*, као посебна научна дисциплина. Стога је оваква тематика интересантна и са аспекта руског језика, те представља посебна поглавља у уџбеницима руског језика туризмoлошке струке.

Тематика ПУТИ СООБЩЕНИЯ, као посебна област је структурисана неколиким текстовима из поменутог уџбеника, које овде у целости преносимо:

1. ВОЗДУШНОЕ СООБЩЕНИЕ

Югославское авиатранспортное предприятие ЮАТ *имеет* регулярные и специальные рейсы для перевозки пассажиров, товаров и почтовых отправлений, как во внутреннем, так и в международном

транспорте. * Рейсы *совершаются* современными турбовинтовыми самолётами. В то же время ЮАТ является генеральным представителем пятидесяти трёх иностранных компаний.

Белград с Москвой *связывают* три раза в неделю самолёты ЮАТ и три раза в неделю самолёты Аэрофлота.

В международном сообщении ЮАТ *имеет* постоянные линии с большинством европейских городов, через аэропорты в Белграде, Загребе, Любляне, Сплите, Дубровнике и Титограде. ЮАТ *предоставляет* туристам возможность быстро и удобно прибыть в место назначения.

«Адриа-Авиапромет», как и многие иностранные авиакомпании, *совершает* со своими современными самолётами чартер-полёты для перевозки групп туристов во многие туристские центры в Югославии.

**Билеты на самолёт *можно купить* заблаговременно за несколько месяцев вперёд, вернее на весь период летнего и зимнего расписания полётов.

Перевозку пассажиров от центра города до аэропорта и обратно *обеспечивают* авиатранспортные агенства своими комфортабельными автобусами.

2. ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОЕ СООБЩЕНИЕ

Международные экспрессы *связывают* круглый год, или только в течение туристского сезона, главные города Европы с югославскими городами и туристскими центрами. В летние месяцы многие международные поезда *имеют* вагоны прямого сообщения до важнейших турбаз на Адриатике и по стране. ***В большинстве поездов *имеются* спальные вагоны.

***В международном экспрессном поезде «Паннония-экспресс», который ежедневно *курсирует* на линии Варшава-Белград-София, *имеется* прямой спальный вагон Москва – Белград.

3. АВТОМОБИЛЬНОЕ СООБЩЕНИЕ

*Благодаря хорошим шоссе и автодорогам в Югославии широко *развит* современный автобусный транспорт для перевозки туристов. Это очень удобный и быстрый способ передвижения. В стране почти через каждую деревню *проходит* какая-нибудь автобусная линия. Число пассажиров в автобусном транспорте даже немного *превышает* число пассажиров в железнодорожном транспорте. Многие автобусные линии *связывают* все населенные пункты на берегу моря между собой, а также и с другими краями страны. Во время сезона между крупными городами страны и турбазами на морском берегу *курсируют* специальные автобусы. *Таким образом все более значительные места на Адриатической магистрали *связаны* автобусными линиями с крупными городами.

Кроме того, югославские автобусные предприятия *совершают* регулярные и сезонные рейсы.

Бюро путешествий и другие организации в Югославии (Автотехна, Компас, Инекс, Путник) *предлагают* туристам прокат всех типов машин с услугами шофёра или без этих услуг, с гидами или без гидов, на весьма выгодных условиях.

4. ПАРОХОДНОЕ СООБЩЕНИЕ И ПАРОМЫ

Теплоходы и пароходы «Ядролинии» *курсируют* между Венецией, Триестом, Пиреем и другими портами вдоль адриатического побережья. Ежедневно * *совершаются* рейсы, которые *связывают*

важные туристские пункты на югославском побережье. Суда каботажного плавания *связывают* материк с островами и заходят почти во все небольшие места отдыха. Во время туристского сезона число рейсов *увеличивается*.

«Ядролиния» *устраивает* также круизы вдоль югославского побережья и по Средиземному морю.

Итальянский и югославский берега *связывают* и паромы: югославские паромы «Либурния» и «Свети Стефан» и два итальянских парома.

*Из больших адриатических портов как: Риека, Задар, Шибеник, Сплит, Дубровник, Котор и Бар автомашины *транспортируются* на пассажирских теплоходах.

В разгаре сезона туристов и автомашины *первозят* на острова небольшие паромы.

Наведени текстови са насловима: 1.ВОЗДУШНОЕ СООБЩЕНИЕ, 2.ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОЕ СООБЩЕНИЕ, 3.АВТОМОБИЛЬНОЕ СООБЩЕНИЕ и 4.ПАРОХОДНОЕ СООБЩЕНИЕ И ПАРОМЫ су усклађени са тематиком ПУТИ СООБЩЕНИЯ. Монолошког су карактера и обједињени заједничком језичком интенцијом у смислу набрајања и објашњавања различитих могућности превоза путника/туриста у некадашњој Југославији. У општем тематском представљању ПУТИ СООБЩЕНИЯ/САОБРАЋАЈНИ ПУТЕВИ, сваки текст појединачно има своју специфику, која је назначена у наслову. Тако се упознајемо са четири врсте САОБРАЋАЈНОГ ПРЕВОЗА: ВАЗДУШНИМ, ЖЕЛЕЗНИЧКИМ, СУВОЗЕМНИМ/АУТОПРЕВОЗ и МОРСКИМ/БРОДОВИ И ТРАЈЕКТИ. Сва четири текста су обједињена и граматичким аспектом у виду индикатива и у временској релацији садашњег времена (настоящее время). Спорадично се појављују пасивне реченице (трпно стање) и безличне реченице. Карактеристично је и то, да се презент исказује само 3. лицем једнине и множине. Иако смо означили у тексту облике презента курзивом, покушаћемо да их објединимо, узимајући примере из наведених текстова (1., 2., 3. и 4.) и на тај начин систематизујемо у конкретне облике:

Издвојићемо из текста 1. реченице са предикатом у презенту и означити их азбучним словима, као што следи:

1.а) Югославское авиатранспортное предприятие ЮАТ *имеет* регулярные и специальные рейсы для перевозки пассажиров...

1.б) В то же время ЮАТ *является* генеральным представителем пятидесяти трёх иностранных компаний.

1.в) Белград с Москвой *связывают* три раза в неделю самолёты ЮАТ и три раза в неделю самолёты Аэрофлота.

1.г) В международном сообщении ЮАТ *имеет* постоянные линии с большинством европейских городов ...

1.д) ЮАТ *предоставляет* туристам возможность быстро и удобно прибыть в место назначения.

1.е) «Адриа-Авиапромет», как и многие иностранные авиакомпании, *совершает* со своими современными самолётами чартер-полёты ...

1.ж) Перевозку пассажиров от центра города до аэропорта и обратно *обеспечивают* авиатранспортные агентства своими комфортабельными автобусами.

Конкретну систематизацију употребе предиката у садашњем времену у реченицама текста 1. можемо приказати и овако:

садашње време/настоящее время

3. лице једнине

3. лице множине

1.а) ЮАТ *имеет*

1.в) самолёты *связывают*

1.б) ЮАТ *является*

1.ж) агентства *обеспечивают*

1.г) ЮАТ *имеет*

1.д) ЮАТ *предоставляет*

1.е) «Адриа-Авиапромет» *совершает*

Из оваквог прегледа је јасно да се цео текст претежно базира на употреби предиката у 3. лицу презента једнине и у мањем обиму у 3. лицу презента множине.

Међутим, у реченици из текста 1., означено једном звездицом :

- *Рейсы *совершаются* современными турбовиновыми самолётами. -

глагол *совершаются* је предикат пасивне реченице такође у презенту и изражен је повратним глаголом у 3. лицу множине, док је вршилац радње изражен инструменталом без предлога. Иначе, 1. и 2. лице глагола *совершаться* и његовог парњака свршеног вида *совершиться* се у руском језику не употребљава.

Реченица из текста 1., означена двама звездицама:

- **Билеты на самолёты *можно купить* заблаговременно за несколько месяцев вперёд. -

је такође у временској релацији садашњег времена. Припада категорији безличних реченица са предикатом у инфинитиву.

Из текста 2. смо такође издвојили реченице са предикатом у презенту са ознакама а), б) и в):

2. а) Международные экспрессы *связывают* круглый год, или только в течение туристского сезона, главные города Европы с югославскими городами и туристскими центрами.

2. б) В летние месяцы многие международные поезда *имеют* вагоны прямого сообщения до важнейших турбаз на Адриатике и по стране.

2.в) В международном экспрессном поезде «Паннония-экспресс», который ежедневно *курсирует* на линии Варшава-Белград-София, *имеется* прямой спальный вагон Москва – Белград.

садашње време/настоящее время

3. лице једине

3. лице множине

2.в) «Паннония-экспресс» *курсирует*

2.а) экспрессы *связывают*

2.б) поезды *имеют*

Таблица указује да су у тексту 2. предикати у презенту: један у 3. лицу једине и два у 3. лицу множине.

У реченици из текста 2. са три звездице:

- ***В большинстве поездов *имеются* спальные вагоны. -

означен глагол је у 3. лицу множине презента и исказује постојање спаваћих кола.

Сличан случај је и са глаголом из дела реченице 2.в):

- *** ... *имеется* прямой спальный вагон Москва – Белград. -

где је обележен глагол у 3. лицу једине презента и исказује постојање директних спаваћих кола Москва-Београд. Обе реченице су и у руском и у српском језику личне реченице.

Да је презентом као временском категоријом обједињен и текст 3., указују нам издвојене и означене реченице из текста:

3.а) В стране почти через каждую деревню *проходит* какая-нибудь автобусная линия.

3.б) Число пассажиров в автобусном транспорте даже немного *превышает* число пассажиров в железнодорожном транспорте.

3.в) Многие автобусные линии *связывают* все населенные пункты на берегу моря между собой...

3.г) Во время сезона между крупными городами страны и турбазами на морском берегу *курсируют* специальные автобусы.

3.д) Кроме того, югославские автобусные предприятия *совершают* регулярные и сезонные рейсы.

3.е) Бюро путешествий и другие организации в Югославии (Автотехна, Компас, Инекс, Путник) *предлагают* туристам прокат всех типов машин с услугами шофёра или без этих услуг ...

садашње време/настоящее время

3. лице једине

3.а) автобусная линия *проходит*

3.б) число пассажиров *превышает*

3. лице множине

3. в) автобусные линии *связывают*

3. г) автобусы *курсируют*

3. д) предприятия *совершают*

3. е) организации *предлагают*

Из ове систематизације је јасно да првенство припада облицима предиката у презенту 3. лица множине, док је предикат у презенту 3. лица једине заступљен само у два случаја.

Реченица из текста 3. означена једном звездicom:

- *Благодаря хорошим шоссе и автодорогам в Югославии широко **развит** современный автобусный транспорт для перевозки туристов. -

садржи предикат пасивне реченице такође у презенту, изражен кратким обликом трпног глаголског придева прошлог времена **развит** (мушки род, једнина).

У реченици из текста 3. са једном звездicom:

- *Таким образом все более значительные места на Адриатической магистрали **связаны** автобусными линиями с крупными городами. -

се такође појављује предикат пасивне реченице у презенту, изражен кратким обликом трпног глаголског придева прошлог времена **связаны** (множина).

Текст 4. је такође структурисан реченицама у презенту:

4.а) Теплоходы и пароходы «Ядролинии» *курсируют* между Венецией, Триестом, Пиреем и другими портами вдоль адриатического побережья.

4.б) Ежедневно ***совершаются** рейсы, которые *связывают* важные туристские пункты на югославском побережье.

4.в) Суда каботажного плавания *связывают* материк с островами и заходят почти во все небольшие места отдыха.

4.г) Во время туристского сезона число рейсов *увеличивается*.

4.д) «Ядролиния» *устраивает* также круизы вдоль югославского побережья и по Средиземному морю.

4.е) Итальянский и югославский берега *связывают* паромы ...

4.ж) В разгаре сезона туристов и автомашины *перевозят* на острова небольшие паромы.

садашње време/настоящее время

3. лице једине

4. г) число рейсов *увеличивается*

4. д) «Ядролиния» *устраивает*

3. лице множине

4. а) теплоходы *курсируют*

4. б) рейсы *связывают*

4. в) суда *связывают*

4. е) паромы *связывают*

4. ж) автомашины *перевозят*

Ова таблица нам потврђује да су облици предиката у презенту 3. лица множине бројнији од облика предиката у презенту 3. лица једине.

У делу реченице 4.б) са једном звездicom:

- Ежедневно **совершаются* рейсы, ... -

се појављује означен повратни глагол у презенту, 3. лице множине, пасивна конструкција.

Реченица из текста 4. са једном звездicom је у презенту, како следи:

- *Из больших адриатических портов как: Риека, Задар, Шибеник, Сплит, Дубровник, Котор и Бар автомашины *транспортируются* на пассажирских теплоходах. -

те је означен предикат ове пасивне реченице изражен повратним глаголом 3. лица множине.

У овом конкретном примеру 1) из наведеног уџбеника смо пратили пут артикулације граматичког материјала руског језика од тематике преко текста туризмoлошке струке. Употреба презента у 3. лицу једине и множине чини специфику приказаних монолошких текстова типа набрајања и објашњавања различитих могућности превоза туриста. Поред ове, као главне граматичке теме, указали смо и на

пратећи граматички материјал у виду пасивних реченица (трпно стање) - (*), безличних реченица - (**), као и реченица са глаголом *иметься* - (***)).

2) Да се одређена граматичка појава може селектовати из конкретне тематике и текста туризмолошке струке, приказаћемо и примером 2) из уџбеника (Раичевић, 2005: стр. 17). Тематика читавог поглавља I носи назив Поездка, која се дели на Поездку по России и Поездку по Србији и Черногорији. Увидом у монолошке текстове комплексног поглавља, сазнајемо да нас ти текстови извештавају о Русији, Србији, Црној Гори. Такође дају основне податке о градовима: Москви, Санкт Петербургу, Београду, Сремским Карловцима, Котору.

У исто време смо запазили да се кроз ове текстове провлачи јединствена граматичка нит, као својеврсни граматички лајтмотив, али са различитим језичким пуњењем. Наредна табела нам пружа увид у конкретан граматички материјал у руском језику:

ТЕМАТИКА

ПОЕЗДКА

ПОЕЗДКА ПО РОССИИ

ПОЕЗДКА ПО СЕРБИИ И ЧЕРНОГОРИИ

ТЕКСТОВИ

ПОЕЗДКА ПО РОССИИ

О БЕЛГРАДЕ

реченице

а) Россия – страна со сказочно красивыми пейзажами, уникальными памятниками.

В МОСКВЕ

а) Москва – самый большой город и столица России.

б) Москва – крупнейший транспортный узел.

в) Москва – порт 5 морей (в ней 3 речных порта).

г) Москва – самый крупный узел воздушных сообщений России ...

д) Протяжённость линий московского метрополитена – 262 км.

е) Кремль и Красная площадь – архитектурный ансамбль, который создавался на протяжении веков.

ж) Живописность силуэта, богатство декора – характерные черты московского зодчества этой эпохи.

з) Красная площадь – свидетельница многих исторических событий в жизни русского народа.

САНКТ-ПЕТЕРБУРГ – ГОРОД НА НЕВЕ

а) Санкт-Петербург – город герой, город музеев, город зодчих ...

б) Санкт-Петербург – морской город.

в) Эмблема Санкт-Петербурга – Адмиралтейство.

г) Санкт-Петербург – второй крупнейший город России.

д) Санкт-Петербург (раньше Ленинград-1924-1991 г.) – большой культурный центр России.

е) Один из величайших художественных музеев мира – Эрмитаж.

ИЗ ИСТОРИИ РУССКОЙ АРХИТЕКТУРЫ

а) Шедевры древней архитектуры Суздаля – Кремль и собор Рождества Богородицы.

а) Белград – столица Сербии, административный и политический, культурный и университетский центр.

б) Парк, окружающий крепость Калемегдан – излюбленное место отдыха и прогулок белградцев.

ФАКТЫ О СЕРБИИ

а) Памятники сербско-византийской школы – с конца XIII века: Грачаница, Богородица Левишка...

б) И, наконец, памятники Моравской школы – с конца XIV века: Лазарица, Раваница, Любостиня, Каленич, Манасия.

в) Сербия – многонациональная страна.

КОТОРСКИЙ ЗАЛИВ

а) Котор – один из самых важных культурных и экономических центров Черногорского побережья.

СРЕМСКИ-КАРЛОВЦИ

а) Сремски-Карловци – прекрасное место на склонах Фрушка-горы, и на правом берегу Дуная, бывший культурный и политический центр Воеводины и Сербии со многими историческими и культурными памятниками.

Ову систематизацију чине извучене реченице из наведених монолошких текстова туризмолешке струке. Свака од њих се може посебно анализирати са различитих језичких аспеката, те су оне саме по себи различите реченице. Али у исто време су и по нечему сличне, на што нас упућује и ова табела. Све наведене реченице су сличне, готово исте граматичке структуре, те се може извести њихов јединствени модел, као својеврсни модел граматичке структуре. Уједно је приказана конструкција

карактеристична за руски језик. У том смислу ћемо издвојити из систематизације једну реченицу и на њој извршити потребну анализу:

Санкт-Петербург – город герой, город музей, город зодчих.

Реченица је у садашњем времену. Међутим, за означавање презента у оваквим реченицама у руском језику се по правилу не употребљава глагол копула **есть**. Како су и субјекат и предикат изражени именицом у номинативу, тако се и реченица дели на два дела. На место недостајућег глагола се ставља цртица (*тире*).

Ово објашњење се може применити на све реченице из систематизације. Међутим, ако и даље остајемо унутар руског граматичког система, примерну реченицу, као и остале тога типа можемо транспоновати у облик:

*Санкт-Петербург **является** городом героем, городом музеем, городом зодчих.*

Глагол **являться** се употребљава у улози сложеног именског предиката. Уз њега све именске речи, које су саставни део предиката стоје искључиво у инструменталу, те се неколико примера из претходне систематизације може представити и овако:

*Россия **является** страной со сказочно красивыми пейзажами, уникальными памятниками.*

*Белград **является** столицей Сербии, административным и политическим, культурным и университетским центром.*

*Живописность силуэта, богатство декора **являются** характерными чертами московского зодчества этой эпохи.*

*Котор **является** одним из самых важных культурных и экономических центров Черногорского побережья.*

Ову специфичну руску конструкцију у садашњем времену, било да је са цртицом или са глаголом **являться**, преводимо на српски језик варијантно на два начина:

*Санкт Петербург **је** град херој, град музеј, град неимара.*

или

*Санкт Петербург **представља** град херој, град музеј, град неимара.*

У првом случају је у српском преводу употребљен енклитички облик помоћног глагола **јесте – је**, презент 3. лице једнине. Како је субјекат у номинативу једнине, тако су и све именске речи, које су сасавни део предиката такође у номинативу, као у преводу.

У другом случају је у српском преводу употребљен облик **представља** – презент 3. лице једнине од глагола **представљати** уз кога стоји обекат у акузативу једнине.

Множински облик презента овог типа реченица у руском језику, можемо сагледати и кроз варијантни превод на српски језик:

Живописност сенки, богатство декора су карактеристичне црте московског градитељства те епохе.

или:

*Живописност сенки, богатство декора **представљају** карактеристичне црте московског градитељства те епохе.*

Како је у првој реченици субјекат у номинативу множине, тако су и уз енклитички облик презента 3. лица множине **су** помоћног глагола **јесу** употребљене именске речи у номинативу множине у виду саставног дела предиката.

У другој реченици је субјекат у номинативу множине у корелацији са множинским обликом предиката **представљају** - 3. лице презента уз кога стоји објекат у акузативу множине.

Како су све приказане реченице из примера 2) наведеног уџбеника, као својеврсне конструкције у руском језику веома фреквентне у текстовима туризмолошке струке, можда би у кратком граматичком осврту у новијим уџбеницима високошколске поменуте струке на њих требало обратити посебну пажњу. Такав граматички приказ постоји у уџбенику (Николић, Станојевић, 1978: стр. 20).

3) Као главни оријентир за формирање конкретног граматичког материјала може да нам послужи и тематика СТРАХОВАНИЕ из уџбеника (Михајловић, 2009: стр.108) у виду примера 3). Конкретна тематика је структурисана и конкретним текстовима туризмолошке струке. У овом примеру ћемо приказати један монолошки текст ВИДЫ СТРАХОВАНИЯ и четири дијалогска текста. Први текст је под називом ИНФОРМИРОВАНИЕ ОБ ОБЯЗАТЕЛЬНОМ МЕДИЦИНСКОМ СТРАХОВАНИИ, кога чине два дијалога и други текст се зове РАЗЪЯСНЕНИЕ УСЛОВИЙ СТРАХОВКИ ПРИ ПОКУПКЕ ЭКСТРИМ-ТУРА, који се такође састоји од два дијалога.

У првом тексту монолошког типа се, како сам наслов упућује, ради о разним врстама осигурања. Сходно томе се у тексту дају разне препоруке и савети о томе, шта све туриста може и треба да уради како би остварио различите врсте осигурања.

У првом дијалогу везано за информисање о медицинском осигурању разговор се води између референта за осигурање пољске туристичке агенције и клијента. Тема разговора је могућност и начин реализације осигурања ради добијања визе за туристе.

У другом дијалогу везано за медицинско осигурање разговор се обавља између референта за осигурање израелске туристичке фирме и клијента у смислу могућности добијања стандардног медицинског осигурања.

Први дијалог везано за тему о појашњењу услова осигурања при куповини екстремних тура се води између референта за осигурање египатске туристичке фирме и клијента. Дијалог се води у релацијама шта је неопходно, шта може, шта треба учинити за добијање потребног осигурања. Дају се и извесни савети везано за специјални програм осигурања.

Други дијалог на исту тему (појашњење услова ...) тече између референта за осигурање словачког туристичког предузећа и клијента. И у оквиру тог дијалога се дају савети око избора осигурања, као и временске могућности његове реализације.

Навешћемо и конкретне текстове:

ВИДЫ СТРАХОВАНИЯ

Самыми популярными у российских туристов видами страхования *можно назвать* стандартное медицинское страхование и страхование багажа. В последнее время всё чаще туристы покупают страховку от невыезда. Такая страховка актуальна для туристов из РФ и стран СНГ, так как часты случаи отказа в визе. А значит, и путёвка (которая, как правило, к моменту оформления визы уже оплачена) пропадает. Эта страховка работает и в случае госпитализации туриста или его несовершеннолетнего ребёнка до момента поездки, смерти близких, порчи имущества при пожаре или затоплении.

Ещё два вида страхования пользуются спросом у российских туристов – страхование багажа и страхование прерывания поездки.

Сейчас среди российских туристов стали популярны экстремальные виды спорта. И особенно – горные лыжи. Таким туристам *необходимо оформить* специальную страховку. Например, стандартный пакет страхования для зимних видов спорта включает такие опции, как «Горнолыжное снаряжение», «Прокат лыж», «Закрытие трасс», «Снегопад» и «Лыжный абонемент». Страховое возмещение по опции «Горнолыжное снаряжение» выплачивается в случае, если собственное или взятое напрокат снаряжение потеряны или украдены. «Прокат лыж» – покрывает расходы в случае, если клиент потерял или сломал собственное снаряжение и вынужден брать его напрокат на курорте. Опции «Закрытие трасс» и «Снегопад» предусматривают ситуации, когда трассы бывают закрыты по причине отсутствия снега или же, наоборот, катание невозможно из-за слишком большого количества снега. Ну, а в случае, если купленные при бронировании тура услуги – лыжные абонементы, прокат снаряжения, услуги инструктора или лыжной школы – не были использованы в полной мере, например, в случае травмы или болезни, турист *может получить* денежное возмещение по опции «Лыжный абонемент».

ДИАЛОГИ

ИНФОРМИРОВАНИЕ ОБ ОБЯЗАТЕЛЬНОМ МЕДИЦИНСКОМ СТРАХОВАНИИ

Первый разговор (менеджер по страхованию польской турфирмы и клиент)

- Здравствуйте, к вам можно?
- Да, конечно. Проходите.
- Спасибо. У меня возникла проблема. Мои друзья живут в Польше. Они прислали мне приглашение. Но оказалось, что я *не могу получить* визу без оформления страховки. Вы *можете* мне *помочь*?
- Да. Мы *можем оформить* для вас страховку. На какой срок вы едете?
- Всего на 5 дней! Я думал, мне не придется покупать страховой полис на такое короткое время.
- Не беспокойтесь. Вы *можете приобрести* самый дешёвый страховой полис. Он будет стоить всего 1 доллар в день.
- Так мало? А зачем же нужна такая страховка?
- Хотя взнос по страховке небольшой, страховая сумма составляет 35000 долларов. Эта сумма *сможет покрыть* медицинские услуги и транспортные расходы, связанные с наступлением страхового случая.
- Интересно. Значит, если я заболею, вы оплатите моё лечение?
- Совершенно верно. Но есть и исключения. В вашем страховом полисе перечислены случаи, которые не считаются страховыми.
- Понятно. А что я *должен сделать*, чтобы оформить полис?
- Сначала заполните, пожалуйста, эту анкету.

Второй разговор (менеджер по страхованию израильской турфирмы и клиент)

- Добрый день.
- Здравствуйте. Я *хотела бы оформить* страховку.
- Присаживайтесь, пожалуйста. Вы уже выбрали тур?
- Да, я уже была здесь вчера и выбрала лечебно-оздоровительный тур на Мёртвое море. Мне сказали, что сегодня я *должна у вас оформить* стандартную медицинскую страховку.
- Совершенно верно. По правилам вы *не можете получить* визу, не имея страховки. Вы едете одна?
- Нет, я еду с мамой и сыном.
- А сколько им лет?
- Маме 67 лет, а сыну – 14 лет.
- Хорошо. В таком случае, *могу предложить* вам и вашему сыну стандартную медицинскую страховку – она стоит недорого. А вот страховка вашей мамы будет стоить немного дороже.
- Почему?
- Дело в том, что в случае с пожилыми людьми действует так называемый повышающий коэффициент.
- Понятно, но эта страховка будет работать в любом случае? Мы *можем не беспокоиться* за её здоровье?

- В вашем страховом полисе указано, какие случаи считаются страховыми, а какие – нет. Но я *хочу обратить* ваше особое внимание на то, что если у вашей мамы во время отдыха случится обострение хронического заболевания – это не будет считаться страховым случаем.
- Спасибо. Мы будем иметь это в виду.

ДИАЛОГИ

РАЗЪЯСНЕНИЕ УСЛОВИЙ СТРАХОВКИ ПРИ ПОКУПКЕ ЭКСТРИМ-ТУРА

Первый разговор (менеджер по страхованию египетской турфирмы и клиент)

- Здравствуйте, я по поводу страховки.
- Здравствуйте. Проходите, пожалуйста.
- Спасибо. Я только что оплатил тур, и менеджер по туризму сказал, что мне *необходимо уточнить* условия моей страховки. Я еду в Египет, в Рас-Мохаммед.
- О, туда обычно ездят любители дайвинга.
- Да, я как раз еду туда на дайвинг-сафари.
- Тогда *советую* вам *обратить* внимание на специальную страховую программу. Она оплачивается отдельно и идёт в дополнение к обычной медицинской страховке. Эта программа называется “МЕД-Дайверс” и предназначена для любителей подводного плавания.
- А сколько она будет стоить, и какова будет сумма покрытия?
- Страховой взнос составит 10 долларов в день, а сумма покрытия – 50000 долларов. Кстати, медицинский центр в Рас-Мохаммеде, с которым мы заключили договор, специализируется на травмах, полученных во время дайвинга. Так что, если вы получите травму – вам окажут квалифицированную помощь в кратчайшие сроки.
- А что я *должен делать*, если мне понадобится медицинская помощь?
- Вы *должны позвонить* по номеру, указанному в вашем полисе, сообщить серию и номер договора страхования, свою фамилию и имя, срок действия страхования, контактный телефон и ваше местонахождение. Ну, и, конечно же, *необходимо дать* краткое описание проблемы и вид требуемой помощи.
- Но как я всё это запомню?
- Не волнуйтесь. В вашем полисе описаны все необходимые действия при наступлении страхового случая.

Второй разговор (менеджер по страхованию словацкой турфирмы и клиент)

- Итак, мы с вами выбрали подходящий тур. Теперь стоит подумать о страховке.
- А разве она не входит в стоимость тура?
- Да, конечно, входит. Но это – минимальная страховка и травмы, полученные во время занятий активными видами спорта, в ней не учитываются. А так как вы *собираетесь заниматься*

горнолыжным спортом, *советую выбрать* более серьёзную страховку. У нас есть страховой пакет, который так и называется – «Экстрим – Райдер».

- А что туда входит?
- Этот полис покроет все ваши расходы в случае получения любой травмы.
- Понятно. А если я столкнусь с кем-нибудь, мне придётся оплачивать лечение пострадавшего человека?
- Нет, этот полис включает в себя и страхование гражданской ответственности. Так что, если вы нанесёте кому-либо травму или материальный ущерб, вам не придётся ничего платить.
- Замечательно! Думаю, этот полис – то, что нужно!
- Кстати, к этому пакету прилагается бонус. Если вы потеряете или сломаете своё снаряжение, и вам придётся прибегнуть к услугам проката – вы получите страховое возмещение.
- О! Полыманные лыжи – как раз то, чего я боялся. Я не слишком хорошо умею кататься. Но теперь *могу не думать* об этом! А мы *можем оформить* страховку прямо сейчас?
- Конечно. Это не займёт много времени.

Како се у овим текстовима ради, што смо појединачно укратко анализирали, о различитим препорукама, саветима, могућностима, неопходностима у решавању питања осигурања, тако се на граматичком плану указала потреба да се те релације у руском језику подробније разјасне.

У текстовима се појављују речи **надо**, **должен**, **нужно**, **можно**, **необходимо**, као и глаголи **советовать**, **собираться**, **мочь**, **хотеть**. Иза ових речи и глагола се налазе облици инфинитива. Такве групе речи смо означили курзивом и у монолошком тексту, као и у дијалозима. Ради боље прегледности могу се спецификовати и на овај начин:

Т Е М А Т И К А

СТРАХОВАНИЕ

ТЕКСТ МОНОЛОШКИ	ТЕКСТОВИ	ДИЈАЛОШКИ
ВИДЫ СТРАХОВАНИЯ	ИНФОРМИРОВАНИЕ ОБ ОБЯЗАТЕЛЬНОМ МЕДИЦИНСКОМ СТРАХОВАНИИ	РАЗЪЯСНЕНИЕ УСЛОВИЙ СТРАХОВКИ ПРИ ПОКУПКЕ ЭКСТРИМ-ТУРА
<i>можно назвать</i>	1. дијалог: <i>не могу получи́ть</i>	1. дијалог: <i>необходимо уточни́ть</i>
<i>необходимо оформи́ть</i>	<i>можете помо́чь</i>	<i>советую обрати́ть</i>
<i>сможет получи́ть</i>	<i>можем оформи́ть</i>	<i>должен де́лать</i>
	<i>можете приобрести́</i>	<i>должны позвони́ть</i>
	<i>сможет покры́ть</i>	<i>необходимо да́ть</i>
	<i>должен сде́лать</i>	
	2. дијалог: <i>хотела бы оформи́ть</i>	2. дијалог: <i>собира́етесь занима́ться</i>
	<i>должна оформи́ть</i>	<i>советую вы́брать</i>
	<i>могу предложи́ть</i>	<i>могу не ду́мать</i>
	<i>можем не беспоко́иться</i>	<i>можем оформи́ть</i>
	<i>хочу обрати́ть</i>	

Очигледно је да ове селектоване групе речи имају фреквентну употребу у мањем обиму у монолошком тексту и у већем обиму у дијалошким текстовима. Зато се у уџбеничком граматичком делу, које чини везивно ткиво између ових текстова, између осталог граматичког материјала налази и кратак граматички осврт, како следи:

! Обратите внимание, после слов **на́до, ну́жно, необходи́мо, сле́дует, до́лжен, мо́жно**, а также после глаголов **хотéть, мочь, советовать, проси́ть, разреша́ть, собира́ться** может употребляться инфинитив НСВ и СВ. Инфинитив НСВ указывает на **повторяющееся действие**, а инфинитив СВ – на **единичное действие**.

С р а в н и т е:

НСВ	СВ
На́до ка́ждый день чита́ть по-ру́ски.	На́до прочита́ть эту статью́.

Из овог граматичког упутства је јасно да је потребно направити разлику између употребе инфинитива несвршених и свршених глагола. Реченице у целости из наведених текстова са истакнутим групама речи као и њихова систематизација указују, да су претежно у употреби инфинитиви свршених глагола, тј. инфинитиви са једнократним дејством. То је нарочито изражено у дијалошким текстовима, јер је њихова динамика у оквиру приказане тематике резултат антиципације могућности,

потребе и препоруке завршености радње, тј. њене једнократности (единичное дејствие): *можно назва́ть, необходимо оформи́ть, должен сде́лать, можете помо́чь, советую вы́брать* итд.

У оквиру наведених група речи у мањем обиму постоје и инфинитиви несвршених глагола, који указују на процесност радње, тј. њено трајање или понављање (повторяющееся дејствие). Погледати реченице у текстовима са групама речи: *можем не беспоко́иться, должен де́лать, могу не ду́мать*.

Поред граматичког упутства у уџбенику везано за граматичку област група речи са инфинитивом несвршених и свршених глагола, постоји и вежбање за утврђивање те партије, како следи:

5. Прочитайте предложения, вставив инфинитив НСВ или СВ. Объясните свой выбор.

1. Ва́ше предложéние интересно, его на́до (обсужда́ть - обсуди́ть). 2. Прошу́ вас за́втра (приходи́ть - прии́ти) на рабо́ту на полчаса́ ра́ньше. 3. Советую́ вам всегда́ (покупа́ть - купи́ть) кни́ги в этом магази́не. 4. Вам необходи́мо (гото́виться - подгото́виться) к сле́дующему уро́ку бо́лее серьёзно. 5. Вы мо́жете сейча́с (предлага́ть - предложи́ть) что-нибудь друго́е? 6. Мне хо́чется (продолжа́ть - продо́лжить) на́шу бесе́ду за́втра. 7. Разреши́те (благодари́ть - поблагодари́ть) вас за те́плый прие́м. 8. Вам сле́дует регуля́рно (посещáть - посети́ть) его ле́кции.

Сва три примера 1), 2) и 3) у овом поглављу јесу показатељ правца деловања тематике и текста туризмолошке струке на артикулацију конкретног граматичког материјала.

5. ЛИНГВИСТИЧКИ ОСНОВИ И НАУЧНИ СТИЛ КАО ФУНКЦИОНАЛНО-ЈЕЗИЧКА ВАРИЈАНТНОСТ САВРЕМЕНОГ РУСКОГ ЈЕЗИКА У ПРИМЕНИ НА КОНЦЕПТ УЏБЕНИКА РУСКОГ ЈЕЗИКА СТРУКЕ

5.1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Како се у овом нашем раду ради о руском језику, као страном језику, који се изучава на Високој школи за туризам, ваља напоменути да се он учи од настанка саме школе у континуитету, те да нема ни говора о некаквом његовом потискивању, минимизирању или, пак, истискивању. Напротив, реорганизацијом Високе туристичке школе, те подизањем образовног нивоа са две на три године, долази и до његовог разграновања, као и осталих страних језика. Наравно, то је све саображено укупном Наставном плану и програму саме школе, који заправо чине посебни наставни програми појединачних предмета, између осталог и руског језика. Према томе, можемо слободно рећи да се учењу руског језика обраћа све већа пажња у српској говорној и социокултурној средини. На тај начин, руски језик, као страни језик крчи пут и витално се одупире «свеопштој декаденцији хуманистичких наука, међу њима филологије, а у њој славистике» (Станковић, из предговора Буњак, 2010).

Шире посматрано, за учење руског језика су осим студената русистике и студената економско-туристичко-угоститељског смера веома заинтересовани сами туристи, пословни људи, ђаци, спортисти, политиколози, посленици уметности и културе, дипломате, космонаути, научници. Зато се као главни задатак поставља пред лингвисте, методичаре, ауторе уџбеника и рецензенте, да створе најрационалнију, најекономичнију и најефикаснију методику предавања (комплементарно наставних програма, концепата савремених уџбеника и других наставних средстава) за обуку различитих категорија и профила полазника који су заинтересовани за руски језик.

Као и увек, па и у садашњим временима, руска научна и техничка мисао је веома делотворна, а самим тим и призната у целом свету. Такође, улога руског језика, као једног од водећих језика међународне комуникације буди велико интересовање за савладавање руског научног језика, пре свега од стране научника и стручњака-

нефилолога. Па зато, како смо о томе већ писали, и постоји на Високој школи за туризам самостална наставна дисциплина (**страни Руски језик или Руски језик струке**) као посебан предмет са одређеним местом у укупном систему учења, са успостављеним циљевима и задацима. У том смислу питање формирања навика правилног и слободног владања руским језиком као страним на материјалу области струке остаје као једно од сложених, недовољно разрађених и противречних питања у оквирима свеобухватног комплекса методске проблематике.

Управо из тих разлога, у области реализације наставе руског језика као страног, постоји низ поставки или теза, о којима се и данас може дискутовати:

- Када почети специјализацију; да ли је корисна рана специјализација; да ли се језик може учити само на материјалу струке и да ли је то сврсисходно?

- Шта је важније у изучавању руског језика као страног у нефилолошкој учионици – речник или граматика; које место заузимају терминосистеми лексике; које су границе активне и пасивне граматике и речника?

- На каквим текстовима – општенаучним, научно-популарним или ужестручним – треба учити језик; како методолошки организовати материјал; какав систем вежбања понудити, како би се наставни процес учинио што рационалнијим и ефикаснијим?

- Какав треба да буде садржај усмене комуникације; о којим стручним темама студенти-нефилолози треба да знају да говоре, да воде конверзацију; који и какав материјал за то треба употребити?

Без аргументованих одговора на та питања је веома отежан приступ концепту савременог уџбеника и другим наставним средставима. За решевање тих питања је потребно и лингвистичко истраживање употребе писаног и усменог научног стила језика. Како претходна четири поглавља и јесу заснована на лингвистичким основама истраживања методолошких основа наставе и концепта савременог уџбеника руског језика струке високошколског туризмолошког профила, покушали смо у овом раду, да у једном делу одговоримо и на та питања.

Међутим, како би одговори били потпунији, лингвистичка база, као једна од главних потпора предмета изучавања нам сугерира и разматрање сврсисходности употребе научног стила руског језика. Такво даље анализирање актуелног материјала, а имајући у виду упоређивање са матерњим језиком полазника, је неопходна претпоставка за разраду још ефикаснијих метода предавања и концепта уџбеника руског језика. У оквирима лингвистичког аспекта, као главног фундамента нашег истраживања се рефлектују: «најсврсисходнији, најадекватнији, најефикаснији начини

избора, објашњења, упоређивања, разграничавања и обједињавања, коришћења чињеничног материјала, поступци, који одражавају законитости система руског језика и композиционе структуре говорних стилова, и то са позиција функционалног значаја као и упоредне типологије» (Костомаров, 1966: стр. 220-221). Управо из тих разлога питања описивања материјала научног језика и његове организације са аспекта комуникативне и функционално-стилске усмерености имају веома значајно место у лингвистичким и методолошким истраживањима, те и у примени на концепцију савременог уџбеника струке.

Сва истраживања, која су посвећена стилској диференцираности савременог руског језика се баве стилем научне прозе. Питање стила се разматра како на општем тако и на посебном плану. Одређују се врсте стила, предлажу се класификације, стилови се описују као извесна општост, или се истражују посебне карактеристике одређеног стила.

Још је Р. А. Будагов приметио да су се раније лингвисти више бавили научном терминологијом него научним стилем језика (Будагов, 1967: стр. 215). Међутим, у каснијим истраживањима лингвисте већ дуги низ година интересује и та проблематика.

Први специјални рад, који је посвећен језику науке је монографско истраживање (Ољшки, 1934). Каснији брзи развој научне литературе, потреба да се она брже преведе на различите језике, као и остали разлози су подстакли лингвисте да се активније баве питањима стила научног језика.

У другој половини прошлог века у оквиру описивања стилова су постојала истраживања која су се бавила питањима опште стилистике (Прашки лингвистички круг, 1967); описивањима специјално посвећеним научном језику, његовој општој карактеристици, жанровско-стилској диференцираности, истраживању његових посебних карактеристика итд.

Веома је важно напоменути описивања научног стила, која настају као резултат потребе методике наставе, у оквиру које већ дуже време преовладава усмереност ка функционалном стилском раслојавању књижевног језика, јер «... освоить приёмы и способы использования изучаемого языка... можно лишь, изучая объективные особенности стилей, прямо из специфики речевого общения не вытекающие» (Виноградов, Костомаров, 1967: стр. 8-9).

Без обзира на различите приступе и решења неких принципијелних питања у вези са стилском диференцијацијом језичких средстава, ауторе побројаних, а и непобројаних радова повезује заједничко усмерење ка стварању утемељене

функционалне стилистике, која подразумева чврсту повезаност лингвистичких чињеница са екстралингвистичким, са циљевима, задацима, условима и садржајем комуникације, са реалним језичким животом савременог друштва.

Захтеви функционалног приступа у описивању језика су били истакнути још у тезама Прашког лингвистичког круга, где се истицало, да лингвистичкој анализи треба приступити са аспекта функционалности, тј. са позиције у којој «... је *језик* систем средстава за изражавање и који служи одређеном циљу» (Прашки лингвистички круг, 1967: стр. 17).

Схватање језика као комплексног, вишеаспектног и вишеслојног система, који је непосредно повезан са условима друштвеног живота (као у 1.3.; 1.3.1.; 1.3.2.) је увек било карактеристично за руску лингвистичку традицију. Још је 70-их година 19. века А. А. Потепња вршио истраживања «Из записок по русској грамматици», у оквиру којих обраћа пажњу на природу речи и реченице, на *ф у н к ц и ј е ј е з и к а*, на његов развој и усавршавање. Слично схватање језика и његових функција се нашло и у радовима А. И. Бодуена де Куртенеа, Л. П. Јакубинског, В. В. Виноградова и др.

Стилско раслојавање језика и питања функционалне стилистике су постали и предмет расправе на страницама часописа «Вопросы языкознания» (Виноградов, 1955), где је такође преовладало мишљење, да су стилови различити типови функционисања, различите врсте друштвене употребе језика, који задовољавају различите аспекте живота и друштвене делатности. Они се међусобно разликују специфичним карактеристикама јер су одраз различите тематике и циљева изражавања, услова општења, садржаја и функција језика.

Комплексно питање представља и класификација одређених врста стилова. « У оквиру издвајања најважнијих друштвених функција језика, као што су *комуникација, саопштење и деловање*, из општег плана структуре језика се могу разграничити следећи стилови: разговорно-свакодневни, разговорно-пословни (функција комуникације); службено-документарни и научни (функција саопштавања); публицистички и уметничко-белетристички (функција деловања). Сви ти стилови, иако сваки са својим специфичностима, су у свом значајнијем делу комплементарни» (Виноградов, 1963: стр. 6).

Друга, пак, класификација језичких стилова подразумева сферу друштвене делатности и употребу језика. Полазећи од традиције чехословачке лингвистичке школе, коју потом развијају и совјетски лингвисти, стилови се деле на: публицистички, научни (научно-пословни), разговорни, уметнички (Будагов, 1965: стр. 13-16).

Научни стил, као комплексна категорија има традиционално и поткласификације, тј. подстилове као што су: специфично научни (академски), научно-популарни и научно-информативни, или научно-пословни (неки истраживачи издвајају и научно-фантастични подстил, што по нашем мишљењу није без основа, поготово у некој блиској будућој туристичко-космичкој реалности).

Руски научни језик се у својој примени у оквиру предавања у страниој учионици у теоријским описивањима дели на подврсте, које одражавају сферу научног знања или смер струке: научно-техничка подврста – физика, математика, геометрија, инжењерске науке итд.; научно-природна подврста - хемија, медицина, биологија и др., научно-друштвено/хуманистичка подврста – економија, туризам, право, социологија, историја уметности и др. Именовање подврста има закономерност и са лингвистичког аспекта, јер примењена језичка средства имају своју специфику. Управо се на тој основи и разликују многи уџбеници и наставна средства руског језика као страног одређене струке.

Аутори и рецензенти уџбеника руског језика туризмолошке струке и њему сродних уџбеника потврђују да текстови и вежбања, постављени на материјалу дисциплина/предмета (туризам, економија, социологија, историја уметности, право, пословна етика и комуницирање, пословање туристичких агенција, маркетинг у туризму, пословање хотелских предузећа и др.), који се изучавају на три године Високе туристичке школе припадају научно-друштвено/хуманистичкој подврсти.

Наставно-научна литература се одликује дидактичношћу (као у 2.1.). Она има мисију да образује, обучава и подучава, што налази одраза у презентовању и распоређивању материјала, у излагању и његовом конципирању. Њен циљ је *обучение*, те се она и ствара по законима метода наставног процеса (од простог ка сложеном, од познатог ка новом, као у 2.2.2. и 2.3.2.), одликује се дедуктивним начином излагања (као у 2.6.5.), мноштвом примера-илустрација.

У оквиру научног функционалног стила могу се издвојити врсте језичких исказа – описивање, наратија, разматрање, доказивање, који се међусобно разликују садржајним, језичким, логичким и композиционо-структурним параметрима. Неке научне дисциплине из области научног знања се претежно користе наративном врстом текстова (описивање, наратија), а неке користе врсту текстова са објашњењима (разматрање, доказивање). Те текстуалне структуре су заправо основне јединице функционалног језичког система, које чине саставне делове научног стила. Слична

типологија научних текстова је увек представљала предмет интересовања лингвиста, а у смислу истраживања са методолошког аспекта се чини веома перспективном.

Јасно је, да различити подстилови, подврсте, дисциплине, жанрови и врсте говорних исказа имају специфику у избору, коришћењу и организацији језичких средстава. «Стилске особености било које језичке варијантности се у великој мери одређују структуром и садржајем различитих типова језичког материјала, који зависи од области друштвене делатности човека, као и од циљева саме комуникације...» (Винокур, 1968: стр. 17).

5.2. УЛОГА НАУЧНОГ СТИЛА РУСКОГ ЈЕЗИКА У ПРОФИЛИСАЊУ ЈЕЗИКА СТРУКЕ НА ПРИМЕРУ ТЕКСТА

Лингвисти, методичари, аутори уџбеника и рецензенти често постављају питање у овире практичне наставе, на каквом текстуалном материјалу треба обучавати будуће стручњаке-нефилологе руском језику. Да ли ће то бити текстови ужестручног, општенаучног или научно-популарног карактера? Неки методичари сматрају (Н. М. Лариохина, Е. Е. Жуковскаја, Е. С. Кузмина, Е. А. Блинцовскаја, Г. И. Володина и др.) да полазници треба да уче на општенаучним и научно-популарним текстовима. Други, пак, сматрају (А. Л. Луговаја, З. Р. Разилова, Р. В. Роговина и др.) да је таква пракса нерационална, подразумевајући да је будућем стручњаку најважније да савлада умења разумевања и репродуковања извора струке, тј научно-техничку литературу, јер се углавном из ње добијају најважније чињенице и подаци за које су студенти-нефилолози руског језика заинтересовани. Трећи (А. А. Бронскаја и др.) заступају став, да научни текстови не треба да буду ни општенаучни, ни научно-популарни, већ треба да буду модели из литературе усмереног карактера, тј. из научно-техничке или из научно друштвено/хуманистичке актуелне литературе, у зависности којом се облашћу студент бави. Ми бисмо се сложили са трећим ставом, о чему смо већ детаљно писали у оквиру претходна четири поглавља (1., 2., 3., 4.), само из различитих углова.

Путем лингвостилистичких истраживања специфично научног, научно-популарног, и научно-информативног подстила, као и уз помоћ резултата експеримената се може установити да су научно-популарни текстови најмање погодни за решавање питања коришћења тематике струке на научно-лингвистичким основама. Они обилују експресивним и емоционалним језичким средствима, употребом речи у живописном и преносном значењу. То отежава перцепцију и разумевање текста, компликује рад са њим и чини га мање сврсисходним.

Треба истаћи, да ужестручни текстови, који се ексцерпирају из раније поменутих извора и који координирају са предметима струке на Високој туристичкој школи, садрже веома важне, поуздане и неопходне податке за будуће стручњаке у туризму, који ће се користити руским језиком. Ипак, они су веома тешки за усвајање, нарочито на почетном нивоу изучавања језика, због комплексности њиховог садржаја. Решење је, наравно, у адаптацији таквих текстова и њиховом приближавању жанру «наставних текстова/учебних текстова», те њиховој типологији.

Сматрамо да је и сврсисходно и оправдано, да у концепт, избор и типологију наставног текста, осим чисто лингвистичких и садржајних карактеристика (приступачност, логичност, интересантност, мисаона целовитост и др.), треба узети у обзир и дидактичке и психолингвистичке критеријуме, који су у складу са циљевима у настави (као у 2.1.), нивоима формирања навика и умења (као у 2.6. и 2.7.).

Због специфичности саме теме нашег истраживања, у ранијим поглављима смо се више бавили карактером дијалошких/полилошких текстова у оквиру комуникативне компетенције језика. Али то не искључује потребу да укратко објаснимо и важност монолошког текста са аспекта научног стила руског језика.

Стварање навика монолошког изражавања (види 2.7.5.) је такође један од циљева организације наставе и концепта савременог уџбеника руског језика за Високу туристичку школу, нарочито у оквиру интензивног курса учења. Ту се подразумева савладавање: а) аутоматизоване употребе граматичких, лексичких и фонетских правила; б) употребе, тј. правилног избора језичких средстава, адекватних ситуацији; в) навика вршења синтезе, из којих произилази завршни исказ, који се састоји од низа језичких јединица. Стварањем поменутих навика се изграђује аутоматизована употреба облика рода, броја, падежа, глаголског вида, времена у систему реченичне целине. Оне подразумевају и познавање семантичке тежине лексема и конструкција, њихових сличности и разлика, могућности њихове спојивости и др. Навика вршења синтезе производи умење концепције и реализације сопствених програма изражавања.

Стварање различитих по карактеру и обиму умења и навика се постиже уз помоћ различитих врста текстова и вежбања. Како би се навике што поузданије формирале, текст треба да обилује истоврсним лексичко-граматичким јединицама које се изучавају. Ниједан ужестручни текст (а још мање научно-популарни текстови) не одговара таквим захтевима. Одговарајући текст треба да буде конципиран, тј. адаптиран и прилагођен циљевима наставе. Како се формирање те групе навика предлаже на почетном или продужном (средњем нивоу учења), сврсисходно је, како смо то већ и у ранијем разматрању утврдили, за потребе Високе школе за туризам и студенте који уче руски језик, текстове ексцерпирати из уџбеника историје уметности, туризма, економије, пословне етикеције и комуницирања, маркетинга у туризму и економији, саобраћаја у туризму и др. Подразумева се да су уџбеници на руском језику, због саме изворности и оригиналности језика. Текстови из оваквих уџбеника се могу сврстати у општеобразовне, као и стручне области знања и који су засновани на научном стилу језичких средстава. Навешћемо неке врсте наставних текстова из

учбеника «Руски језик за факултете и високе школе економско-туристичко-гостиничког смера» (Михајловић, 2007: стр. 138-140):

П.И. ЧАЙКОВСКИЙ - ЛЕБЕДИНОЕ ОЗЕРО

ДЕЙСТВИЕ I   *ДЕЙСТВИЕ I*

Первая картина

День совершеннолетия принца Зигфрида – вступление в новый мир ратных дел, мужественных обязанностей и в то же время отказ от юношеских увлечений и светлых мечтаний. Счастливый, но и тревожный день.

Первыми поздравляют принца хорошие спутники его детства и юности – шут и наставник. Приветствуют принца сверстники – друзья весёлых игр и забав. Спешат поздравить принца все живущие в его родовом замке. Принц радостно принимает поздравления.

Из дальних краев прибывают на торжество вассалы принца. Они вручают ему меч и рыцарский крест и присягают в верности своему новому сюзеру. Отныне он – владыка их жизнью и землей, но отныне он обязан множить их богатство и славу. И что-то сжимается в сердце принца. Он спешит к матери и перед ней – владетельной принцессой, первой дамой королевства – преклоняет колени, прося совета и помощи.

Торжество продолжается. Но принца начинают тяготить шум пышного бала, суета поздравлений, - он хочет побыть один вдали от гостей.

Вторая картина

Пустынный берег дикого озера. Здесь прячет злой гений девушек, превращённых им в лебедей. Только верная любовь юноши к самой прекрасной из них – Одетте – снимает с девушек злое заклятие и погубит колдуна. Но злой гений неотступно охраняет своих пленниц.

И вдруг на берегу озера появляется принц. Он видит Одетту и замирает, поражённый её красотой и окружающей её тайной. Злой гений пытается увести девушек от принца, не дать принцу встретиться с Одеттой, но принц догоняет прекрасную девушку-лебедь. Кто она? Откуда? Безмолвны девушки-лебеди. Как разгадать их тайну? Освободить от чар? Неведомые ранее чувства сострадания и нежности охватывают принца.

Покорные злой воле чародея, девушки покидают берег. Прощаясь с Одеттой, принц клянётся вернуться к ней и освободить от заклятия.

ДЕЙСТВИЕ II

В замке царит праздник. Принцу представляют знатных принцесс – венгерскую, русскую, испанскую, неаполитанскую, польскую. С одной из них принц должен заключить супружеский союз, чтобы укрепить свою власть и могущество. Но ни одна из наследниц престола не похожа на Одетту, которой принц отдал своё сердце, и он отвергает всех.

Появляется злой гений с принцессой, поразительно похожей на избранницу принца. Злой гений околдовывает принца, и представленная юноше властолюбивая, коварная незнакомка кажется ему королевой лебедей. Даже в имени её – Одиллия он слышит имя Одетта.

Но рано торжествует злой гений: слова любви застывают на устах принца, сердце подсказало ему, что Одиллия – ложь, что незнакомый рыцарь – тот самый колдун, во власти которого томится Одетта, что только уничтожив его, принц освободит Одетту, завоюет свою любовь. Он отвергает Одиллию.

ДЕЙСТВИЕ III

Снова пришла ночь на лебединое озеро. Но принца нет. Девушки-лебеди в смятении: если принц нарушил клятву освободить их – они обречены вечно быть в колдовском плену.

Злой гений вызывает бурю, скрывает лебединое озеро за чёрными тучами. Но сквозь ураган принц стремится к Одетте. Злой гений пытается спрятать её от принца, но нет сейчас силы, способной остановить юношу, в сердце которого родилась любовь. Принц преодолевает все препятствия. О силу человеческой любви разбивается колдовство злого гения.

Овај текст припада општеобразовном контексту знања, тј. области уметности/културе. По врсти припада наративном типу текста (повествование). Текст обилује употребом садашњег времена, те је веома погодан за граматичку обраду презента, као и његово усвајање. Другим речима, својим лексичко-граматичким распоредом, овакав и њему слични текстови служе да код студената развију навику препознавања, разликовања и примене одређених граматичких структура.

За стварање навике примене одређене граматичке категорије, у наставни текст треба да буду укључене и језичке јединице, које се разликују по обличко-граматичким карактеристикама. Исто тако оне треба да буду повезане заједничким садржајем, јер је ту битна, колико вишеструка појава истих језичких јединица, толико и њихова

укупност, њихова блискост по значењу и различитост само у варијантности употребе. Такви текстови се могу узимати из уџбеника, чланака из часописа, стручно усмерених речника, монографија уз потребну адаптацију ради реализације наставних задатака, у смислу њиховог скраћивања, те одбацавања чињеница, које су сувишне за одређену комуникативну ситуацију. На пример, из поменутог уџбеника (Михајловић, 2007: стр. 99 -100):

ТЕКСТ

КАК ЧАСТО МЫ ХОДИМ В РЕСТОРАН?

В наши дни всё меньше и меньше времени остаётся у хозяйки для того, чтобы приготовить какое-нибудь блюдо, принять гостей. Поэтому во многих странах люди предпочитают обедать или ужинать вне дома: в закусочных, где можно быстро и недорого перекусить, в кафе или ресторанах.

Согласно одному из опросов, более десяти миллионов французов каждый день заходят в кафе, чтобы выпить чашку кофе, бокал вина, съесть бутерброд или пирожное.

В рестораны обычно приглашают друзей, чтобы провести вечер или вместе отметить какое-нибудь событие. На первое заказывают мясное ассорти или овощи, на второе – мясо или рыбу с гарниром. Один из основных компонентов блюда, как считают французы, – это соус. В каждом ресторане существуют свои фирменные рецепты приготовления соусов. В конце обеда – сладкое: фрукты, торт или мороженое. Торт «Татин» с яблоками и карамелью пользуется во Франции особой популярностью. Между вторым блюдом и сладким можно заказать салат или сыр самых разнообразных сортов.

А в японском ресторане не принято выбирать блюда. Обычно посетители называют сумму, которую они собираются потратить на угощение. Повар сам решает, что приготовить, какие продукты лучше всего подходят для этого времени года. Соответствие сезону ценится в японской кухне более высоко, чем кулинарное мастерство. Излюбленное праздничное блюдо – сырая рыба, умело нарезанная и поданная к столу без соусов и специй. Японцы недоверчиво относятся ко всему, что искажает натуральный вкус продукта. Универсальной приправой для всех блюд является «адзи-но-мото» (в переводе с японского – «корень вкуса»), которая не изменяет, а только усиливает их вкусовые особенности.

Во всём мире известна система недорогих американских закусочных «Макдоналдс». Гордятся американцы и маленькими уютными китайскими, японскими, итальянскими ресторанами. Они по праву считают, что после ресторанов в Китае, в Японии и в Италии американские рестораны такого типа являются лучшими в мире.

Очень бережно относятся в Америке к своей национальной кухне. В каждом штате вам предложат фирменные блюда, распространённые именно в этой местности. А рецепты их приготовления вы можете узнать из кулинарных книг, которые продаются в любом книжном магазине Америки.

Во многих странах сохраняют и поддерживают традиции кулинарного искусства. В Дании в центре Копенгагена находится ресторан «Гитте Кик», где вам подадут блюда национальной датской кухни: специально приготовленную селёдку, мясные фрикадельки под коричневым соусом,

картофельный салат. С гордостью посетителям показывают телеграмму, в которой король Дании благодарит владельцев ресторана за хорошее обслуживание.

В Бразилии в рестораны чаще всего ходят по выходным дням. Особой популярностью среди бразильцев пользуются рестораны – «шураскарии», где на углях жарят и подают к вашему столу мясо, курицу или специальные колбаски. Заплатив за вход определённую сумму, вы можете провести здесь целый день, конечно, если у вас есть свободное время и хороший аппетит.

В России в течение недели большинство людей обедают вне дома. Это связано с тем, что многие работают или учатся и в обеденный перерыв посещают недорогие столовые, закусочные, кафе.

В ресторанах обычно отмечают особо важные события в семье или на работе: свадьбы, юбилеи, творческие успехи. На дни рождения, новогодние праздники друзей и знакомых приглашают домой. Накрывают стол, готовят разнообразные салаты, горячие закуски, пекут пироги или торт. Конечно, на все приготовления к приёму гостей у хозяйки уходит много времени. Но как приятно провести вечер в кругу друзей, слушая музыку, танцуя или разговаривая!

(По материалам тусоводителя «*Ле нти фюте*»)

Интересантни су и примери текстова, које у својим удбеницима струке користе аутори Николић и Станојевић «Руски пословни језик» (1978: стр. 121, 153), који су извађени из Кратког економског речника (Краткий экономический словарь):

Таможња

Тамо́жня – специјални́й госуда́рственный о́рган, осу́ществля́ющий досмо́тр това́ров, перевозы́мых че́рез гра́ницу госуда́рства и взима́ние тамо́женных по́шлин и сбóров. Тамо́жня контроли́рует провóз гру́зов че́рез тамо́женную гра́ницу, оформля́ет их про́пуск, взима́ет устано́вленные по́шлины и сбóры, заде́рживает гру́зы, не соотве́тствующие устано́вленным в да́нной стране́ тре́бованиям, запре́щенные к ввóзу или вь́возу, веде́т борьбу́ с контраба́ндой и т.д. Тамо́жни ве́дут та́кже учёт ввóза и вь́воза това́ров. Обы́чно тамо́жни распо́ложены в порта́х и на сухопу́тных погра́ничных пу́нктах. В круп́ных це́нтрах, явля́ющихся ва́жными пу́нктами назна́чения и́мпортных или э́кспортных гру́зов, та́кже име́ются тамо́жни.

...

Торговля

Торговля - это обмен продуктов труда́ в форме купли-продажи, о́трасль наро́дного хозяйства, обслуживающая обращение товаров. Она имеет место в тех общественных формациях, в которых существует товарное производство. Сущность торговли и её роль в экономической жизни общества всецело определяются формой собственности на средства производства, господствующим способом производства. Там, где способствует частная собственность на средства производства, торговля служит сферой приложения торгового капитала в целях извлечения прибыли. При империализме господствующее положение в торговле занимают капиталистические торговые монополии. Торговля при социализме отличается по своей природе от капиталистической торговли. Основанная на

общественной собственности на средства производства и продукты труда, торговля при социализме ведётся в интересах обслуживания потребительских и производственных нужд всего общества.

Торговля подразделяется на внутреннюю и внешнюю. Внутренняя торговля - это торговля в рамках данной страны. Внешняя торговля - торговля данной страны с другими странами.

Различают также торговлю оптовую и розничную. Оптовая торговля - это торговля между предприятиями. Обычно она ведётся крупными партиями. К розничной торговле относится продажа товаров непосредственно населению.

Овакви и њима слични текстови садрже разноврсне лексичко-граматичке јединице, које творе одређену логичко-мисаону (смислено-језичку) ситуацију. Ови текстови са једне стране изражавају значења класификације појава и предмета, док се са друге стране одређено значење теме и граде уз помоћ набројаних појава и предмета (Митрофанова, 1970). Оваква аналитичко-синтетичка амбивалентност чини текст разумљивијим, животворнијим, гипкијим, адаптибилнијим, актуелнијим, те му омогућава лакше транспоноваче у дијалогску форму, што и јесте крајњи циљ изучавања руског језика на Високој школи за туризам.

У том смислу се на оваквим и њима сличним текстовима може примењивати разноврсни рад у оквиру стварања навика усменог говора, утврђивања језичких конструкција, које изражавају одређене појмове, значења, односе, као и савлађивања навика употребе различитих синонимних језичких средстава (Митрофанова, 1969).

Различите врсте наставних текстова/учебних тэкстов у зависности од конкретних циљева и нивоа обуке у стварању навика имају, по нашем мишљењу, велику методолошку вредност, јер доприносе утврђивању критеријума за текстуалне јединице приликом развијања навика усменог стила научног говора.

Одређена типологија наставних текстова је поткрепљена резултатима лингвостилистичке анализе, те у резултату даје научно засноване лингвометодолошке претпоставке за одговарајући избор текстуалног материјала за уџбенике и друга наставна средства за стручњаци-нефилологе, те самим тим омогућава већу сврсисходност и ефикасност наставног процеса.

Разматрање језика научне литературе, које ми предлагемо, се врши у складу са оним областима знања, који се у данашњим временима, модерне научно-технолошке-културне револуције највише развијају, те сходно томе системски обрађују и презентују у књишко-писаној варијанти. Као основ за наше истраживање служе уџбеници, граматике, речници, наставна средства и приручници, часописи, практикуми из области туризма, економије, социологије, културе, историје уметности, савремене

уметности, пословне етикеције и комуницирања и др., тј. такозвана наставно-научна и наставно-стручна-педагошка литература. Поменути својеврсни извори, којима се служимо су претежно на руском језику. Набројаћемо неке од њих, који покривају поменуте области: Л. Б., Волкова Т. Г., Глива Н. Б. и др., Русский экзамен туризм/РЭТ 2/Учебный комплекс по русскому языку как иностранному в сфере международного туристского бизнеса; Бессолицын А. А., Кузьмичев А. Д., Экономическая история России; Новицкий А. П., Никольский В. А., История русского искусства; Ременцов А. Н., Кузнецов А. Л., Савельев Ю. Е., Дмитрова И. И., Из истории России XX века; Березовая Л. Г., Берлякова Н. П., История русской культуры, учебник для вузов; Шарков Ф. И., Коммуникология: социология массовой коммуникации: учебное пособие и др.

У том смислу можемо поменути и текстове из уџбеника «Руски језик за факултете и високе школе економско-туристичко-угоститељског смера, том 2» (Михајловић, 2009: стр. 232-266) издвојене у поглављу „Тексты для чтения“, који и јесу ексцерпирани из извора поменутих области знања. Ту се презентује садржај уз помоћ научног стила језичких средстава из области уметности/културе (Основные тенденции развития русской культуры XX века, живопись, архитектура и скульптура, музыка, балет, театр, киноискусство); из области образовања (Высшее образование в XX веке, Россия в мировой системе образования); из области економије, космичких истраживања. Помињу се руски писци добитници Нобелове награде, наводе најзначајнији догађаји током XX века на територији бившег СССР-а и садашње Русије. Иако ти текстови експлицитно служе за читање, они имају још значајнију улогу, коју им омогућава намена самог уџбеника. Како је уџбеник намењен студентима који су учили раније руски језик (страни језик А нивоа) и који по завршетку Високе школе за туризам овладавају највишим степеном знања руског језика (шест семестара, како смо то већ утврдили у 1.2.), ови текстови су погодни за препричавање, те и транспоновање у дијалошку или полилошку форму. Текстови овог типа, као и изворно дијалошки текстови из поменутог уџбеника јесу у складу са утврђеним основним циљем наставног плана и програма, те саме методологије наставног процеса као и концепта савременог уџбеника за руски језик – *овладавање комуникативном компетенцијом руског језика као и њено савладавање*. И још уз примену граматичке анализе, такав језички материјал добија атрибут полифункционалности, активности, актуелности, те и својеврсне отворености.

Полазећи од комуникативних задатака научне комуникације, типа исказа, начина и форме излагања, језик наставно-научне и научно-стручно-педагошке литературе се сматра као посебна, али системска појава научног стила, која има са њим опште и посебне карактеристике. У оној мери у којој се лингвистички аспект из свог општег системског обухвата сегментује на различитим нивоима своје структуре у уже слојевите језичке аспекте, тако и научни стил у органској спојивости са лингвистиком прати тај ритам, те добијамо опште и посебне стилске особености. Стално то кретање, од научног стила руског језика у општем смислу ка његовим уже-стручним језичким посебностима, тј. варијететима или подстиловима је веома фреквентно и актуелно. Тај смер је реверзибилан, те општи језик пуни свој тезаурус конкретним уже-стручним научно-стилским варијететима. На тај начин се и сам језик обогаћује, оживотворује, професионализује и опредмећује кроз ту варијантну научно-стилотворну отвореност.

5.3. ГРАМАТИЧКИ АСПЕКТ НАУЧНОГ СТИЛА РУСКОГ ЈЕЗИКА

Препознајући, као и многи лингвисти, ефикасност бројних квалитативних карактеристика језика у општем смислу, користимо их ради бољег успостављања структурно-граматичких и лексичко-семантичких (тематских) аспеката, који се појављују у виду језичких јединица на различитим нивоима научног стила језика. Фреквентност употребе, применљивост посебних група речи, синтагми и реченица стварају услове да се конципирају практичне граматике, и то не језика у општем смислу, већ његових функционалних стилова, а посебно научног. На таквој релацији се и профилишу граматике у ужем смислу, односно граматике језика струке. То ћемо илустровати примерима из уџбеника «Руски језик за факултете и високе школе економско-туристичко-угоститељског смера» (Михајловић, 2007: стр. 148-151):

ГРАММАТИКА

2. КОНСТРУКЦИИ, КОТОРЫЕ ИСПОЛЬЗУЮТСЯ ДЛЯ КВАЛИФИКАЦИИ ПРЕДМЕТА ИЛИ ЯВЛЕНИЯ

I

ЧТО - (это) ЧТО

Москва – столица России.

КТО – КТО

Мой брат – художник.

**! что был (была, было) чем
будет**

До 1918 года Петербург **был**
столицей Российского государства.

кто был (была, было)

Через год я **буду** инженером.

Конструкция **что – что (кто – кто)** используется для о п р е д е л е н и я предмета или явления.

что является чем

Собрание французского искусства в Эрмитаже по объёму и качеству экспонатов **является** вторым в мире после Лувра.

кто является кем

Диего Веласкес **является** крупнейшим испанским

живописцем XVII века.

Картина представляет собой
небольшое по размеру полотно, в
что представляет собой что центре которого художник
изобразил молодую женщину.

Конструкция **что является чем** используется для идентификации или качественного определения предмета. Конструкция **что представляет собой что** служит для характеристики внешнего вида или строения предмета.

УПРАЖНЕНИЕ

*141. Используя конструкции **что является чем** или **что представляет собой что**, дайте синонимичный вариант предложений.*

1. Фильмы Сергея Эйзенштейна – классика мирового кино. 2. Сценарий фильма – описание действий и речей его персонажей. 3. Фреска – декоративная живопись, выполненная красками по сырой штукатурке. 4. Фреска Ферапонтова монастыря – уникальное произведение древнерусской живописи. 5. Андрей Рублёв – выдающийся художник своего времени. 6. Икона “Троица” – аллегорическое изображение Бога-отца, Бога-сына и Бога-святого духа. 7. Основа композиции картины – фигура сидящего посередине ангела. 8. Образ Владимирской Богородицы в Успенском соборе – один из самых известных памятников древнерусского искусства. 9. Фрагмент – часть какого-либо произведения искусства (картины, балета, здания). 10. набросок – рисунок, дающий только общие черты того, что должно быть изображено. 11. “Жизнь за царя” Михаила Глинки – первая опера, созданная русским композитором. 12. Опера – музыкально-драматическое произведение, в котором инструментальная музыка сочетается с вокалом. 13. Русский музей занимает целый комплекс зданий. Главное из них – Михайловский дворец. 14. Натюрморт – живописная композиция из различных предметов (фруктов, цветов, произведений искусства).

II

что относится к чему Картины, представленные на
выставке, **относятся к** раннему
периоду творчества художника.

кто относится к чему Леонардо да Винчи **относится к**
величайшим художникам эпохи
Возрождения.

что принадлежит к чему	“Даная” принадлежит к числу наиболее значительных работ Рембрандта.
кто принадлежит к кому	Основатель Третьяковской галереи Павел Михайлович Третьяков принадлежит к числу выдающихся людей своего времени.
что входит во что (в состав чего?)	В собрание Эрмитажа входит около восьми тысяч картин западноевропейских мастеров.
кто входит во что (в состав чего?)	В состав группы “Быто-Лавуар” входили многие талантливые художники.

Конструкции **что относится к чему; что принадлежит к чему; что входит в состав чего** квалифицируют предмет с точки зрения его принадлежности к определённой группе, определённому времени или направлению.

что состоит из чего	Собрание Музея изобразительных искусств имени Пушкина состоит из трёх тысяч картин и трёхсот пятидесяти тысяч рисунков и гравюр.
что состоит в чём	Идея картины состоит в отражении силы и могущества молодого Российского государства.

Конструкция **что состоит из чего** используется для описания структуры, составных частей предмета.

Конструкция **что состоит в чём (что состоит в том, чтобы + инфинитив)** квалифицирует понятие (*идея, задача, успех*) как результат действия, которое выражается инфинитивом или отглагольным существительным (*изображение, описание, проверка*) в предложном падеже и имеет целевое значение.

что служит чем	Фоном картины служит интенсивный чёрный цвет.
что служит для чего	Приём сознательной деформации фигуры на картине Пикассо «Любительница абсента» служит для усиления трагизма образа.

Конструкция **что служит чем** указывает на потенциальные формы использования предмета, на его назначение. Конструкция **что служит для чего (что служит для того, чтобы + инфинитив)** квалифицирует предмет с точки зрения его назначения, которое связано с определённым действием, выраженным инфинитивом или отглагольным существительным.

УПРАЖНЕНИЯ

142. Из словосочетаний составьте предложения, используя конструкции **что относится к чему, что принадлежит к чему, что входит во что, что состоит из чего, что служит для чего.**

1. Фреска Дмитриевского собора во Владимире (конец XI – начало XII века). 2. Реставрация (восстановление и сохранение художественных ценностей). В ансамбль Красной площади (памятник Минину и Пожарскому). 4. Коллекция Эрмитажа (три миллиона предметов прикладного и декоративного искусства). 5. Стены и башни Кремля (защита жителей города от врагов). 6. Икона Донской Богоматери (работы выдающегося мастера древнерусской живописи). 7. В состав собора Василия Блаженного на Красной площади (девять башен, организованных в единый художественный образ). 8. Репертуар театра (классические произведения и пьесы современных авторов).

Ова граматичка партија из поменутог уџбеника је структурирана карактеристичним конструкцијама руског језика струке, за које се дају и објашњења на руском језику о њиховој употреби. Како би се оне што боље прихватиле, испод набројаних примера се дају вежбања, ради њиховог утврђивања. Пошто је овај уџбеник намењен и студентима који никада нису учили руски језик, сви одговори на понуђена вежбања су дати на крају књиге (*Ключ к упражнениям*):

141. 1. Фильмы Сергея Эйзенштейна являются классикой мирового кино. 2. Сценарий фильма представляет собой описание действий и речей его персонажей. 3. Фреска представляет собой декоративную живопись, выполненную красками по сырой штукатурке. 4. Фрески Ферапонтова монастыря являются уникальным произведением древнерусской живописи. 5. Андрей Рублёв является выдающимся художником своего времени. 6. Икона «Троица» представляет собой аллегорическое изображение... 7. Основой композиции картины является фигура ангела, сидящего посередине. 8. Образ Владимирской Богоматери в Успенском соборе является одним из самых известных памятников древнерусского искусства. 9. Фрагмент представляет собой часть какого-либо произведения искусства... 10. набросок представляет собой рисунок, ... 11. «Жизнь за царя» Михаила Глинки является первой оперой, созданной русским композитором. 12. Опера представляет собой музыкально-драматическое произведение, в котором ... 13. Главным из них является Михайловский дворец. 14. Натюрморт представляет собой живописную композицию из различных предметов ... .

142. Фрески Дмитриевского собора во Владимире относятся к концу одиннадцатого – началу двенадцатого века. 2. Реставрация служит для восстановления и сохранения художественных ценностей. 3. В ансамбль Красной площади входит памятник Минину и Пожарскому. 4. Коллекция Эрмитажа состоит из трёх миллионов предметов прикладного и декоративного искусства. 5. Стены и башни Кремля служили для защиты жителей города от врагов. 6. Икона Донской Богоматери относится (принадлежит) к работам выдающегося мастера древнерусской живописи. 7. В состав собора Василия Блаженного на Красной площади входят девять башен, организованных в единый художественный образ. 8. Репертуар театра состоит из классических произведений и пьес современных авторов.

На тај начин, посредством овакве практичне граматике студенти проверавају своје знање кроз самоконтролу, тј. својеврсни саморад.

Томе можемо додати и пример концепта граматике у практичне/ужестручне сврхе са примењеним функционалним стилем у оквиру глагола кретања (просте глаголы движения), који поред осталих, имају веома важну улогу у изучавању руског језика у области туризмологије. Навод узимамо из Граматике руског језика (Маројевић, 2001/том II: стр. 39 – 42, видети 4.1. стр. 332). И као што смо на то у поглављу 4.1. већ указали, цео граматички приказ из навода налази примену у методолошком концепту уџбеника руског језика струке (Михајловић, 2009: стр.126 – 134). Заправо читаво поглавље носи назив *Пути сообщения – транспорт*, као ужестручна тема, која је у корелацији са посебним предметом струке *Саобраћај у туризму*, а који се изучава на Високој туристичкој школи.

Овде је интересантно напоменути, да се аутори и рецензенти уџбеника руског језика туризмолошке високошколске струке у овом конкретном поглављу приоритетно оријентишу према граматичкој партији глагола кретања, која се као таква и наводи у поменутом уџбенику (стр. 130 -133). У туризмологији као научној грани и још уже у саобраћају, у овом случају поддисциплини туризмологије, глаголи кретања имају велики значај. На тај начин се лингвостилистичким граматичким аспектом профилише тематика научног стила језика, што, пак, налази примену у методолошком концепту ужестручног наставног текста. Такав правац можемо приказати:

→ граматички аспект → тематски аспект → текстуални аспект

Схема 1

и као пример наставног текста из поменутог уџбеника струке (*Разговор в вагоне – ресторане*, стр. 126) :

ДИАЛОГ

РАЗГОВОР В ВАГОНЕ-РЕСТОРАНЕ

В вагоне-ресторане почти все места заняты. За одним столом сидят Драган Марич и Марко Савич. Они служащие крупных сербских внешнеторговых организаций. Оба они провели в Москве в командировке несколько месяцев и теперь возвращаются в Сербию.

К их столу подходят Яковлевы.

Иван Сергеевич Яковлев: Вы не будете против, если мы здесь сядем?

Драган Марич: Что вы! Садитесь, пожалуйста! Вы, кажется, *едете* в Сербию? А мы туда возвращаемся. Мы сербы.

Анна Андреевна Яковлева: Очень приятно!

Марко Савич: Вы в первый раз *едете* в Сербию?

Яковлев: Да. Это наша первая поездка в вашу страну. А вы отлично говорите по-русски. Можете ли вы нам сказать, каковы у вас таможенные формальности? Мы, правда, об этом уже кое-что читали, но всё-таки интересно узнать об этом подробнее.

Марич: Я провёл в Москве в командировке 3 месяца. Но я и раньше изучал русский язык. Господин Савич тоже давно занимается русским языком. Он говорит по-русски даже лучше меня. Что же касается таможенных формальностей, они сведены к минимуму.

Яковлев: Что ввозится беспошлинно?

Марич: Вы можете ввезти предметы личного обихода, то есть одежду, обувь, украшения, туалетный прибор. Кроме того, вы, конечно, можете ввезти и продукты питания, необходимые на время поездки. Разрешается также иметь и фотоаппарат, карманный радиоприёмник, binóckль, спортивные принадлежности.

Яковлева: И всё это вносится в декларацию?

Савич: Нет, для перечисленных вещей не нужна декларация. Но если вы *везёте* лап-топ, телевизор, велосипед, спортивную лодку, палатку, вы должны заполнить декларацию, причём в двух экземплярах.

Яковлева: А почему декларация заполняется в двух экземплярах?

Марич: Один экземпляр хранится в таможене, другой остаётся у вас для предъявления при выезде из страны в целях беспрепятственного вывоза. Вы не можете также ввозить ничего, что превышает личные потребности или установленное количество.

Савич: Мне кажется, что нет большой разницы между вашими и нашими таможенными правилами.

Яковлев: Вы правы. Большое спасибо за объяснение. Официант, принесите нам, пожалуйста, чай!

Поред осталих лингвостилистичких обележја наведеног текста, за студенте руског језика је у овом случају интересантно да обратe пажњу и на употребу глагола кретања (означено у тексту курзивом и болдом). Сва граматичка појашњења, уз додатне

инструкције наставника, могу наћи у наведеном граматичком огледу, где се таксативно испод парова глагола одређеног и неодређеног кретања уз примере и њихов превод на српски језик дају и неопходна објашњења на бази упоредне анализе руско/српског језика.

Однос граматичко/тематско/текстуалног аспекта можемо посматрати и са друкчијом усмереношћу. Понекад аутори, рецензенти и методичари у концепту уџбеника струке приоритетно изврше одабир неког ужестручног текста са одређеном темом (видети 4.2.). Након његове анализе профилише се и граматички аспект на лингвостилистичким основама, који се презентује студентима за његово усвајање кроз одређени тип вежбања. Такав правац можемо приказати:

→ текстуални аспект → тематски аспект → граматички аспект

Схема 2

Конкретно, у нашем случају, из ужестручне области (*образовательный туризм*), мада је то крајње условно речено, јер је та тема и веома широка по обухвату, сегментован је текст «*Хочу учиться*» и примењен у концепту уџбеника струке (Михајловић, 2009: стр. 96 – 97):

4. Прочитайте текст интервью «ХОЧУ УЧИТЬСЯ!».

ХОЧУ УЧИТЬСЯ!

Наш гост – Олэг Брагин, менаџер по продајам компани «Элитур Клуб», занимающей образовательным туризмом.

- *Какіе направлення образовательного туризма наиболее популярны у ваших клиентов?*

- Среди образовательных программ для школьников и студентов наибольшим спросом пользуется, конечно же, обучение языкам. Английский и немецкий здесь – безусловные лидеры. Мы также предлагаем испанский, итальянский, французский языки. У клиентов есть возможность выбрать разные туры – иностранный язык плюс отдых у моря или отдых в горах, язык плюс спорт или экскурсии. Кстати, интерес к такому обучению ощущается и со стороны взрослых. Количество специалистов, желающих «подтянуть» уровень владения иностранным языком, постоянно растёт. И для этого сейчас есть все возможности.

- *Куда, например, взрослый человек может поехать подучить немецкий язык?*

- Есть много вариантов. Обычно таким клиентам предлагают интенсивный курс, поскольку они – люди занятые, и выкроить время на долгосрочное изучение языка им очень сложно. Кроме того, за рубежом в языковые центры едут люди, уже владеющие языком в той или иной степени, и поэтому для их

дальнейшего продвижения интенсив является оптимальным вариантом. Что касается именно немецкого языка, то в Германии, например, мы предлагаем короткий интенсивный курс в Берлине, в Кёльне, в Мюнхене, во Франкфурте. Также есть специальная программа «немецкий для бизнесменов» в Бамберге. Время проведения занятий в этих языковых центрах очень разное, так что каждый может выбрать удобный для себя вариант.

- *Насколько реально сегодня россиянину получить образование за рубежом?*

- Это в первую очередь вопрос финансовых возможностей человека. Если клиент может позволить себе такие расходы, то выбор практически безграничен. В настоящее время российские компании сотрудничают с лучшими учебными заведениями Европы, США, Австралии и Новой Зеландии. Это и школы-пансионы, где можно получить среднее образование; и курсы для подготовки в университеты; сами университеты; учебные заведения по подготовке специалистов в конкретной области.

- *То есть практически любой желающий при наличии денег может выбрать подходящее учебное заведение?*

- Конечно, обучение в университете требует определённой подготовки будущего студента. Это касается и владения иностранным языком, и общих знаний по предметам. Поэтому наши консультанты всегда готовы оказать содействие в выборе правильной программы. При этом они стараются учесть не только пожелания клиентов, но и реально оценить силы и способности учащегося. После выбора программы все хлопоты, связанные с зачислением в выбранное учебное заведение и оформлением поездки, компания берёт на себя, так же как и заботу о студенте во время его пребывания за рубежом.

- *Что бы вы могли пожелать нашим читателям?*

- Как можно больше путешествовать, узнавать мир и получать новые знания. Ведь не зря говорят, что человек учится всю жизнь!

Иза оваквог текста је у оквиру граматичке партије у уџбенику дата табела промене именица женског рода, које се завршавају на меки знак (-ь):

ГРАММАТИКА

Склонение существительных женского рода, которые оканчиваются на —ь

	един. число	множ. число
И	область	област-и
Р	области-и	област-ей
Д	области-и	област-ям
В	область	област-и
Т	область-ю	област-ями
П	об област-и	об област-ях

Иза именичке промене следи вежбање, које обухвата конкретну граматичку појаву:

У П Р А Ж Н Е Н И Е

3. Найдите в тексте ХОЧУ УЧИТЬСЯ! все существительные женского рода, оканчивающиеся на -
ь. Составьте с ними предложения.

У профилисању ужестручног подстила у контексту поменутих практичних граматика можемо навести и пример из уџбеника «Руски пословни језик» (Николић, Станојевић, 1978: стр. 20):

Обратите внимание на следующие конструкции:

Кремль и Красная площадь **являются свидетелями** важнейших событий русской истории.

Москва в наше время **является одним** из самых крупных промышленных центров Советского Союза.

Москва **является** также **центром** научной мысли СССР.

Глагол **являться** употребляется в роли связки составного именного сказуемого.

связка - спона, копула

составное именное сказуемое -
именски предикат

При глаголе **являться** имена существительные, прилагательные, числительные, местоимения и причастия, которые входят в состав сказуемого, ставятся только в творительном падеже.

Кремль и Красная площадь – **свидетели** важнейших событий русской истории.

Москва в наше время **один** из самых крупных промышленных центров Советского Союза.

Москва также **центр** научной мысли СССР.

Для обозначения настоящего времени глагол-связка есть, как правило, не употребляется.

Если подлежащее и сказуемое выражены существительным в именительном падеже и предложение распадается на две части, на месте отсутствующей связки между подлежащим и сказуемым ставится тире. Кремль и Красная площадь – свидетели важнейших событий.
Москва – столица СССР.
Москва – центр научной мысли.
Москва – промышленный центр.
Красная площадь – главная площадь Москвы.
Но: Москва также центр научной мысли.
Москва в наше время один из самых крупных промышленных центров.

Из наведених кратких тематско - (географско/историјских..) текстуалних конструкција извире граматички аспект руског језика. Објашњење је и дато на руском језику о варијантној употреби именица и именских речи у одређеној функцији уз глагол *являться* или без њега (инструментал или номинатив). Та различита падешка употреба, у зависности од граматичке структуре реченице је карактеристична у оквиру самог руског језичког система.

Међутим, овде наставник може студентима да презентира и варијантност граматичке конструкције у оквиру руско/српског језичког система, на релацији одсуства/руски или присуства/српски у садашњем времену глагола *есть/је*:

Москва - столица России.

Москва је главни град Русије.

Даље се може констатовати, да у оквиру превођења оба наведена руска граматичка варијетета садашњег времена покрива само један преводни еквивалент у српском језику са варијантом (*Москва представља главни град Русије*):

Москва - столица России.

Москва је главни град Русије.

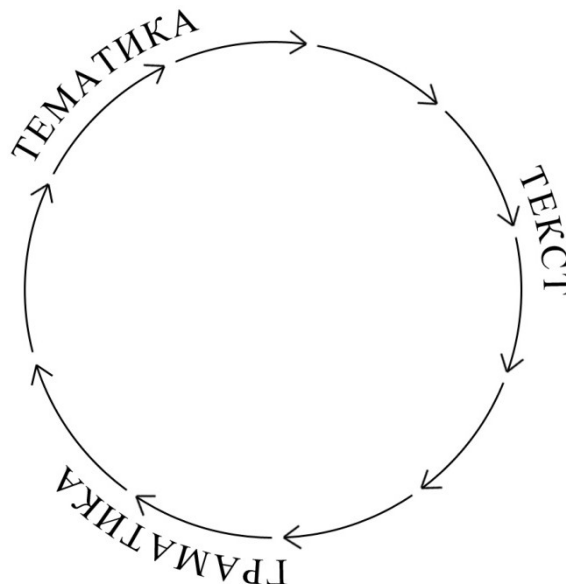
Москва является столицей России.

Овај кратки оглед показује, да профилисање граматичког аспекта научног стила језика може ићи и у смеру (видети 4.3.):

→ тематски аспект → текстуални аспект → граматички аспект

Схема 3

Како приоритет за нас битних истраживаних појава зависи од угла посматрања конкретних језичких чињеница у контексту (граматика/текст/тематика), могуће је Схеме (1, 2 и 3), са којима су у складу и параграфи (4.1., 4.2., 4.3.) транспоновати у кружни ток са испрекиданим стрелицама Схеми 4:

Схеми 4

Испрекиданост кружног тока у виду стрелица указује на континуирану и подједнаку могућност промене аспекта првенства у зависности од задатка истраживања.

Такве граматике су неопходна претпоставка рационалног предавања било ког страног језика. У њима се огледа специфика функционисања лексичких јединица, морфолошких категорија и синтаксичких структура у посебним стилским варијантама као функционално организованим језичким системима. Оне указују и на њихове сличности и разлике. На основама таквих граматика се успешније разрађују методике, које омогућавају да се у краћим роковима постигну неопходни резултати.

Те граматике, које су профилисане на бази језика струке су производ обимног рада на Високој школи за туризам, у оквиру катедре за руски језик. Специфична лингвистичка анализа наставно-научне литературе је омогућила ауторима, рецензентима и сарадницима у изради поменутих уџбеника да користе интересантан и поуздан материјал, који је након одговарајуће методске процене и оцене у великој мери одредио лингвистичке основе научног стила предавања руског језика студентима у српској говорној и социокултурној средини, као и његове практичне примене.

У том смислу су нам, као модел, помогли и резултати вишегодишњег истраживања и одговарајућих теоријских описивања од стране аутора књиге «Язык научно-технической литературы», у којој је подробно описан одабир језичких средстава различитих нивоа у научно-техничком језику, семантичка спецификација именских речи и глагола у њиховој спојивости и други случајеви посебно искоришћених средстава општелитерарног језика у научној прози.

Даља уопштавања и систематизација резултата сличних истраживања и теоријских описивања, употреба стилских ресурса научног функционалног стила на нашем терену, омогућили су да се мотивисано реше основна питања у вези са предавањем руског језика студентима-нефилолозима: питања практичне граматике научног језика, проблем питања и примене струке (види 1.3.6.), тј. ч е м у у ч и т и – колики обим језичких јединица и које конкретно користити (види 2.7.2. и 2.7.3. статистички подаци и табеле), и к а к о у ч и т и – коју методску концепцију наставног материјала и у вези са њом систем вежбања изабрати ради постигнућа постављених циљева у учењу руског језика на Високој школи за туризам (види 2.1., 2.2. и 2.2.1.)

Задатак наставника се састоји у томе да упозна студенте са правилима научног стила језика и у одређеном делу са спецификом језика посебних научних дисциплина

(Костомаров, 1966). Примарни значај описивања параметара језичких стилова, као и налажења одговарајућих и правих термина за описивање композиционих схема, које чине научне, публицистичке и друге текстове, је несумњив. Таква истраживања треба да буду у основи научно-лингвистичке концепције методике предавања руског језика. Управо на таквој основи и може бити решено питање учења и примене области струке. Опсег лингводидактичких и методолошких питања, везаних за предавање руског језика у нефилолошкој учионици је веома широк. Како бисмо резултате таквих истраживања применили на концепт и структуру посебних уџбеника струке, потребно је из општег опсега извршити избор граматичких категорија и облика речи, лексичких (тематских) категорија, синтагматских конструкција, избор схематских структура прости реченице итд.

5.3.1. ИЗБОР ГРАМАТИЧКИХ КАТЕГОРИЈА И ОБЛИКА РЕЧИ

Наша анализа функционисања различитих граматичких категорија, облика речи, лексике, синтагми и врста реченица у научно-стручним текстовима треба да покаже, да им је својствена веома изражена могућност избора, аутономија употребе и стабилност у њиховој организацији.

Релативно мали број изабраних морфолошких категорија, захваљујући вишекратности употребе, опслужује са високим степеном поузданости различите врсте стручних текстова, стварајући морфолошко-синтаксички „профил“ одређене подврсте општекњижевног језика. Могућност избора и тенденција вишекратне употребе додирују готово све морфолошке категорије, од врста речи до облика личних заменица, иако се степен манифестација тих тенденција разликује.

Могућност избора није карактеристика некакве посебне науке, већ чини специфично обележје научно-стручног језика у целости, његове наставно-научне разноврсности, те представља очигледан резултат опште оријентације научног језика ка издвајању из општег језика.

У научној језику туристичке струке су подједнако заступљени именице, придеви, и остале именске речи са једне стране, као и глаголи са друге стране. Доминантну улогу одређене врсте речи научног језика заправо одређује врста текста. Уколико је текст монолошког типа, што даље зависи и од његове подврсте (види 5.2.), може се рећи да доминира улога именских речи, тј. супстантивни карактер научно-

стручног језика. Преовладавају именице из области туризма, економије, угоститељства, те су и глаголи више транспоновани у глаголске именице.

Ту су заступљени у приличној мери и англицизми (глаголске именице), појмови који означавају спортске садржаје, као својеврсне облике селективног туризма. Илустроваћемо то примерима из уџбеника (Михајловић, 2009: стр. 47):

ТЕКСТЫ

ОСОБЕННОСТЬ ТУРИЗМА

С економической точки зрения особенность туризма состоит в том, что он вызывает к жизни новую форму потребительского *спроса*. *Спрос* этот касается не одного товара, а целого комплекса товаров и услуг; он становится массовым, охватывает широкие слои населения. *Удовлетворение* любого *спроса* требует *производства* соответствующих товаров и *предоставления* услуг. Таким образом, *предложение*, как и *спрос*, относится к целому комплексу товаров и услуг, т.е. ко многим производственным отраслям.

(В.Бойченко, Внешняя торговля)

РАЗВЛЕЧЕНИЯ

В моде активные виды *отдыха* – *катание* на горных лыжах, подводное *плавание*, *яхтинг*, горный велосипед, *охота*, гольф. Сегодня курортные комплексы предлагают самые разные виды *развлечений*: от *виндсерфинга* и водных горок до *боулинга* и школы *дельтапланеризма*. Сюда же можно добавить экстремальные виды туризма (*дельтапланеризм*, *парашютизм*, *прыжки* с парашютом, *кайтсерфинг* с *виндсерфингом* и *сноубордингом*) для желающих пощекотать нервы, быстро снять накопившуюся усталость и стресс посредством ещё более стрессовой ситуации.

В агентствах можно заказать и эксклюзив – так называемый VIP – туризм. Это может быть и *рыбалка* на десятикилограммовых лососей в Норвегии, *охота* на африканскую «пятёрку» (слон, лев, леопард, буйвол, носорог) в ЮАР, *полёты* на воздушных шарах во Франции, футбол на Северном полюсе, *дайвинг* на островах Большого Барьерного рифа близ Австралии, *знакомства* с гориллами в Танзании.

К туризму по центрам мировой цивилизации и культуры добавились:

Событийный туризм (*отдых* сочетается с участием в каком-либо событии – например, в карнавале в Рио-де-Жанейро или в Венеции),

экологический (*стремление* объединиться с дикой, нетронутой природой) и деловой (*отдых* для деловой элиты с *привязкой* к работе – *выставки*, конгрессы, семинары).

У оба текста сегментован италик указује на тенденцију номинативности научног текста, што се као појава среће и у многим другим текстовима сличног профила поменуте струке. Мења се и слика распореда употребе падешких облика. Прво место припада употреби генитива, који се посебно обрађује у уџбеничкој литератури туристичке струке, што смо већ раније помињали. Наведени текстови то такође

илуструју. У вези са претходним консултовати радове: (Митрофанова, 1973; Никонов, 1959; Николајев, Попова, 1969; Левитскиј, 1966).

Већина глагола у оквиру монолошких текстова се употребљава у садашњем времену несвршеног вида (обично имају атрибутивно значење или констатују чињенично стање). Преовлађују облици индикатива 3-ег лица једине и множине, заступљени су и облици 1-ог лица множине, 2-ог лица множине, безлична конструкција. Категорија заповедног начина готово да није уопште у употреби. Примери из претходно наведеног уџбеника то илуструју (Михајловић, 2009: стр. 7-8):

ТЕКСТЫ

ПОЕЗДКА

Каждая поѐздка - это всегда мнѐжество сáмых рáзных забѐт. Нам нѐжно вы́брать маршрут, наиболее целесообразный вид трáнспорта, получить свѐдения справочного харáктера, позаботиться о том, чтѐбы нáша поѐздка была недорогѐй, интересной и приятной.

Поѐздки, как извѐстно, бывáют рáзные: это и те поѐздки, котѐрые кáждый из нас совершáет в городскѐм трáнспорте, и организованные туристические поѐздки по нáшей странѐ и за еѐ рубежѐм. Это, конечно, и деловые поѐздки, а тáкже поѐздки, как мы их назывáем, по рáзным семѐйным обстоятельствам.

Командирѐвка – деловáя поѐздка со служѐбным поручѐнием. Естѐственно, что расхѐды по командирѐвке несѐт предприятие или учреждѐние, котѐрое командирѐует своего рáботника. Ему оплачивается дорѐга тудá и обрáтно, проживáние в гостинице и питáние на врѐмя командирѐвки. Пѐред командирѐвкой намечáются еѐ цѐли, составляется план. Рáботнику, отправляющемся в командирѐвку, выдаѐтся специальны́й документ – командирѐвочное удостѐверѐние. Пѐсле возвращѐния он обязан представит отчѐт о командирѐвке и израсхѐдованных срѐдствах.

В принципѐ тáкже оформляются командирѐвки и за границу – для учáстия в конференциях, симпѐзиумах, конгрѐссах и совещáниях. Выезжáющему за рубеж выдаѐтся заграничный пáспорт.

Поѐздки совершáются на различных видах трáнспорта. Сáмые распространенные – это самолѐтные, железнодорожные, морские, речные, автобусные, автомобильные поѐздки. Вы́бор вида трáнспорта в конѐчном итѐге определяется цѐлью поѐздки. Естѐственно, что люди, отправляющиеся в командирѐвку, имѐют в своем распоряжѐнии минимáльное врѐмя, так как командирѐвки обычно бывáют связаны со срѐчными делами. Поѐтому они предпочитают добрáться до мѐста назначѐния самолѐтом или в крайнем слѐчае пѐездом, ѐсли расстояние не так великѐ. Ведь поѐздка из Москвѐ в Еревáн, например, на самолѐте занимает 3,5 часá, а пѐездом тудá нáдо добирáться нѐсколько сѐток.

(Отрывок в сокращении из книги «Игровые задания» А.Р. Арутюнова)

ПРИЕЗД НА КОНФЕРЕНЦИЮ

Когда вы прилетите в Москву и сойдѐте с самолѐта, вам придѐтся пройти чѐрез все тамѐженные формáльности. Сначала в здáнии аэровокзала вы пройдѐте чѐрез пáспортный контроль, где вам оформят

вездную вѣзу, затѣм вы полѹчите своѣ чемоданы и сѹмки. Послѣ ѣтого вы заплнѣните тамбѣженную декларацию, пройдѣте на тамбѣженный досмѣтр и предьявите вѣщи к досмѣтру. Если у вас возникнут какие-либѣ вопрѣсы, вы мѣжете обратѣться к дежѹрному тамбѣженнику, котѣрый разьяснѣт вам тамбѣженные прѣвила, без выполнѣния котѣрых вы не смѣжете пересѣчь госудѣрственную границу.

(Отрывок в сокращении из книги «Игровые задания» А. Р. Арутюнова)

Анализа употребе непроменљивих врста речи је показала, да у научном стилу језика постоји процес претварања променљивих врста речи у непроменљиве врсте речи, и то пре свега именица у предлоге (Черкасова, 1967; Леоненко, 1971). Процес транспонована независних речи у предлоге се у савременом руском језику врши у општем смислу, али је заступљен и у научном стилу језика у приличној мери. Велики број поименичених предлога налази своју примену у научно-стручним текстовима. На пример, у функцији предлога функционишу:

по мере (По мере развития транспорта, промышленности, торговли, науки, спорта и туризма, культурной жизни развивается и туристская промышленность.),

в меру, в силу, в случае, в соответствии, в качестве, в режиме, в процессе, в результате (Внутренний туризм в результате приезда туристов из других областей страны способствует активизации экономически отсталых районов.),

с помощью (при помощи), с целью (Развитие экономической жизни, промышленности и торговли, технического прогресса, науки, художественной жизни, развитие спорта и туризма создаѣт необходимость путешествия с целью установления контактов...),

за сѣт, в виде, на основе, путѣм, методом, посредством, образом, способом и многи други.

Ти другостепени предлози, који нису изгубили до краја своје лексичко значење, које одговара обичним предлозима, траже одређени облик падежа именице која је са њима повезана. За разлику од обичних предлога они имају ужи круг значења.

На сличну ситуацију наилазимо и у сфери везника, који повезују реченице у сложеније синтаксичке конструкције. Потреба да се научно-стручна информација пренесе у строго логичном следу и повезаности компонената исказа, изискује бројну и разноврсну употребу везника. Ова врста непроменљивих речи успоставља везу између језичких елемената са наредним или претходним контекстом, те на тај начин ослобађа оног који пише или чита непотребног понављања речи и израза, познатих или разумљивих из контекста.

Паралелно са традиционалном употребом везника, заменица и прилога у нашем научно-стручном контексту се користе именице, придеви, партиципи и синтагме са њима (Малов, 1970). На пример:

В данном случае мы можем считать процесс оформления документов на получение визы законченным...

Изложенное относится к развитию туристской промышленности ...

Указанные селективные формы туризма перечислены в этом туристическом журнале...

Из предыдущего мы знаем, что туризм и гостиничное хозяйство неразрывно связаны между собой...

В нижеследующей таблице даны основные виды транспорта в России.

У избору граматичких категорија и облика речи у контексту руско/српских преводних еквивалената треба нарочиту пажњу обратити на случајеве када граматичка јединица постоји у оба језика у истом значењу, али се то значење модификује у одговарајућем лексичком окружењу. Као илустрацију можемо навести веома фреквентну употребу основних и редних бројева у синтагмама различитог типа, које налазе примену како у научном језику стила општег језика, тако и у језичком стилу научно-стручне/туризмолешке усмерености. Можемо се послужити својеврсном типолошком систематизацијом као у (Маројевић, 1989: 79):

П р в и т и п: *второй этаж* - први спрат (одговара српском првом спрату)

примери: 1. На Ярославском шоссе неподалёку от Выставки достижений народного хозяйства раскинулся целый посёлок из *пятиэтажных/четвороспратных* светлых корпусов. (Николић, Станојевић, 1978: 28).

2. На *третьем этаже/ на другом спрату* отдел «Готовое платье». В *подвальном этаже/у сутерену* универмага продаются ..... (Николић, Станојевић, 1978: 61).

3. Вот ваш ключ. Вы будете жить на *восьмом этаже/седмом спрату*. Комната 824. (Раичевић, 2005: 63).

Д р у г и т и п: *третьего дня* - пре два дана, прекјуче; *третьего года* – пре две године, претпрошле године.

пример: 1. *Третьего года/пре две године* у меня был целый комплект туристических журналов аэропорта «Пулково». (ауторски пример)

Т р е ћ и т и п: *на другой день* - сутрадан; *на третий день* – после два дана, другог дана.

пример: 1. *На другое утро/сутрадан ујутро* приехали они в Ленинград. (Даутовић, 1970: 148).

Ч е т в р т и т и п: *через день* – кроз два дана; *через два дня* – кроз три дана.

примери: 1. Марье он подарил двадцать рублей, и, потом, *через день/кроз два дана* (...) обещал ей за услугу двести рублей. (Маројевић, 1989: 80).

2. *Через три дня/четыри дана касније* я встал поутру с постели и вдруг почувствовал, вступив на ноги, что больше не слягу. (Маројевић, 1989:80).

П е т и т и п: *в шестом часу* – после пет (сати); *уже шестой час* – већ је прошло пет (сати).

Временске конструкције типа *в двенадцатом часу* изазивају знатне тешкоће у превођењу на српскохрватски језик... Њихови српскохрватски еквиваленти исказују се конструкцијама са основним бројем (који је умањен за један од редног броја из конструкције руског језика): *после једанаест сати, нешто после једанаест сати, када је прошло једанаест сати, било је прошло једанаест сати*. (Маројевић, 1989: стр. 81):

пример: 1. Наконец *в шестом часу/после пет сати* он вернулся в свой отель. (Маројевић, 1989: стр. 81).

Све ове одреднице из претходне систематизације, почев од руско-српских језичких појмова за означавање спратности (становање у кући, у хотелу, рад у било којој институцији), као и наведене временске одреднице *третьего дня, третьего года; на другой день, на третий день; через день, через два дня; в шестом часу, уже шестой час, в двенадцатом часу*, су веома фреквентне како у свакодневној тако и у ужестручној комуникацијској употреби. За једноставно означавање времена, као и уз глаголе кретања као временска одредба веома су значајне, те на њих због могућих погрешака у преводу треба обратити посебну пажњу. Значи, о свему овоме приликом избора граматичких категорија и облика речи треба повести рачуна.

5.4. ИЗБОР И ОРГАНИЗАЦИЈА ЛЕКСИЧКОГ МАТЕРИЈАЛА

Ако се бавимо аспектом лексике, одмах се појављује низ комплексних питања: како спровести избор активног речника-минимума по питању његове квантитативне и квалитативне структуре, по којим принципима и критеријумима груписати изабране јединице, како одредити обим синтагми са њима, како изабрати важне творбене моделе и средства којима се граде; какву улогу имају синоними, хомоними, антоними, вишезначност речи; како све то позиционирати у самом наставном процесу и самим тим применити на концепт уџбеника струке.

Питања семантичке и квантитативне заступљености лексике у језику науке/струке су увек интересовала лингвисте те и била тема лингвистичких и методолошких интерпретација. Тако су настали школски фреквентни речници и глосари, пописи најчешће коришћених лексема по различитим научним дисциплинама, сферама комуникације (Сафьян, 1971; Полякова, Солганик, 1971; Харакоз, 1971; Степанова, 1971; Левитский, 1966; Денисов, 1972). Па ипак, лексика научних текстова још увек нема темељну систематизацију ни методолошку заснованост. То се може објаснити извесним нескладом у брзим променама друштвених прилика, самим тим и науке и смотреношћу лингвистичке науке да не пренагли у именовану нових научних садржаја. Да ли је то предност или мана лингвистичких истраживања, сама објективна стварност нам показује.

Са аспекта методологије фреквентни речник је намењен ономе који подучава(наставнику), а не ономе који изучава (ученику, студенту...). Он не интерпретира лексику методолошки, већ представља само један од основа за конципирање уџбеника различите струке/науке. Никако не представља финални школски уџбеник, који могу да користе ученици/студенти (Алексеев, 1967).

Фреквентни речници садрже обично лексику која се најчешће користи, а лексички минимуми групишу ограничен број најчешће употребљаваних речи. Тај број се одређује методолошким претпоставкама, пре свега циљем и нивоом обуке, временским трајањем обуке, врстом будуће струке, узрастом, општим културним нивоом полазника, утицајем матерњег језика итд.

Предавање лексике без системског распореда, у ad hoc и случајно изабраним текстовима сигурно не даје позитивне резултате. Потребна је лингвометодолошка систематизација, сређивање лексичких јединица у складу са конкретним условима и циљевима у настави.

Системске везе унутар научне/стручне лексике на методолошким основама указују на стварање слојева/ подсистема, који имају одређену лингвистичку специфику са исто тако одређеном методолошком интерпретацијом. Методолошка обрада лексике претпоставља њену минимизацију, утврђивање лексичког наставног минимума, који често није у складу са постојећим фреквентним речницима. Разврставање добијеног минимума на лексичке групе или подгрупе обезбеђује доследност и темељност у изучавању језичких појава.

Избор минимума је заправо конкретизација објекта учења, одговор на питања, колико и баш какве лексичке јединице треба да усвоји одређени контингент полазника.

В.В.Левитский објективно утврђује, да је тешко и бесмислено одговарати на питање која је реч важнија за ученика/студента: *кóлба*, *чашка* или *мензурка*; *сосуд*, *стакан* или *цилиндр*. То зависи од тога, кога, када и зашто ми желимо да подучавамо тим речима (Левитский, 1966).

Питање минимизације лексике је тесно повезано са питањем дидактичког ограничења самих извора, који се користе за лингвистичку анализу, као и са питањем избора наставног материјала.

Фреквентни речници, који су сачињени на основу анализе одређеног круга научних дисциплина, могу бити прилично поуздана лингвистичка база, на основу које методичари могу да састављају речнике-минимуме за различите циљеве учења и умења (читање, репродуковање текста, говор/разговор на тему струке, превод научно-стручне литературе итд.).

Давно су лингвисти и методичари утврдили, да само *строевые*/градивне речи језика (предлози, везници, заменице, помоћни глаголи) имају безусловну фреквентност, те се могу објективно издвојити као основне речи у језику. Међутим, фреквентност самосталних (значењских) речи веома зависи од тематског карактера језичког материјала на коме се врши истраживање, те се у финалној анализи рефлектује фреквентна структура изабране језичке сфере.

Такође је познато, да оно што је најпотребније не мора увек да буде и најфреквентније. Управо зато се паралелно са квантитативним приступом за избор речничког минимума користе и квалитативни критеријуми лингвистичког и методолошког аспекта.

Прве квалитативне приступе је користио још крајем 16. и почетком 17. века Јан Амос Коменскиј (1592 – 1670), који је у својим испитивањима покушао да систематиче речник у свом удбенику „*Мир чувственных вещей в картинах*“. Посебно велику пажњу

и квалитативном и квантитативном приступу у избору минимума су обрађали и методичари с краја XIX и у првој половини XX века.

Повезан систем критеријума у избору лексике су разрадили совјетски научници Л. В. Шчерба, И. В. Рахманов, А. В. Монигети, В. Д. Аракин (1947). Они предлажу да се пре свега води рачуна о лексичкој спојивости, творбеној и семантичкој компоненти, вишезначности, фреквентности, стилском аспекту и неутралности, о координацији са наставним процесом. Такође је за њих битно да се обраћа пажња на синонине, описивање, присуство у фразеологији, подударност изабраних лексема са нормама књижевног језика, њихову примерност. Те критеријуме и даље користе совјетски методичари током XX века (Ветлов, 1966).

Осим поменутих критеријума, веома је важно водити рачуна о тематској продуктивности (тематској раширености) речи, карактеру лексичке дистрибуције, методолошкој сврсисходности и другим показатељима.

Тематска продуктивност подразумева слободно улажење речи у различите тематски ограничене циклусе (подјезике). У оквиру лингвистичког материјала, који смо већ помињали у функцији тема, за нас битних истраживаних појава, се појављују различите научне дисциплине које профилишу струку будућег туризмолога: социологија, економија, географија, историја уметности, комуникологија, саобраћај, маркетинг, пословање хотелских предузећа, пословање туристичких агенција и др. Основни принцип који одређује и ограничава тај број дисциплина јесте профил будуће струке/специјалности полазника. Као примери могу послужити и научне дисциплине неких других специјалности: струку будућих лекара профилишу дисциплине као што су биологија, хемија, физика, анатомија, зоологија...; за будућег инжењера то су математика, физика, геометрија, хемија и др.

Полазећи баш од таквих премиса су и конципирани „Частотный словарь общенаучной лексики“ (Степанова, 1971), „Частотный словарь русской технической лексики“ (Сафьян, 1971), „Частотный словарь языка учебных пособий мединститута“ (Левитский, 1966). Узећемо као пример из последњег наведеног речника две групе речи, које имају висок степен фреквентности (у заградама су означене научне дисциплине у којима се срећу наведене речи: а – анатомија, б – биологија, ф – физика, х – хемија):

аппарат (б, а, х, ф)	- 30	артерия (а)	- 30
короткий (б, а, х, ф)	- 27	лучевой (а)	- 27
выступ (б, а, ф)	- 21	окись (х)	- 21
плоскость (б, а, ф)	- 20	баллон (ф)	- 20
идуший (б, а, х, ф)	- 20	костный (а)	- 20
вершина (б, а, ф)	- 14	аскарида (б)	- 18
многочисленный (б, а, х)	- 14	органелла (б)	- 18
неправильный (б, а, ф)	- 12	мироцидный (б)	- 14
		атмосферный (ф)	- 12

Речи у левој колони имају исту или скоро исту фреквентност у употреби, али имају већу тематску продуктивност. То значи да су лексичка фреквентност и тематска продуктивност лексике различите категорије. Можемо рећи, да уколико је текст стручнији, већа је вероватноћа да ће се извесна реч у њему чешће употребљавати, тј. добијати тематску стабилност (види речи у десној колони).

Ако говоримо о циљевима у наставном процесу, схватамо, да речи са већом тематском продуктивношћу имају предност у укључивању на списак наставног речничког минимума. И више од тога, чак речи са већом фреквентношћу, али тематски једнозначно маркиране могу уступати своје место у лексичком минимуму речима са мањом учесталостју, али које су функционалне у низу научних дисциплина. То значи, да је приликом лингвометодолошке процене материјала важно водити рачуна о оба критеријума, о лексичкој фреквентности и тематској продуктивности. Они чине избор лексичког материјала основанијим, поузданијим. Њиховом применом се постиже да се осим издвајања општекњижевне лексике сегментује и општенаучна лексика са широком тематском продуктивношћу, која се среће у различитим научним дисциплинама те чини лексичко-семантичку основу практично било којег стручног текста (Степанова, 1971).

Следећа група речи (*профильная, отраслевая*) – лексика стручног профила обухвата групе сродних дисциплина, која својим минимумима сигнализира природно-научни, научно-технички или друштвено- хуманистички карактер текста струке.

Профильный пласт – слој стручног профила лексике је мање обиман, али није мање битан. Лексика стручног профила је функционално оријентисана на ужу сферу употребе. Она садржи виши степен научне информације. Процедура истицања стручног профила лексике (интердисциплинарно), као и општенаучне садржи две етапе: а) састављање списка фреквентности унутар посебно узете дисциплине, б) упоређивање фреквентних речника различитих дисциплина и прављење на тој основи списка лексичких јединица, које су заједничке за све или ограничен број научних дисциплина (Сафьян, 1971; Левитский, 1966). Сваки, пак, слој стручног профила лексике може бити

подељен на још уже групе/подслојеве. На пример, унутар лексичког фонда природних наука се издваја лексика општехемијског профила, која у свом обухвату садржи лексику својих поддисциплина: органске и неорганске хемије, биохемије, физичке хемије и др. Степен даљег рашчлањивања зависи од методолошке сврсисходности.

Последња група лексике је ускостручна, или термилошка. Или, како ми предлажемо термин *ужестручна* лексика, јер се процес раслојавања стручне лексике не завршава због сталних и све бржих промена на друштвено-научном плану. И таква лексика, иако није фреквентна, али је веома информативна, треба да буде саставни део лексичког минимума.

Поделу на четири лексичка слоја (општекњижевни, општенаучни, стручни и ужестручни) можемо сматрати крајње условном, јер се међу њима не може увек повући оштра граница. Али у циљу нашег лингвистичко-методолошког истраживања њихово разграничење је у потпуности оправдано. Та подела чак доприноси распоређивању лексике по нивоима учења. Прве две групе општекњижевне и општенаучне лексике су заступљене на почетном нивоу, када се студенти упознају са основама изучаване науке. У нашем случају то одговара **Б** почетном нивоу руског језика струке, како смо га ми и назвали *начальный этап-интенсивный курс*. Стручна и ужестручна лексика су заступљене на продужном и завршном степену учења, када се студенти упознају са дисциплинама струке, те савладавају основе своје будуће специјалности. У нашем случају то одговара **А** нивоу руског језика струке, кога смо ми назвали *продвинутый и заключительный этап обучения*.

Таква усмереност у описивању руско-српске научне лексике се делимично поклапа и са истраживањима француских лингвиста и методичара (CREDIF), у оквиру којих се разрађују: а) речник, који је општи за све науке и који се зове „свеопшти речник научне оријентације“, б) речник термина, који су карактеристични за сваку област људске делатности; термини се, пак, деле на термине од општег значаја и на речи термилошког значаја.

Осим принципа фреквентности и тематске продуктивности, који у највећем делу одређују избор наставног лексичког минимума, потребно је узети у обзир и друге параметре, као на пример принцип „неопходности и довољности“ (на почетном нивоу је потребно строго придржаваће тог принципа), „принцип наставно-методолошке сврсисходности“, принцип „комуникативне важности“ и др. Принципом „неопходности и довољности“ се постиже да се у лексички минимум укључе најнеопходније и најкоришћеније лексичке јединице, чије би познавање омогућило прилично слободно

кретање кроз текст одређеног стручног профила. Паралелно са тим поменути принцип предвиђа и одређено ограничење у мери која одговара реалним могућностима полазника, броју наставних часова, који су обухваћени наставним програмом, самом карактеру наставног процеса, предвиђеним наставним методама.

Принцип „наставно-методолошке сврсисходности” се може у општим цртама формулисати овако: изабрати за активно усвајање такве лексеме и конструкције чијом би се применом правио минимални број варијантних грешака, јер многе грешке произилазе из понуђене могућности избора. Тај принцип омогућава да се изоставе неке семантички блиске језичке јединице уколико постоји велики несклад у њиховим граматичким и морфолошким карактеристикама. И обрнуто, оправдати уношење у минимум (нарочито за пасивно усвајање) велике групе блиских по значењу лексема и конструкција, које имају сличне морфолошке и синтаксичке карактеристике. На пример, значај класификације предмета према једној или више особина се изражава у руском језику глаголима: *различать (что?)*; *делить (что на что?)*; *разделять (что на что?)*; *подразделять (что на что?)*.

Њихова заједничка коренска морфема, подједнака реакција и учешће у структурисању конструкција служи као оправдање могућег укључивања у речнички фонд студената читавог низа глагола, јер њихово упамћивање и активирање од полазника не захтева велики напор. Активирање основног глагола *делить* служи као база за овладавање и утврђивање осталих.

Веома је значајан и принцип „комуникативне важности”, који претпоставља: а) објашњење речи другим речима, које су функционалне у комуникацији; б) узимање у обзир распрострањености потенцијалне спојивости изабраних лексема.

На пример, појављивање у лексичком минимуму глагола *различать*, претпоставља обавезно укључивање у језички фонд полазника не само група речи – називе предмета и појава, који подлежу класификацији: спортивный туризм/образовательный туризм, металлы/неметаллы, условные/безусловные рефлексы, твёрдые/жидкие тела и др., већ и лексема, које означавају критеријуме подела по различитим основама: *р а з л и ч а т ь по характеру, по составу, по форме, по весу, по цвету, по размеру, по объёму* итд. У противном није могуће научити конструкције са тим глаголом и са одређеним структурно-семантичким профилем, са којим оне функционишу у научним текстовима.

Применом наведених принципа на материјалу научног стила језика се могу одредити квантитативне границе лексичког минимума. Примећујемо, пре свега, да се

опсег лексичког минимума руског језика са аспекта струке квантитативно сужава, јер у научним текстовима постоји тенденција вишекратног понављања лексике, те се на тај начин скраћује општи речник. Дужину научног текста не одређују само уведене нове речи, већ и лексичке јединице које се више пута понављају. Тако се технички текст одликује стручним и ограниченим речником као и фондом прозаичних и стандардизованих језичких структура (Найда, 1970).

Тако, на пример, обједињени глосар текстова из области физике, хемије, биологије и анатомије од укупно 1978 лексема садржи 8299 употреба речи, или курс „Теоретическая механика” са укупно 1767 лексема има 11942 употреба речи.

Захваљујући томе, перцепција и разумевање научног текста је омогућена са релативно малим бројем лексема.

Тако, у већ поменутих текстовима из курса «Теоретическая механика» 1480 речи са фреквентношћу употребе од 1788 до 10 покрива 91% текста (Белова ... 1971); 2074 лексичке јединице «Частотного словаря общенаучной лексики» покрива 80% оригиналних текстова из уџбеника математике, физике, хемије, биологије, медицине, геологије, географије. Из општих квантитативних истраживања се види да је наставни речнички минимум строго ограничен за нефилолошку учионицу. Горња граница таквог речника износи 3200 - 3500 лексичких јединица.

Упоређивање постојећих фреквентних речника и проучавање лексичко-стилистичких особности омогућавају да се успоставе квантитативно-квалитативни оквири посебних слојева у саставу лексичких минимума. Тако, 2074 речи „Частотного словаря общенаучной лексики” садржи два слоја: а) речи општекњижевног језика, које непромењене постоје у научном језику (обима од 400 - 500 јединица): то су пре свега несамосталне речи, заменице, бројеви, прилози, неки глаголи и незнатан број именица и придева: *тело, вода, вещество, большой, средний, широкий, значительный, блестящий, известный* и др.; б) речи општенаучне лексике, које се користе у већини научних дисциплина независно од профила будуће струке полазника, било да су то природне, техничке или хуманистичке науке (око 1500 јединица).

Састав стручне лексике варира у зависности од специјалности која је оријентисана на ужу сферу употребе, што смо већ помињали у оквиру „Частотного словаря общенаучной лексики” и „Частотного словаря русской технической лексики”. Њен обим чини 600 – 700 речи.

Ужестручна или термилошка лексика, чија је употреба ограничена у оквиру једне научне дисциплине и ређе у оквиру блискородних наука има незнатни број јединица 250 – 500 и речник обима од 2800 – 3200 лексема.

Описана слојевитост лексике научних текстова тражи диференциран приступ те сугерира да се у уџбенике и наставна средства укључи, осим већ познате полазницима (уколико је то у нашем случају продужни степен учења А ниво) општекњижевне, пре свега општенаучна и стручна лексика, која је позната наставнику и студенту са садржајног аспекта. Те три групе лексике општег обима од 2500 – 2800 лексичких јединица већ покривају разнородне научне текстове (узимајући у обзир језичку досетку и сличност са матерњим језиком) у опсегу од 90 -95% (Бакаја, 1967; 1971; 1973).

Према томе, последња група лексике, ужестручна, може бити у неку руку и занемарена.

Стручна терминологија треба да буде дата у допунским лексичким списковима, који се разликују по областима научног знања или је она презентирана кроз текстове/књиге за читање одређеног жанра, помоћу којег полазници обогаћују и активни и пасивни лексички фонд.

Велики помак у састављању лексичких минимума за савладавање руског научног стила језика су учинили методичари анализирајући лексички састав и усмених форми научног језика, што је заправо последица лингвистичких и методолошких интересовања и за истраживања у оквиру усмених облика комуникације.

На лингвостилистичка и лингвометодолошка описивања лексичког система научног стила и његових слојева треба обратити пажњу и применити их приликом састављања наставних фреквентних речника, лексичких и лексичко-граматичких минимума, у адаптацији научних текстова струке, у конципирању уџбеника струке за полазнике нефилологе.

Везано за тематику овог поглавља, тј. за избор и организацију лексичког материјала у контексту раслојавања научног стила језика, можемо начинити мали оглед анализирајући аспект **тематске лексике** (*тематическая лексика*) из уџбеника струке (Михајловић, 2009) са туристичко/ економско/угоститељским усмерењем. И како смо то већ у више наврата представљали, спрега различитих дисциплина и њихова интердисциплинарност припада научном стилу језика друштвено-хуманистичких наука. Као таквом најширом по опсегу тематском одредницом су се и руководили аутори, рецензенти, методичари у конципирању самог уџбеника.

Набројаћемо називе појединих поглавља из књиге, која то најбоље илуструју: *Россия на карте мира; Значение туризма; Экономическое значение туризма; Рельеф и водные ресурсы России; Климат и природные зоны России; Природные ресурсы России; Страхование; Пути сообщения – транспорт; Отель, размещение, питание; Деловой туризм; Турфирма. Пляжный туризм; Международные выставки по туризму и отдыху. Лечебно-оздоровительный туризм.*

Сами називи поглавља указују на њихову тематску припадност појединим дисциплинама (географија, економија, осигурање, саобраћај, хотелско пословање, агенцијско пословање, селективни облици туризма/пословни, образовни, летњи, сајамски, свадбени, медицински ...), а самим тим се и профилише лексика, као градивни део тих текстова.

У оквиру поменутих поглавља се у виду издвојених лексичких минимума налазе речи и синтагме под називом *тематическая лексика*. То су заправо издвојене групе речи из ужестручне лексике, које се налазе иза посебних партија дијалošких лекција. Оне чине и саставни део тих лекција. Лексички минимуми се у оквиру једног поглавља могу наћи и на неколико места, тако да се у укупном броју поглавља (12) они појављују чак 33 пута. Њихова функција је у томе: а) да се тако издвојени из лекција које им претходе лакше препознају, прихвате и упамте; б) да се искористе у самосталном креативном раду у прављењу исказа или са другим студентом у прављењу дијалога, или, пак, у групи у прављењу полилога; в) да се подигне ниво задовољавања комуникативног аспекта научно-стручног језика/усмени облици комуникације. Илустроваћемо то примерима из поменутог уџбеника (Михајловић, 2009: стр. 191 – 205):

ДИАЛОГИ

ФОРМИРОВАНИЕ УСЛУГ ТУРИСТСКИХ ПРЕДПРИЯТИЙ. ДОКУМЕНТЫ ДЛЯ КЛИЕНТА

Первый разговор (стариши менеджер и молодые сотрудники на семинаре в фирме)

- Дорогие молодые коллеги, начинаем наш семинар. Мы попытаемся обобщить ваши знания о деятельности турфирм и поговорить о некоторых нюансах нашей работы. Вы все уже видели бланки документов, которые мы оформляем и выдаём на руки туристу, купившему у нас тур. Что же это за документы?
- Во-первых, это договор с клиентом, путёвка, ваучер, памятка, страховой полис, билет на транспорт.
- И все они вкладываются в наш фирменный конверт. Нам он очень нравится – элегантный и красивый.
- Спасибо. Приятно слышать хорошую оценку нашей работы.
- А паспорт туриста не входит в этот пакет?
- Нет, и паспорт с визой, и доверенность – документы, подтверждающие личность клиента и его право на вывоз ребёнка. Они обязательны для выезда. А вот оформление визы – это часть нашей работы по формированию турпакета.

- Мы знаем, что такое турпакет. А из чего формируется стандартный турпакет?
- Если говорить языком официальных документов, тур – это формируемый комплекс основных и дополнительных услуг, предоставленных туристу в зависимости от целей путешествия. Стандартный комплекс услуг, предоставляемый туристу в зависимости от целей путешествия, называют пэкидж-тур или турпакет. Иначе говоря, все услуги, которые мы включили в основную программу и оформили путёвкой, и будут основными или стандартными.
- Можно мне добавить?
- Пожалуйста.
- Дополнительные услуги турист приобретает сам уже на месте отдыха. Это, например, экскурсии или другие развлечения, да?
- Совершенно верно. Дополнительные услуги, как правило, предоставляет принимающая фирма в месте временного пребывания туриста, они не входят в стоимость путёвки.

Второй разговор (старший менеджер и молодые сотрудники на семинаре в фирме)

- Основные услуги нашей фирмы – это размещение, питание и транспорт?
- Ты забыла ещё о страховании.
- Да, в большинстве случаев туристские основные услуги состоят из страховых, транспортных услуг, услуг размещения и питания. Однако... При организации путешествий с познавательными, профессионально-деловыми, спортивными, религиозными целями услуги, которые традиционно относятся к дополнительным, могут стать основой тура. Поэтому мы можем формировать или пэкидж-тур, или эксклюзив-тур.
- Понимаю. Они различаются, потому что один не включает дополнительные услуги, а другой, практически, из них и состоит.
- Можно сказать и так. Турпакет включает, как правило, только основные услуги, эксклюзив-тур – и дополнительные, которые тоже оформляются путёвкой.
- Скажите, зачем мы выдаём туристу три экземпляра ваучера?
- Хороший вопрос. Как вы думаете, где он отдаст первый экземпляр ваучера?
- Наверное, представителю принимающей стороны при прибытии. Мы же им посылаем списки туристов...
- Конечно, они должны быть уверены, что приняли всех. А второй экземпляр?
- Я знаю, когда я ещё студенткой работала летом в одной турфирме, мы предупреждали туристов, не забыть отдать ваучер на рецепции в отеле.
- Bravo. А третий?
- Может быть, он остаётся у туриста?
- Конечно. Турист имеет на руках все документы, регулирующие наши с ним отношения. Поэтому оформлять их мы будем предельно внимательно. Мелочей в нашей работе с документами быть не может. На сегодня всё.

У П Р А Ж Н Е Н И Я

1. Прочитайте диалоги по ролям несколько раз, меняя партнёров.

Как это сказать?

<i>Интенции, общие понятия</i>		<i>Способы выражения</i>
вопрос о характеристике	⇒	Что же это за ...?
вопрос о подтверждении	⇒	Это..., да?
подтверждение	⇒	Совершенно верно. Понимаю. Можно сказать и так.
количество, повторяемость	⇒	в большинстве случаев
характеристика	⇒	(путешествие) с познавательными целями
одобрение, похвала	⇒	Хороший вопрос. Б р а в о.
предположение	⇒	наверное может быть,...
конец контакта	⇒	На сегодня всё.

2. Придумайте рассказ или диалог, используя слова из правой колонки по образцам, данным в разделе 1 после упражнения Как это сказать?

3. Разыграйте диалоги, используя тематическую лексику:

бланк документа
договор с клиентом
путёвка, ваучер
памятка
страховой полис
билет на транспорт
документы, подтверждающие личность клиента
выдать на руки туристу
турпакет / турпродукт
основные услуги состоят из
принимающая / отправляющая сторона
представитель принимающей / отправляющей стороны
формировать / сформировать (турпакет)

. . .

ДИАЛОГИ

ФОРМИРОВАНИЕ И ПРОДВИЖЕНИЕ ТУРИСТСКОГО ПРОДУКТА

Первый разговор (старший менеджер и молодые сотрудники на семинаре в фирме)

- Сегодня мы поговорим о том, из чего складывается деятельность фирмы как туроператора.
- Мы все уже начали работать с турагентствами, каждый по своему направлению. У меня, например, в списке 9 турагентств.
- Турагентства только продают пакеты, которые мы формируем?
- Да, они выступают как посредники между оператором, и покупателем. Сами они, как правило, формированием турпакетов не занимаются.
- Даже представить трудно, сколько всего нужно сделать, чтобы иметь готовый турпакет!
- Да, формирование турпродукта – это огромный труд. Это поиск зарубежных партнёров, выбор гостиниц, переговоры с авиакомпаниями, точный расчёт количества бронируемых мест в гостиницах и на авиарейсах. Это работа с очень большим объёмом информации и очень большим количеством людей.
- А откуда фирма берёт такую информацию?
- Эта информация открытая. Сейчас всё стало проще, потому что появился Интернет, где можно найти практически любую информацию. Многие компании имеют свои сайты, где выставляют предложения для потенциальных партнёров. Мы отбираем из них те, которые интересуют нас. А потом, конечно, работаем непосредственно с людьми. Обсуждаем каждое условие взаимоотношений между фирмами. Всё понятно?
- Вроде, понятно.
- Если понятно, то очень коротко перечислите задачи, которые стоят перед фирмой-туроператором.
- Я думаю, что можно сказать так. Туроператор создаёт определённый продукт и продаёт его. Различные услуги туроператор собирает в единый пакет. Этот пакет туроператор может продать турагентству или самому туристу. Чтобы собрать пакет услуг оператор должен сотрудничать с фирмами-партнёрами в зарубежных странах.
- Прекрасно, Клауди. Ваша способность быстро анализировать ситуацию нам будет очень нужна. О других этапах работы по созданию туристского продукта мы поговорим в следующий раз.

Второй разговор (старший менеджер и молодые сотрудники на семинаре в фирме)

- Когда базовый пакет услуг сформирован, начинается следующий этап работы туроператора. Какой, кто знает?
- Подготовку и выпуск каталогов, работа на выставках.
- Правильно. Но каталог – не единственный вид рекламных материалов. Оператор выставляет свои предложения на сайте фирмы, а также рассылает их в виде прайс-листа и рекламных проспектов турагентам, с которыми он сотрудничает.
- А могут турагентства сами обращаться к нам с предложениями о сотрудничестве?
- Конечно, могут, если их заинтересует наш сайт. Это, кстати, облегчает нам работу по поиску и отбору турагентств-партнёров. Кроме того, для нас немаловажно взаимодействие с поставщиками услуг, то есть с нашими зарубежными партнёрами.

- А если мы обещаём определённый уровень сервиса, питания, размещения в отеле, а наш зарубежный партнёр чего-нибудь не обеспечит, кто виноват?
- В любом случае именно туроператор несёт ответственность перед клиентом. Поэтому мы ввели в практику подбор и назначение собственных специалистов на маршруты путешествий.
- Вы имеете в виду менеджеров?
- Не только. Это и менеджеры, и экскурсоводы, и инструкторы, и переводчики, и отельные гиды и многие другие. Не всё могут сделать сотрудники принимающих фирм-партнёров. Например, из-за отсутствия русскоговорящего персонала. А мы можем более эффективно осуществлять контроль за качеством, надёжностью, безопасностью туристского обслуживания, если направляем в страны своих представителей. Конечно, не во все страны, а в те, где это рентабельно.

У П Р А Ж Н Е Н И Я

4. Прочитайте диалоги по ролям несколько раз, меняя партнёров.

Как это сказать?

Интенции, общие понятия

Способы выражения

состав	⇒	из чего складывается... складывается из...
характеристика	⇒	фирма как туроператор выступают как посредники каждый по своему направлению
оценка (эмоциональная)	⇒	Даже представить трудно, сколько всего нужно сделать!
неуверенность, сомнение	⇒	вроде (понятно)
определённость	⇒	в любом случае,...
уточнение	⇒	Вы имеете в виду...?

5. Придумайте рассказ или диалог, используя слова из правой колонки по **образцам**, данным в разделе 1 после упражнения **Как это сказать?**

3. Разыграйте диалоги, используя **тематическую лексику**:

турпродукт
поиск зарубежных партнёров
выбор гостиниц
переговоры с (авиакомпаниями)
расчёт количества бронируемых мест
направление деятельности
предлагать сотрудничество
предложение о сотрудничестве
взаимодействие с поставщиком услуг
вывесить сайт в Интернете
реализовывать / реализовать турпродукт – реализация

...

ДИАЛОГИ ПРОЦЕСС ПРОДАЖИ ТУРПРОДУКТА

Первый разговор (менеджер российской и директор канадской компаний на выставке)

- Добрый день. Приветствуем вас на стенде “Сыздальский туристический сервис”.
- Здравствуйте. Вот моя визитка. Я директор канадской туристической компании “Кипарис” Сафó Роман Михайлович.
- Меня зовут Ирина Сергеевна, я менеджер по рекламе. Рада видеть вас, Роман Михайлович. Чем могу быть полезна?
- Я изучил ваш проспект, но хотел бы уточнить информацию по рекламному туру “Сергиев Посад – Александров – Сыздаль” и обстоятельно поговорить о других ваших маршрутах. Их много?
- Для российских туристов их гораздо больше, чем для иностранных. Это связано, прежде всего, с классом гостиниц на маршруте. Какие из них вас интересуют?

- Маршруты “Золотого кольца” России мы давно освоили, но у нас есть туристы, которые хотели бы увидеть больше. Можно организовать для них с вашей помощью нетрадиционный маршрут?
- Конечно. Вы планируете участие в нашем ознакомительном туре?
- Да, я поеду сам, если у нас будет возможность подробно обсудить условия сотрудничества.
- Роман Михайлович, давайте договоримся так. Наш директор едет в этот тур, потому что с аналогичным предложением обратились к нам ещё две фирмы. В автобусе вы сможете обсудить варианты агентских соглашений о сотрудничестве. Согласны?
- Договорились. Заявку на участие в вашем рекламно-ознакомительном туре я оформлю сегодня же. До встречи.
- До свидания. Приятно было познакомиться.

Второй разговор (директор греческой турфирмы и менеджер российской)

- Здравствуйте. Я директор греческой фирмы “Парнас”. Меня зовут Дана Дракопулус.
- Здравствуйте! Меня зовут Мария Новикова. В фирме “Российские просторы” я работаю менеджером по продажам. Чем могу помочь?
- Из вашего сайта в Интернете мы знаем, что “Российские просторы” – одна из ведущих российских фирм-туроператоров.
- Да, наша фирма уже 15 лет работает на туристском рынке.
- Мы хотели бы серьёзно работать в России. Всё больше наших туристов проявляет интерес к России, и нам нужен солидный партнёр, чтобы работать в этом направлении.
- Нам приятно, что вы пришли именно к нам. Думаю, мы найдём общие интересы.
- Да. Конечно. Я понимаю. Я приехала в Москву на четыре дня и за это время хотела бы встретиться с кем-то из руководства фирмы, обсудить агентские соглашения и, по возможности, подписать их. Таковы мои намерения.
- К сожалению, наш генеральный директор в командировке.
- Как жаль, что я заранее не назначила время и день встречи!
- Это не проблема. Он возвращается из командировки уже сегодня, правда, поздно вечером. Завтра я сообщу ему о вашем визите. И позвоню вам в гостиницу.
- Чтобы наш разговор был предметным, прошу вас дать мне ваши типовые агентские соглашения и, по возможности, подписать их. Таковы мои намерения.
- Я даю вам типовый агентский договор и схему комиссионных для туристических агентств на период до конца текущего года. Минимальная базовая комиссия 11%.
- Ну, это обычная практика. Спасибо. Буду ждать вашего звонка.
- Всего доброго вам. До завтра.

УПРАЖНЕНИЯ

1. Прочитайте диалоги по ролям несколько раз, меняя партнёров.

Как это сказать?

Интенции, общие понятия

приветствие	⇒	Приветствуем вас на стенде...
представление	⇒	вот моя визитка. Я ...
характеристика	⇒	информация по ...
согласие	⇒	договорились
источник информации	⇒	из вашего сайта (мы узнали)
количество	⇒	все больше (наших) туристов
намерение	⇒	таковы мои намерения
ограничение	⇒	... сегодня, правда, поздно вечером
объяснение, причина	⇒	Это связано с (классом гостиниц) чтобы (не терять время/разговор был предметным)
этикетные фразы (при знакомстве)	⇒	Приятно было познакомиться.
(по телефону)	⇒	рад(а) вас слышать
(при прощании)	⇒	До встречи.
		Всего доброго! До завтра.

2. Придумайте рассказ или диалог, используя слова из правой колонки по образцам, данным в разделе 1 после упражнения Как это сказать?

3. Разыграйте диалоги, используя тематическую лексику:

информационный тур
рекламно-ознакомительный тур
уточнение информации
предложение о сотрудничестве
маршруты вашей фирмы
традиционный / нетрадиционный маршрут тура

...

ДИАЛОГИ

ПЛЯЖНЫЙ ТУРИЗМ ПРЕДЛОЖЕНИЯ И СПЕЦПРЕДЛОЖЕНИЯ

Первый разговор (менеджер турфирмы и клиент)

- Здравствуйте. Мы хотим поехать на море. Как это можно устроить?
- Здравствуйте, девушка. Меня зовут Маргарита. Я занимаюсь пляжным туризмом.
- Ой, простите, я не представилась. Меня зовут Валентина, фамилия – Горева. Дело в том, что мы с подругами только что решили поехать куда-нибудь купаться и загорать. Причём буквально через три-четыре дня. На одну неделю. Нас четверо. Это возможно?
- Конечно. У вас у всех есть загранпаспорта?
- Да, есть.
- Раз вы хотите выехать уже через три дня, то речь может идти только о безвизовой стране. Фактически вам нужно выбрать между Турцией и Египтом. Сейчас я открою сайт со спецпредложениями турфирм. Да, в обе страны сейчас есть специальные предложения, так называемые горящие путёвки. Они намного дешевле.
- Здорово. А что входит в турпакет?
- Он стандартный для пляжного тура: авиаперелёт, медстраховка, трансфер, отель и питание. В Турции, в Белеке, по системе «всё включено», стоимость 500 евро, а в Египте, в Хургаде, полупансион, стоимость 285 долларов.
- Отлично. Берём Египет, никогда там не были. А в Турции мы были в прошлом году. Все четыре паспорта и деньги у меня с собой. Давайте быстренько подпишем договор, я всё оплачу и побегу готовиться в дорогу.

Второй диалог

- Здравствуйте. Я договаривался о встрече по поводу тура в Болгарию. Моя фамилия Васильев.
- Здравствуйте. Я менеджер по Болгарии. Меня зовут Мария. Какой тур вы хотите купить?
- Дело в том, что сам я не собираюсь ехать. Я отправляю жену с двумя детьми, одному восемь лет, другому шесть. На десять дней. На экскурсии они вряд ли будут ездить. Значит, речь может идти о типичном пляжном отдыхе: отель, море, песок, какие-то развлечения для детей.
- Вот наш каталог. Уверена, что по нему вы выберете подходящий отель. А может быть, у вас уже есть какие-то конкретные пожелания?
- Есть, но самого общего характера. Это может быть трёх- или четырёхзвёздочный отель с полупансионом. Размещение лучше всего в коттедже или бунгало. Да, и обязательно первая линия. Сами понимаете, с двумя детьми удобнее, если из номера сразу попадаешь на пляж.
- Я вас понимаю. Могу предложить отель «Золотое солнце». Три звёзды, бунгало с холодильником и микроволновой печью, стоят практически на пляже. На берегу есть много водных развлечений, а около главного корпуса – детские игровые площадки и клуб.
- Прекрасно, я как раз вижу в каталоге фотографии и описание этого отеля. Дайте подпишем договор, а завтра я внесу оплату.
- Очень хорошо. Договор типовый, видите, здесь указан номер нашей лицензии, адрес, банковские реквизиты.
- Да. Я уже не раз подписывал договоры, и знаю, что в них включено. Для меня важна ответственность сторон... Устраивает.
- Приятно иметь дело с опытным туристом. Да, наверное, вы знаете, но хочу напомнить, что вам нужно у нотариуса оформить на жену доверенность для вывоза детей.
- Спасибо, что напомнили. Действительно, мог забыть.
-

У П Р А Ж Н Е Н И Я

2. Прочитайте диалоги по ролям несколько раз, меняя партнёров.

Как это сказать?

<i>Интенции, общие понятия</i>		<i>Способы выражения</i>
сомнение	⇒	вряд ли
желание/ пожелание	⇒	речь может идти о...
характеристика	⇒	(пожелания) самого общего характера
ссылка на известное	⇒	сами понимаете,...
согласие	⇒	Устраивает.

2. Придумайте рассказ или диалог, используя слова из правой колонки по образцам, данным в разделе 1 после упражнения **Как это сказать?**

3. Разыграйте диалоги, используя тематическую лексику:

пляжный туризм
купаться и загорать
спецпредложение турфирмы
так называемая горящая путёвка
конкретные пожелания
размещение в коттедже/ бунгало
первая линия
типовой договор
указан номер лицензии (...банковские реквизиты)
ответственность сторон

Ови лексички минимуми под називом *тематическая лексика* се појављују у оквиру поглавља *11-Турфирма. Пляжный туризм* на четири места. Они су искључиво на руском језику, као и цео уџбеник, јер је намењен студентима који су учили раније руски језик (А ниво руског језика струке) и као такви се уклапају у главну методолошку особеност и концепт савременог уџбеника – комуникативни принцип овладавања језиком.

Међутим, у оквиру наведеног примера, видимо да се учестало појављују и делови лекције под називом *Как это сказать?*, где се у виду руских унутарјезичких корелатива дају ужестручни лексички варијетети. Та врста табеларног приступа се такође може сврстати у лексичке минимуме, јер се у колони са леве стране под називом *Интенции, общие понятия* презентира општенаучна лексика, док се у колони са десне стране под називом *Способы выражения* дају варијантне ужестручне речи и синтагме. То није само таксативно набрајање речи и синтагми стручног профила, већ се те лексеме, што је из примера видно, активно укључују у препоручена специфична комуникативна вежбања: *придумайте рассказ или диалог, используя слова из правой колонки или разыграйте диалоги, используя тематическую лексику.*

Треба такође напоменути да се у оквиру избора и организације лексичког материјала кроз цео уџбеник, попут некаквог лајтмотива појављује специфично вежбање:

Придумайте рассказ или диалог, используя слова из правой колонки по образцам, данным в разделе 1 после упражнения Как это сказать?

У поглављу 1 (раздел 1) се дају модели дијалога, које студенти могу користити као пример за структурисање својих исказа ради ступања у комуникацију са другим студентима. Навешћемо пример из уџбеника:

ДИАЛОГИ

ПЕРВЫЙ КОНТАКТ С ТУРФИРМОЙ ПРИ УСТРОЙСТВЕ НА РАБОТУ

Первый разговор (соискатель и сотрудники фирмы)

- Здравствуйте! Можно?
- Пожалуйста, проходите! Добрый день! Хотите выбрать тур?
- Нет, я по объявлению о наборе сотрудников в ваш новый офис.
- Какая вакансия вас интересует?
- Менеджер по транспортным перевозкам.
- Минуточку, присаживайтесь! Я приглашу менеджера по персоналу.

- Здравствуйте. Меня зовут Кристина. Вы по поводу вакансии менеджера по транспортным перевозкам?
- Да. Эта вакансия ещё свободна?
- Свободна, мы ищем сотрудника на эту должность. А вы принесли своё резюме?
- Нет.
- Вы можете прислать резюме по факсу или по электронной почте. Мы рассмотрим ваше резюме в течение недели, и наш секретарь свяжется с вами.
- Простите, а не могли бы вы уточнить номер вашего факса?
- Конечно, записывайте: 567-35-347.
- Спасибо, я сегодня же пришлю вам резюме по факсу.
- Очень хорошо. До свидания.
- До свидания.

Второй разговор (соискатель и сотрудник фирмы)

- Здравствуйте!
- Здравствуйте. Меня зовут Роман. С кем я могу поговорить по поводу открывшейся вакансии менеджера по визовой поддержке?
- Со мной. К сожалению, эта вакансия уже закрыта. Но мы можем предложить вам другие свободные вакансии в нашей компании.
- Да, мне было бы это интересно.
- Это будет работа с русскоязычными клиентами. У вас есть трудности с русским языком?
- Пожалуй, нет. У меня сертификат третьего уровня.
- Хорошо. А опыт работы в сфере туризма у вас есть?
- Есть, я работал помощником менеджера по визовой поддержке 2 года.
- Хорошо, тогда присылайте ваше резюме, и мы свяжемся с вами в течение трёх-четырёх дней.
- А если я вышлю резюме завтра – не будет поздно?
- Ничего страшного, присылайте завтра. В начале письма укажите «Для менеджера по персоналу».
- Хорошо. А рекомендательное письмо присылать нужно?
- Конечно, присылайте.
- Спасибо. До свидания.

У П Р А Ж Н Е Н И Я

1. Прочитайте диалоги по ролям несколько раз, меняя партнёров.

Как это сказать?

Интенции, общие понятия

Способы выражения

причина, повод	⇒	я по объявлению/по поводу
характеристика лица	⇒	менеджер по транспортным перевозкам/ по персоналу/по визовой поддержке
по должностным обязанностям	⇒	прислать (резюме) по факсу, по электронной почте
канал связи	⇒	трудности с русским языком
характеристика	⇒	вакансия свободна/закрыта
констатация	⇒	

2. Прочитайте **образец** рассказа/диалога, по которому придумайте свой. Первое условие – обязательное употребление слов и выражений, данных в упражнении **Как это сказать?** (правая колонка). Второе условие – текст не должен относиться к проблематике «турбизнес». Цель этого задания – показать универсальность языковых средств, которые вам даются. Чем интереснее будет ваш рассказ/диалог, тем лучше. Можете устроить конкурс на самый лучший сюжет.

ОБРАЗЕЦ

В полиции

- Можно войти? Здравствуйте. Я по поводу автомобильной аварии, которую я видела вчера.
- Пожалуйста, проходите, присаживайтесь. Рассказывайте.
- Простите, у меня пока трудности с болгарским языком, поэтому я буду рассказывать по-русски, ладно?
- Хорошо.
- Итак, вчера прямо около моего дома была эта авария.
- Вы всё хорошо видели?
- Конечно. Я ведь менеджер по транспортным перевозкам, и сама часто езжу по городу.
- Так, не могли бы вы уточнить, какая это была машина – та, что уехала с места аварии.
- Во-первых, это была машина белого цвета, на ней было написано «Грузовые перевозки». А внизу – адрес и номер электронной почты фирмы.
- Конечно, этот номер вы не запомнили?
- Почему не запомнила? Запомнила! Вот, я записала.
- О! Спасибо огромное. Мы даже готовы пригласить вас работать к нам, в полицию. У нас и одна вакансия свободна.
- Нет уж, благодарю. Я свою работу люблю.

3. Разыграйте диалоги, используя **тематическую лексику**:

- объявление о приёме на работу/ о наборе сотрудников
- секретарь свяжется с вами
- вакансия открыта/закрыта
- должность
- резюме
- рекомендательное письмо
- помощник менеджера
- соискатель
- специалист
- обязанности менеджера по персоналу/ по размещению/по визовой поддержке

Закључујемо да, у овом случају наведеног примера, у оквиру избора и организације лексичког материјала осим већ поменутих шаблона комуникативних вежбања:

придумайте рассказ или диалог, используя слова из правой колонки ИЛИ разыграйте диалог, используя тематическую лексику,

постоји и вишекратни шаблон (упражнение2, раздел 1, стр.: 13):

Прочитайте **образец** рассказа/диалога, по которому придумайте свой. Первое условие – обязательное употребление слов и выражений, данных в упражнении **Как это сказать?** (правая колонка). Второе условие – текст не должен относиться к проблематике «турбизнес». Цель этого задания – показать универсальность языковых средств, которые вам даны. Чем интереснее будет ваш рассказ/диалог, тем лучше. Можете устроить конкурс на самый лучший сюжет.

Сам циљ задатка се види из навода, тј. показати универзалност језичких средстава. Шта то, заправо, подразумева? У поглављу 1. овога рада смо показали да је туризмологија као наука веома широког обухвата у додиру са другим сродним хуманистичким наукама, између осталог и са лингвистиком (интердисциплинарно). Због тога и сам избор лексичког материјала у домену туризмолшке струке претпоставља веома богат фонд речи. Зато у раслојавању руског језика у општем смислу на општекњижевни језик, научни језик, научно-стручни језик и ужестручни језик/терминологију постоји велики домен међуслојног поклапања и узајамности. Обратимо пажњу на:

Как это сказать?

Интенцији, общице понятия

Способы выражения

причина, повод	⇒	я по объявлению/по поводу
характеристика лица	⇒	менеджер по транспортным перевозкам/ по персоналу/по визовой поддержке
по должностным обязанностям	⇒	прислать (резюме) по факсу, по электронной почте
канал связи	⇒	
характеристика	⇒	трудности с русским языком
констатация	⇒	вакансия свободна/закрота

У левој колони, као што смо већ напоменули, се налазе речи и синтагме из општенаучог језика (*интенцији, общице понятия*) док се у десној налазе речи и синтагме, које се користе у дијалозима туризмолшке струке. Оне се појављују у смислу варијетета (*способы выражения*) општенаучних појмова, те се у овом случају могу подврстати у лексику туризмолшког профила. Циљ наведеног вежбања и јесте у томе да студенти та језичка средства туризмолшке струке могу употребити и у некој другој тематској проблематици. То су, наравно, сродне дисциплине са којима се туризмологија као научна дисциплина додирује и преплиће. Можемо констатовати, да је област туризма по обухвату активне друштвене стварности веома разграната, те да језик, који ту стварност именује и уобличава, оживотворује, опредмећује, оприсућује у

таквом контексту има двоструку улогу. У свом прагматском аспекту струке језик наступа и као свеобухватно, универзално средство. Тај маневарски простор, трајни архив подједнаких могућности различитих избора, у коме је сама реч демијург процеса вечног стварања, те непосредног преображавања, јеста објективно ослобађајуће осећање. Овде се мисли на унутарјезичке семантичке варијетете и корелативе руског језика - (*интенции, способы выражения*).

Сами називи побројаних дијалога из наведених примера:

- **ПЕРВЫЙ КОНТАКТ С ТУРФИРМОЙ ПРИ УСТРОЙСТВЕ НА РАБОТУ;**
- **ФОРМИРОВАНИЕ УСЛУГ ТУРИСТСКИХ ПРЕДПРИЯТИЙ. ДОКУМЕНТЫ ДЛЯ КЛИЕНТА;**
- **ФОРМИРОВАНИЕ И ПРОДВИЖЕНИЕ ТУРИСТСКОГО ПРОДУКТА;**
- **ПРОЦЕСС ПРОДАЖИ ТУРПРОДУКТА;**
- **ПЛЯЖНЫЙ ТУРИЗМ. ПРЕДЛОЖЕНИЯ И СПЕЦПРЕДЛОЖЕНИЯ.**

указују на висок степен учешћа аспекта струке у избору лексичког/тематског материјала. Искуство у настави је показало, да је избор материјала за ту намену адекватан и да нема већих проблема у његовом прихватању, усвајању и репродуковању. Објашњење лежи у томе, што су то студенти који су учили раније руски језик, а неки од њих су завршили чак средњу школу са стручним (туристичко/економско/угоститељским) усмерењем.

Међутим, до извесних потешкоћа ипак долази на лексичком нивоу, када зађемо у сферу међујезичке хомонимије. Међујезичка хомонимија обухвата све што је у оквиру појединих језичких нивоа формално истоветно а семантички различито између језика у контакту. По нашем мишљењу њено језгро налази се у лексичком нивоу – у категорији међујезичких лексичких хомонима (Радић-Дугоњић, 1991: стр. 13). То можемо илустровати руским примерима са преводним српским еквивалентима. Њих ћемо уједно сматрати довољним појашњењима на релацији међујезичке хомонимије. Примере, као такве смо извадили из уџбеника високошколске туризмолошке струке и њима сродним уџбеницима:

Шампанское и икра – дорогие *ла́комства*, являющиеся недоступной роскошью во многих странах мира.

Шампањац и кавијар су скупа *посластица*, која представља недоступан луксуз у многим земљама света. (Станојевић, Николић, Маројевић, 1979: стр. 21);

При сервировке свадебного стола рюмки и *бокалы* жениха и невестки обычно ставят другой формы и цвета, чтобы выделить их от остального хрустала.

Приликом сервирања свадбеног стола, млади и младожењи обично стављају чашице и чаше за шампањац другачијег облика и боје, како би се разликовале од осталог кристала;

Кувшини - с крышками для воды и др.

Бокали су са поклопцима за воду и др. (Станојевић, Николић, Маројевић, 1979: стр. 32 - 35);

- Нет, я по объявлению о *наборе* сотрудников в ваш новый офис.
- Не, јављам се поводом *пријема* сарадника у ваше ново предузеће.
или
- Не, јављам се поводом објављеног конкурса за *пријем* сарадника у ваше ново предузеће. (Михајловић, 2009: стр. 11);
- От всего сердца, *поздравляю* Вас с днём рождения.
- Од свег срца Вам *честитам* рођендан.
- Мы вас *приветствуем*, дорогие студенты, от имени Министерства туризма.
- Ми вас *поздрављамо*, драги студенти, у име Министарства туризма. (ауторски пример);

Лишь тот, кто бывал на *рыбалке*, знает, что такое рыбное блюдо.

Само онај, ко се бавио *риболовом*, зна шта је рибље јело.

Человек, занимающийся *рыбалкой* - *рыболов*.

Човек који се бави *риболовом* је *риболовац*. (Станојевић, Николић, Маројевић, 1979: стр. 47)

В каких темпах желательна *поставка*?

У каквом је темпу пожељна *испурука*?

Вагоны с скоропортящимися *товарами*.

Вагони са лако кварљивом *робом*.

Медь, свинец, цинк, олово, никель, алюминий и магний составляют группу *цветных* металлов.

Бакар, олово, цинк, калај, никал, алуминијум и магнезијум чине групу *обојених* метала. (Николић, Станојевић, 1978: стр. 182, 187);

Кроме того, у дежурной по этажу Вы можете приобрести газеты, туристические *журналы*, чай ....

Осим тога, код дежурне на спрату можете набавити новине, туристичке *журнале/магazine*, чај ... (Станојевић, Николић, Маројевић, 1979: стр. 52)

На улице Светозара Марковича находится книжный *магазин*, где продаются и туристические *журналы*.

У улици Светозара Марковића се налази *књижара/радња са књигама*, где се продају и туристички *часописи*. (ауторски пример);

У неким уџбеницима туризмолошког профила се могу наћи и систематизовани међујезички хомоними у виду својеврсних лексичких минимума. То можемо видети на примерима, који стоје под јединственим насловом *обратите внимание*:

Обратите внимание!

<i>В русском языке</i>	-	<i>В сербском языке</i>
столица	-	главни град
искусство	-	уметност
враг	-	непријатељ
стенá	-	зид, зидине
опыт	-	искуство; оглед
замóк	-	брава, катанац
странá	-	земља
куча	-	мноштво, гомила
занимать	-	позајмљивати
друг	-	пријатељ
единый	-	јединствен, један, исти, уједињен
единственный	-	једини, искључив, уникатан
банк	-	банка
банка	-	тегла
часть	-	део, одсек
честь	-	част
вид	-	изглед; врста; вид (грам.)
товар	-	роба
частный	-	појединачан; приватни
оплата	-	плаћање
магазин	-	продавница (Раичевић, 2005)

Као што се из свих претходних навода у овом поглављу може видети, избор и организација лексичког материјала може се сврстати у ред централних питања методике наставе страног/руског језика. Сам наставни процес руског језика, предавање и учење, покреће и осталу врло битну проблематику. Зато ћемо у закључку прихватити навод (Николић, 1979: стр. 117 - 118):

«Важну проблематику можемо поделити на проблеме наставника и проблеме ученика. Ови други су сложенији и шири.

А. Проблеми наставника се своде на следеће:

1. Семантизација речи се врши на различите начине. У сваком конкретном случају бира се најприкладнији, тј. најрационалнији и најекономичнији начин

откривања значења речи. Речи се дају у говору, у реченицама које добро илуструју доминантно значење речи или оно које реч има у одређеном контексту.

2. Разним коментарима реч се одваја од сличних њој, по облику и значењу, речи страног језика или матерњег језика. Коментари треба да спрече, што је више могуће, све врсте интерференција.

3. Утврђивање знања речи врши се кроз обилну говорну праксу (укључујући све 4 говорне вештине). Знање речи треба вежбањем довести до степена вештина и навика, тј. аутоматизоване употребе.

Б. Проблеми ученика и лица која уче страни језик ван школе или се срећу у било ком виду са његовим облицима су многобројни, али још увек недовољно истражени..

1. Памћење облика, проницање у значење стране речи, проналажење правог значења вишезначне речи у одређеном тексту, правилно спајање речи са другим речима су проблеми карактеристични за учење били ког страног језика. Учење једног словенског језика у другој словенској средини, конкретно руског језика у српској језичкој средини, се по овим питањима разликује од учења других страних (несловенских) језика само тиме што постоји одређени, релативно високи проценат речи чији су облици, значења и спојивост готово исти у оба језика.

2. Међујезички хомоними су специфичан проблем при учењу сродних по пореклу или блиских по облицима језика. Они су извор нарочитих погрешака које учење других страних језика не познаје.

3. Наслућивање као методски проблем није теоријски потпуно обрађено. Треба код ученика развијати способност правилног наслућивања, као што коментарима, кад је год то могуће, треба спречавати погрешно.

4. Једна од вештина коју треба научити у школи је и служење речником. На жалост се она данас у школама мало негује».

5.5. МОРФОЛОШКО-СИНТАКСИЧКА АНАЛИЗА НАУЧНОГ ЈЕЗИКА ТУРИЗМОЛОШКЕ СТРУКЕ

Карактеристика било које функционално-стилске језичке варијантности је у првом реду одређена лексиком и синтаксом. Морфологија у мањој мери привлачи пажњу лингвиста, јер се она одувек сматрала нестилотворним језичким нивоом. Тако су сматрали раније многи совјетски и други страни лингвисти: А. М. Пешковскиј, В. В. Виноградов, А. И. Јефимов, А. Н. Гвоздјев; Л. Долежал, К. Гаузенблас, М. Јелинек, И. Мајстрик и др. «Разрешение отдельных задач, перед литературным языком стоящих, требует специальных средств, прежде всего лексических и синтаксических... в меньшей степени используются различия фонетические и морфологические...» (Хавранек, 1963: стр. 86).

Са претходним цитатом је у сагласју и став: «Мы охотно допускаем свободу выбора в лексике и отчасти в синтаксисе... но морфологию... ощущаем как структуру почти окостеневшую, предохраняющую язык от гибридизма и индивидуальных деформаций» (Ненчони, 1971: стр. 218).

Међутим, паралелно са развојем стилостатистичких истраживања, лингвисти су се заинтересовали и за морфологију, „сполњи омотач језика“, тј. за избор, спојивост и однос морфолошких категорија у оквиру посебно разматраних функционално-језичких варијантности. Прва која је обратила пажњу на стилотворну улогу морфолошких језичких средстава је Кожина: „...Специфика речевой системы стилей... создаётся и своим, наиболее типичным для того или иного стиля кругом семантико-грамматических средств, функциональными значениями грамматических форм» (Кожина, 1972: стр. 12).

Иако су у односу на лексику и синтаксу морфолошке категорије мање покретне, то не умањује њихов стилски значај и стилску диференцираност. Захваљујући слободи избора на фону опште граматичке примене, можемо говорити о стилској варијантности и стилској специфици морфологије. «Анализ стилистических явлений опирается на понятие нормы языка и её возможных вариантов», - писао је Виноградов, свдећи резултате стилистичких истраживања (Виноградов, 1955: стр. 66).

Одређивање стила је, на тај начин, засновано не само на укупности лексичко-фразеолошких и синтаксичких карактеристика, већ и на специфичним принципима избора, повезивања и мотивисане примене морфолошких категорија. При том, једно од најкомплекснијих и најконструктивнијих питања, које се поставља током стилистичке

анализе је, које морфолошко-синтаксичке особености припадају одређеном стилу, а које га повезују са развојним процесима у језику.

Може се констатовати, « ... что в любой функционально-стилевой разновидности широко представлены общезыковые тенденции, но они нередко переломаются в виде закрепления предпочтительных вариантов употребления в данной сфере». (Лаптева, 1966). Циљ и садржај научног исказа, који одређују облик изражавања, омогућавају да се избор језичких средстава и специфична морфолошко-синтаксичка организација конструкције у научном језику појављују као карактеристична црта одређеног стила.

Ако се опет осврнемо на већ познате констатације у науци да је језик жива материја која се обликује, мења и прилагођава аналогним променама у друштву и културним обрасцима развоја, можемо једноставно пратити след језичког артикулисања и именовања саме научне дисциплине *туризмологија*. У сваком случају почетну етапу терминолошког развоја детерминише морфологија, тј. ниво језичке структуре са својом лингвистичком јединицом морф (грч. *μορφη/облик*) као физичком појавом. Заправо морфема, као најмањи део речи и носилац неког значења семантичког или граматичког у свом преобликовању има значајну и стилотворну функцију.

Речничка одредница француског порекла *тур*, (*tour*, нлат. *turnus*) у изразу *тур и ретур* има семантичко значење *тамо и навраг*, што подразумева *обрт, окрет; ход, шетња, путовање, излет*. Реч *тур* са семантичким значењем кавкаски козорог припада области зоолошких наука. Стражњи део панталона је треће семантичко значење под којим се среће лексема *тур* (Речник српскохрватског књижевног језика, књига шеста, 1976: стр. 340).

У речнику (Мадатова-Пољанец, 1973: стр. 1196) се такође срећемо са вишезначношћу лексеме *тур*, која се подудара са морфемом *тур*: 1. окрет (у плесу), круг (у картању); ***турнеја, кружно путовање; фиг*** турнус, етапа. 2. *вој заст* кош (са земљом на шанцу) 3. *зоол* тур, дивљи бик; кавкаски планински јарац.

Сама полисемантичност, тј. значењска варијантност ове лексеме и у руском и у српском језику, која се подудара у овим случајевима са морфемом, потврђује виталност и хомонимијског аспекта језика. То је потврда да се морфологија као ниво језичке структуре одупире било каквом окоштавању, статистици, непроменљивости.

Дакле, све оно што лексема/морфема *тур* обухвата својим првим семантичким значењем, а није кавкаски козорог или стражњи део панталона у српском језику као и оно што обухвата значењем под 1. (означено курзивом и болдом), а није кош или дивљи

бик у руском језику за нас представља камен темељац у оквиру даљих истраживања формирања одређеног научног стила.

Посматрање може бити постављено хијерархијски по нивоима језичке структуре и у димензији равни руско-српских међусобно условљаваних језичких појава и чињеница. На тај начин се профилишу специфичне морфолошко-синтаксичке конструкције сваког језика понаособ, руског са карактеристичним цртама одређеног стила и српског такође са карактеристичним особеностима одређеног стила. Компаративном међујезичком анализом уочавају се међујезичке руско-српске сличности и разлике у творби одређеног научног стила, што овом истраживању додаје посебну динамку.

Конкретно преобликовање руско-српске морфеме *тур* у руско-српске лексеме *тур – тура* приказали смо у поглављу 3.2.1. Од изворног француског морфемског корена *tour*, те његове граfiјско-правописне трансформације дифтонга *oi* у руско-српски прост вокал *у*, добили смо две руско - српске лексеме *тур – тура*. У исто време морфема *тур* је маркирана ћириличним писмом и у руском и у српском језику. Значи, морфема *tour/тур* у оквиру фонолошко-граfiјског хијерархијског нивоа језичке структуре и то у равни француско- руско/српског језичког система испољава изразиту вибрантност. И као што смо то већ назначили, у руском језику долази до поклапања лексеме *тур* са морфемом *тур*, док се српска лексема *тура* састоји од две морфеме: *тур-* и *-а*. Прва има семантичко значење, а друга граматичко: означава да је то именица женског рода и уједно номинатив једнине. Из овога следи да су руско-српске лексеме *тур – тура* истог семантичког значења и различитог граматичког значења (*мушки род – женски род*).

Даљи развој морфемске базе *тур* на лексичком нивоу пратимо на плану руско-српских односа у оквиру именице *туризм – туризам*. Специфичном семантиком, обличком препознатљивошћу, те у контексту руско-српске различитости (види 3.2.1.) учествује у формирању стила посебне научне дисциплине, *туризмологије*. Синтагматске конструкције у руском језику са лексемом *туризм* као независним чланом значе различите селективне облике туризма: *сэльский туризм*, *пляжний туризм*, *экстремальный туризм*, *событийный туризм*, *свадебный туризм*, *образовательный туризм*, *инсентив туризм*, *деловой туризм* и др. Одговарајући српски синтагматски еквиваленти са лексемом *туризам* као независним чланом су: *сеоски туризам*, *летњи туризам*, *екстремни туризам*, *активни (догађајни) туризам*, *свадебни туризам*, *образовни туризам*, *подстицајни (стимулативни) туризам*, *пословни*

туризам и др. Постоји и класификација: *внутренний туризм, зарубѣжний туризм, российский туризм* у руској варијанти и: *домаћи туризам, инострани туризам, руски туризам* у српској варијанти.

Лексички ниво се даље разгранав на честу употребу варијантних облика придева у руском језику *туристский/туристический* са својим једнообличким маркираним корелатом у српском језику *туристички*. Могућност различите обличке употребе руског придева кроз ступање у бројне синтагматске везе и односе (*туристский сезон, туристический журнал*) доприноси даљем раслојавању карактеристичног стила (види 3.2.1.).

На лексичком нивоу у руском језику се појављују и сложенице или двокомпонентне речи типа *турфирма, туркомплекс*. Те двочлане групе речи у којима први члан *тур* одређује други и не мења се, често се срећу у текстовима туризмолошког подстила новијег датума. Међутим, у српској стручној литератури за студенте туризмологе се у значењу ових руских сложеница углавном срећу именске синтагме типа *туристичка фирма, туристички комплекс* (види 3.2.1.).

Што се тиче следећег синтаксичко-семантичког нивоа језичке структуре у контексту руско-српског формирања туризмолошког подстила довољно је обратити пажњу на све наведене примере руских реченица из уџбеника руског језика високошколског туризмолошког смера и њима сродних уџбеника, као и на њихове српске преводне еквиваленте. У оквиру поглавља 3.2. Лексички фонд руског језика туризмолошке струке, постоје такви бројни примери типа:

«Туристы принимают по **туру** на отдых в гг. Ялта, Сочи. **Тур** на отдых предусматривает ...». (Станојевић, Николић, Маројевић, 1979: стр.122);

«Туристы долазе по **тури** за одмор у градове Јалту и Сочи. **Тура** за одмор предвиђа ...».

Или:

«Китайский *туристский бум* в России пока наиболее заметен на Дальнем Востоке». (РЭТ – 2, 2006: стр. 40);

«Кинески *туристички бум* у Русији је засада најизраженији на Далеком Истоку».

Специфично прагматски ниво има двоструку функцију. Прва је сама употреба руског језика посредством комуникативне функције језика, а друга је овладавање њеним специфичним стилем, као иманентним делом лексике туризмолошке струке у примени. Дијалозна или полилошка продуктивна форма коришћења језика, суштински

је пут његовог савладавања. Зато је оријентација концепта савременог уџбеника руског језика туризмoлошке струке у методолошком смислу и усмерена на структуру и садржај лекција следећег типа (Михајловић, 2009: стр. 196):

ДИАЛОГИ

ФОРМИРОВАНИЕ И ПРОДВИЖЕНИЕ ТУРИСТСКОГО ПРОДУКТА

Первый разговор (старишии менаџер и молодые сотрудники на семинаре в фирме)

- Сегодня мы поговорим о том, из чего складывается деятельность фирмы как туроператора.
- Мы все уже начали работать с турагентствами, каждый по своему направлению. У меня, например, в списке 9 турагентств.
- Турагентства только продают пакеты, которые мы формируем?
- Да, они выступают как посредники между оператором, и покупателем. Сами они, как правило, формированием турпакетов не занимаются.
- Даже представить трудно, сколько всего нужно сделать, чтобы иметь готовый турпакет!
- Да, формирование турпродукта – это огромный труд. Это поиск зарубежных партнеров, выбор гостиниц, переговоры с авиакомпаниями, точный расчет количества бронируемых мест в гостиницах и на авиарейсах. Это работа с очень большим объемом информации и очень большим количеством людей.
- А откуда фирма берет такую информацию?
- Эта информация открытая. Сейчас все стало проще, потому что появился Интернет, где можно найти практически любую информацию. Многие компании имеют свои сайты, где выставляют предложения для потенциальных партнеров. Мы выбираем из них те, которые интересуют нас. А потом, конечно, работаем непосредственно с людьми. Обсуждаем каждое условие взаимоотношений между фирмами. Все понятно?
- Вроде, понятно.
- Если понятно, то очень коротко перечислите задачи, которые стоят перед фирмой-туроператором.
- Я думаю, что можно сказать так. Туроператор создает определенный продукт и продает его. Различные услуги туроператор собирает в единый пакет. Этот пакет туроператор может продать турагентству или самому туристу. Чтобы собрать пакет услуг оператор должен сотрудничать с фирмами-партнерами в зарубежных странах.
- Прекрасно, Клауди. Ваша способность быстро анализировать ситуацию нам будет очень нужна. О других этапах работы по созданию туристского продукта мы поговорим в следующий раз.

Второй разговор (старишии менаџер и молодые сотрудники на семинаре в фирме)

- Когда базовый пакет услуг сформирован, начинается следующий этап работы туроператора. Какой, кто знает?
- Подготовка и выпуск каталогов, работа на выставках.
- Правильно. Но каталог – не единственный вид рекламных материалов. Оператор выставляет свои предложения на сайте фирмы, а также рассылает их в виде прайс-листа и рекламных проспектов турагентам, с которыми он сотрудничает.
- А могут турагентства сами обращаться к нам с предложениями о сотрудничестве?
- Конечно, могут, если их заинтересует наш сайт. Это, кстати, облегчает нам работу по поиску и отбору турагентств-партнеров. Кроме того, для нас немаловажно взаимодействие с поставщиками услуг, то есть с нашими зарубежными партнерами.
- А если мы обещаем определенный уровень сервиса, питания, размещения в отеле, а наш зарубежный партнер чего-нибудь не обеспечит, кто виноват?
- В любом случае именно туроператор несет ответственность перед клиентом. Поэтому мы ввели в практику подбор и назначение собственных специалистов на маршруты путешествий.
- Вы имеете в виду менеджеров?
- Не только. Это и менеджеры, и экскурсоводы, и инструкторы, и переводчики, и отельные гиды и многие другие. Не все могут сделать сотрудники принимающих фирм-партнеров. Например, из-за отсутствия русскоговорящего персонала. А мы можем более эффективно осуществлять контроль за качеством, надежностью, безопасностью туристского обслуживания, если направляем в страны своих представителей. Конечно, не во все страны, а в те, где это рентабельно.

Дакле, у контексту морфолошко-синтаксичке анализе научног језика туризмолошке струке пратили смо специфично по нивоима језичке структуре след развоја туризмолошког подстила и то у контексту руско-српске условљености, с тим што смо у фонетском делу пошли од изворне морфеме/лексеми у француском језику.

Схематски приказ даје бољу прегледност:

ЈЕЗИК	НИВОИ ЈЕЗИЧКЕ СТРУКТУРЕ
француско-руско/српски	фонетско-графички ниво <i>tour-тур/тур</i>
руско-српски	морфолошки ниво <i>тур-тур</i>
руско-српски	лексички ниво <i>тур-тура</i> <i>туризм-туризам</i> <i>туристический/туристский-туристички</i> <i>туристский сезон-туристичка сезона</i> <i>туристический журнал-туристички часопис</i> <i>турфирма-туристичка фирма</i>
руско-српски	синтаксичко-семантички ниво (види <i>руско-српске реченице</i> на стр. 433)
руски	прагматски ниво (види <i>руске дијалоге</i> на стр. 434)

5.6. ИЗБОР СИНТАГМАТСКИХ КОНСТРУКЦИЈА И СХЕМАТСКИХ СТРУКТУРА ПРОСТЕ РЕЧЕНИЦЕ

Избор језичких средстава се може анализирати и кроз синтаксу синтагматских конструкција, од којих су најфреквентније субјекатско-предикативне, реализоване облицима сложеног именског предиката са именским делом. На пример, испољавају се кроз:

-именице у акузативу или инструменталу: Туризм тоже есть *экономическая отрасль*; Каждое путешествие не считается *туризмом*;

-дуги облик придева: Изучения качества туристических услуг являются *важными* во всех селективных формах туризма;

-кратки облик придева: *Интересны* следующие турпакеты...;

-кратак облик трпног глаголског придева: Туризм и гостиничное хозяйство неразрывно *связаны* между собой;

-придев у облику компаратива: Развитие туризма *тем больше, чем больше* развивается экономическая наука и *чем значительнее* развитие информационных технологий.

Реченице са сложеним именским предикатом у виду синтагматских конструкција се појављују у разним закључцима, дефиницијама, формулацијама и тезама, што и одређује њихову заступљеност у научном стилу језика. Њихова фреквентна употреба се објашњава и тиме, што се у научном стилу синтаксички ниво језика најлакше прилагођава потребама изражавања логичне структуре мишљења.

Велики значај за квалификацију и примену научног стила имају методи и принципи употребе схема просте реченице, јер како се наводи у цитату: «проблемы стилистического синтаксиса, различия в формах и видах строения, состава и объёма даже простого предложения... очень важны для оценки и понимания синтаксических своеобразий литературно-художественных (и научных и текстов по специальности тоже – J.M.)» (Виноградов, 1963).

Стилостатистичка анализа је показала, да паралелно са употребом морфолошких категорија постоји приличан број синтаксичких појава, које су управо типичне за научни стил језика. Ту су максимално заступљене:

-Опште-личне реченице са предикатом у облику 2-ог лица множине простог

будућег времена (84,5%), ређе сложеног будућег времена (8,9%). У контексту туризмoлошке струке, то су углавном текстови са маркетиншким усмерењем, путем којих се препоручују разне туристичке дестинације, те се дају различита упутства и препоруке за реализацију интересантних животних садржаја из области туризмoлошке науке. То ћемо илустровати примерима из поменутог уџбеника (Михајловић, 2009, стр. 8, 24, 73):

ПРИЕЗД НА КОНФЕРЕНЦИЈУ

Когда *вы прилетите* в Москву и *сойдёте* с самолёта, вам придётся пройти через все таможенные формальности. Сначала в здании аэровокзала *вы пройдёте* через паспортный контроль, где вам *оформят* въездную визу, затем *вы получите* свой чемоданы и сумки. После этого *вы заполните* таможенную декларацию, *пройдёте* на таможенный досмотр и *предъявите* вещи к досмотру. Если у вас *возникнут* какие-либо вопросы, вы можете обратиться к дежурному таможеннику, который *разъяснит* вам таможенные правила, без выполнения которых *вы не сможете пересечь* государственную границу.

(Отрывок в сокращении из книги «Игровые задания» А.Р. Арутюнова)

ДОБРО ПОЖАЛОВАТЬ!

Если вы отправляетесь в РФ, можете быть уверены, что с первых же минут путешествия *вам будет сопутствовать* традиционное русское гостеприимство. *Вы почувствуете* его в улыбках незнакомых людей, в предупредительности гидов, служащих гостиниц, ресторанов и транспорта, в обслуживании, продуманном до мелочей.

ВИДЫ ОТДЫХА. АФРИКА. САФАРИ

Хотите получить незабываемое впечатление от отдыха? Всё просто: возьмите напрокат джип, наймите проводника и вместе с друзьями отправляйтесь на сафари. *Вы попадёте* в мир Редьярда Киплинга, вокруг Вас будут слоны, носороги, львы, леопарды, буйволы. . .»Звери говорят, что человек – самое слабое и беззащитное из всех живых существ и трогать его недостойно охотника», но лучше их не провоцировать и не выходить из машины. *Вы увидите* птиц сказочной окраски, диковинные растения, могучие деревья. . . В Зимбабве *Вы сможете посмотреть* самый большой водопад в мире, а в Кении – красивейшие озёра. В заповедниках этих стран живут носороги и антилопы, слоны и изящные газели. Животные игнорируют проезжающие мимо них автомобили, поэтому *вы сможете увидеть* естественную картину природного мира.

Честа је и употреба неодређено-личних реченица са предикатом у облику 3-ег лица садашњег времена и једине и множине. То су стручни текстови који

објашњавају и информишу о некој интересантној теми из области туризма, указују на извесна чињенична стања, класификују и систематишу те појаве. При том су једнина и множина 3-ег лица презенте заступљени у подједнакој мери. Следећи текстови из претходно наведеног извора то илуструју (Михајловић, 2009: стр. 74, 166).

КЛИМАТ И ПРИРОДНЫЕ ЗОНЫ

Климат в России *изменяется* от морского на крайнем северо-западе до резко континентального в Сибири и муссонного на Дальнем Востоке. На основной части страны континентальный климат с холодной зимой и тёплым летом.

С севера на юг на территории России *располагаются* следующие природные зоны: арктические пустыни, тундра, лесотундра, лесная, лесостепная, степная, полупустынная и субтропическая.

Зона арктических пустынь *находится* на островах Арктики. Здесь очень холодная и длинная зима, короткое и холодное лето. Основная часть территории островов покрыта льдом.

Зона тундры *занимает* почти 13% территории России. Она расположена к югу от зоны арктических пустынь и *доходит* до Северного полярного круга. Зима здесь *продолжается* 7 – 9 месяцев. За время короткого лета земля *прогревается* всего на 30 – 100 см от поверхности. Ниже земля никогда не *прогревается*. Там *находится* вечная мерзлота. Зона лесотундры расположена узкой полосой южнее тундры. Зона лесотундры постепенно *переходит* в лесную зону.

Лесная зона *занимает* более 60% территории России. В её северной части больше хвойных лесов. На юге *находятся* смешанные леса, т.е. леса, где есть и хвойные и лиственные деревья. Большую часть лесных богатств России *составляет* лиственница (более 60% мировых запасов). Леса *имеют* большое значение для жизни человека и экономики государства.

Лесостепная и степная зоны *располагаются* южнее лесной зоны. Они *занимают* приблизительно такую же площадь, как тундра и лесотундра. В этих зонах *находятся* самые плодородные (хорошие) земли. Здесь хороший климат для сельского хозяйства. Поэтому лесостепи и степи – главная продовольственная база в России.

Советы туристу

Германия. Берлин

Кафе, бaры и рестораны *работают* без перерыва, но *начинают* работать в разное время. Кафе обычно *открываются* в 8 или 9 утра, рестораны около полудня, бaры *могут* начинать работать и в 5 часов вечера. Фиксированный конец рабочего дня есть у кафе и ресторанов, в бaрах принято работать до последнего посетителя. Чаевые *дают* официанту, дополняя сумму счёта: получив счёт на 24 евро, вы протягиваете деньги и говорите, к примеру, 26. Просто оставлять часть сдачи на столе можно, но не принято.

Выходной день у большинства музеев – понедельник. Часы работы: 10-18 часов. Четверг – музейный день, большая часть музеев в этот день *работает* до 20 или даже 22 часов. Вход на постоянные экспозиции за несколько часов до закрытия со скидкой или бесплатно.

Читава ова анализа са аспекта избора синтагматских конструкција као и схематских структура прости реченице у функцији посебног научног стила језика, примењеног у области туризма јесте дата на материјалу монолошког стручног текста. Као таква представља минијатурни специфични оглед, који се може даље разгранавати у зависности од циља даљих истраживања лингвистичких чињеница на материјалу струке.

6. ЗАКЉУЧАК

Као и свако научно истраживање и ово би требало да буде део јединства теоријског и емпиријског аспекта. Што се теоријског дела тиче, можда би у закључку било најсврхисходније довести у везу постављене хипотезе на почетку овог рада (0.5.) са самом тематиком и проблематиком истраживања, тј. његовим циљевима, те установити степен њиховог подударања.

Пред нама је био задатак да докажемо могућност научно-методолошког заснивања концепта савременог когнитивно-комуникативног уџбеника руског језика струке (високошколског туризмолошког профила) у српској говорној и социокултурној средини. Зато смо у нашем раду размотрили не све, већ најважније из нашег угла посматрања особености наставног процеса руског језика на Високој школи за туризам. Како бисмо поставили те карактеристике наставног процеса у системски распоред пред нама се нужно појавио наредни задатак интердисциплинарног приступа лингвистици и туризмологији.

У оквиру таквог интердисциплинарног проучавања међусобно условљених чињеница и свођења на заједнички именитељ (друштвени, културолошки ...), покушали смо да докажемо круцијалну улогу комуникативне функције језика у оквиру услуге у туризму. Издвајајући ову функцију као једну од најважнијих у лингвистици, трасирали смо пут успостављању савременог методолошког приступа у изради високошколског уџбеника туризмолошке струке. На темељима таквог приступа (аспектне говорне навике и комуникативна умења) артикулисала се слојевита надградња у виду лексичког, лексичко-културолошког и граматичког спецификаума руског језика високошколског туризмолошког профила. При том смо водили рачуна о различитим нивоима руског језика (како су заступљени на Високој школи за туризам **А** ниво и **Б** ниво) у смислу неопходних модификација појединих аспеката у методолошком смислу (структури и садржају) уџбеника.

Теоријски део истраживања базиран је на већем корпусу наведеног лингвистичког материјала и у мањем обухвату на материјалу наведеног туризмолошког профила.

Емпиријски део истраживања је проистекао из самог наставног процеса на Високој туристичкој школи у периоду од 1999 – 2011 године.

Само континуирано искуство наставника (наставник – студент) са слободним протоком идеја и њиховом променом у реалном времену, које измиче стихијском одређењу, а засновано је на теоријским и системским основама актуелног истраживања има своје оправдање. У тој узајамности теоријско и емпиријско јединство добија рационалну, оптималну и ефикасну потврду.

Уколико се за наше истраживање може рећи да је проширило и продубило постојеће хоризонте методолошке теорије, те да је на тај начин пружило подстрек за креирање нових, квалитетнијих, оригиналнијих решења на плану конципирања и стварања савременог уџбеника руског језика не само туризмолошке струке, сматраћемо да је постигло свој циљ.

7. ПЛЕДОАЈЕ ЈЕЗИКУ

Сва модерна средства маркетинга падају пред величином живе речи и њеног дејства, односно садејства, другим речима, пред величином живе комуникације/општења у сфери пружања услуга у туризму. То, заправо, чини чудесну фасцинацију. Уместо таблоидне, хладне маркетиншке поруке, информације, слике, у оквиру пружања услуга у туризму и коришћењем језика, у нашем случају руског језика, пошиљалац шаље разноврсно, богато, и са израженим смислом поруку. Порука са саопштивим и присутним, кроз реч посредованим људским искуством постаје топла, присна и питка, са дубином, тродимензионална.

Никакви стандарди у нашој цивилизацији не спречавају нас да мислимо да језик одражава стварност или да је он ствара. Ми, једноставно, не можемо одмаћи даље, немамо алатки да пробијемо врата која нас воде ван језика, ван збира случајних културних норми, или ван практичних захтева који обликују наш мисаони процес. Тако наше бескрајне језичке интерпретације представљају признање да стварност није и не може бити једнозначна, већ је заправо вишеструка.

Иако су основна значења ЛОГОСА реч, говор; ум, разум, моћ мишљења и расуђивања; однос, у класичној научној философији Старих Грка (Аристотел) он никада не значи „ум“, већ говор, разговор. То значи да је човек бивствујуће које свој свет има на начин ословљенога (Хајдегер, 2007: 29). Снови и илузије су ствари које се дешавају и очигледно су стварне у том смислу. Нестварне су по томе што их не делимо са другим људима и тако нису ни укључени у процес комуникације који има практично значење. Другим речима: «стварно» и «нестварно» у уобичајеном смислу су особине комуникацијског процеса, а не самих ствари. Исти је случај са дистинкцијом «истинито/неистинито», која су такође својства комуникацијског процеса и она не упућују на питање о подударењу наших ставова и стварности «саме по себи».

Извор наше страствене потраге за «стварношћу» јесте наша крхкост, а да је осетимо нису нас могли спречити ни Бог ни природа, чим су нас он, или она, или они обдарили снагом да језиком изразимо разлику између илузије и неилузије и неизвесности нашег живота (Л.Колаковски, 1992: 15).

Па и сама философија се од најранијих почетака развијала усмено кроз дијалог/језик (види 1.3.12.). Мудри Квинтилијан је изрекао: «Ако је говор највећи дар

којим су нас обдарили вишњи богови, зар онда има ишта вредније да се оплемењује и усавршава од тога дара».

Без говора/комуникације живот је пусто острво. Други је наша судбина, неизбежност. Без релације са другим не би било могуће констатовати властите квалитете или њихову супротност. Сама употреба језика и у нашем ужем смислу области туризма јесте комуникација разлике, јер само разлика даје да ствари и појаве буду виђене у њиховој истини, само нас разлика буди и присиљава да мислимо. А она произилази из унутрашње дубине духа, која заправо представља слободу духа (Н.Берђајев, 2007).

Слобода је живот, а живот је схватљив кроз посредовано говорно искуство из унутарње динамике духа. Реч је свет духа. Ту свако има свој део, и по том свом ма и најскромнијем делу, право на целину. Свака изговорена или написана реч је ново духовно рођење, која открива духовног човека у размени саопштеног искуства са другим. Слобода/реч је самоодређење изнутра, из дубине, и супротна је сваком одређењу споља, што је заправо нужност. Хегел овако дефинише слободу: „*Freiheit ist bei sich selbst zu sein*”. Самоодређење изнутра јесте одређење из дубине духа, а ми бисмо наставили, које разоткрива реч. *РЕЧ*, колико год да је последица тих безданих духовних дубина, толико је и њихов извор. Та двострука улога је чини бескрајно дубоким зденцем који је саграђен уметничким мозаиком избора.

Ми своје животе меримо употребљавајући различите одреднице: године, важне догађаје, постигнућа. Можемо такође да их меримо и изборима које чинимо; салдо наших одабира је то шта смо и ко смо данас. Када живот гледамо кроз такву призму, постаје јасно да је одабир енормно моћна сила, суштински чинилац тога како живимо. Слобода избора је заправо слобода једнаких и у исто време разноврсних могућности.

Основна бит те моћне снаге, те турбине живота опет јесте *РЕЧ*. Јер *РЕЧ* је осим извора и увира и основно средство наше комуникације, помоћу које кроз одабир опредмећујемо ствари око нас и оприсућујемо себе саме ради себе самих и ради других, тј. ради **сваковрсне комуникације**. У таквом контексту човеков дух, његово творачко „ја”, или наше „совместное творчество”/творачко „ми” јесу центар тог дешифровања и превођења тајанствених мигова и порука које се нуде са свих страна, једнако као и импулси, језикотворни дрхтаји из сопствене душе и тела.

Човек/студент/корисник руског језика у туризму није само прости скупљач тих знакова и наговештаја – он је аутономни субјект који *суверено производи* своје језичке творевине, са слободом која му дозвољава бескрајне могућности у избору слика, ритмова и језичких средстава, као и самог жанра, стила, поетског усмерења. Дозвољава

му да буде веома озбиљан или хуморан, критички настројен или напросто разигран, па чак и катарзичан. У „Махабхарати” стоји да је срећа садржана у карактеру човека, те да живот заслужује људе којима је доступна катарза. Све зависи од човековог талента, темперамента, поетске оријентације и духовног профила.

Ако је по Хајдегеру, језик кућа битка („*Die Sprache ist das Haus des Seins*”), значи да је човек његово основно станиште. Тако људски језик, као посредована непосредност, и као системска структура омогућава да се одређеним бројем његових средстава произведе неограничен број језичких варијација, што смо већ у ранијем излагању помињали, било да су то међујезички (руско-српски) или унутарјезички (руско-руски) семантички корелативи. Таквом употребом језика се стварају и могућности различитих перспектива. И управо тај маневарски простор у коме је сама РЕЧ – ПРОМЕНА, тј. подвргнута непрекидној обнови, јесте објективно, ослобађајуће осећање, што и уџбенике чини отвореним, комуникативним, активним, актуелним, те и сврсисходним.

Тако долазимо до тога, да нам сама РЕЧ објашњава све оне синтагме, помињане у туризмолошкој научној литератури везано за комуникацију у оквиру туристичке услуге „лицем у лице” или „од срца у срце”, „тренутак истине”. Та чудесна реч „РЕЧ”, својом још фасцинантнијом креацијом чини спрегу лингвистике и туризмологије онтолошком и антрополошком категоријом.

Па зар нису личне вештине **пословне комуникације** међу „најтраженијим” особинама запослених у савременим предузећима туристичке привреде. Оне одређују лични и пословни стил, а особама које их практикују приписују се снажна харизма и шарм, моћ да утичу на друге и стичу поверење, способност да воде, да побуђују пажњу. Ове особине су незаменљиве у професионалном животу, на пословним састанцима, у односима међу запосленима и са клијентима, у преговорима, јавним наступима и презентацијама.

Као главна наша покретачка снага за бављење овом тематиком јесте перманентно чуђење и дивљење пред природом и животом језика, откривено у детињству, неговано у младости, брушено у зрелим годинама, са стално потхрањиваном потребом за исказом тих стања и осећања света. Тако је човек, као инкарнација чуда, чак чудесног добио и још увек има централно место у нашим преокупацијама уз сталне промене језичке «флоре и фауне» као иманентног амбијента његове егзистенције.

Језик је «кључ духа», трезор мудрости, лепоте, истине. Зато се може рећи да без речи/језика нема целовитог откривања човекове суштине, његове сложености и тоталитета његовог постојања. Мислимо, да ће ово и даље бити предмет нашег

интересовања, јер представља несагледив извор за модификацију и преобликовање за целокупно саопштиво људско искуство.

ЈЕЗИК ЈЕ ГОВОР И РУКОПИС СВЕТЛОСТИ...

ИЗВОРИ

1. УЏБЕНИЧКА ЛИТЕРАТУРА

а)

1. Акишина А. А., Формановская Н. И., Русский речевой этикет. „Русский язык“, Москва, (више издања).
2. Акишина А. А., Формановская Н.И., Этикет русского письма. „Русский язык“, Москва, 1981. (више издања).
3. Алексић Б., Богдановић М., Станковић Б., Руски језик за IV разред економске и угоститељско – туристичке школе, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1996.
4. Алексић Б., Руски језик за економисте, Економски факултет, Београд, 1997.
5. Алексић Б., Богдановић М., Станковић Б., Руски језик за III разред економске и угоститељско-туристичке школе, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1998.
6. Алексић Б., Богдановић М., Станковић Б., Руски језик за III разред економске и угоститељско-туристичке школе, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2003.
7. Богданова Г. Н., Русский язык. – интенсивно. – СПб., 1992.
8. Богдановић М., Наумовић Г., Руски језик (стручни текстови за I и II разред угоститељско – туристичке школе, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1995.
9. Высотская Н. А., Дубинская Е. В., Иванова Э. И., Кохтарева Н. Я., Пособие по обучению аудированию (для подготовительных факультетов вузов СССР): Приложение к «Старту-2», - М., 1982.
10. Даутовић М., Руски за свакога/Русский язык для каждого, Школска књига, Загреб, 1970.
11. Журавлева Л. С., Шипицо Л. В., Нахабина М. М., Протасова Т. Н., Галеева М. М., Практический курс русского языка: учебник для начинающих, - М., 1993.
12. Капитонова Т. И., Баранова И. И., Городецкая Е. В. и др, Живём и учимся в России: Учебный комплекс для иностранных учащихся, - СПб., 2003.
13. Маројевић Р., Руски језик за политикологе (збирка текстова са лексичким коментаром), Научна књига, Београд, 1979.
14. Маројевић М., Руски пословни језик,“ Сербский лексикограф“, Београд, 1996.

15. Межински М., Терзић А., Руски језик за I разред средње школе, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1998.
16. Милинковић Љ., Руски језик за економисте са пословном кореспонденцијом, Савремена администрација, Београд, 1995.
17. Михајловић Ј., Руски језик за факултете и високе школе економско-туристичко-угоститељског смера (почетни ниво учења – интензивни курс), Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2007.
18. Михајловић Ј., Руски језик за факултете и високе школе економско-туристичко-угоститељског смера (завршни ниво учења), Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2009.
19. Московкин Л. В., Сильвина Л. В., Русский язык: Учебник для иностранных студентов подготовительных факультетов, - 3-е изд. – СПб., 2004.
20. Николић В., Станојевић Р., Руски пословни језик, Савремена администрација, Београд, 1978.
21. Олесинова М. М., Сивенко Л. С., Шевелев Н. Б., Пособие по обучению письму: Приложение к «Старту-1» и «Старту-2», Книга для учащихся, - М., 1983 (Олесинова, Сивенко, Шевелев, 1983а).
22. Олесинова М. М., Сивенко Л. С., Шевелев Н. Б., Пособие по обучению письму: Приложение к «Старту-1» и «Старту-2», Материалы для работы со слуха, М., 1983 (Олесинова, Сивенко, Шевелев, 1983б).
23. Пипер П., Петковић М., Раичевић В., Руски језик за I разред гимназије и угоститељско – туристичке школе (други страни језик, прва година учења), Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2000.
24. Пипер П., Раичевић В., Тарасјев А., Руски језик за IV разред гимназије и угоститељско – туристичке школе, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2001.
25. Пипер П., Раичевић В., Руски језик за II разред гимназије и угоститељско – туристичке школе (други страни језик, друга година учења), Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2003.
26. Протасова Т. Н., Нахабина Н. Н., Соболева Н. И., Старт-2, Учебник русского языка для подготовительных факультетов вузов СССР: Элементарный курс, Книга для студента, - М., 1981.

27. Раичевић В., Руски језик за пословне људе у области спољне трговине и туризма (пословна и свакодневна комуникација), Institute of economic diplomacy, Београд, 2005.
28. Станојевић Р., Николић В., Маројевић М., Руски језик у угостителству и туризму, Виша економска школа у Београду, Београд, 1979.
29. Старовойтова И.А., Русский язык как иностранный, ваше мнение, учебное пособие по разговорной практике. Издательство „Флинта; Издательство „Наука“, Москва, 2006.
30. Трушина Л. Б., Волкова Т. Г., Глива Н. Б., Кузнецов А. Л., Кузьмина О. В., Лайкова М. И., Никифорова Е. П., Орлова Е. М., Трентьева К. В., Русский – Экзамен – Туризм. РЭТ – 2: Учебный комплекс по русскому языку как иностранному в сфере международного туристского бизнеса. „Издательство ИКАР“, Москва, 2006.
31. Формановская Н. И., Русский речевой этикет: нормативный социокультурный контекст. „Русский язык“, Москва, 2002.

б)

32. Березовая Л. Г., Берлякова Н. П., История русской культуры, учебник для вузов, Владос, М., 2002.
33. Бессолицын, А. Д. Кузьмичев, Экономическая история России, учебное пособие, Москва: ГУ ВШЭ, 2005.
34. Новицкий А. П., Никольский В. А., История русского искусства, Москва: Эксмо, 2007.
35. Ременцов А. Н., Кузнецов А. Л., Савельев Ю. Е., Дмитрова И. И., Из истории России XX века, учебное пособие для иностранцев, изучающих русский язык, Русский язык/курсы, М., 2004.
36. Шарков Ф. И., Коммуникология: социология массовой коммуникации: учебное пособие, Дашков и К, 2010.

2.ГРАМАТИКЕ И РЕЧНИЦИ

37. Богдановић М., Руско-српскохрватски и српскохрватско-руски економски речник, «Савремена администрација», Београд, 1984.
38. Вујаклија М., Лексикон страних речи и израза, Просвета, Београд, 1980.
39. Даль В., Толковый словарь в четырёх томах, «Русский язык», Москва, I том и II том 1989, III том 1990, IV том 1991.

40. Јовановић М., Пословни речник: руско-српски, српско-руски, «Грађевинска књига», Београд, 2004.
41. Кораћ Т., Менац А., Поповић М., Скљаров М., Вентурин Р., Волос Р., Руско хрватски или српски фразеолошки речник у два тома, у редакцији Менац А., ИРО „Школска књига“, Загреб, I том 1979, II том 1980.
42. Левитский В.В. (сост.) Частотный словарь языка учебных пособий мединститута. М., 1966.
43. Маројевић Р., Маројевић М., Можалева В. О., Основни руско-српскохрватски речник, Москва: Руски језик/Београд: Просвета, 1985.
44. Маројевић Р., Граматика руског језика, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1998.
45. Мароевич Р., Русская грамматика, том I и том II «Филологический факультет Белградского университета», Москва-Белград 2001.
46. Митропан П., Марковић В., Тарасјев А., Руско-српскохрватски речник, Београдски издавачко-графички завод, Београд, 1979.
47. Московљевић др. М., Руско-српски речник, Просвета, Београд, 1949.
48. Ожегов С. И., Словарь русского языка, издательство «Советская энциклопедия», Москва, 1968.
49. Poljanec R. F., Madatova S. M., Rusko-hrvatski rječnik, “Školska knjiga”, Zagreb, 1973.
50. Речник српскохрватскога књижевног језика у 6 књига, Матица српска, Нови Сад, 1990.
51. Розенталь Д. Э., Теленкова М. А., Словарь трудностей русского языка, «Русский язык», Москва, 1976.
52. Русско-сербскохорватский словарь/Под ред. Б. Станковича, «Русский язык», Москва – «Матица српска», Нови Сад, 1988.
53. Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь. - 5-е изд., перераб. и доп. — М.: ИНФРА-М, 2006. — 495 с. — (Библиотека словарей "ИНФРА-М").
54. Сафьян Ю. А., Частотный словарь русской технической лексики. Ереван, 1971.
55. Толстој И. И., Српскохрватско-руски речник, «Русский язык», Москва, 1982.
56. Французско-русский словарь активного типа/Под ред. В. Г. Гака и Ж. Триомфа, «Русский язык», Москва, 1991.
57. Частотный словарь общенаучной лексики. Под. ред. Е. М. Степановой. М., 1971.

58. Шелякин М. А., Справочник по русской грамматике, издательство «Русский язык», Москва, 2003.

3. НАСТАВИ ПЛАН И ПРОГРАМ ЗА ПРЕДМЕТ РУСКИ ЈЕЗИК У СВОЈСТВУ ПРВОГ И ДРУГОГ СТРАНОГ ЈЕЗИКА (А и Б НИВО) ЗА ВИСОКОШКОЛСКИ ТУРИЗМОЛОШКИ ПРОФИЛ (трогодишњи план);

РУСКИ ЈЕЗИК А1 (прва година учења)

Циљ предмета: Аспектне говорне навике (фонетске, графичке, лексичке, граматичке) и комуникативна умења (аудирање, читање, дијалогски и монологски говор, писање), са акцентом на комуникативној функцији руског језика и даљим усмерењем на контекст туризмолошке струке се у континуитету продубљују и подижу на виши степен развоја, јер А ниво језика представља продужни степен учења (учен кроз претходно школовање). Вештина говорне етикеције се сходно томе даље развија.

Садржај предмета: Сходно циљу наставног процеса, који је у корелацији са друштвеним потребама и представља продужни степен учења руског језика, формира се и садржајни профил наставног материјала. У оквиру прве године учења А нивоа постоје четири обимна тематска поглавља: 1. *Россия на карте мира.* 2. *Значение туризма.* 3. *Экономическое значение туризма.* 4. *Рельеф и водные ресурсы России.* Свако поглавље садржи дијалогске и монологске текстове из области туризмолошке струке, примењену граматику и пратећа језичка вежбања. Монологски текстови су на теме: *поездка; приезд на конференцију; Белград; история Рима; Всемирная туристическая организация; Сербия; Франция; особенность туризма; развлечения; профессия менеджер; Барселона; куда едут россияне; круизы; виды отдыха/Африка (сафари).* Дијалогски текстови обрађују тематику: *Первый контакт с турфирмой при устройстве на работу; разговор о будущем; свадебный тур-новый вид туризма; информация о стране отдыха и различных видах туров; обсуждение с клиентом его выбора и рекомендации; условия договора на пакет туристских услуг; экскурсионно-познавательный туризм; информирование о экскурсионных программах; оформление*

круизных туров по рекам России; круизный отдых/преимущества разных видов круизов.

Грамматика: Будуће време; бројеви/разломци; непроменљиве абривијатуре; употреба одричних речца *не* и *ни*; конструкције са глаголским прилозима; именице средњег рода типа *время*; именице на *-анин/-янин*; заповедни начин.

РУСКИ ЈЕЗИК А2 (друга година учења)

Циљ предмета: Аспектне говорне навике и комуникативна умења са акцентом на комуникативној функцији руског језика и даљим усмерењем на контекст туризмoлошке струке се у континуитету продубљују и подижу на виши степен развоја, као и вештина говорне етикеције.

Садржај предмета: Сходно циљу наставног процеса, који је у корелацији са друштвеним потребама и представља продужни степен учења руског језика на вишем ивоу **А2**, формира се и садржајни профил наставног материјала. У оквиру друге године учења **А** нивоа постоје четири обимна тематска поглавља: *1. Климат и природне зоне России. 2. Природные ресурсы России. 3. Страхование. 4. Пути сообщения – транспорт.* Свако поглавље садржи дијалошке и монолошке текстове из области туризмoлошке струке, примењену граматику и пратећа језичка вежбања. Монолошки текстови, као и текстови од практичног значаја су на теме: *учимся заполнять деловые бумаги; вам отказали в выдаче шенгенской визы; Венеция (мост вздохов, самая знаменитая лодка в мире); образовательный туризм; групповые летние программы в языковых школах для детей и молодёжи; информационное письмо; экзотические виды экстремального туризма; фрагмент семинара менеджера по туризму; покупки в Лондоне; железнодорожный транспорт; автомобильный транспорт; информация о авианперелётах; Сан Марино.* Дијалошки текстови обрађују тематику: *подробное информирование о развлекательных мероприятиях; изменение развлекательной программы и сроков поездки; уточнение информации о различных языковых центрах (образовательный туризм); обучение русскому языку как иностранному в сфере туризма; информирование об обязательном медицинском*

страховании; разъяснение условий страховки при покупке экстрим-тура; экстремальный туризм/виды экстремального туризма; разговор в вагоне-ресторане; информирование о маршруте и транспорта тура; по дорогам Сербии; консультация по аренде автомобилей; правила бронирования билетов.

Грамматика: *виды глаголов; употребление глаголов; основные значения и способы образования глаголов совершенного и несовершенного вида; употребление глаголов совершенного и несовершенного вида в инфинитиве; большой/больший; определительные местоимения „сам“, „самый“; существительные женского рода на „-ь“; глаголы движения (простые глаголы движения); суффикс «-оват».*

РУСКИ ЈЕЗИК А3 (Трећа година учења)

Циљ предмета: Аспектне говорне навике и комуникативна умења са акцентом на комуникативној функцији руског језика и даљим усмерењем на контекст туризмолшке струке се у континуитету продубљују и подижу на виши степен развоја, као и вештина говорне етикеције.

Садржај предмета: Сходно циљу наставног процеса, који је у корелацији са друштвеним потребама и представља продужни степен учења руског језика, формира се и садржајни профил наставног материјала. У оквиру треће године учења А нивоа постоје четири обимна тематска поглавља: 1. *Отель/размещение/питание*; 2. *Деловой туризм*; 3. *Турфирма/пляжный туризм*. 4. *Международные выставки по туризму и отдыху. Лечебно-оздоровительный туризм*. Свако поглавље садржи дијалогске и монолошке текстове из области туризмолшке струке, примењену грамматику и пратећа језичка вежбања. Монолошки текстови, као и текстови од практичног значаја су на теме: *гостиницы; Санкт-Петербург; гостиницы в Москве, гостиницы в Белграде; страна карманного формата; тексты/интервью; отель «Palm Beach»; „Casadei“ в Петербурге; пляжный туризм в экзотических странах; составление программы Инфотура; Греция. Эврос; лечебный туризм; релакс-отель; курорт Пиештяны*. Дијалогски текстови обрађују тематику: *подготовка к приёму туристов; отель и его услуги; система питания в отеле; деловой туризм/уточнение деталей делового тура/ разрешение возможных проблем с проведением делового тура; советы и*

предостережения, связанные с экскурсионной программой; формирование туристских услуг/документы для клиента; формирование и продвижение туристского продукта; процесс продажи турпродукта; пляжный туризм/ предложения и спецпредложения; условия участия в международной выставке; варианты сотрудничества; современный лечебный туризм; лечебный туризм/отказ от предложения.

Грамматика: *употребление глаголов совершенного и несовершенного вида с отрицанием; конструкции с глаголом «являться»; вопросительные предложения; глаголы движения в переносном значении; именительный падеж множественного числа, окончание «-а/-я»; употребление глаголов совершенного и несовершенного вида в императиве; употребление глаголов совершенного и несовершенного вида в простом и сложном предложении; виды глагола и способы выражения действия; строение отрицательных предложений.*

РУСКИ ЈЕЗИК Б 1 (прва година учења)

Циљ предмета: Руски језик као други страни језик (који никад раније није учен или је учен) на почетном нивоу (**Б1**) има за циљ да студент развије аспектне говорне навике (фонетске, графичке, лексичке, граматичке), као и комуникативна умења (аудирања, читања, дијалошког и монолошког говора, писања). Главна усмерење је на комуникативну функцију језика преко једноставнијих текстова монолошког и дијалошког карактера из свакодневне и социокултурне сфере општења. Током двосеместралног наставног процеса тематика која обухвата дијалошки и монолошки аспект постаје сложенија и усмеренија на сферу туристичко-економско-угоститељског дискурса. Посебна пажња се поклања формулацијама љубазности (говорна етикеција).

Садржај предмета: Сходно циљу наставног процеса артикулише се и сам садржајни аспект учења руског језика. У оквиру прве године учења **Б** нивоа постоје три обимна тематска поглавља: 1. *Автобиографија. Знакомство. Встречи;* 2. *Город. Городской транспорт;* 3. *Магазини. Покупки.* Свако поглавље садржи краће дијалошке текстове, монолошке текстове општијег карактера, примењену граматику, пратећа језичка вежбања, као и специфичне туристичке коментаре и ситуације: туристичка

дестинација; дочек туриста на аеродрому, провера докумената и пасоша, објашњење о томе где се и шта налази, регулисање проблема у вези са издавањем пртљага, одлазак са аеродрома, упознавање са туристичким центром (местом боравка); рецепција (пријем и смештај гостију, помоћ туристима при попуњавању регистрационих образаца, усељавања и замене хотелске собе); хотелски садржаји; опис хотелске собе (опрема, уређаји, информације о ТВ програмима, интернету, постојању сефа и могућностима чувања докумената); режим рада (сатница) банке, банкомата, поште, кафе-ресторана и других објеката; информације о екстра услугама (вешерај, сауна, фризерски салон и др.); кратка туристичка реклама.

Грамматика: Основи правописа (руска азбука) и фонетике (гласови, редукција вокала, умекшавање сугласника, изговор, акценат, правила за читање, интонационе конструкције); упитне реченице; генитив са бројевима, збирни бројеви, повратни глаголи; глаголи кретања; растављање речи на слоге; императив; глаголи кретања са преносним значењем; глаголски вид; неке заменице и прилози;

РУСКИ ЈЕЗИК Б2 (друга година учења)

Циљ предмета: Виши ниво развоја аспектних говорних навика и комуникативних умења са акцентом на комуникативној функцији руског језика са усмерењем на контекст туризмолошке струке. Поред тога обраћа се пажња на говорну етикецију.

Садржај предмета: Сходно циљу наставног процеса профилише се и садржајни аспект учења руског језика. У оквиру друге године учења **Б** нивоа постоје три обимна тематска поглавља: 1. *Национальная кухня. Кафе. Рестораны.* 2. *Внешность. Черты характера.* 3. *Искусство.* Свако поглавље садржи краће дијалогске текстове, монолошке текстове везано за тематику, примењену грамматику, пратећа језичка вежбања, као и специфичне туристичке коментаре: туристичка дестинација; рад туристичке агенције; одмор и разонода, туристичка анимација; информација о културно-забавним програмима и другим догађајима; оглашавање путовања на излет/екскурзију, припрема туриста за одлазак на екскурзију; помоћ туристима приликом куповине, одласка у

ресторан, помоћ у избору јела, пријем наруџбине, разговор о јелима и напицима, наплата рачуна.

Граматика: Глаголски вид; суперлатив придева и прилога; радни и трпни глаголски придеви; конструкције са глаголом *быть* у садашњем времену; глаголски прилози; конструкције са глаголским прилозима; неке речце и прилози; конструкције са глаголским придевима; конструкције које се користе за одређивање предмета или појава; изражавање узрока и последице у простој реченици.

РУСКИ ЈЕЗИК БЗ (трећа година учења)

Циљ предмета: Аспектне говорне навике и комуникативна умења са акцентом на комуникативној функцији руског језика и усмерењем на контекст туризмoлошке струке се у континуитету продубљују и подижу на још виши степен развоја. Вештина говорне етикеције такође поприма виши ниво развоја.

Садржај предмета: Сходно циљу наставног процеса и који је у корелацији са друштвеним потребама формира се и садржајни аспект учења руског језика. У оквиру треће године учења Б нивоа постоје три обимна тематска поглавља: *1. Разговор по телефону. 2. Разговор с врачом. 3. Празници.* Свако поглавље садржи краће дијалoшке текстове, монолошке текстове везано за тематику, примењену граматiku, пратећа језичка вежбања, као и специфичне туристичке коментаре: туристичка дестинација; разне резервације телефоном; проблематика везана за питања визе; питања из области уметности (филма/театра).

Граматика: Неодређене заменице; изражавање циља у простој реченици; директан и индиректан говор; безличне реченице; изражавање услова у сложеној реченици; изражавање уступка у простој реченици; изражавање уступка у зависно-сложеној реченици; знаци интерпункције у руском језику.

4. ДРУГИ НОРМАТИВНИ ДОКУМЕНТИ (ГОССТАНДАРТ, 1999: 2000. ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПРОГРАММА, 2001):

1. Государственный образовательный стандарт по русскому языку как иностранному. Первый уровень. Общее владение / Н. П. Андриюшина, Г. А. Битехтина, А. С. Иванова и др. – СПб., 1999. (Госстандарт, 1999);

2. Государственный образовательный стандарт по русскому языку как иностранному. Первый уровень. Второй уровень. Профессиональные модули / Н. П. Андриюшина, Т. Е. Владимирова, Л. П. Клобукова и др. – СПб., 2000. (Госстандарт, 2000);

3. Образовательная программа по русскому языку как иностранному. Предвузовское обучение. Элементарный уровень. Базовый уровень. Первый сертификационный уровень / З. И. Есина, А. С. Иванова, Н. И. Соболева и др. – М., 2001. (Образовательная программа, 2001).

5. УЧЕБНЫЕ ВИДЕОФИЛЬМЫ И КОМПЬЮТЕРНЫЕ ПРОГРАММЫ.

1. Богомолов А. Н., Новости из России: Мультимедийный курс. – М., 2003: http://www.sie.ru/?id=dist_learn.

2. Владимирова Т. Е., Иванова В. Л., Нахабина М. М., Степаненко В. А., Русский с самого начала: Компьютерный мультимедиакурс. – М., 1998.

3. Вайсянен Т., Тюрина Ю., Частных В., Русский клуб: Мультимедийный курс. – М., 1998.

4. Мелех Н. Т., Капитонова Т. И., Юдин С.Ф., Русские падежи: Обучающая компьютерная программа. – СПб., 1994.

5. Приручник за компјутерска граматичка вежбања – Российский университет дружбы народов – <http://www.webmethod.narod.ru/distans.htm>.

6. „Russian for Everybody“//ПУДН, www.Linguarus.com.

7. Sajt www.gramota.ru.

ЛИТЕРАТУРА

1. Азимов Э. Г., Щукин А. Н., Словарь методических терминов: Теория и практика преподавания языков. – СПб., 1999.
2. Азимов Э. Г., Современные компьютерные технологии на уроке русского языка// Русский язык за рубежом. – 1999. - № 2.
3. Азимов Э. Г., Теория и практика использования компьютерных программ в преподавании русского языка как иностранного. – М., 2000.
4. Алексеев П. М., Количественное описание речи применительно к языку. – В. сб.: В помощь преподавателям русского языка как иностранного. М., 1967.
5. Аркадьева О. М., Употребление падежей в речи. – М., 1975.
6. Бакая Р. М. Опыт составления словаря-минимума. – «Русский язык за рубежом», 1967, № 1.
7. Бакая Р. М. Общие принципы разработки лексического минимума. – «Русский язык в национальной школе», 1971, № 1.
8. Бакая Р. М. Критерии отбора лексических единиц и методика обработки русско-английского словаря-минимума для чтения научно-технической литературы на русском языке. Автореф. канд. дис. М., 1973.
9. Бакић О., Љубојевић., Ч, Живковић А., Менаџмент услуга у савременој економији, Универзитет у Београду, Економски факултет, Београд, 1998.
10. Бакић О., Николић М., Бакић М., Основе туризма са основама угоститељства, Чигоја, Београд, 1999.
11. Барыкина А. Н., Компрессия информационного содержания текста как один из ведущих навыков при обучении письменной речи на базе текста// Русский язык для студентов-иностранцев: Сб. метод. статей. - № 24. – М., 1987.
12. Белова Л. И., Дежинова Н.Д., Леонтовская Л. Л. Некоторые итоги статистического анализа раздела «Статика» в курсе теоретическая механика». – В сб.: Русский язык для студентов-иностранцев, № 10. М., 1971.
13. Беляев Б. В., Очерки по психологии обучения иностранным языкам. – М., 1965.
14. Берђајев, Н., Филозофија слободног духа, Дерета, Београд, 2007.
15. Богомолов А. Н., Ускова О. А., Дистанционное обучение русскому языку как иностранному: обзор отечественных и зарубежных технологий и методик. – М., 2004.
16. Брызгунова Е. А., Практическая фонетика и интонация русского языка. – М., 1963.

17. Бугарски Р., Језици, Нови Сад, Матица српска, 2005.
18. Бугарски Р., Језик у друштву, Београд, Чигоја штампа XX век, 1996.
19. Бугарски Р., Лингвистика о човеку, Просвета, Београд, 1983.
20. Бугарски Р., Ка јединству лингвистике, Београд, Чигоја штампа XX век, 1997.
21. Бугарски Р., Језик и лингвистика, Нолит, Београд, 1984.
22. Бугарски Р., Увод у општу лингвистику, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд; Завод за издавање уџбеника, Нови Сад, 1996.
23. Бугарски Р., Лингвистика у примени, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1996.
24. Будагов Р. А., Введение в науку о языке. Изд. 2-е. Москва, 1965.
25. Будагов Р. А., Литературные языки и языковые стили, Москва, 1967.
26. Быстроновская Е. П., Персианова Н. А., Формирование навыков письменной речи// Русский язык в национальной школе. – 1972. - № 2.
27. Вагнер В. Н., Методика преподавания русского языка англоговорящим и франкоговорящим: Фонетика. Графика. Части речи. – М., 1995.
28. Варюшенкова Н. Н., Любимова Н. А., Фонетико-графическая интерференция и её проявление в речи на неродном языке// Русский язык за рубежом. – 1986 - № 1.
29. Васянина Е. Ю., Интернет - ресурсы по РКИ: достижения и «детские болезни»// Русский язык за рубежом. – 2004. - № 1.
30. Великосельский О. А., Климентьева Д. Н., Марусенко Н. М., Поляков Д. Ю., Службы и сервисы русского языка в сети Интернет// Современная русская речь: состояние и функционирование / Под ред. С. И. Богданова, Л. А. Вербицкой, Л. В. Московкина, Е. Е. Юркова. – СПб. 2004.
31. Верещагина Л. М., Место номинативной речемыслительной деятельности в обучении иностранных учащихся конспектированию//Русский язык за рубежом. – 1987. - № 4.
32. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г., Язык и культура: Лингвострановедение и преподавание русского языка как иностранного. – М., 1990.
33. Ветлов Н. П. Принципы отбора военно-терминологического минимума при составлении учебных пособий по курсу военного перевода. – В сб.: Иностранные языки, № 2. М., 1966.
34. Виноградов В. В., Итоги обсуждения вопросов стилистики.- «Вопросы языкознания», 1955., № 1.
35. Виноградов В. В., Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика. Москва, 1963.

36. Виноградов В. В., Костомаров В. Г., Теория советского языкознания и практика обучения русскому языку иностранцев – «Вопросы языкознания», 1967., № 2
37. Винокур Т. Г., Стилистическое развитие современной русской разговорной речи. – В сб.: Развитие функциональных стилей современного русского языка, Москва, 1968.
38. Власова Н. С., Алексеева Н. Н., Барабанова Н. Р. и др., Практическая методика преподавания русского языка на начальном этапе. – М., 1990.
39. Власов Е. А., Юдина Г. Ф., Авраменко О. Г., Шилов А. В., Компьютеры в обучении языку: проблемы и решения. – М., 1990.
40. Вовк П. С., Обучение иностранцев словянскому ударению. – Киев, 1979.
41. Воскресенская Л. Б., К лингвострановедческому использованию безэквивалентной и фоновой лексики на начальном этапе обучения русскому языку// Из опыта создания лингвострановедческих пособий/ Под ред. Е. М. Верещагина.- М., 1977.
42. Вятутнев М. Н., О методах обучения// Русский язык в национальной школе. – 1970. - № 6; 1971. - № 1.
43. Галеева М. М., Соколова И.В., Методические приёмы постановки русских звуков. – М., 1970.
44. Галеева М. М., Соколова И.В., Методика обучения русскому произношению. – М., 1974.
45. Галеева М. М., Система фонетических упражнений в практическом курсе русского языка для нерусских// Теория и практика обучения русскому языку иностранных студентов на подготовительном факультете. – М., 1975.
46. Галеева М. М., Райнова Д., Некоторые аспекты лингвистического анализа текста в связи с обучением иностранцев русскому языку// Текст в преподавании русского языка студентам-иностранцам на подготовительном факультете. – М., 1983.
47. Галеева М. М., Фонетический аспект в преподавании русского языка как иностранного на начальном этапе обучения: Тексты лекций. – М., 1984.
48. Гез Н. И., О факторах определяющих успешность аудирования иноязычной речи// Иностранные языки в школе. – 1977 - № 5.
49. Глухов Б. А., Щукин А. Н., Термины методики преподавания русского языка как иностранного. – М., 1993.
50. Городилова Г. Г., Обучение речи и технические средства. – М., 1979.
51. Граудина Л. К., Ширяев Е. Н., Культура русской речи, учебник для вузов, Норма, Москва, 2002.

52. Григорьева В. П., Зимняя И. А., Мерзлякова В. А., и др., Взаимосвязанное обучение видам речевой деятельности. – М., 1985.
53. Грушевицкая Т. Г., Попков В. Д., Садохин А. П., Основы межкультурной коммуникации, учебник, Юнити, Москва, 2003.
54. Девятайкина В. С., Добровольская В. В., Иевлева З. Н. и др. Пособие по методике преподавания русского языка как иностранного для студентов-нефилологов. – М., 1984.
55. Дергачева Г. И., Кузина О. С., Малашенко Н. М. и др., Методика преподавания русского языка как иностранного на начальном этапе. – М., 1989.
56. Димитријевић, Н., Савремени правци методике наставе страних језика и концепција уџбеника; Уџбеник као предмет научних истраживања, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1982.
57. Елаковић С., Пословна етика и комуницирање, Универзитет Сингидунум, Факултет за туристички и хотелијерски менаџмент, Београд, 2007.
58. Елухина Н. В., Основные трудности аудирования и пути их преодоления// Иностранные языки в школе. – 1977. - № 1.
59. Елухина Н. В., Мусницкая Е. В., Какими должны быть тексты для чтения и тексты для аудирования?// Иностранные языки в школе. – 1978. - № 3.
60. Живковић Р., Понашање и заштита потрошача у туризму, Универзитет Сингидунум, Факултет за туристички и хотелијерски менаџмент, Београд, 2009.
61. Журавлёва Л. С., Исаева Э. А., Использование художественных текстов для обучения чтению// Текст в преподавании русского языка студентам-иностранцам на подготовительном факультете. – М., 1983.
62. Журавлёва Л. С., Зиновьева М. Д., Обучение чтению (на материале художественных текстов). – М., 1984.
63. Захава – Некрасова Е. Б., Роль и место грамматики в процессе обучения русскому языку на начальном этапе// Русский язык и методика его преподавания, - М., 1973.
64. Зимняя И. А., Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. – М., 1985.
65. Зиновьева М. Д., Развитие речи и культура. Из опыта обучения русскому языку как иностранному на подготовительных факультетах вузов СССР: Учебное пособие. – М., 1991.
66. Зинченко В. П., Мещеряков Б. Г. (ред.) Психологический словарь. – М., 1997.

67. Зубехина И. А., Мавсимова А. Л., К вопросу о системе письменных работ на начальном этапе обучения русскому языку// вопросы методики преподавания русского языка иностранцам. – Л., 1973.
68. Иванова В. Ф., Графика// Лингвистический энциклопедический словарь/ Под ред. В. Н. Ярцевой.. – М., 1990.
69. Ивић М., Правци у лингвистици, Словограф, Београд, 1994.
70. Иевлева З. Н., Методика преподавания грамматики в практическом курсе русского языка для иностранцев. - М., 1981.
71. Изаренков Д. И., Обучение диалогической речи. – М., 1981.
72. Ильин В. В., Язык/ Понимание/Культура; Российская академия наук/отделение литературы и языка, Язык и культура – факты и ценности, ответственные редакторы: Е. С. Кубрякова, Т. Е. Янко, Языки славянской культуры, Москва, 2001.
73. Якобсон Р., Лингвистика и поэтика, Нолит, Београд, 1966.
74. Јапунцић-Стојковић Д., Научно-стручна заснованост уџбеника; Прилог теорији уџбеника, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1984.
75. Језик и култура у настави страних језика, Реферати и саопштења поднети на округлом столу у Заводу за уџбенике и наставна средства, Београд, 1982.
76. Каверина В. В., Графико-орфографический аспект в курсе РКИ// Международное образование: итоги и перспективы. – Т.1. – М., 2004.
77. Капитонова Т. И., Интенсификация процесса обучения речевому рбщению иностранных учащихся на основе комплексного использования АВСО и ТСО (из опыта подготовительного факультета ЛПИ им. М.И. Калинина)// Обучение иностранцев общению на русском языке: Теория и методика. – Л., 1983.
78. Капитонова Т. И., Пути совершенствования преемственности в обучении русскому языку иностранных учащихся на подготовительных и основных факультетах вузов РСФСР. – Л., 1985.
79. Капитонова Т. И., Щукин А. Н., Современные методы обучения русскому языку иностранцев. - М., 1979; 2-е изд. – М., 1987.
80. Капитонова Т. И., Кутузова Г. И., Стародуб В. В., Методические рекомендации по обучению иностранных студентов общеобразовательным дисциплинам на русском языке (этап предвузовской подготовки). – СПб., Изд-во СпбТУ, 1996.
81. Киселева С. Н., К вопросу об использовании единиц фразеологии и афористики в учебном процессе на подготовительном факультете// Русский язык для студентов-иностранцев. - Вып 23. - М., 1984.

82. Китайгородская Г. А., Интенсивное обучение иностранным языкам: Теория и практика. – М.: 1982.
83. Китайгородская Г. А., Методы интенсивного обучения иностранным языкам, - М., 1986.
84. Китайгородская Г. А., Гольдштейн Я.В., Смородинская Т.Э., Мосты доверия: Интенсивный курс русского языка. – М., 1993.
85. Кожина М. Н., О речевой системности научного стиля сравнительно с некоторыми другими. Пермь, 1972.
86. Колаковски, Л., Ужас метафизике, БИГЗ, Београд, 1992.
87. Колесникова А. Ф., Проблемы обучения русской лексики. – М., 1977.
88. Колка А., Страни језик и друштво, Школска књига, Загреб, 1988.
89. Колмакова И. М., Презентация учебного материала в контексте компьютерной технологии обучения иностранных учащихся грамматическим основам русской речи// Язык, культура, менталитет: проблемы изучения в иностранной аудитории. – СПб., 2003.
90. Колосницына Г. В., Пути оптимального построения и оформления учебного аудиотекста (на материале русского языка как иностранного). – М., 1980.
91. Кончаревић К., Настава страног језика на филолошким студијама, теорија и пракса; Универзитет у Београду Филолошки факултет, Београд, 1996.
92. Кончаревић К., Структура и садржај уџбеника руског језика за основну школу; докторска дисертација I, II Универзитет у Београду Филолшки факултет, Београд, 1997.
93. Костомаров В. Г., Основные направления научно-методической работы кафедр русского языка – В сб.: Русский язык для студентов-иностранцев, Москва, 1966.
94. Костомаров В. Г., Митрофанова О. Д., Методическое руководство для преподавателей русского языка иностранцам. – М., 1973.
95. Крылова Н. Г., Об условиях управления процессом усвоения иноязычных артикуляций// Русский язык для студентов-иностранцев. – Вып. 23. – М., 1984 (Крылова, 1984 а).
96. Крылова Н. Г., Обучение произношению// Девятайкина В. С., Добровольская В. В., Иевлева З. Н. и др., Пособие по методике преподавания русского языка как иностранного для студентов-нефилологов – М., 1984 (Крылова, 1984 б).
97. Кутузова Г. И., Левина В. И., Перфилова И. Л., Пути реализации принципа межпредметной координации при обучении иностранных студентов на этапе

довузовской подготовки//Проблемы подготовки национальных кадров для зарубежных стран: Тезисы докладов межд. научно-практ.конф. – СПб., 1995.

98. Кутузова Г. И., Соколова М. А. и др., Учимся сокращать слова. – СПб.: Изд. – во СПбГТУ, 2000.

99. Лаптева О. А., О некоторых синтаксических тенденциях в стиле современной научной прозы. – В сб.: Развитие синтаксиса современного русского языка. М., 1966.

100. Левитский В. В., Статистическая стилистика и методика преподавания языка. – В сб.: В помощь преподавателям русского языка как иностранного. М., 1966.

101. Лексические минимумы русского языка. Под ред. П. Н. Денисова. М., 1972.

102. Леоненко М. А., Конструкции с вторичными предлогами сопоставительно-выделительного значения в современном русском литературном языке. Автореф. канд. дис. М., 1971.

103. Леонтьев А. А., Некоторые проблемы обучения русскому языку как иностранному, М., 1970.

104. Леонтьев А. А., Королева Т. А., (ред.) Методика. – М., 1975 – 1982.

105. Лозанов Г., Суггестопедия при обучению иностранному языку//Методы интенсивного обучения иностранным языкам/Отв.ред. С. И. Мельник.- Вып.5. – М., 2004.

106. Лысакова И. П. (ред.) Русский язык как иностранный. Методика обучения русскому языку. – М., 2004.

107. Любимова Н. А., Обучение русскому произношению. Артикуляция. Постановка и коррекция. – М., 1977.

108. Любимова Н. А., Егорова И. П., Федотова Н. Л., Фонетика в практическом курсе русского языка как иностранного. – СПб., 1993.

109. Максимов В. И., Системный подход к решению задач преемственности и перспективности в обучении и воспитании иностранных студентов// Проблемы преемственности в обучении русскому языку иностранных учащихся на подготовительных и основных факультетах вузов РСФСР. – Л., 1985.

110. Малов В. В., Связочные средства сцепления самостоятельных предложений. Автореф. канд. дис. Ростов н/Д., 1970.

111. Маројевић Р., Уџбеници руског језика за средње усмерено образовање са културолошког и лингвокултуролошког аспекта; Језик и култура у настави страних језика, Савремени уџбеник, књига 7, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1982.

112. Маројевић Р., Лингвистика и поетика превођења, Научна књига, 1989.
113. Мартине А., Језик и функција, функционална теорија језика, Завод за издавање уџбеника, Сарајево, 1973.
114. Мартъянова, И. А., Русский язык и культура речи, под ред. доктора филологических наук В. Д.Черняк: Учебник для вузов, «Высшая школа», Москва, 2003.
115. Маслыко Е. А., Бабинская П. К., Будько А. Ф., Петрова С. И., Настольная книга преподавателя иностранного языка – 4-е изд. – Минск, 1998.
116. Метс Н. А., Митрофанова О. Д., Одинцова Т. В., Структура научного текста и обучение монологической речи. – М., 1981.
117. Милановић М., Станковић Д., Концепт управљања односима са потрошачима, Зборник радова/Менаџмент у новом окружењу (VIII међународни симпозијум, Златибор), Факултет организационих наука, 2002.
118. Миролубов А. А., Сосенко Э. Ю. (ред.) Вопросы обучения русскому языку на начальном этапе. - М., 1976.
119. Мисири Г. С., Использование наглядности на начальном этапе обучения русскому языку. - М., 1981.
120. Митрофанова О. Д., О психологических основах организации учебного материала по русскому языку с учётом специальности. – «Русский язык за рубежом», 1969, № 1.
121. Митрофанова О. Д., Русский язык и специальность. – «Русский язык за рубежом», 1970, № 2.
122. Митрофанова О. Д., Язык научно-технической литературы. М., 1973.
123. Митрофанова О. Д., Научный стиль речи: проблемы обучения – М., 1985.
124. Митрофанова О. Д., Костомаров В. Г., Вятютнев М. Н. и др., Методика преподавания русского языка как иностранного. – М., 1990.
125. Михајловић Ј., Теоријски оквири актуелизације наставе руског језика на вишим школама и факултетима туристичког смера, Славистика VII, Београд 2003.
126. Михајловић Ј., Језик и туризам у контексту друштвених прилика, Славистика, књ. XI, Београд, 2007.
127. Михајловић Ј., Језик и туризмологија у контексту руско-српске културне условљености, Славистика, књ. XVI, Београд, 2012.
128. Михајловић Ј., О месту и улози комуникативне функције језика за туризмologe, Мапрјал сборник, VII Међународни симпозијум, Достигнућа и перспективе компаративног проучавања руског и других језика, Београд, 2012.

129. Михајловић М., Неки социолингвистички описи и настава страних језика, Зборник радова катедре за англистику, Филозофски факултет, Ниш, 1981.
130. Московкин Л. В., Теоретические основы выбора оптимального метода обучения (русский язык как иностранный, начальный этап). – СПб., 1999.
131. Мотина Е. И., Язык и специальность: Лингвометодические основы обучения русскому языку студентов-нефилологов. – М., 1983.
132. Найда Ю. А. Наука перевода. – «Вопросы языкознания», 1970, № 4.
133. Ненчони Д., Между грамматикой и стилистикой. – В сб.: Современное итальянское языкознание. М., 1971.
134. Николаев, В. П., Попова Л. А., Приименное употребление падежных форм в научном стиле речи. – «Русский язык за рубежом», 1969, № 2,3.
135. Николић Вера, Проблеми у настави руске лексике, Филолошки факултет, Монографије – књ. XLVIII, Београд, 1979.
136. Николић М., Пижурица С., Функционалност језичких и стилских поступака у уџбеницима; Уџбеник као предмет научних истраживања, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1973.
137. Никонов В. А., Статистика падежей русского языка. – «Машинный перевод и прикладная лингвистика», №3 (10). М., 1959.
138. Новоселова Н. В., Кузнецова В. А., Использование специальных тренировочных упражнений как один из способов интенсификации процесса обучению русскому произношению в период ВФК// Международное образование: итоги и перспективы. – Т.1. –М., 2004.
139. Ожегова Н. С., Методика обучения восприятию русской речи. – М., 1978.
140. Ольшки Л., История научной литературы на новых языках; Т.2, Москва, 1934.
141. Остапенко В. И., Обучение русской грамматике иностранцев на начальном этапе. – М., 1987.
142. Павлова В. П., Обучение коспектированию. – М., 1978; 2-е изд. – М., 1983.
143. Пассов Е. И., Основы методики обучения иностранным языкам. М., 1977.
144. Пассов Е. И., Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. – М., 1983.
145. Пассов Е. И., Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению. – М., 1989.

146. Пашковская М. Е., Использование учебного текста для формирования навыков и умений в различных видах речевой деятельности// Текст в преподавании русского языка студентам-иностранцам на подготовительном факультете. – М., 1983.
147. Плоткина Г. А., Капитонова Т. И., Изучаем грамматику самостоятельно (для англоговорящих студентов). – СПб., 1993.
148. Пољак В., Дидактика, Школска књига, Загреб, 1988.
149. Полякова Г. П., Солганик Г. Я., Частотный словарь языка газеты. М., 1971.
159. Пражский лингвистический кружок, Москва, 1967.
151. Протасова Т. Н., Соболева Н. И., Методика преподавания русского языка как иностранного на начальном этапе. – М., 1977.
152. Протасова Т. Н., Соболева Н. И., Методика преподавания русского языка как иностранного на подготовительном факультете. – М., 1978.
153. Протасова Т. Н., Тексты для чтения на начальном этапе обучения// Преподавание русского языка студентам и специалистам нефилологического профиля. Лингвистика и методика. – М., 1978.
154. Радић-Дугоњић Милана, Међујезички хомоними и пароними у руском и српскохрватском језику, Славистички зборник - књ. VI; Дечје новине, Горњи Милановац, 1991.
155. Радовановић М., Социолингвистика, БИГЗ, Београд, 1979.
156. Радошевић Н., Функција школског уџбеника у светлости савремене науке. Уџбеник руског језика. „Научна књига“, Београд, 1970.
157. Раичевић В., Општа методика наставе словенских језика у инословенској средини, Завод за уџбенике, Београд, 2007.
158. Рапопорт И. А., Сельг Р., Соттер И., Тесты в обучении иностранным языкам в средней школе. – Таллин, 1987.
159. Рахманов И. В., (ред.), Основные направления в методике преподавания иностранных языков в XIX – XX вв. – М. – 1972.
160. Ристић С.- Дугоњић/Радић М., Реч. Смисао. Сазнање, Филолошки факултет Београдског универзитета, Београд, 1999.
161. Рожкова Г. И., Вопросы практической грамматики в преподавании русского языка как иностранного. – М., 1978.
162. Рожкова Г. И., К лингвистическим основам методики преподавания русского языка иностранцам. – М., 1983.
163. Рожкова Г. И., Очерки практической грамматики русского языка. – М., 1987.

164. Руденко-Моргун О. И., Архангельская А. Л., Шоркина Е. Н., Методическая основа Мультимедиакомплекса по РКИ (Первый сертификационный уровень)// Русское слово в мировой культуре: Материалы X международного конгресса МАПРЯЛ: В 13 т. – Т. 2. – СПб., 2003.
165. Русское слово в мировой культуре : Материалы X международного конгресса МАПРЯЛ: В 13 т. – СПб., 2003.
166. Рыжкова А. С., Комплекс системно связанных видов наглядности как средство интенсификации учебного процесса при обучении русскому как иностранному (начальный этап)// Русский язык для студентов-иностранцев. – Вып. 21 – М., 1982.
167. Самуйлова Н. И., Отбор материала для вводно-фонетических курсов и его специфика// Вопросы обучения русскому языку иностранцев на начальном этапе. – М., 1971.
168. Сапир Е., Язык и среда. Язык и друштво, 1974
169. Сапир Е., Язык, Дневник, Нови Сад, 1992.
170. Семенова Л. П., Прокофьева И. В., Формирование речевых навыков и умений на материале текстов по специальности с использованием ТСО// Русский язык за рубежом. – 1987. - № 1.
171. Скалкин В. Л., Сферы устно-языкового общения и обучения речи// Русский язык за рубежом. – 1973. - № 4.
172. Скалкин В. Л., Реалии русского языка и принципы их отбора для учебного минимума// Материалы III международного конгресса МАПРЯЛ. Тезисы докладов и сообщений. – М., 1976.
173. Скалкин В. Л. Основы обучения устной иноязычной речи. – М., 1981.
174. Слесарева И. П., Проблемы описания и преподавания русской лексики. – М., 1980.
175. Словарь-минимум по английскому, французскому и немецкому языкам для средней школы. Под ред. И. В. Рахманова. М., 1947.
176. Соболева Н. И., Особенности аудиотекста, предназначенного для обучения аудированию учебных лекций// Пути повышения эффективности и качества обучения русскому языку как иностранному: Сб. науч. тр./Отв. ред. Н. Е. Кухаревич. – М., 1980.
177. Соболева Н. И., Иванова А. С., Норейко Л. Н. и др. Русский язык как на ладони. - М., 1995.
178. Совсун Т. В., Методика преподавания русского языка иностранцам. Обучение произношению. – М., 1976.

179. Сорокина Е. В., Характеристика акцентологического минимума для подготовительного факультета// Лнгвометодические аспекты обучения студентов-иностранцев русскому произношению на подготовительном факультете. – М., 1989.
180. Сосенко Э. Ю., Создание речевых ситуаций на уроке// Русский язык за рубежом. – 1970. -№ 3.
181. Сосенко Э. Ю., Коммуникативные подготовительные упражнениця. – М., 1979.
182. Сосенко Э. Ю., Обучение письменной речи// Методика/ Под. ред. А. А. Леонтьева и Т. А. Королевой. – М., 1982.
183. Сосир Ф. де, Општа лингвистика, Нолит, Београд, 1969.
184. Спасић В., Менаџмент туристичких агенција и организатора путовања, Универзитет Сингидунум, Факултет за туристички и хотелијерски менаџмент, Београд, 2006.
185. Станковић Б., Славистика-русистика-србистика, Београд: Чигоја штампа, 2010. (из предговора П.Буњак).
186. Сурканова И. М., О формировании фонологического кода при обучении русскому языку как иностранному// Обучение иностранных студентов русской фонетике и интонации: метод рекомендации/ Отв. Ред. И. М. Логинова. – М., 1983.
187. Сурканова И. М., Методика управления процессом артикулирования при постановке иноязычного произношения// Коммуникативное обучение языку студентов-иностранцев (начальный этап): Сб.науч. тр. – М., 1985.
188. Сурыгин А. И., Основы теории обучения на неродном для учащихся языке. – СПб., 2000.
189. Сутчева Н. И., Обучение конспектированию и записи лекций на подготовительном факультете. – М., 1981.
190. Точанац-Миливојев Д., Методе у настави и учењу страног језика, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1997.
191. Унковић С., Зечевић Б., Економика туризма, Центар за издавачку делатност економског факултета у Београду, Београд, 2007.
192. Уша Т. Ю., Современные информационно-телекоммуникационные технологии в обучении русскому языку как иностранному. – СПб., 2003.
193. Фадеев С. В. ЭВМ в преподавании русского языка как иностранного. – М., 1990.
194. Фишман J. А., Социологија језика, Свјетлост, Сарајево, 1978.
195. Фоломкина С. К., Обучение чтению на иностранном языке. – М., 1987.

- 196.Формановская Н. И., Русский речевой этикет: лингвистический и методический аспекты. – М., 1982.
197. Navranek, V. Studie o spisovnem jazice. Praha, 1963.
198. Хајдегер, М., Онтологија/Херменеутика фактичности, Академска књига, Будућност, Нови Сад, 2007.
199. Хајмз Д., Етнографија комуникације, Београд, Бигз, 1980.
200. Харакоз П. И., Частотный словарь современного русского языка. Фрунзе, 1971.
201. Химик В. В., Карташева И. А. (ред.) Обучение русскому языку: Начальный этап. – СПб., 1997.
202. Hymes D., On communicative competence. Pride, J. V. Holmes, J., Sociolinguistics, Hamondsworth, Penguin, 1972.
203. Чаузова Л. И., А вопросу о принципах обучения произношению студентов-иностранцев на начальном этапе// Обучение русскому произношению студентов-иностранцев на начальном этапе. – М., 1979.
204. Черкасова Е. Т., Переход полнозначных слов в предлоги, М., 1967.
205. Чомски Н., Синтаксичке структуре, Дневник, Књижевна заједница Новог Сада, Нови Сад, 1984.
206. Чуксина И. Г., Что должен знать преподаватель РКИ о компьютерных технологиях// Русский язык за рубежом. – 2003. - № 2.
207. Шатилов С. Ф., Актуальные проблемы методики обучения русскому языку иностранных учащихся. – Л., 1985.
208. Шехтер И. Ю., Подход к обучению иностранному языку//Актуальные проблемы учебного процесса. – М., 1973.
209. Шкиљан Д., Социоллингвистика као нова лингвистика? Страни језици, Загреб, 1981.
210. Шкиљан Д., Лингвистика свакодневице, Књижевна заједница Новог Сада, 1989.
211. Шушњић Ђ., Символи, Заборављена значења, Чигоја штампа, Београд, 1997.
212. Шушњић Ђ., Дијалог и толеранција, Чигоја штампа, Београд, 2007.
213. Щукин А. Н., Обучение студентов-иностранцев русской графике// Русский язык для студентов-иностранцев. – Вып. 13 – М., 1973.
214. Щукин А. Н., Методика использования аудиовизуальных и технических средств обучения// Методика / Под ред. А. А. Леонтьева. – М., 1988.
215. Щукин А. Н., (ред.) Методика преподавания русского языка как иностранного для зарубежных филологов-русистов. – М., 1990.

216. Шукин А. Н., Методика преподавания русского языка как иностранного. – М., 2003.

БИОГРАФИЈА

Јелена Михајловић је рођена 19. јула 1952. године у Београду. Како је отац радио у дипломатији, део основношколског образовања стекла је у руској дипломатској школи у Будимпешти. По повратку у Југославију основну школу завршила је у Београду.

Гимназију је такође завршила у Београду.

Диплому о завршеном Филолошком факултету стекла је на Универзитету у Београду / група Руски језик и књижевност/ 1978. године (средња оцена у току студија 9) и добила стручни назив професора Руског језика и књижевности.

Исте године се запослила у спољнотрговинској фирми Генералекспорт као преводилац за руски језик. Како је радила у РЗ зједничких служби, домен стручног превођења ширио се на разнородне области, које су покривали својеврсни ООУР-и/ аграр; фарм, хемија, метали и нафта; текстил, кожа и обућа; дрво, папир и графика; заступство; инвест; туризам; авиосообраћај и др./.

Неколико месеци по запослењу добила је службени премештај у Москву, где је у Генексовом представништву провела, радећи на преводилачким пословима, скоро годину дана. По повратку у Југославију 1979. наставља рад у Генералекспорту на преводилачким пословима.

У међувремену се удала и родила троје деце, не прекидајући радни однос у Генексу.

Како је и њен муж запослен у Генералекспорту, он добија 1987. године премештај у Берлин /ДДР/. Одатле се породично враћају 1992. године, тада из СРН /после пада зида/.

По повратку из Немачке, Јелена Михајловић је и даље запослена у Генералекспорту (радни однос и није прекидала), али због свеопште тешке ситуације, пропадања фирме и драстично смањеног обима пословања /нарочито спољнотрговинског/, одлази на плаћено одсуство.

То време користи за активирање постдипломских студија /смер за науку о језику/, које је раније уписала. После положених испита /са просеком 10/, одбранила је магистарски рад на Филолошком факултету Универзитета у Београду, 12. јуна 1998. године на тему «ИМЕНСКА РЕКЦИЈА У РУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ».

На Вишу туристичку школу је примљена 1. септембра 1999. године у звању предавача за руски језик. На овој, сада већ Високој туристичкој школи је урадила програме за руски језик за све три године и то у два нивоа /Б и А ниво/. Сви страни језици, па и руски језик се изучавају на три године и у два нивоа. Руски језик Б нивоа представља почетни ниво учења, који у континуираном трогодишњем процесу учења добија на интензификацији. Руски језик А нивоа подразумева продужни ниво учења полазника који су га раније учили кроз основну и/или средњу школу. Руски језик А нивоа се такође изучава у континуитету на све три године/VI семестара. Самим тим израда програма је врло комплексна те у резултату постоји 6 различитих програма по годинама и нивоима: Руски језик А1, А2, А3; Руски језик Б1, Б2, Б3.

Сходно оваквој програмско-методолошкој оријентацији је израдила и два уџбеника за руски језик. Први уџбеник покрива Б ниво под називом «РУСКИ ЈЕЗИК ЗА ФАКУЛТЕТЕ И ВИСОКЕ ШКОЛЕ ЕКОНОМСКО-ТУРИСТИЧКО-УГОСТИТЕЉСКОГ СМЕРА; почетни ниво учења-интензивни курс» у издању Завода за уџбенике и наставна средства, Београд, 2007. Други уџбеник (други том) се користи за А ниво и носи назив «РУСКИ ЈЕЗИК ЗА ФАКУЛТЕТЕ И ВИСОКЕ ШКОЛЕ ЕКОНОМСКО-ТУРИСТИЧКО-УГОСТИТЕЉСКОГ СМЕРА; завршни ниво учења» такође у издању Завода за уџбенике и наставна средства, Београд, 2009.

Јелена Михајловић је учествовала са рефератом на међународном симпозијуму «Изучавање словенских језика, књижевности и култура у инословенској средини» (Београд, 1-5 јун 1998.).

Била је рецензент уџбеника *Руски језик (стручни текстови за III разред угоститељско-туристичке школе)* Гордане Наумовић (Београд: Завод за уџбенике, 2007.).

Поред приказа монографије *Синтагме са генитивом без предлога у синтаксичким варијантним редовима у руском језику* Александра Терзића, који је објавила у београдској Славистици за 1998. годину (књ. II, с. 265-267), у истом часопису објављује још пет чланка и један у међународном научном зборнику: **1.** *Реакција у двојезичним речницима руског и српског језика.* - Славистика, Београд, 1998., књ. II, с. 162-168; **2.** *Међуодноси глаголске и именске реакције у руском и српском језику.* – *Изучавање словенских језика, књижевности и култура у инословенској средини;* Београд, 1998., с. 229-232; **3.** *О синонимским могућностима именске реакције у српском и руском језику.* - Славистика, Београд; 1999., књ. III, с. 181-185; **4.** *Теоријски оквири актуелизације наставе руског језика на вишим школама и факултетима туристичког*

смера. - Славистика, Београд, 2003., књ. VII, с. 308-313; **5.** *Језик и туризам у контексту друштвених прилика.* - Славистика, Београд, 2007., књ. XI, с. 238-243; **6.** *Језик и туризмологија у контексту руско-српске културне условљености.* – Славистика, Београд, 2012., књ. XVI, с. 455-462.

Такође је учествовала на VIII Међународном симпозијуму «Достигнућа и перспективе компаративног проучавања руског и других језика» са рефератом *Саображавање циљева наставе руског језика на Високој туристичкој школи концепту уџбеника посредством комуникативне функције језика.*- Мапрјалов зборник/тезе; Београд, 1-2 јун 2012., с. 17-18.

У вези са претходним наводима је и формулисала тему докторске дисертације «МЕТОДОЛОШКИ ОСНОВИ САВРЕМЕНОГ УЏБЕНИКА РУСКОГ ЈЕЗИКА СТРУКЕ (ВИСОКОШКОЛСКОГ ТУРИЗМОЛОШКО-ЕКОНОМСКОГ ПРОФИЛА)».

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а Јелена Михајловић
број уписа _____

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Меторолошки услови саобраћаја због збуњивања руског
језика. Сирте (високошколски меторолошки еко-
номски профил)

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 25. VI 2013.

Јелена Михајловић

Прилог 2.

**Изјава о истоветности штампане и електронске
верзије докторског рада**

Име и презиме аутора Јасно Микићковић

Број уписа _____

Студијски програм _____

Наслов рада Методологија рада са временом у одређеном фа-
зији рада (на основу квалитетног и квантитативног критеријума)

Ментор проф. др Радмила Микићковић

Потписани мр Јасно Микићковић

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 25. VI 2013

мр Јасно Микићковић

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

*Методолошки основи савременог
цифрених руског језика (високо -
микро, мезо, макро - ниво, профил)*
која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Београду, 25. VI 2013.

др Јасна Милићковић